

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2016

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology

ISSN 1512-3154

Studies in Modern and Contemporary History

2(19)

Publishing House „UNIVERSAL“

Tbilisi 2016

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

ISSN 1512-3154

ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები

2(19)

განმომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2016

უაჯ (UDC) 94(100) „15/18“ + 94(100) „1918/...“
ა-984

სარედაქციო კოლეგია:

ირაკლი გაბისონია
ზურაბ გამეზარდაშვილი
გია გელაშვილი
ოთარ გოგოლიშვილი
ჰაჯი-მურად დონოგო
(მაჰაჩყალის უნივერსიტეტი)
შოთა ვადაჭკორია
სერგო ვარდოსანიძე
გუნტის ზემიტისი
(ლატვიის ისტორიის ინსტიტუტი)
ნუგზარ ზოსიძე
ვასილ კაჭარავა
იგორ კვესელავა
ვაჟა კიკნაძე
სულხან კუპრაშვილი
ალექსანდრე მოსიაშვილი
ურა ოქროპირიძე
რიმვიდას პეტრაუსკასი
(ვილნიუსის უნივერსიტეტი)
ანჟეი პუჟშტო
(ვიტაუტას დიდის უნივერსიტეტი)
გელა საითიძე
(რედაქტორის მოადგილე)
ლელა სარალიძე
ავთანდილ სონღულაშვილი
(რედაქტორი)
ხათუნა ქოქრაშვილი
(პასუხისმგებელი მდივანი)
დოდო ჭუმბურიძე
(რედაქტორის მოადგილე)
ნიკო ჯავახიშვილი
(რედაქტორის მოადგილე)

საგამომცემლო საბჭო:

ირინა არაბიძე, ლელა მიქიაშვილი, შორენა მურუსიძე, მზია ტყავაშვილი.

PUBLISHING COUNCIL:

Irina Arabidze, Lela Mikiashvili, Shorena Murusidze, Mzia Tkavashvili.

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2016

თბილისი, 0179, ი. ჰაჰაჰაის რაზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet. ge

EDITORIAL BOARD:

Irakli Gabisonia
Zurab Gamezardashvili
Gia Gelashvili
Otar Gogolishvili
Hadji-Murad Donogo
(University of Makhachkala)
Shota Vadachkoria
Sergo Vardosanidze
Guntis Zemītis
(Institut of History of Latvia)
Nugzar Zosidze
Vasil Kacharava
Igor Kveselava
Vazha Kiknadze
Sulkhan Kuprashvili
Aleksandre Mosiashvili
Ucha Okropiridze
Rimvydas Petrauskas
(Vilnius University)
Andžej Pukšto
(Vytautas Magnus University)
Gela Saitidze
(Deputy editor)
Lela Saralidze
Avtandil Songulashvili
(Editor)
Khatuna Kokrashvili
(Executive secretary)
Dodo Chumburidze
(Deputy editor)
Niko Javakhishvili
(Deputy editor)

შ ი ნ ა ა რ ს ი

Contents

ს ა ქ ა ზ ი თ ე კ ლ ო ს ი ს ტ ო ზ ი ა

The History of the Georgia

დავით ჯავახიშვილი 11
ბატონიშვილი ელენე ერეკლეს ასული ბაგრატიონი
და მისი შთამომავლები

David Javakhishvili

The Princess Elene Bagrationi and Her Descendants

შოთა ვადაჭკორია..... 21

ქართული ემიგრაცია და ეროვნული სახელმწიფოს
აღდგენის საკითხი 1956-1970 წლებში

Shota Vadachkoria

*The Georgian Emigration and the Issue of the Restoration of the National
Government (1956-1970)*

ავთანდილ სონღულაშვილი..... 56

ეროვნულ უმცირესობათა ყოფა და ტრადიციები
XX საუკუნის 60-70-იანი წლების საქართველოში

Avtandil Songulashvili

Life and Traditions of National Minorities in the 60-70s of the XX Century

ნატო სონღულაშვილი 67

დისიდენტური მოძრაობა საქართველოში
(XX საუკუნის 70-იან წლებში)

Nato Songulashvili

The Dissident Movement in Georgia (in the 70s of the XX Century)

ალექსანდრე მოსიაშვილი..... 84

დამოკიდებულია ე. წ. „თურქი მესხების“ საკითხისადმი
საქართველოში XX საუკუნის 80-იანი წლების მიწურულს

Aleksandre Mosiashvili

*The so-called „Turkish Meskhians“ Issue in Georgia in the 20th
Century at the End of the 80s*

ლელა სარალიძე..... 91

2008 წლის აგვისტოს ომი და რუსეთის გეოსტრატეგიული
ინტერესები სამხრეთ კავკასიაში

Lela Saralidze

The 2008 August War and Russia's Geo-Strategic Interests in the Caucasus

ს ა ქ ა რ თ ე ე ლ თ დ ა ქ ს თ ფ ლ ი თ
Georgia and the World

ზვიად ტყეშელაშვილი 103
ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი განვითარების ეტაპები
და პერსპექტივები ვლახეთისა და ქართლის სამეფოთა
ისტორიის კონტექსტში

Zviad Tkeshelashvili

*National and State Development Prospects in the Context of the
Kingdoms of Kartli and Wallachia (XVII-XVIII centuries)*

ირმა გიკაშვილი 114
საქართველოს საკითხი ევროპულ პოლიტიკაში
(1922 წელი)

Irma Gikashvili

The Topic about Georgia in European Politics (1922)

ნიკო ჯავახიშვილი 124
ლათვიელი მხატვარი რომან სუტა საქართველოში

Niko Javakhishvili

Latvian Artist Roman Suta in Georgia

ქ ს თ ფ ლ ი თ ი ს ტ ო რ ი ა
The History of the World

არჩილ ჩაჩხიანი 136
ბასმაჩური მოძრაობის სათავეებთან

Archil Chachkhiani

At the Beginnings of the Basmachi Movement

არჩილ ჩაჩხიანი 155
ქემალისტები და იღუმალი „მწვანე არმია“

Archil Chachkhiani

The Kemalists and the Mysterious „Green Army“

ეკატერინე ბუხრაშვილი, მაია ფირჩხაძე 168
სამხრეთ კავკასია და ირანის რეგიონალური
თანამშრომლობის პერსპექტივები და გამონაკვეთები

Ekaterine Bukhrashvili, Maia Pirchkhadze

*The Prospects and Challenges of Caucasus and Iran's Regional
Cooperation*

კ ა ე კ ა ს ი ი ს ი ს ტ ო რ ი ა

The History of the Caucasus

მზია ტყავაშვილი.....182

კასპინისპირეთის საკითხი რუსულ-ქართული
ურთიერთობის ჭრილში (XVIII საუკუნე)

Mzia Tkavashvili

*The Issue of the Caspian Region and Russian-Georgian Relations
(the eighteenth century)*

დ ი ბ ლ ო მ ა ტ ი ი ს ი ს ტ ო რ ი ა

The History of Diplomacy

გელა საითიძე 198

იოსებ სტალინისა და შარლ დე გოლის 1944 წლის
დეკემბერში გამართული შეხვედრის ერთი ეპიზოდი
და საქართველოდან 1921 წელს გატანილი განძაქულოვის
დაბრუნების საკითხი

Gela Saitidze

*One of the Episodes of the Meeting of Ioseb Stalin and Charles de
Gaulle in December 1944 and the Question of the Returning of the
Treasure, Taken from Georgia in 1921*

ბ ო ლ ო ტ ი კ ა

The Policy

ზურაბ კვეტენაძე.....210

რაციონალიზმისა და მორალის წინააღმდეგობრივი
ასპექტები საერთაშორისო ურთიერთობების სოციალურ-
პოლიტიკური აზრის ტრადიციებში

Zurab Kvetenadze

*Controversial Aspects of Morality and Rationality in the Traditions of
International Socio-political Thought*

რ ე ლ ი გ ი ა . ე კ ლ ე ს ი ი ს ი ს ტ ო რ ი ა

Religion. History of the Church

არქიმანდრიტი მიქაელ (ზაზა) ეჯიბიშვილი 218

ზოგიერთი მოსაზრება საქართველოს სახელმწიფოსა
და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ
მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური
შეთანხმებასთან დაკავშირებით

Archimandrite Michael (Zaza) Ejibishvili

*Some Opinions Between the State of Georgia and the Georgian Apostolic
Orthodox Church Related to the Constitutional Agreement*

წყანოთქოდნება
Source Study

გია გელაშვილი 229
იულიუს კლავროტის ცნობები თბილისის შესახებ

Gia Gelashvili

Julius Klapproth about Tbilisi

ლელა მიქიაშვილი 245

პატარა ექსკურსია კახეთში (ეპიზოდი ფრედერიკ დიუბოე და მონვერეს ნაშრომიდან „მოგზაურობა კავკასიის გარშემო“)

Lela Mikiashvili

A Small Trip to Kakheti (Episode from Frédéric Dubois de Montpéroux's „Travels around the Caucasus“)

შორენა მურუსიძე 267

კონსტანტინე გამსახურდიას წერილები თამარ და აკაკი ვაკავაძისადმი

Shorena Murusidze

Letters of Konstantine Gamsakhurdia to Tamar and Akaki Papava

განათლება და კულტურა
Education and Culture

დოდო ჭუმბურიძე, მაია ფართლაძე 281

საქართველოში რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების სახელოვნებო კომისია

Dodo Chumburidze, Maia Partladze

Art commission in the Constituent Assembly of the Georgian Republic

ნელი პაპუკაშვილი 296

სპორტის ესთეტიკური მნიშვნელობა

Neli Papukashvili

The Esthetical Importance of Sport

კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია
Criticism and Bibliography

დოდო ჭუმბურიძე 314

სანიმონ-სეზაბ მონტეფიორეს ნაშრომი – „პოტემკინი“

Dodo Chumburidze

Simon Sebag Montefiore's „Potemkin“

ავთანდილ სონღულაშვილი.....340
ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვანი შენაძენი

Avtandil Songulashvili

The Considerable Acquisition of Georgian Historiography

ახალ წიგნებს

New Books

ახალად გამომცემული წიგნების პრეზენტაციები.....348

Presentation of the newly published books

ახალი წიგნები.....352

New Books

გახსენება

Memory

ლეილა ბაგრატიონი-ბაბადიში, დოდო ჭუმბურიძე 367

პროფესორ გიორგი ჯავახიშვილის მოსაგონარი

Leila Bagration-Babadishi, Dodo Chumburidze

The Memory of Professor Giorgi Javakhishvili

კრებული გამოდის წელიწადში ორჯერ

კრებულის სარედაქციო კოლეგია ხელმძღვანელობს კანონით პრესის შესახებ. გამოქვეყნებული მასალების სიზუსტეზე და შინაარსზე პასუხისმგებელია ავტორი.

რედაქციის მისამართი:

ქ. თბილისი, უნივერსიტეტის ქ. № 2, კორპუსი 11
ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილება

დავით ჯავახიშვილი

*ისტორიის დოქტორი, იაკობ გოგებაშვილის
სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსი-
ტეტის ასისტენტ-პროფესორი*

**ბატონიშვილი ელენე ერეკლეს ასული ბაგრატიონი და
მისი შთამომავლები**

ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის კახეთის შტოს დემოგრა-
ფიული განვითარების ისტორიის საკითხები მონოგრაფიულად
გვაქვს შესწავლილი [1].

აღნიშნული სამეფო დინასტიის კახეთისა და ქართლის შტო-
ების დემოგრაფიული განვითარების ისტორიის საკითხებზე დაწე-
რილი ნაშრომები გამოქვეყნებული გვაქვს როგორც საქართველო-
ში [2-18], ასევე საზღვარგარეთის ქვეყნებშიც [19-23].

წინამდებარე ნარკვევში მოთხრობილია ბაგრატიონთა სამე-
ფო დინასტიის კახეთის შტოს წარმომადგენლის, ქართლ-კახეთის
მეფის ერეკლე II-ის ასულის – ელენე ბაგრატიონისა (1753-1786) და
მისი შთამომავლების შესახებ.

* * *

მეფე ერეკლე II-ს (1720-1798) სამი ცოლი ჰყავდა. მისი პირვე-
ლი მეუღლე იყო ქეთევან ზაალის ასული მხეიძე (იგივე ფხეიძე), მე-
ორე – ანა ზაალის ასული აბაშიძე (1730-1749), ხოლო მესამე – და-
რეჯან კაციას ასული დადიანი (1734-1807) [1].

ორჯერ დაქვრივებულმა ერეკლე II-მ მესამე ქორწინებით
ცოლად შეირთო სამეგრელოს (ოდიშის) მთავრის ოტია დადიანის
(მთავრობდა 1728-1757 წლებში) ძმის – გიორგის (იგივე კაციას) ქა-
ლიშვილი.

ამ ქორწინების შესახებ ისტორიკოსი პაპუნა ორბელიანი თა-
ვის თხზულებაში „ამბავნი ქართლისანი“ მოგვითხრობს: „წარავ-
ლინეს იმერეთად ხორაშან ბატონიშვილი და თან აახლეს ნინოწმინ-
დელი საბა ეპისკოპოსი და ითხოვეს ქალი დადიანისა დარეჯან მე-
ფის ერეკლესათვის. წამოიყვანეს სახლით მეფისა ალექსანდრესით
და მოიყვანეს სურამს. ქალაქიდან წაბძანდა მეფე ერეკლე, თან
გაყვა პატრიარქი ანტონი ბატონიშვილი, მიბძანდენ სურამს. ნახა

ქალი მეფემ, დიდად მოეწონა მშვენიერება მისი და წამოიყვანეს ლხინ-მრავლობით და ჩამობანდნენ ქალაქს. მზა ექმნა რიგი ქორნილისა მეფეს თეიმურაზს ცხებულს და შეიქმნა ქორნილი და სახლსა ახალსა, რომელი აღეგო მეფესა თეიმურაზს მტკვრის პირს, მშვენიერი და შემკული ყოვლით კერძო, იყო შვიდს დღეს და ღამეს შვება და განცხრომა უზომო, რომ ერთი ამისთანა სიხარული არ გვენახა... დაადგინა მეფემ ერეკლემ დარეჯან სახლსა მამისა თვისისა“ [24, 180].

მესამე ქორწინებიდან მეფეს შეეძინა 23 შვილი: ელენე (1753-1786), მარიამი (1755-1828), ლევანი (1756-1781), იულონი (1760-1816), ვახტანგი (ალმასხანი) (1761-1814), ბერი (1761/2-?), თეიმურაზი (მომავალი კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონ II) (1762-1827), ანასტასია (1763-1838), ქეთევანი (1764-1840), სოლომონი (?-1765), მირიანი (1767-1834), ალექსანდრე (1770-1844), ლუარსაბი (1772-?), ეკატერინე (1774-1818), თეკლე (1776-1846), ფარნაოზი (1777-1852) და არჩილი (1780-?). ჩამოთვლილის გარდა, მათ სხვადასხვა დროს შეეძინათ კიდევ 6 შვილი: სოფიო, იოანე და სალომე, სოსლან-დავითი, ხორეშანი და კიდევ ერთი შვილი, რომლებიც ბავშვობაში გარდაიცვალნენ [25, ნუსხა № 5].

მეფე-დედოფლის – ერეკლესა და დარეჯანის პირველი შვილი იყო – ელენე ბატონიშვილი, რომელიც 1753 წელს დაიბადა.

პაპუნა ორბელიანის თხზულებაში ვკითხულობთ: „ბატონი მიბძანდა ქალაქსა, კახი დედოფალი დანვა, შვა ასული ელენე“ [24, 211].

ელენე ბატონიშვილი შეუყვარდა თავად ზაქარია თამაზის (თომას) ძე ანდრონიკაშვილს (1740-1802). მისი წინაპრები მამის მხრიდან იყვნენ კახეთის სამეფოს წარჩინებული ფეოდალები, რომელთაც კახთმეფენი ტრადიციულად უბოძებდნენ ხოლმე ქიზიყის მოურავის საპატიო თანამდებობას. კერძოდ, ქიზიყის მოურავები იყვნენ ზაქარიას მამა – ემიკალასბაში თამაზი ანუ თომა (საისტორიო წყაროებში იხსენიება 1727-1773 წლებში), პაპა – ემიკალასბაში პაატა (იხსენიება 1693-1714 წლებში) და პაპის მამა – აბელი (იხსენიება 1665-1703 წლებში). ამ უკანასკნელს ცოლად ჰყავდა მეფე ერეკლე I-ის ასული – ბატონიშვილი ქეთევანი, რომელიც 1718 წელს გარდაიცვალა.

ზაქარია ანდრონიკაშვილს წარჩინებული წინაპრები ჰყავდა დედის მხრიდანაც, რომელიც იყო ასული გიორგი არაგვის ერისთავისა [26, 118].

ყმანვილმა ზაქარია ანდრონიკაშვილმა სახელი გაითქვა, როგორც მამაცმა მეომარმა. მან მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა შიდა ქართლის სოფელ სკრაში შემოჭრილი ლეკთა მოთარეშე რაზმის დამარცხებასა და განდევნაში. ამან ის დაახლოვა ერეკლე II-ის ოჯახთან და განსაკუთრებით მეფის ასულ ელენესთან. მის მიმართ არც მეფის ასული ყოფილა გულგრილი. წყვილს ერთმანეთი თავდავინყებით შეჰყვარებია. მიუხედავად ამისა, სამეფო ოჯახმა თავისი სიძეობისათვის შეუფერებლად მიიჩნია ზაქარია და უარით გაისტუმრა. ის იძულებული გახადეს, რომ რუსეთში გადახვეწილიყო [27, 112].

საგულისხმოა, რომ ელენე ბატონიშვილი „ამ ნიადაგზე ჭკუაზედ შესცდა და გიჟობასა შინა მყოფი“ [28, 221], თავისი ნების საწინააღმდეგოდ, პოლიტიკური მოსაზრებიდან გამომდინარე, მიათხოვეს იმერეთის მეფის ალექსანდრე V-ის ვაჟს – არჩილ ბატონიშვილს, რომელიც იმერეთის იმდროინდელი მეფის სოლომონ I-ის უმცროსი ძმა იყო.

აკაკი წერეთელი ასე ახასიათებდა მეფე ერეკლე II-ისა და დარეჯან დადიანის მიერ მოწონებულ სიძეს: „არჩილი – მაღალი ტანის კაცი იყო, ძარღვებიანი და ძვალმსხვილი. იმ დროში ვაჟკაცობით და სიმარჯვით ახალგაზრდებში მას ვერავინ შეედრებოდა; პირველი მობურთავე იყო, შესანიშნავი ცხენოსანი, მოჯირითე, მეთოფე, მეხმლე და მასთანაც, სამ ნაბადზე ახტებოდა. მეტსახელად „წმინდა გიორგის მოწაფეს“ ეძახდნენ და „არჩილ გიჟს“ [29, 494].

არჩილ და ელენე ბატონიშვილებს შეეძინათ სამი შვილი: დავითი (1772-1815), ბარბარე (შემდგომში – თავად დავით ნულუკიძის მეუღლე) და მათა-მარიამი (1775-1854), რომელიც ცოლად გაჰყვა თავად მალხაზ ანდრონიკაშვილს.

საგულისხმოა, რომ მეფე სოლომონ I-მა თავის მემკვიდრედ სიცოცხლეშივე აღიარა ზემოხსენებული ძმისწული – დავით არჩილის ძე [30, 147], რომელიც ცნობილია მეფე სოლომონ II-ის სახელით (მეფობდა 1789 და 1790-1810 წლებში).

1775 წელს იმერეთის ბატონიშვილი არჩილ ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონი ახალგაზრდა ასაკში გარდაიცვალა. ამის შემდეგ, დაქვრივებული ელენე ბატონიშვილი თავისი შვილებით თბილისში დაბრუნდა.

ზაქარია ანდრონიკაშვილმა მეფე ერეკლე II-ს თავისი ქვრივი ასულის ხელი სთხოვა. ამჯერად სამეფო ოჯახმა თანხმობა განაცხადა და ელენე მიათხოვეს თავის ძველ სატრფოს, რომელსაც ადრე სწუნობდნენ.

ქართლ-კახეთის მეფის სიძედ აღზევებულ ზაქარია ანდრონიკაშვილს თავისი სიდედრის – დარეჯან დედოფლის მონდომებით, უბოძეს ქიზიყის მოურავობა, რომელიც ჩამოართვეს მისივე ნათესავს – თავად რევაზ პაპუას ძე ანდრონიკაშვილს [28, 140].

ზაქარიას და ელენეს შეეძინათ ერთადერთი ასული – ხორეშან (იგივე ანა-ხანუმ) ანდრონიკაშვილი (1786-1833).

1786 წელს ელენე ბატონიშვილი 33 წლის ასაკში გარდაიცვალა. ის მცხეთაში დაკრძალეს [28, 222].

46 წლის ასაკში დაქვრივებულმა ზაქარია ანდრონიკაშვილმა ცოლად შეირთო მარიამ ციციშვილი, რომელთანაც შეეძინა კიდევ ერთი ასული – ნინო [28, 141]. გარდა ზემოთქმულისა, ზაქარიას ჰყავდა ჯვარდანერილი ქორწინების გარეშე შეძენილი ვაჟი – ივანე (ნინია) ანდრონიკაშვილი, რომელმაც ამის გამო თავადობა დაჰკარგა და გააზნაურდა [26, 118].

ზ. ანდრონიკაშვილმა თავი ისახელა 1795 წლის სექტემბერში, კრწანისთან მომხდარ ბრძოლაში [27, 191].

1800 წელს ზაქარია ანდრონიკაშვილმა თავისი უფროსი ასული, ელენე ბატონიშვილთან შეძენილი ხორეშან (ანა-ხანუმ) ანდრონიკაშვილი (1786-1833) ცოლად გააყოლა თავად ზურაბ (დიმიტრი) ნიკოლოზის ძე ორბელიანს (1764-1827). მათ შეეძინათ სამი ვაჟი: გრიგოლი, ზაქარია, ილია და ერთი ასული – ეფემია. მათგან ყველაზე გამორჩეული იყო გრიგოლ ორბელიანი (1804-1883), მომავალში – ცნობილი პოეტი, საზოგადო და სამხედრო მოღვაწე, ინფანტერიის გენერალი. ასევე ცნობილი სახედრო მოღვაწე იყო მისი უმცროსი ძმა – გენერალ-მაიორი ილია ორბელიანი (1817-1853), რომელსაც ცოლად ჰყავდა ბარბარე ილიას ასული გრუზინსკაია – ასული ქართლ-კახეთის მეფისა გიორგი XII-ისა [31, 150].

ხორეშან (ანა-ხანუმ) ზაქარიას ასული ანდრონიკაშვილის ერთადერთი ასული – ეფემია ზურაბის ასული ორბელიანი ცოლად გაჰყვა თავად მელიტონ ბარათაშვილს, რომლის ვაჟიც იყო ნიკოლოზ (ტატო) მელიტონის ძე ბარათაშვილი (1817-1845) – გამოჩენილი ქართველი პოეტი.

1802 წლის 10 იანვარს ზაქარია ანდრონიკაშვილმა თავის ასულ ხორეშანს მზითვის წიგნი უბოძა. მანვე 50 თუმანი შესწირა დავით გარეჯის მონასტერს. როგორც ჩანს, ზაქარია გარდაიცვალა დაახლოებით 62-63 წლის ასაკში, რადგან 1803 წლის 14 მარტით დათარიღებულ დოკუმენტში იგი უკვე „სანატრელად“ იხსენიება [28, 140-141].

საგულისხმოა, რომ ელენე ბატონიშვილის ერთადერთი ვაჟი, იმერეთის მომავალი მეფე სოლომონ II ყრმობის ასაკიდან იზრდებოდა აღმოსავლეთ საქართველოში [32, 173], ძირითადად ქიზიყში, რომლის მოურავსაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მისი დაქვრივებული დედა ცოლად გაჰყვა.

ვინაიდან იმერეთის მომავალი გვირგვინოსანი აღმოსავლეთ საქართველოში იზრდებოდა, აკაკი წერეთელის ცნობით, მას „რასაკვირველია, ზნე, ჩვეულება, მიხრა-მოხრა და ქცევა სულ ამერული ჰქონდა. თავზედაც ყოველთვის ბოხობი ეხურა, მამინ, როდესაც, იმ დროში არცერთი იმერელი უფაფანაკოდ არ გაივლიდა... ხალხი... თავის მხრით პატივსა და ერთგულებას არ აკლებდა პატარა მეფეს, მაგრამ იმას კი მაინც უფრო ამერლებისაკენ უწევდა გული, ყოველიფერი მათი მოსწონდა“ [29, 568-569].

სოლომონ II-ის ღვიძლი და – მაია-მარიამ ბაგრატიონი 1795 წელს ცოლად გაჰყვა თავად მალხაზ (იგივე მელქისედეკ) მელქისედეკის ძე ანდრონიკაშვილს (1773-1822), რომელიც იყო ეპიკალასბაში უფლისწულ იულონ ერეკლეს ძისა.

მალხაზ ანდრონიკაშვილი ცნობილია თავისი სიმამაცითა და ერთგულებით ბაგრატიონან ხელმწიფეთა მიმართ. ბოლომდე უერთგულა თავის გვირგვინოსან ცოლისძმას – სოლომონ II-ს, რომელმაც მადლიერების ნიშნად სიძეს უბოძა სოფელ სვირის მიდამოები 800 კომლი ყმა-გლეხითურთ. თან ახლდა ოსმალეთში გახიზნულ იმერეთის მეფეს, რომელსაც სიცოცხლის ბოლომდე არ მოშორებია. სოლომონ II-ის გარდაცვალების შემდეგ საქართველოში დაბრუნდა. ცხოვრობდა საკუთარ მამულში – სოფელ ვეჯინში. დაკრძალულია ვეჯინის ღვთაების ეკლესიაში. მისი საფლავის ეპიტაფიაზე ვკითხულობთ: „...მე ღირს ვიქმენ სიძეთა ორთა მეფეთა საქართველოსა და იმერეთისა. მყვანდა მეუღლედ უძვირფასედსა საუნჯედ ჩემდა იმერეთის მეფის ძის არჩილის ასული და დაი მეფის სოლომონისა, ასული მეფის ირაკლის ასულისა ელენესი მარიამ და ვიყავ გვირგვინობით კეთილთა შთამოსიარებითა თავადი ანდრონიკოვი ქიზიყის სარდალ-მოურავის პაპუას ძის ძე მელქისედეკ და მკვირცხლობასა სახელწოდებულ მალხაზად“ [28, 145-146].

საგულისხმოა, რომ ზემოხსენებული მამული, რომელიც იმერეთში მდებარეობდა და იქვე მცხოვრები ყმა-გლეხობა, მეფე სოლომონ II-მ ჩამოართვა ყულარალას ელიზბარ ქსნის ერისთავს, რომელიც იყო სიძე (ასულის ქმარი) მეფე სოლომონ I-ისა და გადასცა საკუთარ სიძეს (დის ქმარს) – მალხაზ ანდრონიკაშვილს.

პლატონ იოსელიანის ცნობით, ელიზბარ ქსნის ერისთავის-თვის ჩამორთმეული ყმა-მამული „მიუბოძა... მალხაზ ანდრონიკაშვილსა... ამას ჰყვანდა ცოლად მეფის ძის არჩილის ქალი მარიამ და სცხოვრებდა იმერეთსა. შემდგომად მეფისა გიორგისა ებრძოდა რუსთა, ვითარცა ერთგული იმერთა მეფისა სოლომონისა“ [33, 269].

მაია-მარიამ ბაგრატიონი აქტიურად მონაწილეობდა იმერეთის სამეფოს თავისუფლებისათვის ბრძოლაში. 1810 წელს იგი თავის მცირეწლოვან ვაჟთან ივანე ანდრონიკაშვილთან (1796-1868) ერთად გაჰყვა ქმარს, რომელიც ახალციხეში ჩავიდა. იმხანად იქ თავს აფარებდა თბილისიდან გაქცეული სოლომონ II. იმავე წლის ბოლოს, მაია-მარიამი თავის ხსენებულ ვაჟთან ერთად გადაასახლეს ვორონეჟში. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ, მაია-მარიამი ცხოვრობდა ჯერ გურჯაანთან ახლოს, კახთუბნის მონასტერში (1830 წლიდან), ხოლო შემდეგ თბილისში, ანჩისხატის ტაძრის ეზოში (1840 წლიდან). დაკრძალულია იმავე ტაძარში [28, 144].

ივანე მალხაზის ძე ანდრონიკაშვილი იყო გამოჩენილი სამხედრო მოღვაწე, კავალერიის გენერალი. ცოლად ჰყავდა ბაგრატიონთა იმერეთის შტოს წარმომადგენელი – ნინო კონსტანტინეს ასული (1807-1847), რომელიც იყო შვილობილი ქართლ-კახეთის ტახტის მემკვიდრისა – უფლისწულ დავით გიორგის ძე ბაგრატიონისა (1767-1819). მათ შეეძინათ ოთხი შვილი: მალხაზი (1826-1839), ელენე (1832-?), არჩილი (1834-1864) და ბარბარე (1835-?) [26, 122-123].

ელენე ივანეს ასული ანდრონიკაშვილი ცოლად ჰყავდა სახელგანთქმულ გენერალს, თავად ილია ზაალის ძე ჩოლოყაშვილს (1824-1877), რომელიც მონაწილეობდა რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომში და ყარსის ციხის აღებისას გმირულად დაიღუპა.

ამრიგად, მეფე ერეკლე II-ის ასული – ბატონიშვილი ელენე ბაგრატიონი (1753-1786) ცოლად გააყოლეს ჯერ იმერეთის მეფის ალექსანდრე V-ის ძეს – არჩილ ბატონიშვილს, ხოლო მისი გარდაცვალების (1775) შემდეგ – თავად ზაქარია თამაზის (თომას) ძე ანდრონიკაშვილს (1740-1802), რომელიც ქიზიყის მოურავი იყო. აღნიშნული ორივე ქორწინებიდან ელენეს ჰყავდა ღირსეული შთამომავლები, რომლებმაც თავიანთი მოღვაწეობით საპატიო ადგილი დაიმკვიდრეს საქართველოს ისტორიაში. მათ შორის ყველაზე გამორჩეულნი იყვნენ ელენე ბატონიშვილის შემდეგი შთამომავლები: მისი ვაჟი – იმერეთის მეფე სოლომონ II (1772-1815), შვილიშვილე-

ბი – გენერლები ივანე მალხაზის ძე ანდრონიკაშვილი (1796-1868), გრიგოლ (1804-1883) და ილია (1817-1853) ზურაბის ძე ორბელიანები, შვილთაშვილი – ნიკოლოზ (ტატო) მელიტონის ძე ბარათაშვილი (1817-1845).

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. დავით ჯავახიშვილი, ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის კახეთის შტოს დემოგრაფიული განვითარების ისტორიიდან, დისერტაცია ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად, (ხელნაწერის უფლებით), 2011.
2. დავით ჯავახიშვილი, ქართლ-კახეთის მეფეთა ოჯახები და მათი თანამედროვე შთამომავლები, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2007, №2.
3. დავით ჯავახიშვილი, ქართლ-კახეთის უფლისწულთა საქონინო ასაკი, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2008, №1(3).
4. დავით ჯავახიშვილი, კახეთის ბატონიშვილთა მეუღლეები, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, ტ. III, 2008, №1(3).
5. დავით ჯავახიშვილი, ქართველ მეფეთა მეუღლეები (ბაგრატიონთა დინასტიის კახეთის შტო), კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2008, №2(4).
6. დავით ჯავახიშვილი, ქართველ მეფეთა შვილების რაოდენობა (ბაგრატიონთა დინასტიის კახეთის შტო), კრებული „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, 2008, №2(4).
7. დავით ჯავახიშვილი, ქართლ-კახეთის უფლისწულთა შთამომავლობა (XVIII-XXI საუკუნეები), კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2009, №1(5).
8. დავით ჯავახიშვილი, უფლისწულთა რაოდენობა ქართულ სამეფო ოჯახში (ბაგრატიონთა დინასტიის კახეთის შტო), მასალების კრებული საქართველოს საპატრიარქოს სხალთის ეპარქიისა და წმ. ტბელ აბუსერისძის სახელობის უნივერსიტეტის საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციისა თემაზე: „დიდაჭარობა“, 1-2 მაისი, 2010.
9. Давид Джавахишвили, Династические браки на службе дипломатии (на примере кахетинской ветви царской династии Багратио-

- ნოვ), Материалы международной научной конференции: „Археология, этнология, фольклористика Кавказа“ (Тбилиси, 27-30 сентября 2010 года). Организаторы конференции: „Фонд Кавказа“, Комиссия по научному сотрудничеству со странами Кавказа Национальной Академии Наук Грузии, Тбилиси, 2011.
10. დავით ჯავახიშვილი, ექვსი ეტიუდი ბაგრატიონთა კახეთის შტოს წარმომადგენელთა ქორწინებების ისტორიიდან (XVII-XVIII საუკუნეები), კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2011, №10.
  11. დავით ჯავახიშვილი, ერეკლე II-ის მეუღლეები, კრებულში: ქართული წყაროთმცოდნეობა, 2011/2012, XIII-XIV.
  12. დავით ჯავახიშვილი, მეფე გიორგი XII-ის მშობლები და ოჯახი, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2013, №12.
  13. Давид Джавахишвили, Восточногрузинский Царский Дом в период царствования Ираклия II и Георгия XII, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, თბილისი, 2013, №13.
  14. დავით ჯავახიშვილი, მეფე ვახტანგ VI-ის პირდაპირი შთამომავლები, კრებული „ქართული წყაროთმცოდნეობა“, თბილისი, 2013/2014, XV-XVI.
  15. დავით ჯავახიშვილი, ქართლის მეფის იესეს ოჯახური გარემო და მისი პირდაპირი შთამომავლები, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2014, №14.
  16. დავით ჯავახიშვილი, ქართლის მეფის ბაქარის პირდაპირი შთამომავლები, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2014, №14.
  17. დავით ჯავახიშვილი, უფლისწულ ალექსანდრე ბაქარის ძე ბაგრატიონის წინაპრები და მისი პირდაპირი შთამომავლები, კრებული ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2014, №15.
  18. დავით ჯავახიშვილი, ეტიუდები ქართლის დედოფალ ელენე-ბეგუმის ცხოვრებიდან, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2015, №16.
  19. Давид Джавахишвили, Эпизоды из истории восточногрузинского царства (вторая половина XVIII века), „Studia Prawnoustrojowe“, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Prawa i Administracji, Olsztyn, 2014, № 26.

20. Давид Джавахишвили, Династические браки между кахетинскими Багратионами и представителями кавказской и персидской знати, журнал „Ахульго“, Махачкала (Республика Дагестан), 2010, № 12.
21. Давид Джавахишвили, Из истории династических браков кахетинских Багратионов с представителями мусульманской знати (XVI-XVIII вв.), Сборник трудов Гянджинского государственного университета „Ученые записки“, Гянджа (Азербайджанская республика), 2010, № 2.
22. Давид Джавахишвили, Семья царя Ираклия II, Сборник трудов Гянджинского государственного университета „Ученые записки“, Гянджа (Азербайджанская республика), 2013, № 1.
23. Давид Джавахишвили, Картлийско-Кахетинский Царский дом в конце XVIII века, Материалы международной научной конференции: „Актуальные проблемы истории Кавказа“, (Гянджа, 15-16. X. 2015 г.), Гянджинский государственный университет, Гянджа (Азербайджанская республика), 2015.
24. პაპუნა ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი, ტექსტი დაადგინა, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ელენე ცაგარეიშვილმა, თბილისი, 1981.
25. ბაგრატიონები, სამეცნიერო და კულტურული მემკვიდრეობა, სამეცნიერო სტატიების კრებული, გენეალოგიური ნუსხებითურთ, თბილისი, 2003.
26. С. Думин, П. Гребельский, Дворянские роды Российской империи, т. IV, Князя Царства Грузинского, под редакцией С. Думина и Ю. Чиковани, Москва, 1998.
27. საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები და განმარტებები დაურთო ავთანდილ იოსელიანმა, თბილისი, 1980.
28. მაქსიმე ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, ტ. I, თბილისი, 1980.
29. აკაკი წერეთელი, მოთხრობები, ნიგნში: „ქართული პროზა“, ტ. IX, თბილისი, 1985.
30. მიხეილ რეხვიაშვილი, იმერთა მეფენი – სოლომონ პირველი და სოლომონ მეორე, ქუთაისი, 1992.
31. მაქსიმე ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, ტ. II, თბილისი, 1983.

32. მიხეილ რეხვიაშვილი, იმერეთი XVIII საუკუნეში, თბილისი, 1982.
33. პლატონ იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, აკაკი გაწერელისა შესავალი წერილებით, რედაქციითა და შენიშვნებით, ტფილისი, 1936.

David Javakhishvili

*Doctor of History, Assistant-Professor of
Jakob Gogebashvili Telavi State University*

The Princess Elene Bagrationi and Her Descendants

Summary

The presented essay is about the representative of the Kakhetian branch of Bagrationi's royal dynasty – the princess Elene Bagrationi (1753-1786) and her descendants.

Princess Elene Bagrationi was the first daughter of the king Erekle II (1720-1798; in 1744-1762 – king of Kakheti, in 1762-1798 – king of united Kartalino-Kakheti) from his third marriage with the princess Darejan Dadiani (1734-1807), the daughter of Giorgi (Katsia) Dadiani, prince of Samegrelo (Megrelia).

შოთა ვადაჭკორია

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

აღნიშნული სტატია დაინერა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდში მოპოვებული გრანტის (№ FR /148/2- 101/14) ფარგლებში

ქართული ემიგრაცია და ეროვნული სახელმწიფოს აღდგენის საკითხი 1956-1970 წლებში

მეორე მსოფლიო ომში გამარჯვებამ, ევროპაში სოლისებურად შექრამ და მთელი რიგი ქვეყნების ხელოვნურად „გასოციალისტება“, საერთაშორისო არენაზე საბჭოთა კავშირის ავტორიტეტის მაქსიმალურად გაზრდას შეუწყო ხელი. ამ ფაქტორიდან გამომდინარე, კოლონიური სისტემის რღვევა მხოლოდ კაპიტალისტურ ქვეყნებს შეეხო. საბჭოთა იმპერია, მისი „მოკავშირე“ რესპუბლიკებით ხელშეუხებელი დარჩა. შექმნილმა პოლიტიკურმა პროცესებმა გარკვეული უარყოფითი ზემოქმედება ქართულ ემიგრაციაზეც მოახდინა. მის წინაშე იმ ძირითადი განმაპირობებელი მიზეზების ახსნის საკითხი დასვა, რამაც საფეხურებრივად სსრკ-ის გაძლიერებას და ქართველი ერის ისევ მონობაში დარჩენას შეუწყო ხელი. თუკი საკითხს ამ წრილში განვიხილავთ, განსაკუთრებული ყურადღების ცენტრში ქართული სოციალ-დემოკრატიის ლიდერთა მიერ 1956 წელს ერთობლივად მომზადებული მოხსენება – „საერთაშორისო მდგომარეობა და ჩვენი მოქმედების ხაზი“ მოექცევა. ამ უაღრესად მნიშვნელოვანი დოკუმენტის ღირსება იმაში მდგომარეობს, რომ მასში საფუძვლიანადაა გაანალიზებული დასავლეთ ევროპის კაპიტალისტური ქვეყნების ლიდერთა გამეძახებული პოლიტიკური კურსი, რომელიც **ლოიდ-ჯორჯის ფორმულირებაზე** – „თუ საჭიროებამ მოითხოვა, ვაჭრობა კანიბალისტებთანაც შეიძლება“ – იყო აგებული. დასავლეთ ევროპის ქვეყნების მხრიდან საბჭოთა რუსეთთან ეკონომიკური ხელშეკრულებების გაფორმებამ, რუსეთის გაძლიერებას, ფეხზე დაყენებას და დაპყრობილი ერების მონობაში ყოფნის გახანგრძლივე-

ბას შეუწყო ხელი. აღნიშნულ ფაქტთან დაკავშირებით იმავე დოკუმენტში ვკითხულობთ: „თავისუფალ ქვეყნებში დიდი ხნის განმავლობაში იმედი არსებობდა ბოლშევიზმის ევოლუციური გზით განვითარების... ამ შეხედულების გამო, დასავლეთის დემოკრატიული ქვეყნები ხელს უწყობდნენ საბჭოთა რეჟიმის გამაგრებას... საბჭოთა ხელისუფლება მუდამ ლალატობდა დემოკრატიას და პირველი დიდი შემთხვევისთანავე, მან ტოტალიტარულ სახელმწიფოსთან შეკრა კავშირი დემოკრატიის წინააღმდეგ“ [1, 2]. აღნიშნული მოხსენების შემდგენლებს ამ შემთხვევაში 1939 წლის 23 აგვისტოს ხელმოწერილი მოლოტოვ-რიბენტროპის პაქტი ქონდათ მხედველობაში. ცნობილი ფაქტია, რომ ეს დოკუმენტი, საბჭოთა რუსეთისათვის არა მარტო დროის თვალსაზრისით იყო ხელსაყრელი, არამედ მისმა საიდუმლო მუხლებმა საბჭოთა იმპერიის საზღვრები დასავლეთისა და ჩრდილოეთის მიმართულებით კიდევ უფრო გააფართოვა, იმპერიას ახალი ერები და ქვეყნები დაუქვემდებარა“ [2, 161-162].

მიუხედავად იმისა, რომ ომის შემდეგ სსრკ დასავლეთს აშკარად დაუპირისპირდა, ევროპის სახელმწიფოთა ლიდერებმა „აღმოსავლეთის“ და „დასავლეთის“ რეჟიმების გვერდი-გვერდ თანაარსებობის და განვითარების იდეა წამოსწიეს წინა პლანზე. ამ საკითხთან დაკავშირებით იმავე მოხსენებაში ვკითხულობთ: „ჩვენ ვიცით ფასი საბჭოეთთან შეთანხმების დადების. ეხლა სხვებმაც უნდა გამოსცადონ და გაიგონ, რომ ასეთ „შეთანხმებაზე“ ლაპარაკი არ სწყვეტს საკითხს, მაგრამ უსათუოდ ახანგრძლივებს დღეს არსებულ გაურკვეველ მდგომარეობას“. ამ ტექსტის ავტორს, საქართველო-საბჭოთა რუსეთს შორის 1920 წლის 7 მაისს დადებული ხელშეკრულება და იმავე დოკუმენტით გათვალისწინებული მუხლების რუსეთის მიერ დარღვევის ფაქტი ქონდა მხედველობაში. მეორე მხრივ, მის საფიქრალს არა რუსეთის ეკონომიკური განვითარება, არამედ, ამ „კავშირში“ მაცხოვრებელი ქართველი ერის ბედი წარმოადგენდა. ასეთი განცხადების გაკეთების უფლებას იმავე მოხსენებაში ეროვნული საკითხისადმი განსაკუთრებული ადგილის დათმობა იძლევა. ეს დოკუმენტი უმნიშვნელოვანეს ღირებულებას იმითაც იძენს, რომ მასში ობიექტურადაა ასახული ის პოლიტიკური კურსი, რომელსაც საბჭოთა რუსეთის ხელისუფალნი იჩენდნენ პატარა ერებთან მიმართებაში. ამ ფონზე, უმნიშვნელოვანესი ყურადღება აქვს დათმობილი არარუსი ერების კუთვნილი საცხოვრისიდან გასახლების პოლიტიკას. ეს პროცესი იმდენად

დამამძიმებელ ფორმებში მიმდინარეობდა, რომ ამ დოკუმენტის შემდგენლები უიმედობის საფეხურზე აღმოჩნდნენ: „რომ მოხდეს სასწაული – ვკითხულობთ დოკუმენტში, – „აღმოსავლეთსა“ და „დასავლეთს“ შორის მშვიდობიანობა დამყარდეს ეკონომიურ სფეროში „თანასწორობის“ ნიადაგზე, საერთაშორისო მოძრაობის მეორე კვანძი – ეროვნული საკითხი, რჩება მოუწესრიგებელი. შეიძლება ერთა განთავისუფლების ამ გზას ასცილდეს კაცობრიობა და კერძოთ, საბჭოთა კავშირი? ყოველ შემთხვევაში ამის ნიშნები ამკარად ჩანს.

შეიძლება საბჭოთა კავშირში გაბატონებულმა ტერორმა შეაჩეროს პროცესი, მაგრამ საბოლოოთ იგი ამას ვერ მოსპობს, ... რადგან იდეას, რომელსაც ხალხი თავის ლოზუნგად გაიხდის, სულ სხვადასხვა ადგილას და სხვადასხვა პირობებში, ფიზიკური ძალმომრეობა ვერ ჩაკლავს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ... ეს იქნებოდა ნიშანი ყოფილი რუსეთის იმპერიაში სამუდამოთ ტირანიის გაბატონების. არ ვფიქრობ, რომ ეს რუსეთის ხალხის სასარგებლოდ ლაპარაკობდეს“. ამ ვრცელი ამონაწერიდან კარგად ჩანს, დასავლეთის სახელმწიფოების ლიდერთა მხრიდან ეროვნული საკითხისადმი ზურგმუქცევის მოსალოდნელი საშიშროება. ამ ფონზე მოკრძალებული იმედია გამოთქმული ეროვნული იდეის ვერ ჩაკვლის შესახებ და მისი საბოლოოდ არდასამარება, ისევ რუსი ერის სამომავლო ქმედებასთან არის დაკავშირებული. იმავე მოხსენების ავტორებს, გარკვეული ფორმით ოპტიმიზმის იმედს დაჩაგრულ ერებში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის აღმავლობის პროცესი აძლევდა. ცნობილი ფაქტია, რომ პირველმა და მეორე მსოფლიო ომებმა, ერების დიდი ნაწილი მონობის უღლისგან გაათავისუფლა, მაგრამ ეს პროცესი სსრკ-ს არ შეხებია. პირიქით, იგი კიდევ უფრო გაძლიერდა და არარუსი ერები მონის მდგომარეობაში დატოვა. ამ საქმეში ლომის წილის ხელშემწყობი პირობები ისევ ევროპის ქვეყნებმა შექმნეს. აღნიშნულ საკითხთან მიმართებაში, იმავე დოკუმენტში ვკითხულობთ: „დღეს ერთადერთი მრავალეროვანი სახელმწიფო დარჩა საბჭოთა კავშირი, არსებითად სახელმწიფო უნიტარული. მეორე მხრით, ... ამ ერთადერთ სახელმწიფოში... თეთრკანიანი მოსახლეობა ჩაყენებულია შავკანიანებით დასახლებული კოლონიების მდგომარეობაში... დღეისთვის ასეთი მდგომარეობა შეიძლება აიხსნებოდეს იმით, რომ **კომუნისტები საბჭოთა კავშირს „სამოთხედ“ თვლიან... ამ „სამოთხის“ გაფეტიშებაში და მასთან ურთიერთობის გაღრმავებაში ევროპის**

ქვეყნები განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენდნენ და ამ ქმედებას შემდეგი არგუმენტებით „ამართლებდნენ:“ მრავალ პატარა სახელმწიფოსთან საქმის დაჭერას, ერთ მთლიან სახელმწიფოსთან სჯობს საქმის დაჭერაო“. ეს ნათქვამი აქვს პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ ძალიან გამოჩენილ სახელმწიფო მოღვაწეს ევროპაში. მაგრამ ეს არის სიტყვა ძლიერის – ძლიერთან ურთიერთობის დასაჭერათ. ასეთი არ შეიძლება იყოს სიტყვა დემოკრატიის და სოციალისტის, რომელნიც მუდამ სუსტის მხარეზე დგანან ძლიერის წინააღმდეგ. ეს, სხვათა შორის, გაამართლა განათლებული კაცობრიობის დამოკიდებულებამ საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხთან დაკავშირებით“ [1, 8-9]. ამ ამონაწერიდან კარგად ჩანს, რომ ქართული ემიგრაციის ლიდერები სწორად ხედავდნენ ევროპის ქვეყნების ინდიფერენტულ დამოკიდებულებას პატარა ერებისადმი. აქედან გამომდინარე, იმ გზებისა და საშუალებების ძიებაში იყვნენ, რომელიც რუსეთის იმპერიაში მოქცეული არარუსი ერებისადმი მათი მხრიდან ყურადღებას მიიპყრობდა. ასეთი მექანიზმის გამოძებნა იმ ეტაპზე შეუძლებელი ხდებოდა იმ ელემენტარული მიზეზების გამო, რომ ევროპის ლიდერები მხოლოდ თავიანთი სახელმწიფოებისთვის ხელსაყრელი მერკანტილიზმის ინტერესებით მოქმედებდნენ. XX საუკუნის 30- ან წლებში შემუშავებული მათი დევიზი – „მრავალ პატარა სახელმწიფოსთან საქმის დაჭერას, ერთ მთლიან სახელმწიფოსთან სჯობს საქმის დაჭერაო“ 60-იან წლებშიაც ძალაში დატოვეს, რითაც დამონებული ერების სახელმწიფო წარმონაქმნთა შექმნისადმი დაუინტერესებლობა გამოიჩინეს. ეს იმას ნიშნავს, რომ გარკვეული მოსაზრებებიდან გამომდინარე, საბჭოთა იმპერიის არსებობა, დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ტრადიციის მქონე ერების კოლონიურ მდგომარეობაში დარჩენა, 50-60-იანი წლების ევროპის პოლიტიკური ელიტისათვის მისაღებად ითვლებოდა. ამ უმძიმეს ფონზე, გამოსავალს ქართული ემიგრაცია ისევ რუსეთის იმპერიაში შემავალ ხალხებთან ქართველების მჭიდრო ურთიერთობაში ხედავდა. თუკი ამ მიმართულებით ფართომასშტაბიანი თანამშრომლობის შესაძლებლობები შეიქმნებოდა, იგი ქართველთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას უფრო წარმატებულს გახდიდა. აქედან გამომდინარე, ქართული ემიგრაციის ლიდერები, რუსეთის ემიგრაციის თუნდაც მცირე ნაწილთან თანამშრომლობას მიზანშეწონილად თვლიდნენ. მათი მტკიცებით, ასეთი ნაბიჯი, ეროვნულ- განმათა-

ვისუფლებელ მოძრაობაში მესამე დამხმარე ძალის – „ამერიკული კომიტეტის“ ჩართულობის შესაძლებლობას შექმნიდა. „ჩვენ არ შეგვიძლია პრინციპიალურად ასეთი თანამშრომლობა უარყოთ. დღეს ასეთი დამხმარე თანამშრომელი შეიძლება იქნეს ამერიკის კომიტეტი. ხვალ სხვა კომიტეტიც აღმოჩნდეს. საჭიროა ჩვენს თანამებრძოლებს აშკარათ და გულახდილად ვამცნოთ ჩვენი განსაკუთრებული პოზიცია... საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლაში“.

„ამერიკის კომიტეტისადმი“ ყურადღების მიქცევა შემთხვევითობით არ იყო განპირობებული. ამ ორგანიზაციის ძირითად მიზანს საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ იდეოლოგიური ბრძოლა და დაპყრობილი ქვეყნების ემიგრაციის ძალთა გაერთიანება წარმოადგენდა [3, 171-174]. ასეთი მიზანდასახულობის მიუხედავად, ქართული ემიგრაციის დიდი ნაწილის ორიენტაცია ისევ ევროპისკენ იყო მიმართული. ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ საქართველოს საკითხის საერთაშორისო დონეზე გატანაში და სამართლებრივი პოზიციიდან მისადმი მხარდაჭერაში ქართულ ემიგრაციას მხოლოდ ევროპის იმედი ქონდა. ამ შემთხვევაში მათ ძირითად ამოსავალ არგუმენტს ევროპის ქვეყნებისგან საქართველოს პირველი რესპუბლიკის იურიდიულად ცნობის ფაქტი წარმოადგენდა. იმავე დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ ქართული ემიგრაციის მესვეურნი, საქართველოსთან მიმართებაში, ევროპის ლიდერთა ორპიროვანი იანუსის ნიღბით მოქმედების წარსულ ისტორიასაც არ ივინყებდნენ. მხედველობაში მაქვს ყველაზე კრიტიკულ მომენტში საქართველოსთვის ზურგშექცევის და საბჭოთა რუსეთთან ეკონომიკური თანამშრომლობის კურსის აღება. მიუხედავად ამისა, ქართველი პოლიტიკოსები იძულებულნი იყვნენ ევროპის იმედად დარჩენილიყვნენ. ამ პოლიტიკურ გადაწყვეტილებას შემდეგი არგუმენტებით ამართლებდნენ: ევროპის „სახელმწიფოებში ჩვენს ქვეყანასა და ხალხს კარგად იცნობდნენ და, თუ შეიძლება ასე ითქვას, „ვრცელი დოსიები“ მოიპოვება მათ სამინისტროებში ჩვენი საკითხის შესახებ... მათი მეშვეობით შესაძლებელი გახდება ჩვენი საკითხი ისევ გამოჩნდეს საერთაშორისო ასპარეზზე და არ დაენდოს იმ ქარს, რომელიც დაბერავს ხან ერთ და ხან მეორე სახელმწიფოში და რომლის დანიშნულებაა მსოფლიო ბორბლის მობრუნება მსოფლიოს მნიშვნელობის და არა პატარა ერების თუნდაც სასიცოცხლო ინტერესების მიხედვით“. ამ ამონაწერით, **საქართველოსთვის და ქართველი ემიგრაციისათვის დასაყრდენ სა-**

ფეხურად ისევ ევროპის სახელმწიფოებია მიჩნეული. დიდი სახელმწიფოების იმ ეტაპზე ურთიერთდაპირისპირების ფონზე, პატარა ერების ბედი თითქმის მეორეხარისხოვან საკითხად იყო ქცეული. მისი წინა პლანზე წამოწევა, ემიგრაციის აქტიური საქმიანობით ხდებოდა შესაძლებელი. აქედან გამომდინარე, ემიგრაციის წინაშე ხშირად ისმებოდა საკითხი: 1921 წლიდან 1960 წლის ჩათვლით, ქართველთა ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლის განვლილი უნაყოფო გზის გათვალისწინებით, მიზანშეწონილი იყო თუ არა 60-იან წლებში ისევ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაზე და საქართველოს დამოუკიდებლობის მიღწევის შესაძლებლობაზე ფიქრი. იმ შემთხვევაში, თუკი ქართული ემიგრაცია საბჭოთა რუსეთის წინააღმდეგ დაწყებული ბრძოლის ტრადიციას დაარღვევდა და შემრიგებლურ ფორმას აირჩევდა, ასეთი ქმედება ერის უფლებებზე ხელის აღებას ნიშნავდა. მეორე მხრივ, ქართული ემიგრაციის ახალ თაობაში – „შვილიშვილებში“, ეროვნული საკითხისადმი ნიჰილიზმს დაამკვიდრებდა და რაც მთავარია, მათი ქმედება პოლიტიკური ასპარეზიდან გაქრობის ტოლფასოვან ნაბიჯად შეფასდებოდა. ჩემს მიერ დასმულ ზემოაღნიშულ საკითხთან მიმართებაში თუ რა დამოკიდებულება გააჩნდათ ქართული ემიგრაციის და განსაკუთრებით სოციალ-დემოკრატიის ლიდერებს, ამის თვალსაჩინოების ნიშნად „საერთაშორისო მდგომარეობისა და ჩვენი მოქმედების ხაზის“ შესახებ 1956 წელს გაკეთებული ერთობლივი მოხსენება წარმოადგენს. ამ დოკუმენტში პოლიტიკური ემიგრაციის წინაშე გამაფრთხილებელი ფორმითაა დასმული – ეროვნული საკითხის იგნორირებიდან გამომდინარე მოსალოდნელი მძიმე შედეგების გარდუვალობა. მხედველობაში მაქვს, საერთაშორისო ორგანიზაციებში საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენის დასმის შესაძლებლობის კითხვითი ნიშნის ქვეშ დაყენება. და რაც მთავარია, ემიგრაციის ასეთი ნაბიჯი, საბჭოთა ხელისუფლებასთან მიმართებაში იდეოლოგიურ ფრონტზე კომპრომისულ გადაწყვეტილებად ჩაითვლებოდა. „მორალურად ასეთ ნაბიჯებს – ვკითხულობთ დოკუმენტში – დიდი გავლენა ექნება ჯერ ჩვენი ხალხის სულისკვეთებაზე, რომელიც ეროვნული ლოზუნგით ებრძვის დღემდის საბჭოთა რუსეთს, და შემდეგ უცხოელებზეც, რომელნიც გუშინ კიდევ იმას აცხადებდნენ, რომ „საქართველო სამშობლო არის ძალით დაპყრობილ ერისაო“. და დღეს, როცა დაინახავენ ასეთი შეხედულების... თუნდაც მცირე საფუძვლების შერყევას, ამას შე-

სამჩნევად გამოიყენებენ ბოლშევიკები და უცხოეთში ჩვენი დამოუკიდებლობის მტერი და მონინალმდევნი. აი ამ საკითხში არ უნდა წაფორხილდეს არც ჩვენი პარტია და არც ემიგრაცია... თორემ იგი დიდ ზარალს მოუტანს თავის პრესტიჟსაც და ეროვნულ საკითხსაც“.

ამ ვრცელ ამონაწერში კარგადაა ნაჩვენები ის მოსალოდნელი საფრთხეები, რომელიც ეროვნული საკითხისადმი ზურგშექცევით, ან მცირეოდენი უყურადღებობით ემუქრებოდა ქართულ ემიგრაციას და თვით სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას. მეორე მხრივ, ასეთ ქმედებას საქართველოს მოსახლეობაში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისადმი ნიჰილიზმის დამკვიდრების ხელშეწყობის ფაქტორის შესრულება შეეძლო.

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებიდან გამომდინარე, თუკი 50-იანი და 60-იანი წლების ქართულ ემიგრაციას, უფროსი თაობის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის საქმის გაგრძელების საპატიო მისიის შენარჩუნება სურდა, ეროვნულ საკითხთან მიმართებაში უკომპრომისონი უნდა ყოფილიყვნენ. იმავდროულად, გარეშე ორგანიზაციების ზემოქმედების ქვეშ არ მოქცეულიყვნენ და ნებისმიერი გადაწყვეტილების მიღება ინდივიდუალურად განეხორციელებინათ. ამ ფონზე, სავსებით სწორად სვამდნენ საკითხს, როცა საერთაშორისო უფლებების სფეროდან საქართველოს არამოშლის მოთხოვნას აყენებდნენ. ეს იმას ნიშნავდა, რომ ქართული ემიგრაცია, რომელიმე სახელმწიფოს მფარველობაში არ მოქცეულიყო და ქვეყნის დამოუკიდებლობის ნიადაგზე დგომის საფეხური შეენარჩუნებინა. ამ პოზიციის დადასტურების საუკეთესო ნიმუშად ჩემს მიერ ზემოთ დასახელებული დოკუმენტის – „საერთაშორისო მდგომარეობა და ჩვენი მოქმედების ხაზი“ დასკვნითი ნაწილის პირველი და მეორე მუხლები გამოდგება. „1) ახლანდელი პოლიტიკური მდგომარეობა – ვკითხულობთ დოკუმენტში – ჩვენ გვავალებს... მტკიცედ დავრჩეთ იმ პოზიციაზე, რომელზედაც დარჩა ჩვენი ხალხი 1921 წლიდან, საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ და იმის პოლიტიკური ემიგრაცია უცხოეთში. ე. ი. ჩვენ უნდა დავრჩეთ საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის ნიადაგზე; 2) ბრძოლა გრძელდება... ამ ბრძოლაში მარტო არ ვართ, მაგრამ შეიძლება მან კიდევ ხანგრძლივი ხასიათი მიიღოს. ამისთვის საჭიროა ქართველმა ერმა, თავისი ეროვნული სულისკვეთება, ეროვნული თავისუფლების სიყვარული და გადანყვეტილება შეინახოს“ [1, 16].

ჩემ მიერ მოტანილი მასალებიდან კარგად ჩანს ის დიდი პასუხისმგებლობა, რომელიც ქართული ემიგრაციის ეროვნულ საწყისებზე მდგომ ადამიანებს ქონდათ თავის თავზე აღებული. ისიც ანგარიშგასაწევია, რომ თაობათა ცვლამ, არა მარტო ქართული ემიგრაციის რიგების შეთხელება განაპირობა, არამედ, მათი შთამომავალი თაობების დიდი ნაწილი ეროვნულ ფესვებს მონყვიტა, უცხო ეროვნულ სხეულთან შერწყმა მოახდინა, რის გამოც, საქართველოს ხვალისდელი დღისადმი ფიქრს ზედმეტ ტვირთად აღიქვამდა. აქედან გამომდინარე, ქართული ემიგრაციის ნამსხვრევების ძალთა მაქსიმალური მობილიზაციით მიღწეული კონსესუსით საქართველოსა და ქართველთა ინტერესების დაცვა შესაძლებლობის ფარგლებში ხდებოდა. „საქართველოს ემიგრაცია – ვკითხულობთ ზემოთ დასახელებულ დოკუმენტში, – იმდენად მცირერიცხოვანია, რომ იგი არ წარმოადგენს არავითარ ძალას ერის ფიზიკურათ დასახმარებლად. ამიტომ, ემიგრაციის და მისი ხელმძღვანელობის უმთავრეს დანიშნულებად რჩება: გააცნოს განათლებულ კაცობრიობას ქართველი ხალხის ეროვნული სულისკვეთება და ის მდგომარეობა, რომელშიც ჩაყენებულია ეს ქართველი ხალხი თავის სამშობლო ქვეყანაში; დაიცვას ქართველი ერის მიერ მოპოვებული საერთაშორისო უფლებები და პროპაგანდა გაუწიოს საქართველოს საკითხს ყველგან, სადაც მისი ხმა მიწვდება“. ამ ამონაწერიდან კარგად ჩანს ის რეალური სინამდვილე, რომელშიდაც იმ პერიოდის ქართული ემიგრაცია იმყოფებოდა. მეორე მხრივ, იგი იმ პასუხისმგებლობის შესახებაც მიუთითებს, ქართული ემიგრაციის წინაშე რომ იდგა და რომლის გადანყვეტა, უდიდეს ძალისხმევასთან იყო დაკავშირებული. აქედან გამომდინარე, შემთხვევითი არ არის, საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის საზღვარგარეთული ორგანიზაციების ყრილობას (1957 წლის 19 ოქტომბერი) კ. კანდელაკმა თავისი მოხსენება – „ჩვენი ყოფაცქვევა სამშობლოს განთავისუფლებისათვის ბრძოლაში“ ფორმულირებით რომ წარუდგინა. ამ დოკუმენტში პრინციპულადაა დასმული საკითხი: რას წარმოადგენდა ემიგრაცია და რა მოეთხოვებოდა მას, რამდენად ამართლებდა დაკისრებულ მოვალეობას. აღნიშნულ საკითხებთან მიმართებაში კ. კანდელაკი თვლიდა: 1) რამდენადაც ქართული ემიგრაცია ოკუპანტი ქვეყნის მიერ განდევნილი ერის წარმომადგენლის ფუნქციას ასრულებდა, იგი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მეთაურთა შემადგე-

ნელ ნაწილადაც უნდა ქცეულიყო; 2) ქართული ემიგრაცია, ეროვნული მისწრაფებების უმთავრესი მატარებელი ყოფილიყო და საზოგადოებას ერის გულისცემის და პოლიტიკური მიზანდასახულობის განმხორციელებელ ძალად აღექვა; 3) რამდენადაც ეროვნული მოძრაობა ემიგრაციის საქმიანობის ძირითად მიმართულებას წარმოადგენდა, მის შიგნით აღმოცენებული ნებისმიერი დაპირისპირება და „ომი“, დანაშაულებრივ ქმედებად, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ხელშემშლელად უნდა წარმოჩენილიყო. ასეთი სასიცოცხლო საკითხების მოგვარება ემიგრაციის მეთაურთა მხრიდან კ. კანდელაკს პირველხარისხოვან ამოცანად მიაჩნდა. „მიზანი – ამბობდა კ. კანდელაკი – დასახულია ნათლად და იგი უნდა იყოს უმთავრესი მამოძრავებელი ძალა ემიგრაციის მოქმედების, ხოლო მისი მოქმედება რომ არ დაბრკოლდეს, საჭიროა ამ საკითხს ჩამოსცილდეს – დროებით, ოკუპაციის ხანაში ყველა სხვა საკითხები, რომელსაც შეუძლია ემიგრაციის მთლიანობის, მისი ერთსულოვნების დარღვევა... ეს ყოველთვის თვალწინ უნდა გვიდგეს და ჩვენს მოქმედებას საფუძვლად უნდა დაედვას“ [4, 6].

საკითხი სწორად იყო დასმული თუნდაც იმ ელემენტარული მიზეზის გამო, რომ დასავლეთ ევროპაში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების სირთულეები, საბჭოთა რუსეთის მიერ უნგრეთში განხორციელებული სადამსჯელო ღონისძიებები და ა. შ. ამ ფონზე, საბჭოური მონსტრის მხილებისათვის, არა თუ დაქსაქსულად, არამედ ერთ მუშტად შეკრული ემიგრაციის მოქმედებაც უმნიშვნელო გამოჩნდებოდა. აღნიშნულის გათვალისწინებიდან გამომდინარე, საქართველოსადმი საერთაშორისო ორგანიზაციების ყურადღების მისაპყრობად, ემიგრაციის ერთიანი ძალებით გამოსვლა და საბჭოთა საინფორმაციო საშუალებისადმი დასაბუთებული ფორმით დაპირისპირება აუცილებლობას წარმოადგენდა. დასახული ამოცანის შესრულების ერთ-ერთ საუკეთესო საშუალებად იმ ეტაპზე კ. კანდელაკს „ამერიკულ კომიტეტთან“ თანამშრომლობა მიაჩნდა. მისი მტკიცებით, ეს დანესებულება ქართული საქმის საკეთებელ დამხმარე ინსტრუმენტად უნდა ყოფილიყო გამოყენებული. ამის აუცილებლობა იმითაც იყო განპირობებული, რომ საბჭოთა რუსეთის უშიშროება, ქართული ემიგრაციის წინააღმდეგ მიზანმიმართულ შეტევით ღონისძიებებს ახორციელებდა. **თაობათა ცვლამ და განვლილმა 35 წელმა, ქართული ემიგრაციის სიძლიერეზე უდიდესი უარყოფითი ზემოქმედება მოახდინა, მაგრამ, სხვა ერების ემიგრაციებთან შედარებით, იგი ანტისაბჭოურ**

საქმიანობას წარმატებული ფორმით ახორციელებდა. ამიტომ იყო, რომ საბჭოთა უშიშროება, ქართული ემიგრაციის დაშლას და მისი წევრების მოსყიდვას ყველაზე მეტად ცდილობდა. ამ მიმართულებით გატარებული ღონისძიებების ერთ-ერთ ფორმას ქართული ემიგრაციის თვალსაჩინო პიროვნებების მიმართ ცილისწამებების გავრცელება და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისთვის სახელის გატეხა წარმოადგენდა. საბჭოთა უშიშროების პოლიტიკური ბრძოლის სადისკრედიტაციო „მათემატიკური ფორმულა“ ქართული ემიგრაციის ლიდერებმა ამოხსნეს. მათდამი დაპირისპირების საწინააღმდეგო ნაბიჯს ქართული ემიგრაციის საპროპაგანდო საშუალებებისგან საბჭოთა უშიშროებასთან თანამშრომლობით დაკავებული ემიგრანტების მხილება და მათი ანტიქართული საქმიანობის საამკარაოზე გამოტანა წარმოადგენდა. ამ მხრივ, განსაკუთრებულ ყურადღებას დ. სინდიკელის ფსევდონიმით დაბეჭდილი პუბლიკაცია – „ქართული ემიგრაცია და ბოლშევიკები“ იქცევს. „კრემლის საიდუმლო აგენტების საშუალებით – ვკითხულობთ წერილში – ცდილობენ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლისთვის უანგაროთ მიძღვნილ მამულიშვილთა დამდაბლებას, სახელის გატეხვას... მეთოდური მუშაობა სწარმოებდა, რათა ქართულ-ეროვნულ ორგანიზაციებს ადგილობრივი ადმინისტრაციის წინაშე სახელი გატეხოდათ, ნდობა დაკარგოდათ და სათვისტომოებში შეექმნათ ისეთი დამბლადაცემულობის ატმოსფერო, რომ შეუძლებელი გამხდარიყო ეროვნულ-განმათავისუფლებელი და ანტიკომუნისტური დემონსტრაციები“ [5]. რამდენადაც, საბჭოთა რუსეთის შესაბამისი უწყება ქართულ ემიგრაციაში მისთვის ხელშემშლელ ძალას ხედავდა, ემიგრაციის დაქსაქსვის და შიგნით ურთიერთდაპირისპირების მიზნით, განსაკუთრებულ ღონისძიებებს მიმართავდა. მხედველობაში მაქვს პროსაბჭოური ჯგუფების შექმნის და დაფინანსების უზრუნველყოფის ფაქტები. ამ მხრივ 1952 წლის მაისში მიუნხენში დაარსებული ჯგუფი აქტიურობდა. იმავე წლის ოქტომბერში „ოპოზიციის“ სახელწოდებით ანალოგიური სახის ჯგუფი ნიუ-იორკშიაც შეიქმნა. ამ საკითხთან დაკავშირებით დ. სინდიკელის ავტორობით დაბეჭდილ ზემოაღნიშნულ პუბლიკაციაში ვკითხულობთ: „იცოდნენ თუ არა აქაურმა „აქტივისტებმა“, რომ მათ მიერ მიუნხენში მიწოდებული ინფორმაცია მოსკოვში მიდიოდა და მიუნხენის პროვოკატორებისგან მიღებული „რჩევა-დარიგებებიც“ მოსკოვიდან მომდინარეობდა. ორივე შემთხვევაში ფაქტი უცვლელ-

ლი რჩება და ნიუ-იორკში წარმომობილი „ოპოზიციური“ ჯგუფის ანტისაზოგადოებრივი საქმიანობა არ იცვლება“. დოკუმენტური მასალით და იმ პერიოდში საზღვარგარეთ გამომავალ ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში დაბეჭდილ პუბლიკაციებში მოტანილი ფაქტები, დასაბუთებული ფორმით წარმოაჩენს ქართული ემიგრაციის წინააღმდეგ საბჭოთა რუსეთის მიერ დაფინანსებული აგენტურული ქსელის საქმიანობას. მხედველობაში მაქვს ემიგრაციის იმ გამორჩენილ ლიდერთა დისკრედიტაციის მცდელობა, რომლებიც მოუსყიდველნი დარჩნენ და წარმატებულ ანტიკომუნისტურ ბრძოლას ეწეოდნენ. ამის შესანიშნავ დადასტურებას არგენტინის ქართველთა ასოციაციის თავმჯდომარის ლეონიდ ჭეიშვილის, აკაკი პაპავას მიერ ჟურნალ „ჩვენი დროში“ (№ 25) დაბეჭდილი წერილები და არგენტინის ქართველთა სათვისტომოს საგანგებო საერთო კრების (1957 წლის 25 ივლისი) დადგენილება წარმოადგენს. ამ დოკუმენტებში დასაბუთებული პასუხია გაცემული ყველა იმ ცილისწამებაზე, რომელიც არგენტინის ქართული კოლონიის მიმართ საბჭოთა უშიშროებისგან მოსყიდულმა ადამიანებმა გაავრცელეს. არგენტინის ქართველთა სათვისტომოს ზემოაღნიშნულმა კრებამ, მათი ქმედების შესახებ საგანგებოდ იმსჯელა. გ. გომელაური, მ. დიასამიძე და ა. ჯიქია თავისი რიგებიდან გარიცხა. ამ სამ პიროვნებას, როგორც ჟურნალი „მებრძოლი საქართველო“ (№ 10) წერდა: „უნდოდათ ქართულის სახელით ესარგებლათ, უცხო ერების ორგანიზაციებში შესულიყვნენ და იქ ჩვენთვის ყოველმხრივ სახელი გაეტეხათ... არც ერთ მათგანს, ეროვნულ მუშაობაში არავითარი წარსული არა აქვს. მაგრამ, მთავარი და მავნებელი ის იყო, რომ ზოგ მათგანს ფრიად საეჭვო წარსული ქონდა! ვერავითარმა გაფრთხილებამ, არც თხოვნამ ვერ გასჭრა და ამ „გათამამებულმა უფიცებმა“ ქართულ საქმიანობას პატიოსანი სახელი გაუტეხეს“ [6].

ქართული ემიგრაციის საწინააღმდეგო მუშაობას საბჭოთა რუსეთი ევროპაშიაც აფინანსებდა. ამ მიმართულებით საბჭოთა სპეცსამსახურებს წარმატებული ღონისძიებების გატარების შესაძლებლობა საფრანგეთში მიეცა. ამ საკითხთან დაკავშირებით, დ. სინდიკელის ფსევდონიმით დაბეჭდილ პუბლიკაციაში – „ქართული ემიგრაცია და ბოლშევიკები“, საბჭოური აგენტურის მიერ ქართული ემიგრაციის ერთი ნაწილის გადაბირების შესახებ ხაზგასმითაა მითითებული. „აპოლიტიკური და ეროვნულ იდეალებს მოკლებული ემიგრანტები – ვკითხულობთ წერილში – მოურიდებ-

ლად შეიჭრნენ რუს ბოლშევიკთა წრეში და მათში გაითქვიფნენ. ამას ხელს უწყობდა საფრანგეთის იმდროინდელი ფსიქოლოგიური განწყობილებაც. ბოლშევიკები ყოველდღიურად იპყრობდნენ ემიგრაციაში ახალ-ახალ პოზიციებს; იჭრებოდნენ სხვადასხვა ჯგუფებში, ეუფლებოდნენ ემიგრანტ მოღვაწეებს და მათ მოქმედებას თავის კონტროლს ქვეშ აყენებდნენ“. ჩემ მიერ მოტანილი ეს ამონაწერი იმის ნათელი დადასტურებაა, რომ ქართულ ემიგრაციაში, იდეური მიმართულების თვალსაზრისით, დიდი რღვევის პროცესი მიმდინარეობდა. მოსყიდვა-გადაბირების წარმატებული მცდელობები, საბჭოური აგენტურის ქსელს შესაძლებლობას აძლევდა, ქართული ემიგრაციის ისედაც შეთხელებულ რიგებში „ოპოზიციური“ დაჯგუფებები შეექმნა და შიდაპოლიტიკური დაპირისპირებებისთვის შესაბამისი საფეხური მოემზადებინა. ასეთი „ოპოზიციონერების“ საქმიანობის საფუძველზე შეკრებილ მასალებზე დაყრდნობით, იმავე დ. სინდიკელის პუბლიკაციაში, საბჭოთა უშიშროების სპეცსამსახურებთან თანამშრომლობაში შ. მალლაკელიძეა მხილებული. როგორც ცნობილია, ეს პიროვნება მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში ფაშისტური გერმანიის მაღალჩინოსნებთან თანამშრომლობდა, საპასუხისმგებლო თანამდებობაც ეჭირა. გარკვეული მოსაზრებებიდან გამომდინარე, მან საბჭოთა რუსეთის უშიშროების მიზნებისა და ამოცანების შემსრულებლის ფუნქცია იკისრა. ამ საკითხთან დაკავშირებით იმავე სტატიაში ვკითხულობთ, რომ მალლაკელიძის საფრანგეთში ჩასვლიდან იწყება „მალლაკელიძის მხრიდან ემიგრაციის დამრღვეველი მუშაობა, რამაც სულ მალე აქცია საეჭვო პიროვნებად. საფრანგეთის ემიგრაციაში კვლავ მეგულება ცოცხალი მონმეები, რომელთა მესხიერებაშიაც წარუშლელი იქნება სამშობლოს გრძნობებით გულანთებული ის. მანწკავას სიტყვები „თუ ის (შ. მალლაკელიძე) ბოლშევიკების აგენტი არ გამოდგეს, აქ გამომჭერიტო და ყელზე თითს დაიდებდა“. ამ აზრს ქართველთა შორის ბევრი იზიარებდა და მალლაკელიძის მოქმედების ლოლიკაც ამას ამტკიცებდა. მაგრამ, ემიგრანტული ცხოვრების უკუღმართობის წყალობით დამნაშავეც კი იფურჩქნება, ლაღობს და ხარობს, თუ მას თან სდევს სუტკნეინების და მანდატოსანი ლიდერების მფარველობა და წყალობა. ჩვენის ცნობით, მოსკოვში საიდუმლოდ ხანგრძლივი მოგზაურობის შემდეგ მალლაკელიძე კვლავ მოველინა გერმანიის (მიუნხენში) ქართულ სათვისტომოს და ნაძირალა

პროვოკატორების მიერ ატეხილ ტრაგედიაში მოხერხებულად თამაშობდა შუამავლისა და მომრიგებლის როლს. ამავე პერიოდს ეკუთვნის მიუნხენში ჩეკისტი ავალიანის და მისი „მეგობრების“ მიერ „დემოკრატიული კავშირის“ დაარსება, რომლის პორტპაროლი მაღლაკელიძე იყო და ნიუ-იორკში „საქართველოს განთავისუფლების საბჭო“. ერთსა და იმავე ქვეყნებში დაარსებულ ახალ „ორგანიზაციებს“ აერთიანებდა მათი საქმიანობის „მეთოდი“ და იდუმალი ზრახვები. ორივემ გამოჩენისთანავე იერიში მიიტანა სათვისტომოს ხელში ჩასაგდებად. კრემლის საიდუმლო აგენტების საიდუმლო ინსტრუქციის პირველი მუხლის გასანაღდებად“ [7]. ამ ამონაწერის მიხედვით, შ. მაღლაკელიძე და ავალიანი, საბჭოთა უშიშროების წარმომადგენელთა მითითებების შემსრულებლებად არიან გამოცხადებული. ეს თვალსაზრისი კიდევ უფრო დამძიმებული ფორმითაა წარმოდგენილი დ. სინდიკელის მიერ დაბეჭდილ მესამე წერილში: „ქართული ემიგრაცია და ბოლშევიკები“. „ჩეკისტმა ავალიანმა – ვკითხულობთ წერილში – პირველი იერიში მიუნხენის სათვისტომოზე მიიტანა“.

ან კიდევ: „მეორე ჩეკისტი მაღლაკელიძე დასაწყისში თითქოს ავალიანის დაჯგუფების გარეშე მდგარი, „შემრიგებელ“ როლში გამოდიოდა და ზოგიერთებს ყურში აწვეთებდა, რომ ეს ჯგუფი ებრძვის მენშევიკ კორძაიას და არა მენშევიკებსო“.

„როგორც ყოველი პროვოკატორის, ავალიანის დანიშნულებაც სწორედ ის იყო, რომ ყველგან ყოფილიყო, რღვევის ელემენტები შეეტანა და ანტიბოლშევიკური ორგანიზაციების მოქმედებას მუხრუჭად მოსდებოდა“.

ჩემ მიერ ზემოთ მოტანილ ამონაწერებში შ. მაღლაკელიძისა და ავალიანის მიმართ გამოთქმულ სერიოზულ ბრალდებებს, როგორც ჩანს, გაზეთის რედაქცია ეთანხმებოდა. მით უმეტეს, აღნიშნულ პუბლიკაციაში მოტანილ ფაქტებთან მიმართებაში, შენიშვნის სახით არანაირი რეაგირება არ გაუკეთებია. მეორე მხრივ, არც ქართული ემიგრაციის წევრებისგან ყოფილა უარყოფითი გამოხმაურება. ეს ფაქტი იმის მანიშნებელია, რომ ქართული ემიგრაციის სათვისტომოს ლიდერები თვლიდნენ, რომ აღნიშნული პიროვნებების საქმიანობის მიზანს, ემიგრანტთა შორის დაპირისპირების გაღრმავება, ერთიანობის დაშლა, ეროვნული და ანტისაბჭოური მუშაობის ნულამდე დაყვანა წარმოადგენდა. თუკი დასახულ მი-

ზანს მიაღწევდნენ, მათ შესაძლებლობა მიეცემოდათ, აშკარად თუ არა, შეფარვითი პროსაბჭოური ფორმით შესაბამისი აგიტაცია-პროპაგანდისტული საქმიანობა გაეშალათ. ამის ხელშემწყობ ფინანსურ შესაძლებლობებს საბჭოთა უშიშროება ქმნიდა. ამ ფაქტთან დაკავშირებით 1956 წლის იანვარში გაზეთ „ქართულ აზრში“ დაბეჭდილ პუბლიკაციაში – „მონოდება ჯოჯოხეთიდან“ ვკითხულობთ; „მოსკოვის ინიციატივით, აღმოსავლეთ ბერლინში დაარსდა საგანგებო კომიტეტი, რომლის მიზანია სხვადასხვა დაპირებებით შეიტყუოს „სამშობლოში“ საბჭოთა კავშირიდან გამოქცეული ემიგრანტები. ამ კომიტეტის სათავეში სდგას ნ.კ.ვ.დ-ს ცნობილი ლენერალი მიხაილოვი. კომიტეტის წევრთა შორის ირიცხება შარშან გერმანიიდან მტრის ბანაკში გაპარული ძველი ემიგრანტი იუდა მალაკელიძე. კომიტეტმა გამოსცა გაზეთი რუსულ ენაზე „ზავოზერაშჩენიე ნა როდინუ“. ხოლო ქართველებისთვის ქართულად დასტამბული მონოდება. ეს ლიტერატურა ეგზავნება ემიგრანტებს კერძო წერილების სახით და ნიუ-იორკში მიიღო ჩვენი რედაქციის ერთმა წევრმაც. გაზეთი და მონოდება ურჩევს საბჭოთა კავშირის ყოფილ მოქალაქეებს დაბრუნდნენ ძველ სამშობლოში“. ამ ვრცელი ამონაწერიდან ერთხელ კიდევ დასტურდება შ. მალაკელიძის თანამშრომლობა საბჭოთა სპეცსამსახურებთან და მათ მიერ შემუშავებული სააგიტაციო-პროპაგანდისტული საქმიანობისადმი ხელშემწყობა. აღნიშნულ საგაზეთო მასალებთან მიმართებაში შეიძლება ზოგიერთმა ჩემმა კოლეგამ უმკაცრესი კრიტიკული დამოკიდებულება გამოავლინოს და მალაკელიძის მიმართ ნაყენებული ბრალდებები კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენოს. საკითხის ამ ფორმით დასმის შემთხვევაში, მას პასუხის გაცემა მოუწევს კითხვებზე: 1) თუკი მალაკელიძის მიმართ საბჭოთა უშიშროებასთან თანამშრომლობის ზემოაღნიშნული ბრალდება სიყალბეს წარმოადგენდა, იმავე მალაკელიძემ საპროტესტო წერილით რატომ არ მიმართა გაზეთის რედაქციას და თავისი სიმართლე არ დაამტკიცა? 2) იმ შემთხვევაში თუკი შ. მალაკელიძე საბჭოთა ხელისუფლებისთვის საჭირო და სანდო პიროვნებად არ ითვლებოდა, რით აიხსნება სსრკ-ში დაბრუნებული მალაკელიძისადმი ლოიალური ფორმების გამოყენება? მითუმეტეს, ომის პერიოდში იგი ფაშისტური გერმანიის სამსახურში იდგა და ჰიტლერის მაღალჩინოსან ხელქვეითებთან აქტიურად თანამშრომლობდა; 3) იგივე დამოკიდებულება რატომ არ გამოავლინეს სამსონ ფირცხალავასა და სპირიდონ ჭავჭავაძესთან მიმართებაში? ამ კითხვებს დამაჯერებელი

პასუხი უნდა გაეცეს. მით უმეტეს, რუსული ცხენოსანი ჯარის პორუჩიკს შ. მაღლაკელიძეს, რომელსაც სამხედრო აკადემია არ ქონდა დამთავრებული და მაღალ თანამდებობაზე დანიშვნის (1917 წელი) გამო „გენერლის სახელო“ უბოძეს, სამსონ ფირცხალავასა და სპირიდონ ჭავჭავაძეზე მეტი დამსახურება ნამდვილად არ ქონდა ქართველი ერის წინაშე. რაც შეეხება ვ. რცხილადის მცდელობას, შ. მაღლაკელიძისადმი სსრკ-ის ხელისუფალთა ლოიალური დამოკიდებულება იმ მოტივით გაამართლოს, თითქოს „იგი უნდოდით ყოფილიყო გარკვეულ „მაგალითად“ და „ანეკსად“ ჩვენი ემიგრაციის აქ ჩამოსატყუებლად“, (ჟურნ. „განთიადი“ 1991 წ. № 1. გვ. 7) თითიდან გამოწოვილ „არგუმენტს“ შეიცავს, რადგან ამ საქმისთვის ყველაზე მეტად სამსონ ფირცხალავას გამოყენება შეიძლებოდა, თუკი ეროვნული ცნობიერებით დატვირთული ეს ბუმბერაზი პიროვნება, წარსულს შეაქცევდა ზურგს და ოკუპანტი ქვეყნის მაღალჩინოსნებთან თანამშრომლობის გზას აირჩევდა. ასეთი სიმდაბლის არგამოჩენისა და უშიშროებასთან თანამშრომლობაზე არწასვლის გამო, იგი ჯერ ციხეში მიაბრძანეს, ხოლო შემდეგ გადაასახლეს და გზაში გარდაიცვალა. ისიც ანგარიშგასანევია, რომ საბჭოთა ხელისუფლებამ შ. მაღლაკელიძეს, ფაშისტური გერმანიის რაიხსტაგთან თანამშრომლობა და გერმანიის თავდაცვის უწყებისადმი დაქვემდებარებული – ქართველებისგან შედგენილი ერთი ბატალიონით (მეთაური შ. მაღლაკელიძე) კავკასიის მთებით საქართველოს საზღვრამდე მისვლის ფაქტი აპატია. ასეთ კომპრომისზე საბჭოთა უშიშროება მხოლოდ იმ შემთხვევაში მიდიოდა, თუკი ამა თუ იმ პიროვნებას საბჭოთა ქვეყნის წინაშე განსაკუთრებული დამსახურება გააჩნდა. სწორედ ასეთ „დამსახურებულ“ ადამიანებს იყენებდა იგი ანტისაბჭოური და განსაკუთრებით ქართული ემიგრაციის დასაშლელად. ამ მიზანს ემსახურებოდა საბჭოური პროპაგანდის ის ნაწილი, რომელიც ევროპაში მყოფი ემიგრანტების ოკუპირებულ სამშობლოში დაბრუნებას ითვალისწინებდა.

დოკუმენტური მასალებით დასტურდება, რომ საბჭოთა რუსეთის მიზანდასახულობის ხელშემწყობის როლში ისევ ევროპის ქვეყნების უპრინციპო და პოლიტიკურად გამეძავებული ლიდერები გამოვიდნენ. ამ საკითხთან დაკავშირებით გაზეთი „ქართული აზრი“ სტატიაში – „უკანასკნელი ცნობები ევროპიდან“ წერდა: „ევროპის მცოდნე წყაროების მტკიცების მიხედვით... ირკვევა, რომ „Coexistense“-ის (თანაარსებობა შ. ვ.) ხელის განვდომით, დასავლეთის მსოფლიომ ფართე კარი გაუღო თავის მოსისხლე მტერს

ბოლშევიკურ მოსკოვს და მისი რუსული აგენტურა მოედო ევროპის ქვეყნებს. გარდა გამრავლებულ ფარულ პოლიტიკურ აგენტებისა, თავისუფალ ევროპას მოეფინა მოსკოვის მრავალი დაგეშილი საპროპაგანდო ორგანიზაციები... რომლებიც ცდილობდნენ ემიგრანტები დაერწმუნებინათ: „აქამდე დაპირისპირებული კაპიტალისტური და კომუნისტური რეჟიმები დღეს რიგდებიან „თანაარსებობის“ პრინციპებზე, თავიანთი მიღწევების თანამეგობრულ გაცვლა-გამოცვლაზე, რომელიც ახლო მომავალში შესაძლოა თანამშრომლობადაც გადაიქცეს, როგორც ეს ხდება ბოლშევიკური რევოლუციის დაწყებიდან დასავლეთის მსოფლიო ქვეყნებს და საბჭოთა რუსეთს შორის“.

რამდენადაც ევროპამ იდეოლოგიური საქმიანობის კარები გაუღო სსრკ-ს, ეს საჩუქარი საბჭოთა უშიშროების შესაბამისმა უწყებებმა შესანიშნავად გამოიყენეს და ემიგრანტებზე იდეოლოგიურად მაქსიმალურ ზემოქმედებას შეეცადნენ. მხედველობაში მაქვს ემიგრანტებში მშობლიური მიწისადმი ნოსტალგიის გაღვიძება და საბჭოთა რუსეთში მასობრივად დაბრუნების მიღწევის მცდელობა. თუკი ამას შეძლებდნენ, ემიგრაციის რიგები მაქსიმალურად შეთხელდებოდა და მათი ანტისაბჭოური საქმიანობა განულების დონემდე დავიდოდა. ამ მიმართულებით მუშაობამ განსაკუთრებული აქტიური სახე ხრუშჩოვის მმართველობის პერიოდში შეიძინა. ფსევდო ლიბერალიზმისა და დემოკრატიის ნიღბით ცდილობდნენ ემიგრანტების შეცდომაში შეყვანას. ამ ფაქტთან დაკავშირებით, ქართული ემიგრაციის წარმომადგენლებმა საპროტესტო განცხადებები გააკეთეს. ამ მხრივ განსაკუთრებით აშშ-ში ქართული სათვისტომოს თავმჯდომარის მიერ 1924 წლის მოვლენებთან დაკავშირებით გამართულ ღონისძიებაზე წარმოთქმული სიტყვა გამოირჩევა. აღნიშნულ საკითხთან მიმართებაში იგი ოფიციალურად აცხადებდა: „ხრუშჩოვის პოლიტიკური რეჟიმი, ემიგრანტების საბჭოეთში მიპატიჟებით ცდილობს, შეცდომაში შეიყვანოს კომუნისტური ტირანიის მამხილებელი ემიგრაცია და მას მოუსპოს შესაძლებლობა ემსახუროს თავისი ერის განთავისუფლებას და თავისუფალ ქვეყნებში ამხილოს კომუნისტური ტირანია და მოსკოვის იმპერიალისტური მიზნები“. ამ უაღრესად რთული პრობლემის გადაწყვეტას, სსრკ-ის ბიუჯეტის დიდი ნაწილი ხმარდებოდა. მხედველობაში მაქვს ემიგრანტთა რიგების მოსყიდვის წარმატებული მცდელობები და ქართველ ემიგრანტთა

სათვისტომოების სანინალმდეგო პროპაგანდისტული საქმიანობის გაძლიერება უცხოეთში. აღნიშნულ საკითხს ჟურნალი „ჩვენი დროშაც“ გამოეხმაურა და რამდენიმე საყურადღებო წერილიც დაბეჭდა. მასალების შესწავლის შედეგად ჩემი განსაკუთრებული ყურადღება მცირე მოცულობის სტატიამ – „ჩეკისტების საქმიანობამ“ – მიიქცია. მისი ავტორი, ფსიქოლოგიური ზემოქმედების იმ ფორმებზე საუბრობს, რომელსაც საბჭოური პროპაგანდისტული საშუალებები ქართულ ემიგრაციაზე ზემოქმედებისათვის იყენებდნენ. აღნიშნულ ფაქტთან მიმართებაში, ქართული ემიგრაციის პოზიცია შემდეგი ფორმითაა წარმოდგენილი: „ხრუშჩოვი და მისი აგენტები სასტიკად ცდებიან, თუ ფიქრობენ რომ ამით ისინი ქართულ პოლიტიკურ ემიგრაციას გასტეხენ და მას თავის ფარეშად გახდიან. ქართულ პოლიტიკურ ემიგრაციას ჯერ კიდევ „დედა-ენა“-დან ახსოვს იმ გველის ამბავი, რომელმაც გაზაფხულზე როგორც კი გამოიცვალა კანი, შესრიალდა გლეხთან და უთხრა: ხომ ხედავ კანი გამოვიცვალე, ეხლა მაინც ვიცხოვროთ ერთადო. ჭკვიანმა გლეხმა უპასუხა: კანი კი გამოიცვალე მაგრამ გული ისევ ძველი გაქვსო და გაუჭეჭყა თავი. როგორც კანგამოცვლილმა გველმა ვერ შეაცდინა გლეხი, ისე ვითომდა კანგამოცვლილი ხრუშჩოვი, შეცდომაში ვერ შეიყვანს ქართულ პოლიტიკურ ემიგრაციას“. ამ ამონაწერიდან კარგად ჩანს, რომ საბჭოთა ხელისუფლების მესვეურთა პოლიტიკური კურსი შხამიანი ქვენარმავლის ქმედებას უტოლდებოდა. გარეგნული ფასადის ან წამოსასხამის შეცვლის მიუხედავად, მისი შიდა პოლიტიკური სისტემა კანგამოცვლილი ქვენარმავლის შინაგან ბუნებასავით უცვლელი რჩებოდა. ამ ფაქტზე განსაკუთრებული ყურადღება იმიტომ შევაჩერე რომ: 1) საბჭოთა იმპარიის ხელისუფალთა იდეოლოგიურ საქმიანობასთან მიმართებაში ქართული ემიგრაციის მხრიდან შეფასების ფორმა მკითხველისათვის გამოკვეთილი სახით მეჩვენებინა; 2) ქართული ემიგრაციის დიდ ნაწილს საბჭოთა ხელისუფლების მაღალჩინოსნებისადმი ნდობის შეუძლებლობა მაღალ დონეზე რომ ქონდა გაცნობიერებული; 3) საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღსადგენად ბრძოლა ემიგრაციის ძალების მაქსიმალურად გამოყენებას, საბჭოთა იმპერიაში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისადმი ხელშეწყობას, საბჭოთა იდეოლოგიური პროპაგანდისადმი ღირსეულად დასაპირისპირებელი მექანიზმის შექმნას მოითხოვდა. ამ ურთულესი ამოცანის გადაწყვეტა 60-იანი წლების ქართული ემიგრაციისათვის

დაუძლეველ ბარიერს წარმოადგენდა. მდგომარეობას ქართული ემიგრაციის დაქსაქსულობა და ანტისაბჭოური მოქმედების ერთიანი გეგმის არარსებობა კიდევ უფრო ართულებდა. შექმნილი მდგომარეობიდან ერთადერთ გამოსავალს ქართული ემიგრაციის ლიდერები ქართველთა დაფანტული ძალების კონსოლიდაციაში ხედავდნენ. ცნობილი ფაქტია, რომ ომის შემდეგ ევროპის ქართული ემიგრაციის დიდი ნაწილი გარკვეული მიზეზების გამო აშშ-ში, არგენტინაში და ა. შ. გადავიდა საცხოვრებლად. აქედან გამომდინარე, ძალთა თავმოყრა და ერთიანი სამოქმედო გეგმის შემუშავება უდიდეს სირთულეებთან იყო დაკავშირებული. ქართული ემიგრაციის წინაშე პრინციპულად დაისვა საკითხი თუ როგორ მოქცეულიყვნენ: 1) მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეებში დაფანტული ქართველთა წარმომადგენლობის შეკრება და ერთიანი ორგანიზაციის შექმნა მოეხდინათ თუ 2) ერთ რომელიმე სახელმწიფოში მცხოვრები ქართველების გაერთიანების ბაზაზე, ცალკე დამოუკიდებელი რამდენიმე ორგანიზაციის შექმნა განეხორციელებინათ და თითოეული მათგანის წარმომადგენლობით, მაღალი დონის ქმედითუნარიანი ორგანო შეექმნათ. ორივე შემთხვევაში, კომუნიკაციისა და ფინანსური სირთულეების გამო, ქართული ემიგრაციის ლიდერები უდიდესი დილემის წინაშე აღმოჩნდნენ. რამდენადაც იმ ეტაპზე ფართომასშტაბიანი ორგანიზაციის შექმნა შეუძლებელი ხდებოდა, უპირატესობა ადგილობრივი ორგანიზაციების ჩამოყალიბებას მიენიჭა. ამ საკითხთან დაკავშირებით უაღრესად საყურადღებო მასალებია დაბეჭდილი გაზეთ „ქართული აზრის“ ფურცლებზე. ჩემს მიერ ზემოთ დასმულ პრობლემასთან მიმართებაში განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს 1956 წლის თებერვალში ლ. დუმბაძის ავტორობით გამოქვეყნებული მოწოდება. ეს დოკუმენტი 18 იანვრით არის დათარიღებული და ქართული ემიგრაციის მტკივნეულ საკითხებზე პასუხის გაცემას და მისი გადაწყვეტის მცდელობას შეიცავს. ლ. დუმბაძე ქართველთა ეროვნულ ინტერესებს მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების ფონზე განიხილავდა და იქვე დასძენდა: „ქართული ეროვნული ინტერესები სრულიად ემთხვევა ამერიკული პოლიტიკის მისწრაფებებს და ვალიარებთ რა ამ ფაქტს, საჭიროთ მიგვაჩნია აქედან გამომდინარე პრაქტიკული დასკვნებიც გავაკეთოთ: ჩავდგეთ თავისუფლებისა და დემოკრატიისათვის მებრძოლთა რიგებში და როგორც საერთაშორისო ხასიათის, ისე ქართულ საქმიანობაში, ჩვენი წვლილი შევიტანოთ“. ამ

მიმართულებით წარმატებული საქმიანობის ძირითად ამოსავალ საფუძვლად, ლ. დუმბაძეს აუცილებლობად შემდეგი ღონისძიებების გატარება მიაჩნდა: 1) დაუყოვნებლივ მომხდარიყო აშშ-ში მყოფი ქართული ძალების გაერთიანება და დასახული მიზნის მისაღწევად შესაბამისი გზები გამოძებნილიყო; 2) საქართველოს ეროვნული სახელმწიფოებრიობისათვის ბრძოლა ახალი პირობების მოთხოვნათა შესაბამისობაში მოექციათ; 3) აშშ-ის საზოგადოებრივი აზრის ქართული საკითხისადმი მხარდაჭერის მოსაპოვებლად ემიგრაციის მხრიდან ამ საკითხის ფართოდ დასმა და პროპაგანდა უნდა მომხდარიყო; 4) ქართული ემიგრაციის ეროვნული ძალების გაერთიანებისა და საქართველოს განთავისუფლებისათვის ბრძოლის ეფექტურად წარმართვის მიზნით, ამერიკული დემოკრატიული იდეალების მატარებელი ორგანიზაცია უნდა შექმნილიყო. დასახული ამოცანის წარმატებით განხორციელების ძირითად პირობად იმავე ლ. დუმბაძეს ეროვნული ერთობის ორგანიზაციის დაარსება აუცილებლობად მიაჩნდა. ამ მიზანს ემსახურებოდა 1956 წლის 25 მარტს მისივე ინიციატივით მოწვეული ეროვნული ერთობის ორგანიზაციის მხარდამჭერთა დამფუძნებელი კრება (თავმჯდომარე დ. სინდიკელი).

გაზეთ „ქართულ აზრში“ დაბეჭდილი ლ. დუმბაძის მოხსენებიდან კარგად ჩანს ის მიზნები და ამოცანები, რომლის აღსრულება ახლად შექმნილ ორგანიზაციას უნდა მოეხდინა. ამასთან დაკავშირებით იმავე დოკუმენტში ვკითხულობთ: „დღეს დაფუძნებული ორგანიზაციის მიზანი უნდა იყოს: 1) საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენა და მისი ეროვნული უფლებების დაცვა; 2) საქართველოს საკითხი საერთაშორისო სამართლიანობის საკითხია და იურიდიულად იმ კატეგორიას ეკუთვნის, რომელთა ეროვნული სახელმწიფოებრიობა სადაო არ არის და მათი ავტომატური აღდგენა მხოლოდ საბჭოთა კავშირის დანგრევის ვადით განისაზღვრება; 3) ჩვენი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლა უნდა დაეყრდნოს ანტიკომუნისტურსა და ანტიიმპერიალისტურ ძალებს; 4) ამ მიზნით ორგანიზაცია უნდა დაუკავშირდეს ყველა იმ ერების ემიგრაციებს, რომლებიც რუსეთმა ან მეორე ომის წინ, ან მეორე ომის შემდეგ დაიპყრო; 5) ჩვენი ორგანიზაციის მოქმედება უნდა შეეფარდოს ყველა იმ ქვეყნების საქმიანობას, რომლებიც გარკვეულად დგანან ეროვნული სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის ნიადაგზე; 6) ხელმძღვანელი ორგანო უნდა ეცადოს კარ-

გი ურთიერთობა დაამყაროს მსოფლიოში გაფანტულ ქართველობასთან და ხელი შეუწყოს საემიგრაციო ცენტრის შექმნას“. აქ დასმული ყველა დებულება, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის შემდგომი ეტაპის სწორად წარმართვისათვის ანგარიშგასაწევ მოთხოვნებს აყენებდა. მისი გათვალისწინება, ორგანიზაციის ხელმძღვანელობაზე იყო დამოკიდებული. იმავე კრების მიერ მიღებულ რეზოლუციაში ვკითხულობთ: „კრებამ მოისმინა ბ-ნ. ლ. დუმბაძის მოხსენება, პროგრამის პროექტი და აზრთა გაცვლა-გამოცვლის შემდეგ დაადგინა შეიქმნას ქართული ეროვნული ერთობის ორგანიზაცია პროგრამაში აღნიშნული პრინციპებისა და გეგმის მიხედვით. არჩეულ აღმასრულებელ ორგანოს კომიტეტს ევალება ამ იდეების პროპაგანდა ქართველთა შორის და მომავალშიაც ყველა პოლიტიკურად და მორალურად საღი ადამიანების გაერთიანებისათვის მუშაობის გაგრძელება“. ამ რეზოლუციიდან გამომდინარე, პრინციპულად ისმება კითხვა თუ რას წარმოადგენდა ორგანიზაცია – „ქართული ეროვნული ერთობის“ სამოქმედო პროგრამა. დასმულ კითხვაზე პასუხს ნაწილობრივ გაზეთ „ქართულ აზრში“ დაბეჭდილი იმავე ორგანიზაციის პროგრამის პროექტი იძლევა. მასში მუხლობრივადაა ჩამოთვლილი საქართველოს სახელმწიფოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემთხვევაში მისი მონყობისა და უსაფრთხოების გარანტიების შესაქმნელად საჭირო ღონისძიებები. კონკრეტულადაა მითითებული სოფლის მეურნეობისა და შრომის ორგანიზაციის მონყობის, განათლებისა და რელიგიის, ვაჭრობა-მრეწველობისა და უცხოეთში მუშაობის შესახებ გასატარებელ ღონისძიებათა ვრცელი ნუსხა.

მართალია, საკითხი სწორად იყო დასმული და იმ ეტაპზე ქართული ემიგრაციის წინაშე წამოჭრილ თითქმის ყველა მნიშვნელოვან სფეროს მოიცავდა, მაგრამ, შექმნილი პოლიტიკური სიტუაციიდან და ემიგრაციული ცხოვრების უდიდესი გამოცდილებიდან გამომდინარე, დასახული ამოცანის შესრულებაში გადამწყვეტი როლი ორგანიზაციის ლიდერთა ავტორიტეტსა და ზნეობრიობას ენიჭებოდა. მით უმეტეს, ლ. დუმბაძისა და მის გვერდით მდგომ ადამიანებთან მიმართებაში, განსაკუთრებული კრიტიკული დამოკიდებულება „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ამერიკულ საბჭოს“ გააჩნდა. მხედველობაში მაქვს ამ ორგანიზაციის სახელით 1956 წლის 12 მარტს ნიუ-იორკში დაბეჭდილი ვრცელი განცხადება. ეს 7 გვერდიანი დოკუმენტი, ლ. დუმბაძისა და მისი

ჯგუფის საქმიანობის უმკაცრეს კრიტიკას შეიცავს. ამ ფონზე, 7 პუნქტადაა ჩამოთვლილი ის ძირითადი მიზეზები, რის გამოც „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის საბჭო“ შეუძლებლად თვლიდა ლ. დუმბაძის ჯგუფთან პოლიტიკურ თანამშრომლობას. ამასთან დაკავშირებით იმავე დოკუმენტში ვკითხულობთ: „1) „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის საბჭოს“ არ სურს – არც აქვს ამის უფლება თავისი ნებით ითანამშრომლოს, მით უმეტეს გაერთიანდეს ისეთ ჯგუფთან რომელიც: 1) გაურბოდა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის პირდაპირ აღიარებას; 2) მისი სამი პასუხისმგებელი წევრი მოხსნილი იყო სახელმწიფო სამსახურიდან პოლიტიკური და მორალური უნდობლობის გამო; 3) 1953 წლის 26 მაისს, საჯაროდ შეურაცხყვეს ქ. ჩოლოყაშვილი და მისი რაზმი. ისინი „ქათმის ქურდებად“ მოიხსენიეს, ხოლო პროფ. ზ. ავალიშვილს ფიზიკური შეურაცხყოფა მიაყენეს; 4) აბეზღებდნენ პატიოსან ქართველებს და ფეხქვეშ თელავდნენ ადამიანის უფლებებს; 5) 1921 წლის საქართველოს ოკუპაციის შესწავლისა და შესაბამისი დასკვნის გაკეთების მიზნით აშშ-ის კონგრესის მიერ ჩ. კერსტენის თავმჯდომარეობით შექმნილ კომისიას ლ. დუმბაძის ჯგუფმა მოწმეებად მხოლოდ ბერლინ-მიუნხენის ჯგუფის წევრები წარუდგინა და სხვა არავინ“. ეს ფაქტი საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ჯგუფის მიერ დანაშაულებრივ ქმედებად იმიტომ ჩაითვალა, რომ ლ. დუმბაძის ჯგუფის წევრებმა „თავიანთ ჩვენებაში... მრავალჯერ გამოამყლავნეს საკითხის სრული უცოდინარობა, ან სუსტი ცოდნა, დაუშვეს რამდენიმე უხეში, მძიმე შეცდომა და ფიცის ქვეშ კომიტეტს მიაწოდეს რამდენიმე ყალბი ცნობა, მავნე ქართველი ხალხისათვის და ამერიკის საზოგადოებრივი აზრის შეცდომაში შემყვანი! ზოგიერთმა მოწმემ ისე შესტოპა ტყუილებში, რომ უნებლიედ გამოამყლავნა თავი, როგორც საეჭვო წარსულის მქონემ საქართველოში“ [8, 4].

ზემოაღნიშნული ბრალდებებიდან გამომდინარე, ამერიკული საბჭოს წევრებს, ლ. დუმბაძის ჯგუფთან ურთიერთობა დაუშვებლად მიაჩნდა. მით უმეტეს, იმავე საბჭოს მიერ გავრცელებულ განცხადებაში მოტანილი ფაქტები, ბერლინ-მიუნხენის ჯგუფს საეჭვო რეპუტაციის მქონედ, ხოლო თვით ლ. დუმბაძეს, ამ ჯგუფის სურვილების მონურ შემსრულებლად მიიჩნევდა. ამის შესახებ იმავე დოკუმენტში ვკითხულობთ: „მთელი უბედურება იმაშია, რომ ლ. დუმბაძის გამოუცდელი პოლიტიკურსა და საზოგადოებრივ საქმიანობაში, განსაკუთრებით მისი

სუსტი ნებისყოფა, ბოროტად გამოიყენა ერთმა პატარა ჯგუფმა რომელსაც... პირობითად „ბერლინ-მიუნხენის“ ჯგუფს ვუნოდებთ. ამ ჯგუფმა... ამერიკაში ჩასვლისთანავე მოინადინა „ყველაფრის ხელში ჩაგდება“. პირველი იერიში მიიტანა ლ. დუმბაძეზე... იგი გახდა მათი ყურმოჭრილი მონა და ბრმა იარაღი მათ ხელში“. თავისი პოზიციის სისწორეში საზოგადოების დარწმუნების მიზნით, იმავე დოკუმენტში ხაზგასმით იყო მითითებული იმ მავნებლური საქმიანობის შესახებ, რომელსაც „ბერლინ-მიუნხენის“ ჯგუფის წევრები ეწეოდნენ ამერიკული საბჭოს წინააღმდეგ. ამერიკული საბჭოს ზემოაღნიშნულ განცხადებაში ამის დამადასტურებელი ფაქტებიც იყო მოტანილი.

იმავე დოკუმენტში ასახული ფაქტობრივი მასალის მიხედვით, განსაკუთრებულ ყურადღებას ლ. დუმბაძის პოლიტიკურ სარბიელზე გამოსვლისა და საქმიანობის საფეხურებრივი ისტორია იქცევს. ნიუ-იორკში 1950 წლის 5 სექტემბერს შექმნილ „ქართველ ამერიკელთა ლიგაში“ (თავმჯდომარე თეიმურაზ ბაგრატიონი, მოადგილე პავლე კვარაცხელია, მდივანი გივი კობახიძე) ლ. დუმბაძეც შედიოდა. 1951 წლის 25 ნოემბერს, ბერლინ-მიუნხენის ჯგუფის ორმა წევრმა ლ. დუმბაძე მიიმხრო და აღნიშნული ლიგის მმართველობა ხელში ჩაიგდო. 1952 წლის 22 ივნისს, „ბერლინ-მიუნხენის“ ჯგუფის წევრთა ძალისხმევით, ლიგის ახალი გამგეობა იქნა არჩეული და ამ საქმეში ლ. დუმბაძის მაქსიმალური მხარდაჭერა მიიღეს. მათი მხრიდან გადადგმული ყოველი ნაბიჯი, ამერიკული საბჭოს წინააღმდეგ დაუნდობელი ბრძოლის ელფერს ატარებდა. ამ საკითხთან მიმართებაში „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ამერიკული საბჭოს“ განცხადების შემდგენლები, „ბერლინ-მიუნხენის“ ჯგუფისა და ლ. დუმბაძის მიმართ ხაზგასმით წერდნენ, რომ მათ მიზანს წარმოადგენდა „ამერიკელებისათვის „დაემტკიცებინათ“, რომ ქართველთა შორის არავინაა ამ ჯგუფის გარდა მოღვაწე და საქმის გამძლოლი და ამიტომ... ამერიკელებმა მას უნდა მიმართონ, როგორც ქართული საქმის „ექსპერტს“ და ქართული ეროვნული საქმის „მეთაურს“. მოსალოდნელი კონკურენტის გამოჩენის თავიდან ასაცილებლად, ეს ჯგუფი არ ერიდება არავითარ საშუალებებს – დანყებულს პროვოკაციებითა და ინტრიგებით, გათავებულს უტიფარი მოქმედებით... ეს მუქარები სწორედ ლ. დუმბაძის პირით ითქმოდა: „გაგასამართლებთ!“ „გაგყრით სათვისტომოდან და გადაგასახლებთ ამერიკიდან!“ ასეთ სიტყვებს ეუბნებოდა ლ. დუმბაძე „მოწინააღმდე-

გეებს“ ვითომდა მათ დასაშინებლად. ასე ასწავლეს მას „ბერლინ-მიუნხენის“ წევრებმა, დააშინე და ვერააფერს გაბედავენო! „ბერლინ-მიუნხენის“ ჯგუფი ნაცისტურ გერმანიაში მართლაც ასეთი დაშინებით, გესტაპოთი ზურგ გამაგრებული ხშირათ აღწევდა მიზანს“.

ამ ამონაწერიდან კარგად ჩანს თუ რას წარმოადგენდა „ბერლინ-მიუნხენის“ ჯგუფი. საქმიანობის რა სკოლა ქონდა გავლილი და ფაქტობრივად ემსახურებოდა თუ არა იგი აშშ-ში მცხოვრებ ქართველთა პოლიტიკურად გაერთიანებას და საბჭოთა იმპერიისადმი დასაპირისპირებელი საფეხურის მომზადებას. დოკუმენტური მასალით დასტურდება, რომ ეს ჯგუფი პირველობისათვის იბრძოდა და ქართველთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ხელშემწყობი მუშაობის აღმავლობის გზით გაგრძელების შემაფერხებელ ბარიერს ქმნიდა. თავისი საქმიანობის შესანიღბავად და აშშ-ში ავტორიტეტის გასაზრდელად „ქართულ-ამერიკული ლიგა“ შექმნეს, რომელმაც 1953 წლის 12 აპრილს საგანგებო განცხადებით მიმართა აშშ-ში მცხოვრებ ქართველებს, რომ „ქართველ-ამერიკელთა ლიგა ამერიკაში მცხოვრებ ყველა ქართველთა საერთო პოლიტიკური ორგანიზაციაა“. დოკუმენტური მასალით არ დასტურდება, რომ ამ ორგანიზაციას 1956 წლამდე რაიმე მნიშვნელოვანი საქმეები ეკეთებინოს და, რაც მთავარია, ქართველთა პოლიტიკური გაერთიანება მოეხდინოს. რამდენადაც ამ უაღრესად მნიშვნელოვანი საკითხის ადგილიდან დაძვრა ვერ შეძლო, ორგანიზაცია ფაქტიურად პოლიტიკურად გაკოტრდა. სწორედ ამით უნდა ყოფილიყო განპირობებული „ბერლინ-მიუნხენის“ ჯგუფისა და ლ. დუმბაძის მხრიდან არსებული კრიზისიდან გამოსვლის მიზნით, „ეროვნული ერთობის ორგანიზაციის“ შექმნის მცდელობისკენ გადადგმული ზემოაღნიშნული ნაბიჯი. ისინი შეგნებულად არ უწევდნენ ანგარიშს და იგნორირებას უკეთებდნენ 1952 წელს აშშ-ში შექმნილი „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ამერიკული საბჭოს“ არსებობას და, რაც მთავარია, ამ ორგანიზაციასთან ყოველგვარი სახის ურთიერთობას შეგნებულად ძაბავდნენ.

დოკუმენტური მასალით დასტურდება, რომ „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ამერიკული საბჭოს“ წევრების ძირითადი დებულებები, აშშ-ში არსებულ ქართველთა პოლიტიკურ და უპარტიო ორგანიზაციათა გაერთიანებას ისახავდა მიზნად. ამის უტყუარ დადასტურებას ამ ორგანიზაციის წესდების №4 მუხლის №1, 2, 4 პარაგრაფები წარმოადგენს. ამის

საილუსტრაციოდ აღნიშნული მუხლების შესაბამისი პარაგრაფების ტექსტს შევთავაზებ მკითხველ საზოგადოებას და თავად განსაჯოს მისი ღირსება. მუხლი №4: „§1. „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ამერიკული საბჭო“ ხელს უწყობს და ეხმარება ყველა ამერიკულ ორგანიზაციებს, რომელთა მიზანი არის და იქნება მომავალშიაც – ბოლშევიზმისა და მსოფლიო კომუნიზმის დამხობა, წითელი რუსეთის მიერ დაპყრობილი ყველა ერების განთავისუფლება, მათი დამოუკიდებლობის ავტომატურად აღდგენა და იმ ერებისათვის დამოუკიდებლობის მინიჭება, რომელნიც ამის სურვილს გამოთქვამენ; §2. „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ამერიკული საბჭო“ თანამშრომლობს საზღვარგარეთ მყოფ საქართველოს კანონიერ მთავრობასთან... და სურს, ხელი შეუწყოს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის ბრძოლაში... §4. „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ამერიკული საბჭო“ მჭიდრო ურთიერთობას ამყარებს წითელი რუსეთის მიერ დაპყრობილ ერთა პოლიტიკურ ორგანიზაციებთან ამერიკის შეერთებულ შტატებში, რომელნიც თავიანთი დამოუკიდებლობისა და თავისუფლების ნიადაგზე დგანან“ [8, 4].

აღნიშნული წესდებით გათვალისწინებული პრინციპების უმკაცრესად დაცვის მიუხედავად, ქართველთა პოლიტიკური ძალების გაერთიანება აშშ-ი „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ამერიკულმა საბჭომ“ ვერ შეძლო. ეს საკითხი ქართული ემიგრაციის მოუსყიდველი და საღად მოაზროვნე პოლიტიკური სპექტრის წინაშე გადაუწყვეტელი დარჩა. თითქმის ანალოგიური მდგომარეობა იყო დასავლეთ ევროპაში არსებული ქართული ემიგრაციაშიც. ამის შესანიშნავ დადასტურებას საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის საზღვარგარეთული ორგანიზაციების 1957 წლის 19 ოქტომბრის ყრილობის მასალები წარმოადგენს. განსაკუთრებულ ყურადღებას კ. კანდელაკის მოხსენება – „ჩვენი ყოფაქცევა სამშობლოს განთავისუფლებისათვის ბრძოლაში“ – იქცევს. ამ უაღრესად მნიშვნელოვან დოკუმენტში დასაბუთებული ფორმითაა წარმოდგენილი ურთიერთდაპირისპირების ის ფორმები, რომელიც ევროპის ქართული ემიგრაციის რიგებში არსებობდა. ეს ფაქტი კ. კანდელაკს ქართული ემიგრაციის ერთ პოლიტიკურ ორგანიზაციაში გაერთიანების ხელშემშლელ ძირითად პირობად მიაჩნდა. ამ ფონზე განიხილავდა იგი „მამებსა და შვილებს“ (ძველსა და ახალ თაობას) შორის დაპირისპირების განმაპირობებელ მი-

ზეზებს. არსებული პოლიტიკური სიტუაციის სწორი ანალიზიდან გამომდინარე, ორივე თაობის ცოდნის სამშობლოს განთავისუფლებისთვის ბრძოლის სამსახურში ჩაყენებას, კ. კანდელაკი უპირველეს მოვალეობად მიიჩნევდა. „უთანხმოება – ამბობდა იგი, – რომელიც არსებობს ემიგრაციაში, არ არის ჩვეულებრივი დავა „მამებსა და შვილებს“ შორის, რადგან აქ მათ ყოფს არა ჟამი, არა სხვადასხვა ეპოქის გარემოცულობა. აერთებს კი ერთი და იგივე საშინელება, დანყებული „მამების“ დროს და დღემდის რომ გრძელდება. ამიტომ, მათ ერთადერთი საქმე აქვთ, ერთი და იგივე დანიშნულება, ყველა თაობისთვის ძვირფასი და მისაღები: სამშობლოს განთავისუფლება. ამისთვის საჭიროა სინთეზი და გაერთიანება ამ ნიადაგზე სხვადასხვა შეხედულებათა და არა მათი დაპირისპირება“.

აქ საკითხი სწორადაა დასმული იმ თვალსაზრისით, რომ თუკი ემიგრაციაში მყოფი სხვადასხვა მიმართულების პოლიტიკურ დაჯგუფებებს მიზნად საქართველოს განთავისუფლება ქონდათ დასახული, ოკუპანტი ქვეყნის წინააღმდეგ საბრძოლველად და მიზნის მისაღწევად ძალთა კონსოლიდაციაზე უნდა დათანხმებულიყვნენ. ამ მიმართულებით ნაბიჯის გადადგმის აუცილებლობა, ყველა პოლიტიკური მიმდინარეობის ლიდერის მოვალეობას წარმოადგენდა. კ. კანდელაკის ზემოაღნიშნული მოხსენების ძირითადი დებულებები ამ პრინციპზე იყო დაფუძნებული. იმავე ყრილობის მიერ მიღებული დადგენილებიდან, ძირითადი მათგანი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის და სამშობლოს დამოუკიდებლობის ხელშემწყობი მექანიზმის შექმნის აუცილებლობას ისახავდა მიზნად. მხედველობაში მაქვს: 1) ყოფილი ეროვნული მთავრობის, როგორც საქართველოს დამოუკიდებლობის კანონიერი წარმომადგენლობისადმი მხარდაჭერა და გვერდში დგომის გამოცხადება; 2) მჭიდრო კავშირის დამყარების სურვილის გამოთქმა ყველა იმ საერთაშორისო ორგანიზაციასთან და პოლიტიკურ ძალასთან, რომლებიც საქართველოს დამოუკიდებლობის აღსადგენად იბრძოდნენ საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ, ცნობდნენ ქართველი ერის სუვერენულ უფლებათა მისწრაფებებს; 3) ქართველი ერის ინტერესებიდან გამომდინარე, მხარდაჭერას უცხადებდნენ მეზობელი კავკასიის ერებთან მჭიდრო ურთიერთობის დამყარებას და ერთობლივი ძალებით საბჭოთა იმპერიის წინააღმდეგ ბრძოლას. ყოველივე აღნიშნულის მიუხედავად, ყრილობის მონაწილე დე-

ლევატების ძირითად საფიქრალს ეროვნული ფრონტის შექმნა წარმოადგენდა, რადგან ასეთი ორგანიზაცია დასახული მიზნის მტკიცე ფუნდამენტად ჰქონდათ მოაზრებული. „კონფერენცია აღდგენს – ვკითხულობთ დოკუმენტში – მიღებული იქნას გადამჭრელი ზომები ემიგრაციაში მყოფი ყველა პოლიტიკური ძალების ამა თუ იმ ფორმით ერთ ორგანოში გასაერთიანებლად. ვინც თავიანთი რწმენით, პროგრამით, მოღვაწეობით ემსახურება დემოკრატიული რესპუბლიკის აღდგენას, იბრძვიან საქართველოსთვის წართმეული კონსტიტუციური უფლებების მოსაპოვებლად, ავალებს ბიუროს გადადგას ამის განსახორციელებლად სათანადო ნაბიჯი“.

ჩემ მიერ მოტანილი ამ ამონაწერის მიხედვით კარგად ჩანს ქართული ემიგრაციის სოციალ-დემოკრატიული ფრთის ლიდერთა მხრიდან ანტისაბჭოური საქმიანობის ხელმძღვანელობის მაკოორდინირებელი ორგანოს შექმნის მცდელობა. ამ მხრივ, გარკვეული ფორმით წინ გადადგმულ ნაბიჯად უნდა ჩაითვალოს ქართული ემიგრაციის პოლიტიკური ძალების გაერთიანების მიზნით, 1958 წლის ივნისს შემუშავებული ორი უმნიშვნელოვანესი დოკუმენტი: 1) „ქართული ეროვნული ცენტრის პროექტი. ქართული ეროვნული პოლიტიკური ძალების გაერთიანებისათვის მთავარი დებულებები“ და 2) „პოლიტიკური მუშაობის პრინციპები“. რამდენადაც ორივე მათგანი ერთ ძირითად დანიშნულებას ემსახურებოდა, თითოეული მათგანის მიზნებისა და ამოცანების შესახებ უმნიშვნელოვანესი განაცხადის გადმოცემა მიზანშეწონილად მიმაჩნია.

რაც შეეხება „ეროვნული ცენტრის პროექტს“, იგი ორი ნაწილისაგან შედგება: 1) მომავალი ორგანიზაციის მიზანი და 2) მოქმედების ძირითადი წესები.

1) ორგანიზაციის მიზანი: ა) ქართული ეროვნული ემიგრაციის მთავარ მიზანს კომუნისტური ტირანიის დაშლა, რუსეთის ბატონობისგან საქართველოს განთავისუფლება და მისი სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის აღდგენა წარმოადგენდა; ბ) კომუნისტური დიქტატურის ქვეშ მყოფი რუსის ერის პოლიტიკური და სოციალური ჩაგვრის გათვალისწინებიდან გამომდინარე, საბჭოთა იმპერიის სხვა ერების თავისუფლებისათვის ბრძოლას გადამწყვეტ მომენტში იგი მხარდაჭერას გამოუცხადებდა; გ) ჩაგრული ერების სასიცოცხლო ძალების მობილიზაციისათვის და საერთო განმათავისუფლებელი ფრონტისადმი მხარდასაჭერად, პროპაგანდითა და

სხვა შესატყვისის საშუალებებით, დასავლეთის სახელმწიფოების აქტიური ჩართვა უნდა მოეხდინათ; დ) ქართული პოლიტიკური პარტიები და ორგანიზაციები, რომლებიც ჩაგრული ერების ინტერესებით და ქართული ეროვნული საკითხით ხელმძღვანელობდნენ, პოლიტიკური დოგმებისა და დოქტრინის გარეშე, საქართველოს დამოუკიდებლობის დროშით, ერთ უმაღლეს ორგანოში უნდა გაერთიანებულიყვნენ; ე) საქართველოს სუვერენული სახელმწიფოს საერთაშორისო უფლებების აღსადგენად, ერის სრულ დამოუკიდებლობამდე მისაყვანად და რუსული საბჭოური ოკუპაციისგან თავის დასაღწევად პოლიტიკური პარტიების ბაზაზე „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი“ უნდა შექმნილიყო.

2) ორგანიზაციის ძირითადი წესები: ა) ახლადშექმნილ ორგანიზაციას, ყველა პოლიტიკური პარტიების და დარგობრივი პროფესიის სპეციალისტების გაერთიანება უნდა მოეხდინა. მის ბაზაზე შექმნილ უმაღლეს ხელმძღვანელ ორგანოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის და ბრძოლის ხელმძღვანელობაზე პასუხისმგებლობა აელო; ბ) დასახული მიზნისთვის შესაბამისი იდეოლოგიური ბაზის მოსამზადებლად გამოყენებული უნდა ყოფილიყო რადიო, პრესა, დიპლომატიური და სხვა საშუალებები. აღნიშნული ორგანო მხოლოდ იმ ქვეყნებს უნდა დაკავშირებოდა, რომლებიც რუსულ იმპერიალიზმსა და ბოლშევიზმს ებრძოდნენ, ცნობდნენ საქართველოს დამოუკიდებლობას; გ) „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის“ მთელი საქმიანობა საქართველოს თავისუფლებაზე, ეროვნული პრინციპების დაცვაზე, სუვერენული სახელმწიფოს აღდგენაზე, კავკასიის სამ მეზობელ ერებთან შეთანხმებაზე, გაერთიანებული თავისუფალი კავკასიის იდეის განხორციელებაზე და საერთო კავკასიური ორგანოს შექმნაზე უნდა ყოფილიყო ორიენტირებული; დ) „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტს“, მხოლოდ იმ საერთაშორისო ორგანიზაციების მუშაობაში უნდა მიეღო მონაწილეობა, რომლებიც საქართველოს სახელმწიფოებრიობას, მის სუვერენიტეტს ცნობდა, მხარს უჭერდა და საბჭოთა რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ ბრძოლას და ერების თავისუფლების იდეას.

ამ დოკუმენტის მიხედვით თუკი ვიმსჯელებთ, ქართული ემიგრაციის ერთ ნაწილს ქვეყნის თავისუფლების მოსაპოვებლად კონკრეტული ხასიათის დებულებები ქონდა შემუშავებული. აუცილებლობას მისადმი პოლიტიკური ძალების მხარდაჭერა და ჩაფიქრებული კომიტეტის შექმნა წარმოადგენდა. ამ შემთხვევაში, ძირი-

თად განმსაზღვრელ ფაქტორად შიდა დაპირისპირების ბარიერის დაძლევა ითვლებოდა. ეს მოურჩენელი სენი, ქართული ემიგრაციის თანდაყოლილ თვისებად გადაიქცა. მართალია, ყოველი მათგანი, განურჩევლად პოლიტიკური მიმართულებისა, საქართველოს განთავისუფლებაზე საუბრობდა, მაგრამ, როცა თეორიულად მომზადებული საკითხი პრაგმატული გადაწყვეტილებების მიღების ზღვრამდე მივიდოდა, ამ მომენტში იჩენდა თავს პარტიათა შორის პოლიტიკური უფსკრული და წარმატებულად დანყებული საქმის ბოლომდე მიყვანა შეუძლებელი ხდებოდა. ანალოგიური ბედი ხვდა წილად აღნიშნულ წამოწყებასაც.

ჩემ მიერ მიკვლეული საარქივო მასალების მიხედვით, პოლიტიკურ ძალთა გაერთიანებისა და ერთიანი ფრონტის შექმნის მიზნით, ქართული ემიგრაციის ლიდერთა მიერ 1960 წელს „**პოლიტიკური მუშაობის პრინციპები**“ იქნა შემუშავებული. მიუხედავად იმისა, რომ იგი წინა დოკუმენტის ზოგიერთ საკითხთან მიმართებაში იდენტურია, არის მთელი რიგი განმასხვავებელი პრინციპები, რომლებიც შედარებით უფრო პრაგმატულ ხასიათს ატარებს და იმ პერიოდის ემიგრაციის შესაძლებლობებს მაქსიმალურად ითვალისწინებს. ეს დოკუმენტი პირობითად ორ ნაწილად შეიძლება გაიყოს: **1) ახალი ორგანიზაციის მიზნები და ამოცანები და 2) ორგანიზაციის მონეობის პრინციპი.**

რაც შეეხება პირველ საკითხს – **1) ორგანიზაციის მიზნებსა და ამოცანებს**, დოკუმენტში 5 პუნქტადაა წარმოდგენილი და მასში მოტანილი ძირითადი დებულებები შემდეგნაირად შეიძლება ჩამოყალიბდეს; ა) პოლიტიკური პარტიების შეთანხმების საფუძველზე შექმნილი ერთიანი პოლიტიკური ცენტრი – „ქართული ემიგრაციული დემოკრატიული ეროვნული ფრონტი“, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის აღდგენას ისახავდა მიზნად; ბ) ახლადშექმნილ ორგანიზაციას, ურთიერთობა უნდა დაემყარებინა ევროპის და ამერიკის დემოკრატიულ მმართველ წრეებთან, საბჭოთა კავშირში შემავალ და დამონებულ ერებთან, თვით რუსეთის დემოკრატიულ წრეებთან, რომლებიც კომუნისტური დიქტატურის წინააღმდეგ იბრძოდნენ და ცნობდნენ საქართველოს თავისუფლებას; გ) „ქართული ემიგრაციული დემოკრატიული ფრონტი“ ფინანსურად სხვა სახელმწიფოებზე არ უნდა ყოფილიყო დამოკიდებული. მისი არსებობა შემოწმებულია შემოსულ თანხას უნდა დაფუძნდებოდა. მას ამკარა და ღია პოლიტიკური მუშაობა უნდა ეწარ-

მოებინა და ალიანსში არ შესულიყო ამა თუ იმ სამხედრო ორგანიზაციასთან.

2) ორგანიზაციის პრინციპები: ა) „ქართული ემიგრაციული დემოკრატიული ეროვნული ფრონტი“, როგორც ემიგრაციის უზენაესი ორგანო, უფლებამოსილი უნდა ყოფილიყო სხვა ერებთან და სახელმწიფოებთან დაემყარებინა ურთიერთობა; ბ) აღნიშნული ორგანიზაციის უმაღლეს ორგანოდ უნდა გამოცხადებულიყო: 1) **პოლიტიკური კოლეგია**, რომელიც პარტიათა წარმომადგენლობით დაკომპლექტდებოდა და უმაღლესი ორგანოს ფუნქციის შემსრულებელი იქნებოდა. მას ყველა ძირითადი და პრინციპული საკითხი უნდა გადაეწყვიტა. მოეხდინა ბიუჯეტის დამტკიცება, მისი ასრულების კონტროლი, აღმასრულებელი კომიტეტის და სხვა წარმომადგენლების არჩევა; 2) აღმასრულებელი კომიტეტის შემადგენლობა 10 წევრით უნდა განსაზღვრულიყო. მისი მოვალეობა მხოლოდ კოლეგიის დადგენილებების შესრულებით შემოფარგლულიყო; გ) შეთანხმება ძალაში იმ შემთხვევაში შევიდოდა, თუკი მას შეთანხმების ყველა პოლიტიკური პარტიის და ორგანიზაციის წევრები მოანერგდნენ ხელს.

იმავე დოკუმენტის მიხედვით, „ქართული ემიგრაციული დემოკრატიული ეროვნული ფრონტი“ შემდეგი ორგანიზაციების გაერთიანებას ისახავდა მიზნად: **საფრანგეთში არსებული ორგანიზაციები:** 1) ნაციონალ-დემოკრატიების პარტია, 2) სოციალისტ-ფედერალისტების პარტია, 3) მწერალთა კავშირი, 4) სამხედრო კავშირი, 5) თავისუფალ ქართველთა კავშირი, 6) ქართული კოლონია, 7) „თეთრი გიორგის“ გაერთიანება, 8) ახალი თაობის დემოკრატიული ორგანიზაცია.

სხვა ქვეყნებში არსებული ორგანიზაციები: 1) მიუნხენის ქართული კოლონია; 2) რადიო თავისუფლების რედაქცია; 3) ლონდონის ქართული კოლონია; 4) სოშის ქართული კოლონია და ს.დ.პ. ორგანიზაცია; 6) ლონდონის პარტიული ორგანიზაცია ს.დ.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს დოკუმენტი განხილვას ექვემდებარებოდა და კონსენსუსზე დაფუძნებული ცვლილებების შეტანის შესაძლებლობა იყო დაშვებული, მასში დასმული ძირითადი დებულებების შესახებ მსჯელობა არ მომხდარა. ამ შემთხვევაში, ქართული ემიგრაციის გარკვეულმა ნაწილმა ამბიციურობა უფრო მაღლა დააყენა, ვინემ პოლიტიკურ ძალთა კონსოლიდაცია და გარკვეული პრეტენზიებიდან გამომდინარე, ერთიანი ფრონტით საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ

ბრძოლაზე უარი განაცხადა. ამის უდაო დადასტურებას ორგანიზაცია „თეთრი გიორგის“ და სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერებს შორის ოფიციალურად გაგზავნილ წერილებში გამოთქმული პრეტენზიები წარმოადგენს. რაც შეეხება „თეთრი გიორგის“ ორგანიზაციის მთავარი სამდივნოს მიერ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ხელმძღვანელობისადმი გაგზავნილ (1967 წლის 20 აგვისტო) წერილს, მასში გატარებული ძირითადი დებულება შემდეგში მდგომარეობდა: ა) რამდენადაც პოლიტიკურ ძალთა გაერთიანების საქმეს სათავეში ნოე ცინცაძე ედგა, მისი პიროვნება „თეთრი გიორგის“ ორგანიზაციის წევრებისთვის მიუღებელი აღმოჩნდა; ბ) ამ პოზიციის გამართლების მოტივად ნ. ცინცაძის თითქოსდა რუსოფილობას ასახელებდნენ; გ) იმავე წერილიდან აღნიშნული ორგანიზაციის წევრთა განსაკუთრებული ამბიციურობაც იკვეთება: „ჩვენი ორგანიზაცია – ვკითხულობთ დოკუმენტში – მუდამ პირველ რიგში იდგა ქართული ემიგრაციის გაერთიანების საქმეში“ ... დოკუმენტური მასალით დადასტურებულია, პოლიტიკურ ძალთა თუ რა დონის „გაერთიანებას“ ეწოდნენ 1925 წლიდან შექმნილი ფაშისტური იდეოლოგიის მიმდევარი „თეთრი გიორგის“ ორგანიზაციის წევრები. მისი წარსულიდან გამომდინარე, ამ ორგანიზაციის ლიდერთა განსაკუთრებული პრეტენზიულობა, ქართული ემიგრაციის ძირითადი ნაწილისა და მათ შორის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერებისთვისაც მიუღებელი იყო. ამის უდაო დადასტურებას, საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის საზღვარგარეთული ბიუროს მიერ 1967 წლის 20 სექტემბერს „თეთრი გიორგის“ სამდივნოსადმი გაგზავნილი საპასუხო წერილი წარმოადგენს. მასში დასაბუთებული პასუხია გაცემული ნ. ცინცაძისადმი გამოთქმულ უსაფუძვლო ბრალდებებთან მიმართებაში და ხაზგასმითაა მითითებული: „ასეთი თავდასხმები ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ცნობილ, აქტიურ პიროვნებებზე პირველი არ არის ჩვენი ქვეყნის მტრების მიერ. სამწუხაროა, რომ ასეთივე თავდასხმას დღეს ადგილი აქვს ემიგრაციაში არსებული ჯგუფებისგან“. იმავე წერილზე P. S-ის სახით დართულ დამატებაში ვკითხულობთ: „პოლიტიკური ემიგრაციის რიგების შეკვრის და სიმტკიცის მიზნით, მუდმივი მჭიდრო კონტაქტის საშუალებით, ამ წერილის ასლებთან თანდართულია პარიზის ს.დ. ორგანიზაციის საზოგადო კრებაზე ერთხმად მიღებული დადგენილება, რომელსაც... აქვს საერთო პოლიტიკური ემიგრაციის ხასიათი და არის ნაკარნახევი საოკუპაციო ხელისუფლების მი-

ერ გაძლიერებული შემოტევით – პოლიტიკური ემიგრაციის ლიკვიდაციის მიზნით“. საზგასმით მინდა აღვნიშნო, რომ საქართველოში ანტისაბჭოური მოძრაობის გააქტიურებიდან გამომდინარე, საბჭოთა კავშირის ხელისუფალთ, ქართული ემიგრაციის არსებობა საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გააქტიურების ფაქტორად მიაჩნდათ. აქედან გამომდინარე, ქართული ემიგრაციის დაშლა, პოლიტიკური ძალების კონსოლიდაციისადმი ხელშეშლა საბჭოთა უშიშროების ინტერესებში შედიოდა. თუკი ქართული ემიგრაციის შემორჩენილი პოლიტიკური ძალების ნამსხვრევების ერთიან მაკოორდინირებელ ფორმატში გაერთიანება ვერ მოხერხდებოდა, ეს ფაქტი ყველაზე მეტად საბჭოთა ხელისუფლებისთვის იყო მისაღები. დაქსაქსულად მოქმედი ემიგრაციის პოლიტიკურ ძალებს, საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გარედან ხელმძღვანელობის, ან მისადმი განსაკუთრებული მხარდაჭერის ფუნქცია დაეკარგებოდა. სამწუხაროდ, საბჭოთა უშიშროების შესაბამისი უწყების აქტიური მოქმედებისა და ქართულ ემიგრაციაში პოლიტიკური ძალების ურთიერთდაპირისპირებიდან გამომდინარე, ქართული ემიგრაციის პოლიტიკური ძალების კონსოლიდაცია 1970 წელსაც შეუძლებელი გახდა.

ჩემ მიერ მოტანილი მასალები და მისი ანალიზი შემდეგი დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობას იძლევა: 1) მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ, კაპიტალისტური ქვეყნების კოლონიური სისტემის რღვევის საპირისპიროდ, საბჭოური იმპერიისადმი დაქვემდებარებული სახელმწიფოების რაოდენობის მკვეთრი ზრდის პროცესი დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოების პოლიტიკური ელიტის ხელშეწყობამ განაპირობა. მათ მიერ შემუშავებული ფორმულირებები: ა) „ვაჭრობა კანიბალისტებთანაც შეიძლება“; ბ) „მრავალ პატარა სახელმწიფოსთან საქმის დაჭერას, ერთ მთლიან სახელმწიფოსთან სჯობს საქმის დაჭერა“; გ) „დასავლეთისა“ და „აღმოსავლეთის“ რეჟიმების თანაარსებობის შესაძლებლობის გარდუვალობა მერკანტილიზმის პრინციპზე იყო დაფუძნებული და „პოლიტიკური არშიყოების“ გარეგნულ ფორმას ატარებდა. დოკუმენტური მასალით დასტურდება, რომ დასავლეთ ევროპის ლიდერთა პოლიტიკურად გამეძავებული კურსი, საბჭოთა იმპერიის შემადგენლობაში მოქცეული დაპყრობილი ერების მონობაში ყოფნის განანგრძლივებას, იმავე იმპერიის პოლიტიკურად და ეკონომი-

კურად აღმასვლის საფეხურის შექმნას განაპირობებდა; 2) პატარა ერებისადმი ზემოაღნიშნული ინდიფერენტული დამოკიდებულების მიუხედავად, ქვეყნის ხსნისა და მხარდაჭერის სფეროში, ქართული ემიგრაცია ისევ ევროპის იმედად რჩებოდა. მათ გაცნობიერებული ქონდათ, რომ საბჭოთა რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლაზე უარის თქმა, ერის უფლებებზე ხელის აღებას და საქართველოში გამეფებული რეჟიმისადმი შეგუების ტოლფას ქმედებას წარმოადგენდა. ასეთი ნაბიჯი, ემიგრაციის ახალ თაობაში, ეროვნული საკითხისადმი ნიჰილიზმს დაამკვიდრებდა და რაც მთავარია, ქართველ ერს თავისუფლების მოპოვებისადმი რწმენას დააკარგვინებდა. ასეთ ურთულეს პირობებში, ქართული ემიგრაციის მხრიდან კომპრომისზე არწასვლამ და სამართლებრივი ბრძოლის გაგრძელებაზე უარის ართქმამ, საერთაშორისო უფლებების სფეროდან არამოშლის და უცხო სახელმწიფოს ბატონობისადმი შეურიგებლობის მყარი საფეხურის შენარჩუნების ხელშემწყობი ფუნქცია შეასრულა; 3) საბჭოთა უშიშროების შესაბამისი უწყებების მიერ ქართული ემიგრაციის წინააღმდეგ განხორციელებული წარმატებული ღონისძიებების გათვალისწინებიდან გამომდინარე, ქართული ემიგრაციის შეთხელებული რიგების გაერთიანების და კონსესუსზე დაფუძნებული სამოქმედო გეგმის შემუშავების აუცილებლობა სწორ გადაწყვეტილებას წარმოადგენდა. ქართული ემიგრაციის წინააღმდეგ ევროპის ქვეყნებში მოქმედი „ანტისაბჭოური“ ფსევდო ოპოზიციური ორგანიზაციების და ჯგუფების გააქტიურება ევროპის სახელმწიფოთა ლიდერების ხელშემწყობი პოლიტიკური კურსით იყო განპირობებული. ქართული ემიგრაციის გასაერთიანებელი საკოორდინაციო ორგანოს შექმნის საკითხის დაყენება, მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებს სრულად შეესაბამებოდა. ცალკეულ სახელმწიფოებში მყოფი ქართველი ემიგრანტების ადგილობრივ ორგანიზაციებში გაერთიანებისადმი უპირატესობის მინიჭება, საკომუნიკაციო და ფინანსური სირთულეების გათვალისწინებაზე იყო დაფუძნებული; 4) „საქართველოს დამოუკიდებლობის ამერიკული საბჭოსგან“ „ქართული ეროვნული ერთობის“ ორგანიზაციისადმი დაპირისპირება, ამ ორგანიზაციის სამხილმა დოკუმენტურმა მასალებმა და „ბერლინ-მიუნხენის“ საეჭვო რეპუტაციის მქონე ჯგუფისადმი დაქვემდებარებამ განპირობა. შექმნილი პოლიტიკური სიტუაცია და საქართველოს სინამდვილე ქართული ემიგრაციის ლი-

დერებისგან პირადი ამბიციების დაძლევის და ძალთა კონსოლიდაციაზე დათანხმებას მოითხოვდა. ამ სასიცოცხლო მნიშვნელობის პრობლემის მოგვარებას ითვალისწინებდა „ქართული ეროვნული ცენტრის პროექტი. ქართული ეროვნული პოლიტიკური ძალების გაერთიანებისთვის მთავარი დებულებები“ და „პოლიტიკური მუშაობის პრინციპების“ საპროგრამო მითითებები. ქართული ემიგრაციის გარკვეული ნაწილის („თეთრი გიორგი“) მიერ პარტიული ინტერესების ეროვნულზე მაღლა დაყენებამ და ამ დოკუმენტების ძირითადი საკითხების განხილვის იგნორირებამ, საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ ერთიანი ფრონტის შექმნის ხელშემშლელი ფაქტორის როლი შეასრულა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფ. 2117, საქმე 437.
2. მ. ნათელაძე, ა. დაუშვილი, საქართველოს უახლესი ისტორია, თბილისი, 2004.
3. შ. მურუსიძე, ბოლშევიზმის წინააღმდეგ მებრძოლი „ამერიკული კომიტეტი“, ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2010, № 2.
4. ჟურნ. „ჩვენი დროშა“, 1957, № 26.
5. გაზ. „ქართული აზრი“, 1957, № 23.
6. ჟურნ. „ჩვენი დროშა“, 1957, № 22.
7. გაზ. „ქართული აზრი“, 1957, № 21.
8. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფ. 2117, საქმე 417.

Shota Vadachkoria

Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakhi-shvili Tbilisi State University, The Javakhi-shvili Institute of History and Ethnology, Main researcher of the Department of Modern and Contemporary History

The Georgian Emigration and the Issue of the Restoration of the National Government (1956-1970)

Summary

On the basis of the documentary materials it is stated that: 1) After the end of the World War II, on the contrary to the disintegration of the colonial system of the capitalistic countries, the process of rapid increase of the amount of countries which were subordinated to the Soviet empire was promoted by the political elite of the Western European countries. Formulations developed by them: a) "You can trade with cannibalists too"; b) "Better to deal with one whole country than with many small countries"; c) Possibility of co-existence of the regimes of "West" and "East" was based on the mercantile principles and was a "political flirting".

With the help of the documentary materials it can be stated that the policy of the leaders of the Western European countries led to the extension of the slave position of the conquered small countries which were within the borders of the Soviet Union; the mentioned policy also determined political and economic development of the same empire. 2) Despite the indifferent attitude to the aforementioned small nations, Georgian emigration, even so, hoped for the support of Europe and that it could rescue her. They realized that to stop fighting against the Soviet Russia meant to abandon the rights of the nation and it also was equal to adjust to the prevailing regime. This step would cause nihilism to the national question in the new generation of the immigrants and what is the most important, the Georgian people would have lost faith that gaining independence is possible. The fact that in such difficult conditions the Georgian emigration did not compromised and not refused to a legal struggle contributed to the fact that Georgia remained within the frames of the international law and did not put up the struggle against the domination of the foreign country. It also was a serious foundation to continue the struggle for independence. 3) Creating a plan of

action and association of the remains of the Georgian emigration on the basis of consensus after a successful operation carried on by the relevant departments of the Soviet security bodies was a true solution. Activation of the pseudo "anti-Soviet" opposition organizations and groups that operated against the Georgian opposition in the countries of Europe was due to the support of policy of the European country leaders. Putting forward an issue of establishment of a coordinating body for the unification of the Georgian emigration was in accordance with the current political processes. The preference to unite Georgian immigrants living in various countries into the local organization was grounded on solving communication and financial issues. 4) The confrontation of `The American Committee of the Independence of Georgia~ with `The Georgian National Unity~ was determined by the damning documentary materials and the subordination to the `Berlin-Munich~ group having dubious reputation. This political situation and reality of Georgia needed from the leaders of the Georgian emigration to overcome the personal ambitions and consolidate forces. The project of `The Georgian National Unity", the main principles for uniting Georgian national political forces and the program instructions of `the principles for the political work~ was taking into account to solve this problem of vital importance. A certain part of the Georgian emigration ("Tetri Giorgi"), rather than to give preference to national interests, preferred the interests of the party and by did not paying attention to the main issues of these documents, played a role of hindering factor for the creation of a united front against the Soviet Union.

ავთანდილ სონღულაშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების გამგე

აღნიშნული სტატია დაინერა შოთა რუსთაველის ეროვნულ სამეცნიერო ფონდში მოპოვებული გრანტის (№ FR/148/2-101/14) ფარგლებში

ეროვნულ უმცირესობათა ყოფა და ტრადიციები XX საუკუნის 60-70-იანი წლების საქართველოში

საქართველოს ტრადიციული კულტურისა და ყოფის შესწავლა გვიჩვენებს, რომ საქართველოში შეიძლება ითქვას, ეთნიკურ უმცირესობებს ჰქონდათ და აქვთ საკუთარი თვითშეგნება, თვითდასახელება, ენა, რელიგია და ტრადიციული კულტურა, რაც მათ საუკუნეების მანძილზე საქართველოს ტერიტორიაზე ცხოვრების პერიოდში შეინარჩუნეს. ანუ მათი მდგომარეობა ადრეც და ამჟამადაც ფაქტიურად კულტურულ ავტონომიას წარმოადგენს.

მაგრამ, როგორც კი წამოიჭრება თვითგამორკვევის საკითხი, იქვე სიძნელეებს ვაწყდებით. ასე მხოლოდ საქართველოში არ ხდება. მსოფლიოს ბევრი ეთნიკური, რელიგიური თუ ლინგვისტური კონფლიქტი დაკავშირებულია თვითგამორკვევის საკითხთან. განსაკუთრებით მახინჯი ფორმა მიიღო მან პოსტსაბჭოურ საზოგადოებაში [1, 22-23].

ბევრია იმის დამადასტურებელი ისტორიული მაგალითი, როდესაც მცირე ეთნიკური ჯგუფები, მაშინაც კი, როდესაც ისტორიული, კულტურული, ეკონომიკური თვალსაზრისით განსხვავებული და დიდი სამხედრო ძალის მქონე ხალხებს შორის ცხოვრობენ, ხშირად საუკუნეთა მანძილზე მტკიცედ ინარჩუნებენ თავიანთ ეროვნულ და კულტურულ თვითმყოფადობას და თაობიდან თაობას გადასცემენ მშობლიურ ტრადიციებს [2, 23].

მრავალ ობიექტურ გარემოებათა შედეგად, საქართველო და მნიშვნელოვანწილად ქართლი მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონებიდან სხვადასხვა მიზეზით მოსული ეთნოსების სამშობლოც გახდა. სწორედ აქ, ქართლში, ჩაეყარა საფუძველი სახელმწიფოს ძლიერებისათვის ესოდენ მნიშვნელოვან, სხვადასხვა ეთნიკურ ჯგუფებთან მშვიდობიანი თანაცხოვრების ფენომენს, რაც ქართულ მიწაზე ჩამოსახლებულებს ყველა პირობას უქმნიდა შეენარჩუნებინა საკუთარი ენა, რელიგია, ტრადიციები და ამასთანავე გაეთავისებინათ ქართველთა კულტურულ-ზნეობრივი ღირებულებები [3, 3].

ინტენსიური კონტაქტების შედეგად ყველა ჯგუფის მატერიალური და სულიერი კულტურა მდიდრდება მეზობელთა მიღწევების გათავისების ხარჯზე. განსაკუთრებით ეს შეეხება ჩამოსახლებულ მოსახლეობას, რომელიც იძულებულია გადმოიღოს ადგილობრივ-გეოგრაფიულ გარემოსთან ოპტიმალურად მორგებული მეურნეობის წარმოების ხერხები, შრომის იარაღები, ხოლო ზოგჯერ, საერთოდ შეიცვალოს მეურნეობის სახეც კი. მაგალითად, აზერბაიჯანელები (XX საუკუნეში მათ თათრებად მოიხსენიებდნენ), ქვემო ქართლში ჩამოსახლებამდე, მომთაბარე მესაქონლენი იყვნენ. დროთა განმავლობაში, ჩამოსახლების შემდეგ, მიწათმოქმედებასაც გაეცნენ და ამჟამად მესაქონლეობისა და მიწათმოქმედების სიმბიოზურობით ხასიათდებიან, რაც ადგილობრივ გარემოს გავლენას უნდა მივანეროთ [4, 63-64].

საერთოდ, ყოველი ხალხის წეს-ჩვეულებანი და მასთან დაკავშირებული რიტუალები ნათლად წარმოჩნდება მათი ცხოვრების ისეთ მნიშვნელოვან მოვლენებში, როგორიცაა სამეურნეო ტრადიციები, ყოფითი ჩვევები, ქორწილი, ბავშვის დაბადება თუ ადამიანის გარდაცვალება. წეს-ჩვეულებებში მჟღავნდება ხალხის სულიერი კულტურა, მისი მსოფლმხედველობა და რელიგიური რწმენის თავისებურებანი, რაც საოჯახო ყოფის ამ ტრადიციული ელემენტებისთვისაა დამახასიათებელი. ამ საკითხებზე მსჯელობისას გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ ოჯახს თავისი განვითარების დიდი და რთული გზა აქვს გავლილი და ზოგად ნიშნებთან ერთად სპეციფიკური თავისებურებებიც ახასიათებს, რომლებიც ლოკალურ ხასიათს იღებს და ადგილობრივი კულტურულ-ისტორიული პირობებით აიხსნება. ამიტომ ოჯახისა და საოჯახო წეს-ჩვეულებების გენეზისის პროცესში დიდ მნიშვნელობას იძენს ტრადიციული ფორმები, რომლებიც, როგორც წესი, კონკრეტუ-

ლად მოქმედებს საოჯახო ურთიერთობათა განვითარებაზე, სოციალური და საზოგადოებრივი ურთიერთობის ნორმებზე [5, 38].

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ საქართველოში მცხოვრები ეროვნული უმცირესობები ეკონომიკურად, კულტურულად, ენობრივად თუ ყოფითი დონით სრულიად სხვადასხვა საფეხურზე იყვნენ. ასეთი მდგომარეობა ნაკლებად იყო საბჭოთა კავშირში შემაჯავალ სხვა რესპუბლიკებში. რელიგიური რწმენისა თუ ყოფითი გადმონაშთების თვალსაზრისით საქართველოს ეროვნული უმცირესობა მეტად ჭრელ მოზაიკას ქმნიდა [6, 72]. საინტერესოა, რომ არქაული ტრადიციები მრავალმა მათგანმა XX საუკუნის ბოლომდე შეინარჩუნა. ამჯერად შევეხებით რამდენიმე უმცირესობის ყოფით მდგომარეობას ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში.

როგორც ცნობილია, პანკისის ხეობაში ქისტების დასახლება მოხდა მთაში დამკვიდრებული ტრადიციის მიხედვით. ძველ სამშობლოში ქისტებისთვის მინათმოქმედება შემოიფარგლებოდა მხოლოდ მემინდვრეობით, რომელსაც მათ ყოფაში დამხმარე და ზოგჯერ უმნიშვნელო ადგილიც კი ეჭირა. პანკისის ხეობაში მინათმოქმედება ქისტების მეურნეობის ნამყვან და ძირითად დარგად იქცა. მემინდვრეობასთან ერთად საკმაოდ დიდი მასშტაბით ხელი მიჰყვეს მევენახეობას, მებოსტნეობას, მეხილეობას, რამაც გამოიწვია შრომის იარაღების გაუმჯობესება. აჩაჩას მაგივრად გაჩნდა რკინის გუთანნი. გუთანმა ბარში ადგილი დაუთმო განვითარებულ ტექნიკას. მას იყენებდნენ მხოლოდ მთიან ადგილებში და საკარმიდამო ნაკვეთების დასამუშავებლად [7, 63].

ქისტებმა მჭადისა და პურის რამდენიმე დღის სამყოფის გამოცხობა არ იციან, ყოველ ჭამაზე ახალ-ახალს აცხობენ.

დღიურ კვებასთან დაკავშირებით საინტერესოა ვენახებში არსებული ტრადიცია. თუ ვახშმის მომზადებამდე ბავშვებს ჩაეძინათ, გოგონებს აუცილებლად აღვიძებდნენ და დააპურებდნენ, რადგან ოჯახში მათი წილი გათხოვებამდე მხოლოდ კვებაა. ბიჭები კი ოჯახის მემკვიდრეები არიან და მშიერიც რომ იყვნენ დილამდე მოითმენენო [7, 95].

ქისტებში სალამს ოჯახში მოსული ამბობს. თუ ოჯახში მამაკაცები იმყოფებიან, შემოსული არაბულად ესალმება მათ: „ასალამ ალეიქუმ“ – მამაკაცები ფეხზე დგებიან და უფროსი პასუხობს: „ვა ალეიქუმ სალამ“ და ქისტურად უმატებს: „მარშავოლილჰო“ – მშვიდობით მოსულიყავი. მოსული პასუხობს: „მორჩალ ხილდ შუნ“ –

მშვიდობა მოგცეთ. ქალებს არაბულად არ ესალმებიან. ეს ისლამის მიერ ქალის დამამცირებელ მდგომარეობას უსვამს ხაზს [7, 118].

ქისტები ჩეჩნური ენის ქისტურ დიალექტზე მეტყველებენ, მათი ენა არცერთ ენას არ წააგავს, თუმცა ცოტა მსგავსება აქვს ნოვა-თუშურ ენასთან [7, 30].

რაც შეეხება სამხრეთ საქართველოს (ჯავახეთი, თრიალეთი, ქვემო ქართლი) პოლიეთნიკური რეგიონებია. აქ რეალურად დადგა თვითმყოფადობის ძირითადი ეთნიკური ნიშნის, მოსახლეობაში მკვიდრი ეთნოსის პრიორიტეტის დაკარგვის, მისი დემოგრაფიული განვითარების შესაძლებლობების შეზღუდვის, ზოგადად ქართული ეთნოსის ყოფნა-არყოფნის საკითხი. ჭრელი ეთნიკური სტრუქტურა (ქართველები, სომხები, ბერძნები, აზერბაიჯანელები, რუსები და ა. შ.), სომხებითა და აზერბაიჯანელებით დასახლებული ტერიტორიების მეზობლობა თავიანთ ისტორიულ სამშობლოსთან, არაქართული ეთნიკური ჯგუფების დომინანტობა და სხვა ფაქტორები ქმნის ფეთქებადსაშიშ სიტუაციას [8, 34].

XX საუკუნის 70-იან წლებში, კერძოდ 1975 წელს ახალციხის, ახალქალაქის, წალკისა და ბოგდანოვკის რაიონებში, სადაც ძირითადად არაქართული მოსახლეობა ცხოვრობდა და შესაბამისად ხელმძღვანელობაც არაქართველი იყო ადგილი ჰქონდა მინების დატაცებას, რაც ყოფით ჩვევაში გადაიზარდა. მაგალითად, ახალციხის რაიონის სხვილისის, წყალთბილას, პამჩის, აწყურის მეურნეობებსა და ვალეს კოლმეურნეობაში დაფიქსირდა საზოგადოებრივი მინების მითვისების 147 შემთხვევა, რის შედეგად სულ რაიონში კერძო პირთა მიერ მითვისებული აღმოჩნდა 17, 37 ჰექტარი საზოგადოებრივი მიწა, სადაც 10 ჰექტარი საკარმიდამო მინების ჩამონაჭერი იყო. რაიონში გამოვლინდა უნებართვო, თვითნებური მშენებლობის 63 შემთხვევა, აქედან 11 – ქ. ახალციხეში.

ანალოგიური შემთხვევები იყო წალკის რაიონში. მაგალითად, ეფიქილისის მეურნეობაში 1969-1970 წლებში 59 ოჯახმა უნებართვოდ დაიკავა 7 ჰექტარი სასოფლო-სამეურნეო სავარგული, სადაც 9 ოჯახმა ააშენა საცხოვრებელი სახლები, ხოლო კუშჩის მეურნეობის მიწაზე ორი ოჯახი სრულიად უნებართვოდ აშენებდა სახლებს.

ქვემო ქართლში კომპაქტურად ცხოვრობენ აზერბაიჯანელები (თვითსახელწოდება „აზერბაიჯანელი არ“). ისინი თურქულენოვან ტომთა შთამომავლები არიან (ენა ალთაურ ენათა

თურქულ შტოს განეკუთვნება), თუმცა მასში შესულია ძველ ირანული ეთნიკური ელემენტებიც.

მათი ცალკე ტერიტორიული დანაყოფებია: მულალოელები, ფადარები, ყარაიაზები, ბორჩალოელები (ელი ბორჩალუ) და სხვ., რომელთა კონსოლიდაციაც კავკასიაში საკმაოდ გვიან დამთავრდა და კრებსითი სახელწოდება – „აზერბაიჯანელიც“ 1926 წელს მიიღეს [9, 29-30].

აზერბაიჯანელები ცხოვრობენ, როგორც სოფლად, ისე ქალაქებში. ცხოვრობენ დიდ ოჯახებად და ფლობენ საკუთარ მიწებს და საკარმიდამო ნაკვეთებს. ეს დანიშნულებული ცხოვრება უკვე გასული საუკუნის 60-70-იანი წლებიდან იგრძნობოდა მათ მატერი-ალურ კულტურაში – საცხოვრებელ ნაგებობებში. თითქმის არსად, სადაც კი ისინი სახლობენ აღარ არსებობს ძველი მიწურებიანი „ყარადაბები, ცხვრის გასაჩერებელი გრძელი საჩიხეებით და საქონლის ბნელი ბაგებით (ეს მხოლოდ ზოგიერთ მთისწინა სოფლებშია შემორჩენილი) მათ ნაცვლად კი აგებულია ერთი ან ორ სართულიანი ქვითკირის სახლები, რაც შემთხვევაში დიდი ფეშენებელური სასახლეები, ლამაზი აივნებით, კეთილმონყობილი ინტერიერით, მოჩუქურთმებული ქიშკრებით, ფართო ეზოებით, ხილითა და ვაზის ტალავრებით; ეზოში თითქმის ყველას უდგას ბრონეულის ხე, როგორც საკულტო მცენარე, რომლის ნაყოფს უხვად იყენებენ და მას სომბოლურად სიცოცხლის გამგრძელებელსა და ნაყოფიერების – გამრავლების ფუნქციას მიაწერენ. იგი საქორწილო სუფრის ატრიბუტია. საკულტო ხედაა მიწნეული ჩინარიც – „ნატვრის ხე“, რომელზეც საგაზაფხულო რელიგიურ დღესასწაულზე სხვადასხვა ფერის ნაჭრებს და საგნებს კიდებენ, სურვილების ასასრულებლად [9, 30].

კულტურული ინტეგრაციის ხანგრძლივმა პროცესმა გარკვეული ზემოქმედება მოახდინა აზერბაიჯანელთა კვების კულტურაზეც. მიუხედავად იმისა, რომ ტრადიციული სამზარეულო, კერძების სახეობები, დამზადებისა და გამოყენების ხერხები, რომლებიც თავისი წარმომავლობით მომთაბარული ცხოვრების პირობებისათვის იყო დამახასიათებელი, მათ კარგად შემოინახეს (მაგ. პურის საცხობი საშუალება „საჯი“, ლავაშის სახეობა „ფათირი“, ცხვრის ხორცისაგან დამზადებული კერძი „ფითი“, თურქულ-სპარსული „ქაბაბი“, „თათრული“ ხინკალი და სხვ.) უყვართ ქართული თონის პური, ჩახობილი, ნიგვზიანი კერძები და ა. შ., რომელთაც არა მხოლოდ ყოველდღიური, არამედ სადღესასწაულო

და რიტუალურ კვებაშიც იყენებენ. უფრო მეტიც, მოიხსნა გარკვეული აკრძალვებიც. მცირე გამოწვლილის გარდა, რაც ეხება ღრმა მორწმუნეებს, აზერბაიჯანელები არა თუ სვამენ ღვინოს, არამედ თავადაც აყენებენ მას, ეზოებში მოშენებული სატალავარე ვაზის ჯიშებისაგან, რომელთა შორის გამორჩეულია გარდაბნული თეთრი ყურძენი, აქედანაა „გარდაბნული ღვინო“. იგი მთელ ქვემო ქართლშია ცნობილი და პრესტიჟული. შესაბამისი ცვლილება განიცადა სუფრის წესებმაც. აზერბაიჯანული სადღესასწაულო სუფრა თითქმის ქართული სადღესასწაულო სუფრის იდენტურია, თავისი ატრიბუტებით, თამაღობითა და სადღეგრძელოებით [9, 31].

1961 წელს საკავშირო ხელისუფლებამ წამოიწყო ნაკლებად გახმაურებული ორწლიანი შეტევა რელიგიურობაზე [10, 65]. 70-იანი წლებიდან განსაკუთრებით სდევნიდნენ სექტანტებს. 1982 წელს გამომჟღავნდა და დარეგისტრირდა ბაპტისტი სექტანტების რამდენიმე იატაკქვეშა დიდი თემი და ორმოცდაათიანელთა ოცდაათი თემი. აგრეთვე აღმოაჩინეს და გაანადგურეს მათი ათი უკანონო სტამბა. მოგვიანებით თორმეტი სტამბა, რომელთაც 47 საბეჭდი დაზგა ჰქონდა. ამას გარდა მოახდინეს 18 000 ეგზემპლარი რელიგიური ლიტერატურის კონფისკაცია [10, 87].

ეს პროცესი ნაკლებად შეეხო საქართველოს არატრადიციული რელიგიების აღმსარებელ მოსახელობას. განსაკუთრებით თავისუფლად გრძნობდნენ თავს „დუხობორები“. ეს სექტა რუსი ეროვნების მცხოვრებთაგან შედგებოდა, თუმცა თავს რუსებად არ თვლიდნენ.

საბჭოთა რეჟიმმა საქართველოს ტერიტორიაზე დუხობორთა სოფლები, ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დარაიონების მიხედვით გააერთიანა სოფელ გორელოვკის სასოფლო საბჭოში, რომელიც შედიოდა ბოგდანოვკის, ამჟამად ნინოწმინდის, სადაბო საბჭოში.

დუხობორებში ეთნოკულტურულ ხასიათს განმსაზღვრელი ადგილი უკავია. ეთნიკურ თვითშეგნებაში კი დომინირებს რელიგიური ფაქტორი, კონფესიური კუთვნილება. ენას და საუბარს მოცემულ კონტექსტში დაქვემდებარებული ადგილი აქვს აღმსარებლობასთან შედარებით. ისინი აღნიშნავენ, რომ „ჩვენ დუხობორები ოდესღაც ვიყავით რუსები“. მათთვის „დუხობორობა“ და სახელი დუხობორები ეროვნების ტოლფასია. ადგილობრივი სომეხი რეს-

პონდენტის თქმითაც „ისინი რა რუსები არიან, ისინი დუხობორები“ [11, 61].

XX საუკუნის 90-იან წლებში ჯავახეთის დუხობორებში მართალია დროებით, მაგრამ მაინც გავრცელდა ლევ ტოლსტოის მოძღვრება. ამის შემდეგ შემოიღეს არტიკული მეურნეობა, მოსავალს ანაწილებდნენ სულადობის მიხედვით; აკრძალული იყო ვაჭრობა, ქირაზე სიარული, ოჯახში ყველას თავისი შრომით უნდა მოეპოვებინა საკვები; არ ჰქონდათ უფლება ჰყოლოდათ მოჯამაგირე ან შინამოსამსახურე; ქონებრივად ყველა თანაბარი უნდა ყოფილიყო – არც მდიდრები და არც ღარიბები, ჭარბი საქონელი თავისთვის არ უნდა დაეტოვებინათ, ვალდებული იყვნენ გაეყიდათ [12, 64].

დუხობორებს არ მოსწონთ სხვა ეროვნებისა და რწმენის ადამიანთა ცხოვრების წესი, მათთან ურთიერთობა. დუხობორები მეზობელ ადამიანთა ჯგუფებთან პროზელიტობას არ ეწევიან. ამის მიზეზი, კულტურულ-ენობრივ ბარიერთან ერთად, არის ის გარემოება, რომ რელიგიური თემი გაერთიანებულია სამეურნეოში, ე. ი. ერთდროულად წარმოადგენს მიწისმფლობელ თემსაც. დუხობორად მიღებული ახალი წევრისათვისაც უნდა მიეცათ მიწა და იგი თემის საკუთრებაში არსებული მიწის მფლობელი ხდებოდა, იღებდა უფლებას, ესარგებლა თემის მიწით. ამდენად, დუხობორები არ იყვნენ დაინტერესებული სექტის რიცხოზობრივად გაზრდით. ამიტომ, რომ დუხობორად ითვლება ის, ვისი მშობლებიც დუხობორები არიან, უკიდურეს შემთხვევაში, ერთ-ერთი მაინც. გადმოცემით ე. წ. „სიროტსკი დომში“ იზრდებოდნენ სხვა ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენელი ბავშვები, მაგრამ თემში ისინი არ მიუღიათ [12, 76].

რწმენის თავისებურების გამო მიიჩნევენ დუხობორებს სომეხი გრიგორიანელები და მართლმადიდებელი ქართველები „განსაკუთრებელ რუსებად“. ქართველებსა და სომხებს არ ესმით დუხობორების იდეოლოგია და ვერც წარმოუდგენიათ, რომ ისინიც ქრისტიანები არიან. ასეთ შემთხვევაში იწყებს მოქმედებას ანტი-თეზა – „ჩვენ-ისინი“, რომელიც მონაწილეობს როგორც რელიგიურ ასევე ყოველდღიურ ყოფაში. ხდება გაუცხოება, რაც სხვა ხასიათის დაპირისპირებებთან ერთად, შეიძლება კონფლიქტის მიზეზი გახდეს [12, 72].

სომხები ერთიანობითა და შეკრულობით გამორჩეული ეთნიკური ჯგუფია. ისინი საკმაოდ აშკარად და დაუფარავად გამოხატავენ უარყოფით დამოკიდებულებას დუხობორებისა და „მეორეხარისხოვანი“ ქართველების მიმართ. დაახლოებით ასეთივე სიტუა-

ცია იყო და არის წალკის რაიონშიც. აქ სომხები ბერძნებს აღიქვამენ, როგორც „ლოკალურ მტრებს“ და ცდილობენ გამოთავისუფლებულ ბერძნულ სახლებში ისევ სომხები შეასახლონ. ამიტომაც ეწინააღმდეგებიან იქ ქართველებს, როგორც „გლობალური მტრების“ ჩასახლების პროცესს. მათი ეს განწყობა თვითდამკვიდრებისათვის ბრძოლას უკავშირდება, რაც მუდამ თან სდევს საქართველოს ტერიტორიაზე ყოველგვარი ქართულის (ტოპონომიკა, კულტურის ძეგლები) ამოძირკვასა და მისაკუთრებას.

თვითდამკვიდრებისათვის იბრძვიან დუხობორებიც, რომლებიც თავიანთი დანინაურებული სამეურნეო ყოფით, მატერიალური და სულიერი კულტურით ჰარმონიულად შეეთვისნენ უცხო გარემოს ისე, რომ შეინარჩუნეს თვითმყოფადობა. თვითდამკვიდრების ინსტიქტი განსაკუთრებით გაუძლიერდათ დუხობორების ნაწილს უკუმიგრაციისა და დუხობორიაში სომხური და ქართული მოსახლეობის მიგრაციის შემდეგ. დუხობორები ცდილობენ დაასაბუთონ მათი იქ ცხოვრების კანონიერება. ამ თვალსაზრისით, მათ გარკვეულწილად ქართველების იმედიც აქვთ, რადგან, როგორც ქართველები, ისე დუხობორებიც, სომხებისათვის არასასურველი „სტუმრები“ არიან [8, 20-21].

ბერძნები, ზოგიერთი სხვა ეროვნული უმცირესობის მსგავსად, ეკონომიკურად და კულტურულად ძალიან ჩამორჩებოდნენ. მათ საცხოვრებელს უმთავრესად მინურები წარმოადგენდა. შენარჩუნებული ჰქონდათ ძველი ტრადიციები და ყოფა. ფართოდ იყო დამკვიდრებული პატრიარქალურ-თემური ურთიერთობის გადმონაშთები [13, 53]. მართლაც, ყოფით ურთიერთობაში ბერძნებში იგრძნობოდა ძლიერი კონსერვატიზმი. აქ თავს იჩენდა სხვადასხვა ეროვნების ჩვევები. კერძოდ, ეცვათ ქურთული ტანსაცმელი, ზნე-ჩვეულება ნახევრად ბერძნული, ნაწილობრივ თურქული და ქურთული [14, 5].

ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში ბერძნები გულგრილობას იჩენდნენ საბჭოური ცხოვრების წესისადმი. საქართველოში პარტიის წევრი ბერძენი 80 ადამიანი იყო, აფხაზეთში – 32, აჭარაში – 38. კომკავშირელთა რაოდენობა 468 წევრით განისაზღვრებოდა. პარტიული უჯრედი 5, ხოლო კომკავშირელი 6 იყო.

აფხაზეთში 1000 ბერძენ გლეხზე 1 პარტიის წევრი მოდიოდა. პროფკავშირის წევრად 1538 ბერძენი ირიცხებოდა [15, 116].

ბერძნებსა და ქართველებს შორის დაახლოების პროცესი განსაკუთრებით იგრძნობოდა შიდა ქართლში, სადაც ხშირი იყო

შერეული ოჯახები. ამ მოვლენას უდავოდ ხელს უწყობდა ერთმორწმუნეობა. ისინი ქართველებთან ერთად ქართულ წესზე ასრულებდნენ ბავშვის დაბადებასთან (ძეობა, ნათლობა), ბავშვთა ავადმყოფობასთან, ქორწილსა და მიცვალებულის დაკრძალვასთან დაკავშირებულ რიტუალებს [16, 153].

აჭარაში მცხოვრებ ბერძენთა საიჯახო ყოფის ტრადიციულ თავისებურებათა ფორმირება, მათი საქართველოში ჩამოსახლების შემდეგ, სპეციფიკურ ვითარებაში მიმდინარეობდა. ადრინდელი საცხოვრისიდან თან მოტანილ ტრადიციულ წეს-ჩვეულებებსა და რიტუალებს ახალ ვითარებაში ბევრი რამ შეერწყა და შეეთვისა ქართულ მოსახლეობასთან მჭიდრო სამეურნეო-კულტურული ურთიერთობის პროცესში [17, 100].

საქართველოში მცხოვრებ ეროვნულ უმცირესობებს, ყველა პირობა ჰქონდათ შეენარჩუნებინათ და განეციტარებინათ ტრადიციული ყოფა და ნაციონალური თვითშეგნება. მაგრამ რა წყაროს ეყრდნობა ამერიკელი პოლიტოლოგი ზბიგნეე ზჟეზინსკი, როდესაც საქართველოს მოსახლეობას ექვს მილიონად მიიჩნევს? მისი აზრით საქართველოში ეროვნული უმცირესობა 30%-ია, „რომლებიც თავისი ორგანიზაციითა და იდენტურობით უფრო ცომები“ [18, 195]. რამდენად შეიძლება ცომები უნოდოთ საქართველოში მცხოვრებ სომხებს, რუსებს, აზერბაიჯანელებს, ოსებს და ა. შ. ბუნებრივია, ამერიკელი მოღვაწე ვერ განმარტავს. ამასთან ერთად, მისი შეხედულებით ჩვენს ქვეყანაში მცხოვრები ეროვნული უმცირესობები „მკვეთრ აღშფოთებას გამოხატავენ ქართველების ბატონობის მიმართ“ [18, 195]. ფაქტია, რომ აღიარებულ პოლიტიკოსს თუ პოლიტოლოგს წარმოდგენა არა აქვს, რაზეც თავის „კომპეტენტურ“ აზრს გამოთქვამს. ეს ან, მხოლოდ საკითხის არცოდნა ან შეგნებული ტენდენციური მიდგომაა. თუმცა ბჟეზინსკის არც სხვა პოლიტიკური პროცესების შეფასება იწვევს აღფრთოვანებას.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ლ. მელიქიშვილი, ტრადიციული კულტურის როლი ახალი საზოგადოების ჩამოყალიბებაში, სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბილისი, 2001.
2. ლუიჯი მაგაროტო, საქართველოს ანექსია რუსეთის მიერ (1783-1801), იტალიურიდან თარგმნა სალომე კენჭოშვილმა, თბილისი, 2008.

3. თ ხოხობაშვილი, დაკრძალვის წეს-ჩვეულებები და ანტიკური ხანის ქართლის სამეფოს (იბერიის) ეთნოსოციალური ასპექტები, საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეფერატი, 2005
4. ი. ჯუკაშვილი, ეთნიკური დაპირისპირების ისტორიული ასპექტის განსაზღვრისათვის, „კავკასიოლოგიის საერთაშორისო სამეცნიერო-კვლევითი საზოგადოებრივი ინსტიტუტის მოამბე“, მონრეალი-თბილისი, 2000.
5. ა. სონლულაშვილი, ბერძნები საქართველოში, თბილისი, 2004.
6. საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფ. 284, ანან. 1, საქ. 610.
7. ლ. მარგოშვილი, პანკისის ხეობა (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული გამოკვლევა), თბილისი, 2002.
8. თ. ფუტყარაძე, აჭარის მოსახლეობის მიგრაციის ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრობლემები (სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატი), თბილისი, 2002.
9. გ. გოცირიძე, რელიგიური პლურალიზმი და კულტურული ინტეგრაციის პრობლემები ქვემო ქართლის მოსახლეობაში (ქართულ-აზერბაიჯანული ურთიერთობის მაგალითზე), კრებულში: ეთნიკური და რელიგიურ-კონფესიური ურთიერთობები საქართველოში: ისტორია და თანამედროვეობა, თბილისი, 2013.
10. პიტერ რედვეგი, საბჭოთა პოლიტიკა განსხვავებული აზრის მიმართ და მისი მოდელები: 1953-1986, თარგმანი ინგლისურიდან, თბილისი, 2012.
11. М. Харшиладзе, Взаимодействие этнических групп в обшей социально-экономической среде, კავკასიის ეთნოლოგიური კრებული, თბილისი, 2005.
12. კონფლიქტური სიტუაციები პოლიეთნიკურ საზოგადოებაში, თბილისი, 1998.
13. შ. ნოზაძე, საქართველოს კომპარტიის მოღვაწეობა პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის დამკვიდრებისათვის, თბ; 1987
14. საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფ. 284, ანან. 1, საქ. 634.
15. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 14, ანან. 3, საქ. 520.
16. ლ. მღებრიშვილი, ეთნოისტორიული და ეთნოსოციალური პროცესები შიდა ქართლში, „კლიო“, 1999, №6.
17. დ. დემუროვა, აჭარაში მცხოვრები ბერძნების საოჯახო ყოფის შესწავლისათვის (ბავშვის დაბადებასთან დაკავშირებული რი-

ტუალები), „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ყოფა და კულტურა“, XII, თბილისი, 1986.

18. ზბიგნევ ბჟეზინსკი, დიდი საქადრაკო დაფა, თბილისი, 2014.

Avtandil Songulashvili

Doctor of Historical Sciencies, Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, the Head of Department of the Modern and Contemporary History

**Life and Traditions of National Minorities in
the 60-70s of the XX Century**

Summary

The study of the Georgian traditional culture and life shows that the ethnic minorities did not have their own identity, name, language, religion and traditions. In the 60-70s of the XX century Russians, Armenians, Azeri, Kists, Greeks, all religious minorities had perfect conditions to maintain all of the above mentioned features, in other words, their condition before and now in fact represents a cultural autonomy.

ნატო სონლულაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი

აღნიშნული სტატია დაინერა შოთა რუსთაველის ეროვნულ სამეცნიერო ფონდში მოპოვებული გრანტის (№ FR/148/2-101/14) ფარგლებში

დისიდენტური მოძრაობა საქართველოში (XX საუკუნის 70-იანი წლები)

ქართულ ისტორიოგრაფიაში გარკვეული ადგილი უკავია დისიდენტური მოძრაობის შეფასებას. ამ მხრივ აღსანიშნავია: იგორ კვესელავა, „საქართველოს ისტორიის ქრონიკები (1970-1990), ტ. I“ [2], დოდო ჭუმბურიძე, ვაჟა კიკნაძე, ხათუნა ქოქრაშვილი, ლელა სარალიძე, „საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა XVIII-XXI საუკუნეებში, ნიგნი II“ [16], ლელა სარალიძე, „საქართველოს ჰელსინკის კავშირის მოღვაწეობის ისტორიიდან“ [3], ო. თუშურაშვილი, ვ. ლუარსაბიშვილი, „ქართული დისიდენტური მოძრაობის ისტორია“ [1].

აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივში მოვიძიეთ დოკუმენტური წყაროები, რომელთა ანალიზი მნიშვნელოვანი დასკვნების გამოტანის საშუალებას გვაძლევს.

საბჭოთა კავშირის არსებობის მანძილზე საზოგადოებისთვის უცხო არასდროს არ ყოფილა ძალადობის გამოვლინება და მთელი 1921-1991 წლების მანძილზე მრავალი აგრესიული მეთოდის გამოყენების შედეგად უამრავი ადამიანის სიცოცხლე შეეწირა საბჭოთა რეპრესიებს.

1921 წელს საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციამ ჩვენს ქვეყანას მრავალი პრობლემა მოუტანა, რომელიც მთელი აღნიშნული წლების მანძილზე გრძელდებოდა და შეიძლება ითქვას საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგაც საზოგადოების ცნობიერე-

ბაში დარჩენილი მავნე ჩვეულებები გარკვეული ფორმით ისევ იჩენდა თავს.

მიუხედავად იმისა, რომ საზოგადოება გარკვეულ ინფორმაციულ ვაკუუმში იმყოფებოდა და იძულებული იყო მოესმინა და წაეკითხა ის, რასაც საბჭოთა ხელისუფლება სთავაზობდა იყო ცალკეული გამოვლინებები, რომლებიც საბჭოთა რეჟიმის წინააღმდეგ იყო მიმართული. საქართველოს მაგალითზე შესაძლოა განვიხილოთ 1924 წლის აჯანყება, რომელიც მართალია დამარცხდა, თუმცა საზოგადოების ცნობიერების ფორმირებაზე დიდი გავლენა იქონია. ეს პროცესი განსაკუთრებით ინტენსიური ხდება საბჭოთა რუსეთსა და საქართველოში დისიდენტური მოძრაობის ჩამოყალიბებით და აღმავლობით.

XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან მოყოლებული, როდესაც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის წარმომადგენლებმა დასახულ მიზანს – საბჭოთა რეჟიმისაგან საქართველოს განთავისუფლებას ვერ მიაღწიეს, შეიარაღებულ გამოსვლებს ასეთი მასშტაბური ადგილი შემდგომ პერიოდში აღარ ჰქონია. თუმცა, საქართველოში თუ მის ფარგლებს გარეთ ეროვნულად მოაზროვნე ძალებს ბრძოლა არ შეუწყვეტიათ. II მსოფლიო ომის და შემდეგ პერიოდში ეროვნული მოძრაობა განსაკუთრებით გააქტიურდა და ეროვნულ ძალებს საქართველოს განთავისუფლების იმედი გაუჩნდათ.

ეროვნული მოძრაობის ახალი აღმავლობა უკავშირდება ზვიად გამსახურდიას და მერაბ კოსტავას სახელებს. მათ, თავისი მოღვაწეობით ახალი ერა დაიწყო საქართველოს ისტორიაში. ბუნებრივია, რთული იყო საბჭოთა რეჟიმის წინააღმდეგ გამოსვლა, თუმცა ეროვნული ძალები მაქსიმალურად ცდილობდნენ დასახული მიზნის მიღწევას. ზვიად გამსახურდიას ერთ-ერთი თამამი ნაბიჯი იყო 70-იან წლებში ჟურნალ „საქართველოს მოამბის“ და „ოქროს სანმისის“ გამოშვება, რომელიც არალეგალურად ვრცელდებოდა. საბჭოთა რეჟიმის წარმომადგენლები მუდმივად ცდილობდნენ არ დაემუვათ ეროვნული ძალების საქმიანობის განვითარება-აღმავლობა, მიუხედავად იმისა, რომ 70-იანი წლებიდან მოყოლებული სულ უფრო იკვეთებოდა საბჭოთა რეჟიმის სისუსტე. თავის მხრივ, აღნიშნული ვითარების გამოყენებას ცდილობდა ეროვნულად მოაზროვნე ნაწილი.

რა ფაქტორებმა განაპირობა ქართული დისიდენტური მოძრაობის ჩამოყალიბება?

1. როგორც უკვე აღვნიშნე, დისიდენტურ მოძრაობას საფუძველი ეყრება როგორც საბჭოთა სისტემაში მთლიანად, ისე კერძოდ, საქართველოში. XX საუკუნის 70-იან წლებში ჩამოყალიბებული დისიდენტური მოძრაობის მთავარი წარმომადგენლები იყვნენ ზვიად გამსახურდია და მერაბ კოსტავა, რომლებიც ბრძოლის სხვადასხვა მეთოდებს შორის მიმართავდნენ ანტისაბჭოთა ლიტერატურის გავრცელებას, სწორედ ამ მოტივით იყვნენ ისინი დაპატიმრებული 1977 წელს.

1948 წელს გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ მიღებული ადამიანის უფლებების საყოველთაო დეკლარაციის შემდეგ, 1970 წელს მოსკოვში ჩამოყალიბდა ადამიანის უფლებათა კომიტეტი. დაახლოებით იმავე პერიოდში მოსკოვშივე ჩამოყალიბდა საბჭოთა კავშირში ადამიანის უფლებათა დაცვის საინიციატივო ჯგუფი. 1974 წელს კი ადამიანის უფლებათა დაცვის საინიციატივო ჯგუფი საქართველოში ჩამოყალიბდა, რომელსაც მოგვიანებით „ჰელსინკის ჯგუფი“ ეწოდა. მის მთავარ ამოსავალ პრინციპს და ძირითად მიზანს წარმოადგენდა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა და საბჭოთა რუსეთის გავლენისაგან განთავისუფლება.

2. სტალინის გარდაცვალების შემდეგ ხელისუფლებაში მოსული ხრუშჩოვი ცდილობს საკუთარი პერსონის გამოკვეთის და ამალღების ფონზე სტალინის სახელის დამცრობას და ე. წ. „ჰუმანური“ მეთოდების გამოყენებით საზოგადოების ფართო ფენების გულის მოგებას. აღნიშნული პოლიტიკის გამგრძელებლად გვევლინება ლეონიდ ბრეჟნევი. სწორედ ჯერ ხრუშჩოვის მოღვაწეობის პერიოდს ემთხვევა 1956 წელს უნგრეთში მომხდარი მოვლენები, სადაც ამბოხებულთა მიზანს წარმოადგენდა უნგრეთის საბჭოთა გავლენისგან განთავისუფლება და შემდეგ ბრეჟნევის დროს, ანალოგიური მოვლენების განვითარება 1968 წელს ჩეხოსლოვაკიაში. მართალია, ამ გამოსვლებს რეალური შედეგი არ მოუტანია, თუმცა მსოფლიოს მიეცა საშუალება, რომ ნათლად დაენახა საბჭოთა რეჟიმის აგრესიული მეთოდები.

3. ზემოთაღნიშნული მოვლენები გარკვეული საფუძველის ჩამყრელი გახდა დისიდენტური მოძრაობის ჩამოყალიბებისა საქართველოში. განსაკუთრებული გავლენა იქონია 1956 წლის 9 მარტის მოვლენებმა. ხრუშჩოვის მიერ განხორციელებულ ქმედებას პროტესტით უპასუხეს ქართველებმა და მათ შორის ახალგაზრდა ზვიად გამსახურდიამ და მერაბ კოსტავამ, რომლებმაც გარკვეული

ჯგუფის შექმნით და ანტისაბჭოთა პროკლამაციების გავრცელებით თავისი პროტესტი გამოხატეს საბჭოთა რეჟიმის მიმართ.

დისიდენტური მოძრაობისთვის დამახასიათებელი იყო საკუთარი თვითგამოცემების არსებობა. ეს პროცესი ეხებოდა, როგორც საქართველოს, ასევე მთლიანად საბჭოთა კავშირს. როგორც უკვე აღვნიშნე, საქართველოში XX საუკუნის 70-იან წლებში გამოიცა „საქართველოს მოამბე“ და „ოქროს სანმისი“, რომელიც არალეგალურად ვრცელდებოდა, ვინრო წრეების მასშტაბით და საზოგადოების ფართო ფენებში ასახვა არ ჰქონია. ეს ფაქტორი შემდეგი გარემოებებით იყო განპირობებული: 1. სანციის ეტაპზე დისიდენტური მოძრაობა ისეთი სიმძლავრით არ გამოირჩეოდა, რომ გავლენა მოეხდინა საზოგადოებაზე. 2. ამას ხელს უშლიდა საბჭოთა სისტემის არსებობა, რომლის პირობებში აქტიური ნაბიჯების გადადგმა სირთულეს წარმოადგენდა. 3. დისიდენტური მოძრაობა დიდი მრავალრიცხოვნობით არ გამოირჩეოდა.

საბჭოთა კავშირში არსებული დისიდენტური მოძრაობისგან განსხვავებით საქართველოში დისიდენტები ადამიანის უფლებების დაცვასთან ერთად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ საქართველოს საბჭოთა სისტემისაგან გამოყოფას. დასახული მიზანი კი მარტივად მისაღწევი ნამდვილად არ იყო. მართალია XX საუკუნის 70-იან წლებში უკვე ნათლად იყო გამოკვეთილი საბჭოთა რეჟიმის კრიზისი, თუმცა მისი მძლავრი პოლიტიკური თუ სოციალურ-ეკონომიკური რესურსი ჯერ კიდევ არ იძლეოდა მასში შემავალი სახელმწიფოების განთავისუფლების საშუალებას.

მართალია, ქართველი დისიდენტები თავისი მოღვაწეობის ფარგლებში ცდილობდნენ შეხებოდნენ ყველა იმ მნიშვნელოვან საკითხს, რომელიც საქართველოს განვითარებისთვის აუცილებლობას წარმოადგენდა, თუმცა მათი ეს მცდელობა ხშირად უშედეგოდ სრულდებოდა. რა განაპირობებდა ამ ფაქტს? 1. მართალია, დისიდენტური მოძრაობა ჩამოყალიბებას იწყებს არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ რუსეთშიც და წესით ამ გარემოებას გარკვეული გავლენა უნდა მოეხდინა საქართველოს მდგომარეობაზე, მითუმეტეს, რომ კავშირი ქართველ და რუს დისიდენტებს შორის არსებობდა და საქართველოში არალეგალურად ვრცელდებოდა რუსი დისიდენტების ლიტერატურა, თუმცა, როგორც უკვე აღვნიშნე, ამ ორ სახელმწიფოს შორის არსებული განსხვავებული ვითარებიდან გამომდინარე საქართველოს გზა არსებითად რადიკალური იყო, რაც პირველ რიგში გამომდინარეობდა იქიდან, რომ

ქართველი დისიდენტების მთავარ მიზანს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა წარმოადგენდა.

რუსი დისიდენტების ძირითადი ამოსავალი პრინციპი ადამიანის უფლებების დაცვა იყო. ბუნებრივია, ეს მოთხოვნა მნიშვნელობას მოკლებული არ იყო, რაც საბჭოთა რეჟიმის პირობებში წინგადადგმულ ნაბიჯად უნდა ჩაითვალოს, რადგან თავისი არსებობის მანძილზე საბჭოთა კავშირი არ უშვებდა აზრის თავისუფლად გამოვლენის საშუალებას და აღნიშნული მიმართულებით გააქტიურება ხელს შეუწყობდა საზოგადოების ფართო ფენების უფლებების დაცვას, თუმცა ეს რუსეთში და საქართველო მთელი თავისი არსებობით განსხვავებულ მდგომარეობაში იმყოფებოდა, აქ არა მხოლოდ ადამიანის უფლებები იყო დასაცავი, არამედ ეროვნულიც. ეს ფაქტი, კი ბუნებრივია ჩვენი ქვეყნის მდგომარეობის განსხვავებული გზით განვითარების საშუალებას იძლეოდა. 2. იმისთვის, რომ გარკვეული იდეა გავრცელდეს საზოგადოებაში პირობების შექმნა და ცნობიერების მომზადებაა საჭირო. მართალია, ქართული საზოგადოება აცნობიერებდა იმ ფაქტს, რომ სამშობლო სხვა სახელმწიფოს დაქვემდებარებაში იმყოფებოდა, მაგრამ ბრძოლის დაწყება და გააქტიურება არც ისე მარტივი იყო. საზოგადოების დიდი ნაწილი მიჩვეული იყო საბჭოთა რეჟიმს და გადატანილი რეპრესიების მასშტაბებიდან გამომდინარე გარკვეული შიშის გრძნობაც არსებობდა. მას სჭირდებოდა მომზადება იმისთვის, რომ ბრძოლა დაეწყო. ისე როგორც XIX საუკუნის II ნახევრის საქართველოში, როდესაც თერგდალეულები ილია ჭავჭავაძის ხელმძღვანელობით იწყებენ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ახალ ეტაპს ეროვნული ცნობიერების ამაღლებისათვის და განმტკიცებისთვის, დაახლოებით ასეთი მდგომარეობაა XX საუკუნის 70-იანი წლების საქართველოში. ადრე ბრძოლა მიმართული იყო მეფის რუსეთის, ახლა კი საბჭოთა რუსეთის წინააღმდეგ. ის ფაქტი, რომ 117 წელი საქართველო ჯერ რუსეთის იმპერიის და შემდეგ 1921 წლიდან საბჭოთა რეჟიმის დაქვემდებარებაში იმყოფებოდა შეიძლება ითქვას მოდუნებული ჰქონდა ბრძოლის უნარიც და ეროვნული აზროვნებაც. ამიტომ ქართველ დისიდენტებს დიდი ძალისხმევა სჭირდებოდათ საზოგადოების ფართო ფენების ცნობიერების ამაღლებისთვის, მოსახლეობის დიდი ნაწილი პირდაპირი მნიშვნელობით და აზროვნებითაც საბჭოთა რუსეთის ტყვეობაში იმყოფებოდა. 1921 წლიდან ჩამოყალიბებული მძლავრი მექანიზმის საშუალებით საბჭოთა ხელისუფლება მაქსიმალურად ცდილობდა

ძალადობრივი თუ იდეოლოგიური საშუალებით მოსახლეობის ეროვნული ცნობიერების დასუსტებას და საკუთარი, მისთვის მისაღები იდეის დამკვიდრებას. განსხვავება XIX საუკუნის II ნახევარსა და XX საუკუნის 70-იან წლების ქართველ მოღვაწეებს შორის ის იყო, რომ ამ უკანასკნელთ უფრო ნაკლები საშუალება ჰქონდათ პრესის თუ სხვა მეთოდებით ეროვნული აზრის გავრცელებაში. 3. ისევე, როგორც XIX საუკუნის II ნახევარში და XX საუკუნის დასაწყისში ქართველი ეროვნული მოღვაწეების მიზანს წარმოადგენდა დასავლეთის ყურადღების მიპყრობა და იქ არსებული სისტემის გადმოღება საქართველოში, XX საუკუნის 70-იან წლებში ქართველი დისიდენტები მაქსიმალურად ცდილობდნენ დასავლეთის სახელმწიფოთა დახმარების მოპოვებას და მათი მემკვიდრით მსოფლიოს ინფორმირებას საბჭოთა რეჟიმის მეთოდების სისასტიკეში. დისიდენტ ავთანდილ იმნაძის საქმეში ვკითხულობთ: „1978 წლის იანვარში იმნაძემ ვიქტორ გიორგის ძე რცხილაძის წინადადებით (გასამართლებულია ანტისაბჭოთა საქმიანობისათვის) შემდგომში საზღვარგარეთ გადასაცემად გავრცელების მიზნით, ფოტონესით გადაიღო რცხილაძის მიერ ანტისაბჭოთა შინაარსის პასკვილი „ინფორმაცია“ და „კრიტიკა“, რომელშიც გარდა ცილისწამებისა, საბჭოთა სინამდვილეზე არის მონოღება საბჭოთა წყობის წინააღმდეგ ბრძოლისა. ფოტოფირი, რომელზეც გადაიღო „ინფორმაციისა“ და „კრიტიკის“ სრული ტექსტი იმნაძემ თავისი ინიციატივით, ასევე უცხოეთში გავრცელების მიზნით დაურთო მის მიერ 7 ნოემბერს გავრცელებულ ანტისაბჭოთა ხასიათის ფურცლების ასლი და გადასცა რცხილაძეს.

უნდა აღინიშნოს, რომ „ინფორმაცია“ და „კრიტიკა“ შედგებოდა ანტისაბჭოთა ცილისწამებლური მონაჭორებისაგან, გამოთქმული იყო მუქარა საბჭოთა სახელმწიფოს მეთაურთა მიმართ, ქება-დიდებათ იყვნენ მოხსენებული საბჭოთა ხელისუფლების დაუძინებელი მტრები, რომლებიც 1922-1924 წლებში იარაღით ხელში ებრძოდნენ ახალგაზრდა საბჭოთა რესპუბლიკას.

1978 წლის თებერვალში იმნაძემ შეადგინა და გაამრავლა 700-800 ეგზემპლარის საბჭოთა სახელმწიფო და საზოგადოებრივი წყობილების სახელისგამტეხი ცილისწამებლური მონაჭორების შემცველი ფურცლები, რომლებიც 1978 წლის 17 თებერვალს გაავრცელა, თბილისის უნივერსიტეტის ახალ და ძველ შენობაში, პოლიტექნიკური ინსტიტუტის VI კორპუსში, რუსთაველის გამზირზე

მდებარე №52 სახლისა და თბილისის მეტროპოლიტენის სადგურ „ლენინის მოედანთან“ [5, 74-75].

ქართული დისიდენტური მოძრაობის ერთ-ერთი წარმომადგენელი ვალენტინა ფაილოძე დაკითხვისას აღნიშნავს: „წინა წლებში, მხედველობაში მაქვს 1974 წლის მარტის თვემდე ე. ი. ჩემს დაპატიმრებამდე მე ვახდენდი წერილების დამზადებას, შედგენას, რომელთა შინაარსი აგებულები იყო სახარების ცალკეული მუხლების განმარტებაზე. სახარების ცალკეული მუხლების განმარტების მიხედვით წერილებში ვწერდი კომუნისტური წყობა არ იყო და არ არის ხალხის კეთილდღეობის მომტანი. აღნიშნული წერილების გადაცემას ვახდენდით საზღვარგარეთ ტურისტებზე გადაცემის მეშვეობით და ამას ვაკეთებდი იმ პერიოდში, როდესაც მე ვმუშაობდი სვეტიცხოვლის ეკლესიაში მაგალობელთა გუნდის ხელმძღვანელად. თუ რამდენი წერილი მაქვს გადაცემული ტურისტებზე ან რომელ სახელმწიფოდან იყვნენ ტურისტები, რომელთაც გადავეცი წერილები და კონკრეტულად თუ რომელ შემთხვევას რომელ წელში ჰქონდა ადგილი ეს ამჟამად არ მახსოვს და არ შემიძლია ასეთის დასახელება. ტურისტებზე ზემოაღნიშნული წერილების გადაცემას უფრო სწორად მათ დამზადებას და გადაცემას ვახდენდი ვინმე კონკრეტული პირის წინადადების გარეშე. ამას ვაკეთებდი უშუალოდ ღვთის დავალებით. აღნიშნული დოკუმენტები ასევე ვრცელდებოდა ჩემს მიერ რესპუბლიკის ფარგლებში“ [6, 41].

აქვე საინტერესოა შევაფასოთ 1. რა როლი ეკავა ქართველი დისიდენტების მოღვაწეობაში საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას და ზოგადად ქრისტიანობას? და 2. რა მეთოდებს მიმართავდა საბჭოთა ხელისუფლება ქრისტიანობის წინააღმდეგ?

1. ქართველი დისიდენტების მთავარი მიზანი ადამიანის უფლებების დაცვასთან ერთად საქართველოს სრული თავისუფლებისათვის ბრძოლა იყო. მათ სამოქმედო პროგრამაში შეიძლება ითქვას დიდი ადგილი ეკავა ყველა იმ საკითხს, რომელსაც საბოლოო ჯამში საქართველო დამოუკიდებლობისაკენ მიყავდა. მათ შორის ერთ-ერთი იყო საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია. ისინი ხშირად აკრიტიკებდნენ სამღვდელოებას ეკლესიის სრულყოფის მიზნით. ამასთან ცდილობდნენ არ დაეშვათ საბჭოთა რეჟიმის მომხრე პირების გაძლიერება და დამკვიდრება ეკლესიაში. 1975 წელს ჟურნალ „ოქროს საწმისში“ ელისაბედ ქავთარაძე სტატიაში „ქვეყანა დაკარგული საფლავებისა“ აღნიშნავდა: „რელიგია ხომ უფრო თავდაცვის დროშა იყო, ვიდრე ცეცხლით და მახვილით

ღმერთმსახურობა, აზრის მეტაფიზიკური მწვალებლობა, მისტიურ ჭვრეტის ბინდ-ბუნდები და ასე შემდეგ. თვით ჩვენი ეკლესიაც თავიდანვე ცეცხლის საზზე იყო გამოსული. უმაგალითო მსხვერპლის გაღებით იგი გვერდში ედგა არაქათგამოცლილ ხალხს ბრძოლა-გადარჩენის მძიმე საქმეში, უდიდესი წვლილი შექონდა ეროვნული კულტურის საგანძურებში და უფრო მეტიც: ცნობიერად თუ შეუცნობლად, ეროვნული გამძლეობის ერთ-ერთი კატალიზატორის როლი მან შეასრულა“ [7, 210]. სწორედ ამიტომაც საბჭოთა ხელისუფლებამ მთავარი დარტყმა საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას მიაყენა. 1976 წლისთვის საქართველოში ასეთი მდგომარეობა იყო. „... ეკლესიას თანდათან შეუმცირდა მრევლი, ეკლესიები იკეტებოდა ზედიზედ, 35 მოქმედი ეპარქიიდან 100-მდე საეკლესიო პირია /ყველა თანამდებობის/, კურსებში სწავლობს ყოველწლიურად 13 კაცი. საქართველოს ეკლესიის უკიდურეს ჩაგვრაზე და დისკრიმინაციაზე მიუთითებს ის ფაქტიც, რომ დღემდე საქართველოში არ არსებობს საეკლესიო ჟურნალი, მაშინ როდესაც ასეთი ჟურნალები არსებობს რუსეთში, სომხეთში, ბალტიისპირეთში და უკრაინაში. საქართველოს ეკლესიას არ აქვს არავითარი პუბლიკაციების უფლება /გარდა კალენდრისა/, არ არსებობს სასულიერო სემინარია, ხოლო ის კურსები, რომელნიც მის მაგივრობას სწევენ, ახალგაზრდებს არაფერს ასწავლიან გარდა საეკლესიო რიტუალისა და ხუცური ანბანისა /ფიქტიურად არსებობს დანარჩენი საგნები: ეკლესიის ისტორიის, საღვთო წერილი და სხვა, თუმცა ლექციები ამ საგნებში არ იკითხება/. კურსებზე სწავლობს ყოველწლიურად 13-მდე კაცი, ხოლო თვითეული გამომშვება უდრის სამ სამღვდელო პირს“ [8, 23-24].

2. საბჭოთა კავშირი მთლიანად კრძალავდა რელიგიას და რელიგიურ დაწესებულებებს. ამას განაპირობებდა ის ფაქტი, რომ საბჭოთა ხელისუფლება მთავარ რელიგიად კომუნიზმს აღიარებდა. „იმის შესახებ, თუ როგორ გაანადგურეს საქართველოში კომუნისტებმა რჩეული სამღვდელეობა, ან როგორ მოახდინეს მათი დემორალიზება, როგორ ჩააცვეს ანაფორა ჩეკისტებს, როგორ აქციეს ეკლესია სამასკარადო ადგილად, რომელიც მხოლოდ უცხოთა თვალის ასახვევად დატოვებული, ამის შესახებ მთელი ეპოპეა შეიძლება დაინეროს. 1921 წლიდან ათეიზმი ჩვენს ქვეყანაში სახელმწიფოებრივ რელიგიად იქცა. დაიწყო ტოტალური ომი ქრისტიანობის წინააღმდეგ, ეკლესიების ნგრევა, საყოველთაო აგიტა-

ცია. ფარულად კი – ეკლესიის დემორალიზაცია, ჭეშმარიტ ქრისტიანთა განადგურება...

... ყველაზე საზარელი საქმე უშიშროების კომიტეტისა არის მისი ფარული ბრძოლა რელიგიის წინააღმდეგ. საეკლესიო თანამდებობებისათვის არჩევენ არა მხოლოდ ათეისტებს, არამედ კრიმინალურ და პათოლოგიურ ათეისტებს. ეს საუკეთესო საშუალებაა იმისათვის, რომ ხალხს ეკლესია შეაძულონ. ასეთი სასულიერო პირები ამოკლებენ და ამახინჯებენ საეკლესიო რიტუალებს, ეწევიან ფულის გამოძალვას, ათასგვარ უხამსობასა და გარყვნილებას“ [9, 156-157].

ქართველი დისიდენტების მცდელობას დაეცვათ ეროვნული იდეალები და განემტკიცებინათ ქართველთა ეროვნული თვითშეგნება უშედეგო აღმოჩნდა და 1977 წელს დააპატიმრეს ზვიად გამსახურდია და მერაბ კოსტავა. „საქართველოში პატრიოტთა წინააღმდეგ ჩატარებული რეპრესიები შეიძლება განხილულ იყო, როგორც იმ საერთო რეპრესიული ტალღის ნაწილად, რომელიც გავრცელდა სსრკ-ში, როდესაც 1977 წელს თებერვლიდან მოსკოვში დააპატიმრეს „ჰელსინკის“ ჯგუფის ხელმძღვანელი დოქტორი იური ორლოვი და შემდეგ ამ ჯგუფის რამდენიმე წევრი. მალე უკრაინაშიც დაპატიმრებულ იქნა ამ ჯგუფის ორი უკრაინელი წევრი /ერთ-ერთი მათგანია უკრაინელი მწერალი ნიკოლა რუდენკო/, ასევე ლიტვაშიც.

საქართველოში რეპრესიები ფაქტიურად დაიწყო 1977 წლის მარტის დასაწყისიდან, როდესაც საქართველოში კულტურის სამინისტროში შევიწროება და ფაქტიური „დევნა“ გამოუცხადეს „ჰელსინკის“ ჯგუფის აქტიურ წევრს, ისტორიკოს ვიქტორ რცხილაძეს. ხელისუფალთა გაღიზიანება რცხილაძის მიმართ, გარდა მისი მოღვაწეობისა თვითგამოცემისეულ ჟურნალებში, გამოწვეული იყო კიდევ იმით, რომ იგი, როგორც კულტურის ძეგლთა ინსპექტორის უფროსი, ზ. გამსახურდიასთან ერთად, დაუფარავად ააშკარავებდა და უჩიოდა ყველა ხელმისაწვდომ ინსტაციებში, საბჭოთა რუსეთის არმიის სარდლობას მათი ბარბაროსობის გამო, როდესაც ისინი ათეული წლების მანძილზე არტილერიის ცეცხლით სპობდნენ 30 კმ-ზე გადაჭიმულ კლდეში გამოკვეთილი VI საუკუნის დავით გარეჯის მონასტრის სენაკებს უნიკალური ფრესკებით. ვიქტორ რცხილაძისადმი ხელისუფალთა გაღიზიანება გამოწვეული იყო იმით, რომ ეს უკანასკნელნი რცხილაძისაგან, როგორც სა-

მინისტროს განყოფილების ხელმძღვანელებისაგან, არ მოელოდნენ ასეთ „ზურგში დარტყმას“.

არსებული ცნობის თანახმად, საქართველოს კომპარტიის ცკ-ში დაბარებულ იქნა კულტურის სამინისტროს კულტურის ძეგლთა დაცვის სამმართველოს უფროსი, 1943 წლიდან კომპარტიის წევრი უჩა სერგოს ძე ბაქრაძე, რომელსაც დაავალეს „ნიადაგი მოემზადებინა“ ვიქტორ რცხილაძის მოხსნისათვის. .... ვიქტორ რცხილაძეს ერთ-ერთ მთავარ დანაშაულად ეკლესიაში სანთლის დანთება ჩაუთვალეს და მოხსნეს თანამდებობიდან“ [10, 7-8].

1977 წელს 7 აპრილს დაპატიმრებულ ზვიად გამსახურდიასა და მერაბ კოსტავასთან დაკავშირებულ საბრალდებო დასკვნაში აღნიშნულია: „წლების მანძილზე საბჭოთა ხელისუფლების დასუსტების მიზნით ეწეოდნენ ანტისაბჭოთა აგიტაციასა და პროპაგანდას, ამზადებდნენ, ამრავლებდნენ და ავრცელებდნენ საბჭოთა სახელმწიფოსადმი მტრული განწყობილების გამომხატველ ლიტერატურას და სხვა მასალებს, სხვადასხვა გზით იძენდნენ და გავრცელების მიზნით ინახავდნენ, ან ამრავლებდნენ და ავრცელებდნენ როგორც ჩვენს ქვეყანაში არალეგალურად დამზადებულ, ისე საზღვარგარეთ გამოცემულ თხზულებებს, რომლებიც დამახინჯებულად წარმოგვიდგენდნენ საბჭოთა სინამდვილეს, შეიცავდნენ საბჭოთა სახელმწიფო და საზოგადოებრივი წესწყობილების სახელისგამტეხ ცილისმწამებლურ მონაჭორს, აგრეთვე მოწოდებებს მისი დამხობისათვის საბრძოლველად“ [11, 30]. ამასთან დაკავშირებით კი ზვიად გამსახურდია წერდა: „მე დავიბადე ისეთ სახელმწიფოში, სადაც თავისუფალი პიროვნება, საკუთარი სინდისის კარნახით მოქმედება, ჭეშმარიტი იდეალის სამსახური მიუტევებელ დანაშაულად ითვლება. საზოგადოებრივი ცხოვრების საფუძველია: 1) ყალბი დოგმების მიხედვით აზროვნება 2) სხვისი საეჭვო სინდისის კარნახით მოქმედება 3) ყალბი იდეალის სამსახური. ამ იდეალის განხორციელებისა თვით მცირეწლოვან ბავშვებსაც არ სჯერათ.

კომუნიზმი არის უტოპისტების მიერ შეთხზული ზღაპარი, რომელიც ანარქიზმს წარმოადგენს ჩვენს ეპოქაში ... რადიო, ტელევიზია, პრესა ჩაგდებული აქვს გოტალიტარულ ხელისუფლებას, რომელიც ცდილობს ხალხის ინტერესების, მისი გულისა და გონების დახშობას.

1956 წელმა მიმიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ საჭირო იყო აქტიური ბრძოლა ბოროტმოქმედი ხელისუფლების წინააღმდეგ. ამ ბრძოლისთვის დამაპატიმრეს. ჩვენ დაგვწამეს ხულიგნობა და მო-

ქალაქეთა შეურაცხყოფა, მაგრამ ნახსენები არ იყო ანტისაბჭოთა საქმიანობა. ეს მიმართული იყო მამაჩემის წინააღმდეგაც“ [12, 12].

1977 წელს ზვიად გამსახურდიას და მერაბ კოსტავას დაპატიმრებასთან დაკავშირებით მორწმუნეთა უფლებების დაცვის ქრისტიანული კომიტეტის წევრები სსრკ-ში: მღვდელი გლებ იაკუზინი, მთავარდიაკონი ვარსონოფი ხაიბულინი, ვიქტორ კაპიტანჩუკი მიმართავენ მსოფლიო საზოგადოებას: „კიევში რუდენკოსა და ტიხის, მოსკოვში ორლოვისა და გინზბერგის დაპატიმრების შემდეგ თბილისში სუკ-ის ორგანოებმა დააპატიმრეს ჰელსინკის შეთანხმებათა შესრულების მეთვალყურე ქართული ჯგუფის ხელმძღვანელი ზვიად გამსახურდია და ადამიანის უფლებათა დაცვის ქართული კომიტეტის წევრი მერაბ კოსტავა, ორივე ქრისტიანები, ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის მიმდევრები არიან.

გამსახურდიას და კოსტავას მოღვაწეობა მიმართული იყო ადამიანის უფლებათა დაცვისათვის, რელიგიის დაცვისათვის, ქართული ეკლესიის თავისუფლების ფერხთქვეშ გათელვის წინააღმდეგ. კერძოდ, ისინი გამოდიოდნენ ქართული რელიგიური და ნაციონალური წმიდათაწმიდა ადგილის დავით გარეჯის სამონასტრო კომპლექსის დასაცავად, რომელიც ამჟამად ინგრევა იმის გამო, რომ სადაც ეს კომპლექსი მდებარეობს, საარტილერიო პოლიგონად აქციეს“ [13, 30].

1978 წელს ზვიად გამსახურდიასა და მერაბ კოსტავას დაპატიმრების შემდეგ დისიდენტმა ავთანდილ იმნაძემ გაავრცელა პროკლამაციები, რომლებიც მიმართული იყო საბჭოთა რეჟიმის წინააღმდეგ და მოუწოდებდა საზოგადოებას ებრძოლათ არსებული სისტემის წინააღმდეგ. ამავე დროს აღნიშნა ოქტომბრის რევოლუციის 60 წლისთავი და აღნიშნულ დოკუმენტში ამ მოვლენის მიმართაც იყო გამოთქმული პროტესტი. „რას ვზეიმობთ?! ვის ვუკრავთ ტაშს?! ნუ გადავიქცევით ბრბოდ! გავანთავისუფლოთ ჩვენი აზროვნება კომუნისტურ-დემაგოგიური იდეოლოგიის არტახებიდან; იდეოლოგიისა, რომელიც სიცრუესა და სიყალბეზეა აგებული. სწორედ ამიტომ ახშობენ თავისუფალ აზრს ციხეებით, იძულებითი შრომის ბანაკებით და ფსიქიატრიული საავადმყოფოებით.

ოქტომბრის რევოლუციის 60 წლისთავი არის 60 წლისთავი კაცობრიობის ისტორიაში ცნობილი ყველაზე ტირანული სისტემისა.

ჯერ არსად, არასოდეს არც ერთ სისტემას არ დაუმონებია ხალხი ისე, როგორც ეს გააკეთა საბჭოთა სისტემამ, საბჭოთა იმ-

პერიამ, ამ ერთიანმა კომუნისტურმა საპყრობილემ, რომელშიც იძულებით არიან შერეკილნი დაპყრობილი ერები. კომუნისტურმა დიქტატურამ ერთხანს მიითვისა სახელი „პროლეტარიატის დიქტატურისა“. მაგრამ, არსად არასოდეს არცერთ სისტემას მუშა ისეთ საცოდავ მდგომარეობაში არ ჩაუყენებია, როგორც ეს მან გააკეთა. კომუნისტური დიქტატურა მიმართულია საზოგადოების ყველა ფენის წინააღმდეგ“ [14, 34]. აღნიშნული მოწოდების მთავარი მიზანია საზოგადოების დარწმუნება-გათვითცნობიერება საბჭოთა რეჟიმის უსამართლობაში. მართალია, ამ ყოველივეს უკვე ნათლად აცნობიერებდა ყველა სოციალური ფენა, თუმცა ერთიან ლოზუნგად ჩამოყალიბებულ მიმართვას ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლის მოწოდების როლი უნდა შეესრულებინა. როგორც აქაც არის აღნიშნული 60 წელი არც ისე ცოტა დროა იმისთვის, რომ საზოგადოება მიხვდეს რა მდგომარეობაში იმყოფება, მაგრამ არსებული ვითარებიდან გამომდინარე მასობრივი პროტესტი წარმოუდგენელი იყო. ტოტალიტარული რეჟიმი ყველას და ყველაფერს ეხებოდა და ნებისმიერი გამოსვლა, რომელსაც ეროვნული შეფერილობა ექნებოდა კრახით ასრულებდა არსებობას. მაგრამ XX საუკუნის 70-იანი წლებიდან ვითარება რადიკალურად იცვლება, თავისუფალ აზრს მეტი გასაქანი ეძლევა და ქართული საზოგადოების ეროვნულად მოაზროვნე ნაწილიც მზადყოფნას გამოთქვამს საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში. ეს მოწოდება საინტერესო და მნიშვნელოვანია იმიტაც, რომ მართალია მიმართვა ყველა სოციალურ ფენაზე ვრცელდება, თუმცა აქცენტირებულია მუშა, რომელიც საბჭოთა რეჟიმის მთავარ დასაყრდენად მიიჩნეოდა. მისი მდგომარეობის წინა პლანზე წამოწევით პროკლამაციის ავტორი ცდილობს საზოგადოება დაარწმუნოს, რომ საბჭოთა რეჟიმის პირობებში ყველა უფლებაშეზღუდული და უფლებაშელახულია.

დაახლოებით ასეთი აზრია გატარებული უცხოურ პრესაში გამოქვეყნებულ სტატიაში, რომელიც გაავრცელეს ნორვეგიელმა და ფრანგმა ტურისტებმა. აქ აღნიშნულია: „ჩვენი **გლეხის** შრომა კომპარტიამ გადააქცია ყველაზე უფრო შავ, ყველაზე უფრო უმადურ სამუშაოდ. ქვეყნის დამპყრებელი კაცი წარმოადგენს უმინაწყო მოჯამაგირეს, უპასპორტო ყმას. მისი შრომა მას არ ეკუთვნის. მას არ ეკუთვნის თვით მისი საკარმიდამო ნაკვეთი, მისი წართმევა ყოველთვის ძალუძს ხელისუფლებას. მას პაიკივით ამოძრავებენ აქეთ-იქით: თუ იგი მოისურვებს სადმე წასვლას, მას არ აძ-

ლევენ პასპორტს; თუ მოისუვებს დარჩენას ხელისუფლების ნების წინააღმდეგ, მას ასახლებენ გადიდებულ დასახლებებში. მათხოვრული უღლუფის ამარა ხნავს იგი სხვის მინას სხვისივე ინვენტარით, რომლისთვისაც თავად იხდის მრავალგზის.

ჩვენი **მუშა**, რომლის სახელითაც კომპარტია მართავს ქვეყანას, ექვემდებარება მის მონოპოლიას. თვითმარქვია ბატონები – ცკ და პოლიტიბიურო – სწყვეტენ ყველას ბედ-იღბალს. სუპერკაპიტალისტების ძალაუფლებისაგან გაქცევა შეუძლებელია, აკრძალულია მათ წინააღმდეგ გაფიცვა, მათ ვერსად უჩივლებ. ადამიანი გადაქცეულია ჭანჭიკად იმ მანქანისა, რომელსაც მართავს უსულგულო აპარატი. მისი მომავალი უნუგეშოა. ქალის უმძიმესი შრომა არსებობის შესანარჩუნებლად, ანადგურებს ჯანმრთელობას და ანგრევს ოჯახს. შრომის უსახობა, ცხოვრების უიმედობა და სიცარიელე, დათრგუნული ადამიანური ღირსება ინვევენ განურჩევლობას.

ინტელიგენცია გადაქცეულია რეჟიმის ლაქიად. მისი ტრადიციული ამოცანაა – იყოს საზოგადოების სინდისი და გონება. მას კი აიძულებენ დიქტატურის გამართლებას, განმტკიცებას და განდიდებას. მეცნიერება, კულტურა, განათლება, კანონი, ეთიკა – ყოველივე ეს მოვალეა ემსახუროს კომპარტიის ინტერესებს, განამტკიცოს მისი განუსაზღვრელი ძალაუფლება ჩვენს ქვეყანაზე და განამტკიცოს მისი ზეგავლენა მთელ მსოფლიოში.

გაძარცვულნი არიან გლეხები: მათ წართმეული აქვთ თავისუფალი შრომის უფლება თავიანთ მიწაზე. გაძარცვულნი არიან მუშები: მათ წართმეული აქვთ გააზრებული შრომის უფლება. გაძარცვულია ინტელიგენცია: მას წართმეული აქვს თავისუფალი აზროვნების უფლება. გაძარცვულია მთელი ხალხი: მას წართმეული აქვს ტრადიციები, სარწმუნოება, ღირსება, კეთილდღეობა, თავისი ბედის წარმართვის უფლება“ [15, 147].

საინტერესოა რა შეფასებას აძლევდა საპირისპიროდ საბჭოთა ხელისუფლება დისიდენტების მოღვაწეობას. „... ისინი ავრცელებენ სხვადასხვა მონაჭორებს, წერენ პროტესტებსა და მიმართვებს, რომლებშიც აღვირახსნილ ცილისმწამებლურ კამპანიას ეწევიან ჩვენი პარტიის პოლიტიკის წინააღმდეგ, მთლიანად ჩვენი წესწყობილების წინააღმდეგ...“

1977 წლის იანვარ-მარტში საქართველოს რესპუბლიკის ტერიტორიაზე გავრცელება ჰპოვა არალეგალური წესით დამზადებულია ყურნალებმა „ოქროს სანმისი“ №4-მა და „საქართველოს

მოამბის“ პირველმა და მეორე ნომრებმა. ამ ჟურნალებში იყო ცილისწამება საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის საშინაო და საგარეო პოლიტიკაზე, დამახინჯებული სახით შუქდებოდა საბჭოთა კავშირის საშინაო პოლიტიკური მდგომარეობა, აგრეთვე იყო სხვა მონაწილი, რომელიც სახელს უტეხდა საბჭოთა სახელმწიფო და საზოგადოებრივ წესწყობილებას, განდიდებული იყვნენ პირები, რომლებიც იარაღით ხელში ებრძოდნენ საბჭოთა სახელმწიფოს, ხდებოდა პროპაგანდა ანტისაბჭოთა მასალებისა და მათ შორის საზღვარგარეთული ანტისაბჭოური ორგანიზაციის „სახალხო შრომითი კავშირის“ ფურცლისა, რომელიც შეიცავს საბჭოთა წყობილების წინააღმდეგ ბრძოლისკენ მოწოდებებს“ [12, 2].

ამრიგად, საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ ქართული საზოგადოება და მთლიანად საქართველო ახალი რეალობის წინაშე აღმოჩნდა, რომელსაც განსხვავებული გზით მიყავდა ჩვენი ქვეყანა. მართალია, საქართველოსთვის უცხო არასდროს ყოფილა სხვის მორჩილებაში და დაქვემდებარებაში ყოფნა, როდესაც ხშირად დგებოდა სახელმწიფოს ყოფნა-არყოფნის საკითხი, თუმცა დროის აღნიშნულ მონაკვეთში მტერი განსხვავებული ფორმით და მოტივით მოდიოდა, რომელიც არა მხოლოდ შეიარაღებული ბრძოლით, არამედ იდეოლოგიური გზითაც იპყრობდა საქართველოს.

1921 წლის თებერვალში საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობას შეიარაღებული გზით შედეგად მოჰყვა დაპყრობა ყველა მიმართულებით. საბჭოთა რუსეთი არ ერიდებოდა არანაირი მეთოდის გამოყენებას საქართველოს სრულად დამორჩილებისათვის. გარდა იმისა, რომ ტერიტორია უკვე მის დაქვემდებარებაში იყო საბჭოთა ხელისუფლება მიმართავდა ათასგვარ ძალადობრივ საშუალებას საქართველოს მოსახლეობის იდეოლოგიური დამორჩილების თვალსაზრისითაც:

1. საბჭოთა რუსეთმა გააუქმა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა და მოსახლეობა აიძულა დამორჩილებოდა და ელიარებინა ახალი ხელისუფლება. საქართველო, როგორც დამოუკიდებელი სუბიექტი აღარ არსებობდა და მთლიანად დამოკიდებული აღმოჩნდა ახალ ძალაუფლებაზე. საბჭოთა რუსეთმა საქართველოს წაართვა ტერიტორია, მოსახლეობას სამშობლოს აღქმა და რაც მთავარია, ეს არ იყო რიგითი დამპყრობელი, რომელიც მხოლოდ ფორმალური აღიარებით, ან ეკონომიკური სანქციებით დაკმაყოფილდებოდა, ეს იყო სისტემა, რომელიც მთლიანად ცვლი-

და საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებულ მძლავრ მექანიზმს, რასაც საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა და ტერიტორიული მთლიანობა ერქვა.

2. საბჭოთა რუსეთმა დიდი ზიანი მიაყენა და ფაქტობრივად გაუქმების საფრთხე შეუქმნა ქართულ ენას და რელიგიას. მეფის რუსეთის პოლიტიკა შეიძლება ითქვას კვლავ გრძელდებოდა ახალი სახელწოდების და მმართველობის ფორმის, სისტემის მიერ. განსხვავება იმაში მდგომარეობდა, რომ თუ მეფის რუსეთის დროს რელიგია მაინც იყო შედარებით თავისუფალი და საზოგადოებას შეეძლო ქრისტიანული სარწმუნოება ელიარებინა და მისი მეშვეობით საკუთარი ინდივიდუალობა გადაერჩინა, საბჭოთა რუსეთის შემთხვევაში რელიგია მთლიანად უგულვებელყოფილი იყო. ეს კი დიდ დარტყმას აყენებდა საზოგადოების ფართო ფენებს, მათ ცნობიერებას.

3. დამპყრობელი განსაკუთრებული სისატიკით უსწორდებოდა ყველა იმ ადამიანს, რომელიც ახალი ხელისუფლების მიმართ პროტესტს გამოხატავდა. საზოგადოება იძულებული იყო მიეღო არა მხოლოდ ახალი პოლიტიკური, არამედ სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურულ-რელიგიური ფორმაც.

საბჭოთა ხელისუფლება მთელი არსებობის მანძილზე მუდმივად ცდილობდა საქართველოში თუ საზღვარგარეთ მოქმედი ქართული ეროვნული ძალებისათვის ხელის შეშლას თავისუფლებისათვის ბრძოლაში, თუმცა ეროვნული მოძრაობა ყოველთვის განაგრძობდა არსებობას, რომელიც გამოიხატებოდა, როგორც შეიარაღებული ფორმით, როგორც ეს იყო XX საუკუნის 20-იან წლებში, ან იდეოლოგიური კუთხით, რომელიც მთავარ ხაზად გასდევდა ეროვნული ძალების ბრძოლას მთელი 1921-1991 წლების განმავლობაში. ქართველი დისიდენტების მოღვაწეობაც ამ ბრძოლის ნაწილია, რომელმაც გარკვეული წვლილი შეიტანა ეროვნული ცნობიერების ამაღლებაში.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ო. თუშურაშვილი, ვ. ლუარსაბიშვილი, ქართული დისიდენტური მოძრაობის ისტორია, თბილისი, 2016.
2. ი. კვესელავა, საქართველოს ისტორიის ქრონიკები (1970-1990), ტ. I, თბილისი, 2004.

3. ლ. სარალიძე, საქართველოს ჰელსინკის კავშირის მოღვაწეობის ისტორიიდან, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2015, №1 (16).
4. ა. სონღულაშვილი, საქართველოს პოლიტიკური პორტრეტი, თბილისი, 2004.
5. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 6, საქ. №29246, ტ. 6.
6. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 6, საქ. №29218-78, ტ. 6.
7. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 6, საქ. №29218-78, ტ. 44.
8. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 6, საქ. №29218-78, ტ. 8.
9. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 6, საქ. №29237-79, ტ. 7.
10. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 6, საქ. №29237, ტ. 9.
11. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 6, საქ. №29218, ტ. 63.
12. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 6, საქ. № 29218, ტ. 64.
13. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 6, საქ. №29237, ტ. 9.
14. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 6 საქ. №29246-79, ტ. 5.
15. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 6, საქ. №29218-78, ტ. 19.
16. დ. ჭუმბურიძე, ვ. კიკნაძე, ხ. ქოქრაშვილი, ლ. სარალიძე, საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა XVIII-XXI საუკუნეებში, ნიგნი II, თბილისი, 2016.

Nato Songulashvili

Doctor of History, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Research scientist of the Department of Modern and Contemporary History of Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology

The Dissident Movement in Georgia (in the 70s of the XX century)

Summary

From the 20s of the XX century, when the representatives of the national-liberation movement were not able to achieve their goal to free Georgia from the Soviet regime, any large-scale armed action did not occur afterwards. However, national forces did not stop to fight in Georgia and beyond its borders. After the World War II the National Movement became extremely active giving the national forces the hope of liberation.

The new rise of the National Movement is connected to Zviad Gamsakhurdia and Merab Kostava. They began a new era in the history of Georgia. Naturally, it was difficult to act against the Soviet regime, nevertheless the national forces tried hard to achieve their true goals. One of the bold steps of Zviad Gamsakhurdia was publishing the magazines „Saqatvelos Moambe“ and „Oqros Satsmisi“ that were distributed illegally in the 70s of the XX century. The Soviet regime officials repeatedly prevented development and growth of the national forces despite the fact that evident weakness of the Soviet regime began to grow to a greater extent from the 70s. For its part, the national forces tried to take advantage of the situation.

ალექსანდრე მოსიაშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ჰუმანიტარულ
მეცნიერებათა ფაკულტეტის ასოცირებული
პროფესორი

დამოკიდებულება ე. წ. „თურქი მესხების“ საკითხისადმი საქართველოში XX საუკუნის 80-იანი წლების მიწურულს

1989 წელს საქართველოში განვითარებულ პოლიტიკურ მოვლენებს შორის არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ ე. წ. „თურქი-მესხების“ საკითხს. იმ დროს, როდესაც ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა ძალას იკრეფდა და მტკიცე ნაბიჯებს დგამდა ქვეყნის სრული პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად, სხვადასხვა ხელოვნურად გამოწვეულ კონფლიქტებს დაემატა ფერგანის ტრაგედია (ამ საკითხს ქვემოთ კიდევ შევეხებით – ა. მ.). იმჟამინდელი რეჟიმი ამ თემის გააქტიურებითაც ცდილობდა კიდევ უფრო მეტი თავსატეხი გაეჩინა დამოუკიდებლობის გზაზე დამდგარი ქვეყნისთვის. არადა, ბუნებრივად იზადება კითხვა: რალა მაინცდამაინც 1989 წელს ხდება ყველაფერი საქართველოს ირგვლივ? ხომ არ უკავშირდება ეს ყოველივე იმავე წლის 4-9 აპრილის თბილისის აქციებზე გააფლერებულ საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის საკითხს? ფაქტია, რომ ქართული პოლიტიკური წრეები საზოგადოებასთან ერთად რეაგირებდნენ ხსენებულ თემაზე. ეს რეაქციები ქვეყნდებოდა იმჟამინდელი ქართული პრესის ფურცლებზე.

მაგალითად, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის თავმჯდომარე გიორგი ჭანტურია თავის წერილში „ვინ არიან მესხები?“ წერდა: „ფერგანის ტრაგედიამ კიდევ ერთხელ მიაპყრო ყურადღება მესხებისადმი, რომელთაც საბჭოთა პრესა ხან „თურქ-მესხებს“ უწოდებს, ხან კი უბრალოდ „თურქებს“. წერილის ავტორი საუბრობს მესხეთის, როგორც საქართველოს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ნაწილის შესახებ. ის ხაზს უსვამს დიდი შოთა რუსთაველის მესხურ წარმოშობას და საუბრობს იმაზე, რომ ჯერ კიდევ პირველ საუკუნეში მესხეთში ნაქადაგები იყო ქრისტიანობა. შემდგომ ვკითხულობთ: „მე-16 საუკუნეში თურქებმა შეძლეს მესხეთის მონ-

ყვეტა საქართველოდან და დაიწყო მესხეთის მოსახლეობის გამაჰმადიანების პროცესი, რომელიც სამი საუკუნის განმავლობაში გაგრძელდა. პარალელურად, თურქეთის ხელისუფლება მესხეთის ტერიტორიაზე ასახლებდა თურქებს, რომელნიც სწრაფად მრავლდებოდნენ. მიუხედავად ამისა, მესხების დიდმა ნაწილმა შეძლო მშობლიური ენის შენარჩუნება, ხოლო მრავალი რჯულგამოცვლილი მესხი ფარულად მაინც ქრისტეს აღიარებდა და გულზე ჯვარს ატარებდა“. 1829 წლიდან ეს ტერიტორია რუსეთის იმპერიამ მიისაკუთრა და ვიდრე 1944 წლამდე მესხეთის მიწაზე ცხოვრობდნენ ქრისტიანი და მუსლიმი მესხები, სომხები, ქურთები, თურქები და სხვა.

1944 წელს სსრკ-ის მთავრობამ დაახლოებით სამასი ათასი ადამიანი გადაასახლა შუა აზიაში მესხეთიდან. მათ შორის იყვნენ, როგორც მუსულმანი მესხები, ასევე თურქები და ქურთები. ათწლეულების მანძილზე ისმებოდა მესხთა რეპატრიაციის საკითხი. ის გულისხმობდა მუსულმან მესხთა უკან ჩამოსახლებას საქართველოში. გ. ჭანტურიას აზრით, ფერგანის ტრაგედია უნდა მივიჩნიოთ ანტიქართულ პროვოკაციად, რაც ითვალისწინებდა ისედაც ეთნიკურად მრავალფეროვან ქვეყანაში ასეულ ათასობით მუსლიმანის მიღებას და შესაბამისად, მდგომარეობის გაუარესებას ქვეყანაში. ნერილის ავტორი გამოსავალს ხედავდა იმაში, რომ სრულიად საქართველოს ჰუმანიტარული დახმარება უნდა აღმოეჩინა, როგორც მესხებისთვის, ასევე თურქებისთვის და ქურთებისთვის. სპეციალურ კომისიას კი უნდა ეზრუნა ნამდვილი მესხების ნაწილობრივი ჩამოსახლებისათვის საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. რაც შეეხება თურქებს – უნდა დასმულიყო საკითხი მათი თურქეთში დაბრუნების თაობაზე. „ასე რომ, არავითარი „თურქი მესხები“ არ არსებობენ, არიან მუსლიმანი ქართველები, ანუ მესხები, რომელთაც საქართველო გულში ჩაიკრავს, და არიან თურქები, რომელთათვისაც საჭიროა დახმარების აღმოჩენა ისტორიულ სამშობლოში – თურქეთში დასაბრუნებლად“ [1] – ასეთი იყო ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის და მისი ლიდერის პოზიცია ხსენებული საკითხისადმი.

რაც შეეხება ილია ჭავჭავაძის საზოგადოებას, ისინიც აფიქსირებდნენ პოზიციას, რომ მხარს უჭერდნენ იმ ქართველების საქართველოში დაბრუნებას „რომელთაც შეინარჩუნეს ქართველობა და სამშობლოს სიყვარული“. თანაც უნდა მომხდარიყო მათი ჩამო-

სახლება არა ერთბაშად, არამედ თანდათანობით და ისეთ რეგიონებში, სადაც არსებობდა შესაბამისი პირობები და ეს პროცესი არ გამოიწვევდა ადგილობრივი მოსახლეობის წინააღმდეგობას. ილია ჭავჭავაძის საზოგადოება მიიჩნევდა, რომ ამ პროვოკაციით საქართველოს მტრებს სურდათ გაელვივებინათ „ანტიმესხური ისტერია ქართველებში და ანტიქართული მესხებში, ძმა თუ ძმას საშვილიშვილოდ გადაეკიდა, მტერს მეტი რა უნდა?!“ – ნერდნენ ისინი [2].

ამავე პერიოდში ზვიად გამსახურდიას ინიციატივით სრულიად საქართველოს წმინდა ილია მართლის საზოგადოების პროგრამაში შეიტანეს ქართული ორიენტაციის მესხების ჩამოსახლების საკითხი და მათ შორის იმათი, ვინც ქართველობდნენ და პასპორტში აღიდგენდნენ ქართულ გვარსა და ეროვნებას, „ხოლო ვინც თავის თავს თურქად თვლის, მათთან ვატარებთ კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობას, განვუმარტავთ განსხვავებას რელიგიასა და ეროვნებას შორის, და ასეთი განმარტებანი თუ შედეგს არ გვაძლევს, მაშინ მათ თურქეთში ემიგრაციას ვურჩევთ“ – იტყობინებოდა გაზეთი [3].

საინტერესოა ერთი გარემოება, რომ გარკვეული მოქალაქეთა ჯგუფის მიერ ქართველი ხალხისადმი გამოგზავნილ მიმართვაში, საკუთარ თავს ისინი „საბჭოთა თურქებს“ უწოდებენ და მოითხოვენ ქართველი ხალხისგან თანადგომას სამშობლოში დასაბრუნებლად. ხოლო სამშობლოში ისინი მესხეთს გულისხმობენ და ამავე დროს არც მას თვლიან საქართველოდ და არც თავიანთ თავს მიიჩნევენ ქართველებად. ისინი გამოდიან გარკვეული პრეტენზიით, რომ საქართველოს კუთვნილ მესხეთის ტერიტორიაზე, რომელიც მათი განცხადებით თურქეთს წარმოადგენს შექმნან „თურქმესხთა“ ავტონომია [4, 1]. აღნიშნული ჯგუფის უპასუხისმგებლო განცხადებას გამოეხმაურნენ საქართველოს ეროვნული ხსნის მთავარი კომიტეტის წევრი პოლიტიკური ორგანიზაციები: წმინდა ილია მართლის საზოგადოება; ეროვნული დამოუკიდებლობის პარტია და საქართველოს ჰელსინკის ჯგუფი. მათ მიერ გამოქვეყნებულ წერილში ნათქვამია: „ფერგანის ტრაგედიაშეშეძრა საქართველო, ისევე როგორც მთელი ცივილიზებული კაცობრიობა. ფერგანის ტრაგედია ინსპირირებულია საქართველოს უბოროტესი მტრების მიერ, რათა გამწვავდეს საქართველოს ისედაც მწვავე დემოგრაფიული სიტუაცია და საქართველოში ისევ დაიღვაროს სისხლი და შემოღებულ იქნას კომენდანტის საათი“ [4, 2].

საქართველოს ეროვნული ხსნის კომიტეტი მოუწოდებდა იმჟამინდელ საქართველოს ხელისუფლებას, რათა მიეღო სასწრაფო ზომები ფერგანაში დატრიალებული ტრაგედიის მსხვერპლთათვის ჰუმანიტარული და სამედიცინო დახმარების ორგანიზებაში; შეექმნათ ჯგუფები მესხთა შორის კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობის გასაწევად; სასწრაფოდ გადაენწყვიტათ საქართველოს მოქალაქეობის სტატუსის პრაქტიკულად შემოღების საკითხი; დაეყენებინათ საკითხი სსრკ-ს საგარეო საქმეთა სამინისტროს წინაშე ეთნიკურ თურქთა და თურქული ეროვნული ცნობიერების მოქალაქეთა თურქეთში რეპატრიაციის შესახებ და აეკრძალათ საქართველოს სსრ-ს შრომის კომიტეტისთვის დეპორტირებულ მესხთა საქართველოში გადმოსახლების საკითხებში ჩარევა [4, 3]. გასაგებია საქართველოს ეროვნული ხსნის კომიტეტის ნუხილი მოსალოდნელ დაძაბულობასა და სისხლისღვრაზე, მაგრამ ამავე დროს ყურადღება უნდა მივაქციოთ ხსენებულ კომენდანტის საათის თემას. თუ მოვლენები იმგვარად განვითარდებოდა, რომ გამოცხადდებოდა საგანგებო მდგომარეობა და დაინიშნებოდა კომენდანტის საათი, საქართველოს სხვადასხვა ქალაქებსა და რაიონებში, შესაბამისად შეფერხდებოდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა. მიზეზი – ამ პირობებში აიკრძალებოდა მოქალაქეთა თავშეყრა და საპროტესტო აქციების გამართვა. იმჟამინდელი რეჟიმი შეეცდებოდა ასეთი მდგომარეობის გაურკვეველი ვადით შენარჩუნებას, რაც მისცემდა ქვეყნის ახალ მარნუხებში მოქცევის საშუალებას.

საყურადღებოა, საქართველოს დემოგრაფიული საზოგადოების პოზიცია მესხთა ტრაგედიის გამო. მათი აზრით, თუ გავითვალისწინებთ, რომ აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე მცხოვრები მესხი მოსახლეობა აყენებს მოთხოვნას საქართველოში დაბრუნების თაობაზე, როგორც ქართველი ხალხის ისტორიული შემადგენელი ნაწილისას, შესაბამისად, იქმნება შესაძლებლობა საქართველოში მცხოვრები აზერბაიჯანელების „მშობლიური ერის წიაღში“ დაბრუნებისთვის. საქართველოს დემოგრაფიული საზოგადოების პოზიციის მიხედვით, როგორც ცნობილია, მესხი მოსახლეობა ცხოვრობს ყირგიზეთში, უზბეკეთში, ყაზახეთში რსფსრ-ში და აზერბაიჯანში. მათი მოთხოვნა სამშობლოში დაბრუნების თაობაზე ნათელია, მაგრამ მცირე მინიანობის გამო საქართველო ვერ უზრუნველყოფს თავის მიწაზე მათ დასახლებას და აქედან გამომდინარე

აზერბაიჯანელთა ჩასახლება აზერბაიჯანში საკავშირო მთავრობას საშუალებას მისცემდა დადებითად გადაეწყვიტა მესხთა პრობლემა საქართველოს ხარჯზე [4, 4]. როგორც, ჩანს ისინი ფიქრობდნენ, რომ საბჭოთა მთავრობა ჩანაფიქრს სისრულეში მაინც მოიყვანდა და ცდილობდნენ ეს მომენტი თავისებურად აზერბაიჯანელთა გასახლებით დაებალანსებინათ.

აღბათ, მრავალ პუბლიკაციას შორის ერთ-ერთი საგულისხმოა, ადიგენის რაიონის მოსახლეობის მიმართვა ახალციხის, ასპინძის მოსახლეობისადმი და მთლიანად ქართველი მოსახლეობისადმი. როგორც ირკვევა, რაიონის უხუცესმა მაცხოვრებლებმა, მკვიდრმა მესხებმა, მრავლად დაასახელეს დარბევის, ძალადობის, ძარცვის, მკვლელობის ფაქტები, რომლებსაც ახდენდნენ ე. წ. „თურქი მესხები“. მათივე განცხადებით „რაიონში არსებობს გადასახლებულთა დანაშაულებების დამადასტურებელი დოკუმენტები, აღწერილი ფაქტები, მომსწრეთა ჩვენებები. ეს ყველაფერი დაფიქსირებულია და ამას უნდა იცნობდეს მთელი ქართველი ერი“ [4, 5]. ადიგენის რაიონის მოქალაქეები, მათ შორის, პარტიული ხელმძღვანელები კატეგორიულად ითხოვდნენ უკვე მიმდინარე, თურქების ჩამოსახლების პროცესის დაუყოვნებლივ შეწყვეტას და მოუწოდებდნენ სრულიად საქართველოს თანადგომისკენ: „ავიმაღლოთ ხმა საქართველოს მიწაზე თურქების ჩამოსახლების წინააღმდეგ. საჭიროა მესხეთის ხმა მოისმინოს საქართველომ. მესხეთმა უნდა უთხრას სიმართლე ქართველ ხალხს იმ ბოროტებაზე, რასაც თესავდნენ გასახლებული თურქები საქართველოს მიწაზე სამასი წლის განმავლობაში. საქართველომ ბევრჯერ იწანა, როდესაც მორჩილად გაულო კარი თავის მტრებს. მსგავსი შეცდომის უფლება ქართველ ხალხს უკვე აღარ აქვს!“ [5].

ქართულ მოსახლეობაში პროტესტი რომ ნამდვილად არსებობდა, ამას ადასტურებს საქართველოს სსრ საბინაო-კომუნალური მეურნეობის და საყოფაცხოვრებო მომსახურების სამინისტროს ტრიკოტაჟის ფაბრიკის მუშა-მოსამსახურეების მიმართვა „ილია მართლის საზოგადოებას“, რომლის მიხედვითაც ხსენებული ფაბრიკის მუშა-მოსამსახურეები საშინლად ჩანდნენ აღმუფოთებულები „თურქების ასეთი დიდი რაოდენობით საქართველოში ჩამოსახლების გამო. ჩვენ ვიცით, რომ ეს ჩვენი საქართველოს, ქართველი ერის დაღუპვას ნიშნავს. ჩვენ ვიცით, რომ არცერთ მუსულმანს თავისი ეროვნება, სანმუნობა არ უარყვია არასოდეს, თვითონ კი ათასგვარი ძალმომრეობით ბევრი ქრისტიანი გაუზბედურებია და

გაუთათრებია“ [4, 6]. მათი აზრით, საქართველოს და მისი მომავლის ყოფნა-არყოფნის საკითხი წყდებოდა და აქედან გამომდინარე, მოითხოვდნენ იმ ადამიანების მტრებად გამოცხადებას, რომლებიც ხელს უწყობდნენ უცხოტომელების საქართველოში დამკვიდრებას [4, 7].

ახლა მესხეთის ტერიტორიიდან იქ მცხოვრები ხალხების გასახლების ოფიციალურ მიზეზსაც შევხებით: „საქართველოს სსრ რესპუბლიკის თურქეთთან მოსაზღვრე რაიონებში თურქი მოსახლეობა ცხოვრობს. მრავალი წლის განმავლობაში მათი მნიშვნელოვანი ნაწილი, რომლებიც ენათესავენ თურქეთის მოსაზღვრე რაიონებში მცხოვრებლებს – ამჟღავნებენ ემიგრაციულ განწყობას; დაკავებულნი არიან კონტრაბანდითა და თურქეთის სადაზვერვო ორგანოებისთვის წარმოადგენენ ჯაშუშური ელემენტების წყაროს, გადმობირებისა და ბანდიტური ჯგუფების ფორმირებისთვის...“ – წერდა 1944 წლის 24 ივლისს ლავრენტი ბერია იოსებ სტალინს [6]. ამას გარდა, საბჭოთა ხელისუფლება მრავალ ვერსიას ავრცელებდა, მათ შორის თურქეთთან მოსალოდნელ ომს და ამართლებდა თავის ქმედებებს.

იძულებით გასახლებულებს რაც შეეხებათ, მათი მნიშვნელოვანი ნაწილი შუა აზიაში ფერგანის დაბლობზე დასახლეს, რომელიც უზბეკეთს, ტაჯიკეთს და ყირგიზეთს ეკუთვნის. 1980-იანი წლების ბოლოს ისინი კიდევ ერთხელ გახდნენ მასობრივი დევნის მსხვერპლნი. კერძოდ, ამჯერად 1989 წლის 23 მაისს ფერგანის დაბლობზე, სადაც კომპაქტურად იყვნენ ჩასახლებული მესხები, მათი სისხლიანი დარბევა მოხდა ადგილობრივი მოსახლეობის მხრიდან. მათ ვერ აიტანეს ამ ხალხის იქ ყოფნა, რასაც მოჰყვა დიდი ტრაგედია.

ცნობილია, რომ მესხების უმრავლესობა რუსეთის სიღრმეში გადაიყვანეს, ნაწილიც აზერბაიჯანში გაიქცა, საქართველოში კვლავ არ უშვებდნენ და მათი აღმსარებლობის გამო ახალი ტერმინი ე.წ. „თურქ-მესხები“ მოიგონეს“ [7]. და მაინც კითხვაზე თუ რატომ 1989-ში? ეს ხალხი ხომ იმ მიწაზე უკვე რამდენიმე ათეული წლის მანძილზე ცხოვრობდა?! პასუხი ისევ იქ უნდა ვეძებოთ, სადაც აფხაზეთის, შიდა ქართლის, ქვემო ქართლის და სხვა ე.წ. ეთნოკონფლიქტები (კრემლის მიერ ასე მონათლული) იყო პროვოცირებული, რეალურად კი ამ მოვლენების უკან იმპერიული საბჭოთა

მანქანა იდგა, რომელიც ყველანაირი ბინძური მეთოდით ცდილობდა დაშლის პირას მისული „ურღვევი კავშირის“ შენარჩუნებას.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გაზეთი „ქართული ქრონიკა“, 1989, №41.
2. გაზეთი „ივერია“, 1989, №10.
3. გაზეთი „თბილისი“, 1989, 7 ივნისი.
4. გაზეთი „ქართველის დედა“, 1989, №2.
5. საქართველოს უახლესი ისტორიის დოკუმენტური მასალები, ტ. I, 2011.
6. ჟურნალი „ტაბულა“, 2011, 29 აპრილი.
7. ჟურნალი „ამბიონი“, 2010, 22 სექტემბერი.

Aleksandre Mosiashvili

*Associate Professor at the faculty of Humanities of
Iakob Gogebashvili Telavi State University*

The so-called “Turkish Meskhetians” Issue in Georgia in the 20th Century at the End of the 80s.

Summary

1989 year was full of special difficulties for Georgian national liberation movement and for whole country. Various artificial escalation of the conflicts has compounded the problem of „Turkish Meskhetians' repatriation. At that time members of Georgian political movements and representatives of the society clearly expressed their attitude about this question and began the search for solutions. It was clear, that with an artificial conflict and provocations Soviet government tried to defeat Georgian people in a strike for freedom.

ლელა სარალიძე

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

2008 წლის აგვისტოს ომი და რუსეთის გეოსტრატეგიული ინტერესები სამხრეთ კავკასიაში

რუსეთ-საქართველოს, 2008 წლის აგვისტოს, ომის საკითხი, მსოფლიო პოლიტიკური პროცესების გაანალიზების თვალსაზრისით, საკმაოდ აქტუალურ თემას წარმოადგენს. თანამედროვე მსოფლიოში ამ ომისადმი ინტერესი მნიშვნელოვანია იმიტაც, რომ იგი თვალნათლივ წარმოაჩენს XXI საუკუნის რუსეთის საგარეო პოლიტიკას და მეთოდებს, რომლის იმპერიული შინაარსი დღემდე არ შეცვლილა. თუ 2008 წლის აგვისტოს ომს გლობალურ ქრილში განვიხილავთ, დავინახავთ, რომ აგვისტოს ხუთდღიანი ომი, ვიწრო რეგიონალურ მასშტაბებს აშკარად სცილდება და მას საერთაშორისო მნიშვნელობა ენიჭება. ამაზე ნათლად მეტყველებს, როგორც ქართველი, ისე უცხოელი ექსპერტების და მკვლევარების ათობით სამეცნიერო გამოკვლევა, რომელიც უშუალოდ 2008 წლის აგვისტოს ომს ეხება.

საქართველო, თავისი გეოსტრატეგიული მდებარეობის გამო, საუკუნეთა მანძილზე, როგორც რუსეთის, ასევე, დასავლეთის წამყვან სახელმწიფოთა ინტერესის ობიექტი იყო. კავკასიაში და სახელდობრ, საქართველოში, რუსეთის განსაკუთრებული სახელმწიფო ინტერესების არსებობის შესახებ, საინტერესო დოკუმენტია, რუსეთის იმპერატორ – პეტრე I-ის (რუსეთის მეფე 1682-1721 წწ., ხოლო, იმპერატორი 1721-1725 წწ.) ანდერძი. პეტრე დიდის სამეფო ანდერძის (რომლის რეალურად არსებობას რუსი პოლიტიკოსები ეჭვქვეშ აყენებენ – ლ. ს.) ასლი, პირველად 1757 წელს საფრანგეთის დიპლომატიურ არქივში აღმოაჩინეს და იმთავითვე საფრანგეთის და ინგლისის მმართველი წრეების ინტერესის საგანი გახდა. გადმოცემის მიხედვით, ანდერძი პეტრე I-მა, 1709 წელს, პოლტავის ბრძოლაში შვედეთის მეფის კარლოს XII-ის ჯარებზე გამარჯვების შემდეგ, სავლელ კარავში დანერა. ანდერძში ვკითხულობთ: „იყოლიეთ რუსის ჯარი განუწყვეტელ საომარს განწყობილებაში, რომ-

ლითაც შეგეძლებათ გეყოლოთ მუდამ ჯარისკაცი განვრთნილი და ვაჟკაცი. ერი დაასვენეთ მხოლოდ სახელმწიფო ფინანსების გასაუმჯობესებლად და ჯარის გარდასაქმნელად. უთვალყურეთ და შეარჩერეთ დრო შეტევისათვის. ამგვარად, ამსახურეთ მშვიდობიანობა ომსა და ომი – მშვიდობიანობას, რუსეთის გაძლიერებისა და განდიდებისათვის. ხელიდან არ გაუშვათ შემთხვევა და ჩაერთეთ ევროპის სახელმწიფოთა საქმეთა გართულებაში... კონსტანტინოპოლისა და ინდოეთისაკენ წავინიოთ. ამ მიზნით შევექმნათ საომარი ვითარებები, ხან თურქეთთან, ხან სპარსეთთან. ერთმორწმუნე კავკასიელი ძმებისათვის გავიხარჯოთ. შევეცადოთ, რომ ამა თუ იმ მხარემ მფარველობის თხოვნით მოგვმართოს. მერე კი მათ სრულ დამორჩილებას მივალნიოთ. შევიყვანოთ ჯარი დროებით და მანამდე დავტოვოთ, სანამ საბოლოოდ იქ არ დავრჩებით“ [1, 5-6].

ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი პოლიტიკოსი, ცნობილი ეროვნულ-დემოკრატი, ელისე პატარიძე პეტრე I-ის ანდერძის შეფასებისას წერს: „რუსეთის უბედურება ის არის, რომ მას გადაჭარბებული დიდი მადა აქვს და დიდი იმპერიალისტური მიზნები. მას არა აქვს ამ დიდი მადის შესაფერისი მაგარი კუჭი და ამ დიდი იმპერიალისტური მიზნებისათვის – მაგარი ხერხემალი. მისი ეროვნული სულიერი და ფიზიკური რაობა სრულიად არ უპასუხებს მის მიერ დასახულს ამ დიდს იმპერიალისტურ მიზნებს. ერმა, რომელსაც თავისი საკუთარი სახელმწიფოებრივი წყობილების დამყარება და განვითარების უნარიც კი არა აქვს, ერმა, რომელიც თავის საკუთარს თავს ვერ უფლის, მიზნად დაისახა არა მარტო სლავიანური ხალხების, არამედ აზია-ევროპის ერებისა და სახელმწიფოების დაპყრობა და მათზედ ბატონობა. ჯერ კიდევ ნახევრად ველური იყო რუსის ხალხი, რომ ასეთი ფანტასტიური მიზანი დაისახა და საკუთარი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი განვითარების ბუნებრივ გზას ასცდა [1, 6].

XXI საუკუნეში, კავკასიის ქვეყნებისადმი იგივე ინტერესი დაადასტურა, რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტმა დიმიტრი მედვედევმა, როდესაც 2008 წლის ომის დროს, განაცხადა: „ჩვენ კავკასიიდან უკან არ დავიხევთ, ...არის ღირებულებები, რომლისთვისაც უნდა იბრძოლო და გაიმარჯვო, რის გარეშეც ჩვენ ვერ წარმოგვიდგენია ჩვენი ქვეყანა“ [2].

საერთაშორისო ორგანიზაციების ძალისხმევას, მშვიდობიანი გზით გადაეჭრათ საქართველოში არსებული ტერიტორიული კონფლიქტები, შედეგად 2008 წელს ქართულ მიწა-წყალზე, რუსე-

თის მორიგი აგრესია მოჰყვა. რუსეთის ხელისუფლების სურვილთან დაკავშირებით, რათა საქართველო საკუთარ გავლენაში მოექცია, 2008 წლის 16 აგვისტოს ლონდონში მილიონ ნახევრიანი ტირაჟით გამომავალი ჟურნალი „The Economist“ წერდა: „ერთ დროს საქართველო მისი იმპერიის მარგალიტი იყო და რუსეთმა ფსიქოლოგიურად ვერასოდეს მიიღო იგი, როგორც სუვერენული სახელმწიფო. საბჭოთა იმპერიის ნოსტალგია, დიდი ხანია, რუსული იდეოლოგიის ლაიტმოტივია“ [3, 3-4].

XX საუკუნის 90-იან წლებში კომუნისტური ბანაკის დაშლისა და სოციალიზმის იდეოლოგიის დამარცხების შემდეგ, მსოფლიოს პოლიტიკურ რუკაზე ბევრი ახალი პოლიტიკური ერთეული გაჩნდა, რომელთა უმრავლესობამ აღიდგინა დიდი ხნის ნანატრი დამოუკიდებლობა და გეზი, ბუნებრივია, დასავლეთის ცივილიზებული სახელმწიფოებისკენ აიღო. მათ შორის იყო საქართველო. საბჭოთა იმპერიის დაშლის მიუხედავად, მისმა სულისჩამდგმელმა – რუსეთის ხელისუფლებამ, მოინადინა რაღაც ფორმით მაინც, მომხდარიყო მისი გავლენის ქვეშ მყოფი სახელმწიფოების ძველ მდგომარეობაში შენარჩუნება, რისთვისაც საკუთარი იმპერიული მეთოდები აამოქმედა. კერძოდ, გაამწვავა ვითარება საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში, რათა საქართველო, რომელიც ევროინტეგრაციის პროცესის მონაწილეა, ამით საკუთარი გავლენის ქვეშ მოექცია. საბჭოთა კავშირის დაშლა, რუსეთის ხელისუფალთა მხრიდან, უარყოფითად შეფასდა.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, რუსეთში ახალი იდეოლოგიური პროექტი შემუშავდა, რაც მისი იმპერიული შინაარსიდან გამომდინარე, მიზნად ისახავს, ყოფილი საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე, პირდაპირი ან არაპირდაპირი გზით, რუსეთის მმართველობის გავრცელებას. სწორედ, რუსეთის ამჟამინდელ ხელისუფლებას, რუსეთის სტრატეგიულ საზღვრად – ყოფილი სსრკ-ის საზღვრები მიაჩნია. საქართველოს გეოსტრატეგიული მნიშვნელობა რუსეთის ხელისუფლებისთვის ძალზედ მნიშვნელოვანია, რადგან აქ გადის ტრანსკავკასიური მაგისტრალი, რომელიც რუსეთს, თავის ერთ-ერთ მთავარ პარტნიორთან, სომხეთთან აკავშირებს. 2008 წლის აგვისტოს რუსული აგრესიიდან მეორე დღესვე, რუსეთის წარმომადგენელმა „ნატო“-ში დიმიტრი როგოზინმა ჩრდილო ატლანტიკური ხელშეკრულების ორგანიზაციას ბრალი დასდო საქართველოსთვის სამხედრო დახმარების განწევვაში. დასავლეთს ადანაშაულებს რუსული საზოგადოებაც. რუსეთისთვის „ნატო“-ს

გაფართოება საკმაოდ მტკივნეული თემაა. რუსეთის ხელისუფლება აკრიტიკებს ევროატლანტიკურ სტრუქტურებს, რადგან კრემლს აქვს ამბიციის ევროკავშირის და „ნატო“-ს გვერდით, მსოფლიო ლიდერის როლი შეასრულოს. ამავე დროს, კრემლის მთავრობას, „ნატო“-ს რუსეთის საზღვრებთან მოახლოვება აღელვებს. მოსკოვის სიახლოვეს, „ნატო“-ს სამხედრო ინფრასტრუქტურის განლაგება, რუსეთს სიმშვიდის შენარჩუნებაში ხელს უშლის. ცხადია, რომ რუსეთს აქვს გავლენის სფეროები და ამას კრემლის ხელისუფლება, არ მალავს. რუსეთის ფედერაცია, ასევე, არ მალავს შიშს და სიფრთხილეს „ნატო“-ს გაფართოებასთან დაკავშირებით, რაც რუსეთის ფედერაციის საგარეო პოლიტიკასა და სამხედრო დოქტრინებში კარგად აისახა. 2015 წლის მიწურულს, ვლადიმერ პუტინმა ხელი მოაწერა განკარგულებას, რომლის მიხედვითაც ძალაში შევიდა ახალი ეროვნული უსაფრთხოების კონცეფცია, რომელიც რუსეთისა და დასავლეთის დაპირისპირებას, ღიად უსვამს ხაზს და ქვეყნის გლობალურ გეოპოლიტიკურ მიზნებზე არის გათვლილი.

რუსეთის გავლენის სფეროები საკმაოდ სცილდება კავკასიას და მისი მოქალაქეების რაოდენობიდან და ზოგადად ისტორიიდან გამომდინარე, სხვა პოსტსაბჭოთა ქვეყნებსაც მოიცავს. ასეთია მაგალითად, უკრაინა და ბალტიისპირეთი. უკრაინა, ასევე, აქტიურად ლობირებდა „ნატო“-ს თემას საქართველოსთან ერთად. რაც შეეხება ბალტიისპირეთს, იგი „ნატო“-ს და ევროკავშირის წევრია და ამას რუსეთის მხრიდან, აღნიშნულ ქვეყნებზე არავითარი სამხედრო ქმედება არ მოჰყოლია.

დღეისათვის, სამხრეთ კავკასიაში, აშშ-სთან ერთად, მთავარი რეგიონალური მოთამაშეები არიან რუსეთი და ევროკავშირი, რომელთაც საკუთარი პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესები აქვთ [4, 50-51]. რუსეთის ხელისუფლების გეოპოლიტიკური ინტერესები, მდგომარეობს შემდეგში: 1) არ დაუშვას დასავლეთ-აღმოსავლეთის დამაკავშირებელი გეოპოლიტიკური ღერძის გაბმა საქართველოზე გავლით და შესაბამისად, ეს უკანასკნელი გამოიყენოს, როგორც ბუფერული სახელმწიფო, ასევე, მაქსიმალურად შეუშალოს ხელი ქვეყნის ევროინტეგრაციის კურსს; 2) ხელი შეუშალოს საქართველოზე გავლით, რუსეთისგან ალტერნატიული ენერჯო რესურსების ტრანსპორტირებას ევროპაში.

რუსეთის მთავრობამ, კარგად იცის, რომ სამხრეთ კავკასიაზე გაბატონების გზა, საქართველოზე გადის, ამიტომ, ის მის-

წრაფვის, რათა არ დაკარგოს კონტროლი სამხრეთ კავკასიაზე და მის მნიშვნელოვან ნაწილზე – საქართველოზე. საქართველოზე კონტროლის დაკარგვით, ის მთელი კავკასიის რეგიონზე გავლენას დაკარგავს. ამიტომ არის, რომ რუსეთის მთავრობა, საქართველოს ისტორიული ტერიტორიების ხელში ჩაგდებას, ყოველგვარი საერთაშორისო ნორმების იგნორირებით ცდილობს. დასავლეთის სახელმწიფოების მხრიდან, საქართველოს მეშვეობით, დასავლეთ-აღმოსავლეთის დამაკავშირებელ გეოპოლიტიკურ ლერძზე კონტროლის დაწესება, როგორც სომხეთზე, ასევე, აზერბაიჯანზე გაბატონების ტოლფასია. ამ შემთხვევაში, სომხეთი დაკარგავს ყოველგვარ საკომუნიკაციო კავშირს თავის მოკავშირე რუსეთთან და იძულებული გახდება, კავკასიაში გეოპოლიტიკური თამაშის წესების განმსაზღვრელი ქვეყნის, ინტერესებს დაჰყვეს, რათა შეინარჩუნოს სახელმწიფოებრივი სიცოცხლისუნარიანობა.

სინგაპურის ეროვნული უნივერსიტეტის ენერგეტიკული უსაფრთხიების სამმართველოს ხელმძღვანელი, ჰომან პეიმანი თავის ნაშრომში: „კონფლიქტი და უსაფრთხოება ცენტრალურ აზიასა და კავკასიაში“, წერს: „2008 წლის აგვისტოს ომმა საქართველოსა და რუსეთს შორის, მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია არამხოლოდ ომის მონაწილეებისა და ზოგადად კავკასიის, არამედ რუსეთისა და დასავლეთის ურთიერთობაზეც. უდავოა, რომ ომმა, როგორც კატალიზატორმა, მნიშვნელოვნად დააზიანა რუსულ-დასავლური ურთიერთობები, ომის შემდეგ, ამ ომის წამოწყებაში, ორივე მხარე ერთმანეთს ადანაშაულებდა“ [5, 58].

რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს ომის შემდეგ, ბევრმა ანალიტიკოსმა დასვა კითხვა: ხომ არ დადგა მსოფლიო ახალი ცივი ომის ზღურბლზე. დასავლეთის მედია საშუალებებმა უმაღვე დაიწყეს აგვისტოს ომის შედარება ბრეჟნევისეულ „პრადის გაზაფხულთან“ და ჰიტლერის მიერ 1938 წელს განხორციელებულ ოპერაციებთან. ამერიკელი ექსპერტი საგარეო ურთიერთობის საკითხებში, დევიდ ჯეი სმითი, 2008 წლის აგვისტოს ომთან დაკავშირებით, თავის ერთ-ერთ სტატიაში აღნიშნავს: „დასავლელი დიპლომატები ვერაფრით წარმოიდგენდნენ სცენარის განვითარებას 1956 ან 1968 წლის მიხედვით. ფაქტობრივად გამოდის, რომ საქართველოს იმდროინდელ ხელისუფლებას, რომელსაც იმ დროს არ სჯეროდა იმისა, რომ რუსეთი ამგვარ, ფართომასშტაბიან აგრესიაზე იყო წამსვლელი, იმედი ჰქონდა იმ დასავლური საზოგადოებისა, რომელსაც, ასევე, არ სჯეროდა რუსეთის მიერ ფარ-

თომასშტაბიანი აგრესიის გაჩაღების. დასავლეთისა და საქართველოს ხელისუფლების ამგვარი „მიამიტობა“ რუსეთმა სათავისოდ გამოიყენა, როგორც ხშირად იყენებს ხოლმე... 2008 წლის აგვისტოს ომი იყო არც პროვოკაცია და არც გარკვეული დეტალების ვერ განჭვრეტის შედეგი. ის იყო ჩაფიქრებული და განხორციელებული რუსეთის მიერ, კარგად გასაგები გეოპოლიტიკური მიზეზების გამო. საქართველო იქცეოდა დიპლომატიურად, შესაძლოა, ზედმეტად დიდი დროის განმავლობაში“ [6, 132-142].

რუსეთის ხელისუფლებისთვის, მისი ევრაზიანისტული პოლიტიკიდან გამომდინარე, უახლოესი მეზობლების – უკრაინისა და საქართველოს მოქიშპე ბანაკში („ნატო“-ში) გადასვლა კატასტროფად მიიჩნევა. სწორედ, ამიტომ არ დაუშვა ვ. პუტინმა ბუქარესტის სამიტზე, ამ ორი ქვეყნის ჩრდილო ატლანტიკურ ალიანსში განევრიანება. რუსეთმა, ისედაც სერიოზული დანაკარგი მიიღო აღმოსავლეთ ევროპის ყოფილი სოციალისტური ქვეყნების ნაწილის „ნატო“-ში განევრიანების გამო (9 პოსტ – სოციალისტური ქვეყანა და, ასევე, ყოფილი იუგოსლავიიდან – სლოვენია, ხორვატია და ალბანეთი). ბუქარესტის სამიტმა, რომელზეც რუსეთის პრეზიდენტი – ვლადიმერ პუტინიც იყო მინვეული, საქართველოსთვის შედეგი არ გამოიღო და ეს სწორედ, რომ რუსეთის ფაქტორით იყო გამოწვეული. მიიღო რა იმის გარანტია, რომ საქართველო უახლოეს მომავალში „ნატო“-ს წევრი არ გახდებოდა, რუსეთს ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტურ რეგიონში ფართო მოქმედების საშუალება მიეცა, დარწმუნებული იყო რა იმაში, რომ ამერიკის ხელისუფლება, საქართველოს დახმარების მოტივით, რუსეთთან მსოფლიო მასშტაბის ომს არ დაიწყებდა. შესაბამისად, რუსეთის ხელისუფლებამ, ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის რეგიონში“, პროვოკაცია მოაწყო, რაც ომში გადაიზარდა. ომი, რაღა თქმა უნდა, რუსების გამარჯვებით დასრულდა. 2008 წლის აგვისტოს ომით, რუსეთმა „ერთი გასროლით ორი კურდღელი დაიჭირა“: ერთი მხრივ, მან გაიფართოვა თავისი გავლენის სფერო ცხინვალის რეგიონის ტერიტორიის ხარჯზე, რაც მისი ევრაზიანისტული პოლიტიკის ფარგლებში წინ გადადგმულ ნაბიჯად ჩაითვლება; მეორე მხრივ კი, საქართველოს „ნატო“-ში შესვლის სამომავლო შანსები შეუმცირა, რამდენადაც არც „ნატო“-ს სურს გარისკვა და რუსეთთან კონფლიქტში მყოფი სახელმწიფოს თავის რიგებში მიღება და არც საქართველოს ხელისუფლებას აწყობს, რომ ჩრდილოატლანტიკური ხელშეკრულების ორგანიზაციაში ორი ისტორიული რეგიონის გარეშე განევრიან-

დეს. „ნატო“-რუსეთის ურთიერთობები, მნიშვნელოვნად შეირყა ბუქარესტის სამიტამდე, „ნატო“-ს წევრი 19 სახელმწიფოს მიერ, კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარების გამო, რის გამოც, რუსეთის მოკავშირემ ბალკანეთში – სერბეთმა, ტერიტორიის დიდი ნაწილი დაკარგა.

რუსეთის ხელისუფლების საგარეო პოლიტიკა, თანამედროვე მსოფლიოსთვის მეტად აქტუალურია. ოქსფორდის უნივერსიტეტის ასოცირებული მკვლევარი რუსეთის და ევრაზიის საკითხებში – ჯეიმს შერი თავის ნაშრომი: „რუსეთ-საქართველოს ომის შედეგები ევროპული უსაფრთხოებისთვის“, განხილავს რა რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს ომის მნიშვნელობას ევროპის უსაფრთხოებისთვის, ვრცლად საუბრობს რუსეთის პოლიტიკაზე, ჩრდილო-ატლანტიკური ალიანსის მიმართ და დაასკვნის, რომ „ნატო“ მოსკოვისთვის აღიქმება და განიხილება რუსეთის წინააღმდეგ მიმართულ ორგანიზაციად, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც „ნატო“ პირდაპირ ჩაერია იუგოსლავიის კონფლიქტში 1999 წელს. ამის მიზეზად ჯეიმს შერი ასახელებს პუტინის პოლიტიკას, რომლის საფუძველსაც ავტორის აზრით, სტალინური ტიპის „ვერტიკალური ძალაუფლების“ აღდგენის მცდელობა წარმოადგენს [7, 204-205].

შეიძლება ითქვას, რომ რუსეთს თავისი ექსპანსიური ისტორიის მანძილზე ერთ-ერთი ყველაზე სერიოზული წინააღმდეგობა საერთაშორისო საზოგადოებისგან, 2008 წლის აგვისტოს ომის შემდეგ, შეხვდა. თუმცა საეჭვოა, რომ რუსეთის ხელისუფლების რომელიმე წარმომადგენელი ნანობდეს 2008 წლის ომში მონაწილეობის მიღებას, რადგანაც მათთვის, ეს აუცილებელი ნაბიჯი იყო, რათა საქართველო არ დაახლოებოდა „ნატო“-ს და, უარეს შემთხვევაში, არ მომხდარიყო მისი განევრიანება ამ ორგანიზაციაში. ეს გაანულებდა რუსეთის კავკასიური ექსპანსიის შანსებს და სერიოზულ საფრთხეს შეუქმნიდა მის პოზიციებს რეგიონალურ და გლობალურ დონეზე, რაც რუსეთის ევრაზიანისტული პოლიტიკისთვის მიუღებელია. საბოლოო ჯამში, შეიძლება ითქვას, რომ 2008 წლის ომით რუსეთმა მიაღწია იმას, რაც სურდა. 2008 წლის აგვისტოში, რუსული და ოსური შეიარაღებული ფორმირებების მიერ, ერთობლივად განხორციელებული აგრესიის მიზანი, ქართული მოსახლეობისგან ცხინვალის რეგიონის განმეხდა იყო.

რუსეთის დღევანდელი ხელისუფლება, კომპლექსური მეთოდებით ცდილობს, გავლენა მოახდინოს საქართველოში არსებულ

პოლიტიკურ გარემოზე და შეცვალოს ქვეყნის განვითარების დასავლური ვექტორი. რუსეთის ხელისუფლება აქტიურად იყენებს პირდაპირი და ირიბი გავლენის მეთოდებს, როგორც პოლიტიკურ აქტორებზე ზემოქმედებისას, ისე მედიასა და არასამთავრობო ორგანიზებთან მიმართებაში. ამ მეთოდებში იგულისხმება, როგორც საკუთარი მომხრეების მხარდაჭერა ფინანსური და სხვა საშუალებებით, ისე დასავლური პოლიტიკური კურსის დისკრედიტაცია და მითების კულტივაცია [8, 49].

უცხოელ ექსპერტთა აზრით, რუსული აგრესიის შესაჩერებლად და საქართველოში არსებული კონფლიქტების მშვიდობიანი გზით გადასაჭრელად, მნიშვნელოვანია დასავლეთის ქვეყნებთან მჭიდრო ინტეგრაცია. აშშ-ის პრეზიდენტის, ბილ კლინტონის ადმინისტრაციაში, ევროპის საკითხებში სახელმწიფო მდივნის თანაშემწის – რონალდ ასმუსის აზრით, „2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომის თავიდან აცილება, შესაძლებელი იყო საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში დასავლეთის სამშვიდობო კონტიგენტების განლაგებით, რომლებიც ვითარების დაძაბვის პირველივე ნიშნების შემდეგ, გაძლიერებულ კონტროლს გაუწევდნენ რეგიონებში შექმნილ ვითარებას“ (9, 222). საბოლოოდ, რუსეთსა და საქართველოს შორის ურთიერთობის გაუმჯობესების გამოსავალს, რონალდ ასმუსი დასავლეთსა და რუსეთს შორის ურთიერთობათა მონესრიგებაში ხედავს. მისი თქმით, რუსეთს მკაფიოდ უნდა განემარტოს, რომ „დასავლურ საზოგადოებაში არსებობს ადგილი რუსეთისათვის, რომელიც გაიზიარებს დასავლურ ღირებულებებს და მიიღებს თამაშის წესებს“ [9, 233]. რ. ასმუსის აღნიშნულ აზრთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ რუსეთის ხელისუფალთა კეთილ ნებაზე და საჭიროებაზეა დამოკიდებული, მათთვის დასავლური თამაშის წესები, რამდენად მისაღები იქნება.

ექსპერტ იუჯინ კოგანის აზრით, რუსეთთან დაბალანსებული საგარეო პოლიტიკის წარმართვა, რომლის გატარებაც საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში შექმნილი პრობლემის მშვიდობიანად მოგვარების პერსპექტივას დასახავს, საქართველოს ხელისუფლებას გაუჭირდება, თუკი ის ქვეყნის დასავლურ კურსზე, უარს არ იტყვის [10, 15]. საქართველოს რეგიონული კონფლიქტების დარეგულირებას ხელს უშლის ის ფაქტიც, რომ ევროპა, ძირითადად, რუსეთის ენერგორესურსებზეა დამოკიდებული. გარდა ამისა, რუსეთი და ევროკავშირი თანამშრომლობენ პოლიტიკურ საკითხებზე, რომელიც შეეხება მთელ მსოფლიოს, როგორცაა

კონფლიქტების მოგვარება ახლო აღმოსავლეთში, ავღანეთში, დასავლეთ ბალკანეთში, ასევე, მასობრივი განადგურების იარაღისა და შესაბამისი ტექნოლოგიების გავრცელების თავიდან აცილება, სიტუაცია ირანსა და ჩრდილოეთ კორეაში. რუსეთის შიდა პროდუქტის 20% ენერგეტიკისა და ლითონ გადამამუშავებელ მრეწველობაზე მოდის; ევროკავშირი რუსული ენერგეტიკული პროდუქციის უმსხვილესი მომხმარებელია, ევროკავშირზე მოდის რუსული ნავთობის ექსპორტის 63% და გაზის ექსპორტის 65%. ნავთობის საერთო იმპორტის 30% და საერთო მოხმარების 27% ევროკავშირში რუსულია. რუსეთზე მოდის, აგრეთვე, ევროკავშირში გაზის საერთო იმპორტის 44% და საერთო მოხმარების 24%. ენერგომატარებლების ექსპორტის სფეროში ასეთი ურთიერთდამოკიდებულება ცხადჰყოფს, თუ რატომ თამაშობს ენერგეტიკის საკითხები ასეთ უმნიშვნელოვანეს როლს ევროკავშირისა და რუსეთის ურთიერთობაში.

ამდენად, რუსეთის ხელისუფლების უმთავრესი და მუდმივი ინტერესი ოდითგანვე იყო და არის, კავკასიაში, გეოპოლიტიკური, გეოეკონომიკური და სამხედრო გავლენის შენარჩუნება-განმტკიცება. სამწუხაროდ, დიდი ქვეყნების ასეთი მისწრაფებები თავის მეზობელი პატარა სახელმწიფოების მიმართ, იყო და დარჩება მუდმივ პრობლემად. საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენიდან 25 წლის შემდეგ, რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს ხუთდღიანი ომის მძიმე შედეგების გამო, საქართველოს მომავალი, მისი ადგილი და როლი მსოფლიოში, საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემაში, ჯერ კიდევ ბუნდოვანი რჩება. „გაყინული“ კონფლიქტების მოგვარების გზების ძიება, საქართველოს თანამედროვე პოლიტიკური ორიენტაცია და საგარეო პოლიტიკის ჩამოყალიბებაზე მოქმედი ცალკეული ფაქტორების ანალიზი, კვლავ აქტუალურია.

მიუხედავად საერთაშორისო ორგანიზაციების მხრიდან ზენოლისა, რუსეთის ხელისუფლება არ ასრულებს საერთაშორისო ვალდებულებებს და დღემდე, უკანონოდ აქვს ოკუპირებული საქართველოს ტერიტორიის 20%. სამომავლოდ საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენა, ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ჩამოყალიბება ოსებთან და აფხაზებთან ერთად, რუსეთის ხელისუფლებასთან მოლაპარაკების გარეშე წარმოუდგენელია. ამის გარეშე, შეუძლებელია საუბარი პრობლემების მოგვარებაზე, დეოკუპაციის საკითხებზე, ინტერესთა გაცვლაზე. არ არსებობს

არც ერთი საერთაშორისო პოლიტიკური გადაწყვეტილება და ზენოლა, რომლის მიხედვითაც, რუსეთის ფედერაციის ხელისუფლება, დიალოგისა და მოლაპარაკების გარეშე, ინტერესების გაცვლის გარეშე, რაიმე ტიპის ცვლილებებს განახორციელებს, დღევანდელ „სტატუს ქვოს“-თან მიმართებაში. აქედან გამომდინარე, საქართველოს პოლიტიკურ ელიტას უდიდესი ძალისხმევა დასჭირდება, რათა რეგიონული კონფლიქტების დარეგულირების კუთხით, რაიმე შედეგს მიაღწიოს. საჭიროა გონივრული, რეალური და ურთიერთინტერესთა გაცვლაზე დაფუძნებული პრაგმატული საგარეო პოლიტიკის განხორციელება.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ელისე პატარიძე, პეტრე დიდის ანდერძი და ისტორიის განაჩენი, გაზეთი „სამშობლო“, აგვისტო, №21-22, პარიზი, 1937.
2. დიმიტრი მედვედევი, მიმართვა 2008 წ. 5 ნოემბრის ფედერალური კრებისადმი, რუსეთის საინფორმაციო ცენტრის – „იტარ-ტასი“-ს და „რია „ნოვოსტი“-ს მასალები, 2008, 6 ნოემბერი, <http://www.civil.ge/geo/article.php?id=1929>.
3. The War In Georgia, Russia Resurgent, „The Economist“, August 16th, London, 2008.
4. Tsovik Khachatryan, EU-Russia relations in the region of South Caucasus, Cooperation not confrontation, თსუ, საქართველოს სამეზობლოს კვლევითი ინსტიტუტი, II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია – პოლიტიკა კავკასიის გარშემო, თეზისები, 21 ოქტომბერი, თბილისი, 2016.
5. Hooman Peimani, Conflict and Security in Central Asia and Caucasus, ASC-CLIO, LLC, 2009.
6. David J. Smith, „The Saakashvili Administration’s Reaction to Russian Policies Before the 2008 War“, In: The Guns of August 2008, Edited by Svante E. Cornell and S. Frederick Starr, Central Asia-Caucasus Institute. Armonk, NY–London, 2009.
7. James Sherr, „The Implications of the Russia-Georgia War for European Security“, In: The Guns of August 2008. Edited by Svante E. Cornell and S. Frederick Starr. Central Asia-Caucasus Institute. Armonk, NY–London, 2009.

8. რუსეთის ხისტი და რბილი ძალის საფრთხეები საქართველოში (პროექტის ხელმძღვანელი ლაშა ტულუში), Initiative Liberal Academy Tbilisi, 2016.
9. Ronald D., Asmus A, Little War that Shook the World, Palgrave: Macmillan, 2010.
10. E. Kogan, Russian-Georgian Relations and the Reaction from the European Union, Georgian Foundation for Strategic and International Studies, 2013.

Lela Saralidze

Doctor of History, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Senior researcher-scientist of the Department of Modern and Contemporary History

The 2008 August War and Russia's Geo-Strategic interests in the Caucasus

Summary

On the basis of the scientific literature and foreign Experts conclusions, the Russian Government geostrategic interests in the Caucasus, discussed in the article. The work emphasizes, that Russia's imperial foreign policy in the 21st century has not even changed. The Russia-Georgia War of 2008, its significance goes beyond the regional scale and has great importance for the modern world's security policy analysis. For his geostrategic location, over the centuries, Georgia was the subject as Russia's, a as the Western countries great interest.

The Russia-Georgia War of 2008 represents as one of the most important issues in modern world politics. The international importance of the Russia-Georgia War indicates the fact, that a lot of things has been written about this conflict, not only Georgian, but also by foreign researchers. The work notes, that at present in the South Caucasus the main regional players are Russia and the European Union, which have their own political and economic interests. After the War of 2008 in August, many politicians feared that the world faced a new Cold War. Analysts believe, that the war could be avoided only in case, if Georgia refused the Western course, and accession in the North Atlantic Alliance. Russian politicians

look with great caution of NATO expansion near Russia's borders, because it strongly opposes Russia's geostrategic interests. Russia's government the main and permanent interest has always been the preservation and strengthening of geopolitical, geoeconomic and military influence in the Caucasus. That is, the Russian Government interests sacrificed sovereignty of independent states.

After the war of 2008 in August, it became clear that, In the future for restoration of Georgia's territorial integrity, establishing Georgian state together with the Ossetians and Abkhazians, without the diplomatic relations with Russia is impossible. Without this, it is impossible to talk about the problems, the occupation, of the exchange the interest. There is no international political decisions and pressure, according to which the Russian Federation without dialogue and negotiation, the interests of the exchange without any changes implemented with the respect of „status quo“. The Georgian political elite needs great efforts and hard work In order to achieve the results.

ზვიად ტყეშელაშვილი

ისტორიის დოქტორი, თამარ მეფის სახელობის უნივერსიტეტის პროფესორი

**აროვნულ-სახელმწიფოებრივი განვითარების
იტაპები და პირსაქატივები ვლასათისა და ქართლის
სამეფოთა ისტორიის კონტაქსტში**

საისტორიო მეცნიერების პრაქტიკული გამოყენებითი ნაწილია – თვალი ადევნოს ერების განვითარების გზას წარსულიდან მომავლისკენ პერსპექტივაში, მისი უკეთ შეცნობის მიზნით. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ნაციონალიზმის საკითხების შესწავლა, რადგან მას უკავშირდება სახელმწიფოებრივ-ტერიტორიული მონყობის ძირითადი პრობლემატიკა.

კვლევის მიზანია, ერთი ისტორიული მონაკვეთის ფონზე წარმოჩნდეს სახელმწიფოთა განვითარების კანონზომიერება. შესწავლილი იქნა მეფე ვახტანგ VI-ის (XVII-XVIII სს.) პოლიტიკური და კულტურული მემკვიდრეობა, რომელიც განსაკუთრებულია თავისი მნიშვნელობით საქართველოს ისტორიაში. ეს არის ეპოქა, როდესაც საფუძველი ჩაეყარა საქართველოს თანამედროვე სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებას, შეიქმნა ბაზისი, რომელზეც აშენდა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერება.

სახელმწიფოებრივი იდეოლოგია არის რაციონალურად განსაზღვრულ პრინციპთა ის სისტემა, რომელშიც ერთ სისტემადაა გაერთიანებული ნაციის ღირებულებითი ორიენტირები და პრაქტიკული მოქმედების პრინციპები.

საკუთრივ, ცნება ნაცია ხშირად გამოიყენება სხვადასხვა მნიშვნელობით. ის გამოხატავს როგორც ადამიანთა სისხლით ნათესაობით ერთობას, ასევე ერთ გეოგრაფიულ არეალში მცხოვრებთა ინსტიტუციონალურ ლოიალობაზე აგებულ ერთობასაც, იმის მიხედვით, თუ როგორია სოციალურ ჯგუფში არსებული თვით-იდენტიფიკაცია, თვით-იგივეობა (self-same). ქართულ ენაში ოდითგანვე არსებობდა ამ ორივე ტიპის აღმნიშვნელი ტერმინები: მონოგენური „ნათესავი“ და ჰეტეროგენული „ერი“.

თანამედროვე მეცნიერებაში დამკვიდრებული პერენიალიზმი ნასაზრდოებია ნატურალისტური დამოკიდებულებით (პრიმორდი-ალიზმით), რომ ერები, ნაციები, ოდიტგანვე არსებობდნენ და მათი განვითარება ისტორიულ პერსპექტივაში ხდება. იგი პერიოდულობასაც ხსნის, როგორც ნაციების განვითარების ისტორიულად მეტ-ნაკლებად მდგრად ეპოქებს, მაგრამ ამავე დროს შეიცავს ნაციათა წარმოშობის მოდერნისტულ იდეასაც [7, 392-409; 8].

განსაკუთრებით XIX საუკუნიდან აქტიურად განიხილება ერ-სახელმწიფოების კულტურული, ეთიკურ-ესთეტიკური, მორალური ასპექტები. განვითარდა სოციალური მეცნიერებებიც. აქტიურად შეისწავლება სოციალური ქცევის ფსიქოლოგია, მორალური ფასეულობების საფუძვლები.

იკვეთება საზოგადოების ორი ტიპი – კოლექტივისტური და ინდივიდუალისტური. მეცნიერებაში დაკანონებული დეტერმინიზმის გამო, ეს ტიპები ლოკალურად განიხილება, რის შესახებაც ორიგინალურ თეორიას ავითარებს ისტორიის ფილოსოფიის მკვლევარი პ. სოროკინი [9]. იგი აღნიშნავს, რომ კოლექტივისტური, ან ინდივიდუალისტური მისწრაფებები მორიგეობით აღიძვრება კაცობრიობის ისტორიაში და მონაცვლეობით განაპირობებენ სოციო-კულტურულ ფასეულობებს. ისევე, როგორც ტონი ახდენს ცივილიზაციების ლოკალიზებას დროსა და სივრცეში, სოროკინიც აღნიშნავს, რომ ამ ორი მისწრაფების ერთდროულობა შეუძლებელია. ევროპის ისტორიის მაგალითზე იგი ხსნის თანმიმდევრობას და ანტიკურ ცივილიზაციას ახასიათებს ინდივიდუალისტურად, რომელსაც ცვლის რელიგიური, კოლექტივისტური შუა საუკუნეები; მის მომდევნოდ ასევე ინდივიდუალისტური აღორძინების ხანა და ა. შ.

სოროკინის ეს ეპოქები შესაძლებელია დახასიათდეს, როგორც ანთროპოცენტრისტული ან თეოცენტრისტული პერიოდები.

თანამედროვე ბიჰევიორიზმი სოციოკულტურულ ქცევას შეისწავლის პრაგმატიზმის ასპექტში და გამოავლენს მიზანს, რისთვისაც ქცევა, ან ქცევათა ერთობლიობა ხორციელდება.

ზემოთაღნიშნულ შეხედულებათა ერთობლიობა ერთმანეთს ეწინააღმდეგება, ეთანხმება, ან ერთმანეთისგან გამომდინარეობს, მაგრამ თანამედროვე კვლევები იმ რეალობას ეფუძნება, რაც მეცნიერების განვითარებამ მოიტანა. ის შეიძლება დახასიათდეს, როგორც ონტოლოგიური დეტერმინიზმი, ანუ არსებულის კანონზო-

მიერების გამოვლენა თავისი წინაპირობებით (მიზეზებით) და შედეგებით.

ისტორიაში იკვეთება კანონზომიერება: ეთნოსი – მითოლოგია; სახელმწიფო – რელიგია და რუმინეთ-საქართველოს თანამედროვე ერ-სახელმწიფო – იდეოლოგია.

ითვლება, რომ სოციალური ერთობის ეს ფორმები (ეთნოსი, სახელმწიფო და ერ-სახელმწიფო) მემკვიდრეობითია და მათ შორის არის გარდამავალი პერიოდები, როდესაც საზოგადოება ახალ ეტაპზე გადადის. სამივე მათგანს ახლავს სხვადასხვა ფორმით გამობატული ფასეულობათა კოდექსი. მასში აისახება „სამყაროს სურათი“, რომელიც ერთგვარი გზამკვლევი ხდება საზოგადოებრივი ერთობისთვის.

სწორედ ამგვარი გარდამავალი ეპოქა დადგა აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებისთვის XVII-XVIII საუკუნეებში.

ისტორიამ იცის გამეორებები. მაგრამ არც ერთი ქვეყნის ბედი ისე არ ჰგავს ერთმანეთს, როგორც რუმინეთის და საქართველოს ისტორია, მოყოლებული XVII საუკუნის მეორე ნახევრიდან; მით უმეტეს, რომ მასში მონაწილე გმირები ბიოგრაფიითაც და საქმიანობითაც ერთმანეთთან მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებულნი.

ამასიის 1555 წლის ზავით ოსმალეთმა და სპარსეთმა საქართველო შუაზე გაიყვეს: დასავლეთ საქართველო (იმერეთის სამეფო და მასში შემავალი სამთავროები) ოსმალეთს დარჩა, ქართლ-კახეთი კი სპარსეთს. დამპყრობლებმა ჯერ გაინაწილეს საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთი რეგიონი – სამცხე, საბოლოოდ კი, საქართველოს პოლიტიკურად და სამხედრო თვალსაზრისით მონინავე კუთხე – მესხეთი, ოსმალეთმა მიიტაცა.

ყველაზე მტკივნეული, რაც სპარსეთის შაჰების პოლიტიკაში იყო, ქართველი მეფეების სარწმუნოებრივ საკითხს ეხებოდა. რაც არ უნდა დიდი დამსახურება ჰქონოდა სპარსეთის წინაშე, მაჰმადის რჯულის მიუღებლად შაჰი ტახტზე არც ერთ მეფეს არ დაამტკიცებდა. გამუსლიმებული ქართველი მეფე-დიდებულები სანაცვლოდ სპარსეთის კარზე დიდ თანამდებობებს იღებდნენ. ისინი თითქმის საუკუნენახევარი [XVII-XVIII ს.-ის დასაწყისი] ყულარაღასები და ისპაჰანის ტარულები იყვნენ. სპარსულ ჯარში ქართველების რაოდენობა გამორჩეულად დიდი იყო.

1709 წელს ყანდაარში ავღანელთა ბელადმა – მირ-ვეისმა მოკლა ვახტანგის ბიძა, მეფე გიორგი XI. 1711 წელს იქვე მოკლეს ქართლის მეფედ ახლად დანიშნული ქაიხოსროც. ქართლის ვალის

ადგილი განთავისუფლდა და 1712 წელს ვახტანგი ისპაჰანში გაემგზავრა ტახტზე დასამტკიცებლად, თუმცა უარი თქვა გამაჰმადიანებაზე, სპარსეთი კი ქრისტიან ქართველ მეფეს ტახტს აღარ მისცემდა. ამ მისთვის კრიტიკულ პერიოდში მას მაჰმადიანი ქართველი მეფეების იმედი უფრო მეტად ექნებოდა და პრინციპულად ითხოვდა ქართველი მეფეებისაგან სარწმუნოების შეცვლას.

გამაჰმადიანებაზე უარის თქმის გამო, ვახტანგი შაჰმა როგორც ტყვე, ისე გაგზავნა ქირმანს, მის ადგილზე კი იესე ალი-ყული ხანი დანიშნა. ფაქტობრივად, ვახტანგს სპარსეთში პატიმრობა მიუსაჯეს, როდესაც იქიდან სამშობლოში დაბრუნების უფლება არ მისცეს. შაჰის ამგვარი პოლიტიკით შეწუხებულმა ვახტანგმა ევროპის ქვეყნების დახმარებით სცადა სპარსეთის აგრესიისგან თავის დაღწევა. ქართლის მეფეს ეროვნული სახელმწიფოს აღორძინება-განმტკიცება, სპარსეთის ბატონობისგან თავდახსნა ჰქონდა მიზნად დასახული და ამ მიზნისათვის ევროპის ქვეყნების გამოყენება სურდა. სპარსეთთან დაპირისპირებას და მისგან გაქცევას ქართლის მეფეს დამპყრობლის უაღრესი დასუსტებაც აბედვინებდა. ის მკვეთრად, დაპყრობილი ქვეყნის მმართველისთვის უჩვეულო სითამამით გაემიჯნა სპარსულ ორიენტაციას და მთელ იმედებს რომის პაპსა და საფრანგეთის მეფეზე ამყარებდა [1, 135]. პარალელურად კიდევ უფრო ძლიერდებოდა მეზობელი ოსმალეთი, რომლის აგრესიული სურვილი დასავლეთ საქართველოს აღარ ჯერდებოდა. მისი შეკავება მხოლოდ ანტიმაჰმადიანურ კოალიციას თუ შეეძლო, რომელსაც ქრისტიანული ევროპა შექმნიდა.

ევროპაში გაგზავნილ ელჩობას ვახტანგის ბიძა და აღმზრდელი, დიდი ქართველი მწერალი და სწავლული სულხან-საბა ორბელიანი ჩაუდგა სათავეში.

მაშინდელ ევროპას საქართველოს გამო სპარსეთთან და ოსმალეთთან დაპირისპირება არ სურდა. ამ მიზეზით, სულხან-საბას დიპლომატიური მისია ევროპაში 1713-1715 წლებში უშედეგოდ დასრულდა. საბას მოლაპარაკებებს საფრანგეთის მეფის – ლუდოვიკო XIV-ისა და პაპის – კლემენტე XI-ის კარზე ქართლის მეფისათვის რაიმე წარმატება არ მოუტანია.

ევროპული ორიენტაციის ქართველი მეფე, ჯერ კიდევ მეფის მოვალეობის შესრულების დროს, შეუდგა კულტუროლოგიურ საქმიანობას. სარწმუნოების განმტკიცებისა და ეროვნული ცნობიერების გასაძლიერებლად საჭირო იყო წიგნების დაბეჭდვა და ფართოდ გავრცელება. პირველი ქართული წიგნი იტალიაში, 1629 წელს

დაიბეჭდა იტალიელი სტეფანე პაოლინისა და ქართველი ნიკიფორე ირბახის მიერ. ამ სახელით იცნობდნენ კახეთის მეფის – თეიმურაზ I-ის ელჩს რომში – ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილს, რომელიც იქ 1628 წელს ჩავიდა. ქართული სტამბის დაარსებას ცდილობდა მეფე არჩილიც, რომელიც პოლიტიკური და სამხედრო დახმარების მისაღებად 1685 წელს მოსკოვში ჩავიდა. 1705 წელს მან მოსკოვში ქართული შრიფტით დაბეჭდა კიდევ ფსალმუნი.

ქართულ მეცნიერებაში არსებობს მოსაზრება, რომ მეფე არჩილს მოსკოვში წასვლისას ანთიმოზ ივერიელი ახლდა თან. წიგნების ბეჭდვის ინტერესიც მას არჩილის ამაღლაში ყოფნისას გასჩენია. უკან დაბრუნებისას ის კავკასიელ მთიელებს შეუპყრია და ოსმალეთში გაუყიდათ. საბოლოოდ ანთიმოზი იერუსალიმის პატრიარქთან მოხვედრილა და იქ გაუგრძელებია ცოდნის სრულყოფა და წიგნების ბეჭდვის სურვილის აღსრულება. ამ გზით მოხვდა ანთიმოზ ივერიელი რუმინეთში, რომელიც ისევე განიცდიდა ოსმალეთის ექსპანსიას, როგორც საქართველო. ქართველმა მკვლევრებმა – პ. კარბელაშვილმა [2, 132], ა. ხახანაშვილმა [3, 367-368] და ზ. ჭიჭინაძემ [4, 56-60] ჯერ კიდევ XIX ს-ის ბოლოს თბილისის სტამბის დაარსება ანთიმოზ ივერიელსა და ქართველებს შორის მოლაპარაკების შედეგად მიიჩნიეს. შემდგომმა კვლევებმა ეს მოსაზრება განამტკიცეს. გაირკვა, რომ თბილისის სტამბიდან გამოსული პირველი წიგნი ანთიმოზს გაუგზავნეს და მან ეს წიგნი ვლახეთის მთავარს უძღვნა. თავისი ხელით წიგნზე გაკეთებულ წარწერაში ვლახეთის მმართველის – კონსტანტინე ბრინკოვიანუსადმი მიძღვნილი ხოტბით ანთიმოზ ივერიელი ქართველი ხალხის დიდ მადლიერებას გამოხატავდა რუმინელი მმართველის მიმართ, რომელმაც ქართული სტამბის დაარსებას შეუწყო ხელი. ანთიმოზ ივერიელმა თბილისში სტამბის გასამართად გამოგზავნა თავისი მონაფე მისხეილ იშტვანოვიჩი. ქართველების მონაწილეობითა და ქართული ხელნაწერების მიხედვით დამზადებული შრიფტით დაიბეჭდა პირველი წიგნი, რისთვისაც ქართლის მეფემ დიდძალი სულიერი და მატერიალური ფასი გაიღო, როგორც პირველივე წიგნის – სახარების ანდერძშია ნათქვამი [6, 113]. თბილისის სტამბაში გამოცემულ წიგნებს შორის გამორჩეული 1712 წელს დაბეჭდილი შოთა რუსთაველის პოემა – „ვეფხისტყაოსანია“.

ვახტანგ VI-სა და ანთიმოზ ივერიელს მონამეობრივი ბედი ხვდათ წილად. ერთნაირი პოლიტიკური ორიენტაციაც განპირობებული იყო ქრისტიანული სარწმუნოებისადმი მათი უსაზღვრო ერ-

თგულებითა და რწმენაში სიმტკიცით. მათ არა მარტო ეთნიკური წარმომავლობა აკავშირებდათ, არამედ ეს რწმენა და საკუთარი სულიერი მისიის ამგვარი გააზრება.

ქართლის მეფისათვის ევროპული განვითარების გზა, სულიერი და კულტურული ღირებულებები სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი იყო, ისევე, როგორც დიდი სულიერი მამის – ანთიმოზ ივერიელისათვის. ვახტანგ VI-მ ამ მისიის აღსრულებისათვის უძნელესი, თითქმის მონამეობრივი გზა გაიარა.

იმან, რომ რუსეთმა უძლეველის სახელით ცნობილ შვედეთის მეფე კარლოს XII-ს სძლია, ორივე იმდენად მოხიბლა, რომ მათი არჩევანი რეალური გახადა. ვფიქრობთ, მეფე არჩილისა და ვახტანგთან სიახლოვის შემთხვევაში, მით უმეტეს, თუ რუსეთში ახლდა არჩილს, წმინდა ანთიმოზი გარკვეული იქნებოდა ისეთ პირადულ თემაში, როგორც პეტრეს ქართული წარმოშობის საკითხია, ასევე, ეცოდინებოდა არჩილის შვილებთან მისი მეგობრობის ამბავიც. გარდა ერთმორწმუნეობისა და მოკავშირის პოვნის სურვილისა, ვახტანგს რუსეთზე დამყარებული იმედები ხომ ამ მხრივაც უმტკიცდებოდა. გარდა მთავარი მიზნის – თავიანთი ქვეყნების ეროვნული განთავისუფლებისა და ქრისტიანული რწმენის გადარჩენისა, ამ ადამიანურმა ფაქტორმაც აუცილებლად ითამაშა როლი როგორც ანთიმოზ ივერიელის, ასევე ვახტანგ VI-ის პოლიტიკური ორიენტაციის ჩამოყალიბებაში.

ვახტანგ VI-ის ელჩობის ევროპიდან დაბრუნების შემდეგ, 1716 წელს ვახტანგი იძულებით გამაჰმადიანდა, როგორც ისტორიკოსი ვახუშტი ბაგრატიონი ამბობს: „მხოლოდ სიტყვით და არა საქმითაც“. მეფეს ამ უმძიმესი გადაწყვეტილების მიღებაში თავად სამეფოს ეკლესიის მამებმაც უბიძგეს: ისინი მიხვდნენ, რომ სხვა მმართველები ქვეყანას უფსკრულისკენ მიაქანებდნენ, ვახტანგს ქრისტიანობაზე უარის თქმის გარეშე მეფობას არ მისცემდნენ, ის მაჰმადიანიც კი ქრისტიანულ ქვეყანას უდიდეს სარგებლობას მოუტანდა.

სპარსელთა წინაშე ამ დათმობით ვახტანგ VI-ის ავტორიტეტი აღსდგა, შაჰმა, ტრადიციისამებრ, ის დატოვა სპარსეთში, ქართლის ჯანიშინად კი შაჰ ნავაზ-ხანის სახელით მისი ძე – ბაქარი დანიშნა. ამავდროულად, შაჰ სულთან ჰუსეინმა ვახტანგს სპასალარის წოდება უბოძა და სპარსეთის ჯარების სარდლობაც მისცა [5,45]. ამის შემდეგ, 1716-1721 წლებში ქართლის სამეფოს ნორმალური ურთიერთობა აღუდგა სპარსეთის სამეფო კართან, მაგრამ

ქართველი მეფე და მისი თანამოაზრენი ამ ურთიერთობას უკვე აღარ უფრთხილდებოდნენ, რუსეთის იმედით, ძველი დამპყრობლისადმი ზურგის შექცევას ცდილობდნენ.

ეს წლები რუმინეთშიც მძიმე პოლიტიკური მოვლენებით აღინიშნა. 1714 წელს თურქებმა სიკვდილით დასაჯეს ვლახეთის მთავარი კონსტანტინე ბრინკოვიანუ, ხოლო 1716 წელს – უკანასკნელი ვლახელი მთავარი სტეფანე კანტაკუზენი და სამეფო ტახტზე აიყვანეს ფანარიოტი ნიკოლო მავრიკორდატი, რომლის მთელი საქმიანობა მიმართული იყო თურქეთის ინტერესების დასაცავად ვლახეთში.

ამ მძიმე დღეებში ანთიმოზ ივერიელმა თავის გარშემო შემოიკრიბა ვლახელ ბოიართა ჯგუფი, რომლის მიზანი იყო გაენთავისუფლებინა ვლახეთი როგორც თურქთა, ასევე ფანარიოტთა ბატონობისაგან. კონკრეტული ღონისძიებებიც დაისახა, მაგრამ ნიკოლო მავროკორდატიმ ანთიმოზს უბრძანა, ნებაყოფილობით უარი ეთქვა მიტროპოლიტობაზე. ანთიმოზმა კატეგორიული უარი შეუთვალა. მაშინ მავროკორდატიმ დახმარებისათვის კონსტანტინოპოლის პატრიარქ იერემიას მიმართა. ეპისკოპოსთა კრებამ, რომელსაც არც ერთი რუმინელი სასულიერო პირი არ ესწრებოდა, „შეთქმული და რევოლუციისკენ წამქეზებელი „მეამბოხე“ ანთიმოზი შეაჩვენა, განკვეთა ეკლესიიდან და გამოაცხადა ყოველივე სამღვდელი „ღირსებაახდილად“, მაგრამ ნიკოლო მავროკორდატისათვის საკმარისი არ აღმოჩნდა ანთიმოზ ივერიელის უნგრო-ვლახეთის მიტროპოლიტობიდან გადაყენება, ამიტომ გადაწყვიტა, მოეშორებინა ვლახეთიდან. მან მიაღწია იმას, რომ წმიდა ანთიმოზი საბოლოოდ გააძევეს სინას მთაზე, წმიდა ეკატერინეს მონასტერში. სწორედ ამ წმინდა გზაზე მიმავალი აკუნეს იგი თურქმა ჯარისკაცებმა.

ასეთ საბედისწერო გზას დაადგა ვახტანგ VI-ც, როდესაც არც სამეფო საბჭოს დაუჯერა და არც მოხერხებული დიპლომატიის გამოიყენა და პირდაპირ, მტკიცედ აირჩია რუსული ორიენტაცია. რუსეთი ამ დროს გამოდიოდა ასპარეზზე და არც ისეთი ძლიერი იყო, რომ საქართველოსა და ვლახეთის მსგავს პატარა ქვეყნებს დახმარებოდა, მათ გამო გაერთულებინა საკუთარი პოლიტიკური მდგომარეობა. ამის გარდა, მისი გეოსტრატეგიული ინტერესები საბოლოოდ მთელი მართლმადიდებლური სმყაროს დაპატრონებას ითვალისწინებდა. 1724 წელს ოსმალეთთან დადებული ზავით პეტრე I-მა მას ისე დაუთმო აღმოსავლეთ საქართველოზე პროტექ-

ტორატის უფლება, თითქოს უკვე დაპყრობილი ჰქონოდა. თავისი გეოპოლიტიკური ინტერესებისათვის სამუდამოდ რუსეთში ემიგრირებულ ვახტანგს ჯერ პეტრეს მეუღლემ – ეკატერინა I-მა, ქართველებისა და სომხების საკუთარი ქვეყნიდან კასპიისპირეთში გადასახლება შესთავაზა, შემდეგ კი იმპერატორმა ანა ივანეს ასულმა ირანის შაჰთან მისი ელჩად გაგზავნა და რუსეთის პოლიტიკური ინტერესებისათვის გამოყენება სცადა.

ვახტანგ VI გვიან მიხვდა, რომ არჩევანში შეცდა, თუმცა, მაჰმადიანურ გარემოცვაში მყოფს სხვა უკეთესი არჩევანი არც ჰქონია. ის ასტრახანში, რუსეთის განაპირა პროვინციულ ქალაქში დასახლებული, სამშობლოზე მწარე ფიქრებით გატანჯული გარდაიცვალა 1737 წელს. იქვე დაკრძალეს, მისი საფლავი რამდენჯერმე გაიძარცვა, მისი სახელი, რომელსაც ამშვენებს ქვეყნის სიყვარულით აღსრულებული დიდი საქმეები, ერთგვარად შეიბღალა იმ დიპლომატიური მარცხით, რაც მას დაემართა. ცხადი გახდა, რომ რუსეთი მხოლოდ საკუთარ ინტერესებზე ფიქრობდა და ანგარიშს არავის უნევდა, თუგინდ ეს მისი პარტნიორი ქვეყნის მარცხის მიზეზი გამხდარიყო. რუსული პოლიტიკური ორიენტაციის სრულმა მარცხმა შეიწირა ეს ორი დიდი მოღვაწე – ვლახელი ქართველი – ანთიმოზ ივერიელი და საქართველოს სამეფო საგვარეულოს სახელოვანი წარმომადგენელი – ვახტანგ VI ბაგრატიონი.

ვახტანგ VI-ის სამხედრო-პოლიტიკური სტრატეგიის კრახის პარალელურად, მისი სულიერ-კულტურული მემკვიდრეობა იმ საწყის ეტაპად იქცა, რასაც შემდგომში ქვეყნის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი აზროვნება დაეფუძნა. ამ მხრივ ის მსგავსია გვიანდელ შუა საუკუნეებში არსებული ევროპული პატრიციულ-ელიტური ნაციონალიზმისა, რომელმაც, მართალია უფრო ნელი ტემპით, მაგრამ ხელი შეუწყო ეროვნულ სახელმწიფოთა განვითარების პროცესს.

ვახტანგ VI-ს ეპოქას ქართველი ისტორიკოსები პირობითად აღორძინების ეპოქას უწოდებენ, რაც ამ შემთხვევაში აზიელი დამპყრობლების მერ განადგურებული ფეოდალური ურთიერთობების აღორძინებას უფრო აღნიშნავს, ვიდრე ევროპისთვის დამახასიათებელ კლასიკურ ტერმინს. მაგრამ, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ეპოქა „დასავლური აღორძინების“ პერიოდს მრავალი ნიშნით ჰგავს და მის ბევრ კომპონენტსაც შეიცავს.

ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ სახელმწიფოებრივი იდეოლოგია არის რაციონალურად განსაზღვრულ პრინციპთა ის სისტემა, რო-

მელშიც ერთ სისტემადაა გაერთიანებული ღირებულებითი ორიენტორები და პრაქტიკული მოქმედების პრინციპები. ამ მხრივ, ის არათუ ემსგავსება რელიგიას, არამედ მისი სტერეოტიპით იქმნება და წარმოადგენს იმ მთლიანობას, რამაც უნდა გააერთიანოს მოქალაქეობრივი შეგნება. სწორედ ამის გამო იყო, რომ ეკლესიის წიაღში მომზადდა ის ქმედითი ნაბიჯებიც, რასაც პოლიტიკურად დაქუცმაცებული და იმპერიების დაქვემდებარებაში მყოფი ხალხები ერთიან, დამოუკიდებელ ერ-სახელმწიფოებად უნდა ჩამოეყალიბებინათ. ამ გზაზე უმთავრესი იყო საგანმანათლებლო პროგრამა, რომლის ღერძი ცოდნასთან ხელმისაწვდომობა უნდა გამხდარიყო და რისი განხორციელების შესაძლებლობას სტამბის შექმნა იძლეოდა. ორივე ქვეყნის – რუმინეთისა და საქართველოს წიგნის ბეჭდვის დაფუძნების სათავეში ერთი პიროვნების ყოფნა – ნიშანდობლივია ამ ქვეყნების ისტორიული ბედ-იღბლის განვითარების გზაზეც.

წიგნიერების განვითარება – საზოგადოების განვითარების წინაპირობაა. მხოლოდ განვითარებულ საზოგადოებას შეუძლია ღირებულებებზე დაფუძნებული და ეროვნული კულტურის შემქმნელი სახელმწიფოს ჩამოყალიბება. ვახტანგ VI-ის კულტურული მემკვიდრეობის ეს წილი ასევე აქტუალურია დღესაც. სწორედ მისი მოღვაწეობის შედეგად განვითარდა ლიტერატურულ-დიდაქტიკური მოტივი (სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედება), დაარსდა სწავლულ კაცთა კომისია, რომელმაც ფუნდამენტური ლიტერატურული მემკვიდრეობის შესწავლას მიჰყო ხელი, მისი შემდგომი ტირაჟირების მიზნით.

ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი განვითარების გზაზე მნიშვნელოვანია სქემა:

მითოლოგია – ეთნოსი; რელიგია – სახელმწიფო; იდეოლოგია – ერ-სახელმწიფო. ეს მემკვიდრეობითი ეტაპები ქმნიან შესაძლებლობას, გადალახონ ხალხებმა ისტორიული ბარიერი და ახალ ეტაპზე გადავიდნენ: შექმნან განვითარებული სახელმწიფო, რომელიც სხვა სახელმწიფოებთან თანამეგობრობაში შესძლებს კულტურულ განვითარებას.

ვახტანგ VI-ის მოღვაწეობა ქართლში და ანთიმოზ ივერიელი-სა ვლახეთში იყო სწორედ ახალი ეტაპისათვის მზადება, მისთვის საფუძვლის ჩაყრა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. დოდო ჭუმბურიძე, ვაჟა კიკნაძე, ხათუნა ქოქრაშვილი, ლელა სარალიძე, საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა XVIII-XXI საუკუნეებში, ნიგნი I, თბილისი, 2016.
2. პოლიევქტოს კარბელაშვილი, იერარქია საქართველოს ეკლესიისა, კათალიკოსნი და მღვდელმთავარნი, 1900.
3. А. Хаханов, Очерки по истории грузинской словесности, вып. III, 1898.
4. ზაქარია ჭიჭინაძე, ისტორია ქართულის სტამბისა და წიგნების ბეჭდვისა 1626-1900, ტფილისი, 1900.
5. გიორგი პაიჭაძე, ვახტანგ VI, თბილისი, 1981.
6. ქეთევან შარაშიძე, პირველი სტამბა საქართველოში(1709-1722), თბილისი, 1955.
7. Gillingham, John, The Beginnings of English Imperialism, Journal of Historical Sociology, 5, 1992.
8. Hastings, Adrian, The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism, Cambridge: 1992.
9. Sorokin, Peter (Pitirim), The Crisis of Our Age, NY, 1941

Zviad Tkeshelashvili

*Doctor of History, Professor of King Tamar
University of the Georgian Patriarchate*

National and State Development Prospects in the Context of the Kingdoms of Kartli and Wallachia (XVII-XVIII centuries)

Summary

The aim and objective of the research paper is to provide the pattern of a state development through studying and analyzing a period in history. Nation/state building follows a scheme: mythology – ethnicity; religion – statehood; ideology – a nation-state. By overcoming these milestones nations manage to cross the threshold of history and enter into a new era, and to build a modern state capable of cultural development in the context of friendly relations with other states. The subject studied in this paper is the political and cultural Legacy of Vakhtang VI, which is distinguished in the

history of Georgia by its significance. Following the Treaty of Amasya, concluded in 1555, the Ottoman Empire and Persia divided Georgia into two parts, and this was the unfavorable political situation inherited by the king Vakhtang VI. Besides industrial activities, Vakhtang VI initiated extensive cultural activities: establishing a printing house in Tbilisi, convening a wise men commission in charge of compiling and analyzing Georgian historical and literary monuments, and starting to print books in the Georgian language. In order to accomplish his plans, he contacted Anthim the Iberian, who at that time lived and worked in Wallachia; Anthim the Iberian sent Mikhail Ishtvanovich to Georgia, who founded the printing house and gathered the generation around it, who promoted the renaissance of the Georgian culture. Literacy is a prerequisite for the development of societies. Only a developed society is capable of building a state, which is based on values and promotes national culture. National ideology is the system of rational ideas, which unites values and principles of practical activities. In this respect, it does not just resemble a religion, but actually is based on it and forms a single whole, which should generate citizenship awareness. Hence, it was in the bosoms of the Church, where the effective steps were initiated; the steps which were to turn politically fragmented nations suffering under the yoke of empires into single, independent nation-states. Along this path, proper educational program, which would grant access to knowledge, was essential, and this was possible by establishing a publishing house. The fact that the same person accomplished the idea of establishing printing houses in both countries – Romania and Georgia – defined the fate of and historical developments in these countries. The endeavors of Vakhtang VI in Georgia and those of Anthim the Iberian in Wallachia laid the groundwork for a new stage in the history of both countries.

ირმა გიკაშვილი

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი,
ბიზნეს-ინჟინერინგის ფაკულტეტი, სოციალურ მეცნიერებათა დეპარტამენტის დოქტორანტი*

საქართველოს საკითხი ევროპულ პოლიტიკაში (1922 წელი)

1922 წლის დასაწყისისათვის ევროპულ პოლიტიკაში ძირითადი განსახილველი საკითხი იყო საბჭოთა რუსეთთან ანტანტის ქვეყნების ეკონომიკური ურთიერთობების აღდგენის საკითხი, რაც ინგლისურ-ფრანგული მოლაპარაკებების დროს ყოველთვის მწვავე კამათის საგანი ხდებოდა.

ვინაიდან საფრანგეთის მოქალაქეები ყველაზე მეტად დაზარალდნენ ბოლშევიკების მიერ მეფის რუსეთის ვალების გადახდაზე უარის თქმით, ისინი რუსეთთან ეკონომიკური ურთიერთობის აღდგენის წინაპირობად აყენებდნენ ბოლშევიკების მიერ ვალების საკითხის უპირობოდ დადებითად გადანყვეტას და რჩებოდნენ სანიტარული კორდონის პოლიტიკის მომხრეებად. ამ თემასთან განსხვავებული დამოკიდებულება ჰქონდა ინგლისის მთავრობის მეთაურს, ლოიდ ჯორჯს, რომელსაც აინტერესებდა რუსეთის ბაზრის დაბრუნება.

საბჭოეთთან ეკონომიკური ურთიერთობების აღდგენის საკითხი უშუალოდ ეხებოდა კავკასიელებს, რადგან რუსეთის ყოფილი იმპერიის ნავთობის დაახლოებით 90% მამინ მოიპოვებოდა კავკასიის რეგიონში, გროზნოს და ბაქოს ნავთობსაბადოებში, რომლებიც საბჭოთა რუსეთის სხვა სანარმოებისგან განსხვავებით, შედარებით ნაკლებად დაზარალდნენ 1918-1921 წლებში. ანტანტის ქვეყნებმა, აცნობიერებდნენ რა კავკასიის ეკონომიკური მომხიბვლელობას, რეგიონის ბუნებრივი რესურსები პოლიტიკური სპეკულაციების საგნად აქციეს, რითაც კიდევ უფრო გააღვივეს დაპირისპირება დასავლეთის მოკავშირეების ბანაკში.

1922 წელს ევროპაში არ ყოფილა არც ერთი საერთაშორისო თუ სხვა სახის კონფერენცია, არც ერთი უმაღლესი დონის შეხვედრა, სადაც ეს საკითხი ღიად თუ ფარულად განსაკუთრებული განხილვის საგნად არ ქცეულიყო.

1922 წლის 6 იანვარს კანის კონფერენციაზე ევროპის რეპარა-

ციების და ეკონომიკური აღორძინების პრობლემასთან ერთად უნდა განხილულიყო რუსეთთან ეკონომიკური ურთიერთობების და რუსული ვალების პრობლემა.

მუხედავად იმისა, რომ ფრანგული პოლიტიკური კლასის დიდი ნაწილი წინააღმდეგი იყო მომავალ კონფერენციაზე ბოლშევიკების მოწვევის, სანამ ისინი არ დათანხმდებოდნენ წინასწარ წაყენებულ მთელ რიგ პირობებს, საფრანგეთის მთავრობის მეთაური – არისტიად ბრიანი იძულებული გახდა დაეთმო ლოიდ ჯორჯისთვის ამ საკითხში და დათანხმებულიყო მომავალ კონფერენციაში ბოლშევიკების მონაწილეობაზე, რადგან იგი ისწრაფოდა შეენარჩუნებინა დიდი ბრიტანეთის ჩართულობა ევროპულ საქმეებში და ზოგადად ფრანგულ-ბრიტანული ალიანსი.

აღსანიშნავია, რომ 1922 წლის დასაწყისში, კავკასიამდე მოაღწია ხმებმა, რომ ინგლისურ-ჰოლანდიური კომპანია „როილ დარ შელლ“-ი აწარმოებდა მოლაპარაკებებს ბოლშევიკებთან, ბაქოს ნავთობის ყიდვასთან დაკავშირებით. ასეთი ხელშეკრულების დადების შემთხვევაში ბოლშევიკები მოიპოვებდნენ აღნიშნული კომპანიის მფლობელის – ჰენრი დეტერდინგის მხარდაჭერას, რომელიც ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი ფიგურა იყო ინგლისურ და ევროპულ პოლიტიკაში. 4 და 5 იანვარს კავკასიელების დიპლომატიურმა წარმომადგენლობებმა ბრიანს და ანტანტის უმაღლესი საბჭოს წევრებს განსაკუთრებული ნოტიო მიმართეს. ამ დოკუმენტში მითითებული იყო, რომ კავკასიის რესპუბლიკების დევნილ წარმომადგენელთა მიერ 1921 წლის 10 ივნისს ხელმოწერილი დეკლარაციის შესაბამისად, სახელმწიფოების ან კერძო პირების მიერ საოკუპაციო ხელისუფლებასთან დადებული ნებისმიერი გარიგება „ჩაითვლებოდა ყოველგვარ იურიდიულ ძალას მოკლებულად და გამოცხადდებოდა ბათილად“ [3, 5].

გაცილებით უფრო დეტალურად კავკასიის დევნილი მთავრობების პოზიცია დაფიქსირებული იყო 5 იანვრის ნოტაში. ამ დოკუმენტის მთავარი თეზა იყო კავკასიის ჩართვა აღორძინებადი ევროპის ეკონომიკურ სისტემაში.

„მაშინ, როცა დიდი სახელმწიფოები იკრიბებიან, რათა ხელი მოჰკიდონ ევროპის ეკონომიკური აღორძინების პრობლემის მოგვარებას, ჩვენ, კავკასიის ხალხების წარმომადგენლები, გამოვხატავთ მტკიცე რწმენას, რომ კავკასიის საკითხი შესაფერის ადგილს დაიკავებს ეკონომიკური აღორძინების სისტემაში...

იმავედროულად, თავისი წიაღის სიმდიდრეებით, ნავთობით, მანგანუმით, სპილენძით, ქვანახშირით და სხვა მინერალებით, თავისი ტყეებით, ბამბის, შალის, აბრეშუმის თამბაქოს და სხვა საქონლის წარმოებით, კავკასია წარმოადგენს ნედლეულის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წყაროს ევროპის მრეწველობისთვის“ [3, 5].

დოკუმენტის ბოლოს ავტორები აყენებდნენ ორ ძირითად რეკომენდაციას:

„1) ჩართულ იქნან კავკასიის რესპუბლიკები – სომხეთი, აზერბაიჯანი, ჩრდილო კავკასია, საქართველო – ევროპის ეკონომიკური აღორძინების სისტემაში, როგორც რუსეთისგან აბსოლუტურად გამოყოფილი ერთეული.

2) მიღებულ იქნას გადაწყვეტილება, რომ ევროპის აღორძინებაში კავკასიის რესპუბლიკების მონაწილეობის პირობების და ფორმების შესწავლის პროცესში, ჩვენ ვიქნებით მინვეული და მოსმენილი, როგორც ამ რესპუბლიკების კანონიერი წარმომადგენლები“ [2, 49].

დოკუმენტის ავტორები იტყობინებოდნენ, რომ მიუხედავად იმისა, რომ კავკასია იმყოფება ბოლშევიკების ოკუპაციის ქვეშ, ადგილობრივი მოსახლეობა ყველაფერს გააკეთებს, რომ არ იშუშაოს ოკუპანტებისთვის.

„დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლა, ამბოხებები და ომი გაგრძელდება უსასრულოდ და ხელს შეუწყობს მხოლოდ ამ კუთხის განადგურებას“ [3, 7]. ამგვარად, კეთდებოდა საკმაოდ გამჭვირვალე მინიშნება იმასთან დაკავშირებით, რომ დევნილ მთავრობას გააჩნდა შესაძლებლობა, მოსახლეობის უკმაყოფილების მეშვეობით წინააღმდეგობა გაენია კავკასიის ბუნებრივი რესურსების ექსპლუატაციისათვის.

ქართული ემიგრანტული მთავრობის წარმომადგენლობა გენუის კონფერენციაზე ერთდროულად სხვადასხვა მიმართულებით ცდილობდა მოეპოვებინა ევროპის ქვეყნების მხარდაჭერა და რაც შეიძლება შეევიწროებინა საბჭოთა რუსეთის მომხრეთა წრე.

როგორც ცნობილია, გენუის კონფერენცია ქართული ემიგრაციისათვის უშედეგოდ დასრულდა. ქართული ემიგრანტული მთავრობის წარმომადგენლობა არ დაუშვეს კონფერენციაზე და ამას ლოიდ ჯორჯის ახსნა-განმარტება მოაყოლეს – კონფერენციაზე ევროპის საკითხები იხილება, საქართველო კი აზიას ეკუთვნისო. გარდა ამისა, საბჭოებმა არათუ აღიარეს მეფის ვალეები, არამედ პირიქით, სამოქალაქო ომის დროს ე. წ. „ინტერვენციით“ მიყე-

ნებული ზიანის ანაზღაურების მოტივით, იქით მოთხოვეს დასავლეთის სახელმწიფოებს 30 მილიარდი რუბლი ოქროთი.

მიუხედავად ყველაფრისა, 1922 წლის 25 იანვარს, საქართველოში გამოგზავნილ წერილში ნ. ჟორდანიას ერთგვარ ანგარიშს აბარებს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენლებს და დადებითად აფასებს განუღმელ მუშაობას. იგი აღნიშნავს, რომ მათი მთავარი მიზანი: „ევროპის პოლიტიკური წრეებისათვის საქართველოს მდგომარეობის გაცნობა და მათი თანაგრძნობის მოპოვება – შესრულებულია ჩვენს სასარგებლოდ“. ამ წერილში ჟორდანიას თავის თანამებრძოლებს აცნობებს, რომ გენუის კონფერენციაზე საქართველოს დელეგატების დაშვების საკითხი ვერ გადაწყდა დადებითად, რადგან მხარი არ დაუჭირა ინგლისმა, საფრანგეთმა და ბელგიამ კი მხარი დაუჭირეს [1, 3]. ამავე წერილში ჟორდანიას წერს, რომ ევროპის ბურჟუაზია საქართველოს საკითხით რომ დაინტერესებულიყო, მას უნდა ჰქონოდა მატერიალური ინტერესი ჩვენი ქვეყნიდან. ევროპა შეურიგდება და იცნობს იმ რეჟიმს რუსეთში და ჩვენშიც, რომელიც მას მისცემს ფაქტიურ საშუალებას ეკონომიკური საქმიანობისა და იქაური სიმდიდრის გამოტანისა (იგულისხმება ნავთი და მარგანეცი) [1, 3]. ჟორდანიას მოუწოდებს „ამხანაგებს“ საქართველოში, რომ „პასიური თავის შენახვის ტაქტიკიდან აქტიურ ტაქტიკაზე გადავიდნენ“. იგი საუბრობს ინგლისის ინტერესებზე, რომელსაც ბაქოს ნავთის გატანა საქართველოს გავლით სურდა. ის წერს: „საქართველოს ხალხმა არ უნდა გაატანოს ინგლისელ კაპიტალისტებს არც ნავთი, არც მარგანეცი, სანამ საქართველოს უფლებები არ იქნება აღდგენილი [1, 10]. ფაქტიურად იგი ამ წერილში საქართველოში დარჩენილ თანაპარტიელებს აჯანყებისაკენ და შეიარაღებული დაუმორჩილებლობისაკენ მოუწოდებს. მეოთხე წერილში ჟორდანიას კვლავ ამ თემაზე საუბარს განაგრძობს: „აი, გენუაში (იგულისხმება კონფერენციაზე ი. გ.) ამბავი რომ მოსულიყო, საქართველოში ნავთ-სადენი დაანგრისო, ამას გაცილებით მეტი მნიშვნელობა ექნებოდა, ვიდრე აჯანყებას“ [1, 11].

აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ჟორდანიას (და არა მარტო ის) ძალიან საღად აფასებდა ევროპაში შექმნილ პოლიტიკურ ვითარებას. მან კარგად იცოდა, თუ ევროპა ეკონომიკური თვალსაზრისით არ დაინტერესდებოდა კავკასიის რეგიონით, არანაირ პოლიტიკურ მხარდაჭერაზე ლაპარაკი არ შეიძლე-

ბოდა. თუმცა, საინტერესოა, რამდენად საღად აფასებდა ის საქართველოში შექმნილ პოლიტიკურ ვითარებას? ჰქონდა თუ არა ჩვენი ქვეყნის ანტიბოლშევიკურ ძალებს 1922 წლის იანვარში ბოლშევიკთათვის რეალური წინააღმდეგობის განწევის ძალა და შესაძლებლობა? ვისი და რისი იმედი ჰქონდა ჟორდანიას, როცა ის თავის წერილებში დაუმორჩილებლობისაკენ მოუწოდებდა თანაპარტიელებს. ეს ცალკე განხილვის თემაა, რომელსაც ამ სტატიაში არ შევხვები.

ქართული პოლიტიკური ემიგრაციისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვან ფაქტს წარმოადგენდა რაპალოში გერმანიასა და საბჭოთა რუსეთს შორის 16 აპრილს დადებული ხელშეკრულება, რამაც კიდევ უფრო გაააქტიურა ქართული დიპლომატია. როგორც ცნობილია, რაპალოს ხელშეკრულებით გერმანიამ და საბჭოთა რუსეთმა ორმხრივად უარი თქვეს ძველ ხელშეკრულებაზე და დაამყარეს დიპლომატიური ურთიერთობები. ამ ამბავმა უკიდურესად უარყოფითი რეაქცია გამოიწვია ანტანტის ქვეყნებში, განსაკუთრებით საფრანგეთში. პარიზში ეჭვობდნენ, რომ ამგვარად მოსკოვი და ბერლინი ცდილობდნენ გაერღვიათ სანიტარული კორდონი და გაეძლიერებინათ ზენოლა პოლონეთზე, რუმინეთზე და აღმოსავლეთ ევროპის სხვა ქვეყნებზე. ფრანგულ პრესაში ანტანტასთან რუსეთის ახალი ომის შესახებ ჭორებიც კი ტრიალებდა.

რაპალოს ხელშეკრულებას ეხებოდა ნ. ჟორდანიაც ერთ-ერთ წერილში, რომელიც გამოგზავნა საქართველოში სოც. დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენლებთან 1922 წლის 23 ივლისს. წერილში იგი ამახვილებდა ყურადღებას იმაზე, რომ ამ ხელშეკრულებით რუსეთმა გაიფუჭა ურთიერთობა საფრანგეთთან, რადგან მან კავშირი დაამყარა გერმანიასთან. ამის შემდეგ საფრანგეთისათვის ერთი რამ გახდა ცხადი: „სანამ რუსეთში ბოლშევიკებია, მანამ მას მოსვენებით ძილი არ შეუძლია, გერმანია-რუსეთის კავშირი საშიშარია რუსეთის ყველა განაპირა სახელმწიფოებისათვის“ [1, 12]. „საფრანგეთი ცდილობს თავის ორბიტაზე შემოიყვანოს ინგლისის პოლიტიკა... საფრანგეთის ორბიტაზეა ჩვენი საქმეც. ჩვენი ორიენტაცია მხოლოდ აქეთ შეიძლება იყოს, ვინაიდან მხოლოდ ეს ხაზი ეთანხმება ჩვენს ინტერესებს. მარტო ის არის დაინტერესებული ჩვენი თავისუფლებით“ [1, 13].

ამრიგად, ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია ძალიან რეალურად აფასებდა იმდროინდელ პოლიტიკურ ვითარებას ევროპაში.

ისინი ხვდებოდნენ, რომ რაპალოს ხელშეკრულებამ ერთგვარად „ბედის ჩარხი“ ქართული დიპლომატიური ძალებისაკენ შეაბრუნა, რადგან ამ ხელშეკრულების საფუძველზე ისინი უფრო ადვილად დაარწმუნებდნენ ფრანგულ დიპლომატიას, თუ რა საშიშ ძალას წარმოადგენდა გერმანიასთან შეთანხმებული რუსული ბოლშევიზმი.

ამის შემდეგ ყველა მნიშვნელოვანი დიპლომატიური შეხვედრის დროს, რომელიც მიმდინარეობდა ქართულ-ფრანგულ წრეებს შორის, ქართული დიპლომატია ყველანაირად ცდილობდა მოეგო ფრანგული გავლენიანი წრეების გული და მოეპოვებინა მათი მხარდაჭერა.

ამის ნათელი დადასტურებაა 1922 წლის 10 მაისს პარიზში ევგენი გეგეჭკორისა და რაიმონდ პუანკარეს შეხვედრა, სადაც ქართული მხარის წარმომადგენელმა საფრანგეთის მთავრობის მეთაურს გააცნო ის გეგმა, რომლის განხორციელებასაც აპირებდნენ საქართველოში, კერძოდ როგორ ემზადებოდნენ შეიარაღებული აჯანყებისათვის. საფრანგეთის მთავრობისაგან ჭირდებოდათ მხოლოდ გარანტიები, რომ მათ მიერ „დღეს განდევნილი ბოლშევიკები ხვალ ისევ არ დაბრუნდებიან კავკასიაში კიდევ უფრო დიდი ძალებით და ყველაფერს არ გაანადგურებენ თავის გზაზე. ჩვენ ხელს გვიშლის ის ფაქტიც, რომ ჩვენ შეიძლება ზურგიდან თურქეთი დაგვესხას თავს, როგორც ეს უკვე მოხდა ბოლშევიკების შემოჭრის დროს. შეგვიძლია ჩვენ ის გარანტია მაინც მივიღოთ, რომ თურქეთი ნეიტრალიტეტს მაინც შეინარჩუნებს მაშინ, როცა ჩვენ გავილაშქრებთ ბოლშევიკების წინააღმდეგ?“ [2, 32]. პუანკარე შეპირდა, რომ როგორც კი ანტანტა დადებს ხელშეკრულებას თურქეთთან, ის ყველაფერს გააკეთებს იმისთვის, რომ თურქეთმა თავი შეიკავოს კავკასიის მიმართ აგრესიული ქმედებებისგან.

გეგეჭკორის შეკითხვაზე, თუ რა სახის დახმარების იმედი შეიძლება ჰქონდეს საქართველოს ანტანტასა და რუსეთს შორის შეიარაღებული კონფლიქტის შემთხვევაში, პუანკარემ უპასუხა, რომ საფრანგეთი საქართველოს გაუწევს დახმარებას „იარაღით, აღჭურვილობით და ფინანსებით. მაგრამ მე უნდა გულახდილი ვიყო თქვენთან: ჩვენ არ შეგვიძლია დაგეხმაროთ შეიარაღებული ძალებით. ეს უნდა იცოდეთ და ნუ გექნებათ ამის იმედი... ჩვენ არ ვგეგმავთ რუსეთის წინააღმდეგ ომს, თუმცა თუ ისინი თვითონ გამოგვიცხადებენ ომს ჩვენ, პოლონეთს ან რუმინეთს, ჩვენ მათ აუცილებლად ვუპასუხებთ“ [5, 92].

ესმოდა რა, რომ იმ დროს ეს იყო მაქსიმუმი, რის იმედიც შეიძლებოდა ჰქონოდა, გეგეჭკორმა უპასუხა: „როგორც ხედავთ, გენუის კონფერენციაზე ძირითად საკითხად იქცა ნავთობის პრობლემა. ჩვენ ღიად ვაცხადებთ, თქვენო უმაღლესობავ, რომ მანამ ჩვენთან შენარჩუნდება ბოლშევიკური რეჟიმი, ვერცერთი სახელმწიფო ვერ მოახერხებს კავკასიის ნავთობის მოპოვებას. გარდა ამისა, ქართველი ხალხი ყოველთვის შეძლებს ჩვენი სიმდიდრეების ექსპლუატაციისათვის ხელის შეშლას, მათი ტრანსპორტირების შეუძლებლად გახდომის გზით. პირიქით, ჩვენ ვთვლით, რომ როგორც ნავთობის, ისე მისი ტრანსპორტირების საშუალება, ნავთობსადენი, უნდა იყოს იმ სახელმწიფოს კონტროლს ქვეშ, რომელიც ამ მომენტისთვის ეხმარება ქართველ ხალხს. ასეთ სახელმწიფოდ, ბატონო პრემიერ-მინისტრო ჩვენ მივიჩნევთ საფრანგეთს. ... რა თქმა უნდა, ჩვენც არ მოვითხოვთ საფრანგეთის არმიის დახმარებას, მაგრამ ვთვლით რომ უფლება გვაქვს ყველაფერი დანარჩენის მიღების იმედი ვიქონიოთ“ [2, 34].

21 ივნისს ჩხენკელმა პუანკარეს გადასცა მემორანდუმი, რომელშიც საფრანგეთს სთავაზობდა საქართველოსთან პრივილეგიებულ მდგომარეობას, სტრატეგიული ალიანსის დონეზე.

საქართველოს მთავრობა თანახმა იყო პრივილეგიებული მდგომარეობა მიენიჭებინა საფრანგეთისათვის პორტების, ბუნებრივი რესურსებისა და ინფრასტრუქტურის ექსპლუატაციაში. ამის გათვალისწინებით ჩხენკელი აღნიშნავდა: „რაც შეეხება ბაქოს ნავთობს, უნდა აღინიშნოს, რომ ერთადერთი გზა მისი გატანისა ევროპაში გადის საქართველოზე. ამ გზის ფლობის შემთხვევაში კი საფრანგეთი მოიპოვებს რეალურ იარაღს ამ მნიშვნელოვანი რესურსის მსოფლიო განაწილების პროცესში“ [5, 69].

27 ივნისს ჩხენკელი ვიზიტით ეწვია პერეტტი-დე ლა როკკას, რომელიც იყო საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს პოლიტიკური და კომერციული საქმეების დეპარტამენტის დირექტორი. ჩხენკელმა საუბარში გამოთქვა მოსაზრება, რომ საფრანგეთს ნებისმიერი ფორმით აეყვანა თავის დაცვის ქვეშ საქართველო (პროტექტორატი, მანდატი, ალიანსი და სხვა).

კერძოდ, ჩხენკელი აღნიშნავდა, რომ რადგან საქართველო წარმოადგენდა კავკასიის კონფედერაციის შექმნის ე. წ. წყაროს და კერას, ის რთავს კავკასიის სხვა რესპუბლიკებსაც საფრანგეთის გავლენის სფეროში და რითაც საქართველო ხდება მყარი დასაყრდენი საფრანგეთის მშვიდობიანი ექსპანსიისათვის ახლო აღ-

მოსავლეთსა და მცირე აზიაში [5, 68-69].

ფრანგები დაინტერესებული იყვნენ იმ ვითარებით, რომელიც მაშინ კავკასიაში მნიფდებოდა, თუმცა ქართველებისთვის კონკრეტული დახმარების განწევას ისინი უკავშირდნენ ასევე ახლო აღმოსავლეთში ზოგად მდგომარეობას. პირველ რიგში ეს უკავშირდებოდა ქემალისტებთან შეთანხმების მიღწევას, რომელიც დაეფუძნებოდა კრემლისგან ანკარის ჩამოშორებას და დასავლურ სახელმწიფოებთან დაახლოებას. ამის შემდეგ მოვლენები კავკასიელებისთვის არასასურველად წარიმართა. როგორც ჩანს, ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მიზეზი, რომელმაც ხელი შეუშალა საფრანგეთს დაეჭირა უფრო აქტიური პოზიცია კავკასიის საკითხში, იყო ქემალისტების დამოკიდებულება, რომელთა ჩამოშორებაც მოსკოვთან კავშირისგან ვერ მოხერხდა (მიუხედავად პარიზის მცდელობებისა).

დასკვნის სახით აღვნიშნავთ, რომ ემიგრაციაში მყოფი საქართველოს მთავრობა აქტიურად იყო ჩართული ევროპულ პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

1922 წელს ევროპაში არ ყოფილა არცერთი საერთაშორისო თუ სხვა სახის კონფერენცია, არცერთი უმაღლესი დონის შეხვედრა, სადაც საქართველოს საკითხი ღიად თუ ფარულად განსაკუთრებული განხილვის საგნად არ ქცეულიყო. მართალია, კანისა და გენუის კონფერენციებზე ემიგრანტულ მთავრობას ოფიციალური წარმომადგენლობა არ ჰყოლია გაგზავნილი, მიუხედავად ამისა, საქართველოს საკითხი ორივე კონფერენციაზე სერიოზული განხილვისა და მსჯელობის საგანი გახდა.

ქართული პოლიტიკური წრეების აქტიური წარმომადგენლები – აკაკი ჩხენკელი და ევგენი გეგეჭკორი უმაღლესი დონის შეხვედრებს მართავდნენ საფრანგეთის მთავრობის წარმომადგენლებთან, ჯერ არისტიდ ბრიანთან და შემდეგ რაიმონდ პუანკარესთან. შეხვედრების ძირითადი თემა იყო კავკასიის გათავისუფლების გზების ძიება ბოლშევიკური ძალებისაგან. დევნილი მთავრობის წარმომადგენლები მთელ იმედებს საფრანგეთზე ამყარებდნენ, რომელსაც შეეძლო მატერიალურად დახმარებოდა აჯანყების მოწყობაში ქართულ ძალებს და ასევე გაემართა მოლაპარაკება ქემალისტებთან და მიეღწია მათი ნეიტრალიტეტისათვის საქართველოს მიმართ. სანაცვლოდ საქართველოს მთავრობა თანახმა იყო პრივილეგირებული მდგომარეობა მიენიჭებინა საფრანგეთისათვის პორტების, ბუნებრივი რესურსებისა და ინფრას-

ტრუქტურის ექსპლუატაციაში.

სამწუხაროდ, ემიგრაციაში მყოფმა საქართველოს მთავრობამ ჩანაფიქრის განხორციელება ვერ შეძლო. მისი მთავარი მოკავშირე – საფრანგეთი გადამწყვეტ მომენტში ვერ აღმოჩნდა მისი საიმედო ძალა. პუანკარეს მთავრობამ ვერ უზრუნველყო ქართველებისათვის მიცემული პირობის შესრულება და ვერ მიაღწია თურქული მთავრობის კეთილგანწყობის ჩამოყალიბებას ქართული ძალების მიმართ, რაც სასიცოცხლოდ აუცილებელი იყო საქართველოში შეიარაღებული აჯანყების წარმატებით განხორციელებისათვის.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, საქართველოს საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 2113, ანან.1, საქ. N31.
2. საქართველოს ეროვნული არქივი, საქართველოს საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 2113, ანან.1, საქ. N35.
3. საქართველოს ეროვნული არქივი, საქართველოს საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 2130, ანან. 1, საქ. N29.
4. საქართველოს ეროვნული არქივი, საქართველოს საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 2130, ანან.1, საქ. N 25.
5. Георгий Мамулия, Борьба за Свободу и независимость Кавказа (1921-1945), Тбилиси-Париж, 2012.

Irma Gikashvili

*Georgian Technical University, Doctoral
student of Social Sciences Department of
Business Engineering Faculty*

The Topic about Georgia in European Politics (1922)

Summary

The Georgian Government in migration was actively involved in European political life.

In 1922 in Europe no international or any other conference, none of the high-level meetings were held, where the issue of Georgia openly or covertly would not become an important subject for discussion.

Although at the Cannes and Genoa conferences the immigrant government sent no official representation, however, the issue of the conference became the subject of serious consideration and debates.

Active representatives of Georgian political circles – Akaki Chkhenkeli and Evgeni Gegechkori held the highest level meetings with representatives of the French government, first with Aristide Briand and then with Raymond Poincaré. The main topic of the meetings was the search of ways for liberation of the Caucasus from the Bolshevik forces. The exiled government officials put their hopes on France able to render material assistance to Georgian forces in organizing the uprising, and also to negotiate with the Kemalists and achieve their neutrality towards Georgia. In return, the Georgian government agreed to grant privileged status to the French ports, in operation of the natural resources and infrastructure.

Unfortunately, the emigrant government of Georgia failed to implement this plan. Its main ally France did not appear to be a reliable ally at the decisive moment. Poincaré's government failed to keep its promises and did not achieve the favor of the Turkish government towards Georgians, which was vital for the successful implementation of the armed uprising in Georgia.

ნიკო ჯავახიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი, ლატვიის მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო დოქტორი

ლატვიელი მხატვარი რომან სუტა საქართველოში

გამოჩენილი ლატვიელი მხატვრის, დიზაინერისა და პედაგოგის რომან სუტას (1896-1944) ცხოვრებისა და მოღვაწეობის უკანასკნელი წლები დაკავშირებულია საქართველოსთან [1, 194-196], რის შესახებაც ქვემოთ არის მოთხრობილი. აქვე გადმოცემულია მისი ბიოგრაფიის ძირითადი დეტალებიც. საგულისხმოა, რომ ხსენებულ მხატვარს წლეულს დაბადებიდან 120 წელი შეუსრულდა.

* * *

რომან სუტა დაიბადა 1896 წლის 28 აპრილს ლიფლანდიის გუბერნიის ცესისის მაზრის სოფელ რაუნაში (ამჟამად – ლატვია) მცხოვრები ეკაბ სუტას და ნატალია-ამალია აპსიტეს ოჯახში. მისი მამა იყო მეპატრონე პატარა მალაზიისა, ხოლო დედამ მოგვიანებით გახსნა პოპულარული ვეგეტარიანული კაფე, სახელწოდებით – „Succub“.

ქალაქ ვალკის დანყებითი სკოლის დამთავრების შემდეგ მან ექსტერნად დაასრულა ფსკოვის რეალური სასწავლებელი (1912). სწავლობდა იული მადერნიეკსის კერძო სტუდიაში (1913), ხოლო შემდეგ რიგის საქალაქო სამხატვრო სასწავლებელში (1913-1915), რომელსაც ვილჰელმ პურვიტი და იანის ტილბერგი ხელმძღვანელობდნენ.

I მსოფლიო ომის პერიოდში, ფრონტის ხაზის მოახლოების გამო, ოჯახთან ერთად ევაკუირებულ იქნა პეტროგრადში (1915). დაამთავრა პენზის სამხატვრო სკოლა (1917).

1917 წლის აგვისტოში მოხალისედ ჩაირიცხა ზემგალის ლატვიელ მსროლელთა პოლკში.

იმავე წლის ბოლოს დაბრუნდა ლატვიაში. ცხოვრობდა რიგაში, სადაც გაერთიანდა მხატვარ-ექსპრესიონისტთა ჯგუფში

(1919). იყო ერთ-ერთი დამაარსებელი მხატვართა რიგის ჯგუფისა (არსებობდა 1920-1938 წლებში) და ფაიფურის მომხატველი სახელოსნოს „ბალტარსისა“ (1924-1929). გაერთიანებული იყო მხატვარ-გრაფიკოსთა რიგის საზოგადოებაში (1929-1934); მონაწილეობდა სამხატვრო გაერთიანება „მწვანე ყვავის“ მიერ მოწყობილ გამოფენებში (1926 წლიდან).

1923 წელს ლატვიის კულტურული ფონდის სტიპენდიანტის რანგში იმყოფებოდა ბერლინში, დრეზდენსა და პარიზში. მეგობრობდა იმდროინდელ ფრანგ და სხვა ევროპელ მხატვრებთან.

რ. სუტას ცნობილი ფერწერული ნამუშევრებია: „ეკლესია“ (1917), „ორი ფიგურა“ (1919), „ავტოპორტრეტი ჩიბუხით“ (1920), „მესანგრეები“ (1920), „არლეკინი გიტარით“ (1923), „იანის პლასე მეგობარ ქალთან“ (1927), „იპოდრომი“ (1933) და სხვ. მისი ნამუშევრების გამოფენები ეწყობოდა როგორც რიგაში, ასევე ბერლინში, პარიზში, სტოკჰოლმში, ოსლოში, პრალაში, ვარშავაში, ტარტუში, ტალინში, ნიუ-იორკში, ვაშინგტონში, ბრიუსელში, ლაიპციგში, მოსკოვში, ლენინგრადსა და სხვა ქალაქებში.

1925 წელს პარიზში გამართულ თანამედროვე დეკორატიული და სამრეწველო ხელოვნების საერთაშორისო გამოფენაზე რ. სუტა დაჯილდოვდა ოქროს მედლით – ნაციონალური კონსტრუქტივიზმის სტილისტური იდეებისათვის და ბრინჯაოს მედლით – ფაიფურის მოხატვისათვის. 1935 წელს ბრიუსელში გამართულ საერთაშორისო გამოფენაზე დაჯილდოვდა ვერცხლის მედლით რიგის კუზნეცოვის ფაბრიკის კერამიკისათვის, ხოლო 1937 წელს პარიზში გამართულ საერთაშორისო გამოფენაზე მას გადაეცა გრან პრი რიგის ილგუციემის შუშის ქარხნის ბროლის ნაწარმისათვის.

წარმატებით აფორმებდა ინტერიერებს. მხატვრულად გააფორმა (ოტო სკულმესთან ერთად) 1919 წლის 1 მაისს რიგაში გამართული დღესასწაული.

იყო ერთ-ერთი დამაარსებელი ლატვია-სსრ კავშირის კულტურული საზოგადოებისა (1926). გააფორმა სსრ კავშირის პავილიონი საერთაშორისო სამრეწველო გამოფენაზე (1928). მონაწილეობდა ელგავაში (ყოფილი მიტავა) გამართული სასოფლო-სამეურნეო გამოფენისა (1936) და რიგაში გამართული სახელოსნო-სამხატვრო გამოფენის (1938) მხატვრულ გაფორმებაში. იყო მთავარი მხატვარი ლატვიური პავილიონებისა პარიზსა (1937) და ლაიპციგში (1939) გამართულ საერთაშორისო გამოფენებზე.

მთავარი მხატვრის თანამდებობაზე მუშაობდა ქ. რიგის კუზ-ნეცოვის ფაიფურ-ქაშანურის ფაბრიკასა და ილგუციემის შუშის ქარხანაში (1931-1940).

ხელმძღვანელობდა რიგის სახალხო უმაღლესი სკოლის სამხატვრო სტუდიას (1929-1934) და კერძო სამხატვრო სტუდიას (1934-1940).

მუშაობდა რიგის კინოსტუდიის დამდგმელი მხატვრის თანამდებობაზე (1939-1941). იყო მთავარი მხატვარი ლატვიის გასაბჭოების შემდეგ გადაღებული პირველი მხატვრული ფილმისა „კაუგურის აჯანყება“ (რეჟისორი – ვოლდემარ პუცე). მხატვარ-დეკორატორის რანგში მონაწილეობდა ფილმის „მელანქოლიური ვალსის“ გაფორმებაში, რომელშიც ასახული იყო კომპოზიტორ ემილ დერზინის ცხოვრება. ფილმის დასრულებას ხელი შეუშალა გერმანიასა და სსრკ-ის შორის დაწყებულმა ომმა [2, 30-37].

* * *

1941 წლის გაზაფხულზე რ. სუტა რეჟისორ ვილის ლაპენიეკთან ერთად იმყოფებოდა მოსკოვში, სადაც გაიცნო საქართველოს სახკინმრენვის (მომავალში – „ქართული ფილმი“) მხატვრული ხელმძღვანელი, თეატრისა და კინოს რეჟისორი, მსახიობი, სცენარისტი, სკულპტორი, მხატვარ-ილუსტრატორი და პედაგოგი მიხეილ ჭიაურელი (1894-1974). მან ნიჭიერ ლატვიელ მხატვარს შესთავაზა, რომ სამუშაოდ გადასულიყო თბილისში, რაზედაც ეს უკანასკნელი სიამოვნებით დასთანხმდა. მას, როგორც მრავალმხრივად განათლებულ პიროვნებას, ძალიან იზიდავდა კავკასია და განსაკუთრებით მისი ცენტრალური ნაწილი – საქართველო. ზემოხსენებული ვ. ლაპენიეკის შეფასებით, სუტა „ინფიცირებული იყო კავკასიის ბაცილით“ [3, 109].

1941 წლის ზაფხულში, როდესაც გერმანული არმია რიგას მიუახლოვდა და ადგილობრივი მოსახლეობის ევაკუაცია დაიწყო, რ. სუტამ ჩათვალა, რომ მისთვის ეს იყო უკანასკნელი შანსი საქართველოში წასვლისა. ეს გადაწყვეტილება მან იმდენად სწრაფად მიიღო, რომ ცოლ-შვილსაც კი ვერ დაემშვიდობა. მისი ქალიშვილი, მსახიობი და ხელოვნებათმცოდნე ტატიანა სუტა (1923-2004) იგონებდა, რომ მამამისმა რკინიგზის სადგურიდან დაურეკა დედას და აცნობა თავისი განზრახვის შესახებ [1, 195].

აქვე დავძენთ, რომ რ. სუტას მეუღლე ალექსანდრა ბელცოვა (1892-1981) იყო ბელორუსული წარმომავლობის ლატვიელი მხატვარი.

თბილისში ჩამოსულმა რ. სუტამ მუშაობა დაიწყო საქართველოს კინოსტუდიის მხატვარ-დეკორატორად [4, 62-63].

რ. სუტა მუშაობდა ქართულ მხატვრულ ფილმებზე: „შავ მთებში“ (1941, რეჟისორი ნიკოლოზ შენგელაია), „გიორგი სააკაძე“ (1942, რეჟისორი მიხეილ ჭიაურელი), „ჯურღაის ფარი“ (1944, რეჟისორები სიკო დოლიძე და დავით რონდელი), ასევე ფილმზე – „მოუხელთებელი იანი“ (1942, რეჟისორები ისიდორ ანენსკი და ვლადიმირ პეტროვი).

მხატვარ-დეკორატორ რ. სუტას წარმატებული კარიერა მოულოდნელად შეწყდა მისი დაპატიმრების გამო, რაც 1943 წლის 4 სექტემბერს მოხდა. ის დააკავეს ბრალდებებით: 1) „ხალხის მტერი“ და 2) „პურის ბარათების გაყალბება“.

1959 წელს რ. სუტა ნაწილობრივ რეაბილიტირებულ იქნა. კერძოდ, სსრკ უზენაესი სასამართლოს კოლეგიამ რ. სუტას მოუხსნა ადრე წაყენებული ბრალდების ერთი ნაწილი („ხალხის მტერი“), მაგრამ ბრალდების მეორე ნაწილი („პურის ბარათების გაყალბება“) ძალაში დატოვა [1, 196].

ამის შემდეგ მისი ნამუშევრების სამახსოვრო გამოფენები მოეწყო ლატვიის ქალაქებში რიგასა (1966, 1985, 1986, 1991, 1996) და ცესისში (1991).

2008 წელს რიგაში, ქალაქის ცენტრში, ელიზაბეტას ქუჩის № 57-ა-ში მდებარე შენობის მეხუთე სართულზე, ბინაში, სადაც ცხოვრობდნენ რ. სუტა და მისი მეუღლე ალექსანდრა ბელცოვა, ასევე მათი ქალიშვილი ნატალია რომანის ასული სუტა, გაიხსნა მათი სახელობის მუზეუმი. მუზეუმში მუდმივად არის გამოფენილი მათი მხატვრული ნამუშევრები.

2016 წლის 9 აგვისტოს ლატვიის დედაქალაქ რიგაში, დეკორატიული ხელოვნებისა და დიზაინის მუზეუმში გაიმართა პრეზენტაცია ეროვნული ბანკის მიერ გამოშვებული ვერცხლის საიუბილეო მონეტისა, რომლის ნომინალური ღირებულებაა 5 ევრო. მონეტა მიეძღვნა გასული საუკუნის ოციან წლებში რიგაში არსებულ ფიფურისა და ქაშანურის მომხატველ სახელოსნოს „ბალტარსს“. მონეტის ერთ მხარეს აღბეჭდილია აღნიშნული სახელოსნოს საფირმო ნიშანი, ხოლო მეორე მხარეს – ნახატი „ცეკვა“, რომლის ავტორია რომან სუტა.

* * *

ბუნებრივია ისმის კითხვა, თუ რამდენად რეალური იყო საქართველოში გადმოსახლებული ლატვიელი მხატვრისადმი ნაყენებული ბრალდება, რაც მისი დალუპვის მიზეზი გახდა?

აღნიშნულ კითხვაზე პასუხს ვპოულობთ როგორც მის ნაცნობთა მოგონებებში, ასევე საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივში დაცულ მასალებში [5], რომან სუტას და მის თანამოაზრეთა საქმიანობის შესახებ.

2011 წლის იანვრის მიწურულს მწერალმა ჭაბუა ამირეჯიბმა (1921-2013), გვიამბო: „II მსოფლიო ომის დასაწყისში ჩემმა მეგობარმა ლევან (იგივე მუსტაფა) შელიამ ჩამოაყალიბა იატაკქვეშა ორგანიზაცია „თეთრი გიორგი“, რომელშიც ჩემთან ერთად გაერთიანდნენ როგორც ქართველები (ძირითადად თავადაზნაურული წარმომავლობის): ლევან აბდუშელიშვილი, ძმები არჩილ და გიორგი წულუკიძეები, ვახტანგ ჯორჯაძე, გიორგი მაჭავარიანი და სხვები, ასევე საქართველოში მცხოვრები არაქართველები – რომან სუტა, ვილჰელმ სილერი და ელენორა გუსტავის ასული პეფეფერი. ჩვენი მიზანი იყო გერმანელების ჯარის შემოჭრისა და საბჭოთა ხელისუფლების დამხობის შემთხვევაში გამოგვეცხადებინა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა. კონსპირაციული საქმიანობისათვის საჭირო ფინანსური სახსრების მოსაპოვებლად ვბეჭდავდით და ვასალებდით პურის ყალბ ტალონებს, რაშიც დიდად გამოგვადგა რომანის ნიჭი და გამოცდილება. ის მეგობრობდა იმდროინდელ ქართველ მხატვრებთან, რომელთა ნაწილიც ჯერ კიდევ პარიზში ყოფნისას გაიცნო. რომან სუტას სძულდა საბჭოთა რეჟიმი, რომლის მსხვერპლიც გახდა როგორც მისი სამშობლო, ასევე საქართველო და ამიტომაც ის თავდადებით ჩაება ჩვენი ორგანიზაციის საქმიანობაში. ლევან შელია და მე ხაზგასმული პატივისცემით ვეკიდებოდით რომანს, რომელიც ასაკით ჩვენზე 25 წლით იყო უფროსი და ფაქტობრივად, მამად შეგვეფერებოდა. ის ხშირად გვიყვებოდა საინტერესო ამბებს თავისი ცხოვრებიდან დამოუკიდებელ ლატვიასა და დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში. ლატვიელი მხატვარი აღფრთოვანებული იყო ქართველი ერის მდიდარი წარსულითა და თვითმყოფადი კულტურით. ჩვენი ბრძოლა საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის მას ახსენებდა თავისუფლებისმოყვარე ლატვიელ ხალხს“ [2, 33-34].

აქვე უნდა ითქვას, რომ იმ პერიოდში, როდესაც რომან სუტა პარიზში ცხოვრობდა, ამავე ქალაქში იმყოფებოდნენ მომავალში

გამოჩენილი ქართველი მხატვრები: ელენე ახვლედიანი, ქეთევან მაღალაშვილი, ლადო გუდიაშვილი და დავით კაკაბაძე, რომლებიც მოგვიანებით სამშობლოში დაბრუნდნენ.

რომანში „გორა მბორგალი“, რომელშიც ფაქტობრივად გამოცემულია მისივე ავტორის ავტობიოგრაფია, მუსტაფა შელია იხსენიება ქემალ თურქიას გვარსახელით, ხოლო რომან სუტა – თავისი საკუთარი გვარსახელით [6, 395].

პოეტ თამარ ჯავახიშვილი-ამირეჯიბისას (დაბ. 1937 წ.) ცნობით, მისი განსვენებული მეუღლე ყოველთვის პატივისცემით იგონებდა ლატვიელ მხატვარს.

* * *

ახლა, რაც შეეხება ორგანიზაცია „თეთრი გიორგის“ ისტორიას.

1924 წლის აგვისტო-სექტემბერში საქართველოში მომხდარი ანტისაბჭოთა სახალხო აჯანყების დამარცხებისა და მისი სისხლში ჩახშობის შემდეგ, პარიზში დაარსდა ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის არასოციალისტური მიმართულების ეროვნული ორგანიზაცია „მომავალი“, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა შალვა ბერიძე (1892-1970), შემდგომში ნეაპოლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის პროფესორი. იმავე წლის ოქტომბერში პარიზში ჩავიდნენ ზემოხსენებული აჯანყების მონაწილე „შეფიცულთა რაზმის“ წევრები და მათი ხელმძღვანელი ქაიხოსრო (ქაქუცა) ჩოლოყაშვილი (1888-1930). მან შესთავაზა „მომავლის“ წევრებს, რომ ორგანიზაციის სახელწოდებად აეღოთ „თეთრი გიორგი“, რაც გაზიარებულ იქნა. „თეთრ გიორგის“ სათავეში ჩაუდგა გენერალი ლეო კერესელიძე (1883-1943), ხოლო ამ ორგანიზაციის საქმიანობაში აქტიურად ჩაერთნენ ქართული ემიგრაციის თვალსაჩინო წარმომადგენლები მიხეილ (მიხაკო) წერეთელი, შალვა ამირეჯიბი და სხვები. 1926-1939 წლებში ორგანიზაცია პარიზში გამოსცემდა გაზეთს „თეთრი გიორგი“ (რედაქტორები მიხეილ წერეთელი, ვიქტორ ნოზაძე), რომლის დევიზიც იყო: „საქართველო უწინარეს ყოვლისა“. 1936-1939 წლებში ამ ორგანიზაციას ხელმძღვანელობდა შალვა მაღლაკელიძე, რომლის მოადგილედ იყო კალისტრატე სალია. 1939 წლიდან ამ ორგანიზაციის ხელმძღვანელი კვლავ ლეო კერესელიძე გახდა. მისი გარდაცვალების შემდეგ ორგანიზაციას სათავეში ჩაუდგა გიორგი მაღალაშვილი, რომელიც იყო გავლენიანი ემიგრანტი და ომის შემდგომ – დასავლეთ გერმანიაში არსებული ქარ-

თველთა სათვისტომოს თავმჯდომარე. „თეთრი გიორგი“ XX საუკუნის 50-იანი წლების შუა ხანებამდე არსებობდა. მისი საქმის ერთგვარ გამგრძელებლად მოგვევლინა 1954 წლის 26 იანვარს მიუნხენში დაარსებული „ქართველ მხედართა დარაზმულობა უცხოეთში“, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ჯერ შალვა მაღლაკელიძე, ხოლო შემდეგ მისი ვაჟი – გაიოზ მაღლაკელიძე [2, 34-35].

* * *

აღსანიშნავია, რომ „თეთრი გიორგის“ სამი კონსპირაციული ჯგუფი საქართველოშიც არსებობდა. ყველა მათგანის უმთავრეს მიზანს წარმოადგენდა საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს აღდგენა. ერთ ასეთ ჯგუფს ხელმძღვანელობდა რუსეთის საიმპერიო არმიის და შემდგომ საქართველოს დემოკრატიული არმიის პოლკოვნიკი ალექსანდრე ზაქარიას ძე ჭავჭავაძე, რომელიც 1930 წელს დახვრიტეს, ხოლო მეორეს – ადვოკატი ევგენ (გენო) დვალაძე, რომელიც 1937 წელს დახვრიტეს.

ორგანიზაცია „თეთრი გიორგის“ მესამე ჯგუფი 1941 წელს შექმნა ოცი წლის ჭაბუკმა ლევან (იგივე მუსტაფა) შელიამ (1921-1943). ის ანტისაბჭოთა ახალგაზრდული ორგანიზაციის წევრობისათვის ჯერ კიდევ 1937 წელს დააპატიმრეს და ციმბირში გადაასახლეს, მაგრამ 1940 წელს ვადაზე ადრე გაათავისუფლეს. გადასახლებიდან დაბრუნებულმა ლევანმა კვლავ თავდადებით განაგრძო საბჭოთა რეჟიმთან ბრძოლა. მისი ხელმძღვანელობით შექმნილ ორგანიზაციაში გაერთიანებულ პიროვნებებს სწამდათ, რომ საქართველოს განთავისუფლების ჟამი ახლოვდებოდა.

საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივში დაცული დოკუმენტური მასალიდან ნათელი ხდება, რომ „თეთრი გიორგის“ წევრები იკრიბებოდნენ ლ. შელიას ბიძის (დედის – ნუცა აბდუშელიშვილის ძმის), წარსულში ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრის ლევან აბდუშელიშვილის ბინაში და არალეგალური რადიომიმღების საშუალებით უსმენდნენ გერმანულ გადაცემებს. ამ მიზნით ლ. აბდუშელიშვილთან სისტემატურად დადიოდა მისი სკოლის მეგობარი შალვა სვანიძე [5].

1943 წლის 3 ნოემბერს, შუალამისას, საქართველოს შინაგანკომის თანამშრომლებმა დაკავების მცდელობისას სასიკვდილოდ დაჭრეს ლევან შელია. ის წაიყვანეს საავადმყოფოში, სადაც მალევე გარდაიცვალა. იმავე დღეს დააკავეს ამ ორგანიზაციის წევრთა უმეტესობა.

ვინაიდან ლევან აბდუშელიშვილმა არ იცოდა თავისი დისწულის დაღუპვის შესახებ, მისი გადარჩენის მიზნით განაცხადა, რომ ორგანიზაციას თვითონ ხელმძღვანელობდა. ეს რაინდული საქციელი მას სიცოცხლის ფასად დაუჯდა.

საბჭოთა სასამართლო დოკუმენტაციაში „თეთრი გიორგი“ იხსენიება, როგორც „არალეგალური ანტისაბჭოთა ნაციონალისტური მოჯანყე ორგანიზაცია“. მისი წევრების „სისხლის სამართლის საქმის წარმოქმნის გარემოებაში“ აღნიშნულია: „გერმანელ ფაშისტთა ჯარების დროებით წარმატებას, განსაკუთრებით კი მათ შემოჭრას სტალინგრადთან და კავკასიის მთებში 1942 წლის ზაფხულში, თან ახლდა გააქტიურება ქვეყნის შიგნით არსებული კონტრრევოლუციური ელემენტებისა, რომლებიც ელოდნენ საბჭოთა კავშირის დამარცხებას გერმანიასთან ომში. საბჭოთა ხელისუფლების დამარცხების დაჩქარების მიზნით, მტრულმა ელემენტებმა, რომლებიც ცდილობდნენ ყოველმხრივი თანადგომის აღმოჩენას გერმანული იმპერიალიზმისათვის, ჩამოაყალიბეს კონტრრევოლუციური მოჯანყე ფორმირებები. 1942 წლის დასაწყისში ანალოგიური ფორმირება შექმნეს წინამდებარე საქმეში ბრალდებულებმა – ლევან ყარამანის ძე აბდუშელიშვილმა (ყოფილმა ეროვნულ-დემოკრატიამ) და შალვა ვარლამის ძე სვანიძემ (ყოფილმა ახალგაზრდა მარქსისტმა), ასევე მათთან მიერთებულმა, გადასახლებიდან დაბრუნებულმა და არალეგალურ მდგომარეობაში მყოფმა მუსტაფა ალექსანდრეს ძე შელიამ, რომელიც ამჟამად მოკლულია“ [5].

ამავე ორგანიზაციის საქმეში დაცულია პროკლამაციის ტექსტი, რომელიც „თეთრი გიორგის“ წევრებს ანტისაბჭოთა აჯანყების დაწყების შემთხვევაში უნდა გამოექვეყნებინათ: „ქართველი ხალხის ნების ძალით ვაცხადებთ დამოუკიდებელ ეროვნულ სახელმწიფოს და იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ვერ მოხერხდება საბჭოთა ხელისუფლების დამხობა საქართველოში, დაე, მთელმა მსოფლიომ გაიგოს: ეს აჯანყება წამოადგენს იმის დამადასტურებელ დოკუმენტს, რომ ქართველ ერს არ სურს საბჭოთა სისტემის მმართველობა“ [5].

1944 წლის 30 იანვრით დათარიღებულ „საბრალდებო დასკვნაში“ გამოყოფილია „Обстоятельства возникновения дела“, რომელიც ვკითხულობთ: „Временным успехам немецко-фашистских войск, особенно прорыву врага к Сталинграду и предгорьям Кавказа к лету 1942 года сопутствовала активизация контрреволюционных элементов

внутри страны, ожидавших поражения Советского Союза в войне с Германией.

В своих контрреволюционных стремлениях ускорить поражение советской власти путём оказывания всяческого содействия германскому империализму, вражеский элемент прибегал в отдельных случаях к насаждению внутри страны к/р повстанческих формирований.

В начале 1942 года аналогичное к/р формирование было создано по инициативе обвиняемых по настоящему делу Абдушелишвили Левана Карамановича (б. нац.-демократ) и Сванидзе Шалвы Варламовича (б. молодой марксист), а также примкнувшего к ним, ныне убитого Шелия Мустафы Александровича (возвращенец из ссылки, находился на нелегальном положении).

СЛЕДСТВИЕМ УСТАНОВЛЕНО: Данная нелегальная антисоветская националистическая повстанческая организация, вскрытая НКГБ Груз. ССР в сентябре 1943 года ставила своей целью свержение советской власти в Грузии путем вооруженного восстания при помощи германского империализма и создание „Грузинской независимой республики“.

В этом же деле сохранен текст прокламации, опубликовать которого члены организации „Тетри Гиორги“ планировали в случае антисоветского восстания: „Грузинская народная воля силой провозглашает „независимое национальное государство“ и если даже не удастся в конечном счете свергнуть советскую власть в Грузии, то пусть весь мир знает, что это восстание является документом, свидетельствующим, что грузинский народ не желает советской системы правления“ [5].

„საბრალდებო დასკვნაში“ რომან სუტას შესახებ ვკითხულობთ: (გვერდები 30-31): „обвиняется в том что: будучи враждебно настроен к Советскому строю, среди своего окружения вел систематическую а-сов. агитацию. Связался с одним из руководителей нелегальной националистической повстанческой организации – Шелия Мустафой в период нахождения последнего на нелегальном положении, каковым и был вовлечен в нелегальную а-с работу и вместе с которым намеревался нелегально бежать за границу, знал от самого Шелия, что он причастен к/р организации и ведет нелегальную работу против сов. власти, кроме того участниками указанной организации был привлечен к печатанию фальшивых хлебных талонов в целях изыскания средств на нужды организации. Совместно с Шелия и дру-

გუმი წლენამი ორგანიზაციი უდსლუშვილ ნელგალნი რადიო-ურედაჩი ნელმეწკო კომანდოვანი. ვოვლექ ვ ნაზვანნი ორგანიზაციი სოვმესთო ს შელია მუსაფოი, – სილლერა ვილგელმა, კოტორო მუ დალ ჯადანი ვესტი ა/ს აგითაციი. თ. ე. ვ ურესუენიქნი ურედუსოტრენნიქნი სტ. სტ. 58-10 ჭ. II, 58-II, 19-58-2, 19-84 უკ. გსსრ უ ჯაკონუ ოთ 7/VIII-32 რ~. [5].

ორგანიზაციის ცალკეულ წევრებს მიესაჯათ: ლევან აბდუშელიშვილს, შალვა სვანიძეს და რომან სუტას – დახვრეტა, ჭაბუა ამირეჯიბს და პავლე ხარანაულს – პატიმრობა 25 წლით, გიორგი მაჭავარიანს – 20 წლით, ვახტანგ ჯორჯაძეს და არჩილ წულუკიძეს – 15 წლით, მარიამ ამირეჯიბს (ჭაბუა ამირეჯიბის დედას), არჩილ ხარანაულს, ამირან მორჩილაძეს, გიორგი წულუკიძეს, ვილჰელმ სილერს, ელენოროა პფეფერს, მარგარიტა ასტვაცატუროვას – 10 წლით [5] და ა. შ.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ პურის ყალბი ტალონები იბეჭდებოდა მარგარიტა მიხეილის ასულ ასტვაცატუროვას (1911-2011) ბინაში. მისი მამა იყო ცნობილი ვექილი. ბავშვობა გაატარა შვეიცარიაში. მარგარიტას მეუღლე გახლდათ რეჟისორ სანდრო ახმეტელის ძმა – ინჟინერი გიორგი ახმეტელი, რომელიც 1942 წელს დააპატიმრეს ანტისაბჭოთა აგითაციის ბრალდებით და 8 წლით გადაასახლეს. ამის გამო მარგარიტა ანტისაბჭოურად იყო განწყობილი. ის სტენოგრაფისტად მუშაობდა საქართველოს კინოსტუდიაში, სადაც რ. სუტა გაიცნო. დაკითხვისას აღიარა, რომ პურის ტალონები იბეჭდებოდა მის ბინაში, მაგრამ უარყო ანტისაბჭოთა ორგანიზაციის წევრობა. გათავისუფლდა 1953 წელს, 10-წლიანი პატიმრობის შემდეგ. თავს ირჩენდა ფრანგული ენის კერძო გაკვეთილებით [7, 288-293].

დაკითხვისას სუტამ აღიარა, რომ ყალბ ტალონებს ბეჭდავდა მ. ასტვაცატუროვას ბინაში, ხოლო არჩილ წულუკიძემ აღიარა, რომ აღნიშნულ მისამართზე აირწინალის ჩანთით მიიტანა ტექნიკა ტალონების დასაბეჭდად.

გარდა ზემოთქმულისა, რ. სუტას ბრალი წაუყენეს, რომ კინოსტუდიის თანამშრომელთა წრეში იგი სისტემატურად ეწეოდა ანტისაბჭოთა პროპაგანდას და ლევან შელიასთან ერთად აპირებდა არალეგალურად წასვლას საზღვარგარეთ.

1944 წლის 7-12 აპრილს ლევან აბდუშელიშვილს, შალვა სვანიძესა და რომან სუტას გამოუტანეს დახვრეტის განაჩენი, რომელიც იმავე წლის 14 ივლისს აღასრულეს [5].

ასე ტრაგიკულად დასრულდა სიცოცხლე საქართველოში გადმოსახლებული ლატვიელი მხატვრისა, რომელიც მასთან ერთად დახვედრებულ ქართველ თანამოაზრეებთან საძმო საფლავეში განისვენებს.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Н. Джавахишвили, Очерки истории грузино-балтийских взаимоотношений, Рига, 2015.
2. ნიკო ჯავახიშვილი, რომან სუტა საქართველოში. რატომ გაერთიანდა ლატვიელი მხატვარი ორგანიზაციაში „თეთრი გიორგი“, ისტორიულ-შემეცნებითი ჟურნალი „ისტორიანი“, თბილისი, 2016, № 10 (70).
3. B. Vanaga, Romans Suta – Filmu „Kaugurieši“ un „Melanholiskais valsis“ dekorators. Mākslinieka un operatora sadarbības aspekts. „TEKILA“. Teātra un kino lasījumi, Rīga, 2011.
4. V. Kocere, Gruzija-Latvija: vakar, šodien, rīt. „Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis“. A – daļa: Sociālās un humanitārās zinātnes, Rīga, 2008, № 2.
5. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი 6, საქმე № 44264, ტომი 16/1-5.
6. ჭაბუა ამირეჯიბი, გორა მბორგალი (რომანი), თბილისი, 2002.
7. დაკარგული ისტორია. მეხსიერება რეპრესირებული ქალების შესახებ, რედაქტორი ნინო ბექიშვილი, გამოცემაზე მუშაობდნენ: ანა მარგველაშვილი, ირაკლი ხვადაგიანი, გიორგი შაიშ-მელაშვილი, მაგდა ცოცხალაშვილი, თბილისი, 2012.

Niko Javakhishvili

Doctor of Historical Sciences, Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Chief scientist-researcher of Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Doctor Honoris Causa of Latvian Academy of Sciences

Latvian artist Roman Suta in Georgia

Summary

The late period of life and activity of the famous Latvian painter, designer and teacher Roman Suta (1896-1944) is connected with Georgia. The presented article tells about Roman Suta's Tbilisi period and his nearest Georgian surrounding.

In summer of 1941 Roman Suta came to Tbilisi. He started working in Georgian movie studio as a painter. He has worked on movies: „In Black Mountains“ (1941, Producer *Nikolai Shengelaia*), „Giorgi Saakadze“ (1942, Producer *Mikheil Chiaureli*), „Jurchai's shield“ (1944, Producers: *Siko Dolidze* and *David Rondeli*).

Roman Suta successful career unexpectedly was stopped because of his arrest on September 4, 1943. He was charged of being „Enemy of people“ and in „Falsification of the bread's cards“. He was tried and sentenced to be shot on July 14 of 1944.

In 1959 Roman Suta was partly rehabilitated, because USSR supreme court's collegium exculpated Roman Suta's charge of „Enemy of people“, but „Falsification of the bread's cards“ still stayed into effect.

The article shows the real reasons of the exusations to Roman Suta. The memuars of his acquaintances kept in the archives of the Ministry of Internal Affairs of Georgia prove, that Roman Suta was a member of Georgian antisoviet organization „White Giorgi“ (in georgian – „*Tetri Giorgi*“). The leader of this organization was *Levan (Mustafa) Shelia*, the members: *Levan Abdushelishvili*, *Shalva Svanidze*, *Mzechabuk (Chabua) Amirejibi*, *Maria Amirejibi*, *Pavle* and *Archil Kharanauli*, *Giorgi Machavariani*, *Vakhtang Jorjadze*, *Archil* and *Giorgi Tsulukidze*, *Amiran Morchiladze*, *Vilhelm Siller*, *Eleonora (Nora) Pfefer*, *Giorgi Ishkhneli*, *Mikheil Gotsiridze* and others.

The aim of the above organization was to use German-USSR war and meanwhile restore Georgia's state independence.

The article inculdes the variety of material from the archaive.

The article has the list of the used literature.

არჩილ ჩაჩხიანი

ისტორიის დოქტორი, პოლკოვნიკი, დავით აღმაშენებლის სახელობის საქართველოს ეროვნული აკადემია

ბასმაჩური მოძრაობის სათავეებთან

შუა აზიის თავისუფლებისათვის ბრძოლის ისტორიაში განსაკუთრებული ადგილი ბასმაჩურ მოძრაობას უკავია. ის არ წარმოადგენდა მოსახლეობის გარკვეული ფენის მორიგ საყოფაცხოვრებო ამბოხს, რის დახატვასაც ათწლეულების განმავლობაში ცდილობდა საბჭოთა ისტორიოგრაფია, არამედ ეს იყო საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ რეგიონის მოსახლეობის თითქმის ყველა ფენის აქტიური ნაწილის ბრძოლებისა და საომარი მოქმედებების სერია, რაც, საერთო ჯამში, მთელი 15 წელი, 1918 წლიდან 1933 წლამდე მიმდინარეობდა. თუმცა, წითელი არმიის მიერ ცალკეული ბასმაჩური რაზმების ლიკვიდაცია გაცილებით გვიან, მხოლოდ 1938 წლისთვის დასრულდა.

სიტყვა „ბასმაჩს“ თურქული ფესვები აქვს. სიტყვასიტყვით იგი „თავდამსხმელს“, „ყაჩაღს“ ნიშნავს. თავდაპირველად თავად ბასმაჩებმა ეს დასახელება არ მიიღეს. ისინი ბრაზდებოდნენ და შეურაცხყოფილადაც კი თვლიდნენ თავს, როცა მათ ამ სიტყვით მოიხსენიებდნენ. მაგრამ მოგვიანებით მდგომარეობა შეიცვალა და ისინი ამაყობდნენ კიდევ ამ დასახელებით. „ბასმაჩთა გარკვეულმა ნაწილმა, მისი მრისხანე მნიშვნელობიდან გამომდინარე, ეს დასახელება გარკვეულ ტიტულადაც კი მიიღო“, – აღნიშნავს ტაჯიკი ისტორიკოსი საიფულა მულოჯანოვი [1]. საბჭოთა ისტორიოგრაფია კი ამ ტერმინებით – „ბასმაჩები“ და „ბასმაჩური მოძრაობა“, ყაჩაღებისა და ბანდიტების შეიარაღებულ აქტივობას აღნიშნავდა, რომელიც თითქოსდა მიწათმფლობელების, ბეგების, მუსლიმი სასულიერო პირებისა და სხვა „ბურჟუაზიული ელემენტების“ მიერ იყო ინსპირირებული.

საბჭოთა ისტორიოგრაფია დაულალავად ახდენდა იმ იდეების ტირაჟირებას, რომ თურქესტანელი ბოლშევიკები განუხრელად ატარებდნენ ცხოვრებაში „ლენინურ ნაციონალურ პოლიტი-

კას“, უხსნიდნენ „აღმოსავლელ მშრომელებს“ რევოლუციის არსს, ამავე დროს მოუწოდებდნენ ექსპლუატატორთა წინააღმდეგ ბრძოლისა და საბჭოთა ხელისუფლების მხარდაჭერისაკენ. დღესავით ნათელია, რომ ბოლშევიკები ყოველმხრივ ცდილობდნენ, დამატებითი საყრდენი მოეპოვებინათ ადგილობრივ მოსახლეობაში, რომელიც ტრადიციულად აპათიური და აპოლიტიკური იყო. ბოლშევიკები დიდ მუშაობას ატარებდნენ მოსახლეობაში რევოლუციის სიკეთეების პროპაგანდირებისათვის, რითაც ადგილობრივ ფეოდალებთან, ამ „კონტრრევოლუციურ ელემენტთან“ მათ დაპირისპირებას ცდილობდნენ. შესაბამისად, რევოლუციისა და სამოქალაქო ომის მთავარი კონფლიქტი შუა აზიაში რუსულ მოსახლეობასა და ადგილობრივ ფეოდალურ-ტომობრივ წარჩინებულებს შორის დანეჭბული დაპირისპირება იყო [2]. დიახ, რეალურად, შუა აზიაში აგორებული ბასმაჩური წინააღმდეგობა წარმოადგენდა ადგილობრივი მკვიდრი მოსახლეობის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას რუსეთის ბატონობისა და პროლეტარიატის დიქტატურის წინააღმდეგ. შუაზიელი ხალხების მთავარ მოთხოვნას საბოლოო ჯამში დამოუკიდებელი ეროვნული სახელმწიფოების შექმნა წარმოადგენდა [3]. თუმცა, ამავე დროს ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ბასმაჩური მოძრაობის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ხასიათი ისე არ უნდა გავიგოთ, როგორც ეს მიღებულია თანამედროვე პოლიტოლოგიასა თუ სოციოლოგიაში. საქმე იმაშია, რომ ერების ცნება, როგორც ასეთი, იმდროინდელი ცენტრალური აზიის ხალხებში უბრალოდ არ არსებობდა. ამ ხალხების ერებად ჩამოყალიბება მხოლოდ საბჭოურ პერიოდში, XX საუკუნის 30-იან წლებში დაიწყო, მაშინ, როცა ბოლშევიკთა მიერ ბასმაჩური მოძრაობის ძირითადი კერები უკვე ლიკვიდირებული იყო.

XX საუკუნის 20-იან წლებში წითელი გვარდიის რაზმებისა და წითელი არმიის შენაერთების მიერ ცენტრალურ აზიაში ჩადენილი სამხედრო დანაშაულების მასშტაბები სრულ საფუძველს იძლევა იმისათვის, რომ სათავეშივე გადაიხედოს ბასმაჩური მოძრაობისა და ბოლშევიკური საბჭოების მოქმედებების არსი.

ბასმაჩური მოძრაობის წარმოშობა ფერღანის ოლქს უკავშირდება, რომელიც 1918-1920 წლებში თურქესტანის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის (თასსრ) შემადგენლობაში შედიოდა. რუსეთის იმპერიის მიერ შუა აზიის დაპყრობამდე ფერღანის ოლქი კოკანდის სახანოს კუთვნილება იყო, XIX საუკუნის ბოლოდან კი – რუსეთის იმპერიისა. განსხვავებული მდგომარეობა

რეობა იყო ხივის სახანოსა და ბუხარის საამიროში, რომლებიც ამ დროისათვის ნახევრად დამოუკიდებელი სახელმწიფოების სტატუსს ინარჩუნებდნენ. ფერღანის ოლქში აგორებულ ბასმაჩურ მოძრაობაში ადგილობრივი მუსლიმი მოსახლეობის გარდა რუსი ეროვნების თეთრგვარდიელებიც ჩაერთნენ, რომლებიც, შექმნილი რეალებიდან გამომდინარე, ბასმაჩებს თავიანთ ტაქტიკურ მოკავშირეებად განიხილავდნენ [4, 29-34]. ამ თვალსაზრისით გამორჩეული ადგილი ფერღანელი რუსი კოლონისტებისაგან შემდგარ ე. წ. „გლეხთა არმიის“ სარდალს, კონსტანტინ მონსტროვს ეკავა. მონსტროვის „გლეხთა არმია“ ბასმაჩებთან ერთად გამოდიოდა წითელგვარდიელი და წითელარმიელი რაზმების წინააღმდეგ.

საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში თურქესტანის სახკომსაბჭოს თავმჯდომარის, ფიოდორ კოლესოვის სამხედრო ლაშქრობა კოკანდის ავტონომიაზე განმათავისუფლებელ ლაშქრობადაა მონათლული, რეალობა კი დიამეტრალურად საპირისპირო იყო, რაც უტყუარი საარქივო დოკუმენტებით ცალსახად დასტურდება. აი, როგორ აღწერს კოლესოვის ლაშქრობის ამბავს თურქესტანის ფრონტის სამხედრო რევოლუციური საბჭოს წევრი რეინჰოლდ ბერზინი ამ ამბებიდან სულ მცირე ხნის შემდეგ, 1921 წლის 31 ივლისს: „კოკანდის მოვლენები ფაქტიურად უიარაღო მუსლიმანი მოსახლეობის (პროლეტარებისა და წვრილი ბურჟუაზიის) წინააღმდეგ განხორციელებულ სასაკლავო წარმოადგენდა. ამ სასაკლავო გამართვამ ხანგრძლივი დროით გამოიწვია მშრომელი მუსლიმანების მონამვლა ეროვნული მტრობის შხამით. ისინი იძულებულნი გახდნენ, რომ გაქცეოდნენ რუსულ ხელისუფლებას და მიუვალი ადგილებისათვის შეეფარებინათ თავი. აი, ასე გაჩნდა ბასმაჩური მოძრაობის პირველი ტალღა, რომლის თხემზეც მოექცნენ ეროვნული გმირები: ერგაში, მადამინ ბეგი, თუიჩი და სხვები“. შემდეგ კი აგრძელებს: „წითელი გვარდიის რაზმების ჩამოყალიბება ძირითადად კრიმინალური ელემენტების დაკომპლექტებით ხორციელდებოდა. ბასმაჩთა წინააღმდეგ განხორციელებული მათი ლაშქრობები სხვას არაფერს წარმოადგენდა თუ არა ძარცვას, ძალადობასა და მშვიდობიანი მოსახლეობის ხოცვა-ჟლეტას. ამ რაზმების მიერ დალაშქრული მთიანი ბილიკები დახოცილთა გვაშებით იყო მოფენილი“ [5, 13].

რუსი ისტორიკოსი ალექსანდრ ანდრეევი, თავის წიგნში „Восточные ордена: ассасины, ваххабиты, басмачи, дервиши“, წერს, რომ ბასმაჩთა პირველი მასიური შეკრება 1918 წლის იანვარში

შედგა კოკანდში, მაშინ, როცა თურქესტანის ავტონომია ჯერ კიდევ არ იყო დამხოვნილი ბოლშევიკების მიერ. ამ შეხვედრაზე დადგინდა ბასმაჩთა სამეთაურო შემადგენლობის ძირითადი ნოდებებიც: ათეულის მეთაურს უნბაში ეწოდა, ასეულისას – იუზბაში, რაზმისას – ყურბაში, სამხედრო რაიონისას – ლაშქარბაში, ხოლო სამხედრო ოლქისას – ამირ ლაშქარბაში. შემუშავდა განმასხვავებელი ნიშნებიც. ასე მაგალითად, უნბაშს მკერდის მარჯვენა მხარეს ორი ერთმანეთში ჩასმული წითელი წრე ჰქონდა მიკერებული, იუზბაშს – წრეში ჩასმული ჯვარი მკერდზე და მარჯვენა იდაყვის ზედა მხარეს ორი ნახევარმთვარე. თუმცა, შემდგომში, როდესაც ბასმაჩურმა მოძრაობამ მასიური ხასიათი მიიღო, ამ განმასხვავებელი ნიშნების ხმარებამ ყოველგვარი აზრი დაკარგა და ისინი ფაქტიურად აღარც გამოიყენებოდა [6]. აქვე უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ ბასმაჩური მოძრაობის პოლიტიკური წანამძღვრები საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მიერაც აღიარებულია, თუმცა აქ მთავარი რამაა უკუგდებული – ბასმაჩური მოძრაობის ეროვნული ხასიათი. საბჭოური ტერმინი „ბასმაჩი“ ანუ „ბანდიტი“ და „ყაჩაღი“ სულაც არ წარმოადგენდა ამ მოძრაობის მონაწილეთა თვითდასახელებას. ბასმაჩები საკუთარ თავს ყველასათვის კარგად ნაცნობ სიტყვას – „მოჯაჰედებს“ უწოდებდნენ, რაც საშუალებას გვაძლევს, ვიმსჯელოთ ამ იდეოლოგიისა და მოძრაობის ხასიათზე. ეს ხალხი, რომელიც რეგიონში ზეგავლენის შენარჩუნებისა და თავისი რელიგიის, ტრადიციებისა და ღირებულებების დასაცავად იბრძოდა, რაც კომუნიზმის მშენებელთა პრინციპებს სრულად ეწინააღმდეგებოდა, ურჯულოთა წინააღმდეგ მიმართული წმინდა ომის – „ჯიჰადის“ მონაწილე იყო. სწორედ ამიტომ ეწოდებოდათ მათ მოჯაჰედები.

თანამედროვე უზბეკეთში ბასმაჩური მოძრაობა „დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლთა მოძრაობად“ განიხილება. საბჭოთა ისტორიოგრაფია კი ამ ხანგრძლივ ამბოხს ეკონომიკურ და სოციალურ მიზეზებთან აკავშირებდა. ზოგიერთი ავტორი ბასმაჩობის ფესვებს არა კლასობრივ ბრძოლასა და დეხკანების – შუააზიელი გლეხების ეკონომიკურ ექსპლუატაციაში, არამედ სამოქალაქო ომის ეთნიკურ ხასიათსა და საბჭოთა ხელისუფლების დანაშაულებრივ ქმედებებში ხედავდა. ასე მაგალითად, ს. გინზბურგი ჯერ კიდევ 1926 წელს წერდა, რომ „თავდაპირველად ბასმაჩობა წარმოადგენდა ფერღანის მოსახლეობის დიდი ნაწილის შეიარაღებულ პროტესტს „საბჭოთა ხელისუფლების“ მიერ განხორციელებული

ძარცვების ვაკხანალიაზე, რეკვიზიციებსა და კონფისკაციებზე“ [7, 134]. რეალობა ის იყო, რომ ბოლშევიკებმა თავისი ნამდვილი სახე სულ მოკლე ხანში, თურქესტანის გასაბჭოების პირველივე თვეებიდან გამოავლინეს. ფაქტია, რომ ბოლშევიკთა მიერ ცენტრალურ აზიაში გატარებულ პოლიტიკას მკვეთრად გამოხატული დანაშაულებრივი ხასიათი ჰქონდა. თურქესტანის ავტონომიის ლიკვიდაციისთანავე, 1918 წლის 28 თებერვალს გამოიცა ცნობილი დეკრეტი №37, რომელსაც „ბამბის დეკრეტსაც“ ეძახდნენ. ამ დეკრეტის თანახმად, თურქესტანში მოყვანილი მთელი ბამბა და სხვა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტის მოსავალი კონფისკაციას ექვემდებარებოდა და იგი მუშურ-გლეხური მთავრობის საკუთრებად ცხადდებოდა. ამ დეკრეტის შეუსრულებლობის შემთხვევაში საქმე მარტივად წყდებოდა – ურჩები იხვრიტებოდნენ [8]. ამას გარდა, კომუნისტებმა დახურეს ბაზრები და აკრძალეს თავისუფალი ვაჭრობა. შეიძლება კი იმის გაგება, თუ რამდენად მძიმე იყო ეს გადანყვეტილებები მუსლიმანთათვის? – აცხადებენ შარიფ მუქუროვი, – ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი, მიხეილ ლომონოსოვის სახელობის მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის დოცენტი და რუსტამ შარიფოვი, – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ჰარვარდის უნივერსიტეტის ცენტრალური ევრაზიული კვლევების საერთაშორისო სამეცნიერო საზოგადოების (CESS – Central-Eurasian Studies Society) წევრი და იქვე სცემენ პასუხს: „კერძო საკუთრების ცნება – ისლამის თეორიის სოციალური ბირთვი, ამ თეორიის საფუძველია. „მორწმუნის საკუთრება – მორწმუნის სისხლია“, „ვინც საკუთარი ქონების დაცვას შესწირავს თავს, იგი წმინდა მონაშენია“ – ეს მაქსიმები წინასწარმეტყველ მუჰამედს ეკუთვნის, რასაც მთავარი და ფუძემდებლური ადგილი უკავია სოციალური სამყაროს მუსლიმანურ გაგებაში. ამრიგად, მიაყენეს რა დარტყმა ვაჭრობას, რელიგიასა და სოციალურ სამყაროს, ამით ბოლშევიკებმა რუსულ-მუსლიმანური კომპრომისის პრინციპული საფუძვლები მოშალეს“ [9].

დამატებით წითელარმიელებმა კერძო საკუთრების უმონყალო ძარცვა-გლეჯა დაიწყეს. ყველაზე საინტერესო ის ფაქტია, რომ წითელი კომისრების ბრძანების შესაბამისად ნაძარცვი ქონება წითელი არმიის საკუთრებად ცხადდებოდა. ყოველივე ამან უკვე 1918 წლის გაზაფხულისთვის რეგიონში არნახული შიმშილი და სიღატაკე გამოიწვია. სახელმწიფო ფასების დადგენასთან ერთად ბამბაზე ფასები სამჯერ დაეცა, სამაგიეროდ, პურის ფასი გაიზარ-

და. ამის შედეგად რეგიონის მთელი მოსახლეობის სოციალური მდგომარეობა უაღრესად დამძიმდა, 400 000 დეზკანი-გლეხი პრაქტიკულად უმუშევარი დარჩა. ისინი არაფრისმქონე პროლეტარებად იქცნენ, რომელთა რაოდენობამაც ფერღანის დაბლობის ზოგიერთ რაიონში მთელი შრომისუნარიანი მოსახლეობის 30% შეადგინა. რუსმა ჯარისკაცმა, რომელსაც დიდი ევროპული ომი (აქ I მსოფლიო ომზეა საუბარი – ა. ჩ.) და თავად რუსეთის სამოქალაქო ომის სასაკლაო ჰქონდა გავლილი, არც შიში იცოდა, რა იყო და არც შეცოდება. რუსები მასიური ამბოხის ჩასაქრობად შეეცადნენ „გადამწვარი მიწის“ სტრატეგიის შესაბამისი ტოტალური ტერორის ტაქტიკა გამოეყენებინათ. ომის პირველი თვეებიდანვე ბოლშევიკებმა მშვიდობიანი მოსახლეობა დატრიალებული დრამის ერთ-ერთ მთავარ მოქმედ პირად და, პირდაპირი და გადატანილი მნიშვნელობით, მძევლებად აქცია [9].

მძევლების ინსტიტუტი რუსების მიერ განსაკუთრებით ცენტრალური აზიის დაპყრობის პირველ წლებში გამოიყენებოდა, როდესაც ისინი ამბოხებულებთან ომს აგებდნენ. ამით რუსები ცდილობდნენ, საკუთარი არმიის სისუსტე როგორღაც დაეხალანებინათ. მთვრალი ჯარისკაცები მშვიდობიან მოსახლეობას შურისძიების მიზნით ჟლეტდნენ საკუთარი გამარჯვებების აღსანიშნავად, ან საკუთარი მარცხებისა და განცდილი დანაკარგების გამო. აქ ფსიქოლოგიური ფაქტორიც მოქმედებდა, რამეთუ რუსი ჯარისკაცის ცნობიერებაში მუსლიმანს ძალიან დაბალი სტატუსი ჰქონდა. ამ „არაადამიანებთან“ მიმართებაში ისინი არავითარი მორალური ღირებულებებით არ იყვნენ შებოჭილი, როგორც ამას რუსულ თუ ევროპულ საომარ მოქმედებათა თეატრებზე ქრისტიანებთან მიმართებაში ჰქონდა ადგილი. ეს მოვლენები სხვა არაფერი იყო, თუ არა კაცობრიობის წინაშე ჩადენილი დანაშაული, ის, რასაც დღევანდელი ტერმინოლოგიით გენოციდს უწოდებენ. იგივე მოვლენები განვითარდა რუსული ცარისტული იმპერიის კავკასიაში შემოსვლის დროსაც, XIX საუკუნეში. მაშინ იმპერიამ კავკასიაში სისხლიანი დაპყრობითი ომებით ადგილობრივი მოსახლეობის გაუგონარი ხოცვა-ჟლეტა გააჩაღა, რის შედეგადაც კავკასიისა და შავიზღვისპირეთის ზოგიერთი ხალხი საერთოდ განადგურდა, გადარჩენილთა დიდმა ნაწილმა კი ოსმალეთის იმპერიას შეაფარა თავი. ისტორიაში ეს მოვლენები „მუჰაჯირობის“ სახელით შევიდა. ამ ამბების დასახასიათებლად ამჯერად მხოლოდ ერთ ავტორს, ეროვნებით რუს სამხედრო პირს, მკვლევარსა და პუბლიცისტს, რუსეთის არ-

მიის გენერალს, ალექსანდრ კუზმინ-კარავაევს მოვიშველიებთ. გენერალი კუზმინ-კარავაევი თავისი კვლევითი ხასიათის წიგნში სათაურით „Черноморский округ“, რომელიც 1894 წელს გამოიცა, გულწრფელად აღიარებდა, რომ „ჩვენმა ბრძოლამ დასავლეთ კავკასიის მოსახლეობის წინააღმდეგ მიიღო განსაკუთრებული, ისტორიაში არნახული ხასიათი: მიღებულ იქნა გადანყვეტილება არა მხოლოდ ქვეყნის დაპყრობისა და მისი მოსახლეობის დამორჩილებისა, არამედ მათგან ტერიტორიების განმენდისა“ [10, 53]. „ტერიტორიების განმენდის“ რუსულ მეთოდებს კი გენერალი ძველი სამყაროსათვის დამახასიათებელ ველურობის მსგავს ქმედებებს ადარებს. იგი წერს, რომ შავიზღვისპირეთის რუსიფიკაცია ისეთივე მეთოდებით მიმდინარეობდა, რომელიც მონათმფლობელური საზოგადოებისათვის იყო დამახასიათებელი – „როდესაც მთელი ხალხები მონებად მიჰყავდათ, როგორც ეს მაგალითად, ებრაელების შემთხვევაში იყო“.

როგორც ვხედავთ, XX საუკუნის რუსული მესიანისტური იდეების გამტარებელი ბოლშევიკები, რომლებიც ამჯერად „რევოლუციური მესიანიზმის“ მანტიით შებურვილები შევიდნენ ცენტრალურ აზიაში, თავის მოქმედებებში არსით არაფრით განსხვავდებოდნენ თავიანთი წინამორბედი ცარისტის მოხელეებისაგან. ერთნიც და მეორენიც დაპყრობილი ხალხების გენოციდს ენოდნენ. ცენტრალური აზიის შემთხვევაში ეს უმძიმესი რეპრესიები, პირველ რიგში, საზოგადოების ყველაზე აქტიური, დამოუკიდებელი ნაწილისა და ინტელექტუალების წინააღმდეგ იყო მიმართული. მსგავსი რამ ცენტრალური აზიის ხანგრძლივი ისტორიის განმავლობაში მხოლოდ ერთხელ, მონღოლთა ბატონობის დროს ხდებოდა (სხვათა შორის, მონღოლებიც წითელი დროშის ქვეშ მობოძნენ) [9]. ფაქტია, რომ საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ცენტრალურ აზიაში გატარებული „ნაციონალიზაციის“ პროცესი, უპირველეს ყოვლისა, ადგილობრივი მოსახლეობის ქონების ძალადობრივ კონფისკაციას ნიშნავდა, შესაბამისად, საბჭოთა მთავრობის მიერ გატარებულ ამ პოლიტიკას მკვეთრად გამოხატული ეთნიკური ხასიათი მიეცა.

ამ ეთნიკური ხასიათის ძარცვებში რუსების გარდა ევროპელთა კიდევ ორი ჯგუფი მონაწილეობდა. ერთ ჯგუფს თურქესტანში მცხოვრები სომხები წარმოადგენდნენ, რომლებმაც I მსოფლიო ომის მსვლელობისას მათზე განხორციელებული სისხლიანი რეპრესიების შემდეგ ოსმალთა იმპერიისა და ამიერკავკასიის ტე-

რიტორიები დატოვეს და თავი ცენტრალურ აზიას შეაფარეს. გასაგები მიზეზების გამო მათ მკვეთრად გამოხატული ანტიმუსლიმანური განწყობები ჰქონდათ [11, 212] და დიდი ენთუზიაზმით მონაწილეობდნენ მუსლიმანთა წინააღმდეგ განხორციელებულ დარბევებში. დაშნაკური იდეოლოგიის მატარებელ სომეხთა ამ ჯგუფისაგან პირველ ეტაპზე 100-კაციანი გასამხედროებული რაზმი შეიქმნა, რომელიც რეგიონის ევროპული მოსახლეობისა და საბჭოთა ხელისუფლების დამცველებად ითვლებოდნენ „მუსლიმანური ხროვების“ წინააღმდეგ [12, 134].

ამ რაზმმა მთავარი როლი ითამაშა კოკანდის გასაბჭოების ზემოაღწერილ სისხლიან ამბებში და შემდეგი თორმეტი თვეც შეიარაღებული სომხური რაზმები ადგილობრივი მოსახლეობის წინააღმდეგ დაუნდობელი ომის უცვლელ მონაწილეებს წარმოადგენდნენ. ამ საკითხთან დაკავშირებით დავაზუსტებთ, რომ სომეხთა დიდმა რაოდენობამ 1918 წლის სექტემბერში „კავკასიის ისლამის არმიის“ მიერ ბაქოს ალების შემდეგ დატოვა ქალაქი. ბრიტანელთა საექსპედაციო კორპუსის სარდალი ბაქოში გენერალ-მაიორი ლაიონელ ჩარლზ დანსტერვილი (Lionel Charles Dunsterwille) თავის მემუარში აღნიშნავდა: „15 სექტემბერს როსტომთან და ტერ-პოლოსიანთან (ფრონტის მომარაგების უფროსი) ერთად ბაგრატიონიმ ქალაქი დატოვა და ენზელიში გაემგზავრა. ბაქოდან პეტროვსკში გაემგზავრა 26 ათასი კაცი. ენზელიში – 9500 (მათგან 8 ათასი ლტოლვილი), კრასნოვოდსკში – 4500 კაცი (მათგან 4 ათასი ლტოლვილი). სულ 40.000 ათასი კაცი, აქედან 10 ათასი ჯარისკაცი... სომხების მიერ მიტოვებული ბრიტანული ჯარები, რომლებსაც მხოლოდ რუსები ედგნენ მხარში, 16-საათიანი ბრძოლების შემდეგ იძულებულნი გახდნენ, დაეცალათ ბაქო“ [13]. სწორედ კრასნოვოდსკში გადასულ სომეხთა გარკვეულმა ნაწილმა შექმნა ის შეიარაღებული რაზმი, რომელიც შემდგომში დაუნდობელ რეპრესიებს აწყობდა ცენტრალური აზიის მუსლიმანი მოსახლეობის მიმართ.

ევროპელთა კიდევ ერთ დიდ ჯგუფს ტყვედყოფილი გერმანელი და ავსტრია-უნგრელი ჯარისკაცები შეადგენდნენ, რომელთა რეგიონში ყოფნა კიდევ უფრო აღრმავებდა ისედაც რთულ სასურსათო კრიზისს. 1918 წლის 1 მაისს ტაშკენტის მთავრობამ „მშრომელთა საერთაშორისო სოლიდარობის დღესთან“ დაკავშირებით ისინი „გაათავისუფლა“ და რევოლუციური თურქესტანის თავისუფალ მოქალაქეებად გამოაცხადა. სინამდვილეში კრემლმა აქ პატა-

რა ხრიკი გაითამაშა: ამ აქტით საბჭოთა მთავრობამ თავიდან მოიხსნა მასზე დაკისრებული პასუხისმგებლობა და ტყვედყოფილები შიმშილით სიკვდილისათვის განირა. ბუნებრივია, ამ ვითარებაში გათავისუფლებული ტყვედყოფილებისათვის ფიზიკური გადარჩენის ერთადერთი გზა წითელ გვარდიაში ჩანერა და ე. წ. „საბჭოთა მეომრად“ გახდომა იყო. საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ ამ ახლადგამომცხვარი რევოლუციონერი მეომრების აღსანიშნავად ახალი ტერმინიც შექმნა და მათ „მეომარი-ინტერნაციონალისტები“ უწოდა. ეს „მეომარი-ინტერნაციონალისტები“ შემდგომში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდნენ „აბორიგენების“ წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლებში მიღწეულ დიდ სამხედრო გამარჯვებებში [11]. სწორედ აქედან იღებს სათავეს ეს იმპერიული ტერმინი, რომლის ქვეშაც კრემლის მიერ მოხერხებულად ინიღბებოდა სხვადასხვა ქვეყნის წინააღმდეგ განხორციელებული საბჭოური სამხედრო აგრესიები. ასეთ შემთხვევებში უკვე საბჭოთა საოკუპაციო კონტინგენტის ჯარისკაცებს ნათლავდნენ „მეომარ-ინტერნაციონალისტებად“. ეს ტერმინი განსაკუთრებით ფართოდ მოგვიანებით, 80-იანი წლებიდან შემოვიდა ხმარებაში, საბჭოთა კავშირ-ავღანეთის ომის მსვლელობისას.

მანამდე კი, სამოქალაქო ომის რკალის მოხსნის შემდეგ, 1919 წლის ოქტომბერში, თურქკომისიის თავმჯდომარე, შალვა ელიავა და კომისიის წევრები: ი. ე. რუძუტაკი, ფ. ი. გოლომჩეკინა, ვ. ვ. კუიბიშევი, გ. ი. ბოკი და მ. ვ. ფრუნზე თურქესტანისაკენ დაიძრნენ. პირველები ტაშკენტში 4 ნოემბერს შალვა ელიავა და იან რუძუტაკი ჩავიდნენ, რომლებსაც რისკულოვის ხელმძღვანელობით გამართულმა ხუთასკაციანმა მიტინგმა მოუწყო დახვედრა [14, 14]. შექმნილი მძიმე მდგომარეობის გაცნობის შემდეგ თურქკომისიამ მოსკოვის მიერ გატარებული პოლიტიკის შერბილებისაკენ აიღო გეზი. აქ ბოლშევიკებმა შუააზიურ პოლიტიკასთან მიმართებაში ტაქტიკური უკანდახევის ხრიკს მიმართეს. ელიავამ განაცხადა, რომ საბჭოთა რუსეთი არ ითხოვს აღმოსავლეთისაგან სოციალური რევოლუციის დაუყოვნებლივ გატარებას. საკმარისია მივალწიოთ ნაციონალურ გათავისუფლებას [15]. ბუხარის სახანოს რუს მოსახლეობასთან დეკემბრის თვეში გამართული შეხვედრის დროს კი ელიავამ „ხელმძღვანელ მუშაკებს“ ისიც განუცხადა, რომ 1918 წელს გატარებული „არასწორი პოლიტიკის“ შედეგად მუსლიმანთა მასებმა გადაწყვიტეს, რომ „საბჭოთა ხელისუფლების მიერ გატარებული პოლიტიკა არაფრით არაა უკეთესი ცარისტულ პოლიტი-

კასთან შედარებით“ [16]. შალვა ელიავას მიერ გამოცხადებული „დათბობის“ პოლიტიკის კონტექსტში, „კოლონიზატორობა“ უკვე მძიმე პოლიტიკურ დანაშაულად განიხილებოდა. შესაბამისად, ძალიან მალე მუსლიმანი კომუნისტებიც ხმამაღლა ალაპარაკდნენ ადგილობრივი მოსახლეობის წინააღმდეგ განხორციელებული მძიმე რეპრესიების შესახებ [17].

„ბამბის დეკრეტის“ გამოცემამ, თავისუფალი ვაჭრობის აკრძალვამ და ასეთი ბარბაროსული პოლიტიკის გატარებამ 1918-1919 წლებში თურქესტანში მწვავე სასურსათო კრიზისი გამოიწვია. ხელისუფლება ცენტრალურ აზიაში პურს მხოლოდ რუსულ მოსახლეობას აწვდიდა. ცინიზმის გამოხატულების ფორმებმა აქაც უმაღლეს დონეს მიაღწია. ასე მაგალითად, ერთ-ერთი კომუნისტი შიმშილით მომაკვდავი ყაზახების შესახებ ამბობდა: „ყაზახები მარქსიზმის თვალსაზრისით სუსტი ერია და ისინი უნდა გადაშენდნენ. ამიტომაც რევოლუციისათვის უფრო მნიშვნელოვანია, რომ თანხები და საშუალებები არა შიმშილთან საბრძოლველად, არამედ ფრონტისათვის დაიხარჯოს“. საბჭოური წყაროების მონაცემებითაც კი მხოლოდ 1919 წელს 1.114.000 ყაზახი მოკვდა შიმშილით [18, 45]. ანადგურებდნენ არა მხოლოდ ადამიანებს, არამედ მათ წინაპართა საფლავებს, არქიტექტურულ ძეგლებს, მშობლიურ ენაზე დაწერილ წიგნებსა და მანუსკრიპტებს, მიუხედავად მათი შინაარსისა. შუაზიელთა „მოქცევის“ მიზნით მათ კულტურასთან ბრძოლის ეს მეთოდიკა კომუნისტების მიერ ნიკიტა ხრუშჩოვის ახალი სეკულარული პოლიტიკის გატარებისას, 1960-იან წლებამდე გამოიყენებოდა. ფაქტია, რომ საბჭოთა ხელისუფლებამ ცეცხლითა და მახვილით გაიარა მთელ შუა აზიაში. ღვთიური რისხვის ცეცხლი, როგორც ჭირი განკითხვის დღეს, ისე დაატყდა თავს მეგობარსა თუ მტერს, მდიდარსა თუ ღარიბს, დამნაშავესა თუ უდანაშაულოს [19, 43] – აღნიშნავს რუსტამ შუქუროვი, ლომონოსოვის სახელობის მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის შუა საუკუნეების ისტორიის კათედრის დოცენტი, ცენტრალური ევრაზიული კვლევების საერთაშორისო ორგანიზაცია CESS-ის (Central-Eurasian Studies Society) წევრი.

შუა აზიაში ბოლშევიკების გამოისობით დაწყებული საერთო ნგრევა და შიმშილი არანაკლები იყო იმ უბედურებაზე, რაც ვოლგისპირეთში დატრიალდა 1920-1921 წლებში. მაგრამ, ვოლგისპირეთისაგან განსხვავებით, აქ არ იყო ორგანიზებული ევაკუაცია ქვეყნის უფრო მშვიდ და უხვ რეგიონებში, არც რომელიმე საერთაშო-

რისო ორგანიზაციის დახმარება, – აღნიშნავს ადიფ ხალიდი [20, 72]. ამგვარად, პოლიტიკურ მიზეზებთან ერთად, ბასმაჩური მოძრაობის აგორებას ეკონომიკურმა და სოციალურმა ფაქტორებმაც შეუწყვეს ხელი. მაშინ, როცა საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ მებრძოლ ბასმაჩთა რიგები უმუშევარი დეხკანებით ივსებოდა, სასულიერო პირებმა ხალხს შემდეგი შინაარსის ლოზუნგი მიანოდეს: „დავიცვათ შარიათი!“ ყოველივე ამან მასობრივი სახალხო წინააღმდეგობის წარმოქმნასა და გაძლიერებას შეუწყო ხელი. შემდგომი მოვლენები კი ასე განვითარდა.

მიუხედავად რეგიონში არსებული დიდი რუსული საჯარისო კონტინგენტისა, ცენტრალური აზიის იმ ტერიტორიებზეც კი, რომლებიც საბჭოთა ხელისუფლების კონტროლქვეშ იყო მოქცეული, ხელისუფლება ფაქტიურად არ არსებობდა. ასეთი მდგომარეობა განსაკუთრებით ფერღანის დაბლობსა და სემირეჩიეში იყო, რასაც თვით ბოლშევიკი ლიდერებიც აღიარებდნენ. ასე მაგალითად, 1919 წელს თურქესტანის კომპარტიის III ყრილობაზე გამოსვლისას, ერთ-ერთი დელეგატი, სოროკინი აღნიშნავდა, რომ „ფერღანაში საბჭოთა ხელისუფლება მხოლოდ და მხოლოდ რუსი მოსახლეობით დასახლებულ ქალაქებში არსებობს. მუსლიმანურ სოფლებში კი საბჭოთა ხელისუფლება არ არის“. მეორე გამომსვლელი კი პირდაპირ აცხადებდა, რომ „ჩვენს რიგებში არსებობენ მილიციისა და ჟანდარმერიის ყოფილი ჩინები, ასევე დამნაშავე ელემენტები... ამის შედეგად მრავალ მნიშვნელოვან პოსტს იკავებდნენ ხულიგნები, მექრთამეები და ლოთები, თანამდებობრივი სპეკულანტები, რომლებიც ძარცვავდნენ და ატერორებდნენ მოსახლეობას. ასეთი მოქმედებებით ისინი საბჭოთა ხელისუფლების მტრებს ამრავლებდნენ“ [21, 73]. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, 1918 წლის გაზაფხულისათვის ფერღანის დაბლობი გლეხ-დეხკანთა ფართომასშტაბიანი შეიარაღებული გამოსვლების არენად იქცა [20].

1918 წლის 20 თებერვალს ქალაქ მარგელანის პოლიციის შეფი მაჰმუდ ამინ ბეგი (მადამინ ბეგი) ბოლშევიკებს განუდგა და საბჭოელების წინააღმდეგ სამხედრო ოპერაციები დაიწყო. იგი გლეხობას ეუბნებოდა, რომ რუსების წინააღმდეგ მიმართული მისი ბრძოლა დეხკანების გადასარჩენად და მათი მიწების დასაცავად მიმდინარეობდა. სწორედ მადამინ ბეგი ითვლება თურქესტანში ბასმაჩური მოძრაობის პიონერად. მოკლე დროში მას უამრავი მიმდევარი გამოუჩნდა. ბასმაჩთა რაზმების მეთაურებმა – ყურბა-

შებმა, თავიანთ სოფლებსა და რაიონებში ძალაუფლება აიღეს ხელში და ამ ტერიტორიების ფაქტობრივ ბატონ-პატრონებად იქცნენ. 1918 წლის ზაფხულისათვის ყურბაშებისა და მათი საბრძოლო რაზმების კონტროლქვეშ უკვე მთელი ფერღანის ველი გადავიდა. საერთო ჯამში, ბასმაჩი მეზობლების რაოდენობამ 1918 წლის ბოლოსათვის 50 ათასზე მეტი კაცი შეადგინა, რომლებიც 9 სხვადასხვა სიდიდის რაზმში გაერთიანდნენ. მალე მადამინ ბეგი სათავეში ჩაუდგა მის მიერ შექმნილ ე. წ. „ფერღანის დროებით მთავრობასაც“, რომლის შემადგენლობაშიც შევიდნენ ცნობილი ფერღანელი ყურბაში ქუჩუკ ერგაში და თეთრგვარდიული რუსული რაზმის, ე. წ. „გლებთა არმიის“ სარდალი კონსტანტინ მონსტროვი [6].

ბასმაჩებთან ორგანიზებული ბრძოლის დასაწყებად 1918 წლის გაზაფხულზე ბოლშევიკები თურქესტანის ფრონტს, ან მოკლედ, თურქფრონტს აყალიბებენ, რომლის სარდლადაც ცნობილი რევოლუციონერი, ბიშკეკში დაბადებული და გაზრდილი გარუსებული მოლდოველი, შემდგომში თურქკომისიის წევრი და ნითელი მეთაური, მიხაილ ფრუნზე ინიშნება. ფრონტის შემადგენლობაში შეიყვანეს სამი დივიზია, ხოლო ადგილობრივი რუსი მოსახლეობისა და კაზაკების შემადგენლობით – კიდევ ორი ნითელი დივიზია. ერთი საინტერესო „დეტალიც“: საბჭოელებმა, როგორც ზემოთ იყო ნათქვამი, კარგად ისარგებლეს I მსოფლიო ომის ტყვედყოფილი გერმანელი და ავსტრიელი ჯარისკაცების უმძიმესი მდგომარეობით და ისინიც ნითელი არმიის შენაერთებში შეიყვანეს. საერთო ჯამში, საბჭოელებმა აშხაბადის ფრონტზე ბასმაჩების წინააღმდეგ საბრძოლველად დაახლოებით 90 ათასი კარგად მომზადებული და გამოცდილი გერმანელი და ავსტრიელი ტყვე ჯარისკაცი შემოიყვანეს [3].

1920 წლის 28 აგვისტო – 8 სექტემბერი ბუხარის გასაბჭოებისათვის ბრძოლის პერიოდაა. 2 სექტემბერს თურქესტანის საბჭოთა რესპუბლიკის მხარდაჭერით ნითელი არმიის შენაერთები მიხაილ ფრუნზეს სარდლობით ბუხარაში შედიან. ბუხარის საბჭოურ ოკუპაციას იდეოლოგიურად ბუხარის კომუნისტური პარტია ხელმძღვანელობდა ფ. უ. ხოჯაევის (1896-1938) თავკაცობით.

მეტად საინტერესოა საბჭოური ოკუპაციის ის სქემა, რომელიც კრემლის მთავარმა იდეოლოგებმა შეიმუშავეს და რომელსაც შემდგომშიც დიდი წარმატებით იყენებდნენ ნითელი კომისრები და მეთაურები. ეს მეთოდიკა სხვა არაფერი იყო, თუ არა ივანე მრის-

ხანისდროინდელი რუსული „ცივი ომის“ სტრატეგიის შემადგენელი ელემენტი, ოღონდ უფრო დაჩქარებული და ტექნოლოგიურად და მეთოდოლოგიურადაც უფრო დახვეწილი. ამ სქემაში ერთ-ერთი მთავარი როლი ქვეყანაში ფართო აგენტურული ქსელის შექმნასა და ე. წ. „მეხუთე კოლონას“ ანუ ბოლშევიკებისადმი ლოიალურად განწყობილ მოქალაქეებს ენიჭებოდათ. ეს ორი კომპონენტი გასაბჭოების სქემაში უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობდა. საბჭოელების მიერ შემუშავებული ეს სქემა სხვა ქვეყანაში ჯარების შეყვანამდე ადგილებზე მოსახლეობის უკმაყოფილებისა და ვითომ სახალხო აჯანყების ინსპირირებას, „მშრომელთა ინტერესების დამცველი“ ე. წ. „რევკომების“ შექმნასა და მის დროებით მთავრობად გამოცხადებას ითვალისწინებდა. საბჭოური ოკუპაციის ბოლო ფაზას კი წარმოადგენდა საბჭოთა რუსეთისათვის დახმარების თხოვნით მიმართვა და ქვეყანაში რუსული სამხედრო შენაერთების შეყვანა, რომელიც უკვე დასაპყრობი ქვეყნის საზღვრებთან იყო გაშლილი. ოკუპაციის ამ სქემას საბჭოელები წარმატებით იყენებდნენ შემდეგშიც, ათწლეულების განმავლობაში... [22, 84].

ამიერკავკასიაში საბჭოელებმა პირველად ეს სქემა 1920 წლის აპრილის ბოლოს, აზერბაიჯანის დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაციისას გამოიყენეს. ახლა კი, ხუთი თვის შემდეგ იგივე ბედი ეწია ბუხარის დამოუკიდებელ რესპუბლიკასაც. „რევოლუციური ძმური დახმარებისა და ბუხარის თვითმპყრობლის დესპოტიის წინააღმდეგ ბრძოლის“ საბაბით იქ წითელი შენაერთები შევიდნენ. მეტად საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ „აღმოსავლეთის ქვეყნებში“ „საბჭოთა რევოლუციის“ საკითხებთან მიმართებაში სამხედრო საქმეთა სახალხო კომისარი, ლევ ტროცკი უფრო ფრთხილი მოქმედებების მომხრე იყო და მთავარ აქცენტებს არა სამხედრო ინტერვენციაზე, ანუ საბჭოური ოკუპაციის სქემის ბოლო ფაზის განხორციელებაზე, არამედ მის პირველ ფაზაზე, ანუ სააგიტაციო-საგანმანათლებლო და პოლიტიკური მუშაობის გაძლიერებაზე აკეთებდა.

ლეონ ტროცკის საიდუმლო წერილი ლენინს და ზინოვიევს. 1920 წლის ივნისი.

„ყველა ინფორმაცია, რაც მოგვდის ხივადან, სპარსეთიდან, ბუხარიდან და ავღანეთიდან იმ ფაქტს ადასტურებს, რომ საბჭოთა რევოლუცია ამ ქვეყნებში ამ მომენტისათვის დიდ სირთულეებს განიცდის... მანამ, სანამ დასავლეთში სიტუაცია დასტაბილურდე-

ბა და სანამ ჩვენი ინდუსტრია და ტრანსპორტი განვითარდება, საბჭოთა ექსპანსია აღმოსავლეთში ამტკიცებს, რომ დასავლეთისათვის იგი არანაკლებ საფრთხეს წარმოადგენს, ვიდრე მის წინააღმდეგ მიმდინარე ომი...

დღევანდელი პოტენციური საბჭოთა რევოლუცია აღმოსავლეთში პირველხარისხოვანი ელემენტია ინგლისთან ჩვენი დიპლომატიური ურთიერთობების საქმეში. ამ საკითხთან დაკავშირებით ჩემი დასკვნები ასეთია:

1. აღმოსავლეთის საკითხებში ჩვენ თავი უნდა მივუძღვნათ პოლიტიკურ და საგანმანათლებლო საქმიანობას... ამავ დროს გამოვიჩინოთ მაქსიმალური სიფრთხილე ჩვენს სამხედრო დახმარებებში;

2. ყველა შესაძლო არხითა და საშუალებით უნდა გავაგრძელოთ მუშაობა იმისათვის, რომ აღმოსავლეთის საკითხებში მივადინოთ ინგლისის მხრიდან გაგებას“ [23, 209].

მიუხედავად ამისა, წითელი არმიის მთავარსარდლის, სერგეი კამანევის პოზიციები შეუვალა აღმოჩნდა. როგორც ჩანს, იგივე პოზიციები დაიკავა თურქკომისიამაც. უკვე აგვისტოს თვისათვის თურქფრონტის ჯარები საბრძოლო მზადყოფნაში იყვნენ მოყვანილნი მათ წინაშე დასმული ამოცანის შესასრულებლად:

საიდუმლო. ოპერატიული.

ბრძანება თურქფრონტის ჯარებს.

ტაშკენტი, 25 აგვისტო, 13 საათი.

№3667.

საუკუნეების განმავლობაში ამირას, ინგლისელი ჩინოვნიკებისა და მდიდრების მიერ ჩაგრული ბუხარელი ხალხი თავისი მწავრულების წინააღმდეგ აღსდგა და მალლა ასნია თავისუფლების დროშა. ბუხარელი ხალხისათვის რევოლუციური ძმური დახმარების მიზნით ბუხარის თვითმპყრობლის დესპოტიის წინააღმდეგ ბრძოლისათვის...

ვბრძანებ:

1. ბუხარა-სამარყანდის დაჯგუფების ყველა რაზმმა 28 აგვისტოს საღამოსათვის დაასრულოს საბრძოლო მომზადება და 28-29 აგვისტოს დაიწყოს აქტიური მოქმედებები...

თურქფრონტის სარდალი ფრუნზე“ [24].

შუა აზიაში საბჭოთა ხელისუფლება ორ თვეში დამყარდა და თურქესტანის რევკომის ბაზაზე შექმნილმა სახალხო კომისართა

საბჭომ დაუყოვნებლივ დაიწყო საბჭოური „სეკულარიზაციის“ პროცესები. იხურებოდა მეჩეთები, აპატიმრებდნენ სასულიერო პირებს, წვავდნენ საეკლესიო ნიგნებს, გააუქმეს შარიათისა და ადათის სასამართლოები.

ბუხარაში ჩასულმა ენვერმა საკუთარი თვალთ იხილა, თუ რას წარმოადგენდა სინამდვილეში გათავისუფლება ბოლშევიკურად. მან ისიც კარგად დაინახა, თუ რას წარმოადგენდნენ წითელი მეთაურები, როგორ დესპოტურად იქცეოდნენ კომისრები, როგორ ატარებდნენ კომუნიზმის დანერგვის ექსპერიმენტებს ბოლშევიკი სატრაპები „გათავისუფლებულ რესპუბლიკაში“. ქალაქი ბუხარა, ამირათა ძველი რეზიდენცია, აგრეთვე თურქესტანის ყველა მთავარი ქალაქი რუსულმა ჯარებმა დაიკავეს. მათი შენახვა უბრალო ხალხის კისერზე გადადიოდა. ამ დროს კი ქვეყნის მთელი სიმიდრე გრძელი ემელონებით გაიზიდა მოსკოვში „ამხანაგ ლენინისათვის საჩუქრად“ ან, როგორც „მაღლიერი ბუხარელი ხალხის საჩუქარი კრემლს“. ამ ამბების პარალელურად თურქესტანში რუსი „განმათავისუფლებლების“ წინააღმდეგ შეურიგებელი ბრძოლა გაჩაღდა. ჰასან პაქსოი: „ბოლშევიკები ცენტრალურ რუსეთში მცხოვრებ რუსებს იღებდნენ წითელ არმიას, რომლებსაც იქ შიმშილით სული ამოსძვრებოდათ, თურქესტანელებისათვის პური რომ არ წაერთმიათ. ამიტომ რუსი ეროვნების ჯარისკაცი-მოხალისე ბევრი იყო. ისინი მედგრად იბრძოდნენ, რადგან კარგად იცოდნენ, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში მათ არმიიდან გადგება და შიმშილით სიკვდილი ელოდათ... თურქესტანის ეროვნული ძალების მთავარ ამოცანას ბუხარის ნაციონალური არმიის ორგანიზება და თურქესტანის ნაციონალური ფედერაციის შექმნა წარმოადგენდა ხივის, თურქმენეთისა და ყაზახეთის წარმომადგენელთა მონაწილეობით“ [25].

ყოველივე ამან მოსახლეობაში დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია, რასაც მალე შედეგად მოჰყვა ანტიბოლშევიკური გამოსვლები შეიარაღებული ბასმაჩური მოძრაობის სახით. ბასმაჩურმა მოძრაობამ, რომელსაც ხალხისაგან პატივცემული ლიდერები ჩაუდგნენ სათავეში, ნელ-ნელა მთელი მხარე მოიცვა. ბასმაჩური რაზმების ყველაზე ცნობილი მეთაურები კი გახდნენ ცალხელა იბრაჰიმ ბეგი ბუხარაში, მადამინ ბეგი – ფერღანაში და ჯუნაიდ ხანი – თურქმენეთში. როგორც ცნობილი საბჭოთა მოღვაწე-დისიდენტი და ისტორიკოსი, სორბონის უნივერსიტეტის პროფესორი, მიხაილ გელერი აღნიშნავს, – „ერთადერთ ანტისაბჭოთა ნაციონალურ მოძ-

რაობად, რომელიც არ განადგურებულა [რუსეთის] სამოქალაქო ომის ბოლოს, შუააზიური ბასმაჩური მოძრაობა იყო. ეს მოძრაობა განსაკუთრებით 1920 წლის სექტემბერში გააქტიურდა, წითელი არმიის მიერ ბუხარის დაკავების შემდეგ, როდესაც ახალგაზრდა ბუხარელთა პარტიამ ბოლშევიკებთან თავისი ხანმოკლე თანამშრომლობა შეწყვიტა და მის წინააღმდეგ დაიწყო ბრძოლა“ [26, 182].

ამირა საიდ აღიმ ხანი აღმოსავლეთ ბუხარაში (დღევანდელ ტაჯიკეთში) გაიქცა, სადაც ბასმაჩთა დამატებით შეიარაღებულ რაზმებს დაუწყო თავმოყრა. ამ რაზმების წინააღმდეგ საბრძოლველად ბოლშევიკთა მიერ საჯარისო დაჯგუფება შეიქმნა წითელი არმიის ხუთი ბრიგადის რაოდენობით. 1920 წლის დეკემბრის ბოლოს წითელმა შენაერთებმა აღმოსავლეთ ბუხარას შეუტიეს. ბასმაჩურმა რაზმებმა ძნელადმისადგომ მთიან რაიონს მიაშურეს. 1921 წლის თებერვლის ბოლოს კი წითელი არმიის მენიწავე ქვედანაყოფები ავღანეთის საზღვრებთან გავიდნენ. ამირას დანებება არც უფიქრია, მან ავღანეთს შეაფარა თავი [27, 60].

დამონმებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. Галим Фасхутдинов, Басмачи в Центральной Азии – бандиты или борцы за свободу? Deutsche Welle, <http://www.dw.de/%D0%B1%D0%B0%D1%81%D0%BC%D0%B0%D1%87%D0%B8-%D0%B2>.
2. Ярослав Бутаков, Революция на Востоке – дело тонкое. Двуглавый орёл на красном знамени и другие парадоксы революции и гражданской войны в Туркестане. Столетие, информационно-аналитическое издание фондф исторической перспективы, 2010. <http://www.stoletie.ru/territoriya-istorii/revolucija-na-vostoke-delo-tonkoje-2010-12-08.htm>.
3. Установление в Туркестане колониальной советской власти, Движение борцов за свободу, <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=531499>.
4. А. И. Пылев, об идеологических течениях басмаческого движения в средней Азии в начальный период (1918-1920 гг.), Вестник Санкт-Петербургского университета, Серия 2, История, 2003, № 2 (10), <http://siberia-miniatures.ru/forum/showthread.php?tid=10&fid=12&block=100>.

5. Архив военно-политической истории Российской Федерации, Ф. 56. Б., оп 1, папка 28, д. 177.
6. Петр Бологов, Армия патриотов-налетчиков. „31 спорный вопрос“ русской истории: басмачество как результат просчетов большевиков, 2014. <http://lenta.ru/articles/2014/02/10/basmatches/>.
7. Гинзбург С., Басмачество в Фергане, Очерки революционного движения в Средней Азии, Сборник статей, Москва, 1926, <http://rudocs.exdat.com/docs/index-182294.html?page=3>.
8. Гражданская война, т. I, Москва, 1924.
9. Шариф Шукуров, Рустам Шукуров, о воле к культуре, Русская стихия, CA&CC Press, 61998, <http://www.ca-c.org/journal/cac-03-1999/st-25-shukurov.shtml>.
10. საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1861, ანაწერი 1, საქმე 40.
11. Buttino M., Ethnicité et politique dans la guerre civile: a propos du Basmachestvo au Fergana, Cahiers du monde russe, t. 38, 1997.
12. Центральный государственный архив Республики Узбекистан ЦГА РУз. Ф. 17, Оп. 1, Д. 1219; А. Халид, Туркестан в 1917-1922 годах: борьба за власть на окраине России, <http://books.imhonet.ru/element/38155/>.
13. Академик Г. Аветисян, Армянское войнство, Журнал „Армянский вестник“, 1999, №1-2.
14. РГАСПИ, Ф. 122, Оп. 1, Д. 29. <http://books.imhonet.ru/element/38155/>.
15. Газета „Иштирокиюн“, 1919, 24 декабря, <http://books.imhonet.ru/element/38155/>.
16. Газета „Иштирокиюн“, 1920, 4 января, <http://books.imhonet.ru/element/38155/>.
17. Газета „Иштирокиюн“, 1920, 17, 27 февраля, 3 марта.
18. Мустафа Чокай-оглы, Туркестан под властью Советов, Париж, 1935.
19. Шукуров Р., Из воспоминаний двух бухарцев, Социум, 11/12, 1992.
20. А. Халид, Туркестан в 1917-1922 годах: борьба за власть на окраине России. Голод в Туркестане в 1917-1920 годах, Человек и политика, 1991, Декабрь; См. также о голоде: Туркестан в начале XX века: К истории истоков национальной независимости.

- Ташкент, 2000, [http://rudocs.exdat.com/docs/index-182294 .html? page=3](http://rudocs.exdat.com/docs/index-182294.html?page=3).
21. Труды 3-го съезда Коммунистической партии Туркестанской республики Российской Советской Федерации, 1-15 июня 1919 года, Ташкент, 1919.
  22. არჩილ ჩაჩხიანი, რუსეთ-საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური ურთიერთობები და საბრძოლო მოქმედებები აფხაზეთის რეგიონსა და შავიზღვისპირეთში (1918-1920 წლები), თბილისი, 2014.
  23. From Jan M., Meijer (org.), The Trotsky Papers, 1917-1922, 2 vols., London, The Hague and Paris: Mouton, 1964, 1971, vol. II.
  24. Алексей Щербаков, Гражданская война – генеральная репетиция демократии, „Мусульмане всех стран, объединяйтесь!“, <http://www.e-reading.mobi/chapter.php/1001118/163/Scherbakov-Aleksey-Grazhdanskaya-voyna.-Generalnaya-repeticiya-demokratii.html>.
  25. Paksoy H. B., Basmachi Movement From Within: Account of Zeki Velidi Togan, Nationalities Papers, 1995, Vol. 23, No 2.
  26. Геллер М. Я., Союз нерушимый // Советское общество: возникновение, развитие, исторический финал: В 2 томах, т. 1: От вооруженного восстания в Петрограде до второй сверхдержавы мира / Под общ. ред. Ю. Н. Афанасьева, Москва, 1997, <http://you1917-91.narod.ru/geller.html>.
  27. Ю. Гановский, Энвер паша среди басмачей, Азия и Африка сегодня, №5, 1994.

Archil Chachkhiani

*Doctor of History, Colonel, David Aghmashenebeli
National Defence Academy of Georgia*

At the Beginnings of the Basmachi Movement

Summary

The central role in the history of struggle for the independence of the Central Asia belongs to the Basmachi movement. This movement was not an ordinary social rebellion of some communities as it was intended to describe in the Soviet historiography through decades; actually, it was active warfighting by almost the whole population of the region against the rule of the Soviet authorities and it was going on altogether for 15 years, from 1918 to 1933, though the final elimination of the separate Basmachi units by the Red Army finished only in 1938. Based on the analysis of the material represented in this article, it is unambiguously proved that the Basmachi resistance which broke out in the Central Asia was actually a struggle for national liberation led by the local population against the Russian governance and the dictatorship of the proletariat. The ultimate goal of the people of the Central Asia was to create their independent national states.

The represented article concerns the mentioned issues. It also discusses the national, political and social preconditions of the Basmachi movement.

არჩილ ჩაჩხიანი

ისტორიის დოქტორი, პოლკოვნიკი, დავით აღმაშენებლის სახელობის საქართველოს ეროვნული თავდაცვის აკადემია

ქემალისტაჰი და იღუმალი „მეხანა არმია“

გენერალ მუსტაფა ქემალისა და მისი თანამოაზრეების მიერ 1919 წლის სექტემბერში სივასში ჩატარებულ კონგრესზე დეკლარირებულ იქნა ანტანტის საოკუპაციო ძალების მიმართ დაუმორჩილებლობისა და ანატოლიაში გახიზნული ნაციონალური მოძრაობის ფუძემდებლური პრინციპები, რაც „ეროვნული პაქტის“ ფორმით იქნა მიღებული. ანტანტის ქვეყნებისა და პირველ რიგში დიდი ბრიტანეთისათვის, ქემალისტა მიერ „ეროვნული პაქტის“ მიღება, ცხადია, არასასურველ ქმედებას წარმოადგენდა. მდგომარეობა იმანაც გაართულა, რომ „ეროვნული პაქტის“ პრინციპები 1920 წლის 28 იანვარს კონსტანტინოპოლის პარლამენტის წევრთა დიდმა ნაწილმაც გაიზიარა. ბრიტანელებისათვის ისიც არ დარჩენილა შეუმჩნეველი, რომ ანატოლიის მოძრაობის წევრთა შორის ბოლშევიზმისადმი სიმპათიების გავრცელებაც იგრძნობოდა. ბოლშევიზმი კი იმ იდეოლოგიას წარმოადგენდა, რასაც ყველაზე მეტად უფრთხოდნენ ბრიტანელები. მათ ჩათვალეს, რომ კონსტანტინოპოლის პარლამენტი და „ბრწყინვალე პორტა“ მორჩილების სფეროდან გადიოდნენ და გადამჭრელი ზომებიც გაატარეს. ანატოლიისა და კავკასიის საოკუპაციო ჯარების სარდლის, გენერალ ჯორჯ მილნის (George Milne) ბრძანებით, 1920 წლის 16 მარტს მოკავშირეები კონსტანტინოპოლის სტრატეგიული ობიექტებს იკავებენ – „დრედნოუტების ქვემეხთა გრიალით მოკავშირეთა ჯარებმა მოახდინეს კონსტანტინოპოლის ოკუპაცია“ – იტყობინებოდა გაზეთ „New York Times“-ის 19 მარტის ნომერი [1]. გენერალ-ლეიტენანტ სერ ჰენრი ვილსონის (Sir Henry Wilson) მეთაურობით ბრიტანელთა მიერ თურქული გარნიზონი განიარაღებულ იქნა, პარლამენტი გარეკილი, მთავრობის წევრები, ქემალისტა მიმართ სიმპათიით განწყობილი პარლამენტის დეპუტატთა და საზოგადო მოღვაწეთა ნაწილი, აგრეთვე კომუნისტი აქტივისტები – დაპატიმრებულნი და კუნძულ მალტაზე გადასახლებულნი [2, 97].

დაპატიმრებულ იქნა თვით სულთნის მემკვიდრე, მისი ბიძაშ-

ვილი, პრინცი აბდულ მეჯიდ II, ხოლო სულთანი ფაქტობრივ შინაპატიმრობაში იქნა აყვანილი. დააპატიმრეს და მალტაზე გადაასახლეს აგრეთვე მუსტაფა ქემალის უახლოესი მეგობარი და თანამებრძოლი, პრლამენტის წევრი და ნაციონალისტური მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერი ჰუსეინ რაუფ ორბეი, აგრეთვე პოლკოვნიკი ყარა ვაზიფი, ანტიბრიტანული საიდუმლო ორგანიზაცია „ყარაქოლის“ (Karakol) ერთ-ერთი დამაარსებელი და ხელმძღვანელი. ოსმალთა პარლამენტის დაშლას, სამხედრო-პოლიტიკური ელიტის დაპატიმრებასა და მათ მალტაზე გადასახლებას უინსტონ ჩერჩილი იმით ამართლებდა, რომ ასეთი ზომების გატარება „მოსალოდნელ აჯანყებას“ ააცილებდა თავიდან კონსტანტინოპოლს. იგი წერდა: „1920 წლის 12 იანვარს კონსტანტინოპოლში თურქეთის დეპუტატთა ახალი პალატა შეიკრიბა. მოკავშირეები ლოიალურად იყვნენ განწყობილნი წარმომადგენლობითი მმართველობის მიმართ და ამიტომ ნება დართეს თურქებს არჩევნები ჩატარებინათ. საუბედუროდ, არჩევნების შედეგები ისეთი არ აღმოჩნდა, როგორც საჭირო იყო. ახალ პალატაში ადგილების აბსოლუტური უმრავლესობა ნაციონალურმა ძალებმა, ან მარტივად რომ ვთქვათ, ქემალისტებმა მოიპოვეს. იმდენად მძიმე მდგომარეობა შეიქმნა, რომ 21 იანვარს უსაფრთხოების გაზრდის მიზნით, მოკავშირეებმა მოითხოვეს თურქეთის სამხედრო მინისტრისა და გენერალური შტაბის უფროსის გადადგომა. 28 იანვარს ახალმა პალატამ დაამტკიცა „ეროვნული პაქტი“. კონსტანტინოპოლი აჯანყების დანყების წინაშე დადგა, რომელსაც ხოცვა-ჟლეტა შეიძლებოდა მოჰყოლოდა. ამიტომ მოკავშირეები იძულებულნი გახდნენ გარკვეული ზომები მიეღოთ. 16 მარტს კონსტანტინოპოლი ბრიტანულმა, ფრანგულმა და იტალიურმა ჯარებმა დაიკავეს. ჩვენ კი ფერიდს მინისტრთა კაბინეტის სასწრაფო გადაყენება მოვთხოვეთ“ [3].

ბრიტანელთა მიერ კონსტანტინოპოლის ოკუპაციის, პარლამენტის გარეკვისა და მისი წევრების დაპატიმრების შემდეგ, საიდუმლო ორგანიზაცია „ყარაქოლი“ ძალიან დასუსტდა. ოსმალთა იმპერიის მმართველმა იტიჰადისტთა პარტიის გადარჩენილმა ლიდერებმა შემდგომი მოქმედებების ტაქტიკა შეცვალეს. ბევრმა მათგანმა მალულად დატოვა კონსტანტინოპოლი, ანატოლიაში გადავიდა და ნაციონალისტებს შეუერთდა. ამავე დროს დაიწყო ანატოლიაში წინააღმდეგობის სხვადასხვა იატაკქვეშა ორგანიზაციების ჩამოყალიბებაც. ერთ-ერთ ასეთ საიდუმლო ორგანიზაციას „მწვანე არმია“ (Yeşil Ordu) წარმოადგენდა.

პირდაპირ უნდა განვაცხადოთ, რომ ამ ორგანიზაციის შექმნის დეტალები და მიზნები დღესაც გარკვეული ბურუსითაა მოცული. თემაზე საუბრისას კი ერთმანეთის გამომრიცხავ მოსაზრებებსა და დასკვნებთანა გვაქვს საქმე. ამ საკითხთან დაკავშირებით თვით თურქულ ისტორიოგრაფიაშიც არ არსებობს ნათელი და ცალსახა, ერთიანი აზრი. დღესაც არაა ბოლომდე ცნობილი ამ ორგანიზაციის დამფუძნებლების ნამდვილი მიზნებისა და ამოცანების შესახებ. თურქი ავტორის, პროფესორ მეთე თუნჩაის (Mete Tunçay) მონაცემებით, „მწვანე არმია“ კონსტანტინოპოლელი კონსერვატორების წინააღმდეგ შეიქმნა, რომლებიც ბრალს სდებდნენ ნაციონალურ მოძრაობას ბოლშევიზაციასა და რეჟულის ლალატში. ამ ბრალდებების თავიდან ასაცილებლად, ზოგიერთი გენერალი, ჯარისკაცი და ანატოლიელი მოსახლეობა „მწვანე არმიას“ შეუერთდა, რითაც თითქოს იმის დემონსტრირებას ახდენდნენ, რომ ბოლშევიზმი პატივს სცემდა ისლამს და ამიტომ ბოლშევიკებთან ურთიერთობების დამყარება უსაფრთხო და აუცილებელი იყო [4, 84-85].

დიდი ეროვნული კრების ერთ-ერთი დეპუტატის, ნაზიმ ბეის მიხედვით კი, „მწვანე არმია“ ჩამოყალიბებულ იქნა დიდი ეროვნული კრების 14 დეპუტატის მიერ და მის მიზანს დასავლელი იმპერიალისტების წინააღმდეგ ბრძოლა წარმოადგენდა. იგი აქვე ამტკიცებს, რომ მუსტაფა ქემალისათვის ამ ორგანიზაციის შესახებ არაფერი არ იყო ცნობილი. მეთე თუნჩაი აღნიშნავს, რომ „მწვანე არმიის“ ხელმძღვანელი თავად ნაზიმ ბეი იყო, ტრაპიზონის დეპუტატი. თუმცა დოქტორ ემელ აკალის (Emel Akal) მიხედვით „მწვანე არმიას“ სათავეში ეროვნული კრების დეპუტატი და მუსტაფა ქემალის მთავრობის ეკონომიკის მინისტრი, ჰაკი ბეჰიჩი ედგა.

ეროვნებით თურქი მეცნიერი, ნიაზ ბერკესი (Niyazi Berkes), კანადის მაკგილის უნივერსიტეტის ისლამური კვლევების ცენტრის პროფესორი, წერს, რომ „საბჭოთა და მათი მიმდევარი დასავლელი ავტორების მიხედვით, „მწვანე არმია“ წარმოადგენდა ანატოლიაში ფართოდ გავრცელებულ გლეხთა რევოლუციურ მოძრაობას. რეალობა კი სხვანაირი იყო. სინამდვილეში „მწვანე არმია“ ორგანიზებული იყო არა როგორც გლეხთა რევოლუციური მოძრაობა, არამედ როგორც ნახევრად ფეოდალების რეაქცია ნაციონალური მოძრაობის წინააღმდეგ. ამ გამოსვლებს არაფერი საერთო არ ჰქონდათ რევოლუციურ მოძრაობასთან [5, 44]. აქ საუბარი „მწვანე არმიის“ მიერ სულთნის პოზიციების დაცვაზე, შარია-

თის კანონების უზენაესობასა და ქემალისტა ანტიხალიფური პოლიტიკის მიუღებლობაზეა.

თურქი წარმოშობის ბრიტანელი მეცნიერი, საერთაშორისო ურთიერთობების პროფესორი, სტეფორდშაირის კილის უნივერსიტეტის პოლიტიკის, ფილოსოფიისა და საერთაშორისო ურთიერთობების სკოლის უფროსი, ბიულენტ გოკაი (Bülent Gökay) თავის ნაშრომში „Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991. Soviet Foreign Policy, Turkey and Communism“ აღნიშნავს, რომ 1920 წლის გაზაფხულზე „მწვანე არმია“ ანატოლიაში ნაციონალური მოძრაობის მემარცხენე ფრთის აქტივისტების მიერ იქნა ჩამოყალიბებული. მის მიზანს შეადგენდა 1919 წელს დაწყებული ბოლშევიკურ-ქემალისტური ურთიერთობების გაძლიერება და აზიის დაცვა ევროპული იმპერიალიზმის ექსპანსიისაგან. წესდების მიხედვით „მწვანე არმია“ ანტიკაპიტალისტური, ანტიიმპერიალისტური და ანტიმილიტარისტული ორგანიზაცია იყო და მის მიზანს ისლამურ სამყაროში რუსული რევოლუციის მოდიფიცირებით სოციალიზმის დამკვიდრება წარმოადგენდა [6, 20]. დოქტორი ჯორჯ ჰარისი (George S. Harris) კი „მწვანე არმიის“ შექმნას ანატოლიელ ისლამისტებს მიაწერს. იგი აღნიშნავს, რომ 1920 წლის გაზაფხულზე „მწვანე არმიის“ შექმნა „ისლამის ძლიერების ერთ-ერთი გამოვლინება“ იყო [7, 45]. როგორც ვხედავთ, „მწვანე არმიის“ შესახებ ერთობ განსხვავებული და ერთმანეთის გამომრიცხავი ცნობები არსებობს.

და მაინც რა ორგანიზაციას წარმოადგენდა ეს ყბადაღებული მწვანე არმია? როგორი იყო მისი მიზნები და ამოცანები? საიდან გაჩნდა ეს ტერმინი და როგორია ამ ტერმინის ეტიმოლოგია, გენეზისი და შემდგომი ინტერპრეტაციები? აქ მცირე ისტორიული ექსკურსის ჩატარებაა საჭირო. ამისათვის კი ერთი წლით უკან უნდა დავიხიოთ და რუსეთის სამოქალაქო ომის ზოგიერთი მომენტი უნდა განვიხილოთ.

„მწვანე არმიის“ ცნება სამხრეთ რუსეთში გაჩნდა რუსეთის სამოქალაქო ომის პერიოდში. იგი კრებითი სახელია არარეგულარული, ძირითადად გლეხთა და კაზაკთა შეიარაღებული ფორმირებებისა, რომლებიც განურჩევლად იდეოლოგიური და პოლიტიკური შეხედულებებისა ებრძოდნენ ყველას – ბოლშევიკებს, თეთრგვარდიელებს, ინტერვენტებს. უფრო ფართო გაგებით, „მწვანე არმიას“ უწოდებდნენ ნებისმიერ „მესამე ძალას“ სამოქალაქო ომში. მათ ძირითადად ჰქონდათ სოციალისტ-რევოლუციური (ესერული), ანარქისტული, ასევე, განსაკუთრებით ამ მოძრაობის ადრეულ პერიოდ-

ში, ბოლშევიზმთან ახლოს მდგარი ამოცანები. პირველები დამფუძნებელი კრების მოწვევის მომხრენი იყვნენ, მეორენი ყოველგვარი ხელისუფლების არსებობას ეწინააღმდეგებოდნენ, ხოლო მესამენი – თავისუფალი საბჭოებისათვის გამოდიოდნენ. არსებობდა აგრეთვე ისეთი გაგება, როგორცაა „ნითელ-მწვანეები“, რომლებიც უფრო ნითლებისაკენ იყვნენ განწყობილნი, და „თეთრ-მწვანეები“ [8].

„მწვანე არმიის“ ამ განსაზღვრებას ნიკოლაი ვორონოვიჩი¹ იძლევა, ციმბირელ ესერთა ლიდერი, მეფის არმიის ყოფილი როტმისტრი. სწორედ ნიკოლაი ვორონოვიჩი ჩაუდგა სათავეში სოჭის ოლქისა და შავიზღვისპირეთის „მწვანე არმიას“ 1919 წლიდან, რომელმაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა გენერალ დენიკინის სამხრეთული ექსპანსიის აღკვეთაში. 1919 წლის დასაწყისში გენერალ ანტონ დენიკინის ე. წ. „მოხალისეთა არმიამ“ სოჭის ოლქისა და სოხუმის ოლქის ტერიტორიის ნაწილობრივი ოკუპაცია მოახდინა. დენიკინის საოკუპაციო რეჟიმს ადგილობრივი ქართველი და არაქართველი მოსახლეობის ცხოვრების პირობების მნიშვნელოვანი გაუარესება მოჰყვა. ძალადობა, განუკითხაობა და ძარცვა-გლეჯა ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა. ამას არ შეიძლება მოსახლეობის პროტესტი და საპასუხო ქმედებები არ მოჰყოლოდა შედეგად. საერთო ჯამში, გლეხებმა და კაზაკების უმრავლესობამ არ მიიღო მონარქიის აღდგენის იდეა, აკრძალა რა როგორც მისი, ასევე ბოლშევიზმის პროპაგანდა [9].

---

¹ ნიკოლაი ვლადიმირის ძე ვორონოვიჩი (1887-1967) – რუსი სამხედრო და პოლიტიკური მოღვაწე, სოციალისტ-რევოლუციონერთა (ესერთა) პარტიის წევრი, მეფის არმიის როტმისტრი. რუსეთ-იაპონიისა და I მსოფლიო ომების მონაწილე. რუსეთის სამოქალაქო ომში შავიზღვისპირეთში მოქმედი „მწვანეთა“ მოძრაობის ლიდერი და სამხედრო მეთაური. 1909 წლიდან ცხენოსან გრენადერთა პოლკის კორნეტი. 1913 წლიდან პოლკის კვარტერმეისტერი და სამწყობრო ნაწილის უფროსი. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ, 1917 წლიდან, ლუჟსკის ჯარისკაცთა დეპუტატების საბჭოს თავმჯდომარე. 1918 წლიდან საქართველოშია და ცხოვრობს სოჭსა და გაგრაში. 1918 წლის ბოლოდან გენერალ დენიკინის მიერ სოჭის ოლქის ოკუპაციის შემდეგ, ოლქის მოსახლეობის მიერ არჩეულ იქნა სოჭისა და შავიზღვისპირეთის გლეხთა ლაშქრის, ე.წ. „მწვანეების“ უფროსად. 1920 წლის გაზაფხულიდან ვორონოვიჩი და მისი „მწვანეები“ აწარმოებდნენ წარმატებულ სამხედრო მოქმედებებს თეთრგვარდიელთა წინააღმდეგ. შავიზღვისპირეთიდან დენიკინელთა განდევნის შემდეგ, 1920 წლის ბოლოდან ცხოვრობს საქართველოში, შემდეგ კი გადადის ემიგრაციაში.

ასე დაიწყო სისხლიანი ვანდუა შავიზღვისპირეთსა და აფხაზეთში, რომლის პირველი ნაბიჯები „მწვანეების“ – გლეხთა ადგილობრივი პარტიზანული მოძრაობის ორგანიზება იყო. იქმნება სხვადასხვა პარტიზანული რაზმები, სადაც ძირითადად იმ სოფლების მოსახლეობა ერთიანდებოდა, რომლებმაც თავი აარიდეს დენიკინისეულ განვევას – პლასტუნკა, ორეხოვო-პოლიანა, ნავაგინკა, მამაიკა, აჟეკი და სხვა. პარტიზანთა უმეტესობას ქართველი და რუსი გლეხები შეადგენდნენ [10]. ოკუპანტებთან დაპირისპირებული გლეხები ტყეებში გავიდნენ და იქ დაიწყეს წინააღმდეგობის პარტიზანული რაზმების ორგანიზება. სწორედ ტყეებში გასულ გლეხებს დაერქვათ „მწვანეები“, ხოლო მათ მიერ ორგანიზებულ სამხედრო ძალას – „მწვანე არმია“. აი, ასეთია „მწვანე არმიის“ წარმოშობისა და აქტივობის მოკლე ისტორია...

დავუბრუნდეთ ისევ ანატოლიას და აქაურ „მწვანე არმიას“. ფაქტია, რომ ეს ორი სიტყვა – „მწვანე არმია“ – დაბურული იყო საიდუმლოების ატმოსფეროთი, იმ განსაკუთრებულობით, რაც რუსეთისა და თურქეთისათვის იყო დამახასიათებელი. ცნობილი ფრანგი აღმოსავლეთმცოდნისა და თურქოლოგის, სორბონის უნივერსიტეტის პროფესორის, მუსტაფა ქემალის ბიოგრაფის, საფრანგეთის შინაგან საქმეთა მინისტრის კაბინეტის დირექტორის, ალექსანდრ ჟევახოვის (წარმოშობით ქართველი – ჯავახიშვილი) მიხედვით რუსულიდან ნასესხები რეალობა – „მწვანე არმია“ და მისი დასახელება ქემალისტთა ერთ-ერთი ლიდერის, გენერალ ქიაზიმ ყარაბეჯირის მიერ იყო მოფიქრებული. აქაც მითები სჭარბობენ რეალობას. ბრიტანელთა მიერ კონსტანტინოპოლის ოკუპაციიდან რამდენიმე დღეში ყარაბეჯირი არზრუმიდან შემდეგი შინაარსის წერილს უგზავნის მუსტაფა ქემალს: „მე გთავაზობთ, რომ ამ ორგანიზაციას „მწვანე არმია“ დაერქვას. ცნობილია, რომ „მწვანე არმიამ“ რუსეთში სერიოზული ზიანი მიაყენა დენიკინის ზურგს. გარდა ამისა, მწვანე ფერი ჩვენს ხალხზე დიდ შთაბეჭდილებას ახდენს. სიტყვამ „წითელი“, შეიძლება უარყოფითი დამოკიდებულება გამოიწვიოს როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე მის გარეთ... და მწვანე არმია? მაინც რა არის ეს? არავინ არ იცის, მაგრამ ყველა პატივს სცემს ამ ფერს“ [11]. ეს ამონარიდი ამავე დროს ნათლად აჩვენებს იმ ფაქტს, რომ ზემოთ მოყვანილ ავტორთა მოსაზრებების სანინააღმდეგოდ, მუსტაფა ქემალმა არა თუ იცოდა „მწვანე არმიის“ არსებობის შესახებ, არამედ მონაწილეობდა კიდევ მის დაფუძნებაში.

საინტერესოა თავად მუსტაფა ქემალის დამოკიდებულება „მწვანე არმიისადმი“. აქაც კარდინალურად განსხვავებული მიდგომებია. ემელ აკალი აღნიშნავს, რომ გენერალ იზმეთ იუნონუს მიხედვით, მუსტაფა ქემალმა არ იცოდა „მწვანე არმიის“ არსებობის შესახებ და ცხადია, არც მისი ნევრი იყო, – და აქვე ამატებს, – თუმცა ეს ცნობა არ უნდა შეესაბამებოდეს სიმართლეს [12, 314]. ლორდი კინროსი აღნიშნავს, რომ თავის დროზე, აჯანყებულების პერიოდში, მუსტაფა ქემალის თანხმობით „მწვანე არმიად“ ნოდებულის საიდუმლო ორგანიზაცია შეიქმნა, რომელიც ეროვნული იდეალების დამცველ კარგად ორგანიზებულ სამხედრო ძალას წარმოადგენდა... დროთა განმავლობაში „მწვანე არმიამ“ ორი საშიში მიმდინარეობა წარმოშვა – ერთის მხრივ, სამხედრო რაზმების შექმნა დაიწყო, რომლებიც რეალურად ბანდფორმირებებს წარმოადგენდნენ, მეორეს მხრივ კი, ნებისთ თუ უნებლიეთ, კომუნისტებისა და განსაკუთრებით ეთჰემ ჩერქეზის იარაღად იქცა [13, 174].

და მართლაც, „მწვანე არმიას“ მალე დასავლეთ ანატოლიის „ნაციონალური ძალების“ ქარიზმატული ლიდერი, კავკასიელ მუჰაჯირთა შთამომავალი, ეთჰემ ჩერქეზიც უერთდება. ეს კიდევ უფრო ზრდის ამ ორგანიზაციის ზეგავლენას, როგორც ანატოლიაში, ასევე მის გარეთ. საქმე იმაშია, რომ ეთჰემთან ერთად „მწვანე არმია“ იძენს დიდ და ეფექტურ სამხედრო ძალას ეთჰემის პარტიზანული რაზმების სახით. მოგვიანებით ეთჰემმა შეძლო „მწვანე არმიის“ კიდევ უფრო გაძლიერება და მისი შეიარაღება არტილერიითა და ტყვიამფრქვევებით. ეთჰემ ჩერქეზის შტაბი ქუთაიაში განთავსდა. ინგლისელი მკვლევარი, მუსტაფა ქემალის ბიოგრაფი ენდრიუ მანგო (Andrew Mango) აღნიშნავს, რომ კომუნისტებისადმი სიმპათიას განსაკუთრებით ექსიტიჰადისტები გამოხატავდნენ. მათ მოღვაწეობა რევოლუციურ ნაციონალისტებად დაიწყეს, ახლა კი, ზოგიერთი მათგანი, განსაკუთრებით პარტიის ინტელექტუალური ნაწილი, რევოლუციურ ინტერნაციონალიზმს ეთამაშებოდა. იგი წერს: „ლენინის დაპირებამ ცარისტული იმპერიის ხალხების ემანსიპაციის შესახებ, დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა თურქეთის ჩერქეზ მოსახლეობაზე. ჩერქეზი პარტიზანების ლიდერი ეთჰემი, როგორც თვითონ აღნიშნავს თავის მემუარებში, „გულწრფელი ენთუზიაზმით აღსავსე საბჭოთა პარტიზანი იყო იმ დღემდე, სანამ ერების გათავისუფლების უზადო და მიმზიდველი პრინციპები, რომლებიც ლენინმა გამოაცხადა, თავად საბჭოების მიერ არ იქნა დარღვეული“. ეთჰემს წარმოედგინა, რომ თურქ რევოლუციონერ

ლიდერებს შორის ყველაზე მეტად მას ენდობოდა მოსკოვი. 1920 წლის მაისში ნახევრად ფარული ორგანიზაცია – „მწვანე არმია“ შეიქმნა ანკარაში. მის პროგრამაში შერწყმული იყო ისლამისტური საბრძოლო განწყობები და სოციალისტური იდეოლოგიის გარკვეული ელემენტები. მან მუსტაფა ქემალის ზოგიერთი თანამებრძოლიც მიიზიდა“ [14, 143].

ამ მომენტისათვის მუსტაფა ქემალი იძულებული იყო ელიარებინა, რომ ეთჰემი თავისი დიდების ზენიტში იყო და ძალიან მალე პროცესებმა უკვე მუსტაფა ქემალისათვის არასასურველი მიმართულებით დაიწყო განვითარება, რადგან „მწვანე არმია“ თანდათან გავიდა კონტროლის სფეროდან და იგი ნაციონალისტებისათვის საშიშ ძალად იქცა. ასეთმა მდგომარეობამ აიძულა მუსტაფა ქემალი, რომ როგორმე შეეზღუდა ამ ორგანიზაციის აქტივობა და ნელ-ნელა საერთოდ გაეუქმებინა იგი. მაგრამ პირველი ცდები უშედეგო აღმოჩნდა, რადგან „მწვანე არმიამ“ მოქმედებების არეალი შეიცვალა და იგი ესკიშეჰირში გადავიდა, სადაც ეთჰემ ჩერქეზი ფაქტობრივად ერთპიროვნულ მმართველს წარმოადგენდა.

„მწვანე არმიის“ პროგრამაში კი უცნაურად იყო შეზავებული ბოლშევიზმისა და ისლამის დებულებები. „მწვანე არმია – ორგანიზაციაა, რომელიც ხალხის კეთილდღეობისთვისაა შექმნილი... იგი შედგება მორჩილი უმრავლესობისაგან, რომელიც დომინანტურ უმცირესობაზე მუშაობს...“ მის საფუძვლებში ჩადებული იყო მუსლიმური კანონის პრინციპები, თავისი აღსარებებით, მარხვებითა და მსხვერპლთშენირვებით. მოგვიანებით ნაციონალური მოძრაობის მხარდამჭერი ერთ-ერთი ინტელექტუალი ლიდერი, ჰალიდე ედიპი აღნიშნავდა რა „მწვანე არმიის“ წარმატებებს, წერდა: „სიმპათიური იდეების ამორფული კოლექცია, რომელიც დაუკმაყოფილებელი სურვილებით იყო შობილი“.

თუ შევადარებთ შავიზღვისპირეთის „მწვანე არმიას“ ანატოლიურ „მწვანე არმიასთან“, მეტად საინტერესო დასკვნები შეიძლება გამოვიტანოთ. – სოჭის ოკრუგის მწვანე არმია..., – წერდა სერგო ორჯონიკიძე, – უბრალო ხალხია, რომლებსაც არ სურთ მობილიზაცია და არ აღიარებენ დენიკინის ხელისუფლებას [15, 104]. ნამდვილად მართალი იყო ამხანაგი სერგო ამ შემთხვევაში – „მწვანე არმიის“ სახით სოჭისა და სოხუმის ოლქებში აგორებული წინააღმდეგობის სახალხო მოძრაობა შეიარაღებული პროტესტის იმ ფორმას წარმოადგენდა, რომელიც ერთნაირად ებრძოდა როგორც მონარქიზმის აღდგენის იდეას, ასევე ბოლშევიზმის პროპაგანდას.

მოკლედ რომ ვთქვათ, შავიზღვისპირეთის „მწვანე მოძრაობა“ თავისი გამომწვევი მიზეზებითა და შინაარსით, მართლაც სახალხო მოძრაობას წარმოადგენდა, რომელიც შეიარაღებული გზით ებრძოდა ძალაუფლების უზურპაციის ნებისმიერ ფორმას. ამ ბრძოლას ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ნიშან-წყალიც კი არ ჰქონდა.

რუსეთისაგან განსხვავებით, ანატოლიაში მოქმედი ე. წ. „ნაციონალური ძალები“ და „მწვანე არმია“ კი ანტანტასა და ბერძნულ საოკუპაციო ჯარებს ებრძოდა. ამ თვალსაზრისით იგი წმინდად ანტისაოკუპაციო ძალებს წარმოადგენდა და კონცეპტუალურადაც არაფერი საერთო არ ჰქონდა „მწვანე მოძრაობის“ იდეასთან. მაგრამ ამ თეორიებს არც ანატოლიელი ნაციონალისტები აგდებდნენ არაფრად და არც კონსტანტინოპოლელი იტიჰადისტები. უფრო მეტიც, ანატოლიური „მწვანე არმია“ გარკვეული პოლიტიკური საბურველითაც იქნა შენიღბული. და აქ ბოლშევიკურმა იდეოლოგიამ იმძლავრა. თავის მოგონებებში „მწვანე არმიასთან“ დაკავშირებით მუსტაფა ქემალი საკმაოდ ბუნდოვან განსაზღვრებებს იძლევა: „ანკარაში დიდი ეროვნული კრების გახსნის შემდეგ შეიქმნა ორგანიზაცია – „მწვანე არმია“. მე ძალიან კარგად ვიცნობდი მის დამაარსებლებს, ჩემს ახლობელ ხალხს. მაგრამ ამ ორგანიზაციამ შემდგომში გადააჭარბა თავის უფლებამოსილებებს და უფრო ფართო ამოცანები დაისახეს მიზნად“ [16, 176].

აქ ისმის კითხვა – და რა მიზნები ჰქონდა მას? ისევ არ არის ცნობილი. ფაქტია, რომ მუსტაფა ქემალისათვის ეს საიდუმლო საზოგადოება მეტად სახიფათო გახდა და საჭირო გახდა მისი დაშლა. თან რაც შეიძლება ჩქარა.

თუ ჩვენს ხელთ არსებულ მონაცემებს გავაანალიზებთ, შემდეგი დასკვნები შეიძლება გამოვიტანოთ. არსებობს თეორიები იმის შესახებ, რომ ანატოლიური „მწვანე არმია“ იმისათვის იყო შექმნილი, რომ მოსკოვისათვის ეჩვენებინათ, თითქოს რევოლუციური იდეები ანატოლიაშიც პოპულარობით სარგებლობდა და იგი მოსკოვურ მოდელს ეფუძნებოდა. ეს აქტი რუსეთის წინაშე გარკვეული ხარკის მოხდად უნდა შეფასდეს. ფაქტი ისაა, რომ „მწვანე არმია“ საიდუმლო ორგანიზაციად რჩებოდა და დიდი ეროვნული კრების თავმჯდომარე, მუსტაფა ქემალიც მისგან დისტანცირებას აკეთებდა. ესეც მუსტაფა ქემალის ტაქტიკური სვლა იყო, რათა ასეთი ქმედებებით გარკვეულად დაძაბულ მდგომარეობაში ჰყოლოდა ანტანტა. მუსტაფა ქემალი იმის დემონსტრირებასაც ცდი-

ლობდა, რომ თითქოს ანატოლიაში საკმაოდ დიდი იყო ბოლშევიზმის ზეგავლენა. ამით იგი ანტანტის მხრიდან ზენოლის გარკვეულ შემცირებასა და მასთან კონსტრუქციული ურთიერთობების დამყარებას იმედოვნებდა. ისე გამოდის, თითქოს „მწვანე არმია“ ანტანტის წინააღმდეგ არსებული გარკვეული „საფრთხოებელას“ როლს ასრულებდა ქემალისტებისათვის. ასეთ მდგომარეობას კი ანტანტისათვის უნდა ებიძგა თანამშრომლობაზე წასულიყვნენ ქემალისტებთან. ფაქტი ისაა, რომ ამ ახალი საფრთხის – „მწვანე არმიის“ გაჩენა ქემალისტებისათვის ტაქტიკურად მეტად კარგად მოფიქრებული და გათამამებული სვლა იყო. მაგრამ მისმა უდიდებულესობა ისტორიამ ისე ინება, რომ შემდგომი მოვლენები სულ სხვანაირად განვითარდა. ნელ-ნელა „მწვანე არმია“ და მასში ინტეგრირებულმა „ნაციონალურმა ძალებმა“ ოსმალთა იმპერიის ყოფილი სამხედრო მინისტრისა და იტიჰადისტთა პარტიის ლიდერის, ექსოსმალო გენერლის, ენვერ ფაშასადმი ერთგულების დემონსტრირება დაიწყო. ანატოლიაშიც გავრცელდა ხმები, რომ თითქოს სწორედ ეს ორგანიზაცია იქნებოდა იმ შეიარაღებული ძალების ბირთვი, რაზე დაყრდნობითაც აპირებდა ამიერკავკასიაში მყოფი ენვერ ფაშა ანატოლიაში შემოსვლას და თავისი ძველი დიდების დაბრუნებას.

„მწვანე არმიისა“ და კავკასიაში მოქმედი ექსტიჰადისტების ურთიერთობები ნახევრად ლეგენდარული ხასიათისაა, თუმცა არსებობს ამ მოსაზრების სანაწინააღმდეგო არგუმენტებიც. „მწვანე არმიის“ ერთ-ერთი ხელმძღვანელი ჰუსეინ რაუფ ორბეის გადასახლებიდან დაბრუნების შემდეგ ჰაკი ბეჰიჩი წერს, რომ მათ მიერ შექმნილია საიდუმლო ორგანიზაცია, რომლის მიზანიცაა ქვეყნის ბოლშევიზაციისაკენ წაყვანა, რაც მისი და მუსტაფა ქემალის ერთობლივ გადაწყვეტილებას წარმოადგენდა. ამ ორგანიზაციის დასახელება „მწვანე არმია“ და ისინი კონტაქტში იმყოფებიან თავიანთ მეგობრებთან თურქესტანში, ირანსა და აზერბაიჯანში, რომელთაგან იღებენ რჩევებსა და ინსტრუქციებს გარეთ მყოფი ორგანიზაციების „მწვანე არმიაში“ ასიმილაციის შესახებ [17, 232-233]. ბილკენტის უნივერსიტეტის პროფესორი, ნერსინ ერსოი მაკმიკენი კი პირდაპირ მიუთითებს ენვერ ფაშას პერსონაზე: „ეჭვი არ უნდა გვეპარებოდეს იმაში, რომ ჰაკი ბეჰიჩის ეს „მეგობრები“ კავკასიაში მოქმედი იტიჰადისტები იყვნენ, და კერძოდ – ენვერ ფაშა [18, 55].“

პრინსტონის უნივერსიტეტის დოქტორის, ახლო აღმოსავლეთისა და საერთაშორისო ურთიერთობების პრობლემათა მკვლევარის, პროფესორ შუჰნაზ ილმაზის (Şuhnaz Yilmaz) მიხედვით, ენვერ ფაშას მხარდამჭერებს თავიდანვე საიდუმლო ორგანიზაცია „ყარაქოლი“ და ექსიტიჰადისტები წარმოადგენდნენ, მაგრამ ისიც ცხადია, რომ ისინი მხოლოდ ამ ძალის იმედად არ იყვნენ. ნათელია, რომ ენვერ ფაშას მხარს უჭერდნენ ანატოლიის გავლენიანი წრეები. ნათლად იკვეთება ის აზრიც, რომ ენვერ ფაშას „მწვანე არმიის“ მხარდაჭერის იმედიც ჰქონდა. ისიც ცნობილი ფაქტია, რომ ენვერ ფაშას „ტრაპიზონის უფლებათა დაცვის საზოგადოება“ ემხრობოდა, მის ღია მხარდამჭერად კი ანკარის დიდი ეროვნული კრების 40 დეპუტატიც გამოდიოდა. პარლამენტართა ეს ჯგუფი საიდუმლო მუშაობას აწარმოებდა მუსტაფა ქემალის დასამხობად [19, 193].

საბოლოოდ, ანატოლიურმა „მწვანე არმიამ“ თავისი მოღვაწეობა კავკასიური „მწვანე არმიისაგან“ განსხვავებით, უშედეგოდ და უსახელოდ დაასრულა. იგი ქემალისტებთან ჭიდილში დამარცხდა. მაგრამ ეს უკვე სულ სხვა ისტორიაა სხვა აქტორებისა და სხვა ლიდერების მონაწილეობით.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Constantinople, The New York Times, March 19, 1920.
2. Bülent Gökay. The Illicit Adventure of Rawlinson, British Intelligence in the Final Phase of the Ottoman Empire, Cambridge, Churghill College Center, De Robeck Papers, London, 1993.
3. Черчилль В., Мировой кризис 1918-1925, Пер. с англ.; с предисл. И. Минца, Москва, <http://militera.lib.ru/memo/0/one/english/churchill2.rar>.
4. Mete Tunçay, Türkiye’de Sol Akimlar (1908-1925), vol. I, Istanbul, BDS Yayinlari, 1991.
5. Niyazi Berkes, The development of secularizm in Turkey, The stuggle for national liberation, Hurst & Company, London.
6. Bülent Gökay, Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991, Soviet Foreign Policy, Turkey and Communism, New York, 2006.
7. G. S. Harris, The Communists and the Kadro Movement: Shaping Ideology in Atatürk’s Turkey, Istanbul, 2002.

8. Н. В. Воронович, *Меж двух огней*, Архив русской революции В 22 томах, Москва, Политиздат, 1991-1993.
9. Зайцев Андрей Алексеевич, *Региональный политический процесс в условиях гражданской войны 1917-1922 гг. (На материалах Дона и Кубано-Черномарья)*. Автореферат, Диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук, Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, Москва, 2009. [http://oldvak.ed.gov.ru/common/img/uploaded/files/vak/announcements/istorich/2009/009/Zaytsev AA](http://oldvak.ed.gov.ru/common/img/uploaded/files/vak/announcements/istorich/2009/009/ZaytsevAA).
10. Н. Е. Герасимова, *Гражданская война, 1918-1920 гг., Сочи: Страницы прошлого и настоящего. Иллюстрированный сборник статей (2003 год)*. <http://sochionline.3dn.ru/blog/sochi-stranicy-proshlogo-i-nastojashhego-illjstirovannyj-sbornik-statej-2003-god/2011-08-31-66>
11. Александр Жевахов, *Кемаль Ататюрк, Перевод осуществлен по изданию: Alexandre Jevakhoff, Kemal Atatürk, Paris, Tallandier, 1999.*
12. Emel Akal. *Milli Mücadelenin Baçlangicinda Mustafa Kemal, Ittihat Terakki ve Bolşevizm Istanbul, 2002.*
13. ლორდი კინროსი, ათათურქი, ქართული ბიოგრაფიული ცენტრი, თბილისი, 2011.
14. Andrew Mango, *Atatürk, John Murray (Publishers), London. 2004.*
15. Г. К. Орджоникидзе, *Год гражданской войны на Северном Кавказе, Статьи и речи. В двух томах, Государственное издательство политической литературы, Том I, Москва, 1956.*
16. Мустафа Кемаль, *Путь новой Турции, 1919-1927, Т. I, Первые шаги национально-освободительного движения. Государственное издательство Литиздат, 1929.*
17. Mete Tunçay. *Türkye’de Sol Akimlar (1908-1925), vol. II (Istanbul: BDS Yayinlari, 1991).*
18. Nersin Ersoy McMeekin, *Turkey’s relations with the bolsheviks (1919-1922), The department of international relations, Bilkent University, Ankara, 2007.*
19. Şuhnaz Yılmaz, *In pursuit of elisive glory: Enver Pash’s role in the Pan-Islamic and Basmachi movements, International journal of Turkish studies, Volume 13, №1-2. 2007.*

Archil Chachkhiani

*Doctor of History, Colonel, David Aghmashenebeli
National Defence Academy of Georgia*

The Kemalists and the Mysterious „Green Army“

Summary

The represented article reviews the political-ideological preconditions of creation and the activities of the secret military organization „Green Army“, which acted on the territories out of the control of the Antanta forces. The activities of the „Green Army“ began in Anatolia under the command of Mustafa Kemal. Some parallels are drawn between the activities of the Russian „Green Army“ and the contradictory discourse is discussed, concerning the ideological bases of the Anatolian „Green Army“, which is still continuing nowadays.

ეკა ბუხრაშვილი
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი

მაია ფირჩხაძე
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

სამხრეთ კავკასია და ირანის რეგიონალური თანამშრომლობის პარაკსპექტივები და გამოწვევები

რეგიონალური თანამშრომლობის პოლიტიკაში იმ ქვეყნების ურთიერთობა იგულისხმება, რომლებიც ერთად ქმნიან კონკრეტულ ისტორიულ-გეოგრაფიულ, ეკონომიკურ და გეოპოლიტიკურ რეგიონს. თანამედროვე ეტაპზე ირანის მეზობელი ქვეყნებიც ამავე კონტექსტით ითვლებიან „რეგიონალურ თანამშრომლებად“. ირანი შუა აღმოსავლეთის ქვეყანას წარმოადგენს, მისი მეზობლები კი არიან სამხრეთ კავკასიის, დასავლეთ აზიის, კასპიის ზღვის და ცენტრალური აზიის ქვეყნები: აზერბაიჯანი, სომხეთი, თურქეთი, თურქმენეთი, ავღანეთი, პაკისტანი, ერაყი და არაბთა გაერთიანებული საემიროები. ირანის მათთან ურთიერთობა მრავალფეროვანია, რასაც ქვეყნის არამარტო სტრატეგიული მდებარეობა, არამედ ბუნებრივი რესურსების სიმრავლაც უწყობს ხელს – ირანი ფლობს ნავთობპროდუქტების და ბუნებრივი გაზის საკმაოდ დიდ რაოდენობას და ტექნოლოგიურად შუა აღმოსავლეთის ერთ-ერთი ყველაზე განვითარებული სახელმწიფოა. რესურსების შედეგია ისიც, რომ ირანის მთლიანი შიდა პროდუქტის მიხედვით (მშპ) მეოთხე ადგილს იკავებს ისლამურ სამყაროში და სიდიდით თურქეთის შემდეგ – მეორე ადგილს დასავლეთ აზიაში [1].

1979 წლის ირანის ისლამური რევოლუციისა და ქვეყნის პოლიტიკური სისტემის ტრანსფორმაციის, აგრეთვე ირან-ერაყის ხანგრძლივი ომის დასრულების შემდეგ ირანის როლი საერთაშორისო პოლიტიკურ პროცესებში გაიზარდა [2, 285].

XXI საუკუნის დამდეგს ირანმა საერთაშორისო ურთიერთობებში ახალ პოლიტიკურ ალტერნატივებსაც დაუდო სათავე – ირანის პრეზიდენტმა მოჰამად ჰათამმა (ქვეყნის მეთაური 1997-2005 წწ.) 2000 წელს მსოფლიოს შესთავაზა „ცივილიზაციათა დიალო-

გი“, რომელიც ფართოდ გაიზიარა გაერომ და ევროპის ქვეყნებმა და შედეგად არსებული მსოფლიო წესრიგის გადახედვაც გამოიწვია [3]. თუმცა მომდევნო პერიოდში, პრეზიდენტ აჰმადი ნეჯადის „ახალმა კონსერვატიზმმა“ ისლამური რესპუბლიკა აქამდე ყველაზე რთულ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ იზოლაციამდე მიიყვანა. ამიტომაც, 2013 წელს პრეზიდენტად არჩეული ჰასან რუჰანის პრიორიტეტი ქვეყნის საგარეო პოლიტიკურ კურსში ცვლილებების შეტანა გახდა და მან მიაღწია კიდევ ამას. ახალი ერა ირანის საგარეო პოლიტიკურ ურთიერთობებში პრეზიდენტმა ჰასან რუჰანმა შემდეგნაირად განსაზღვრა: „გვინდა 30 წლიანი მტრობა მეგობრობად გადავაქციოთ“-ო [4].

ჰასან რუჰანის მთავრობის საგარეო პოლიტიკურ კურსზე შეიძლება ვიმსჯელოთ საგარეო საქმეთა მინისტრ ჯავად ზარიფის მიერ Foreign Policy-ში გამოქვეყნებული სტატიის მიხედვით – „რა სურს რეალურად ირანს“. აღნიშნულ სტატიაში ავტორი მიმოიხილავს საერთაშორისო პოლიტიკაში მიმდინარე ცვლილებებს, ირანის როლს, მიზნებსა და მათი მიღწევის გზებს. ქართულ სამეცნიერო სივრცეში კარგადაა შენახილი ზარიფის აღნიშნული სტატია [2, 288]. ირანელი დიპლომატის აზრით, მრავალპოლუსიან სამყაროში ირანს, როგორც მნიშვნელოვან რეგიონულ ძალას, თავისი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო უნიკალური პოზიცია აქვს. ირანის ისლამურ რესპუბლიკას შეუძლია აქტიური მონაწილეობა მიიღოს რეგიონში მშვიდობის, უსაფრთხოებისა და სტაბილურობის დამყარებაში და კატალიზატორის როლი შეასრულოს მიმდინარე პოლიტიკურ ცვლილებებში [2, 288] ამავე დროს ირანის ახალი საგარეო პოლიტიკური დისკურსი „გონივრულ ზომირებაზე“ იქნება დაფუძნებული, რომელიც კონფრონტაციიდან დიალოგზე გადასვლას, კონსტრუქციულ ურთიერთქმედებას, ირანის ეროვნული ინტერესების დაცვას და ქვეყნის გრძელვადიან მრავალმხრივ განვითარებას გულისხმობს, ხოლო ირანის თანამედროვე საგარეო პოლიტიკის პრიორიტეტებში ერთ-ერთი უმთავრესი დეტალი ხდება ორმხრივი და მრავალმხრივი ურთიერთობების განვითარება ქვეყნებთან, საერთაშორისო ორგანიზაციებთან და ეკონომიკურ ინსტიტუტებთან [2, 289].

ირანის მთავრობა მიუთითებს, რომ მის სტრატეგიულ გეგმებში არ არის ბირთვული იარაღის ადგილი და თანამშრომლობის-

თვის ქვეყანაში მიიწვია ისეთი ორგანიზაციები, როგორია „BP“, „Eni“ (უმსხვილესი იტალიური ნავთობისა და გაზის კომპანია), „Total“ (ფრანგული ნავთობისა და გაზის კომპანია) და „Shell“ (ნიდერლანდებისა და ბრიტანეთის ნავთობისა და გაზის კომპანია). მთავრობის ამ ახალ ინიციატივებს მხარი დაუჭირა ირანის სულიერმა ლიდერმა აიათოლა ალი ხამენეიმ, რომელმაც მთავრობის მოქმედებას „გააზრებულად გადაგმული ნაბიჯი“ უწოდა [2, 290].

მიუხედავად იმისა, რომ ირანის ბირთვული პროგრამის საკითხის საბოლოო გადაწყვეტაზე საუბარი ჯერ კიდევ ნაადრევია, 2011 წელს ჟენევაში დადებული შეთანხმებითა და მისი შესრულებით რეალურად დაიწყო ირანის პოლიტიკური და ეკონომიკური იზოლაციიდან გამოსვლის პროცესი. აღნიშნული მოვლენების ფონზე, თეირანს საშუალება ეძლევა, ლავირების პოლიტიკის გატარების შემთხვევაში, მრავალპოლუსიან სამყაროში მნიშვნელოვანი რეგიონული ძალის როლი განიმტკიცოს და ანგარიშგასანევი რგოლი გახდეს გლობალური ძალების ურთიერთობებში [5].

ირანის საგარეო პოლიტიკური პოზიცია ღიად დაფიქსირდა, როდესაც 2012 წელს მიუმხრობლობის მოძრაობის ლიდერი გახდა; ამ ორგანიზაციაში 120 სახელმწიფოა გაერთიანებული და ერთერთ მნიშვნელოვან საერთაშორისო სტრუქტურას წარმოადგენს გაეროს შემდეგ [3]. მიუხედავად იმისა, რომ ირანს აქვს გარკვეული ტერიტორიული პრეტენზიები არაბთა გაერთიანებულ საემიროებთან, აზერბაიჯანთან, ავღანეთთან, პაკისტანთან და ერაყთან [6], ასეთი დეფინიციით ირანი ერთმნიშვნელოვნად უნდა მივიჩნიოთ სტაბილური პოლიტიკური პროცესების ქვეყანად.

აღნიშნული პროცესების ფონზე თეირანმა თანდათანობით ჩამოაყალიბა მკაფიო რეგიონული პოლიტიკა. გეოპოლიტიკური და სტრატეგიული კურსიდან გამომდინარე ირანთან აღმოჩნდა დაკავშირებული სამხრეთ კავკასიის, შუა აღმოსავლეთის, ცენტრალური აზიის და კასპიის რეგიონის ნებისმიერ წერტილში მიმდინარე პროცესები: სეპარატიზმი, რელიგიური, ეთნიკური, სამხედრო, ეკონომიკური, ნარკობიზნესი, ლტოლვილების საკითხი თუ სხვ. ირანმა შეძლო და მიაღწია სპეციფიურ ურთიერთობებს ყველა მიმართულებით. როგორია ეს პოლიტიკა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებთან ურთიერთობის კონტექსტში?!

როგორც კვლევები მიუთითებენ, თეირანის რეგიონალური

პოლიტიკის განხილვისას არ უნდა დაგვავინყდეს ნაციონალურ-ფსიქოლოგიური ფაქტორი – ირანის ისლამური რესპუბლიკა უძველესი სპარსეთის მემკვიდრეა და მსოფლიო შიიზმის ცენტრი, რის შედეგადაც ჩამოყალიბდა მენტალურად ირანელი შიიტების ტიპი, ამაყი ადამიანი, რომელიც მნიშვნელოვან პოლიტიკურ ფიგურას წარმოადგენდა წინათ და წარმოადგენს დღესაც. აქედან უნდა მომდინარეობდეს ირანის ამბიციური პოლიტიკაც და ირანული ნაციის ფსიქოლოგიური სიმნიფიკაცია – იცხოვრო ისე, როგორც უკეთესად მიგაჩნია. ეს პოლიტიკა კულტურულ ასპექტშიც განიხილება, რადგან ირანული კულტურის პროპაგანდისტის სახელმწიფო მნიშვნელოვან თანხებს ხარჯავს. ამ მომენტების და თანამედროვე რეალობის გათვალისწინებით ირანი რეგიონის უძლიერეს სუბიექტს წარმოადგენს.

ზოგადად, ისტორიულად, კულტურულად და რელიგიურად უპირველესი და უპირატესი ურთიერთობები ირანს შუა აზიის ქვეყნებთან აქვს, რაც თანამედროვე ეტაპზე ცენტრალურ აზიაში ირანის პოზიციების გამტკიცების მიზნითაა განპირობებული. მართალია ეს ურთიერთობები ძირითადად პოზიტიურად ვითარდება, მაგრამ მაინც ახლავს გარკვეული დაძაბულობა. შედარებით პოზიტიურია ურთიერთობა თურქმენეთთან, მაგრამ ეს უფრო ეკონომიკური მოტივებითაა განპირობებული. თუმცა არსებობს მეორე მხარეც – ესაა თურქმენეთის მკაცრი პოზიცია ისლამური სასულიერო წრეების პოლიტიზებასთან დაკავშირებით – თურქმენეთში ეს სფერო მკაცრადაა რეგლამენტირებული სახელმწიფოს მიერ, რაც ირანის იდეოლოგიურ პრინციპებს ეწინააღმდეგება [7].

ფაქტი მაინც ერთია, ცენტრალური აზიის ქვეყნები მუდმივად მიუთითებენ ირანს დასავლეთის ქვეყნებთან შესაძლო ურთიერთობების გააქტიურებაზე, თუმცა მაინც აღიარებენ ირანის ლიდერობას რეგიონში [8].

ამ ასპექტების გათვალისწინებით ირანის პოლიტიკა ცენტრალური აზიის ქვეყნებთან შეიძლება დავახასიათოთ როგორც მშვიდობიანი. ირანი ცდილობს მიიღოს მათგან ის დადებითი, რაც მას ყველაზე მეტად წაადგება განვითარებაში, მაგრამ წარსული გამოცდილებიდან გამომდინარე (და არა მარტო შუა აზიის, არამედ წინა აზიაში არსებული ვითარებიდან გამომდინარე) ჩამოყალიბდა ფრთხილი დამოკიდებულება აშშ-თან ურთიერთობის კუთხით

და და ყურადღებით ეკიდება ყველა იმ ასპექტს, რასაც რეგიონში აშშ-თან შესაძლო დაპირისპირება შეიძლება მოჰყვეს.

თავისი მეზობლებიდან ირანს ყველაზე მეტად აინტერესებს თურქეთის პოზიცია. თურქეთი, როგორც ოსმალეთის იმპერიის მემკვიდრე, რამდენიმე მიმართულებით შემოვიდა სამხრეთ კავკასიაში – პოლიტიკური, ეკონომიკური და იდეოლოგიური მიმართულებით. თურქეთის ხელისუფლებამ 1991 წლიდან, სსრ კავშირის დაშლის დღიდან დაიწყო მზადება რეგიონში წამყვანი პოზიციების დასაკავებლად. 1990 წელს თურქეთმა სტამბულში მოიწვია თურქესტანის საერთაშორისო ყურულთაი, სადაც ყურადღების ცენტრში მოექცა „გარე თურქების“ საკითხი, რაც პირველი ნაბიჯი იყო „ახალ“ პოლიტიკაში. სადღეისოდ თვალნათელია, რომ ახალი თურქული იმპერიის შექმნა, რომელიც დამყარებული იქნება თურქეთის „უფროს ძმობაზე“, არც ისე ადვილი აღმოჩნდა. სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები იმაზე მეტად აღმოჩნდნენ დამოკიდებულები რუსეთზე, ვიდრე ეს თურქეთს წარმოეგინა. ასეთ პირობებში თურქეთის ხელისუფლება ახალ ვარიანტს ქმნის გავლენისთვის: ის ხსნის თავის საგანმანათლებლო, რელიგიურ დანესებულებებს ამ რეგიონში. ამას ემსახურება საინფორმაციო ინტერნეტსივრცე – „თურქული სამყაროს საინფორმაციო ბანკი“. თურქეთის ხელისუფლება თავისი მიზნებისთვის აქტიურად იყენებს კერძო ბიზნესსაც და სხვადასხვა საზოგადოებრივ თუ რელიგიურ ორგანიზაციებს ამ ურთიერთობების გასააქტიურებლად და ამ მიმართულებით არც შორს მიმავალ პერსპექტივებზე იტყვის უარს [9].

ირანის ურთიერთობა თურქეთთან დღეისათვის მშვიდობიანიცაა და წინააღმდეგობრივიც, ერთის მხრივ ირანის ატომურ პროგრამას საფრთხედ აღიქვამენ მეზობელ თურქეთში, თუმცა აღიარებენ, რომ თურქეთის ეკონომიკურ თანამშრომლობას დიდი დივიდენდების მოტანა შეუძლია ორივე მხარისათვის. ასეთი დინამიკა ახასიათებს ირანის რეგიონალურ ურთიერთობას და დადებითად წარმოაჩენს შემდგომ პარტიონორობასაც [8].

ირანისთვის ძალზედ მნიშვნელოვანია ჩრდილოეთის მიმართულება და კონტაქტები რუსეთთან. რუსეთი და ირანი ფაქტიურად რეგიონალური ტიპის სტრატეგიული პარტნიორები არიან. ახლო აღმოსავლეთში მათ აერთიანებთ სირიის ფაქტორი და ასეთივე ფაქტორი სამხრეთ კავკასიაში. რუსეთს სურს ირანთან კავშირი,

უშუალო საზღვარი, მაგრამ არა როგორც სახელმწიფო საზღვარი, არამედ როგორც ევრაზიული ეკონომიკური სივრცის და ირანის საზღვარი. გასთვალისწინებელია, რომ სომხეთ-თურქეთის და სომხეთ-ირანის საზღვარს დღეისათვის მართლაც გააჩნია ევრაზიის ეკონომიკური კავშირის საზღვრის სტატუსი. ეკონომიკური განვითარების პერსპექტივის თვალსაზრისით რუსეთს სურს თურქეთის შევიწროება რეგიონში და ირანს განიხილავს როგორც ახალ ენერგოპარტნიორს. ამ კუთხით თეირანი-ერევანი-თბილისის მილსადენის მშენებლობაც სავსებით რეალური შეიძლება იყოს. შესაძლებელია მაგისტრალების „ჩრდილოეთ-სამხრეთი“ მშენებლობის განხორციელება სხვა მიმართულებითაც, ვიდრე აქამდე მოიაზრებოდა [10].

რუსეთს არც საომარი დაძაბულობა აწყობს ირანთან. მას უნდა ირანის ბუნებრივმა რესურსებმა კონკურენცია არ გაუწიონ. ამავდროულად ირანი არის დამოკიდებული გაეროში რუსეთის მხარდაჭერაზე, კერძოდ, თეირანს არ სურს რუსეთის ინტერესების სანაღმარებლოდ იმოქმედოს სამხრეთ კავკასიაში, განსაკუთრებით ეს იგრძნობა სომხეთისა და საქართველოს მიმართ [7].

გეოპოლიტიკურად კავკასიის რეგიონს დიდი მნიშვნელობა აქვს ირანისთვის – სამხრეთ კავკასია არამარტო ქრისტიანული და ისლამური ცივილიზაციების გზაჯვარედინზე დგას, არამედ ეს ევროპა-აზიის სტრატეგიული გზაჯვარედინიცაა და მნიშვნელოვანი სათბობ-ენერგეტიკული ცენტრიც, რომელიც გეოგრაფიულადაც უშუალოდ უკავშირდება ირანისათვის ძალზედ მნიშვნელოვან კასპიის სივრცეს.

ზოგადად სამხრეთ კავკასიით ირანის დაინტერესება ახალი არაა. ბიზანტიისა და ირანის საუკუნოვან ბრძოლას სამხრეთ კავკასიისთვის XVI-XVIII საუკუნეებში ოსმალეთის იმპერიაც შეემატა, XIX საუკუნეში კი რუსეთიც, რომლის გამოჩენამ ვითარება აქ მკვეთრად შეცვალა. XX საუკუნეში რეგიონში დაფიქსირდა ბრიტანეთის ინტერესები, ბოლოს კი აშშ-ის ინტერესებიც. XXI საუკუნის დამდეგს აშშ, ირანიც და თურქეთიც ცდილობენ თავიანთი გავლენის გავრცელებას სამხრეთ კავკასიაში და ამ პოლიტიკას ატარებენ დიდი სიფრთხილით რუსეთთან მიმართებაში, რომელიც ყველაზე აქტიურია რეგიონში [11].

სსრ კავშირის დაშლის შემდეგ სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებ-

თან ურთიერთობამ ირანის ისლამური სახელმწიფო წარსული ურთიერთობების კონცეპტუალური დამოკიდებულების ტრანსფორმაციამდე და ახალი გზების ძიებამდე მიიყვანა, მაგრამ მოხდა ისე, რომ სამივე ქვეყანამ განვითარების საკუთარი გზა აირჩია და სახელმწიფოებრივი სტატუსის გამტკიცება შეძლო.

სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების რეგიონალური პოლიტიკის ვექტორები განსაზღვრულია მრავალი ფაქტორით, ორმხრივი და მრავალმხრივი ურთიერთობებით, მაგრამ ირანმა, თავის მხრივ, შეძლო სპეციფიური ურთიერთობის დამყარება სამხრეთ კავკასიის სამივე სახელმწიფოსთან – საქართველოსთან, სომხეთთან და აზერბაიჯანთან. მართალია, ისინი რამდენიმე სპექტრით განირჩევიან ერთმანეთისაგან, ეთნიკურად, პოლიტიკურად და ეთნოკონფესიურად, მაგრამ 2012 წლის მონაცემებით მშპ-ს მიხედვით სამივე მათგანის მონაცემები ცალ-ცალკე და ვერც ერთად ვერ შეედრებიან ირანის ადგილს მსოფლიო პოლიტიკასა და ეკონომიკაში [12], ამიტომ იძულებულნიც კი არიან გაითვალისწინონ თვიანთი მეზობლის შესაძლებლობები.

სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებიდან ირანს ყველაზე ახლო და, შეიძლება ითქვას, რომ ყველაზე „ახალი პოლიტიკური“ ურთიერთობა აქვს სომხეთთან. სომხეთისთვის ირანთან ურთიერთობას დიდი მნიშვნელობა აქვს, ირანზე მოდის სომხეთის სავაჭრო ბალანსის მესამედი, დანარჩენი ორი-მესამედი – საქართველოზე. მომავალში შესაძლებელია სომხეთისა და ირანის შემდგომი ურთიერთობების გაძლიერებაც, მათ შორის ირანული ელექტროენერჯის ექსპორტი სომხეთ-საქართველოს გავლით რუსეთისაკენ, ასევე სხვა ტიპის პროექტები, მაგალითად, გაზის მიწოდების ახალი მოდელი, რომლის მიხედვით საქართველოს მიენოდება დიდი ოდენობის რუსული გაზი, სომხეთს – უფრო მეტად ირანული, ასევე მოხდება სხვადასხვა ტიპის გზების მშენებლობა ირანიდან შავი ზღვის მიმართულებით. ასეთი პროექტები მომგებიანია სომხეთისთვისაც [13].

კონკრეტულად სომხეთი ირანთან აწარმოებს სტრატეგიული მნიშვნელობის ოთხ პროგრამას: რკინიგზის ხაზების და ნავთობსადენის ტერმინალის მშენებლობას, მაღალი ძაბვის ელექტროგადამცემი ხაზების და მდ. არაქსზე ჰესის მშენებლობას. როგორც ირანის უშიშროების სამსახურის უფროსი ალი სალექი აღნიშნავს, სომხეთთან ურთიერთობები უფრო და უფრო ღრმავდება, სომხე-

თი ხელს წყობს ირანს რუსეთთან, საქართველოსთან და ევროპასთან ურთიერთობაში [13].

სომხეთისა და ირანის თანამშრომლობის სპეციფიური ხასიათი იგრნობა სომხეთ-აზერბაიჯანის კონფლიქტთან დაკავშირებითაც: ამ სიტუაციაშიც ირანი ახერხებს ორივე მხარესთან ყველა დონეზე შეინარჩუნოს ურთიერთობა, თუმცა აშაკარად ერიდება ყარაბაღის კონფლიქტის გააქტიურებას, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს დევნილების პრობლემა, რომლითაც მაქსიმალურად არ არის დაინტერესებული ირანი.

განსაკუთრებით საინტერესოა ირანის ურთიერთობა აზერბაიჯანთან. გულისტანის (1813 წ.) და თურქმანჩაის (1828 წ.) საზავო ხელშეკრულების პირობებით აზერბაიჯანის სამხრეთ ნაწილი ირანის შემადგენლობაში მოექცა. ორასწლიან დაშორებას არ შეიძლება გადავლენა არ მოეხდინა „ჩრდილოეთის“ და „სამხრეთის“ აზერბაიჯანლებზე. „ჩრდილოეთში“ ეს პირველ რიგში გამოიხატა ნაციონალური ავტონომიის შენარჩუნებაში, რაც განსაკუთრებით გამოკვეთილი იყო სსრ კავშირის პერიოდში. ამით „ჩრდილოეთ“ აზერბაიჯანლები ერთგვარად განსხვავდებიან სამხრეთელებისაგან, რომელთა ეთნოკულტურული ხასიათის მოთხოვნები (ირანში რამდენიმე მილიონი აზერბაიჯანელი ცხოვრობს) დღემდე არ არის პრიორიტეტული ირანისათვის. ასეთი ვითარების ფონზე ირანი დიდ სიფრთხილეს იჩენს სეპარატისტული პოტენციალი რომ არ გაიზარდოს. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ „ჩრდილო“ აზერბაიჯანში ისლამური ფუნდამენტალიზმის ზრდა არ მომხდარა, რასაც ალბათ მიესაღმებოდა ირანი. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ შიიტური ისლამის ფართო პროპაგანდისთვის რეგიონში ზოგადად საკმარისი პირობები არ არსებობს [14].

გარკვეული პრობლემებია მოსალოდნელი აზერბაიჯანსა და ირანს შორის კასპიის ზღვის რესურსების ფლობასთან დაკავშირებით, რომლის ირგვლივ სამართლებრივი საკითხები დღემდე არ არის გარკვეული, თუმცა თუ არსებულ კორექტულ ვითარებას გავითვალისწინებთ, მომავალშიც ამ ორ ქვეყანას შორის დაძაბულობის ზრდა მოსალოდნელი არაა.

აზერბაიჯანს შეუძლია დიდი როლი შეასრულოს რუსეთისა და ირანის ურთიერთობაში, შესთავაზოს მათ თავისი ტერიტორია სატრანსპორტო ტვირთებისათვის, განსაკუთრებით სათბობ-ენერ-

გეტიკული მიმართულებით. ამ ასპექტის გამოყენებით ირანი შესაძლოა გახდეს დიდი ექსპორტიორი აზერბაიჯანის ელექტროენერჯისა, რითაც უპირველესად პაკისტანია დაინტერესებული; მაგრამ შესაძლოა ახალი ორმხრივი ოპერაციებიც მივიღოთ: ერთის მხრივ, აზერბაიჯანის ნავთობის მიწოდება ირანის ინდუსტრიული რეგიონისთვის ჩრდილო ირანში, ხოლო მეორე მხრივ, ირანული ნავთობის ექსპორტი მსოფლიო ბაზარზე, როგორც აზერბაიჯანული ნავთობისა. მაგრამ ეს საკითხები არც ისე ადვილი დასარეგულირებელია, რადგან თუ ბაქო შეუერთდება ირანის გაზსადენს და გახდება ირანული გაზის ტრანზიტორი ქვეყანა, ის ირანზე დამოკიდებული აღმოჩნდება. გაზის შევსების ძირითად წყაროდ დარჩება ირანი და რამდენადაც რუსეთი და ირანი შედიან გაზით მდიდარი ქვეყნების ხუთეულში, ხოლო აზერბაიჯანი პირველ თორმეტ ქვეყანაშიც არ შედის, ამით აზერბაიჯანი დაკარგავს თავის გეოპოლიტიკურ გავლენას და ასევე თავის სტატუსსაც სამხრეთ კავკასიაში. ამიტომ ტრანზიტის საკითხები სამხრეთ კავკასიაში არც ისე ადვილი გასათვლელია აზერბაიჯანისთვის და ირანისათვის.

გარკვეული პრობლემებია მოსალოდნელი აზერბაიჯანსა და ირანს შორის კასპიის ზღვის რესურსების ფლობასთან დაკავშირებით, რომლის ირგვლივ სამართლებრივი საკითხები დღემდე არ არის გარკვეული. თუმცა, თუ არსებულ კორექტულ ვითარებას გავითვალისწინებთ, მომავალშიც ამ ორ ქვეყანას შორის დაძაბულობის ზრდა მოსალოდნელი არაა.

ირან-აზერბაიჯანის ურთიერთობის შესწავლით აქტიურად არიან დაინტერესებული არა მარტო რუსეთი, არამედ თურქეთი და დასავლური ქვეყნებიც. როგორც ანალიტიკოსები მიუთითებენ, ადრე დაარსებული ყველა ენერგო-კომუნიკაციური პროექტები (ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანი, „სამხრეთის ნაკადი“, „სამხრეთის კორიდორი“, „ბაქო-თბილისი-ერზერუმი“) თურქეთზე იყო აქცენტირებული, რადგან ირანი იყო იზოლაციაში. ახლა ირანი გამოვიდა იზოლაციიდან, რუსეთმაც უარი თქვა „თურქულ ნაკადზე“, საქართველომაც ეჭვის ქვეშ დააყენა თურქეთთან ცალმხრივი თანამშრომლობის პოლიტიკა და გაააქტიურა თანამშრომლობა ირანთან და რუსეთთან, ამას ემატება ისიც, რომ თურქეთის ტერიტორია დღეს არასტაბილურია ქურთების აჯანყებების გამო და ამ ტერი-

ტორიებთან ახლო გამავალი პროექტები შესაძლოა შეჩერდნენ. ესაა ის ფაქტორები, რომლებიც აზრბაიჯანის და ირანის ურთიერთობებზე ახდენს გავლენას და რომელიც მომავალში ამ ურთიერთობების მშვიდობიან თანაარსებობასაც განაპირობებენ [15].

ირანის კავკასიურ პოლიტიკაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ვექტორია საქართველო, როგორც პოლიტიკური, ასევე ეკონომიკური და გეოსტრატეგიული კუთხით. განსაკუთრებით აქტუალურია ირანისათვის „ჩრდილოეთი-სამხრეთის“ სატრანსპორტო კორიდორი. საქართველო ამ ხაზის მნიშვნელოვანი წერტილია და მისი ჩართვა ამ პროექტში ირანისათვის სასურველია. საქართველოს, როგორც შავიზღვისპირა ქვეყანას, ასევე დიდი მნიშვნელობა აქვს ირანისათვის ევროპული სავაჭრო ურთიერთობების თვალსაზრისით. ირანი დიდ ყურადღებას აქცევს საქართველოს ენერგეტიკულ პრობლემებსაც და სურს გაააქტიუროს თანამშრომლობა ამ კუთხითაც. აქამდე საქართველოს ძირითად ენერგოპარტნიორად აზერბაიჯანი განიხილებოდა, რამდენადაც საქართველო გაზის 90 % აზერბაიჯანისგან იღებდა, მაგრამ ამ ბოლო პერიოდში საქართველო ცდილობს აღადგინოს თავისი გეოპოლიტიკური სტატუსი და, სავარაუდოდ, აზერბაიჯანისთვის მხოლოდ ტრანზიტულ ტერიტორიად ყოფნას აღარ დაჯერდება [15].

ახალი გეოპოლიტიკური პროგრამა, რომლის კონტურები რუსეთთან ურთიერთობის დარეგულირების გზების ძიებასაც გულისხმობს, რუსული გაზით დაინტერესებასაც არ გამოორიცხავს. მიუხედავად აფხაზეთსა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთში“ შექმნილი პრობლემებისა და რუსეთთან არსებული დაძაბული ურთიერთობისა, საქართველოს შეუძლია შექმნას ახალი კორიდორი რუსეთი-საქართველო-ირანის მიმართულებით.

არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ირანი – საქართველოს ურთიერთობაში ეკონომიკური ინტერესების გარდა ჩართულია პოლიტიკური და იდეოლოგიური ასპექტებიც. ირანის სახელმწიფო მუდმივად გამოხატავს დაინტერესებას აშშ-ის გააქტიურების გამო რეგიონში, როგორც ირანის უსაფრთხოებისთვის მნიშვნელოვან მომენტს, მაგრამ რუსეთის გავლენა საქართველო-აშშ -ის ურთიერთობაზე და საქართველოს კულტურული მისწრაფება ევრო-ატლანტიკური სივრცისაკენ ერთგვარი სიმშვიდის გარანტიასაც უქმნის ირანს. თუმცა ირანი ალბათ აუცილებლად შეეცდება, არ და-

უმვას „არარეგიონალური“ მოთამაშე კავკასიაში, იქნება ეს აშშ, თუ ნებისმიერი სხვა, რაშიც ირანისა და რუსეთის პოზიციები ერთმანეთს ემთხვევა [14].

თანამედროვე ეტაპზე სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებთან კეთილმეზობლური ურთიერთობის ხაზგასმით ირანის ისლამური რესპუბლიკა მიუთითებს ქვეყნის ძირითად პოლიტიკურ ვექტორზე – ნაციონალურ უსაფრთხოებაზე და ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნებაზე, რითაც ირანის რეგიონალური თანამშროლობის პოლიტიკა დადებითად და ეკონომიკურად მომგებიანად გამოიყურება სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებისათვის.

როგორც აზერბაიჯანის პრეზიდენტმა ილხამ ალიევმა მინისტრთა კაბინეტის სხდომაზე განაცხადა, სამხრეთი თანამშროლობის ფორმატმა კავკასიაში და ახლო აღმოსავლეთში – აზერბაიჯანი-ირანი-რუსეთი და აზერბაიჯანი-საქართველო-თურქეთი – შესაძლოა რეგიონის უსაფრთხოებაც უზრუნველყოს [16].

ასეთი რეგიონალური ურთიერთობების ფონზე ირანი, კავკასიის გარდა, დღეისათვის გარშემორტყმულია ისეთი მეზობლებით, რომლებიც სინამდვილეში მისივე მტრები იქნებ არც არიან, მაგრამ არც მეგობრები არიან, უფრო მეტიც – შეიძლება ითქვას, რომ პოტენციური მონინალმდეგეები არიან. აშშ-მა ირანის სანინალმდეგოდ თავისი ძალების კონცენტრაცია მოახდინა – დასავლეთით ერაყში, აღმოსავლეთით – ავღანეთში, სპარსეთის და ირანის ყურეში. ნატოს წევრ თურქეთში. სპარსეთის ყურის მეორე ნაპირზე – სუნიტური მონარქიაა და ისიც მისი მონინალმდეგეა. მაგრამ ფაქტია, რომ ამჟამად ეს ურთიერთობები დარეგულირებულია საერთაშორისო შეთანხმებებით და შეიძლება ითქვას, რომ ირანს არ გააჩნია ხელისშემშლელი ფაქტორები, გააქტიურდეს კავკასიისკენ, ევროპა-აზიის შემაერთებელ გზებზე გავლენის მოპოვებისთვის [14].

სამხრეთ კავკასია და ახლო აღმოსავლეთი ამჟამად ისეთ პერიოდს გადიან, როდესაც ყველაფრის გადაწყვეტა ეკონომიკური საზომით ვერ მოხდება და საკმაოდ მნიშვნელოვანმა ეკონომიკურმა ინტერესებმა შესაძლოა ადგილი დაუთმოს სტრატეგიულ ინტერესებს.

ყოველივე ამის გათვალისწინებით შეიძლება ითქვას, რომ ირანის ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებთან არაა საფ-

რთხის შემცველი დღეს არსებული არც ერთი პარამეტრით, მით უმეტეს მას შემდეგ, რაც ირანს საერთაშორისო სანქციები მოუხსნეს და არ მოიაზრება რეგიონალური კონფლიქტების გაჩაღების, ანდა ძველი პრობლემების გააქტიურების არანაირი საშიშროება [14].

როდესაც დღეს ვსაუბრობთ ირანის რეგიონალური თანამშრომლობის პოლიტიკაზე სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებთან ურთიერთობის კონტექსტში, ცხადია, ეს თანამშრომლობითი პოლიტიკა საზოგადოდ არის ირანის ისლამური რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის განვითარების ძირითადი მიმართულება, როგორც ამას მიუთითებენ მკვლევარები და იგი მთელ მსოფლიოსთან (და მათ შორის კავკასიის რეგიონთან) კონსტრუქციული ურთიერთობების დამყარების ჩარჩოებში ვითარდება და ძირითადად, ქვეყნის ეროვნული ინტერესების დაცვას, სუვერენიტეტის, ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნებას და მრავალმხრივი განვითარების გრძელვადიან პერსპექტივას ეფუძნება.

დამონშებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. [http://a.wikipedia.org/wiki/ქვეყნების სია ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ის \(ნომინალი\) მიხედვით.](http://a.wikipedia.org/wiki/ქვეყნების_სია_ერთ_სულ_მოსახლეზე_მშპ-ის_(ნომინალი)_მიხედვით)
2. მირანდა ბაშელიევილი, ირანის ისლამური რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის ფორმირება და განვითარება, ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო, VIII, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2014.
3. Л. Савин, Движение неприсоединения, Иран и многополярность, <http://www.geopolitica.ru/article/dvizhenie-nepri-soedineniya-iran-i-mnogopolyarnost#.WIpmotKLTiW>
4. Soltani, Fakhreddin and Amiri, Ekhtiari Reza, “Foreign Policy of Iran after Islamic Revolution”, Journal of Politics and Law, Vol. 3, No. 2, September, 2010.
5. Иран в меняющихся геополитических условиях: основные моменты внешней политики, 2014, <http://www.geopolitics.ru/2014/03/iran-v-menyayushhixsya-geopoliticheskix-usloviyax-osnovnye-momenty-vneshnej-politiki>
6. О региональной политике Исламской Республики Иран, В. И. Сажин, <http://www.iimes.ru/?p=3271>

7. Интересы Ирана в странах УАР. Интересы государств региона в сотрудничестве с Ираном <http://www.studfiles.ru/preview/5428337/page:4>
8. В. А. Аватков, Перекресток геополитических интересов России и Турции — Кавказ и Центральная Азия, <http://www.iimes.ru/?p=8521#more-8521>
9. Д. В. Зеркалов, Политическая безопасность, Проблемы и реальность, К.: Основа, 2009. В трех книгах. Книга 1, Перспектива региональной безопасности в странах Центральной Азии и Южного Кавказа, <http://zerkalov.org.ua/node/2606>
10. Халифа-заде Махир, Иран и борьба за влияние на Южном Кавказе, Central Asia & Central Caucasus, 2011.
11. Иран без санкций: Южный Кавказ в выигрыше, <http://www.vestikavkaza.ru/news/Iran-bez-sanktsiy-YUzhnyy-Kavkaz-v-vyigryshe.html>
12. А. А. Корнилов, А. С. Матвеев, Иранская политика в отношении Армении: основные направления прагматического партнерства, <http://nashasreda.ru/iranskaya-politika-v-otnoshenii-armenii-osnovnyenapravleniya-pragmaticheskogo-partnerstva/>
13. Р. Шахсуваров, К вопросу об азербайджанско-иранских отношениях, <http://www.geopolitica.ru/article/k-voprosu-ob-azerbaydzhansko-iranskih-otnosheniyah#.WIp2pdKLTIU>
14. В. Сажин, Иран и Южный Кавказ, <http://www.geopolitica.ru/article/iran-i-yuzhnyy-kavkaz#.WIp3zNKLTIX>
15. А. А. Аванесян, Изменение геополитических позиций региональных и внерегиональных игроков на кавказе после событий августа 2008 г. http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2013/7/istoriya/avanesyan.pdf
16. И. Л. Алиев, трехсторонние форматы сотрудничества в регионе помогут обеспечить безопасность, <http://www.vestikavkaza.ru/news/Ilkham-Aliev-trekhstoronnie-formaty-sotrudnichestva-v-regione-pomogut-obespechit-bezopasnost.html> © – Вестник Кавказа, 9 Апр, 2016.

Eka Bukhrashvili

*Doctor of History, Georgian Technical
University, Professor*

Maia Pirchkhadze

*Doctor of History, Sokhumi State
University, Professor*

The Prospects and Challenges of Caucasus and Iran's Regional Cooperation

Summary

From the point of Geopolitical view, Caucasus region is very significant for Iran. Iran Islamic Republic will do its best to prevent “non-regional” actor – USA or any other to penetrate into the Caucasus region. Here Iran's positions meet the positions of Turkey. At the modern stage, friendly neighborhood relations of Iran Islamic Republic highlight its main vector – to maintain national security and territorial integrity. This has a positive reflect and economic profit for Caucasus countries as well.

მზია ტყავაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი

კასპიისპირეთის საკითხი რუსულ-ქართული ურთიერთობის ჭრილში (XVIII საუკუნე)

პეტრე I-ის სამხრეთის ლაშქრობას (1722 წ.) კასპიისპირეთის 80-კილომეტრიანი კვადრატის (დარუბანდიდან 80 კმ. სამხრეთით და 80 კმ. აღმოსავლეთით) რუსეთის შემადგენლობაში შესვლა მოჰყვა. რუსეთის პოზიციები აქ საკმაოდ სუსტი იყო – დარუბანდის რუსული გარნიზონი მძიმე მდგომარეობაში იმყოფებოდა.

დარუბანდის ალების შემდეგ, პეტრე I-ის ბრძანებით, რუსული ლაშქარი უკან გაბრუნდა, რაც აღმოსავლეთ საქართველოს საბედისწეო აღმოჩნდა – აქ ოსმალები გაბატონდნენ. რუსეთთან მოკავშირეობის გამო ვახტანგ VI მიუღებელი იყო როგორც ოსმალეთის, ისე სპარსეთისთვის. ოსმალების ხელში ტფილისის გადასვლის გამო (1723 წლის ივნისი) მეფის ოჯახი ჯერ გორში, შემდგომ კი ცხინვალში გადავიდა. 1724 წლის ივლისში, შინაომებსა და ინტრიგებში ჩაბმის შიშით, ვახტანგ VI-მ დატოვა სამშობლო და ოჯახითა და მრავალრიცხოვანი ამალით რუსეთში გაემგზავრა. პეტრე I-ის გარდაცვალებამ (1725 წ.) ვახტანგ VI-ს იმედგაცრუება მოუტანა.

რუსეთის ხელისუფლება ვახტანგ VI-ის ავტორიტეტს კავკასიაში წარმატებით იყენებდა რუსეთ-სპარსეთის მოლაპარაკებების დროს [2, 509]. როგორც ჩანს, ვახტანგი ფიქრობდა, რომ საზავო გადაწყვეტილებებში საქართველოს საკითხიც აისახებოდა და პოლიტიკური ვითარება მისი ქვეყნის სასიკეთოდ შეიცვლებოდა, რის შემდეგაც სამშობლოში მის დაბრუნებას აზრი მიეცემოდა.

სამეცნიერო წრეებში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ვახტანგის მიერ სასიკეთოდ შემობრუნებული მოლაპარაკება ლევაშოვმა ჩაშალა [4, 96]. ჩვენი აზრით, ეს მოვლენების ზერელე შეფა-

სებაა. საზავო მოლაპარაკებები ის ადგილია, რომლის დროსაც ქვეყანა ნილაზს იხსნის და თავისი ნამდვილი ზრახვები სააშკაროზე გამოაქვს. ვახტანგი, რომელსაც ეგონა, რომ რუსეთი მისი ქვეყნის საკითხს მოლაპარაკებებზე აუცილებლად დააყენებდა, რეალობას პირისპირ შეეჯახა. მისთვის აშკარა გახდა, რომ ამ ეტაპზე რუსეთს არც სურდა და რაც მთავარია, სურვილის შემთხვევაშიც კი არ შეეძლო ქართლ-კახეთის პრობლემების გადაწყვეტა. საქართველოს საგარეო პოლიტიკური კურსის ერთ-ერთი უმთავრესი პრიორიტეტი – მოკავშირის საკითხი, კვლავ ღიად რჩებოდა. ყველაზე დიდ ტკივილს ვახტანგს იმის გაცნობიერება მოუტანდა, რომ საქართველოს თავისი პრობლემებისთვის ბრძოლა უმძიმეს პოლიტიკურ ვითარებაში კვლავ მარტოს მოუწევდა. აშკარაა, რომ საქართველო არათუ სამხრეთი ტერიტორიების, არამედ აღმოსავლეთ კახეთის დაკარგვასაც უნდა შეგუებოდა, რომლის დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ერთეულად აღიარებას 1727 წელს ოსმალეთმა იურიდიული საფუძველი შეუქმნა [7, 428].

სპარსეთში შაჰის ტახტის პრეტენდენტებს შორის დაწყებული უთანხმოებამ და სპარსეთ-ოსმალეთის დაუსრულებელმა კონფლიქტებმა საქართველოში ვახტანგის დაბრუნებისთვის ხელსაყრელი პირობები შექმნა. XVIII საუკუნის 30-იანი წლების დასაწყისში ქართველი საერო თუ სასულიერო პირების მიერ ვახტანგისთვის მინერული წერილები ქვეყნის კონსოლიდაციის საოცარ სურათს ხატავს. საერთო ჭირს ერი და ბერი გაუერთიანებია. ქართლ-კახეთის დიდებულებიდან ისინიც კი, ვინც სამეფო ოჯახთან მუდმივ დაპირისპირებაში იმყოფებოდა, ვახტანგის დაბრუნებას ქვეყნის გადარჩენის ერთადერთ გზად მიიჩნევდა [10, 190-192, 200, 204-207].

„პეტერბურგის სამეფო კარმა ქართლის მეფეს დახმარება აღუთქვა. სოლალს, ბაქოს, დარუბანდს რუსთა ჯარია, მიბრძანდი, რუსი მებრძოლები შენი ხელმძღვანელობით იბრძოლებენო... ვახტანგის აზრით, დადგა დრო რუსთა მხედრობის დახმარებით ირანელთა და თურქ-ოსმალთა წინააღმდეგ გალაშქრებისა – ირან-ოსმალეთის უთანხმოებისა თუ ქიშპობის დროს რუსთა არმიას შეეძლო გამარჯვება მოეპოვებინა და საქართველოსაც თავისუფლება ეხილა... ემიგრანტები მოემზადნენ, ნავებში ჩასხდნენ და ვოლგას დაჰყვნენ სამხრეთისკენ, მაგრამ დანიშნულ ადგილას მისვლამდე ვითარება შეიცვალა“ [4, 98]. ქართველებმა გზაში გაიგეს ირანის გააქტიურებისა და შემახიის დაკავების ამბავი. ვახტანგმა უკან

დაბრუნებას დარუბანდს მისვლა არჩია (1734 წ.) [3, 423]. ვახტანგთან იმყოფებოდა ბატონიშვილი ბაქარიც. რუსეთის ხელისუფლების მიერ 1734 წლის 1 მაისს გაცემული ინსტრუქციის თანახმად, „სპარსეთის პროვინციებში ყოფნის დროს ვახტანგი უნდა დაკავშირებოდა სომხეთის პატრიარქს“. როგორც ჩანს, დარუბანდში ვახტანგის გაჩერების მიზეზი ესეც იყო.

რუსეთის ხელში გადასვლამ უსაფრთხო გახადა დერბენტში რუსეთის ქვეშევრდომების, მათ შორის ქართველების, ცხოვრება და საქმიანობა. 1724-1739 წლებში დერბენტში ცხოვრობდა ქართველი სასულიერო პირი იოანე მანგლელი, რომელიც დაღესტანში ეწეოდა მისიონერულ მოღვაწეობას. მას დერბენტში ჯერ ეკლესია, ხოლო შემდგომ 1739 წელს ყოვლადწმიდის შობის საყდარი აუშენებია [9, 17].

სპარსეთმა საშინაო და საგარეო პრობლემები მალევე მოაგვარა, XVIII საუკუნის 30-იანი წლებიდან გაძლიერება დაიწყო და ოსმალეთთან და რუსეთთან დიპლომატიური საშუალებებითა თუ სამხედრო მოქმედებებით დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნებისთვის ბრძოლას შეუდგა. რუსეთმა მისი პრეტენზიების დაკმაყოფილების მზაობა გამოთქვა. 1735 წელს სპარსეთ-რუსეთს შორის განჯის ტრაქტატი დაიდო, რომელიც სპარსეთის პოზიციების გამყარებას უზრუნველყოფდა კასპიისპირეთში. რუსეთის საზღვარმა მდინარე სულაკის ჩრდილოეთით გადაინია. დარუბანდი კვლავ სპარსეთს დაუბრუნდა.

ისტორიკოსების მიერ აღნიშნული ფაქტი შეფასებულია, როგორც პეტრეს მემკვიდრეების სისუსტე და უკან დახევა. მიჩნეულია, რომ მათ უღალატეს დიდი წინაპრის აღმოსავლურ პოლიტიკას და ვერ შეძლეს ბოლომდე მიეყვანათ ამ რეგიონში მის მიერ წარმატებით დაწყებული დიადი საქმე [11, 181].

ჩვენ ამ მოსაზრებას არ ვიზიარებთ, რადგანაც მიგვაჩნია, რომ რუსეთის გეგმებიდან გადახვევას უფრო 1722 წელს დარუბანდში მოწყობილი ლაშქრობა წარმოადგენდა, რაც აუცილებლობით იყო გამოწვეული და მცირე აზიაში მიმდინარე პოლიტიკურ მოვლენებს უკავშირდებოდა. პეტრე I-ის მიერ განხორციელებული საკმაოდ რთული და სახიფათო სამხედრო ოპერაცია კავკასიაში ოსმალეთის გაძლიერების წინააღმდეგ იყო მიმართული და კასპიისპირეთში ამ უკანასკნელის წინსვლას ზღვარს უდებდა. აღნიშნული ქმედება სწორი და გამართლებული ნაბიჯი იყო შექმნილი პოლიტიკური ვითარების ფონზე. ივანე მრისხანის დროიდან მოყო-

ლებული, როდესაც მოსკოვის დიდი მთავარი ბიზანტიის იმპერატორის მემკვიდრედ გამოცხადდა [13, 129], რუსეთის ძირითადი მიზანი კონსტანტინოპოლის დაპყრობა და აღმოსავლეთთან ვაჭრობის გაფართოება იყო. კასპიისპირეთს ამ გეგმებში განსაკუთრებული ადგილი ეკავა: მისი დაპყრობის შემთხვევაში რუსეთი ორივე მიზანს უახლოვდებოდა – მას შეეძლო სამხედრო ოპერაციები განეხორციელებინა როგორც აღმოსავლეთით ინდოეთისკენ, ასევე დასავლეთით ბიზანტიის მიმართულებით. აღნიშნული ამოცანის მიღწევის გზა კავკასიაზე გადიოდა, რომლის განსახორციელებლად რუსეთი ნაბიჯ-ნაბიჯ მიიწეოდა წინ და ბალტიისპირეთში წარმოებული პოლიტიკის პარალელურად, სამხრეთითაც სწევდა საზღვრებს. სპარსეთთან და ოსმალეთთან დაპირისპირება მის უახლოეს გეგმებში არ შედიოდა. ამ დროს მას მათთან არც საერთო საზღვრები ჰქონდა და არც საკმარისი სამხედრო რესურსი. მოცემულ პერიოდში (XVI–XVIII წ.წ.) მისთვის სასურველი იყო მცირე აზიის ამ ორ უდიდეს სახელმწიფოს შორის მუდმივი დაპირისპირება, რომლის დროსაც ისინი დაასუსტებდნენ ერთმანეთს [13, 129]. რუსეთს ამ ორი სახელმწიფოდან არც ერთის დაშლა-დანაწევრება, რაც მექანიკურად მეორე მათგანის გაძლიერებას გამოიწვევდა, არ აწყობდა. დარუბანდის 1722 წლის ლაშქრობაც სპარსეთის სახელმწიფოს შენარჩუნებას ისახავდა მიზნად.

რაც შეეხება, რუსეთს, განჯის ტრაქტატის შემდეგ ის იგივე პოზიციას დაუბრუნდა, რაც 1722 წლის აგვისტომდე ჰქონდა. უკან დახვევა ყოველთვის მარცხი არ არის. ისტორიამ მრავალი მაგალითი იცის, როდესაც გამარჯვება სწორედ გონივრულ უკან დახევას მოჰყვოლია, ჩვენი აზრით, ასეთივე ფაქტად შეიძლება შეფასდეს განჯის ტრაქტატიც. რუსეთის მიერ 1722 წლის შემდეგ მიღებული ტერიტორია რუსეთის სამხრეთი საზღვრებიდან ნახევარუდაბნოთი, აქ განსახლებული ჯერ ისევ დაუმორჩილებელი მომთაბარე ხალხითა და მტრულად განწყობილი არაპროგნოზირებადი დაღესტნური სამფლობელოებით იყო დაშორებული. მის შენარჩუნებას, დიდი მატერიალური თუ სამხედრო რესურსის გაღების შემთხვევაში, პეტრე I-იც ვერ მოახერხებდა. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ პეტრე I სამხრეთის ლაშქრობის შემდეგ გარკვეულ მოსაზრებას დარუბანდთან დაკავშირებულ სამომავლო გეგმებზე აუცილებლად გამოთქვამდა და გვჯერა, რომ მისი მემკვიდრეები განჯის ტრაქტატის დადების მომენტში სწორედ მის მოსაზრებებს ითვალისწინებდნენ.

ჩვენს პოზიციას 1735 წლის შემდგომ კავკასიაში მომხდარი მოვლენებიც ამყარებს: სპარსეთი არასდროს შეეგუებოდა უმნიშვნელოვანესი სტრატეგიული პუნქტის, ოდიტგანვე უშუალოდ სპარსეთის შაჰის კარს დაქვემდებარებული და მისი ერთგული ქალაქის, სამუდამო დაკარგვას, მით უმეტეს, რომ ამ პერიოდში მის ერთ-ერთ მიზანს დალესტინის დაპყრობა და სამაგალითო დასჯა წარმოადგენდა. ეს კი დარუბანდში გამაგრების გარეშე შეუძლებელი იყო. სწორედ დალესტინელებზე ლაშქრობისას დარუბანდში მდგომ ნადირს ეწვია 1741 წელს ქართლის მეფე თეიმურაზ II კათალიკოსთან ერთად [11, 182]. დალესტინის დასუსტება რუსეთის პოლიტიკურ გეგმებსაც ემთხვეოდა. რუსული ჯარების მიერ დარუბანდის დაუტოვლობის შემთხვევაში, სპარსელების პირველი შეტევა დარუბანდზე განხორციელდებოდა და დარტყმის ქვეშ აქ განთავსებული რუსული გარნიზონი აღმოჩნდებოდა, რასაც შეიძლება რუსეთ-სპარსეთის ომი მოჰყოლოდა. ეჭვს არ იწვევს, რომ დარუბანდის შენარჩუნებას რუსეთი ვერ მოახერხებდა და მისთვის ეს მხოლოდ უაზრო მსხვერპლისა და დიდი მატერიალური ზარალის მომტანი იქნებოდა (ამ უკანასკნელთან გაცილებით ახლოს იყო სპარსეთი, ვიდრე რუსეთი). აღარ ვსაუბრობთ მთავარზე, სტრატეგიულ მოკავშირე – სპარსეთთან – ურთიერთობის გაფუჭებაზე. რუსეთმა მოახერხა ამ უკანასკნელთან მშვიდობიანობის შენარჩუნება XVIII საუკუნის ბოლომდე (1795 წლამდე), რომელიც მან ოსმალეთთან მუდმივ დაძაბულობასა და საომარ მოქმედებებში გაატარა, რაც ნიშნავს, რომ თავიდან აიცილა ორ ფრონტზე ომი თავისთვის წამგებიან ვითარებაში.

ამ პერიოდში რუსეთისთვის სამხრეთის მიმართულებით მთავარი ამოცანა ჩრდილო კავკასიის დაბლობი რაიონების დაკავება და მისი ათვისება იყო. საიმპერატორო კარიც მთელ თავის მცდელობას ამ ამოცანის გადაჭრას ახმარდა.

ნადირ-შაჰის სიკვდილის (1747 წლის ივნისი) შემდეგ სპარსეთი კვლავ შინაომებმა მოიცვა [6, 253]. ამიერკავკასიის პოლიტიკურ ერთეულებს შორის პირველობისთვის ბრძოლა გაჩაღდა. განსაკუთრებით გაძლიერდა ყუბის სახანო. მას 1758 წელს სათავეში - ჩაუდგა გონიერი მმართველი ფათალი-ხანი, რომელმაც მალე სალიანთან და სხვა ტერიტორიებთან ერთად დარუბანდის სახანოც შეიერთა (1765 წ.) [11, 185-186]. მის ხელში დარუბანდის გასასვლელი მეზობელ პოლიტიკურ ერთეულებზე (სპარსეთზე, რუსეთზე,

დალესტნურ სახანოებზე და ა. შ.) ეკონომიკური და პოლიტიკური ზემოქმედების მძლავრი ბერკეტი აღმოჩნდა.

XVIII საუკუნის 40-იანი წლებიდან კრიზისიდან გამოსვლა შეძლეს ქართლისა და კახეთის სამეფოებმაც. თეიმურაზ II და ერეკლე II შაჰის კარის კეთილგანწყობით სარგებლობდნენ და მეზობელ მტრულად განწყობილ ხალხებთან ბრძოლაში წარმატებას წარმატებაზე აღწევდნენ. 1748-50 წლებში მათი მოხარკენი გახდნენ ერევნის, განჯისა და ნახჭევანის ხანები [5, 347]. თეიმურაზ II-ის სიკვდილის შემდეგ „ირანის იმდროინდელმა მბრძანებელმა ქერიმ-ხანმა სცნო ქართლ-კახეთის ერთ სამეფოდ გაერთიანება, აღიარა ერეკლეს უფლება განჯა-ერევნის სახანოებზე და ამით დაადასტურა საქართველოს მეფის უპირატესობა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში“ [5, 353]. ამ ფაქტს სხვა მფლობელები მტრულად შეხვდნენ. მათ შორის იყო ყუბისა და დარუბანდის ხანიც.

ფათალი-ხანი სპარსეთის ვასალი იყო და შაჰის კართან მეგობრობით დამოუკიდებლობას ინარჩუნებდა. ამავე დროს ის ცდილობდა რუსეთთანაც არ გაეფუჭებინა ურთიერთობა.

1768-77 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროს ოსმალეთმა სცადა ფათალის გადაბირება. ეს უკანასკნელი დაპირებების სანაცვლოდ პორტასგან ძვირფას საჩუქრებს ხშირად იღებდა. ოსმალეთი ცდილობდა ქართლ-კახეთის წინააღმდეგ აემხედრებინა ფათალი-ხანი და დალესტნელები, რომელთა ქართულ ტერიტორიებზე თავდასხმის შემთხვევაში რუსები და ქართველები იძულებულნი გახდებოდნენ მათ მოსაგერიებლად ჯარის გარკვეული რაოდენობა დაებანდებინათ. ეს კი ოსმალეთის ჯარებს ძირითად ფრონტზე მდგომარეობას შეუმსუბუქებდა. 1769 წლის 14 ივნისს რუსეთის ხელისუფლებას საქართველოდან შემდეგი შეატყობინეს: „ყუბა-ხანმა, რომელიც არც თუ დიდ სამფლობელოს ფლობს, ლეკებთან შეთანხმებით, დაიკავა დარუბანდი, შევიდა სულთანთან ურთიერთობაში და მას ემსახურება. გუშინ მოვიდა მეფე ერეკლესგან წერილი, რითაც გვატყობინებს, რომ ახლახან თურქებისგან გაგზავნილი იქნენ მსტოვრები ყუბა-ხანთან და ლეკებთან მოსალაპარაკებლად, რომ ისინიც შეიარაღდნენ რუსეთის წინააღმდეგ“ [11, 201]. ყუბისა და დარუბანდის ხანი ოსმალეთის სულთანს მოკავშირეობის იმედს აძლევდა და ამისთვის ფულს სთხოვდა. ერეკლე II, რომელიც პირადად იცნობდა ამიერკავკასიელ მფლობელთა უმეტესობას და მათ შორის არსებულ ურთიერთდამოკიდებულებაზეც ზუსტი ინფორმაცია ჰქონდა, მათ შეთანხმებას გამორიცხავდა.

ამისი დადასტურებაა 1771 წლის 23 მაისს გრაფ პანინისადმი კაპიტან იაზიკოვის გაგზავნილი შეტყობინება: „მიმდინარე წლის 2 იანვარს სალიანში მყოფმა ჩვენმა კონსულმა მეფე ერეკლეს მისწერა, რომ ფათალი-ხანმა გაგზავნა თავისი ხალხი სულთანთან, რომელსაც ფულს სთხოვდა ხალხის გასაერთიანებლად, რათა თავს დასხმოდა საქართველოსა და ყიზლარს. მეფე ერეკლე მარწმუნებდა, რომ ფათალი-ხანს ამის გაკეთების ძალა არ შესწევდა, რადგანაც მცირე მფლობელები ერთმანეთში ვერ თანხმდებიან და პორტას იმედს მხოლოდ იმიტომ აძლევენ, რომ მას ფული გამოსტყუონ. შვიდი დღის წინ ჩემმა მზვერავებმა მაცნობეს, რომ ფათალი-ხანმა ყარსის სერასკირისგან მიიღო წერილი, რომლითაც ატყობინებს, რომ სულთანმა მას საჩუქრები გაუგზავნა, 3 ცხენი აღჭურვილობით და 5 ხალათი. ფათალი-ხანმა ამ საჩუქრების მისაღებად ყარსში თავისი კაცი გაგზავნა“ [11, 210].

სულთანთან მოლაპარაკებების პარალელურად ფათალი-ხანი რუსეთსა და საქართველოსაც მეგობრად აჩვენებდა თავს. მაგალითად, 1773 წლის ოქტომბერში მან წერილობით შეატყობინა რუსეთის ხელისუფლებას, რომ ყუმიყი მფლობელები საქართველოზე თავდასხმას აპირებდნენ.

1768-1774 წლებში ოსმალეთთან ომი ქუჩუკ-კაინარჯის ზავით დამთავრდა, რომლის მიხედვითაც ყაბარდოელები რუსების ქვეშევრდომებად გამოცხადდნენ, ყუბანი კი ყირიმის ხანის დაქვემდებარებაში დარჩა.

ომის მიმდინარეობის პერიოდში ეკატერინე II-ს ყურადღების მიღმა არ რჩებოდა ჩრდილო კავკასია და აქ პოზიციებს სამხედრო ოპერაციებთან ერთად ადმინისტრაციული ღონისძიებებითაც ამყარებდა. 1767 წელს დაარსდა ყიზლარი, რომელიც კავკასიაში რუსეთის მმართველობის ცენტრად იქცა [6, 186]. ის ექვემდებარებოდა ასტრახანის გუბერნატორს. 1769 წელს დაწესდა კავკასიის ხანის ინსპექტორის თანამდებობა, რომლის მმართველობაც გავრცელდა რუსეთის საზღვრებში შემავალ ჩრდილო კავკასიის მიწებზე. მის მოვალეობას შეადგენდა კავკასიის ხალხებთან ურთიერთობაც. ეს თანამდებობა დაიკავა გენერალ-მაიორმა მედემმა.

სწორედ მედემმა მოაწყო 1775 წელს ლაშქრობა დარუბანდის მიმართულებით, რომელიც კონკრეტულ შემთხვევას – ყაიტალის უცმის (ემირ-გამზას) სამფლობელოში, კასპიისპირეთის ქვეყნების გამოკვლევის მიზნით, ეკატერინე II-ის მიერ გაგზავნილი აკადემიკოსის – გმელინის სიკვდილს უკავშირდებოდა. ამ პერიოდში ყაი-

ტალის უცმი ემირ-გამზა საკუთარ სამფლობელოში არ იმყოფებოდა – მას დარუბანდი ჰყავდა ალყაში მოქცეული (1774 წლის ზაფხულიდან ცხრა თვის განმავლობაში). გამოუვალ მდგომარეობაში ჩავარდნილმა ფათალი-ხანმა დახმარების თხოვნით მიმართა მედემს, რომელიც 1775 წლის მარტის დასაწყისში დაიძრა დარუბანდისკენ. გზაში მას შეუერთდა ტარკის შამხალი. ემირ-გამზამ დარუბანდს ალყა მოხსნა და ირან-ხარაბთან (ნადირ-შაჰის ყოფილი ბანაკი დაღესტანთან ომის დროს) მედემს შეებრძოლა, მაგრამ დამარცხდა. რუსების ბანაკში გამოცხადდა ფათალი-ხანი, რომელიც მედემს მუხლებში ჩაუვარდა, გადასცა დარუბანდის გასაღები, იმპერატორს კი გაუგზავნა წერილი, რომელშიც წერდა, რომ დარუბანდს და მთელ თავის სამფლობელოს (ყუბისა და დარუბანდის სახანოს) გადასცემდა რუსეთს სამუდამო მფლობელობაში, ოღონდ ქვეყნის სრულუფლებიან მმართველად ეცნოთ. მედემი ივნისში უკან გაბრუნდა, დარუბანდში კი დატოვა რაზმი კრიდნერის მეთაურობით, რომელიც უმძიმეს მდგომარეობაში აღმოჩნდა. 1775 წლის 5 ოქტომბრის უმაღლესი ბრძანებით, მედემს სპარსეთის კუთვნილი დარუბანდის დაკავება და რუსეთისთვის გარეშე პირების – ფათალი-ხანისა და ყაიტალის უცმის კონფლიქტში ჩარევის შეცდომად ჩაუთვალეს და კასპიისპირეთიდან რუსული გარნიზონის გამოყვანა მოსთხოვეს. ფათალი-ხანის ელჩი, მართალია, იმპერატორის კარზე მიიღეს, მაგრამ ქვეშევრდომობაზე უარი უთხრეს და ქალაქის გასაღებიც დაუბრუნეს. 1776 წლის გაზაფხულზე მაიორმა ფრომგოლდმა დარუბანდიდან რუსული ჯარი კავკასიის ხაზზე დააბრუნა [11, 210]. ამ პერიოდში ოსმალეთთან ომი ახალი დამთავრებული იყო, დარუბანდი კი სპარსეთის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა, რუსეთს არ აწყობდა სპარსეთთან და ოსმალეთთან ურთიერთობის გაფუჭება და რუსეთის საიმპერატორო კარის აღნიშნული ქმედებაც ამას უკავშირდებოდა.

1775 წლის 23 ნოემბერს თავადმა გრიგორ ალექსანდრეს ძე პოტიომკინმა მიიღო ასტრახანის მეფისნაცვლის ტიტული და ჩაიბარა კავკასიის საქმეების მართვა; 1776 წელს ყიზლარის მხარე კვლავ ასტრახანის გუბერნატორს დაექვემდებარა; 1782 წელს შეიქმნა კავკასიის კორპუსი, რომლის უფროსად დაინიშნა გენერალ-პორუჩიკი პ. ს. პოტიომკინი. 1784 წელს იგი სარატოვისა და კავკასიის გუბერნიას ჩაუდგა სათავეში.

XVIII საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოდან ყუბისა და დარუბანდის ხანმა ერეკლე II-ის მიმართ მტრული პოზიცია უკვე აშკა-

რად დაიკავა. მან „ქართლ-კახეთის მეფეს განჯისა და ერევნის ხანები აუჯანყა. სამაგიეროდ, ერეკლე ყარაბაღის ხან იბრეიმს შეუკავშირდა. მოკავშირეებმა 1779 წელს ორგზის დაამარცხეს ფათალი-ხანის ჯარები და აჯანყებული განჯის ხანიც დაიმორჩილეს“ [5, 376; 1, 60].

„1779 წელს ტახტის მაძიებელმა ალექსანდრე ბაქარის ძემ ქართლის თავადებს აჯანყებისკენ მოუწოდა. ერეკლე II-მ დროული მოქმედებით ჩაშალა აჯანყების განზრახვა. ამის შემდეგ ალექსანდრე, ერეკლეს წინააღმდეგ ფათალი-ხანის მიმხრობის მიზნით, დარუბანდში (1782 წლის 27 აგვისტოდან) გადავიდა და მისი დახმარებით საკმაოდ დიდი ჯარი იშოვა ქართლ-კახეთზე გამოსალაშქრებლად“ [5, 377]. ყიზლარის კომენდანტმა მოასწრო და შეაჩერა ალექსანდრესა და ფათალი-ხანის ჩანაფიქრი, თუმცა ეს უკანასკნელი ალექსანდრე ბაქარის ძესთან მეგობრობაზე ხელს არ იღებდა და დარუბანდში იფარებდა ბატონიშვილს [11, 211]. 6 აპრილს პოტიომკინმა ბრძანება გასცა, რომ დაეკავებინათ დარუბანდი და ფათალი-ხანი და ბატონიშვილი ალექსანდრე შეეპყროთ. დარუბანდში რუსების შესაძლო შესვლით შეშინებული ფათალი-ხანი 1783 წლის აპრილის დასაწყისში პოტიომკინს თავის ერთგულებაში არწმუნებდა: „მე ნამდვილად ვფიქრობდი მეფე ერეკლეს სამფლობელოზე თავდასხმას, რათა დამერბია ის, მაგრამ თქვენი წერილის მიღების შემდეგ უარი ვთქვი ჩემს განზრახვაზე“. 6 მაისს პოტიომკინმა ერეკლეს შეატყობინა: „ფათალი-ხანის ვერაგი გეგმები ჩაიშალა“ [11, 211]. თუმცა რუსეთში ხვდებოდნენ, რომ სიმშვიდის შენარჩუნებისთვის ალექსანდრეს შეპყრობა აუცილებელი იყო. 16 ივნისს პოტიომკინმა დანიშნა დარუბანდში რუსეთის ჯარების შეყვანის დრო, თუმცა ყუბანისპირეთში რუსული ჯარების მოქმედების დასრულებამდე დარუბანდის მიმართულებით სამხედრო მოქმედებები შეჩერდა. ამ პერიოდში გააქტიურდა ოსმალეთი. 1783 წლის ზაფხულში თურქმა ემისრებმა ფათალი-ხანი საქართველოზე თავდასხმაზე დაითანხმეს, მაგრამ პოტიომკინმა მდინარე სულაკზე დააყენა ძლიერი რაზმი, დარუბანდში კი გაგზავნა მაიორი კომარსკი ალექსანდრეს გადაცემის მოთხოვნით. ფათალი-ხანმა თავიდან განაცხადა, რომ კუნაკის გადაცემა მის ტრადიციას ეწინააღმდეგებოდა, მაგრამ საჩუქრად 500 ჩერვონეცისა და ოქროს ჩიბუხის მიღების შემდეგ, ბატონიშვილი თავის თანმხლებთან ერთად, რუსეთს ჩააბარა; ნოემბერში ისინი გადაყვანილნი იყვნენ ასტრახანში.

ფათალი-ხანმა თავი იმით იმართლა, რომ ის იმპერატორის ბრძანებას ასრულებდა.

1783 წელს ყირიმი, ტამანის ნახევარკუნძული და მთელი მიწები მდინარე ყუბანამდე რუსეთს გადაეცა. ამავე წელს რუსეთის მფარველობაში შევიდა ქართლ-კახეთის სამეფო, რამაც ფათალი-ხანი ძლიერ შეაშფოთა. მისი გარემოცვა მას არწმუნებდა, რომ რუსები მალე მასაც წაართმევენ სამფლობელოს. ის ცდილობდა თავიდან აერიდებინა ქართლ-კახეთის ხვედრი.

1785 წელს დაარსდა კავკასიის სამეფისნაცვლო. 1786 წელს პოტიომკინმა დერბენდში გაგზავნა სომეხი სტეპან დავიდოვი 6 პოლკით მსურველების რუსეთის ქვეშევრდომობაში მისაღებად. რუსეთი იმყარებდა თავის პოზიციებს კავკასიაში და ნელ-ნელა უახლოვდებოდა დარუბანდის გასასვლელს. ამას გრძნობდა ყუბისა და დარუბანდის ხანი და ცდილობდა დიპლომატიური ხერხებით თავიდან აერიდებინა რუსების რისხვა.

1786 წელს ფათალი-ხანმა პოტიომკინს გაუგზავნა წერილი, რომელშიც რუსეთის ხელისუფლების მიმართ კეთილგანწყობა გამოხატა. პოტიომკინი საპასუხო წერილში წერდა, რომ ფათალი-ხანი ყოველგვარ სიკეთეს მხოლოდ რუსეთის მფარველობაში შესვლის შემდეგ მიიღებდა [11, 212]. ფათალი-ხანს სურდა, რომ რუსეთის მფარველობაში შესვლის შემდეგ, ქართლ-კახეთის მეფესთან შედარებით უკეთეს მდგომარეობაში ყოფილიყო. იგი ორი ქვეითი პოლკის გაგზავნას ითხოვდა, რომელთა დახმარებითაც სპარსეთის დაპყრობაზე ოცნებობდა. 1787 წელს ფათალიმ პოტიომკინს გაუგზავნა თხოვნა რუსეთის მფარველობაში შესვლაზე. ამავე წლის 27 აგვისტოს პოტიომკინმა მას უპასუხა, რომ ის განსაკუთრებული კმაყოფილებით შეასრულებდა მის სურვილს და წინასწარ გამოთქვამდა იმედს, რომ იმპერატორიც თანახმა იქნებოდა, ოღონდ აფრთხილებდა მას, რომ „იგი შეშვებოდა საქართველოსა და რუსეთის მფარველობაში მყოფი სხვა ხალხის საქმეების გარჩევას“. 1788 წლის მარტში ფათალი-ხანის თხოვნის შესახებ მოახსენეს იმპერატორს, თუმცა ოსმალეთთან დაწყებულმა ომმა ეს პროცესი შეაჩერა. ზუსტად ერთი წლის შემდეგ (1789 წლის 29 მარტს) ფათალი-ხანი ბაქოში გარდაიცვალა. მისი სიკვდილის ამბავს ხალხს ორი თვის განმავლობაში უმაღავდნენ.

ფათალი-ხანის შემდეგ დარუბანდს მართავდა მისი უფროსი ვაჟი (ყაიტაღის უცმის ქალის ტუტი-ბიკეს მიერ ნაშობი) ახმედ-ხანი, რომელიც მალევე, 1791 წლის მარტში გარდაიცვალა ისე, რომ

მემკვიდრე არ დაუტოვებია [11, 214]. ხელისუფლება გადავიდა მის მომდევნო ძმაზე შიხ-ალიზე, რომელიც ითვლებოდა უკანონოდ, რადგანაც მისი დედა იყო მხევალი (ქართველი, სომეხი ან ებრაელი). ის ამ დროს მხოლოდ 13 წლის იყო, თუმცა გონიერებით, სიმაჰადაცითა და მოხერხებულობით გამოირჩეოდა. მცირეწლოვანების გამო მას დანიშნული ჰყავდა მზრუნველები, თუმცა გადანყვეტილებებს თავად იღებდა. იგი უარყოფითად იყო განწყობილი რუსეთის მიმართ, რის გამოც ქვეყანა დაატოვებინა რუსეთის ერთგულ მირზა სადიკს, რომელიც 1792 წელს ყიზლარში გადასახლდა. შიხ-ალი სპარსეთის შაჰის წინააღმდეგ რუსეთს სთხოვდა დახმარებას, თუმცა ამ უკანასკნელის მფარველობაში შესვლას არ ჩქარობდა. მას თავი დამოუკიდებლად ეჭირა პორტაგანაც [11, 214]. მის სამფლობელოს წარმოადგენდა: ყუბა, დარუბანდი და სალიანი. ბაქო კი, რომელიც არც თუ შორეულ წარსულში მთლიანად იმყოფებოდა დარუბანდის ხანის დაქვემდებარებაში, მას მხოლოდ ხარკს უხდიდა. შიხ-ალიმ რუსეთს პირველად 1793 წლის ივლისში გაუგზავნა თავისი წარგზავნილი მირზა-ჰასანი, რომელსაც ხანისგან ჰქონდა მიცემული უფლებამოსილება, დაეფიცა რუსეთის ქვეშევრდომობაზე. 9 ოქტომბერს გუდოვიჩმა დარუბანდში გაგზავნა ოფიცერი, რომელსაც შიხ-ალი პირადად უნდა დაეფიცებინა ერთგულებაზე, თუმცა ამ უკანასკნელმა ტრადიციების მოშველიებით ეს არ გააკეთა.

1794 წლის აგვისტოში შიხ-ალიმ თავისი კაცი გაგზავნა კონსტანტინოპოლში, თუმცა მას არ გამოხმაურებია.

სპარსეთში შაჰის ტახტის პრეტენდენტებს შორის ბრძოლა დამთავრდა ალა-მაჰმად-ხან-ყაჯარის სასარგებლოდ (1794 წ). 1795 წლის დასაწყისში შიხ-ალიმ მას მორჩილება გამოუცხადა, აპრილში კი დარუბანდში პატივისცემით მიიღო შაჰის ელჩი, რომელიც მაისში უკან საჩუქრებითა და თავისი ელჩით გაისტუმრა. ამავდროულად ის არ წყვეტდა ურთიერთობას რუსეთთან.

1795 წელს ალა-მაჰმად-ხანის მიერ საქართველოს დარბევის შემდეგ რუსეთი იძულებული გახდა კავკასიაში რუსეთის ინტერესებისა და საქართველოს დაცვისთვის გადამწყვეტი ზომები მიეღო. 1795 წლის 28 ოქტომბერს რუსების ვახმისტრი აბდულა სადიკოვი გაგზავნილი იქნა დაღესტნელ მფლობელებთან ალა-მაჰმად-ხანის წინააღმდეგ მათ მისამხრობად. დარუბანდში მას შიხ-ალი არ დახვდა. ნაიბებთან და სხვა წარჩინებულებთან საუბრისას გაირკვა, რომ ხალხი ძალიან იყო შეშფოთებული თბილისის აღებითა და

განსაკუთრებით იმით, რომ რუსეთმა საქართველოს არავითარი დახმარება არ აღმოუჩინა. თბილისის აღება, მართალია, დარუბანდშიც იზეიმეს, მაგრამ, როგორც ხალხმა განაცხადა, ისინი იძულებულნი იყვნენ ასე მოქცეულიყვნენ, რადგანაც ამ დროს ყუბაში იმყოფებოდა სპარსეთის ელჩი. დარუბანდელები, რომლებიც შიშობდნენ, რომ შესაძლოა ალა-მაჰმად-ხანს მათზეც გაელაშქრა, რუსეთის ხელისუფლებას ერთგულებას უცხადებდნენ და ჯარის გაგზავნას სთხოვდნენ. თვით შიხ-ალი მოსახლეობის ამ განწყობას არ იზიარებდა და შაჰისთვის ძვირფას საჩუქრებს ამზადებდა. 1795 წლის ოქტომბერში გუდოვიჩმა შიხ-ალის გაუგზავნა წერილი, რომელშიც აღნიშნავდა, რომ დაღესტნელები მზად იყვნენ რუსებთან ერთად ალა-მაჰმად-ხანის წინააღმდეგ საბრძოლველად და რუსეთი უკვე ჯარს გზავნიდა კასპიისპირეთში. შიხ-ალიმ რუსეთს შეატყობინა, რომ ჯარი საჭირო არ იყო. სჯობდა, მთიელთა დასაქირავებლად მისთვის ფული გაეგზავნათ [11, 217].

ამ პერიოდში ალა-მაჰმად-ხანმა გაავრცელა ხმები, რომ მიდიოდა კასპიისპირეთის პროვინციების დასაპყრობად. გუდოვიჩმა შეკრიბა რაზმი ყიზლარში ი. დ. საველიევის მეთაურობით და ისინი დარუბანდისკენ გაგზავნა. გზაზე მას შეუერთდა შამხლის ვაჟი მეხტი-შამხალი და სხვა მფლობელები. შიხ-ალიმ კი საველიევს შეუთვალა, რომ მის სამფლობელოში რუსების შესვლას შეენიანაღმდეგებოდა. თავის საქციელს იმ მიზეზით ამართლებდა, რომ რუსების მხარეს გადასვლის შემთხვევაში ალა-მაჰმად-ხანი მის ქვეყანას ააოხრებდა.

საველიევი დარუბანდთან 15 თებერვალს მივიდა (4180 კაცი). რუსებმა ქალაქს შეუტყის და ბომბები დაუშინეს. შიხ-ალიმ დახმარებისთვის შაჰს მიმართა. პარალელურად ის მოლაპარაკებებს აწარმოებდა რუსებთან და დრო გაჰყავდა. დარუბანდელები მედგრად იცავდნენ ქალაქს. 1796 წლის მარტში საველიევმა უკან დაიხია და მდინარე დარბახთან განალაგა რაზმი. აქ ის რუსების მთავარ ძალებს უცდიდა. ერეკლე II და გუდოვიჩი შიხ-ალი-ხანისა და ალა-მაჰმად-ხანის დასჯას ითხოვდნენ. ეკატერინე II-ის 1796 წლის 8 იანვრის ბრძანებით, გუდოვიჩს დაევალა კავკასიის ხაზზე მყოფი არმიის ბაზაზე შეედგინა დამოუკიდებელი რაზმი სპარსეთის ექსპედიციისთვის. „სპარსეთის კორპუსის“ მეთაურად დაინიშნა გენ.-პორ. გრაფი ვ. ზუბოვი. უნდა გაძლიერებულიყო საქართველოში მყოფი რუსული ჯარიც, რომელსაც კავკასიის კორპუსი ეწოდა. კავკასიის კორპუსის მთავარი მიზანი იყო აღედგინა სამფლო-

ბელოები ყარაბალის მელიქების, შუშისა და სხვა ხანებისთვის, რომლებსაც სურდათ ალა-მაჰმად-ხანის ტირანიისგან განთავისუფლება. სომხების მისამხრობად სომეხთა არქიეპისკოპოს იოსებ არლუთინსკის გამოყენებას ფიქრობდნენ. ზუბოვმა ამ მიზნით ის მოზდოკში დაიბარა. იოსებ არლუთინსკი შემდეგ წერდა: „Графу словомъ и письмами совѣтовалъ: если даже Дербентъ дадутъ добровольно, то не соглашаться, а взять его силою, и это по двумъ причинамъ: 1) доказать персамъ пустоту ихъ самохвальства, что Дербентъ никѣмъ не можетъ быть взятъ, и 2) нагнать страхъ на другіе народы, чтобы знали, что послѣ взятія Дербента они сопротивляться не могутъ“ [11, 235].

1776 წლის აპრილში რუსებმა ჯარი დაძრეს დარუბანდისკენ, რომლის მოსახლეობა მთელი ამ პერიოდის განმავლობაში ორ ჯგუფად იყოფოდა. ქალაქის მკვიდრნი დაჟინებით ითხოვდნენ დარუბანდის უომრად დათმობას, მოსულები კი, ძირითადად მთიელები, შიხ-ალი და სხვა ჩინოვნიკები ქალაქის დაცვას უჭერდნენ მხარს. 29 აპრილს ზუბოვი შეუერთდა საველიევის რაზმს. 2 მაისს დაიწყო ქალაქზე შეტევა. მიმდინარეობდა ინტენსიური დაბომბვა [12, 355], რომელმაც ვერაფერი დააკლო ქალაქის გალავანს, სამაგიეროდ იმოქმედა დარუბანდელების ფსიქოლოგიურ განწყობაზე. ქალაქიდან ცეცხლის შეწყვეტა ითხოვეს, რაც შესრულდა. ჭიშკრიდან გამოცვივდნენ ქალაქის მცხოვრებლები, რომლებსაც წინ მოუძღოდნენ მამასახლისები და შიხ-ალის საშველად მოსული სხვადასხვა ხალხის წარმომადგენლები. რუსეთის ჯართან მიახლოებისთანავე მთელი ხალხი მუხლებზე დაემხო და გზა დაუთმო უხუცესს, რომელმაც ზუბოვს მიუტანა ქალაქის ვერცხლის გასაღები. შემდეგ რუსების ბანაკში გამოცხადდა შიხ-ალი-ხანი მხლებლებთან ერთად, რომლებსაც მორჩილების ნიშნად ყელზე ჰქონდათ ჩამოკიდებული ხმლები. დერბენტის ხანს ზუბოვმა კარავი გამოუყო. ქუჩებსა და სახურავებზე შეგროვილი მოსახლეობა უყურებდა გამწვანებული დროშებითა და მუსიკით როგორ შევიდა მათ ქალაქში რუსული ჯარი. ზუბოვმა ყველას აღუთქვა ქონებრივი და პირადი ხელშეუხებლობა. 11 მაისს დარუბანდელებს იარაღი ჩამოართვეს, 13-ში კი ზუბოვმა ქალაქში სადღესასწაულო შესვლა მოაწყო. ჭიშკართან ქალაქის წარჩინებულებთან ერთად მას შეხვდა სომეხი არქიმანდრიტი ჯვრით, პურით და მარილით. მომდევნო დღეებში გამოჟღავნდა შეთქმულება, რომელშიც მონაწილეობდა დერბენტის

ათი მთავარი მოხელე. ისინი საიდუმლოდ დაუკავშირდნენ მთიელებს და ეს უკანასკნელი რუსებზე მოულოდნელი თავდასხმის მოწყობაზე დაითანხმეს. 18 მაისს შეთქმულები დააპატიმრეს, ჯერ ასტრახანში, იქიდან კი სარატოვში გაგზავნეს.

დარუბანდის დაცემის ამბავი ელვის სისწრაფით გავრცელდა კავკასიაში. დაღესტნელი მფლობელები ერთმანეთის მიყოლებით მოდიოდნენ ზუბოვთან და ერთგულებას უცხადებდნენ. დარუბანდის მცხოვრებლებს გამოუცხადეს, რომ შიხ-ალის სამფლობელო რუსეთის მფარველობაში შევიდა. შიხ-ალი-ხანი უნდა გაჰყოლოდა რუსულ ჯარს, რაც ამ უკანასკნელმა მოჩვენებითი კმაყოფილებით მიიღო. რუსულმა ჯარმა სამხრეთისკენ წინსვლა განაგრძო. 19 ივნისს ჯარი დაიძრა ყუბიდან შემახის გზაზე და ვინრო დეფილეში შევიდა. შიხ-ალი და მისი ამაღლის წევრები, რომლებიც ზუბოვის მხრიდან თავისუფლებით სარგებლობდნენ, მთელი მსვლელობის დროს ჯირითით იყვნენ დაკავებულნი, რითაც ანცვიფრებდნენ ყველას. მთელი ამ ხნის მანძილზე ისინი ამზადებდნენ შიხ-ალის გაქცევას, რაც განახორციელეს კიდეც. ხეობაში შესვლის შემდეგ შიხ-ალი საკმაოდ ჩამორჩა ჯარს. მალე რუსებმა შეამჩნიეს, რომ იგი მთის წვერზე მდებარე სოფლისკენ გაემართა და მიხვდნენ, რომ „ჯირითი გადაიქცა გაქცევად“ [12, 372-373]. მის დასაჭერად გაგზავნილი კაზაკები უკან ხელცარიელები დაბრუნდნენ. ზუბოვმა მისი გაქცევა არაფრად ჩააგდო, თუმცა შიხ-ალიმ შემდგომში არაერთი უსიამოვნება მოუტანა რუსეთის ხელისუფლებას: იგი სიცოცხლის ბოლომდე დარჩა რუსეთის ხელისუფლების წინააღმდეგ შეურიგებელ მებრძოლად.

1796 წლის 6 ნოემბერს გარდაიცვალა რუსეთის იმპერატორი ეკატერინე II. ახალი იმპერატორი პავლე I არ იზიარებდა დედის პოლიტიკურ შეხედულებებს. 1796 წლის დეკემბრის დასაწყისში მისი ბრძანებით რუსულმა პოლკებმა დატოვეს კასპისპირეთი [8, 294].

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. თ. ბაგრატიონი, ახალი ისტორია, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ლელა მიქიაშვილმა, თბილისი, 1983.
2. ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, IV, 1975.

3. დავით გურამიშვილი, დავითიანი, ქართული მწერლობა, 7, თბილისი, 1989.
4. ლ. მენაბდე, ვახტანგ VI, თბილისი, 2011.
5. საქართველოს ისტორია, თბილისი, 1958.
6. ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ისტორიის ნარკვევები, თბილისი, 1969.
7. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, თბილისი, 1973.
8. Потто В. А., Кавказская война в отдельных очерках, эпизодах, легендах и биографиях, т. I, СПб, 1886.
9. მ. ტყავაშვილი, ქართველები დაღესტანში, თბილისი, 2000
10. Переписка грузинских царей с российскими государями, СПб, 1861.
11. Козубский Е. И., История города Дербента, Темир-Хан-Шура, 1906.
12. Бакунина В. И. Персидский поход в 1796 году. Воспоминания Варвары Ивановны Бакуниной, ჟურნალი: Русская старина, 1887, Т. 53, № 2, С. 343-374; <http://memoirs.ru/texts/bacunina-2.htm>.
13. მ. ტყავაშვილი, რუსეთთან კახეთის სამეფოს ურთიერთობის პოლიტიკური ასპექტები, კრებულში: კავკასიის ეთნოლოგიური კრებული, XVII, თბილისი, 2016.
14. დ. ჭუმბურიძე, ვახტანგ VI და პეტრე I, ისტორიული პორტრეტები, თბილისი, 2012.

Mzia Tkavashvili

Doctor of History, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Research worker of the Department of Modern and Contemporary History of Ivane Jvakhishvili Institute of History and Ethnology

**The Issue of the Caspian Region and Russian-Georgian Relations
(the eighteenth century)**

Summary

After the military campaign of Peter the Great in the South (1722) the Derbent Khanate became a part of Russia. In the 30es of the eighteenth century Persia started to grow. Treaty of Ganja was

signed between Persia and Russia in 1735. Derbent was returned back to Persia again. Historians evaluate the mentioned fact as the weakness of Peter's heirs. We do not agree with this viewpoint. In our opinion the military campaign carried out in 1722 in Derbent was much more against the plans of Russia than the mentioned treaty. In this period the main goal of Russia was to occupy the low-land regions of the Caucasus. The imperial Court was doing its best to solve this problem. In the second half of the eighteenth century Quba Khanate, which by this time has become stronger, annexed Derbent. The Quba Khanate confronted Kartl-Kakheti kingdom. In 1796 the Russian army headed by V. Zubov captured Derbent. The military expedition of Agha Mohammad Khan of Georgia announced as the official cause for the above mentioned military operation. After a strong artillery attack the city key was given to V. Zubov. His honorable prisoner was Sheikh Ali, khan of Derbent, who managed to escape. Till the end of his life Sheikh Ali Khan was irreconcilable fighter against Russia.

In November, 6, 1796 Empress Catherine II died. Her heir Paul I did not share his mother's political views. In the beginning of December, in 1796 in accordance with his order Russian regiments left the Caspian region. The occupation of the Pass of Derbent Russia postponed for future.

გელა საითიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

**იოსებ სტალინისა და შარლ დე გოლის 1944 წლის
დეკემბერში გამართული შეხვედრის ერთი
ეპიზოდი და საქართველოდან 1921 წელს
გატანილი განძეულობის დაბრუნების საკითხი**

1944 წლის 27 ნოემბერს ბაქოს აეროდრომზე თვითმფრინავი დაეშვა, რომელშიც საფრანგეთის რესპუბლიკის დროებითი მთავრობის მეთაური, გენერალი შარლ დე გოლი და მისი თანმხლები პირები იმყოფებოდნენ. მათ პატივი ჰქონდათ, საბჭოთა მთავრობის მონვევით პირველად ჩამოსულიყვნენ ჯერ კიდევ ომის ქარცეცხლში მყოფ ქვეყანაში.

ფრანგ სტუმრებს აეროდრომზე აზერბაიჯანის საბჭოთა რესპუბლიკის ხელმძღვანელები, მოსკოვიდან ჩამოსული სსრ კავშირის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატისა და თავდაცვის კომიტეტის წარმომადგენლები დახვდნენ. აეროდრომზე მოწყობილი იყო საპატიო ყარაული, შესრულდა საფრანგეთისა და სსრ კავშირის სახელმწიფო ჰიმნები. იმავე საღამოს ფრანგი სტუმრები ბაქოს ოპერის თეატრში სპექტაკლ „ქერ ოლლის“ დაესწრნენ.

მეორე დღით, ცუდი მეტეოროლოგიური პირობების გამო, შარლ დე გოლი და მისი თანმხლები პირები ბაქოდან მოსკოვში სპეციალური მატარებლით გაემგზავრნენ. ორი დღის შემდეგ ისინი სტალინგრადში ჩავიდნენ. რკინიგზის ვაგზალზე მათ ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლებმა მოუწყეს შეხვედრა. გენერალმა დე გოლმა მამაც სტალინგრადელებს სიტყვით მიმართა და საჩუქრად მემორიალური დაფა გადასცა სათანადო წარწერით...

სტუმრებს დაათვალიერებინეს სტალინგრადის სატრაქტორო ქარხანა და აჩვენეს ფილმი – „სტალინგრადი“.

30 ნოემბერს დე გოლმა დატოვა სტალინგრადი და მოსკოვში გაემგზავრა.

1944 წლის 2 დეკემბერს ფრანგი სტუმრები მოსკოვში ჩავიდნენ. რკინიგზის ვაგზალზე მათ დახვდნენ სსრ კავშირის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარი ვ. მოლოტოვი, საბჭოთა შეიარაღებული ძალების შტაბის უფროსის პირველი მოადგილე, გენერალი ა. ანტონოვი და სხვა ოფიციალური პირები; აგრეთვე მოსკოვში აკრედიტებული დიპლომატიური მისიების და საელჩოების წარმომადგენლები.

ცნობილია, რომ ამ ვიზიტის დროს გენერალ შარლ დე გოლს შეხვედრები და საუბრები ჰქონდა სსრ კავშირის სახელმწიფოს მეთაურთან იოსებ ბესარიონის ძე სტალინთან. ამ შეხვედრების ორი ჩანაწერი და მიღებული ოფიციალური დოკუმენტები შეტანილია კრებულში: „Советско-французские отношения во время Великой Отечественной войны 1941-1945 гг., Документы и материалы, В 2-х томах, Т. 2. Москва, 1983г.“

რაც შეეხება ი. სტალინის საუბარს დე გოლთან, 3 დეკემბერს, საუბრის დროს, იგი მოგვიანებით, 1996 წელს, რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტის არქივის, ჟურნალ „ვესტნიკის“ № 5(24)-ში გამოქვეყნდა.

საუბრის ჩანაწერი ეკუთვნის ცნობილ დიპლომატს, საფრანგეთში სსსრ კავშირის სრულუფლებიან წარმომადგენელს 1940-1941 წლებში და ელჩს 1944-1950 წლებში – ა. ე. ბოგომოლოვს, რომელიც 3 დეკემბრის შეხვედრისას ი. სტალინის თარჯიმანიც იყო.

არქივში დაცულ, მანქანაზე გადაბეჭდილ ტექსტს, გაკეთებული აქვს მინაწერი: „ჩაინერა ელჩმა ბოგოლომოვმა, რომელიც თარგმნიდა ამხ. სტალინის საუბარს დე გოლთან შეხვედრისას“. იქვე გაკეთებულია მინიშნებაც იმის თაობაზე, რომ „ჩანაწერი გაკეთებულია მახსოვრობით, ყოველგვარი წინასწარი მონიშვნის გარეშე“. ჩანაწერი ა. ბოგომოლოვის ხელმოწერითაა დადასტურებული [2,105-107].

ჟ. „ვესტნიკში“ დასტამბულ საუბარს წამძვარებული აქვს სარედაქციო წინათქმა, რომელშიც აღნიშნულია: „დიდი სამამულო ომის წლებში სსრ კავშირისა და საფრანგეთის თანამშრომლობა ორივე სახელმწიფოს ისტორიაში დაუვიწყარ ფურცელს წარმოადგენს. საერთო მტერმა – გერმანიის ფაშიზმმა, საბჭოთა კავშირისა და საფრანგეთის ხალხები ერთმანეთს დაახლოვა, მეზობლი საფრანგეთი იმედის თვალით უყურებდა აღმოსავლეთს. შარლ დე

გოლმა ჯერ კიდევ ომის დასაწყისში გამოთქვა რწმენა საბჭოთა არმიის გამარჯვებისა და განუხრელად აიღო კურსი სსრ კავშირთან მჭიდრო ურთიერთობისაკენ“ [2,105].

ჟურნალში დაბეჭდილი საუბრის საერთო სათაურად გამოტანილია სტალინის სიტყვები: „შეცდომები მეც მაქვს და ჩემს თანამშრომლებსაც“ („Ошибки имеются и у меня и у моих сотрудников“) [2, 105].

ახლა კი მკითხველს ვთავაზობთ ტექსტს ი. სტალინისა და დე გოლის საუბრისა, რომელიც 1944 წლის 3 დეკემბერს, საუზმის დროს გაიმართა და ჩანერილია ა. ბოგომოლოვის მიერ.

„საუზმისას და ყავის მირთმევის დროს მოკლე საუბრებიდან შემდეგ ძირითად ელემენტებს გამოვყოფთ“, – წერს ბოგომოლოვი და განაგრძობს:

1. ამხ. მოლოტოვისა და გარროს (დე გოლის წარმომადგენელი ქ. მოსკოვში – გ.ს.) შორის სახუმარო საუბრისას წამოიჭრა საკითხი – დიპლომატიასა და პოლიტიკაში ავიაციის როლის თაობაზე და ითქვა, რომ ავიაცია ქვეყნებს შორის პოლიტიკურ კავშირს აადვილებსო.

ამხ. ი. ბ. სტალინიც ჩაერთო ამ საუბარში და ირონიულ-სახუმარო ტონით შენიშნა: „მხოლოდ მაშინ, თუ ფრენები კატასტროფით არ მთავრდებაო“. – შემდეგ ამხანაგმა სტალინმა მიმართა რა დე გოლს, დაამატა: „თქვენ შეგიძლიათ სსრ კავშირში ფრენებისას მშვიდად იყოთ. არავითარი კატასტროფები არ იქნება. ეს ჩვენი მეთოდი არ არის. ასეთი კატასტროფები შესაძლებელია, სადღაც ესპანეთის სამხრეთში, ანდა აფრიკაში მოხდეს, მაგრამ არა ჩვენთან, საბჭოთა კავშირში. ჩვენ ამგვარ კატასტროფებში დამნაშავე აღადმიანებს ვხვრეტო“.

2. ყავის მირთმევის დროს დე გოლმა ამხანაგ სტალინს ჰკითხა: როგორი იყო მისი დამოკიდებულება გერმანიისადმი, როგორც ფაშისტებისადმი, თუ როგორც გერმანელებისადმი? ამხ. სტალინმა უპასუხა, რომ გერმანიაშიც არიან კარგი ადამიანები, მაგრამ ისინი ცოტანია. გერმანიაზე გამარჯვების შემდეგ საჭირო იქნება, ასეთი ადამიანები გერმანიის გარდაქმნაში ჩაეხმენ.

დე გოლი ასეთ პასუხს არ იზიარებს, სხვა თვალსაზრისს ემხრობა და ისევ ეკითხება ამხ. სტალინს: რა განსხვავებას ხედავს იგი ბისმარკისა და გერმანიის ამჟამინდელი მთავრობის პოლიტიკას შორის.

ამხ. სტალინი პასუხობს, რომ ზოგიერთი საბჭოთა ისტორიკოსი ზედმეტად აშორებს ბისმარკის პოლიტიკას ვილჰელმ II-ის პოლიტიკისაგან, ანდა მათ ერთმანეთს უპირისპირებენ კიდევ. ეს არასწორია. ბისმარკისა და ვილჰელმ II-ის პოლიტიკას შორის პრინციპული განსხვავება არ არის. ერთი აგრძელებს მეორეს. რაც შეეხება ბისმარკსა და ახლანდელ გერმანიას, გარკვეული აზრით, სიტყვა ბისმარკი გერმანიის ფაშიზმის ფუძემდებელს ნიშნავს.

დე გოლი ეკითხება ამხანაგ სტალინს, განასხვავებს იგი თუ არა ჰიტლერს, გერინგს, გებელსსა და ჰიმლერს, როგორც სხვადასხვა მიმართულების პოლიტიკოსებს? ამხ. სტალინი პასუხობს, რომ ეს „მიმართულებაში განსხვავება“, თვითონ ჰიტლერელების მიერ არის მოგონილი და მათ შორის არავითარი განსხვავება არ არის.

დე გოლი ისევ სთხოვს ამხ. სტალინს – ზოგადად დაახასიათოს გერმანიის ფაშისტური მთავრობა. ამხ. სტალინი პასუხობს, რომ ეს „მთავრობა“ სისხლის სამართლის დამნაშავეთა ხროვას წარმოადგენს, რომელიც უნდა განადგურდეს, თუმცა ეს საკმაოდ ძნელი გასაკეთებელი იქნება.

3. შემდეგ დე გოლი ამხ. სტალინს ეკითხება: რატომ მუშაობს იგი ასე ბევრს. ამხ. სტალინი პასუხობს, რომ ეს, ერთი მხრივ, რუსული სულელური ჩვევაა, ხოლო მეორე მხრივ, დიდი მოცულობის სამუშაოთი და იმ პასუხისმგებლობით აიხსნება, რომელიც მას აკისრია. „მეშინია, არ შევცდე“, – დაამატა ამხანაგმა სტალინმა.

დე გოლმა ჰკითხა: ეს შიში ხომ არ წარმოადგენს შიშს, თანამშრომელთა შეცდომების გამო. ამხ. სტალინი პასუხობს, რომ ზოგჯერ ეს შეცდომები თანამშრომლებისაა, ზოგჯერ კი თავად მისი. „შეცდომები გვაქვს, მეც და ჩემს თანამშრომლებსაც, პასუხისმგებლობა კი უზარმაზარია – ამიტომაც გვინევს ბევრი მუშაობა, მაგრამ ჩვენ ამას შევეჩვიეთ“, – სიცილით დაამატა ამხ. სტალინმა.

4. წამოიჭრა საკითხი გერმანელების, როგორც მოწინააღმდეგის თაობაზე.

ამხ. სტალინი ხუმრობით შენიშნავს, რომ გერმანელი იმდენად შეუპოვარი მტერია, რომ ზოგჯერ საკმარისი არ არის, მას ხერხემალი გადაუმტვრიო და შიგნით ჩაიხედო. გერმანელს შეუძლია ცოცხალი დარჩეს. მაშინ საჭიროა ფეხები მოაჭრა და თუ მაინც ცოცხალი დარჩება, მაშინ მას თავიც უნდა მოჰკვეთო.

დე გოლი ჰყვება ამხ. სტალინის ხუმრობის ტონს და შენიშნავს, რომ თუ ფეხების მოჭრას მოისურვებ, მაშინ უმჯობესია ორი ქირურგი გყავდეს, ვიდრე ოთხი ან ხუთი.

ამხ. სტალინმა თქვა, რომ ეს ოპერაციაზეა დამოკიდებული. შესაძლებელია, რომ ორიც საკმარისი იყოს“ [3,16-18].

დღევანდელი დაკვირვებული და გაცნობიერებული მკითხველისათვის ამგვარი ქარაგმებით გაჯერებული საუბრებიდან აზრის გამოტანა ძნელი არ უნდა იყოს და ალბათ მიხვდება, თუ რა ქირურგიულ ჩარევებსა და ოპერაციებზეა მინიშნებები გაკეთებული... მაშინ ხომ სამი დიდი სახელმწიფოს – სსრ კავშირის, დიდი ბრიტანეთისა და აშშ-ის მეთაურები იალტის კონფერენციაზე შესახვედრად ემზადებოდნენ, სადაც საბოლოოდ უნდა გადაეწყვიტათ ფაშისტური გერმანიის სამომავლო ბედი... დე გოლს სწორედ ეს აინტერესებდა გაეგო, რა ნილში გაიყვანდნენ მის ქვეყანას ასეთი მნიშვნელოვანი ოპერაციის ჩატარების დროს და ა.შ. ეს სხვა საუბრის თემაა და ამჟამად ჩემს ინტერესს სცილდება.

* * *

ამ არცთუ უმნიშვნელო და უინტერესო დოკუმენტზე მუშაობის დროს, აკად. შალვა ამირანაშვილის ნათქვამი გამახსენდა: „1944 წლის 3 დეკემბრიდან 10 დეკემბრამდე მოსკოვს ეწვია საფრანგეთის რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე, გენერალი დე გოლი. სათანადო მოლაპარაკების შედეგად დადებულ იქნა ხელშეკრულება საფრანგეთსა და საბჭოთა კავშირს შორის... როგორც შემდეგ გამოირკვა, პირადი შეხვედრის დროს ი. სტალინი ესაუბრა გენერალ დე გოლს საფრანგეთში დაცული საქართველოს განძეულობის შესახებ და მისგან დაპირება მიიღო ქონების დაბრუნების შესახებ“ [5, 15].

აღნიშნული ოფიციალური მოლაპარაკების შედეგად საფრანგეთსა და საბჭოთა კავშირს შორის დადებული ხელშეკრულების სრული ტექსტი 1944 წლის 19 დეკემბერს საბჭოთა მთავრობის ოფიციალურად, გაზეთ „იზვესტიაში“ გამოქვეყნდა; 1983 წელს იგი შეტანილ იქნა დოკუმენტების კრებულში – „Советско-Французкие отношения... 1941-1945 гг.“, Т. II, стр. 155-157; 1996 წელს რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტის არქივის ჟურნალ „Вестник“-ში კი პირველად იბეჭდება ი. სტალინსა და დე გოლს შორის საუბრის ტექსტი, რომელშიც სიტყვაც არსადაა ნათქვამი, რომ მათ რაიმე მო-

ლაპარაკება ჰქონოდათ საქართველოდან გატანილ ეროვნულ განძეულობაზე და პატრონისთვის მისი დაბრუნების შესახებ.

ამიტომ შესაძლებელია ვივარაუდოთ, რომ არსებობდეს ი. სტალინსა და დე გოლს შორის, ელჩისა და თარჯიმნის, ა. ბოგომოლოვის მიერ ჩანერილი საუბრის ტექსტი, რომელიც ნათელს მოჰფენდა იმას, თუ რა როლი აქვს შესრულებული სტალინს, როგორც ქართველს, ჩვენი ერის ისტორიისა და კულტურისათვის ამ უმნიშვნელოვანესი საქმის გადაწყვეტაში. ამასთან ერთად, აქვე ჩნდება ბუნებრივი კითხვა: განა საუბრის თუ სადილობის დროს შეიძლება ასეთ საქმეზე საუბრის წამოწყება და იქვე, ექსპრომტად, გადაწყვეტილების მიღება, საკითხის წინასწარი საფუძვლიანი შესწავლისა და მოპირდაპირე მხარის საქმის კურსში ჩაყენების გარეშე?!

რა თქმა უნდა, არა! და აქაც აკად. შ. ამირანაშვილის ნათქვამს მოვიშველიებთ: „1944 წლის 22 ოქტომბერს საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის მორიგ სესიაზე ყოფნისას, მოსკოვში, მოხსენებითი ბარათი წარუდგინეთ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის გენერალურ მდივანს ი. ბ. სტალინს (ამ დროს შ. ამირანაშვილი არის საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის დირექტორი, პროფესორი და სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ნევრ-კორესპონდენტი – გ.ს). ბარათში ვთხოვდით, დაგვხმარებოდა, რათა გარკვეულიყო, თუ რა ბედი ენია საქართველოს განძეულობას, რომელიც ნაღებულ იქნა მენშევიკების მიერ საფრანგეთში 1921 წელს; ვთხოვდით აგრეთვე, რომ სათანადო ზომები მიეღო მისი დაბრუნებისათვის. ბარათი გადაეცა კრემლის კომენდატურის მორიგეს“ [5,13].

დღეს ვინ დაიჯერებს, რომ იმ გაგანია ომის მიმდინარეობის დროს, შ. ამირანაშვილი თავისი ინიციატივით გაბედავდა და ასეთი თხოვნით მიმართავდა ქეყნის ერთპიროვნულ მმართველს, თუ არა მასთან წინასწარი შეთანხმება... მით უმეტეს, რალაც 25 დღეში, კრემლის კომენდატურის მორიგესთან დატოვებულ მის ბარათს, საოცარი პასუხი მოჰყვებოდა... შ. ამირანაშვილისავე თქმით: „...სსრკ მთავრობას სათანადო დადგენილება მიეღო საფრანგეთიდან საქართველოს განძეულობის დაბრუნების შესახებ... 16 ნოემბერს, სასწრაფოდ გამომიძახეს საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტში, სადაც მაცნობეს, დაუყოვნებლივ გავმგზავრებულიყავ მოსკოვს, იქედან კი – საფრანგეთში საქართველოს განძეულობის მისაღებად და ჩამოსატანად“ [5,13-14].

იქვე შ. ამირანაშვილი ყურადღებას ამახვილებს იმაზეც, რომ 1944 წლის 3-დან 10 დეკემბრამდე მოსკოვში იმყოფებოდა საფრანგეთის რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე, გენერალი შარლ დე გოლი, რომელსაც რამდენიმე შეხვედრა და პირადი საუბარი ჰქონდა ი. სტალინთან. „როგორც შემდგომ გამოირკვა, პირადი შეხვედრის დროს ი. სტალინი ესაუბრა გენერალ დე გოლს საფრანგეთში დაცული საქართველოს განძეულობის შესახებ და მისგან დაპირება მიიღო ქონების დაბრუნების...“ [5, 15].

რა გამოდის, აქ თითქოს დროში აცდენასთან გვაქვს საქმე. თუ ნოემბრის შუა რიცხვებში საბჭოთა მთავრობას უკვე მიღებული ჰქონდა დადგენილება საფრანგეთიდან საქართველოს განძეულობის ჩამოტანაზე, მაშინ დეკემბრის დასაწყისში სტალინსა და დე გოლს შორის ამავე საკითხზე შეთანხმების მიღება რაღა საჭირო იყო?!

ახლა ყურადღებას აღარ შევაჩერებდით იმაზე, თუ როგორ მოხდა აკად. შალვა ამირანაშვილისა და საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივნის, პეტრე შარიას, პარიზში გამგზავრება, შეხვედრები სხვადასხვა ოფიციალურ პირებთან; განძეულობის გამოგზავნის ორგანიზება; განძის მცველის – ექვთიმე თაყაიშვილის თან ნამოყვანა და თითქმის რვადღიანი მგზავრობის შემდეგ – პარიზი – რომი – კაირო – თეირანი – თბილისის მარშრუტით – სამშობლოში მშვიდობიანი დაბრუნება, მასზედ საკმაოდ ბევრია ნათქვამი და დანერილი... თუმცა მაინც საჭიროდ ვთვლი, კიდევ მცირე ამონარიდი მოვიტანო აკადემიკოს შ. ამირანაშვილის დასახელებული წიგნიდან: „ექვ. თაყაიშვილი მეტად ღელავდა ამ ხანგრძლივი საჰაერო მოგზაურობის დროს. ეს იყო მისი პირველი მგზავრობა თვითმფრინავით. მან ჯერ კიდევ წამოსვლისას ჩამომართვა სიტყვა, რომ თუ გზაში ცუდი რამ მოუვიდოდა, არსად არ დავტოვებდით და ცოცხალსა თუ მკვდარს სამშობლოში ჩამოვიყვანდით. საბედნიეროდ მან ეს ხანგრძლივი მოგზაურობა კარგად აიტანა, ხოლო სამშობლოს ნახვამ მეტი მხნეობა და სულიერი ძალა შესძინა“ [5, 17].

აქ მინდა ჩემი, როგორც ერთი რიგითი მკვლევრის, მოსაზრება დავაფიქსირო საქართველოს დემოკრატიული მთავრობის იმ ნაბიჯის გამო, რომელიც მან გადადგა, როცა ეროვნული საგანძურის ემიგრაციაში თან წაღების გადაწყვეტილება მიიღო. სამწუხაროა, მაგრამ ფაქტია, რომ ზოგიერთი თანამედროვე ისტორიკოსი, თუ ნერასატანილი ჟურნალისტი, კომუნისტური რეჟიმის დროს დამ-

კვიდრებულ ფრაზას იყენებს და ეროვნული სიმდიდრის გამტაცებლებს უწოდებს მენშევიკურ ხელისუფლებას... რა თქმა უნდა, უდიდესი და შეუფასებელია ის დამსახურება, რაც ღვთიურ კაცს – ექვთიმე თაყაიშვილს მიუძღვის, იმ ეროვნული საგანძურის საზღვარგარეთ გატანის, უმძიმეს პირობებში იქ მისი მოვლა-პატრონობისა და გადარჩენის საქმეში, მაგრამ არც ის უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ეს უმძიმესი მოვალეობა მას თავისი ინიციატივით არ უკისრია, არამედ მთავრობის თავმჯდომარის ნოე ჟორდანიას პირდაპირი განკარგულებით დაეკისრა იგი, როგორც მეცნიერს, მამულიშვილს და ქვეყნის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის მაღალი რანგის თანამდებობის პირს – საქართველოს დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის მოადგილეს. მან კი, ექსტრემალური ვითარების მიუხედავად – მოახერხა ეროვნული საგანძურის აღრიცხვა, საგანგებოდ დამზადებულ ყუთებში მათი ჩაწყობა (და არა ჩაყრა!), ვაგონების შოვნა, ქუთაისში ჩატანა და დაბინავება... მაგრამ, როცა საბრძოლო მოქმედებებმა დასავლეთ საქართველოში გადაინაცვლეს, ჯერ ბათუმში, ხოლო შემდეგ დაქირავებული გემით საზღვარგარეთ წაიღეს. აღსანიშნავია ისიც, რომ ყველაფერი ეს უაღრესად გასაიდუმლოებულ ვითარებაში და მთავრობის თავმჯდომარის მუდმივი ყურადღების ქვეშ ხდებოდა...

ასევე ობიექტურობა მოითხოვს, გარკვევით ითქვას, მიუძღვის თუ არა რაიმე დამსახურება ი. სტალინს, როგორც საბჭოთა რუსეთის ჯერ ერთ-ერთს, ხოლო შემდგომ მის ერთადერთ ხელმძღვანელს, საქართველოდან გატანილი ეროვნული განძეულობის უკან დაბრუნების საქმეში.

ღიას, მიუძღვის! რის შესახებაც ეს-ეს არის ვისაუბრეთ. ვფიქრობთ, აქვე იმის გახსენებაც არ იქნება უადგილო, რაც მას ცარისტული რუსეთის საუკუნოვანი ბატონობის პერიოდში საქართველოს განძსაცავებიდან, არქივებიდან თუ მუზეუმებიდან გატაცებული, უძვირფასესი ნივთების პატრონისათვის, ანუ ქართველი ხალხისთვის დაბრუნებისას აქვს განეული. იმ გატაცებათა შესახებ თვალნათლივ იკითხება რუსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის (ცაკ-ის) პრეზიდიუმის 1922 წლის 20 ივნისის დადგენილებაში, სადაც კონკრეტული ფაქტებია მოტანილი იმაზე – ვის მიერ და რა ღირებულების საგანძური იქნა ყაჩაღურად მითვისებული და საქართველოდან წაღებული. ცაკ-ის პრეზიდიუმის ზემოხსენებული დადგენილების საფუძველზე, სსრ კავშირის მთავრობას შეუქმნია საგანგებო კომისია – რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის,

რუსეთის ფედერაციის განათლების სახალხო კომისარიატისა და საბჭოთა საქართველოს მეცნიერთა მონაწილეობით... ამ კომისიაში საქართველოდან შეყვანილნი ყოფილან: კორნელი კეკელიძე, აკაკი შანიძე, პავლე ინგოროყვა და სარგის კაკაბაძე, შესაძლებელი გამხდარა დადგენილებაში ჩაენერათ: „ყველა ქართული წარმოშობის რეგალიები და სიძველენი, რომელიც დაცულია რუსეთის სრ ფედერაციის მუზეუმებსა და საცავებში, მათი ქართული წარმოშობის დასაბუთების შემდეგ უნდა გადაეცეს საქართველოს სს რესპუბლიკას“ [5, 5].

აკად. შ. ამირანაშვილი თავის ნაშრომში: „საქართველოდან სხვადასხვა დროს გატანილი სამუზეუმო განძეულობა და მისი დაბრუნება“, იგონებს რა ი. სტალინის დამსახურებას ქართული საგანძურის დაბრუნების საქმეში, ყურადღებას ამახვილებს ერთ ფაქტზე, რომლის მონაწილეც თვითონ, ახალგაზრდა მკვლევარი ყოფილა... ცაკ-ის პრეზიდენტის დადგენილებით წახალისებულს, თხოვნით მიუმართავს სახელმწიფო საგანძურის საცავის (Гос. хранилище ценностей) დირექტორისთვის, რათა მ. ბოტკინის კოლექციაზე მუშაობის ნება დაერთოთ. პასუხად მიუღია, რომ ასეთი მოთხოვნის დაკმაყოფილება მხოლოდ ხუთი წლის შემდეგ შეიძლება, ვინაიდან ჩვენდამი რწმუნებულ განძსაცავში საერთოდ ინახებოდა თუ არა ბოტკინის კოლექცია, დასადგენიანო; მაშინ, შ. ამირანაშვილს რუსეთის ცაკ-ის პრეზიდენტის სამდივნოში შეუტანია განცხადება: მთავრობის დადგენილების რამდენიმე შემომწმებული ცალი მაინც მოგვეცით, რომელიც საქართველოსათვის საარქივო მასალების და სამუზეუმო კოლექციების გადმოცემას შეეხებაო.

ასეთი დოკუმენტის ასლი მართლაც მიუციათ...

„როცა ხსენებული დადგენილების ასლები მივიღე და ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის სამდივნოდან გამოვედი, რომელიც იმ დროს კრემლის ერთ-ერთ სასახლეში იმყოფებოდა, – იგონებს შ. ამირანაშვილი, – სრულიად მოულოდნელად სასახლის მახლობლად შევხვდი – ი. სტალინს, ა. ენუქიძეს და ა. სვანიძეს. მე კარგად ვიცნობდი ა. სვანიძეს, რომელიც ჩემი სტუდენტობის დროს საქართველოს მუზეუმის ბიბლიოთეკის გამგედ მუშაობდა... პირადად მე გარკვეული ყურადღებით მეპყრობოდა. მან თავაზიანად გააცნო ჩემი საქმიანობა ი. სტალინსა და ა. ენუქიძეს და მკითხა, როგორ მიმდინარეობდა კოლექციების მიღების საქმე. მე დაწვრილებით მოვახსენე საქმის ვითარება და, კერძოდ, იმ დაბრკოლებაზე შევჩერდი, რომელიც აფერხებდა მ.ა. ბოტკინის კოლექცი-

ების მიღების საქმეს. ა. სვანიძემ მაშინვე მიმართა სტალინს: „ამხანაგო სოსო, გთხოვთ დაეხმაროთ ამ ახალგაზრდას“. ი. სტალინმა უბის წიგნაკი ამოიღო, თავისი ტელეფონის ნომერი ჩანერა, ფურცელი გადმომცა და მითხრა: „ხვალ დილის 11 საათზე დამირეკეთ და მაცნობეთ საქმის ვითარება“.

სახელმწიფო საგანძურის საცავში დილით ადრე მისული შ. ამირანაშვილი დაუნახავს რა მის დირექტორს, გადაჭრით განუცხადებია: „ყმანვილო, გირჩევთ ნუ კარგავთ დროს, გიმეორებთ, რაც უკვე გითხარით. მხოლოდ ხუთი წლის შემდეგ გაირკვევა ის საკითხი, რაც თქვენ ასე გაინტერესებთ“. რა თქმა უნდა, შ. ამირანაშვილს დირექტორთან შეკამათებისათვის თავი აურიდებია და მხოლოდ მორიდებით უთხოვია: თუ შეიძლება, თქვენი ტელეფონით სარგებლობის ნება მომეცითო. მიუღია რა დასტური, მას სტალინისათვის დაურეკავს და ქართულად მოუხსენებია საქმის ვითარება; პასუხი ტელეფონშივე ქართულად მიუღია: „დაიცადეთ, პასუხს მიიღებთ“.

თუ რა ხდება ამის შემდეგ, ისევ შ. ამირანაშვილს მოვუსმინოთ: „სტალინი ტელეფონით ესაუბრა საგანძურის დირექტორს. საუბრის დამთავრებისთანავე მან (ე.ი. დირექტორმა – გ.ს) სასწრაფო განკარგულება გასცა, რომ მაშინვე ეჩვენებინათ ჩემთვის მ. ა. ბოტკინის კოლექცია; მე გადავსინჯე იგი. საბედნიეროდ, ქართული მინაქრების კოლექცია მთლიანად აღმოჩნდა. შევადგინე მათი სია და მიღება-ჩაბარების აქტი... შემდეგ ეს განძეულობაც საქართველოში ჩამოვიტანეთ და ამჟამად ქართული მინაქრების ეს ძვირფასი კოლექცია... საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმშია დაცული“ [5, 7-8].

ამ მიღწეული შედეგებით აღფრთოვანებული შ. ამირანაშვილი წერილს უგზავნის პარიზში მყოფ თავის მასწავლებელს – ექვთიმე თაყაიშვილს და სიხარულით აუწყებს, რომ საბჭოთა მთავრობამ ცარიზმის დროს წაღებული ქართული კულტურისა და ხელოვნების მნიშვნელოვანი ძეგლები ქართველ ხალხს დაუბრუნაო... ამ ცნობით გახარებული განძის მცველი თავის შეგირდს საპასუხო წერილით ატყობინებს, რომ ემიგრაციაში წაღებული განძი კარგად არის დაცული და იმედი მაქვს, ახლო მომავალში ყველაფერი ქართველ ხალხს დაუბრუნდებაო [5, 10].

აღსანიშნავია, რომ ეს ამბები 1922/1923 წლებში ხდება. მაშინ არავის შეეძლო ეწინასწარმეტყველა, როგორ განვითარდებოდა საშინაო თუ საერთაშორისო მოვლენები; მით უმეტეს, რა ბედი

ენეოდა ქართულ საგანძურს თავის მცველთან ერთად და ა.შ. მაგრამ მოხდა დაუჯერებელი რამ, თითქმის მეოთხედი საუკუნის შემდეგ, კანონიერ მეპატრონეს – ქართველ ხალხს დაუბრუნდა კუთვნილი ქონება და განგების მიერ დანერილ სამოქმედო სცენარში, მთავარი მოქმედი პირები ისევ იოსებ ჯულაშვილი-სტალინი, ექვთიმე თაყაიშვილი და შალვა ამირანაშვილი აღმოჩნდნენ. ალბათ, ვერც ქართველი მენშევიკების ლიდერები წარმოიდგენდნენ, რომ რუსეთის უზარმაზარი იმპერიის სათავეში, ახალგაზრდობიდანვე მათგან ათვალწუნებული, გორელი ბიჭი მოექცეოდა; თავისი მახვილი თუ მალვალაკური ჭკუით მასზე განათლებულ და ავტორიტეტულ მოღვაწეებს გზიდან ჩამოიშორებდა, კონგრესებსა და პარლამენტებში ნაწრთობი მსოფლიო ლიდერების პირისპირ დადგომას მოახერხებდა... შემდეგ კი მთელი ევროპის სახელმწიფოთა დამჩოქებელ ფაშისტურ გერმანიას გაანადგურებდა და ღირსებაშელახული ხალხების მხსნელი გახდებოდა, მათ შორის, თავისუფლების მოყვარე ფრანგებისთვისაც. მათ ლიდერთან პირველსავე შეხვედრის დროს კი თავისი ისტორიული სამშობლოს საგანძურის დაბრუნების საკითხს მოაგვარებდა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Советско-французские отношения во время Великой тещественной войны, (1941-1945), Документы и материалы, В 2-х томах, Т. II, Москва, 1983.
2. “Вестник „ – Архива Президента Россииской федерации, 1996, №5(24).
3. Архив Президента Россииской федерации, ф.45, оп.1. дело 391.
4. Газ. “Известия“, 1944, 19 декабря.
5. ამირანაშვილი შალვა, საქართველოდან სხვადასხვა დროს გატანილი სამუზეუმო განძეულობა და მისი დაბრუნება, თსუ გამომცემლობა, თბილისი, 1978.
6. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტომი 3, თბილისი, 1978.

Gela Saitidze

Doctor of Historical Sciences, Professor, Ivane Javakishvili Tbilisi State University, Ivane Javakishvili Institute of History and Ethnology, Main Scientist-researcher of the Department of Modern and Contemporary History

One of the Episodes of the Meeting of I. Stalin and Charles de Gaulle in December 1944 and the Question of the Returning of the Treasure, Taken from Georgia in 1921

Summary

From December 2, 1944 to December 9, at the invitation of the Government of the Soviet Union, in Moscow have been on an official visit the delegation of the provisional Government of the Republic of France, headed by General Charles de Gaulle.

During the visit, in addition to official meetings and negotiations, Charles de Gaulle had an informal meeting and a personal conversation with I.B. Stalin. After the negotiations received documents were published on the same days at the newspaper „Izvestia“ and later, they were entered into the „complete works“ – „Советско-французские отношения во время Великой Отечественной войны 1941-1945. Документы и материалы. В 2-х томах. Т. II, М., 1983 г.“

In December 3, during the breakfast time, the informal conversation between I. Stalin and Charles de Gaulle took place. It's record was first published in 1996, in the magazine of the archives's of the President of Russian Federation – „Vestnik“. The translation of this publication we offer to our readers...

Among the other informal conversation (of course, if their records exist somewhere) most interesting would be the one, dedicated to the treasure, taken by the Georgian Government in time of its forced emigration in 1921.

The main result of this conversation is that, in a few months, after General Charles de Gaulle's indication, the treasure kept in Paris was returned to its owner – Georgian people.

ზურაბ კვეციანაძე

ისტორიის დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

**რაციონალიზმისა და მორალის წინააღმდეგობრივი
ასპექტები საერთაშორისო ურთიერთობების
სოციალურ-პოლიტიკური აზრის ტრადიციებში**

თანამედროვე პოლიტიკაში ლეგიტიმურს ხშირად აიგივებენ ეფექტურ ტექნოლოგიურთან. მორალურობის პრობლემა პოლიტიკაში ყოველთვის იდგა და მუდამ უჭირდა ადამიანებს იმის გარკვევა, თუ სად იწყებოდა პოლიტიკის და სად მთავრდებოდა ზნეობრივი სფერო, თუ პოლიტიკაც ზნეობის ერთ-ერთი გამოხატულება იყო. ასევე ჭირდა იმის შეფასება, თუ რომელი იყო პოლიტიკური და ინდივიდუალური მორალი, რა კავშირი იყო მათ შორის. რეალურად მხოლოდ ის შეიძლება ითქვას, რომ პოლიტიკური ლიდერები, რომლებიც წმინდა მორალური იდეებით საზრდოობდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ მათ შთამომავლობა აფასებს, მარცხდებოდნენ. შედარებით მოქნილები, რომელთაც შეეძლოთ „გადაებიჯებინათ“ ზოგიერთი მორალური ასპექტისათვის, გარკვეულ წარმატებებს აღწევდნენ. თუმცა ამ წარმატების შეფასებაშიც არსებობს განსხვავებები. საქართველოს უახლესი ისტორიაც უხვად იძლევა ყოველივე ამის თქმის საფუძველს.

მორალისა და ღირებულებებისადმი ნეიტრალურმა მიდგომამ პოლიტიკაში ასახვა პოვა ახალი დროის რაციონალიზმში, რომელმაც კულტურის ყველა სფეროში სათავე დაუდო ახალ მიდგომებს – რაციონალურ მიდგომებს, რომლის თანახმადაც გარკვეულ სიტუაციებში ყველა მორალური ნორმა გონებრივს უნდა გადაეფარა. ამის ერთ-ერთი ყველაზე ნათელი მაგალითია ტომას ჰობსის შეხედულებანი, სადაც ინგლისელი მოაზროვნე წინ წამოწევს სამართლებრივი სახელმწიფოს კონცეფციას, მაგრამ ამ სამართლებრივ სახელმწიფოში, სადაც ბუნებითი სამართალი მოქმედებს, არსებობს პრინციპი – ყველას ომი ყველას წინააღმდეგ. ასეთი ომი იმით ხასიათდება, რომ „მასში არაფერი არ შეიძლება იყოს უსა-

მართლო. ამ დროს არ არსებობს სამართლიანისა და უსამართლოს, მართებულისა და არამართებულის ცნებები. იქ სადაც არ არის ხელისუფლება, არ არის კანონი, ხოლო სადაც კანონი არ არსებობს, არ არსებობს არც უსამართლობის გაგება“ [1, 97]. ჰობსისთვის ადამიანი ეგოისტური არსებაა, რომელსაც ჰყოფნის გონიერება, რათა სრულიად არ განადგურდეს და ამით მიდის სახელმწიფოებრივ ხელშეკრულებამდე. მიუხედავად იმისა, რომ ჰობსთან ხელშეკრულება, განსაკუთრებით საზოგადოებრივი ხელშეკრულება, იდება პიროვნების თავისუფლებიდან გამომდინარე, ეს თავისუფლება არ მოდის ადამიანის შინაგანი განსაზღვრიდან, არამედ ესაა თვითნებობა, თვითნებითი თავისუფლება, რომელიც განისაზღვრება გარედან – მოგების ან წაგების ეფექტურობითა თუ სხვადასხვა გათვლითი გარემოებებით. გონება ჰობსთან ესაა წმინდა სტრატეგიული, ინსტრუმენტული, ინდივიდის თვითგადარჩენისაკენ მიმართული მიზანი. მორალის დასაბუთების პრინციპს („მორალის ოქროს წესი“) ჰობსი აგებს ურთიერთგაცვლის საფუძველზე. აი რას ამბობს ის: „შეთანხმებისას ადამიანმა უარი უნდა თქვას სამართალსა თუ სხვა რაიმეზე იმ ზომით, რა ზომითაცაა ეს საჭირო თავდაცვისა და მშვიდობისათვის და დაკმაყოფილდეს თავისუფლების იმ ხარისხით სხვა ადამიანებისადმი დამოკიდებულების საკითხში, რა ხარისხითაც თავად დაუშვებდა სხვების თავისუფლებას საკუთარი თავისადმი დამოკიდებულების საკითხში“ [1, 82]. ჰობსის კონცეფციის უმთავრესი წინააღმდეგობა კი ისაა, რომ საკუთარი ინტერესის რაციონალურობამ ადვილად შეიძლება მიგვიყვანოს ხელშეკრულების დარღვევამდე, რომლის დაცვაც ჰობსის თანახმად აუცილებელია. პირადი ინტერესის დაცვის ლოგიკით ხელშეკრულება უნდა დაიცვა იმ ხარისხით და იქამდე, სანამდეც მომგებიანია, ამიტომაც საზოგადოებრივი და სხვა ხელშეკრულების დაცვის გარანტიად გვევლინება სუვერენის ხელისუფლება და ძალაუფლება. ჰობსის კონცეფცია არ იძლევა ამორალური ხელშეკრულების დაუშვებლობის დასაბუთებას, რომელიც მესამე პირის წინააღმდეგაა მიმართული. ჰობსი, ისევე როგორც სხვა XVI-XVII საუკუნეების ბრიტანელი ფილოსოფოსები, თავისი ეპოქის შვილი იყო და მათ გამოხატეს მათი თანამედროვე ბურჟუაზიული საზოგადოების უტილიტარული ეთიკური პრინციპები, რომელიც მიმართული იყო სამართლებრივი სახელმწიფოსა და საბაზ-

რო ეკონომიკის განვითარებისაკენ. ნეიტრალური ფასეულობითი რაციონალურობის იდეა XIX ს-ის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში განავითარა მაქს ვებერმა, რომელმაც განსაზღვრა ერთ-ერთი შემავსებელი ნეიტრალურ-ფასეულობითი და ფასეულობითი რაციონალურობის იდეა. ვებერის თანახმად რაციონალურობის ორ ტიპს შორის წინააღმდეგობა დაუძლეველია. თანამედროვე მსოფლიოსათვის კონფლიქტი „დარწმუნების ეთიკასა“ და „პასუხისმგებლობის ეთიკას“ შორის გარდაუვალია. ამიტომ „სამყაროს გახლეჩვა“, რომელიც მიმდინარეობს ევროპულ კულტურაში, თანდათან დევნის ფასეულობით რაციონალურობას მიზანმიმართული რაციონალურობით. ეს პროცესი თავისი ეფექტურობით მთლიანად იპყრობს რაციონალურ სივრცეს. ურთიერთშემავსებლობის იდეამ XX საუკუნეში დასავლურ ფილოსოფიასა და საზოგადოებრივ აზრში შეიძინა გაბატონებული მდგომარეობა. მიუხედავად ამისა, აღმოცენდა ახალი კონცეფციები, რომელთაც კორექტივი შეჰქონდათ მოცემულ ტენდენციებში. ასეთთა შორის შეიძლება მოაზრებულ იქნეს ი. ილინის ლიბერალურ-კონსერვატიული სწავლება სამართალსა და სახელმწიფოზე, რომლის თანახმადაც „სამართალშემცენების კეთილშობილება“ და „სულიერი ცენზი“ იმათთვის, ვინც ხელისუფლების სათავეშია, აუცილებელი შემადგენელი ელემენტია ხელისუფლების სხვა ფორმალური ელემენტების გვერდით: „ხელისუფლება უნდა ეკუთვნოდეს უკეთეს ადამიანებს“. ილინის „ხელისუფლების აქსიომის“ თანახმად ძალაუფლებას უნდა ახორციელებდნენ და პოლიტიკას წარმართავდნენ უკეთესი, გამორჩეული ადამიანები. ამ მხრივ იგი გარკვეულწილად ეხმიანება პლატონისეულ „ელიტისტურ თეორიას“. ეს რჩეულები უნდა აკმაყოფილებდნენ „ეთიკურ და პოლიტიკურ ცენზს“. პოლიტიკური პროგრამები თავის თავში უნდა შეიცავდეს ისეთ ღონისძიებებს, რომელიც უნდა აკმაყოფილებდეს საერთო ინტერესს; ასეთი ზომები უნდა იყოს არა მხოლოდ უკლასო, არამედ ზეკლასობრივი. ხელისუფლების პროგრამა უნდა ცნობდეს მხოლოდ განხორციელებად ზომებსა და ფორმებს, გამორიცხავდეს კერძო და პირად ინტერესებს, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი დარჩება ქიმერული და უპირობო [2, 160].

მცდელობას – სოციალური პრაქტიკისათვის მიეცათ ეთიკური შინაარსი, ადგილი ჰქონდა კომუნისტურ იდეოლოგიაშიც. მაგრამ კომუნისტური იდეოლოგიის ტრაგედია იმაში მდგომარეობდა,

რომ თეორიული ჩანაფიქრი უმეტესწილად ცილდებოდა პრაქტიკას. კომუნიზმში მოხდა რაციონალურობის ორი ტიპის ინტეგრაცია, რომელმაც წარმოშვა ტოტალიტარული სოციალური სისტემა, სადაც მოხდა საზოგადოებრივი და კერძო რაციონალურობის წინააღმდეგობების აღმოფხვრა, შესაბამისად კი ამ უკანასკნელის ლიკვიდაცია.

ტოტალიტარული იდეოლოგიისაგან ლიბერალური დაცვა სცადა კარლ პოპერმა თავისი კრიტიკული რაციონალისტური თეორიით, შემდეგ კი იგი განავითარა ფ. ჰაიეკმა. ამ კონცეფციაში შეფასებები და ნორმები იცვლება შემონმებისა და მისაღები ვარიანტების ფასეულობითი ნეიტრალური პროცედურებით. კარლ პოპერმა შეიმუშავა „ღია საზოგადოების“ კონცეფცია და წინ წამოსწია სოციალური ინჟინერიის თავისებური გაგება. „ღია საზოგადოება“ ესაა სოციალური ინსტიტუტების მიზანმიმართული ცვლილება, რომელიც დაფუძნებულია კანონების ცოდნაზე, ისტორიულ განვითარებასა და ცვლილების შესაძლო წინასწარმეტყველებაზე. „სრული გარდასახვა“, ნყოფის მთლიანად შეცვლა შეუძლებელია ამგვარი მცდელობის ტექნოლოგიების არქონის გამო, ამიტომ ამგვარი გარდაქმნის მისწრაფებას პოპერი მიიჩნევს უტოპისტურ ინჟინერიად და ამტკიცებს, რომ ეს არის მანიპულაციის ყველაზე უარესი შემთხვევა, რომელსაც უტოპისტურ ინჟინერიასა და პოლიტიკისადმი პლატონურ მიდგომასთან მივყავართ. კარლ პოპერის თანახმად უტოპისტური ინჟინერიის საპირისპიროდ არსებობს რაციონალური სოციალური ინჟინერია. ეტაპური ინჟინერია გულისხმობს უსამართლობის, ომების, ადამიანთა ტანჯვა-წამებისაგან სისტემატიური და ეტაპური დაძლევისათვის უპირატესობის მინიჭებას, ვიდრე იდეალის განხორციელებისათვის ბრძოლას.

„საზოგადოებრივი ცხოვრება იმდენად რთულია, რომ მხოლოდ ცოტას და შეიძლება – არავის არ შეუძლია შეაფასოს ფართომასშტაბიანი სოციალური ინჟინერიის პროექტები – სხვაგვარად რომ ვთქვათ, უპასუხოს კითხვას, შევძლებთ კი ისეთი პროექტის განხორციელებას, რომელიც მდგომარეობის ნამდვილ გაუმჯობესებასთან მიგვიყვანს; როგორი ტიპის წინააღმდეგობები შეიძლება აღმოცენდეს მისი რეალიზაციის გზაზე“.

ეტაპური ინჟინერიის პროექტები უბრალო და გასაგებია. იგი ეხება ერთ რომელიმე დანესებულებას. მაგალითად, ჯანდაცვას, დასაქმებას, საარბიტრაჟო სასამართლოს, სახელმწიფო ბიუჯეტის

ფორმირებას ეკონომიკური ვარდნის პირობებში, ან განათლების სისტემას. ასეთი პროექტები ნაკლებად რისკის შემცველია, იწვევს ნაკლებ დავას და ადვილად შეიძლება მიხვიდე შეთანხმებამდე ვიდრე შეეცადო განსაზღვრო უდავო იდეალური კეთილდღეობა და მისი მიღწევის ყველასათვის მისაღები გზა. სოციალური გადან-ყვეტილების კერძო მეთოდები შესაძლებლობას იძლევა გონების და არა ვინრო ძალადობის გამოყენებით მიღწეულ იქნას გონებრი-ვი კომპრომისი და დემოკრატიული მეთოდების გამოყენებით გა-უმჯობესდეს არსებული სიტუაცია.

პოპერი დასძენს, რომ ის არ აკრიტიკებს თავად იდეალს და არ უარყოფს მის შესაძლებლობებს. აკრიტიკებს რა უტოპისტურ ინი-ნიერიას, პოპერი აკრიტიკებს მთლიანად საზოგადოების გარდაქმნის პროექტებს. „ძირფესვიან ცვლილებაზე დაფუძნებული პროექტი, რომლის შედეგები ძნელია იწინასწარმეტყველო, ძირითადად, ჩვენს შეზღუდულ გამოცდილებაზეა დაფუძნებული“ [3, 69].

კერძო სოციალურ გადანყვეტილებაზე დაფუძნებული მე-თოდი კი შესაძლებლობას იძლევა ისევე ჩაატარო ექსპერიმენტები, დაუშვა ახალი რეორგანიზაცია, ასეთი მეთოდი საშუალებას იძლე-ვა აღმოაჩინო და გამოასწორო შეცდომები. პოპერის აზრით, სწო-რედ ასე და არა უტოპიური დაგეგმვის ან ისტორიული წინასწარ-მეტყველების გზით შეიძლება პოლიტიკის სფეროს გამდიდრება მეცნიერული მეთოდით „რამდენადაც სწორედ მეცნიერული მე-თოდის საიდუმლო იძლევა შესაძლებლობებს, ისწავლო შეცდო-მებზე“: „ყველა საქმეში ჩვენ ვსწავლობთ ცდისა და შეცდომის მა-გალითზე. ვუშვებთ შეცდომებს და მერე ვასწორებთ მას“ [3, 133].

პოპერის ამგვარი მსჯელობის საფუძველზეა დაფუძნებული მისი „ღია საზოგადოების“ კონცეფცია, სადაც გადანყვეტილების მიღება ხდება არგუმენტების კრიტიკული განსჯის საფუძველზე. პოპერის კრიტიკულ რაციონალიზმში პროგრესის მამოძრავებელ ძალად ითვლება საზოგადოების დემოკრატიული რეფორმა, რომე-ლიც მუდმივი თვითკრიტიკის პროცესში აღმოცენდება და მოიაზ-რება, როგორც რევოლუციური პრაქტიკის ანტითეზა. პოპერის აზრით, საზოგადოების სრულყოფა უნდა ხდებოდეს ახალი მეცნი-ერული ტექნოლოგიების დანერგვით, საზოგადოების კრიტიკული თეორიის საფუძველი პოპერთან სოციალური ტექნოლოგია და დე-მოკრატიული პროცედურებია.

ფ. ჰაიეკის კრიტიკული რაციონალიზმიც ცდისა და შეცდომის გზით პროგრესული განვითარების გზას ეყრდნობა. ადამიანმა, ხალხის ჯგუფმა თუ სახელმწიფომ არ შეიძლება იცოდნენ ყველაფერი, რაც საჭიროა მიზანმიმართული სოციალური დაგეგმვისათვის. სწორედ აქედან გამომდინარეობს პოლიტიკური დასკვნა: სახელმწიფოს როლი უნდა შეიზღუდოს. ჰაიეკის იდეალი – სამართლებრივი თავისუფლებაა, რომელიც არსებობს, როგორც საყოველთაო პრინციპი. თავისუფლება ღირებულებას იძენს მხოლოდ მაშინ, როცა იგი ხდება სამართლებრივი თავისუფლება, რაც გულისხმობს მეტაიურიდიული ცხოვრების იმგვარ პირობებს, როცა ერთი ნაწილის მიერ მეორის იძულება მინიმუმამდეა დაყვანილი. [4, 11].

ფორმალურად თავისუფლების სუბორდინირება ხდება სამართალთან მიმართებაში, თუმცა სამართალი სუბორდინაციული აზრით, თავისუფლებიდან წარმოიშვა. სამართალი იცავს თავისუფლებას და განიხილება, როგორც თავისუფლების უზრუნველყოფის საშუალება. სამართალი, რომელიც არ ზღუდავს თავისუფლებას, პირიქით ზრდის მის მასშტაბებს. სამართალი თავისუფლების წესრიგი, მოწესრიგებული თავისუფლებაა. სამართალის საშუალებით თავისუფლება ტრანსფორმირდება კონკრეტულ იურიდიულ სამართლად და თავისუფლებად. სამართალი თავისუფლების პირობა და საბუთია. თავისუფლება კი – სამართლის მიზანი.

კანონის სახით მოცემულ პოზიტიურ სამართალს, როგორც მმართველის (სახელმწიფოს) ნებას, შეუძლია მოსპოს და გაანადგუროს თავისუფლება. თავისუფლებას მარტო სპონტანურად დამკვიდრებული სამართალი და მთელი სოციალური წესრიგი არ ემუქრება დათრგუნვით. ჰაიეკის აზრით, არსებობს კიდევ მეტაიურიდიული თავისუფლება, რომლიდანაც იზრდება ადამიანის უფლება. ე.ი. არსებობს მეტაიურიდიული სამართალი, რომლის პრინციპებმაც უნდა განსაზღვროს კანონშემოქმედებითი პროცესი. „სამართლის მართვის პრინციპები, რომელიც ზღუდავს სახელმწიფოს ხელისუფლებას, თავად არ შეიძლება იყოს სამართალი, არამედ არსებობს კარგი კანონის მახასიათებელი მხოლოდ სანყისი ხელმძღვანელი“ [4, 26].

ამრიგად, პოპერისა და ჰაიეკის კრიტიკული რაციონალიზმის თანახმად, სახელმწიფოს პოლიტიკურ-სამართლებრივი სისტემა

უნდა ემორჩილებოდეს სოციალურ-პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური თანდათანობითი ცვლილებების ლოგიკას. მათთან ცვლილების საფუძველია პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ურთიერთობებში ჩართული სუბიექტების ინტერესები, რომელთა შეთანხმებაზეცაა დამოკიდებული სოციალურ-პოლიტიკური წესრიგის თანმიმდევრული რეფორმის გატარება.

მორალის დეფიციტი ხელისუფლებაში წინასწარ მოცემული არ არის. სამართლიანობა და ძალაუფლება ერთმანეთს არ გამოირიცხავს. ძალაუფლებითი რეალიზმი და მორალიზმი არ არის ურთიერთსაწინააღმდეგო. სწორედ ამას უკავშირდება პოლიტიკის ფილოსოფიაში მაკიაველისა და კანტის ცნობილი დოქტრინები. [2, 55].

შეიძლება ითქვას, რომ ყველაფერი რაციონალური დინამიურია. მოღვაწეობის სფეროს ცვლილება ცვლის რაციონალურობას. რაციონალურში ხდება ოპტიმალურობის, სოციალური ქმედების რეალიზაცია. დამკვიდრებულ წესებზე დაფუძნებული მოღვაწეობა დასახული მიზნის მიღწევის საწინდარი ხდება მინიმალური დანაკარგებით.

რაციონალურობა ვინრო თვალსაზრისით – ესაა ისტორიულად მოცემული პრინციპი რალისტური მიზნების მიღწევის გზაზე, სოციალური ქმედების სიტუაციური გარემოს გათვალისწინებით. სიღრმისეული თვალსაზრისით კი იგი მოიაზრება, როგორც პრაქტიკულად შემონმებული მოღვაწეობა ზოგადსაკაცობრიოდ მისაღები მიზნების მიღწევის გზაზე. გლობალური პოზიციიდან მოღვაწეობის შეფასება მოითხოვს სოციალური მოღვაწეობის შედარებით, უნივერსალურ დახასიათებას.

რაციონალიზმის ლოკალური და გლობალური მოდელების განსხვავება საშუალებას იძლევა, პოლიტიკა განვიხილოთ, როგორც სამოქალაქო საზოგადოების მიერ კარგად აწონ-დანონილი ლეგალურ-ლეგიტიმური სისტემა, რომელიც პასუხისმგებელი ხალხის წინაშე და ასევე პოლიტიკა, როგორც კონსტრუქციული, ანგარებითი მოღვაწეობა, რომელიც ნაკარნახევია ცალკეული პოლიტიკოსების, თუ პოლიტიკური წრეების მიერ.

დამონმბებული ნყაროები და ლიტერატურა:

1. Гоббс Т., Левиафан, ნიგნში: Гоббс Т., Сочинение в 2-х тт., Т. 2, Москва, 1991.
2. Купчин Н. Н., Политическое лидерство как феномен гражданского общества, Москва, 2008.
3. Поппер К., Открытое общество и его враги, Пер. В.Н. Садовского. Москва, 1995.
4. Gergen K.T., The saturated self: Dilemmas of identity in contemporary life, N.Y., Basic books, 1991.
5. Вебер М., Избранные произведения, Москва, 1990.
6. Вебер М., Избранное, Образ общества, Москва, 1994.

Zurab Kvetenadze

Doctor of History, Associate Professor of Georgian Technical University

Controversial Aspects of Morality and Rationality in the Traditions of International Socio-political Thought

Summary

Controversy of morality and rationality, which occur in the history of the international political thought, is always connected with reality. People have always been difficult to find out where the polycosphere begins and where the moral sphere ends or politics is one of the expressions of a moral one or not. It was also difficult to assess, which was politic and which was individual morality. Which connection was between them. Politicians, full of responsibility, have always acted in the interests of state, so they had to make an unpopular decision. The papers of outstanding thinkers like are Thomas Hobbes, N. Machiavelli, P. Hayek, K. Popper, M. Weber and others are devoted to highly interested and challenged issue. Researchers of the international political thought discussed controversial aspects of political and rationalism with different interpretations. They tried to find out which attitude would be better in terms of the effectiveness on the construction way of fair state and civil society.

არქიმანდრიტი მიქაელ (ზაზა) ეჯიბიშვილი
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი, პეტრაკის მონასტრის არქიმანდრიტი, საბერძნეთის ეკლესია

ზოგირთი მოსაზრება საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციურ შეთანხმებასთან დაკავშირებით

კონსტიტუციური შეთანხმება ანუ კონკორდატი, არის შიდა-სახელმწიფოებრივი ნორმატიული ხელშეკრულება სახელმწიფოსა და ეკლესიას, ან რომელიმე რელიგიურ კონფესიას შორის, რომელსაც ერთის მხრივ ხელს აწერს ქვეყნის მეთაური, ხოლო მეორე მხრივ ეკლესიის ან რელიგიური ორგანიზაციის ხელმძღვანელი. კონსტიტუციური შეთანხმება განსაზღვრავს ხელმოწერილი რელიგიური ორგანიზაციების სამართლებრივ მდგომარეობას, მათ იურიდიულ სტატუსს და ურთიერთობას სახელმწიფოსთან. კონკორდატი არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს ქვეყნის მთავარ კანონს – კონსტიტუციას და აქვს უპირატესი იურიდიული ძალა სხვა ნორმატიული აქტის მიმართ [9].

ჩვენ მიერ განსახილველი კონსტიტუციური შეთანხმება საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის ქართულ, როგორც სახელმწიფოებრივ, ისე საეკლესიო სინამდვილეში პირველი შემთხვევა გახლავთ. ამ შეთანხმებამდე საქართველოს მოქალაქეთა რელიგიურ უფლებებს, ასევე მართლმადიდებელი ეკლესიის სტატუსსა და მის ურთიერთობას სახელმწიფოსთან, მხოლოდ ქვეყნის უმაღლესი კანონი – კონსტიტუცია განსაზღვრავდა.

ჯერ კიდევ საბჭოთა რეჟიმის დამყარებამდე, სამწლიანი დამოუკიდებლობის პირობებში, მიღებულ იქნა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია, რომელიც თავისი შინაარსით დღევანდელ ამერიკულ მოდელს უახლოვდება. ქვეყნის უპირატესი რელიგია ყველა დანარჩენ რელიგიასთან ერ-

თად ერთ სიბრტყეში განიხილება ყოველგვარი უპირატესობისა და აღმატებულობის გარეშე. კერძოდ კი, ამ კონსტიტუციის XVI თავში, რომელიც სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის ურთიერთობას განსაზღვრავს, ცალსახადაა განმარტებული, რომ სახელმწიფო და ეკლესია განცალკევებულნი და დამოუკიდებელნი არიან (მუხლი 142). 143-ე მუხლის მიხედვით კი „არც ერთ სარწმუნოებას არა აქვს უპირატესობა“. მდგომარეობას ამავე კონსტიტუციის 144-ე მუხლი კიდევ უფრო ამძაფრებს, რადგანაც „ხარჯის გაღება სახელმწიფო ხაზინიდან და ადგილობრივი თვითმართველობათა თანხიდან სარწმუნოებრივ საქმეთა საჭიროებისათვის აკრძალულია“. [5, 17] ქართული სინამდვილისთვის, თანაც დამოუკიდებლობის პირობებში, სახელმწიფოს მხრიდან მსგავსი შეხედულებები და მოქმედებები, თითქოსდა უჩვეულოც კი იყო, რადგან XX საუკუნის დამდეგამდე სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის ჰარმონიული დამოკიდებულება (1811-1917 წწ. გამოკლებით, როდესაც საქართველომ სახელმწიფოებრიობა, ხოლო ეკლესიამ ავტოკეფალია არაკანონიკურად დაკარგეს) დიდი ხნის გამყარებული ფენომენი გახლდათ. სავარაუდოა, რომ ევროპული სახელმწიფოს მშენებლობის საქმეში ეკლესია ერთგვარ კონსერვატულ ინტიტუტად მიიჩნეოდა, რომელიც სრულად თუ არა, ნაწილობრივ მაინც ამუხრუჭებდა საქართველოს ევროპულ ქვეყანად ჩამოყალიბებას. ამიტომაც სახელმწიფო სრულიად გაემიჯნა საქართველოს ეკლესიას: „მას ჩამოერთვა მიწები, სათიბები, ნისქვილები, ვენახები, საეკლესიო სასწავლებლები. საქართველოს სამოციქულო ეკლესია გაუთანაბრეს ქვეყანაში მოქმედ სხვა რელიგიურ კონფესიებს. მთავრობა ურწუმუნო იყო და საქართველოს ეკლესია მას არ აინტერესებდა“ [4, 30-31].

თუმცა აღნიშნული მდგომარეობა დიდხანს არ გაგრძელებულა და საბჭოთა რეჟიმის დამყარების შემდეგ, მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა კავშირის ყველა კონსტიტუცია და მათ შორის საქართველოს სსრ 1922, 1927, 1937 და 1978 წლების კონსტიტუციები მოქალაქეთა სინდისის თავისუფლებას აღიარებდნენ, ეკლესიის შევიწროვება უკვე ნათლად გამოხატული და თვალსაჩინო გახდა. კონსტიტუციები ერთმანეთისაგან თითქმის არ განსხვავდებოდნენ და ქვეყნის მხოლოდ ქალაქებზე არსებულ უმაღლეს კანონს წარმოადგენდნენ. დიდი ძალაუფლება ისევ კომუნისტური პარტიისა და მისი მესვეურების ხელში იყო [2, 64]. მდგომარეობას მხოლოდ პრაქტიკული მხარე როდი ამწვავებდა: უმაღლეს დონეზე იქნა აყვანილი ათეისტური პროპაგანდა, რომელმაც თავის მხრივ მრავა-

ლი მომხრე ჰპოვა საბჭოთა მოქალაქეთა შორის, რომლებიც ანტი-ეკლესიური გამოსვლებისა და ათეისტური მოღვაწეობის გამო, საზოგადოების დანინაურებულ ფენებსაც კი წარმოადგენდნენ.

საქართველოს საბჭოთა რესპუბლიკის 1978 წ. კონსტიტუციის 50-ე მუხლის მიხედვით: „საქართველოს მოქალაქეებს გარანტირებული აქვთ სინდისის თავისუფლება, ანუ უფლება აღიარებდნენ ნებისმიერ რელიგიას ან არ აღიარებდნენ არავითარ რელიგიას. ასრულებდნენ სარელიგიო რიტუალებს, ან ენეოდნენ ათეისტურ პროპაგანდას. რელიგიურ რწმენასთან დაკავშირებით შუღლისა და სიძულვილის გავლივება აკრძალულია“[5,17]. მსგავსი შინაარსის გახლდათ 1977 წლის საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციაც, რომელიც საბჭოთა საქართველოს 1978 წ. კონსტიტუციის დედანს წარმოადგენდა და რომლის შესახებაც ასე აღფრთოვანებით საუბრობდა საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრე, ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტი ილია, კათოლიკოს-პატრიარქის დავით V-ის დაკრძალვის დღეს 1977 წლის 15 ნოემბერს: „...დღეს ჩვენ არ შეგვიძლია არ ვახსენოთ სხვა დიდი მოვლენა,-ერთსულოვანი მონონება და მიღება საბჭოთა კავშირის ახალი კონსტიტუციისა, სადაც შესანიშნავადაა გათვალისწინებული როგორც სულიერი, ისე მატერიალური მოთხოვნილება ადამიანის. ჩვენი ეკლესია მიესალმება ამ დიდ ქარტიას, რადგან მისი ნამდვილი შემოქმედია ჩვენი საბჭოთა ხალხი“[7, 8]. თუმცა სინდისის თავისუფლების მიღმა, რომელიც რწმენის აღმსარებლობის თავისუფლებასაც გულისხმობდა, ხელისუფლების მხრიდან მიმდინარეობდა ნამდვილი ტერორი ქრისტიანული სარწმუნოების, როგორც „მავნე გადმონაშთის“ წინააღმდეგ.

დამოუკიდებელი საქართველოს პირობებში საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ურთიერთობა სახელმწიფოსთან 1995 წლის კონსტიტუციით დარეგულირდა. კერძოდ კი, ამ კონსტიტუციის მე-9 მუხლი რწმენისა და აღმსარებლობის სრულ თავისუფლებასთან ერთად, „აღიარებს საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებულ როლს საქართველოს ისტორიაში და მის დამოუკიდებლობას სახელმწიფოსგან“. 2001 წლის 30 მარტს კონსტიტუციის ამ მუხლს დაემატა მე-2 პუნქტი, სადაც ხაზი გაესვა იმ გარემოებას, რომ ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობა კონსტიტუციური შეთანხმების საფუძველზე დარეგულირდებოდა[5, 18].

კონსტიტუციური შეთანხმება საქართველოს სახელმწიფოსა

და საქართველოს მართლმადიდებელ სამოციქულო ეკლესიას შორის საბოლოოდ 2002 წ. 14 ოქტომბერს მცხეთის სვეტიცხოვლის საპატრიარქო ტაძარში გაფორმდა, რომელსაც ხელი მოაწერეს საქართველოს მაშინდელმა პრეზიდენტმა ედუარდ შევარდნაძემ და კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ.

შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ პირადი ურთიერთობები სახელმწიფოს მეთაურთან საკმაოდ დიპლომატიურად გამოიყენა ეკლესიის სასარგებლოდ. წლების განმავლობაში, როდესაც ე. შევარდნაძე 1972 წლიდან საქართველოს საბჭოთა რესპუბლიკის კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივანი, შემდეგ სსრკ საგარეო საქმეთა მინისტრი, ხოლო კარიერის დასასრულს დამოუკიდებელი საქართველოს პრეზიდენტი გახლდათ 2003 წლის „ვარდების რევოლუციამდე“, კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II საქართველოს ეკლესიის საგარეო განყოფილების თავმჯდომარე, 1977 წლის 25 დეკემბრიდან კი საქართველოს ეკლესიის მეთაურია. ამ 30-წლიანი ურთიერთობის პირობებში, რომელიც ამ ორი პიროვნების ნათელ-მირონობით დასრულდა, ორ სხვადასხვა სისტემას შორის მჭიდრო, ერთმანეთისადმი სიმპატიით განწყობილი ურთიერთობა ჩამოყალიბდა. პატრიარქის უდიდესმა ავტორიტეტმა ქართულ საზოგადოებაში ყველა ის ბარიერი გადალახა, რომლებიც შესაძლოა ეკლესიას დახვედროდა ჩვენს მიერ განსახილველი კონსტიტუციური შეთანხმების მიღების პროცესში, რასაც თავის მხრივ ეკლესიის მეთაურის ნათლულისა და საქართველოს პრეზიდენტის ედუარდ-გიორგი შევარდნაძის კეთილი ნებაც დაემატა.

კონსტიტუციური შეთანხმება შედგა, 2002 წლის 14 ოქტომბერს მას ოფიციალურად მოეწერა ხელი. იმავე წლის 17 ოქტომბერს საქართველოს ეკლესიის წმინდა სინოდმა და 22 ოქტომბერს კი საქართველოს პარლამენტმა დაამტკიცა. ერთი შეხედვით, თითქოს ამ კონკორდატის ზოგიერთი მუხლი აღმოჩნდა მთავარი, რათა საქართველოს ეკლესიას ის ძირითადი საკითხები მოეგვარებინა სახელმწიფოსთან, რომლებიც მას წლების განმავლობაში აწუხებდა. ვინაიდან შევარდნაძის მმართველობა დასასრულს უახლოვდებოდა, საქართველოს საპატრიარქომ დრო მოიგო და სახელმწიფოსთან ურთიერთობის ყველა ბერკეტი გამოიყენა, რათა კონსტიტუციური შეთანხმება რაც შეიძლება მალე ყოფილიყო მიღებული, რადგანაც მომავალი, ახალი ხელისუფლების პირობებში სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების

მსგავსი ფორმის მიღების არანაირი გარანტია არ არსებობდა. ამ აზრის მართებულობას ჩვენთვის ის გარემოებანი ადასტურებენ, რომ კონკორდატის გარკვეული მუხლები დღესაც არ მოქმედებენ და აქცენტი შეთანხმების იმ ნაწილზეა გადატანილი, რომელიც უფრო მეტად სარგებლის მომტანია დანარჩენ მუხლებთან შედარებით.

შეძლებისდაგვარად ვეცდებით განვიხილოთ 2002 წლის 14 ოქტომბრის კონსტიტუციური შეთანხმების ის მუხლები, რომლებიც ჩვენი აზრით გარკვეულ ხარვეზებს შეიცავენ და, ამასთანავე, რეალურად არ მოქმედებენ:

მუხლი 1 პარ.4 – „ეკლესიას სპეციალური უფლებამოსილების გარეშე წარმოდგენენ: საეკლესიო კრება, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, წმინდა სინოდი და საქართველოს საპატრიარქო (ქორეპისკოპოსისა და მდივნის სახით)“ [1, 189].

აღნიშნულ პარაგრაფში ტერმინი „ქორეპისკოპოსი“, ჩვენი აზრით, ეკლესიის სახელმწიფოსთან ურთიერთობისათვის შეუსაბამოა, ვინაიდან ქორეპისკოპოსი, ასეთის არსებობის შემთხვევაში, ეკლესიის მეთაურს ეპარქიაში არსებული სოციალური თუ სხვა ხასიათის საკითხების მოგვარებაში ეხმარება. ვფიქრობთ, გაცილებით სწორი იქნებოდა მხოლოდ კათოლიკოს-პატრიარქის მდივნით იყოს ეკლესია წარმოდგენილი ქორეპისკოპოსის გარეშე. ხოლო ამ უკანასკნელის ადგილზე – წმინდა სინოდის ან კათოლიკოს-პატრიარქის ნდობით აღჭურვილი პირი.

კათოლიკოს-პატრიარქის მდივანი რომ აღმატებული თანამდებობაა საქართველოს საპატრიარქოში, ამას ჩვენს მიერ განსახილველი კონკორდატიც ადასტურებს. ხოლო თუ რა წოდება ან თანამდებობაა „პროტოპრესვიტერი“ საქართველოს ეკლესიაში, რომლის შესახებაც წინა თავში ვისაუბრეთ, ჩვენთვის გაუგებარია. პროტოპრესვიტერი რომ ადგილობრივი მართლმადიდებელი ეკლესიის პირველი მღვდელი იყოს, მაშინ საქართველოს საპატრიარქო სახელმწიფოსთან არა კათოლიკოს-პატრიარქის მდივნის, არამედ პროტოპრესვიტერით იქნებოდა წარმოდგენილი.

მუხლი 3 – „სახელმწიფო აღიარებს ეკლესიის მიერ შესრულებულ ჯვრისწერას კანონმდებლობით დადგენილი წესით. სამართლებრივ ურთიერთობებში გამოიყენება ქორწინების სახელმწიფო რეგისტრაციის მონაცემები“ [1, 190].

მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ აღსრულებული ჯვრისწერის ანუ ქორწინების საიდუმლოს აღიარება სახელმწიფოს მიერ

მრავალი ქრისტიანული ქვეყნის დიდი ხნის სინამდვილეს წარმოადგენს. ისეთ ქვეყნებში, როგორებიცაა: საბერძნეთი, კვიპროსი, ალბანეთი, მსოფლიო საპატრიარქოს იურისდიქციაში არსებული ქვეყნები, ადამიანს თავისუფალი არჩევანის საშუალება ეძლევა. მას შეუძლია ჯვარი დაინეროს ეკლესიაში ან ქორწინების სამოქალაქო რეგისტრაცია მოახდინოს. ქორწინების ორივე ფორმა აღიარებულია ზემოაღნიშნული ქვეყნების მიერ. გამონაკლისს წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ რელიგიურ ქორწინებას სახელმწიფო რეგისტრაცია ესაჭიროება. არა ქორწინების რეგისტრაცია, არამედ ეკლესიის ან სახელმწიფოს მიერ აღიარებული რელიგიური კონფესიების მიერ გაცემული ქორწინების მოწმობის რეგისტრაცია.

2002 წლის 14 ოქტომბრის კონკორდატის მე-3 მუხლი სწორედ საეკლესიო ქორწინების ზემოაღნიშნული სახით აღიარებას გულისხმობს, თუმცა შეთანხმების ეს მუხლი სამუხსაროდ ჯერ არ მოქმედებს. რატომ გაურბის საქართველოს საპატრიარქო ქორწინების სახელმწიფო რეგისტრაციის აღიარებას, ჩვენთვის უცნობია. ტრადიციულ ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოშიც, ადამიანთა უმრავლესობა რელიგიური ქორწინების მომხრეა. თუკი საპატრიარქო რელიგიური ქორწინებისას სახელმწიფოს მხრიდან გარკვეულ საშიშროებას ხედავს, ან თვლის რომ სახელმწიფო ეკლესიაზე კონტროლს გააძლიერებს, ეს ჩვენი აზრით არ წარმოადგენს საკმარის არგუმენტს კონკორდატის ამ მუხლის მოქმედების შეყოვნებისათვის. ეკლესია, სახელმწიფოს გვერდის ავლით, ვერასოდეს შეძლებს საეკლესიო ქორწინების ოფიციალურად აღიარებას, რადგანაც იგი თავად არ ფლობს არანაირ სარეგისტრაციო თუ სტატისტიკურ მონაცემებს. ჯვრისწერის შემთხვევაში, ეკლესიამ არ იცის რიგით რომელი ქორწინებაა რომელსაც აღასრულებს, ხომ არ იმყოფება პირი, რომელიც ჯვარს იწერს იმავედროულად სხვა საეკლესიო თუ სამოქალაქო ქორწინებაში, განხორციელდა თუ არა ე.წ. „გვირგვინის ახსნა“ ანუ კურთხევა მეორედ ქორწინებაზე, წინა ქორწინება საეკლესიო იყო თუ სამოქალაქო. ჩვენს მიერ ჩამოთვლილი გარემოებები ხშირად ხდება მთელი რიგი პრობლემების წინაპირობანი ადამიანთა ყოველდღიურ ცხოვრებაში: მემკვიდრეობის, მეურვეობის, ალიმენტის გადახდის და სხვათა სახით. ამიტომაც კონკორდატის ამ მუხლის სრულყოფილად ამოქმედებისათვის მიგვაჩნია, რომ საეკლესიო ქორწინების შემთხვევაში, ეკლესიამ საეკლესიო ქორწინების სახელმწიფო რეგისტრაციის მონაცემები უნდა მოითხოვოს და ისე აღასრულოს მისი წმინდა საეკლესიო საიდუმლო. ხოლო ეკლესიის მიერ

გაცემულმა ჯვრისწერის დამადასტურებელმა მოწმობამ სავალდებულოდ უნდა გაიაროს სახელმწიფო რეგისტრაცია, რათა სახელმწიფოს ამა თუ იმ პიროვნების შესახებ სრული მონაცემები ჰქონდეს, რაც თავიდან აარიდებს გაუგებრობებს როგორც სახელმწიფოს, ისე ეკლესიას და ქვეყნის მოქალაქეებს.

მუხლი 4, პარაგრაფი 2 – „სახელმწიფო ეკლესიასთან შეთანხმებით უზრუნველყოფს სამხედრო-საჯარისო ფორმირებებში, საპატიმროებსა და თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში მოძღვრის ინსტიტუტის შექმნას და ამასთან დაკავშირებით შესაბამისი სამართლებრივი აქტების მიღებას“ [1, 190].

ისევე როგორც ყველა განვითარებად თუ განვითარებულ ქვეყანაში, საქართველოშიც დიდი ხანია დგას საკითხი დახურული ტიპის დაწესებულებებში, როგორებიცაა: სამხედრო ნაწილები, საპატიმროები და თავისუფლების აღკვეთის სხვა ადგილები, მოძღვრის ინსტიტუტის შექმნის შესახებ. გარკვეული სახით, ოღონდ არა ორგანიზებული ფორმით, ზოგიერთი სასულიერო პირი, პატიმრობაში მყოფი პირის ოჯახის წევრების თხოვნით, საპატრიარქოდან გაცემული წერილობითი ნებართვის საფუძველზე, რომელიც უმრავლეს შემთხვევაში ერთჯერადია, ეწევა მსჯავრდებულთა რელიგიური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას. მსგავს ურთიერთობას ეკლესიასა და სახელმწიფოს დაქვემდებარებაში მყოფ ორგანიზაციებს შორის ჩამოყალიბებული, ორგანიზებული სახე არ აქვს. არა მხოლოდ სასჯელალსრულების დაწესებულებებში, არამედ სამხედრო-საჯარისო ფორმირებებშიც სასულიერო პირები ძირითადად იმ შემთხვევაში მოღვაწეობენ, როდესაც ქვეყნის შეიარაღებული ძალების ქვედანაყოფები საზღვარგარეთ რომელიმე კონფლიქტურ რეგიონში მიემგზავრებიან, რომლებსაც აუცილებლად მიჰყვება სასულიერო პირი. საკითხის მოუგვარებლობას ფინანსური საკითხიც ახლავს თან. დახურული ტიპის დაწესებულებებში სასულიერო პირი საპატრიარქოს ან რომელიმე სამინისტროს მიერ უნდა ფინანსდებოდეს, ვინაიდან მოძღვრის მოღვაწეობა არასამრევლო ტაძარში მიმდინარეობს და მას სხვა რაიმე სახის შემოსავალი არ გააჩნია. თუმცა დაფინანსება არა მხოლოდ საქართველოს საპატრიარქოს მღვდელმსახურებისთვის უნდა არსებობდეს, მიუხედავად მისი დომინანტობისა და კონსტიტუციის გარანტირებული მდგომარეობისა სხვა რელიგიებთან და კონფესიებთან შედარებით, არამედ სახელმწიფოს მიერ აღიარებული ნებისმიერი

რელიგიისა თუ რელიგიური მიმდინარეობების წარმომადგენლებისთვისაც, რომლებიც მათ რიგებში განევრიანებული საქართველოს მოქალაქეების სულიერ-რელიგიურ მხარეს მოანესრიგებენ ქვეყანაში არსებული კანონმდებლობის შესაბამისად[3, 6].

მუხლი 7, პარ. 1 „სახელმწიფო ეკლესიის საკუთრებად ცნობს საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე არსებულ მართლმადიდებლურ ტაძრებს, მონასტრებს (მოქმედს და არამოქმედს), მათ ნანგრევებს, აგრეთვე მიწის ნაკვეთებს, რომლებზეც ისინია განლაგებული [1, 191].

კონკორდატის აღნიშნული მუხლი, რომელიც მხოლოდ საქართველოს მართლმადიდებელ სამოციქულო ეკლესიას ეხება, გარკვეულწილად ლახავს სხვა რელიგიებისა და კონფესიების უფლებას საკუთრებაში ჰქონდეთ სამლოცველო სახლები და სხვა სახის რელიგიური შენობა-ნაგებობები, ასევე მიწის ნაკვეთები, რომლებზეც ეს ნაგებობებია განლაგებული. ერთი შეხედვით, პრივილეგიის მინიჭება ქვეყნის უპირატესი რელიგიისათვის, თითქოს არ უნდა იყოს უარყოფითად შეფასებული, მაგრამ ჩვენი აზრით, სხვა აღმსარებლობებისთვის გარკვეული შეღავათების მინიჭება, თუნდაც არა კონსტიტუციური შეთანხმების დონეზე, საქართველოს მოქალაქეთა თანაბარუფლებიანობის, კანონის წინაშე თანასწორობის ერთგვარი გამოხატულება იქნებოდა. საუბარია საქართველოში მოქმედ ძირითად რელიგიებსა და კონფესიებზე, რომლებიც აღიარებული არიან სახელმწიფოს მიერ და არ წარმოადგენენ ანტისახელმწიფოებრივ და ანტიკონსტიტუციურ რელიგიურ ორგანიზაციებს.

კონკორდატის ამ მუხლში საუბარი არაა საერთოდ იმ მიწის ნაკვეთების შესახებ, რომლებზეც სხვადასხვა სახის სამუშაოების ჩატარების, არქეოლოგიური გათხრების ან ბუნებრივი კატაკლიზმების შედეგად რაიმე სახის მართლმადიდებელი ეკლესიის ნაშთები აღმოჩნდება, ხოლო ეს ნაკვეთები კერძო პირის მფლობელობაში იქნება. კონსტიტუციური შეთანხმება ნათლად ბრძანებს, რომ ეს ნანგრევები ან ნაშთები საქართველოს ეკლესიის საკუთრებაა, ხოლო მიწის ნაკვეთი იმავდროულად შესაძლებელია რომელიმე კერძო პირის საკუთრება იყოს. სამართლიანი იქნებოდა, კონკორდატის ამ მუხლს ჰქონოდა შემდეგი სახის დამატება: „მართლმადიდებელი ეკლესიის ან რაიმე საეკლესიო ნაგებობის ნაშთის აღმოჩენის შემთხვევაში, რომლებიც განლაგებული იქნებიან კერძო პი-

რის საკუთრებაში არსებულ მიწის ნაკვეთზე, სახელმწიფო თავის თავზე იღებს აწარმოოს მოლაპარაკება მესაკუთრესთან ან გამოისყიდოს იგი კანონით დადგენილი ნორმების მიხედვით“, რაც თავიდან ააცილებდა გაუგებრობასა და დაპირისპირებას როგორც სახელმწიფოს, ისე საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას და მიწის ნაკვეთის მესაკუთრეს, რომლის კანონიერ მფლობელობაშიც იქნებოდა აღნიშნული მიწის ნაკვეთი.

უკვე აღვნიშნეთ, რომ საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ავტოკეფალური ეკლესიისაგან განსხვავებით, სხვა რელიგიები და კონფესიები ვერ სარგებლობენ მსგავსი პრიორიტეტებითა და შეღავათებით. თავისთავად ცხადია, რომ მართლმადიდებელი ეკლესია, რომელიც ქვეყნის უპირატესი რელიგიის წარმომადგენელია, რომლის წევრთა რაოდენობა საქართველოს მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობაა და რომლის ისტორიულ მნიშვნელობას 1995 წლის კონსტიტუციაც ადასტურებს [8, IX, 1], ვერ იქნება ჩაყენებული სხვა კონფესიებთან ერთად ერთ რიგში. თუმცა აქვე დგება საკითხი რელიგიური ორგანიზაციების ეკონომიკურ საქმიანობასთან დაკავშირებით. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია რელიგიური საქმიანობის შემთხვევაში, როგორცაა: სანთლის, ხატის, საკმევლის და სხვ. დამზადება, მიწოდება და შემოწირულობა, გათავისუფლებულია გადასახადებისაგან [1, 6, 5], მაშინ როცა „სხვა რელიგიური ორგანიზაციები არ არიან გათავისუფლებულნი არანაირი გადასახადისაგან და ვალდებულნი არიან ყოველი წლის 15 ნოემბრამდე გადაიხადონ მიწის გადასახადი“ [3, 5]. ყველასთვის გასაგებია რომ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია საუკუნეთა განმავლობაში გვერდში ედგა სახელმწიფოს, იბრძოდა ქვეყნის ძლიერებისა და სულიერი სიმტკიცისათვის, რის გამოც საქართველოს ხელისუფლებამ ეს დიდებული ღვაწლი მას არ დაუკარგა, მაგრამ არ უნდა დავივიწყოთ ისიც, რომ სხვა რელიგიების წარმომადგენლებიც საქართველოს რიგითი მოქალაქეები არიან განურჩევლად ეროვნებისა და აღმსარებლობისა, რომლებიც საკუთარი სარწმუნოების საქადაგებლად და ასაღორძინებლად სახელმწიფოსაგან გარკვეულ შეღავათებს მოითხოვენ.

ამრიგად, 2002 წლის 14 ოქტომბრის კონსტიტუციური შეთანხმება საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ სამოციქულო ეკლესიას შორის, რომელიც 12 მუხლისაგან შედგება, ხაზს უსვამს საქართველოში საუკუნეთა განმავლობაში მოქმედი და მოღვაწე საქართველოს მარ-

თლმადიდებელი ეკლესიის ისტორიულ ღვანლს ქვეყნის წინაშე, რის გამოც მას მთელ რიგ შეღავათებს ანიჭებს. წარმოდგენილი კონკორდატი არ გახლავთ სიახლე მსოფლიო ეკლესიის ისტორიაში. მსგავსი შეთანხმებები მეტ-ნაკლები სახეცვლილებებით არსებობს ევროპისა და აზიის მთელ რიგ სახელმწიფოებში, მათ შორის არამართლმადიდებელ კონფესიებსა და სახელმწიფოებს შორისაც.

ჩვენ მიერ განხილული კონკორდატი, როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, ნაწილობრივ მოქმედი დოკუმენტია, რომელიც გარკვეული ნაწილიც უფუნქციოა დღემდე. ვთვლით, რომ კონსტიტუციური შეთანხმების დახვეწისა და სრულად ამოქმედების შემთხვევაში, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია უფრო მძლავრ ინსტიტუტად მოგვევლინებოდა, რომელსაც შესწევს ძალა თავად აკონტროლოს საკუთარ წიაღში ის საკითხები, რომლებიც ამ კონკორდანტით არის გათვალისწინებული.

არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ საქართველოში მართლმადიდებელი ეკლესიის გვერდით არსებობენ სხვა რელიგიები და კონფესიები, რომელთა მიმართ პატივისცემაც მრავალი საუკუნისა და მრავალი ათწლეულის განმავლობაში ჰქონდა ქართველ ერს, მიუხედავად სარწმუნოებრივი სხვაობისა. საქართველო არ არის თეოკრატიული სახელმწიფო, სადაც მხოლოდ ერთი რელიგია იქნება წარმოდგენილი. მართალია არსებობს უპირატესი, დომინანტი რელიგია, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში განცალკევებული და გვერდით მდგომი. სწორედ ეს გახლავთ დემოკრატიული სახელმწიფო წყობის მთავარი პრინციპი, სადაც ყველას შეუძლია თანაცხოვრება ყოველგვარი დაძაბულობისა და დაპირისპირების გარეშე, რაც ერთმანეთისადმი პატივისცემითა და სიყვარულით მიიღწევა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. თ. კეკელია, ე. გავაშელიშვილი, კ. ლადარია, ი. სულხანიშვილი, მართლმადიდებელი ეკლესიის როლი ქართული ნაციონალური იდენტობის ჩამოყალიბებაში, XX საუკუნის ბოლო-XXI საუკუნის დასაწყისი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2013.
2. კონსტიტუციური სამართლის სახელმძღვანელო, ავტორთა კოლექტივის ხელმძღვანელი და პასუხისმგებელი რედაქტორი ავთანდილ დემეტრაშვილი, თბილისი, 2005.

3. ნ. აშორდია, რელიგიურ უმცირესობათა უფლებები საქართველოში, თბილისი, 2013.
4. ს. ვარდოსანიძე, საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესია XIX-XX სს., სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, უწმინდესი და უნეტარესი ილია II, თბილისი, 2007.
5. მ. მაცაბერიძე, საქართველოს პოლიტიკური სისტემა, ეკლესია და სახელმწიფო (სალექციო კურსი), თბილისი, 2014.
6. ზ. რუხაძე, საქართველოს კონსტიტუციური სამართალი, ბათუმი, 1999.
7. საქართველოს ეროვნული არქივი, საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ.1880, ანან. 1, საქ. 304.
8. საქართველოს 1995 წლის კონსტიტუცია, თბილისი, 1995.
9. საქართველოს კანონი ნორმატიული აქტების შესახებ, 1876-III, 22. 10. 2009, თბილისი.

**Archimandrite Michael
(Zaza) Ejibishvili**

Doctoral Student of the Social Science Department of the Technical University of Georgia, Archimandrite of the Holy Monastery of Petraki, Church of Greece

Some Opinions Between the State of Georgia and the Georgian Apostolic Orthodox Church Related to the Constitutional Agreement

Summary

The Constitutional agreement or concordat which was made between the State of Georgia and the Georgian Orthodox Church on 14 October 2002, determines the country's dominant religious law status. In our opinion it partially represents its legal act and some of its articles are actually inactive. The presented concordat is not new in the world history of Church and it's a long time there are similar constitutional agreements between religious organizations and states.

We think that if we improve the concordat and it becomes fully operative, the Georgian Orthodox Church will become more powerful institute which itself will control the basic issues of its own that are not provided by the constitutional law.

გია გელაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

იულიუს კლაპროტი თბილისის შესახებ

ცნობილი გერმანელი ლინგვისტი-ორიენტალისტი იულიუს კლაპროტი (1783–1835) მიიწვია რუსეთის საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიამ 1804 წელს. კავკასიაში რუსეთის დამკვიდრებასთან დაკავშირებით, მთავრობის კოლონიური პოლიტიკის შესაბამისად, აქტუალური ხდებოდა კავკასიის ხალხთა ისტორიისა და ენების მეცნიერული შესწავლა. ამიტომ 1807 წელს კლაპროტი მიავლინეს კავკასიაში ფილოლოგიური, ეთნოგრაფიული და ისტორიული კვლევების ჩასატარებლად. მას დაევალა კრიტიკულად შეემოწმებინა და შეეცაო მისი წინამორბედი კავკასიის მცოდნეთა შრომები. აქ ის დარჩა მთელი 1808 წლის მანძილზე. აქედან 6 თვე დაჰყო საქართველოში. ტფილისში ის ჩამოვიდა 13 იანვარს, საიდანაც მან რამდენიმე გასვლა მოაწყო ივნისის ბოლომდე: არაგვისა და თერგის სათავეებისკენ, მტკვარსა და იორს შორის მოქცეულ მიდამოებში, ლიახვის ხეობაში, საქართველოს სამხედრო გზაზე იქით და უკან. უკვე მოზდოკიდან ხელისუფლებისგან მალულად მოიარა მცირე და დიდი ყაზარდო და ჩავიდა რაჭაში ონამდე. კლაპროტის სიტყვით, ტფილისში მას ქართველი საზოგადოება დიდად დაეხმარა საქმეში, მაშინ როცა ადგილობრივი ხელისუფლები სრულ უყურადღებობას იჩენდნენ. ტფილისიდან მისი გასვლები ფორმალობათა უგულვებელყოფით ძლიერ აღიზიანებდა მთავარმართველ გუდოვიჩს.

კლაპროტის მოგზაურობა კავკასიაში აისახა მის წიგნებში: „მოგზაურობა კავკასიასა და საქართველოში 1807 და 1808 წლებში“, (I-II, ჰალე, ბერლინი, 1812–1814); „მოგზაურობას“ ერთვის კავკასიური ენების შესახებ მისი საგანგებო გამოკვლევა („კავკასიური ენები“); „აღმოსავლეთ კავკასიის გეოგრაფიულ-ისტორიული

აღწერა“ (ვაიმარი, 1814); „კასპიისა და შავ ზღვებს შორის მდებარე რუსული პროვინციების აღწერა“ (ვაიმარი, 1814). შეიძლება ითქვას, რომ კლაპროტი გიულდენშტედტის შემდეგ თავისი ცოდნითა და ცნობების სიუხვე-სანდობით ერთერთ პირველ ადგილზეა სწავლულ მოგზაურთა შორის.

[ტფილისი]

დევის-ნამუხლიდან მტკვარი უხვევს სამხრეთით... აქ გზა გადადის ნაყოფიერ დაბლობზე, რომელსაც ეძახიან *დილომის-მინდორს*... შემდგომ გავიარეთ მდინარე დილომი, რომელიც მიედინება კლდოვან დილომის ხეობაში და სათავეს იღებს დასავლეთით, *სხალდიდის* მთაში. ტფილისიდან ორ ვერსზე მივედით მდინარე *ვერეზე*, რომელზეც აგებულია ქვის საკმაოდ გემოვნებიანი ხიდი [1]; სოფელ *ვერედან* ძვ.ათამდე (Tsgatha – ნყნეთი?) მთელი ხეობა, რომელზეც ის მიედინება, დაფარულია ხეხილის ბაღებით, რომელთა ნაყოფიც ტფილისში იგზავნება.

21 ვერსის გავლის შემდეგ, ნაშუადღევს მივალწიეთ *ტფილისს*, რომელშიც შევედით **სოფიის კარით**. ჩვენი უპირველესი სურვილი იყო ვრცელი ბინის მიღება; მხოლოდ სალამოს, ჩვენდა დიდად სასიხარულოდ, შევსახლდით მთაზე მდებარე სახლში, რომელიც ეკუთვნოდა სომეხ მღვდელს – **დავით ყაითმაზიანს**.

მეორე დღეს მქონდა პატივი შინაგან საქმეთა მინისტრისა და ბ-ნი გრაფ **პოტოცკის** [2] სარეკომენდაციო წერილები გადამეცა გენერალ-ფელდმარშალ **ივანე ვასილის ძე გუდოვიჩისათვის** [3]; მან რამდენჯერმე გამომიკითხა ჩემი მოგზაურობის მიზნები, რომლებიც, რამდენადაც შემეძლო, ჩამოვუთვალე. მისი საცხოვრებელი არაა ქალაქში, არამედ მის გარეთ, მცხეთისკენ მიმავალი გზის მარცხენა მხარეს, ძველი მონასტრის – *ლურჯი მონასტრის* [4] პირდაპირ, რომელთანაც არის ტფილისის მოსახლეობის საერთო სასაფლაო. აქ დგას მთავარი საგუმბაგო; აქვეა ურმები სამხედრო საქიროების სატრანსპორტოდ და დიდი ნაწილი საარტილერიო აღაღისა.

ტფილისი, საქართველოს დედაქალაქი, ძვეს აღმოსავლეთ გრძედის 61*57' და ჩრდილოეთ განედის 41*30' შორის, მდინარე *კურ-*ზე, რომელსაც ქართველები უწოდებენ *მტკვარს*; იგი ქალაქს შუაზე ჰყოფს. ტფილისიდან გამოსვლისას მდინარე ძალზე შევიწროებულია კლდეებით და აქვს მძლავრი მდინარეობა. ამ ქალაქის სა-

ხელია ტფილისი ან *ტფილის-ქალაქი*, ე.ი. თბილი ქალაქი, რაც მან მიიღო მშვენიერი თბილი აბანოებისგან. ქალაქი შედგება სამი ნაწილისაგან: საკუთრივ *ტფილისი* არის უძველესი და მასშია აბანოები; ის ძვეს მტკვრის სამხრეთ-დასავლეთით და ძალზე უმნიშვნელოა. *კალა* პირველისგან ჩრდილოეთითაა, მდინარის დასავლეთით; ესაა ამჟამად ქალაქის ყველაზე მეტად დასახლებული ნაწილი. *ისანი (ისნი)*, ესაა წინაქალაქი; იგი მტკვარზე გადებული ერთადერთი ხიდიტაა გამოყოფილი წინა ორი ნაწილისგან. ტფილისი უძველეს დროს იყო მხოლოდ სოფელი. ქართლის 27-ე მეფემ ვარაზ-ბაქარმა (ვარზა-ბაკურმა) [5], ხოსროიანთა სახლიდან, რომლის დროსაც ქვეყანა სპარსელებმა ააოხრეს, ქრისტეს აქეთ 380 წლისთვის ააგო სიმაგრე *შურის ციხე* [6]. მხოლოდ 469 წელს ააშენა აქ მამაცმა მეფემ ვახტანგ გორგასლანმა (მგელ-ლომმა) ქალაქი ტფილისი, რომელიც შემდგომ ხაზარებმა გაანადგურეს [7]. იგი კვლავ აღადგინა ემირ აგარიანმა [8] და მცხეთის დაცემის შემდეგ გახდა ბაგრატიონთა რეზიდენცია.

მტკვრის დასავლეთით მდებარე ქალაქის ნაწილი ქმნის სწორკუთხა სამკუთხედს, რომლის ყველაზე გრძელი გვერდი ზედ მდინარის ნაპირს ებჯინება. დასავლეთით ის გარშემორტყმულია ბალებით; სამხრეთი ნაწილით ის ადგება საკმაოდ მაღალ კირიან-მერგელის მთას, რომელსაც *მეტეხი* ჰქვია. მის პირდაპირ მტკვრის პირას ძვეს ციხე *ნარიყალა*, რომლისგანაც ერთ ვერსზე მეტ მანძილზე დასავლეთით მიემართება 16 ფუტი სიმაღლის სათოფურე-ბიანი გალავანი ამ ქედის შუა თხემზე ამჟამად დანგრეულ სიმაგრე *შარდახტამდე* [9]. ეს გალავანი შემდგომ ქვემოთ ეშვება და მიუყვება ქალაქს დასავლეთ და ჩრდილო მხარეზე მდინარე მტკვრამდე და მას ქალაქის კედლად თვლიან, თუმცა მოიცავს დიდ და დაუსახლებელ ნაწილს მეტეხის ზურგისას. სამხრეთით მის ქვემოთ მიედინება მდინარე *ნავკისი*, რომელიც იმავე სახელის სოფლიდან იწყება, ღრმა, მაღალკლდოვან კედლებიან ხევში მოქცეული. ზაფხულობით ჩრდილისა და სასიამოვნო სიგრილის გამო აქ ძალიან ბევრი ხალხი ამოდის; მასზე ქალაქთან რამდენიმე ბაღია გაშენებული, რომელთაც არა აქვთ არავითარი დანიშნულება [10]. ტფილისის კედლები, რომლებიც დანგრეული იყო შაჰ აბასის [11] მიერ, აღდგა და გაგრძელდა ქალაქის სამხრეთ მხარეში *სოლოლაკის მთაზე*.

ტფილისის დასავლეთით არის მაღალი მთა *მთანმინდა*, რომელზეც პატარა, ამჟამად ჩამოქცეული მონასტერი დგას. მის შესახებ მრავალ საკვირველებებს ყვებიან. მაისის თვის ბოლოს მეტნი-

ლად ქალები მოდიან აქ მოსალოცად. მის ახლოს არის აგრეთვე კათოლიკების სასაფლაო. ტფილისიდან ჩრდილოეთით მდებარეობს წინაქალაქი *გარეთუბანი*, რომელიც ძლიერადაა გაშენებული და საკუთრივ ტფილისს ეკუთვნის, ისევე, როგორც *ავლაბარი*, რომელიც ისანს მიეთვლება.

ქალაქი ძალზე ცუდადაა მოვლილი და ალა-მაჰმად-ხანის მიერ 1795 წლის სექტემბერში განადგურების შემდეგ სანახევროდ ნაგვის გროვას ჰგავს; სახლების მხოლოდ ორი მესამედია ხელახლა აშენებული. ქუჩები ისე ვიწროა, რომ ყველაზე განიერშიც კი ერთი ურემი გაეტევა, ხოლო შესახვევებსა და გადამკვეთ ქუჩებში ცხენოსნისთვისაც კი ძლივს რჩება ადგილი, ხოლო ტალახში ორი ქვეითად მოსიარულე ძნელად აუქცევს გზას ერთმანეთს. სახლები ნაგებია ცუდად, ქართული წესით შერეული აგურითა და რიყის ქვით, რომლებიც ერთმანეთთან ტალახით ან თიხითაა დაკავშირებული და თხუთმეტი წელი ძლივს ძლებენ დაუნგრევლად.

ქალაქს აქვს მხოლოდ სამი კარი [12], სახელდობრ, *სოფიის*, *მუხრანის* და სამხრეთ ნაწილში *აბანოს* კარი ანუ *განჯისა*. მტკვრის მეორე ნაპირას მდებარეობს ახლად შექმნილი წინაქალაქი *ავლაბარი*, სადაც ცხოვრობენ სირიელები და ქურთები.

ტფილისში ითვლიან 15 ბერძნულ ეკლესიას, რომლებშიც ღვთისმსახურება წარმოებს ძველ ქართულ ენაზე; აგრეთვე 20 სომხური და ორი კათოლიკური ეკლესიაა, რომელთაგან *ხარება* ჰქვია უძველესს და *წმინდა იოსების* სახელობისაა; ამჟამად მას დაქცევა ემუქრება, რადგან ძლიერი მიწისძვრის გამო მრავალ ადგილას დასკდა [13]. მეორე ახალი სულ რამდენიმე წელია ააგეს იმპერატორის თანადგომით და ჯერაც არაა მთლად დასრულებული, თუმცა მასში ღვთისმსახურება მიმდინარეობს. მთლად იქვე არის კაპუცინელთა მისიონის ახალი საცხოვრებელი სახლი, რომელსაც აქ ამჟამად სამი მამა ჰყავს. ეკლესიებს გარდა ტფილისში ახლაც დგას ორი მეჩეთი, რომელთაგან ერთი ეკუთვნით *ალის* მიმდევარ სპარსელებს, მეორე კი *სუნიტ* თათრებს; ეს უკანასკნელი ალა-მაჰმადმა დაანგრია. მიუხედავად ამისა, აქ მაინც დარჩა მშვენიერი მინარეთი ანუ კოშკი. იგი აგებულია 1710 წელს თურქი მმართველის **ისააკ ფაშას** მიერ. საქართველოს გუბერნატორის (პრავიტელ გრუზიი – ამჟამად **თევდორე ისაის ძე ახვერდოვია**, არტილერიის გენერალი) სახლი მდებარეობს მტკვართან თავისუფალ მოედანზე, სადაც ადრე იდგა **მეფე როსტომის** მიერ 1658 წელს აზიური გემოვნებით ნაშენი მტკიცე სასახლე, რომლის აღწერაც **შარდენმა**

[14] დაგვიტოვა. ახლა იქ დაწყებულია დიდი შენობის აგება საიმპერატორო ექსპედიციებისათვის. მთელ ქალაქში არ მოიძებნება რაიმე დიდი ან ღირსშესანიშნავი სახლი; ყველა ღარიბული ქვის ქოხებია, უმრავლესობა ძალზე ჭუჭყიანი. მაინც ზოგმა ქართველმა თავადმა, რომლებიც რუსულ ჩვევებსაა მიჩვეული, უკეთესი საცხოვრებლები აიგო, რომლებიც მეტწილად ორ სართულიანია და აქვთ ირგვლივ შემოვლებული აივანი. მინები ძალზე იშვიათად გვხვდება; მათ მაგიერ მხოლოდ ხვრელებია, რომლებზეც გაკრულია გაქონილი ქალაღლი.

ტფილისში არის ორი ბაზარი, რომლებშიც ერთად 704 დუქანია. აქ ვაჭრობენ ძირითადად სომეხი, თათარი და ქართველი ვაჭრები; რუსები აქ ძალზე ცოტანი არიან, რომელთაც ე. წ. სომხურ ბაზარში აქვთ საქონლის სანყობი. აქაური ბაზრები აზიური წესის მიხედვით შეიცავენ ყველა ხელობის სახელოსნოებს. აქ გვხვდება მთელი ქუჩა, რომელზეც ცხოვრობენ მხოლოდ ხარაზები; მეორეზე მექუდეებსა და მჭედლებს აქვთ თავიანთი სახელოსნოები. ოქრომჭედლები, აბრეშუმის მქსოველები, თოფებისა და ხმლის ოსტატები, ყველა მუშაობს და იძენს თავისი საერთო სიბეჯითით, რაც მოგზაურისთვის სასიამოვნო სანახავია. ამდენად, ბაზარი ყველაზე საინტერესო გასასეირნებელია ტფილისში [15].

ვაჭართა დუქნებში გვხვდება რუსული, გერმანული, თათრული და სპარსული საქონელი, მაგრამ ისინი ძალზე ძვირია; განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ სტ.-პეტერბურგსა და მოსკოვში აზიური ნაწარმი, როგორცაა შალეები და აბრეშუმის ქსოვილები, გაცილებით იაფია შესაძენად, ვიდრე ტფილისში.

ტფილისში ამჟამად ითვლიან 18000 მაცხოვრებელს, თუ არ ჩავთვლით რუს მოხელეებსა და გარნიზონს; ამათგან თითქმის ნახევარი სომხებია. ტფილისი, ისე როგორც მთელი საქართველო, ძალზე ღარიბი იყო; მაგრამ სომხების სიბეჯითემ, რომელთაც რუსეთიდან მოზიდეს ნაღდი ფული და განუწყვეტელი ვაჭრობა აქვთ გაჩაღებული თათრებთან და სპარსელებთან, მცხოვრებლები უკეთეს პირობებში ჩააყენეს. თურქული ვაჭრობა ახალციხესთან და მცირე აზიასთან ამჟამად ომის გამო თითქმის მთლად შეწყვეტილია.

განთქმული თბილი აბანოები თუმცა მდიდრული იყვნენ, მაგრამ ახლა ძალზე დანგრეულია; მაინც უმეტესობაში ჯერაც გვხვდება მარმარილოს იატაკი და მოპირკეთება [16]. წყალი ნაკლებ გოგირდიანია, მაგრამ ხმარებისას ძალიან მარგებელი. ადგი-

ლობრივი მკვიდრნი, მეტწილად ქალები, უზომოდ სარგებლობენ ამ აბანოებით: ხშირად მთელი დღე რჩებიან იქ და სასმელ-საჭმელიც სახლიდან თან მიაქვთ. ტფილისში აბანოებით მე კვირაში ორჯერ ვსარგებლობდი, ასევე ჩემი თანმხლებნიც სიამოვნებით დადიოდნენ. ისნის ციხისა და წინა ქალაქის უკან, მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე თუმცა იყო გოგირდის სანვავეები კლდის ქვაბულებში, მაგრამ ამჯერად გაუქმებულია. გოგირდს იღებენ ხრტილშერეულ მინერალისაგან, რომელსაც ხის ნახშირით ჩაკეტილ ლუმელში გამოჰყოფს. ახლაც ჟონავს ვრცელი კლდის ნაპრალის კედლებიდან აჯასპიანი წყალი.

აბანოებთან მთაზე იდგა *თაბორი* [17], დღესდღეობით დანგრეული ციხე, რომელშიც **შაჰ სეფის** მიერ დანიშნულ სპარსელ *სეიდებს* ჰქონდათ საჯდომი და ამიტომ სპარსულად *სეიდაბადს* უწოდებენ [18].

ტფილისიდან სამიოდე ვერსზე ქვემოთ მტკვარი ქმნის კუნძულებს, რომლებიც ბაღებითაა დაფარული; აქ საკუთარი ხილი მოჰყავთ. ამის მიუხედავად იშვიათად მოაქვთ ტფილისში დამწიფებული, რადგან ხარბი და უჭკუო ქართველი გლეხი ყველაფერს კრეფს დროზე ადრე და ჰყიდის; ამიტომ ზაფხულსა და შემოდგომაზე ხშირია დიზენტერია. მაგალითად, მთელი ტფილისის ირგვლივ ძალზე ბევრია ნუშის ხეები, მაგრამ არასდროს შევხვედრებარ მას გასაყიდად; პირიქით, იყენებენ სპარსულს, რადგან მთლად მწვანეს კრეფენ.

მთები ტფილისთან, რომლებსაც მე ვაკუთვნებ არარატის მთიანეთს, მტკვრით გამოიყოფა კავკასიის მთიანეთისგან. ისინი შედგებიან მერგელისგან, კირიანი მერგელოვანი ფიქალისაგან და ქვიშა და ქვიშაქვისაგან, ხოლო საფუძვლად აქვთ მშრალი მოყავისფრო-რუხი თიხაფიქალი. მერგელის ნაპრალებში შეინიშნება ხშირი კირქვის ძარღვები, აგრეთვე თაბაშირი და ქარსი. გოგირდის აჯასპი გვხვდება ასპიდში და მას ხშირად აქცევენ ნამდვილ შაბიან ფიქლებად. *ნიადაგი* ტფილისთან თიხნარია და მრავალ ადგილას შერეული კირიანი ქვიშით, რომელზეც მრავლადაა რიყის ქვა მტკვრიდან. იასპის მსგავსი რქეულა, გამაგრებული ზემოდან მწვანე მინით, გვხვდება მდინარე ნავკისის ხეობაში.

პოლიცმაისტრის მიერ მოცემული ცნობის მიხედვით, ტფილისში იმყოფებოდნენ:

1 ქართველი პატრიარქი (კათალიკოსი) – ანტონი, მეფე ერეკლეს ვაჟი [19],

1 ქართველი მიტროპოლიტი,
55 ქართველი მღვდელი,
1 ბერძენი მღვდელმთავარი,
3 ბერძენი არქიმანდრიტი,
1 სომეხი არქიეპისკოპოსი,
73 სომეხი მღვდელი,
8 სომეხი მღვდელმთავარი,
4 კათოლიკე პატრი,
1 თათარი ეფენდი,
216 ქართველი აზნაური,
1983 მოქალაქე,
251 სოფლის კაცი (სახელმწიფო გლეხი),
426 თავადის სოფლის კაცი (თავადაზნაურთა კუთვნილი
გლეხი), 3684 საკუთარი სახლი (სახელმწიფო შენობების სანიანააღ-
მდეგოდ).¹

[ამჯერად წარმოვადგენთ კლაპროტის ცნობებს მისი მეორე
ნაშრომიდან – „აღმოსავლეთ კავკასიის გეოგრაფიულ-ისტორიუ-
ლი აღწერა“ (ვაიმარი, 1814), რომლებიც მაშინ თბილისს არ ეკუთ-
ვნოდნენ (გარდა ავლაბრისა), მაგრამ დღეს ქალაქის შემადგენლო-
ბაში არიან].

„...მდინარე გრდანი ანუ გრდანის-ხევი [20] ავჭალასთან ერ-
თვის მტკვარს. ავჭალა ეწოდება ორ პატარა, ერთმანეთის მეზობ-
ლად მდებარე სოფელს; იგი მტკვრის მარცხენა ჩრდილოეთის ნა-
პირზეა, ტყიან და მშვენიერ სანადირო არემარეში. აქედან ტფილი-
სი სამხრეთით ჩანს; ავჭალას ესაზღვრება მშრალი ხევი –*ძმარი*...

ავლაბარი, რომელსაც სომხები *ჰავლაბარი*-ს ეძახიან, არის
ტფილისის წინაქალაქი (გარეუბანი); იგი ძვეს მტკვრის მარცხენა
ნაპირზე. ძველად მას *ისნი* ერქვა, რასაც ზოგჯერ ახლაც უწოდებ-
ენ. ის ტფილისს უკავშირდება ხის ხიდით, რომელიც მდინარის
ორივე ნაპირზე საკმაოდ მაღლა წამოზიდულ კლდეებს აერთებს,
მტკვარი ამ კლდეებს შორის ძლიერად და დიდი ხმაურით მიედინე-

---

¹ წინამდებარე ტექსტი ამოღებულია კლაპროტის ნაშრომიდან – „მოგზაუ-
რობა კავკასიასა და საქართველოში 1807 და 1808 წლებში“, I-II, ჰალე, ბერ-
ლინი, 1812-1814. კერძოდ, I ტომის XXXV თავიდან, გვ. 732-740 – გ.გ.

ბა, ხოლო რამდენიმე ასი ნაბიჯის შემდეგ ისევ იშლება და შედარებით მშვიდდება. ავლაბარში იყო ორი გუმბათიანი და ერთი უგუმბათო ეკლესია, რომლებიც სომხებს ეკუთვნით. ისინი მთელ წინაქალაქთან ერთად **ნადირშაჰის** [21] დროს განადგურდნენ; მხოლოდ 1780 წლის შემდგომ ამ უკანასკნელში მეფე ერეკლე II-მ კვლავ დაასახლა სომეხი, ქურთი და სირიელი მოახალშენეები. (ავლაბარში მცხოვრებ სომეხთა მეტი წილი გადმოყვანილი არიან ყარაბაღიდან ანუ შუშადან, რომელიც მტკვარსა და არაქსს შორისაა. იქ ისინი იყვნენ მმართველის **აბი მელიქის** ყმები, რომლის მძლავრობის გაძღვბაც მეტი აღარ სურდათ და არც შეეძლოთ). ამ წინაქალაქში დღესაც გვხვდება ზედ მტკვარზე მიმდგარ მაღალ კლდეზე აღმართული, ღვთისმშობლისადმი (წმ. ქალწულისადმი) მიძღვნილი *მეტეხის* ეკლესია. ესაა ლამაზი და კარგად ნაგები შენობა, სადაც არის არქიმანდრიტის ვრცელი საცხოვრებელი... ირაკლი II-მ აღადგინა მასში ღვთისმსახურება; ახლა ქართველები მას ხშირად სტუმრობენ და დიდ პატივს სცემენ. ავლაბარს მტკვრის ნაპირზე ზედ ადგებოდნენ კლდის ქვაბულებში მოთავსებული გოგირდის სანჯაგები, მაგრამ ამჟამად ამონურულნი უქმად არიან. გოგირდს იღებდნენ აღმადან-შერეული ქანიდან, რომელსაც დახურულ ღუმელში ხლეჩდნენ ხის ნახშირის საშუალებით. იქვე ახლოს დღესაც ვრცელ და ღრმა კლდის ნაპრალებში კლდეებიდან წვეთავს აჯასპიანი წყალი.

ავლაბრიდან სამხრეთ-დასავლეთით მტკვარზე, მცირე ბორცვიან ვაკეზე, რომელიც ჩრდილოეთისკენ ქვიშაქვის მთებისკენ მალდება და რომლის ზედაპირიც თიხოვანია, ... ძვეს სოფელი *ნათლული* ანუ *ნავთლული*; მან სახელი მიიღო მთის კუპრისგან (ქართულად *ნავთი*), რაც აქ კლდეებიდან გადმოედინება, მაგრამ წყლის სიახლოვის გამო მცირე რაოდენობით აგროვებენ. მას ყველაფრისთვის იყენებენ, როგორც ევროპაში; მეტწილად კი – ტიკების გასაპოხად... ნავთლულში არის 50-მდე სახლი და ასევე მრავალი, ქართული სტილით ნაშენი მიწური, რომლებიც რუსულ *ზემლიანკას* ემსგავსებიან. მოსახლეობა ქართველებია. რადგან მეფე ირაკლი II-მ ამ სოფელს ირგვლივ ოთხკუთხა კედელი შემოავლებინა (რომლის ყოველი მხარე 80 ნაბიჯი სიგრძისაა) და სასროლი კოშკი ჩააშენებინა, ამიტომ მას *ირაკლის-ციხესაც* უწოდებენ.

ერთ ვერსზე ავლაბრის ზემოთ, ტფილისის პირდაპირ, მტკვრის მარცხენა და ჩრდილოეთ ნაპირზე, არის სოფელი *კუკია* [22]; აქ რამდენიმე სახლია და ბლომად ქართული მიწურები. ნახე-

ვარ ვერსზე ჩრდილო-დასავლეთით მდინარის იმავე ნაპირზე ჩანს მცირე ნანგრევები ოდესღაც მტკიცე დიდუბის სასახლისა. კუკიიდან ავჭალამდე და ტფილისიდან ჩრდილოეთით გადაჭიმულია ვაკე – დიდუბის-მინდორი, რომელსაც სხვანაირად ცხენის-ტერფი ერქვა...

ლილო ანუ ქვითკირის-ლილო განადგურებული, უნინ გამაგრებული მონასტერი, ძვეს ტფილისიდან 1 1/2 ვერსზე აღმოსავლეთით, ერთ ნაკადულზე. მის ახლოს არის პატარა ტბა, რომელზეც დიდი რაოდენობითაა გარეული ფრინველი, უმეტესად იხვები და წეროები. მისგან ახლოს მიემართება ჩვეულებრივი გზა *თელავის-კენ...*“

[ახლა მოვიტანთ იმ ამონარიდებს, რომლებიც გვამცნობენ, თუ საქართველოს ისტორიის რომელ წერილობით წყაროებზე მიწვდა ხელი კლაპროტს ტფილისში ყოფნისას – გ. გ.].

1808 წლის 14 იანვარს ჩავედი ტფილისში... აქ მე გავიცანი ბევრი წარჩინებული ქართველი, რომელთა რჩევებმა დიდი სარგებლობა მომიტანეს; ამასთან მსურს შევნიშნო, რომ რუს მოხელეებს უმნიშვნელო მონანილეობაც კი არ მიუღიათ, მიუხედავად იმისა, რომ შინაგან საქმეთა მინისტრის ოფიციალური ბრძანება მქონდა მათდამი გამოტანებული.¹

მე ვფიქრობდი ტფილისში ჩემი ყოფნა განსაკუთრებით გამომეყენებინა, რათა შემეგროვებინა დამხმარე მასალა საქართველოს ძველი და ახალი ისტორიის შესახებ. ქართველებს აქვთ სამი სხვადასხვა მატთანე (ანალები) თავისი ქვეყნის ისტორიის შესახებ, რომლებიც დრო და დრო ივსებოდა უცნობი ავტორების მიერ. ამათგან და მონასტრების მცხეთის (მტკვარზეა) და გელათის (იმერეთშია) არქივებიდან მეფე ვახტანგ V-მ [23], ლევანის ძემ გასული საუკუნის დასაწყისში შეადგენინა თავისი სამშობლოს სრული ისტორია, რომელიც ჩვეულებრივ ერთი სქელტანიანი ტომია.

იმერეთის დაქვრივებული დედოფლის ანას (მათეს ასულის-მატვეოვნა) – ორბელიანთა გვარიდანაა [24] – გულკეთილობის წყალობით მე მივიღე ამ ძეგლის ერთი ცალი ტფილისში ჩემი ყოფნისას. ძლივს მოვძებნე ქართველი, რომელსაც შეეძლო ეს მნიშვნე-

---

¹ დასახ. ნაშრომი, ტ. I, წინასიტყვაობა, გვ. VI.

ლოვანი წიგნი ჩემი მეთვალყურეობით რუსულად ეთარგმნა. სამწუხაროდ, სამუშაო ისე წელა მიიწვედა წინ, რომ ჩემი გამგზავრებისათვის თარგმნილი იყო მხოლოდ ქრისტეს დაბადების შემდეგ მე-4 საუკუნის ამბებამდე. ამის მიზეზი ის იყო, რომ საჭირო შეიქნა ბევრი დაზუსტებანი და მრავალი გეოგრაფიული გამოკვლევა. დედანის ხელნაწერი, სამწუხაროდ, უნდა დამებრუნებინა და ნაშრომი დაუმთავრებელი დარჩა.

ამ დიდი რუდუნებით ნათარგმნს მე აქ წარმოვადგენ. მე იგი სხვა დამხმარე მასალით, და საერთოდ საქართველოს ისტორია დღევანდლამდე მოვიყვანე. ნაშრომები, რომლებიც ამ საქმისთვის გამოვიყენე, გარდა აზიელი და ბიზანტიელი წერილებისა, შემდეგია:

1. „შემოკლებული ისტორია საქართველოსა“ (ე. ი. ქართველთა მოკლე ისტორია). ის მოთავსებულია ქართლის უკანასკნელი მეფის გიორგის ძის დავითის [25] მიერ ტფილისში 1800 წელს გამოცემულ ძველი ისტორიის მიმოხილვაში.

2. „Краткая история о Грузии со времен первого во оной населения. В Санкт-Петербурге 1805 года“. ამის ავტორი არის ზემოთ ნახსენები დავითი. მაგრამ ეს უკანასკნელი ნაშრომი ძალიან ჩამორჩება პირველს მნიშვნელობით; თუმცა ის უფრო შემოკლებულია, მაგრამ შეიცავს ყველა საჭირო თარიღს; მეორეში კი დავითმა მრავალი ევროპიული განსწავლულობა და მცდარი ეტიმოლოგიები ჩაურთო.

3. „Грузинская история от 1647-1757 гг.“ ესაა ხელნაწერი რუსული თარგმანი გაკეთებული ქართულიდან – 390 გვერდის შემცველი. ეს უძვირფასესი ნაშრომი სტილის ბუნდოვნებისა და მთარგმნელის წარმოუდგენლად ცუდი ხელის გამო (ის ალბათ არ იყო რუსი), ძნელი გამოსაყენებელია...

საქართველოს ისტორია ძალზე მნიშვნელოვანია; ის ატარებს ორიგინალობის განსაკუთრებულ ხასიათს, რაც მის მიმართ კარგად განგანყოფილებს...¹

მცირე კომენტარები

[1] აგურითა და დულაბით ნაგები ხიდი XVII საუკუნის 50-იან წლებშია აშენებული თბილისში ბებუთაშვილების საგვარეულოს

---

¹ დასახ. ნაშრომი, ტ. II, თავი XXXVII, საქართველოს ისტორია, გვ. 62-64.

პირველი წარმომადგენლის ხოჯა ბებუთას მიერ, რის გამოც მას „ბეჭბუდას ხიდს“ უწოდებდნენ.

[2] იან პოტოცკი (1761-1815) გრაფი, ცნობილი პოლონელი ისტორიკოსი, გეოგრაფი, ეთნოგრაფი და არქეოლოგი, რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო წევრი. დაუახლოვდა კლაპროტს 1805 წელს ჩინეთში გრაფ გოლოვკინის ელჩობის შემადგენლობაში ყოფნისას. მისი მრავალი მოგზაურობების რიგს ეკუთვნის 1798 წელს მოგზაურობა ჩრდილო კავკასიაში, რომელიც ორ ტომად, ვრცელი დამატებებით გამოსცა კლაპროტმა 1829 წელს („მოგზაურობა ასტრახანის სტეპებსა და კავკასიაში“, ფრანგულ ენაზე).

[3] ივანე ვასილის ძე გუდოვიჩი (1741-1820), გრაფი, გენერალ-ფელდმარშალი, საქართველოში იყო მთავარსარდლად ციციანოვის დალუპვის შემდეგ, 1806-1809 წლებში.

[4] ლურჯი მონასტერი – ტფილისის ჩრდილოეთით, მდ. ვერეს მტკვართან „შესართავსა ზედა არს ლურჯი მონასტერი“, „ეკლესია წმიდის გიორგისა, უგუმბათო, დიდი, ან ხუცის სამარ“ (ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, IV, თბილისი, 1973, გვ. 329, 339).

[5-6] „მოცდაშვიდე მეფე ვარაზ-ბაქარ ძე მირდატისი ხოსროიანი“ არ იყო „შურის ციხის“ ამშენებელი; „და აღაშენა ერისთავმან სპარსთამან ტფილისის კართა შორის შურისციხედ მცხეთისად“ (მდრ. „ქართლის ცხოვრება“, I, თბილისი, 1955, გვ.136, სქოლიო). ესაა უძველესი ციხე თბილისში, იგივე დედაციხე, და შემდგომ „ნარიყალა“.

[7] აქ იგულისხმება VII ს-ის 20-ან წლებში ჯიბლუ ხაზართა ხაკანის და ბიზანტიელი ჰერაკლე კეისრის მიერ თბილისის დალაშქვრა.

[8] ემირ აგარიანი – ვახუშტის მიხედვითაც „მოვიდა ამირ აგარიანი სახელით ხუასრო და მთავრობდა სომხითს, ქართლს და ჰერეთს. ამან აღაშენა ტფილისი მოოხრებული ხაზართაგან, რამეთუ მოუძღურებულ იყვნენ ბერძენნიცა აგარიანთაგან“ (ვახუშტი, გვ.127).

[9] შარდახტი – გიულდენშტედტის მიხედვით „ქალაქი შემორტყმულია აგურის კედლით; ამასთან აღმოსავლეთის კუთხეში არის პატარა ციხე ნარიყალა და დასავლეთისაში – სიმაგრე შრდახტი. ქალაქის კედელი მათ შორის არის 600 საყენი სიგრძისა“ (გი-

ულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, I, თბილისი, 1962, გვ. 87).

[10] გაუგებარია ავტორისეული შეფასება ბაღებისა – „არ აქვთ არავითარი დანიშნულება“.

[11] მარაბდის ომის შემდეგ ყიზილბაშები თბილისში შემოვიდნენ, თუმცა მეციხოვნენი ადრეც იმყოფებოდნენ ციხეში.

[12] ვახუშტისა და 1800 წლის რუსული გეგმის მიხედვით ირკვევა, რომ იმდროინდელ თბილისს ექვსი კარი ჰქონდა: „აბანოს კარი“ (ნავკისის ხევთან; ქალაქს აერთებდა აბანოების უბანთან და სეიდებადთან). „განჯის კარი“ (სამხრეთის კედელში; გარდა განჯის გზისა, აქედან შემოდიოდა ტაბახმელიდან და კრწანისიდან მომავალი გზები). დასავლეთით კედელს ორი კარი ჰქონდა – „ნავკისის კარი“ (ვახუშტის მიხედვით „კოჯრის კარი“; ასევე უწოდებდნენ „მაღლა კარს“. ეს კარი თბილისს აკავშირებდა მცხეთიდან ჩრდილოეთის ქვეყნებთან და დასავლეთ საქართველოსთან) და მეორე – „დიღმის კარი“, რომელიც იყო დასავლეთ და ჩრდილოეთ კედლების შესაყარზე. აქ შემოდიოდა მცხეთიდან მომავალი გზის ერთი შტო). ქალაქის ჩრდილოეთ კედელზე ერთი კარი იყო – „მუხრანის კარი“ (1800 წლის გეგმით), ან „წყლის კარი“ (ვახუშტის მიხედვით); ამ კარით მცხეთიდან მომავალი გზა შემოდიოდა. მეექვსე იყო „ავლაბრის კარი“ მტკვრის მარცხენა ნაპირზე, მეტეხის ციხის გალავანში. ეს კარი კახეთთან და აღმოსავლეთით მდებარე ქალაქებთან აკავშირებდა. ყველა კარი ქალაქის საბაჟო პუნქტებსაც წარმოადგენდნენ (მდრ. „თბილისის ისტორია“ შოთა მესხიას რედაქციით, თბილისი, 1958, გვ. 360-361).

[13] გიულდენშტედტი ასახელებს „ხარების ღვთისმშობელი, ე. ი. მარიამის ხარებას. ის წინათ იყო კათოლიკური ეკლესია (გიულდენშტედტი, I, გვ. 91). პ. იოსელიანის გადმოცემით, ხარების ეკლესია აუგია მეფე როსტომს 1640 წელს ძველად აქ არსებული მთავარანგელოზის ეკლესიის ნანგრევებიდან, რომელიც დაუნგრევია თემურ ლენგს 1398 წელს. ის იდგა „სამეფო მოედნის“ შუაგულში და იყო გალავანშემოვლებული (П. И. Иоселиани, Описание древностей города Тифлиса, Тифлис, 1866. მ. ჯანაშვილი, საქართველოს დედაქალაქი ტფილისი, ქუთაისი, 1899.).

[14] ჟან შარდენი (1643-1713) ცნობილი ფრანგი იუველირი და ვაჭარი. ორჯერ იმოგზაურა აღმოსავლეთში (1664-70 და 1671-77 წლებში. შაჰ აბას II-ის დროს რამდენიმე წელი ცხოვრობდა ისპაჰანში. 1666 წელს მიიღო შაჰის ვაჭრის ოფიციალური ჩინი. მეორე

მოგზაურობისას იყო საქართველოში (1672-73 წლებში). თავისი „მოგზაურობის“ – პირველ და მეორე თავებში ის დანვრილებით აღწერს სამეგრელოს, აღმოსავლეთ საქართველოს და განსაკუთრებით თბილისს.

[15] XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში თბილისში ყოფილა სამი დიდი ბაზარი: ორი მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე, თვით ქალაქში, ერთი მეფის მოედანთან, მეორე თათრის მოედანთან, მესამე კი მეტეხის გალავნის შიგნით. თბილისში იყო სპეციალური ბაზრებიც, სადაც ერთი დარგის ხელოსნებსა და ვაჭრებს გარკვეული ქუჩები, რიგები ეჭირათ.

[16] აბანოები დაანგრია ალა-მაჰმად-ხანმა. თბილისის ამ უბანს, სადაც აბანოები იყო თავმოყრილი, „აბანოების უბანი“ ერქვა. ვახუშტის ცნობით, ცხელ წყაროებზე ექვსი აბანო ყოფილა. გიულდენშტედტს უნახავს აბანოს ხუთი შენობა. როგორც ის ამბობს, „მე პირველად შემოვიღე მისი სამედიცინო თვალსაზრისით გამოყენება. ცდებმა გაამართლეს თეორია, რომ ის შეიძლება გამოყენებულ იქნას შინაგანი და გარეგანი მკურნალობისათვის – სიყვითლის, რევმატიზმის, სახსრების გაშეშების და სხვა“ (გიულდენშტედტი, I, გვ.9-11.).

[17] თაბორის ციხე ერთერთი თავდაცვითი სიმაგრე იყო თბილისის მისასვლელთან; იცავდა სამხრეთ-აღმოსავლეთის მისადგომს... თაბორი კეტავდა კოჯრის მაგისტრალს. მას ერეკლე დიდ სტრატეგიულ მნიშვნელობას ანიჭებდა თბილისის დაცვის საქმეში; ამიტომ აიღო ის თუ არა, გალავანი შემოავლო და შიგ თავისი მეციხოვნეები ჩააყენა (თბილისის ისტორია, გვ. 200). ვახუშტის მიხედვით, „თაბორს ყოფილა ციხე, არამედ ან შემუსრვილი“ (ვახუშტი, გვ. 334). თაბორის ციხე საბოლოოდ დაანგრია ალა-მაჰმად-ხანმა.

[18] სეიდაბადი თბილისის ძველი უბანი, ნავკისის წყლის მარჯვენა მხარეს. მისი საზღვრები იყო: ჩრდილოეთით მდ. ნავკისის წყალი, სამხრეთ-დასავლეთით – თაბორის მთა, სამხრეთით – სოფ კრწანისი, აღმოსავლეთით – მტკვარი (ახლანდელი აბანოებისა და ბალნეოლოგიური კურორტის რაიონი). ეს სახელი მას შეერქვა როსტომის მიერ XVII საუკუნის 30-იან წლებში სპარსეთის შაჰის შაჰსეფი II-ს (1629-1642) ბრძანებით აქ სპარსეთიდან სეიდების ჩამოსახლების გამო, „შასეფიმ დასხნა სეიდნი, მის გამო სპარსნი უწოდებენ სეიდაბადს“ (ვახუშტი, გვ. 334). სეიდაბადის ბალებში მეფის სასახლე ყოფილა, რომელიც 1795 წელს მთლიანად გაანადგურ-

რეს სპარსელებმა. XVIII-XIX საუკუნეთა მიჯნაზე შეერქვა ხარფუხი. ასე ეწოდა თაბორის მთის აღმოსავლეთ კალთას.

[19] ანტონ II – ერისკაცობაში თეიმურაზი (1764-1827), ერეკლე II-ის ვაჟი; ქართლ-კახეთის სამეფოს კათალიკოს-პატრიარქი 1788 წლიდან 1811 წლამდე, სანამ რუსეთის მთავრობამ არ გააუქმა კათალიკოსობა და დავკარგეთ საეკლესიო დამოუკიდებლობა. გაასახლეს რუსეთში; ცხოვრობდა და გარდაიცვალა ნიჟნი-ნოვგოროდში.

[20] გრდანი – გრდანისხევი, იგივე გლდანი და გლდანისხევი (გლდანულა), მტკვრის მარცხენა შენაკადი. „ხეობა გრდანისა და მდინარე მისი გამოსდის ზედაძნის შესართავს ერნოს მთას. დის გრდანამდე. მიერთვის ავჭალას აღმოსავლიდამ მტკუარსა. ავჭალა არს სანადირო კეთილი. ამ ავჭალის ბოლოს არს ხევ-ძმარი... ლილოდან ჩრდილოთკენ მოადგების ხევ-ძმარს და ხევ-ძმარი მტკუარს მოადგების“... (ვახუშტი, გვ. 537; გვ. 333).

[21] ნადირშაჰი (1698-1747) ირანის შაჰი 1736-1747 წლებში. მის დროს იყო ქართლში „ყიზილბაშობა“. ინდოეთზე ლაშქრობისას წაყვანილი ჰყავდა ერეკლე II 1737-39 წლებში.

[22] კუკია ქართული სოფელი ტფილისის შემოგარენში, რომელთანაც 1819 წლისთვის შეიქმნა გერმანული ახალშენი „ახალი ტიფლისი“; ეს კი ქალაქს შეუერთდა 1852 წელს.

[23] „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერთა მოძიება, რედაქტირება ხდება ვახტანგ VI-ის დროს, მის მიერ მოწვეული სწავლულ კაცთა კომისიის მიერ.

[24] ანა ორბელიანი იყო იმერეთის მეფის დავით გიორგის ძის ქვრივი. დავით გიორგის ძე იყო სოლომონ I-ის ბიძაშვილი. ის გაამეფეს 1784 წელს. 1789 წელს იძულებული გახდა ახალციხეში გაქცეულიყო, სადაც გარდაიცვალა 1795 წლის 11 იანვარს, მას შემდეგ, რაც 1794 წელს უკანასკნელად და წარუმატებლად სცადა იმერეთის ტახტის დაბრუნება.

[25] დავით ბატონიშვილი (1767-1819), გიორგი XII-ს უფროსი ვაჟი, ერეკლე II-ის შვილიშვილი, მეცნიერი, მწერალი. ჯერ კიდევ ხუთი წლისა გაიცინო ის ტფილისში მყოფმა გიულდენშტედტმა. 1787-89 და 1797-98 წლებში სწავლობდა და მსახურობდა რუსეთში. იგი ფრანგი განმანათლებლების (ვოლტერი) გავლენას განიცდიდა. 1801 წლის 8 იანვარს პეტერბურგიდან დაბრუნებულმა ქართველმა ელჩებმა, გიორგი XII-ს 1800 წლის 24 ივნისის მოთხოვნის საფუძველზე (მისი გარდაცვალების შემდეგ ტახტზე დავითი უნდა ასუ-

ლიყო), დავითი გამოაცხადეს „საქართველოს მმართველად“, რაც იმპერატორს უნდა დაემტკიცებინა. 1801 წლის 24 მარტს ჩამოსულმა გენერალმა კნორინგმა დავითი გადააყენა და გენერალი ლაზარევი დანიშნა „საქართველოს მმართველად“. 1803 წელს მეფის ოჯახის სხვა წევრებთან ერთად დავითიც გადაასახლეს პეტერბურგში, სადაც რუსეთის მმართველი სენატის წევრი გახდა. აქვე გააგრძელა ნაყოფიერი სამეცნიერო საქმიანობაც.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, IV, თბილისი, 1973.
2. გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, I, გერმანულიდან თარგმნა გ. გელაშვილმა, თბილისი, 1962.
3. თბილისის ისტორია, შოთა მესხიას რედაქციით, თბილისი, 1958.
4. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, თბილისი, 1973.
5. М. А. Полиевктов, Европейские путешественники XIII-XVIII вв. по Кавказу, Тифлис, 1935.
6. М. А. Полиевктов, Европейские путешественники по Кавказу, 1800-1830 гг., Тбилиси, 1946.

Gia Gelashvili

Doctor of History, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Senior-scientist researcher of the Department of Modern and Contemporary History

Julius Klapproth about Tbilisi

Summary

Julius Klapproth (1783-1835) a well-known German linguist-ethnologist-geographer-historian traveled in Georgia in 1808 during six months. In 1814 Klapproth published two-volume work "Journey in Caucasus and Georgia in 1807 and 1808" (Halle, Berlin) and "Geographic-

historical description of the Eastern Caucasus" (Weimar). The material about Tbilisi is given on several pages of these works.

In the following article there is given the Georgian translation and comments to the Klaproth's material about Tbilisi. He describes everything he saw himself: the conditions of Tbilisi, its parts, lanes, dwellings, merchandise, its population, churches, mosques, old fortresses etc. He mentions Georgian historical sources he used for his work.

ლელა მიქიაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

პატარა ექსკურსია კახეთში (ეპიზოდი ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს ნაშრომიდან „მოგზაურობა კავკასიის გარშემო“)

1834 წლის 10 (22) მაისი, ხუთშაბათი

ოცი დღის განმავლობაში ციებაც გადავიტანე და გამოვჯანმრთელდი კიდეც; ახლა უკვე იმდენად კარგად ვგრძნობდი თავს, რომ შემეძლო გავმგზავრებულიყავი კახეთში ბ-ნ შარლ მეიესთან ერთად, რომელიც ცდილობდა გამოეძებნა საშუალებები ევროპულ საქონელზე აბრეშუმის გადასაცვლელად, ან – ნაღდ ფულზე აბრეშუმის ყაჭის შესაძენად.

თბილისიდან 7 ვერსის დაშორებით მდებარე გერმანული კოლონიიდან – ალექსანდერსდორფიდან გამოვიძახეთ მეეტლე, რომლის ეტლიც ტენტის მსგავსად ტილოთი იყო გადახურული და მასში მგზავრი წვიმისაგან და სიცხისაგან კარგად იყო დაცული. ორი დღის განმავლობაში ჩვენ ერთად ვიმგზავრეთ სიღნაღამდე. პირველ დღეს თბილისიდან 40 ვერსზე მდებარე გერმანულ კოლონიაში – მარიენფელდში გავათიეთ ღამე. ეს უკანასკნელი მდ. იორიდან გადმოგდებულ არხზე მდებარეობს [1]...

ვიდრე გადავლახავდით ივრიდან გამოყვანილ არხს (რომელიც სოფელ მარიენფელდზე გადის), ჩვენ მოვხვდით კიდეც ერთ გერმანულ კოლონიაში – პეტერსდორფში, რომელიც ამ მხარეში დაარსებულ პირველ კოლონიად არის აღიარებული. ამ ორ სოფელს ერთმანეთისაგან მხოლოდ არხი გამოჰყოფს და, სიმართლე რომ ითქვას, სინამდვილეში ეს ერთი სოფელია: პეტერსდორფი ბევრად უფრო პატარაა, ვიდრე მარიენფელდი.

11 მაისს გზა განვაგრძეთ და ვიარეთ ივრის მარჯვენა ნაპირის გასწვრივ, ბორცვებზე. ეს გრძელი მონაკვეთი, რომელიც იორ-

სა და მტკვარს შორის არის მოქცეული, გერმანული კოლონიებიდან მოყოლებული, ამ მდინარეების შესართავამდე დაუსახლებელია და, უწყლობის გამო, ვერც იქნებოდა დასახლებული. გამონაკლისია მხოლოდ ზოგიერთი ადგილი, რომელიც ნამდვილ ოაზისს წარმოადგენს დაახლოებით 35 ლიე [2] სიგრძის თვალუწვდენელ ტრამალზე; იგი ყარაიას [3] სახელით არის ცნობილი და მას საზამთრო საძოვრებად იყენებენ მომთაბარე ტომები, რომლებიც ჩამოდიან კავკასიონისა და სომხეთის მთებიდან, სადაც ისინი ზაფხულობით ცხოვრობენ. უნინ ესენი იყვნენ ერთი მხრივ, მთიელები ფშავიდან, მთიულეთიდან, ხევსურეთიდან, მეორე მხრივ კი – დემურჩი-ასანლუს [4] (Témirche-Hassanli) თათრები, რომელთა რაოდენობა 10 000-მდე ოჯახს მოიცავდა და ცხოვრობდნენ პლატოსა და ივრის გაყოლებაზე, სადაც მოჰყავდათ ბრინჯი. ნადირ-შაჰმა [5] მათ საცხოვრებლები დაუნგრია და სხვადასხვა ადგილებში გადაასახლა¹. დღეს ამ საძოვრებზე კავკასიელები და თათრები მოდიან.

მარიენფელდიდან დაახლოებით 20 ვერსზე ივრის² ვიწრო ხეობაში შევედით [...].

სიღნაღი მხოლოდ მაშინ გამოჩნდება, როცა ალაზნის მიმართულებით, პლატოს კიდეზე მოხვდებით: იგი მოულოდნელად გადაიშლება თქვენს ფეხებქვეშ, ერთ-ერთი იზოლირებული ბორცვის სამხრეთ, დასერილ ფერდობზე. ამ ადგილიდან საუკეთესო გადმოსახედია და მეც სწორედ აქედან ჩავხატე მისი ხედი³. თავდაპირველად თვალში გეცემათ გრძელი, 3-4 ტუაზის სიგრძე, კოშკებით გამაგრებული კედელი; იგი მეფე ერეკლეს აუგია ხეობის მოსახლეობის თავშესაფარებად ლეკების შემოსევისას: დიდი სიმამაცის მიუხედავად, ამ უკანასკნელთა შეჩერებას ყოველთვის ვერც ეს მეომარი მეფე ახერხებდა. ეს ერთგვარი ციხე [6] დაახლოებით ორნახევარი ვერსის სიგრძისაა; შიდა სივრცე თითქმის ცარიელია და

---

¹ იხილეთ Güldenstädt, Reschreibang და სხვ., გვ. 42, ბერლინის გამოცემა, 1834. ყარაიას ველი (იორსა და მტკვარს შორის) და უფადარის [7] ველი (იორსა და ალაზნის შორის) ძველად *კამბისენის* ნაწილს შეადგენდნენ; ეს იყო დაუმუშავებელი მხარე იბერიას, ალბანეთსა და სომხეთს შორის. ქართველები მას *კამპეჩოვანს* [8] უწოდებენ, რადგან აქ დიდი რაოდენობით იყო კამეჩი. შეადარეთ: რაინეგსი, II, გვ. 104; სტრაბონი, სიგნ. XI, გვ. 481.

² რაინეგსი მას *კაბრეს* [9] უწოდებს.

³ იხილეთ ატლასი, II სერია, ფურც. 25.

არც არავინ ფიქრობს იქ სახლების აგებას. სავარაუდოდ, ერეკლეს მიერ დაწესებული საიჯარო გადასახადი იმთავითვე არ აწყობდათ მათ, ვისაც მშენებლობის სურვილი ჰქონდა, ამიტომაც ძირითადად სომხებით დასახლებული ეს ქალაქი ციხის გარეთ დარჩა და დღესაც ასეა¹. ორი ძირითადი ქუჩა, რომლის ორივე მხარეს ბრტყელსახურავიანი, დაბალი სახლებია ჩამწკრივებული, წარმოადგენს ბაზარს, რომელსაც ვაჭრები მხოლოდ სალამოობით ტოვებენ და შინ ბრუნდებიან. აქა-იქ სახლები უწესრიგოდაა მიმოფანტული უსწორმასწორო მიწის ნაკვეთებზე; თითქმის ყველა სახლს აქვს ხეხილის პატარა ბაღი და ვენახი, ეს უკანასკნელი სარებზეა გაბმული.

ქალაქს ზემოდან დაჰყურებს სამი შენობა; მათ შორის ყველაზე დიდი შუაში დგას და სიღნაღის მაზრის ადმინისტრაციას ეკუთვნის; მაზრის უფროსი ხელმარჯვნივ, ლამაზ სახლში ცხოვრობს, ხოლო ოფიცრები და ის სახელმწიფო მოხელეები, რომელნიც საქმიანობიდან გამომდინარე, მხოლოდ გავლით არიან ამ ქალაქში, ბინავებიან ხოლმე ხელმარცხნივ მდებარე სახლში; ჩვენც სწორედ აქ შემოგვთავაზეს ბინა.

ამ წინა პლანის უკან გადაშლილია ალაზნისა თუ კახეთის მთელი უზარმაზარი ხეობა, რომელიც ისეთივე ნაყოფიერია, როგორც იმერეთისა. ხეობის ნათელ მცენარეულ საფარზე მუქად იკვეთება ტყე, ხოლო ხეობის შუაში მოჩანს მბრწყინავი ალაზანი, რომელიც მებნდრესავით [10] მიიკლაკნება ტყეების გასწვრივ.

სიღრმეში, პეიზაჟის ჰორიზონტზე, ჩანს კავკასიონის მონაცრისფრო-მოლურჯო ქედი, რომელიც კახეთს დერბენდისა და მთელი დანარჩენი დაღესტნისაგან გამოჰყოფს. 13 (25) მაისს მწვერვალებზე ჯერ ისევ ბრწყინავდა თოვლის ზოლები, რომელთაც ზემოდან გვირგვინით ამკობდათ მომრგვალებული თეთრი ღრუბლები; აქ ქედზე ბელაქნისა და ჭარის ხეობებია, ზაქათალის ახალ ციხე-სიმაგრესთან ერთად.

მაზრა, რომლის მთავარი ქალაქია სიღნაღი, მოიცავს ქვემო კახეთის ნახევარს და მისი მოსახლეობა 45 000 სულს შეადგენს; მათი უმრავლესობა ქართველია და, აგრეთვე, ის ახალმოსახლენი, რომლებიც საქართველოს მეფეებმა სომხითის ხეობებიდან გამოასახლეს ალაზნის ნაპირებზე. საკუთრივ სიღნაღში 3 200 მოსახლეა, რომელთაგან 2 851 სომეხია.

---

¹ შეადარეთ: რაინეგსი, II, 107.

ალაზნის ზემო ხეობის ნაწილი შედის თელავის მაზრაში; აქ 47 000 მცხოვრებია, რომელთაგან 3 272 სული ქალაქის ბინადარია.

კახეთში ყველგან მოჰყავთ ხორბალი – მოსახლეობის ძირითადი საკვები, და აგრეთვე ცოტაოდენი ფეტვი; მაგრამ ამ კუთხის ყველაზე დიდი სიმდიდრეა ვაზი: 60 000 000-მდე პინტა ღვინის (რაც საქართველოს წლიური მოსავალია) ორ მესამედზე მეტი წილი კახეთზე მოდის.

ჯერ კიდევ სტრაბონი აღნიშნავდა ვაზის სიუხვეს, როცა იბერიის აღწერისას არაგოსის (*Aragus*) და ალაზონიოსის (*Alazonius*) [11] ხეობებს ახასიათებდა; კერძოდ, იგი წერდა: „ვაზი აქ დაუცველია (*ἀσχυφός*)!; მას სხლავენ ყოველ ხუთ წელიწადში; ახალი წერგები მეორე წელსვე იძლევიან ნაყოფს, ხოლო ზრდასრულები იმდენ ყურძენს ისხამენ, რომ [მევენახეები] იძულებულნი ხდებიან, მოსავლის მეტი წილი ვაზს შეატოვონ“. სტრაბონის შემდეგ აქ არაფერი შეცვლილა და არც ვაზის სიუხვე შემცირებულა.

როდესაც თბილისის რესურსებზე ვსაუბრობდი, მაშინ ორიოდე სიტყვით მოგახსენეთ კახეთის ღვინის შესახებაც, რომელიც მართლაც საუკეთესოა კავკასიურ ღვინოთა შორის; მაგრამ მისი თვისებები ბევრად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ როგორ ამზადებენ მას. გამოცდილმა მეღვინეებმა, რომლებმაც უკუაგდეს ღვინის წარმოების ძველ-ქართული, ჩამორჩენილი წესი, შეძლეს ამოერჩიათ ისეთი მეთოდი, რომელსაც შესწევს უნარი, მეტოქეობა გაუწიოს ჩვენს ბურგუნდიულ ღვინოებს. ჩვეულებრივ, ამბობენ, რომ კახეთის ღვინოებს სურნელება აკლიათ: ეს ადვილი ასახსნელია – სურნელს ახშობს ნავთის სუნი, რომლითაც ტიკებს შიგნიდან გლისავენ, მაგრამ ქვევრიდან ამოღებულ ღვინოს სულაც არ აქვს ასეთი გემო; ქვევრიდან ბოთლებში ჩამოსხმული იგივე ღვინო საუკეთესო გემოს ინარჩუნებს.

კახეთის ქვევრები მთელ კავკასიაში ცნობილ ქვევრებს შორის ყველაზე დიდი ზომისაა. ბ-ნ პაროტის [12], რომელიც აღწერს მათი დამზადების პროცესს, პირადად უნახავს როგორ ძერწავენ ქვევრს ერთი ჩამოსხმით, მე კი სხვაგან ვნახე, როგორ ამზადებენ ქვევრს შედარებით განსხვავებული მეთოდით.

ამ სწავლული პროფესორის გადმოცემით, მეთუნე, რომე-

---

¹ სიტყვა შეიძლება გავიგოთ, როგორც „დაუმუშავებელი“. სტრაბონი, წიგნ. XI, გვ. 482.

ლიც აკეთებს ჩვეულებრივი ზომის – 7 ფუტი სიმაღლისა, 4 ფუტი სიგანის და მხოლოდ ნახევარი დიუიმის [13] სისქის ამგვარ ჭურჭელს, დიდი რუდუნებით ამზადებს თიხას – ჯერ რეცხავს, შემდეგ გაშლის სწორ ზედაპირზე და გულმოდგინედ ურტყამს მსხვილი ჯოხით, რამდენადაც შესაძლებელია, ერთი მთლიანი მასის მიღებაამდე. ამის შემდეგ მეთუნე ძალიან დაბალ სკამზე ჯდება და ხელით, ტრიალის გარეშე, აძლევს ფორმას ჭურჭლის ძირს: გვერდები ამოჰყავს იმ სიმაღლეზე, რის საშუალებასაც აძლევს თიხა, შემდეგ გაჩერდება, ჭურჭლის კიდეებს აფარებს ნედლ ფოთლებს; მანამ, სანამ მისი ნამუშევარი შრება და მყარდება, იგი ერთდროულად ნამოწყებულ 7 თუ 8 ჭურჭელს ამზადებს. როცა დარწმუნდება, რომ მასალა კარგად გამშრალია, იგი კვლავ უბრუნდება პირველ ჭურჭელს, აცლის ფოთლებს, რომელთა დანიშნულებაც ჭურჭლის კიდეებისათვის სინოტივის შენარჩუნება იყო, შემდეგ კიდის ირგვლივ თითით აკეთებს ქდეებს, რომლებიც მკლავზე წინასწარ დადებული თიხის მასით ამოჰყავს ახალ სიმაღლეზე. ამ ქდეებს იგი სანინაალმდეგო მიმართულებით ატრიალებს, რათა თიხის ახალი მასა კარგად შეეზილოს ძველს; ეს ახალი სიმაღლე 7-8 დიუიმამდეა და მექოთნე მას ისევ ფოთლებით ფარავს, რომ არ გადაიხაროს. ამგვარ სამუშაოს ხელოსანი რამდენჯერმე უბრუნდება, ვიდრე საბოლოოდ არ დაასრულებს თიხის ამოყვანას; როცა ჭურჭელი უკვე ხელოსნის სიმაღლეს გადააჭარბებს, ეს უკანასკნელი სკამზე დგება და რადგან ჭურჭლის ფსკერი ძალზე ვიწროა, შრობის პროცესში ქვებითა და ფიცრებით ამაგრებს მას.

ამ თიხის ჭურჭელს არ აპრიალებენ (ლაქს არ უსვამენ), მათ მიწაში ამოშენებულ დიდ ღუმელებში წყვილ-წყვილად გამონვავენ; არანაირ სხვა მეთოდს არ მიმართავენ, გარდა ჩვეულებრივი, უკვე მიღებული წესებისა, რასაც ემატება ხელოსნის სათანადოდ განაფულობა.

ამ ჭურჭლებს ბერძნული ამფორების ფორმა აქვთ, განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ მათ უფრო მოკლე და ფართო ყელი აქვთ, რათა ღვინო ადვილად ამოიღონ სახაპავით; მათ არ აქვთ ისეთი სახელური, როგორც ამფორებს, რომლებიც იმდენად პატარა ზომისანი არიან, რომ მათში ღვინის მხოლოდ ჩასხმა შეიძლება და არა ამოხაპვა. ყველაზე დიდი ამფორის სიმაღლე 2 1/2 ფუტია, ხოლო ზოგიერთი ქვევრი 9 ფუტის სიმაღლის და 6 1/2 ფუტი სიგანისაა. ამფორა მიწაში ან ქვიშაში მხოლოდ ძირით იდგმება (დანარჩენი ნაწილი მიწის ზემოთ არის), ხოლო ქვევრი მთლიანად მიწაში ჩამარხული. ამასთანავე, ღვინის დანურვისა და მისი შენახვის წესი

კახეთში არაფრით განსხვავდება იმ წესისაგან, რომელსაც იმერეთში გავეცანი¹.

ამ ჭურჭელს (koupchine) კახელი ქვევრს უწოდებს; ეს არის ადგილობრივი სახელწოდება. ყველაზე დიდი ქვევრი დაახლოებით 9 ათასი პინტის [14] ტევადობისაა (ანუ დაახლოებით 5 ბოსი ნევმატელის საზომით). ბოთლის ნაცვლად კახეთში, ისევე როგორც მთელ დანარჩენ კავკასიაში, თიხის დოქს იყენებენ, ხოლო ჭიქების ნაცვლად – ყანწებსა და კულებს².

წინადაგისა და ადგილმდებარეობის შესაბამისად, მევენახეობის ქვეყნებში ვაზის მოვლის მრავალნაირი წესი არსებობს; კახეთის ზოგ ადგილებში, ისევე როგორც იმერეთში, ვაზს დიდი მოვლა არ სჭირდება – მას მიუშვებენ ხეებზე, რომლებსაც იგი ლიანების მსგავსად შემოეხვევა: კახეთის ტყეებში ამგვარი ხეები მთლიანად არიან ჩაფლულნი ვაზის მტევნებში, თუმცა აქ, ისევე როგორც საფრანგეთში, ასევე ბევრია მიწაში ჩარგული და კარგად მოვლილი ვენახებიც. ზამთარში ვაზს მიწაში ღრმად არ ფლავენ, ამ დროს მას სხლავენ, უტოვებენ მხოლოდ 4-6 კვირტს და გაზაფხულზე, როცა ყლორტებს ამოიყრის, მას სარზე მიაბავენ.

ბარში და უწყლო ადგილებში შემოღებულია სარწყავი სისტემა; აქაც, ისევე როგორც ასტრახანში, ირწყვება ვაზის ძირი (ფესვი), რაც ზრდის ყურძნის მოსავლის რაოდენობას, თუმცა აზიანებს მის ხარისხს. ასეთი ვაზისაგან დამზადებული ღვინო ერთ წელზე მეტ ხანს არ ინახება.

საუკეთესო ხარისხის ღვინო მოდის ქვეყნის სამხრეთით გაშენებული ვენახებიდან, სადაც მევენახეები გაზაფხულზე თითოეული ვაზის ძირს გარშემო წყლის მაგივრად ცოტაოდენ ნაკელს შემოაყრიან; ასეთ ღვინოს ბევრად მეტი სიმაგრე აქვს³.

---

¹ იხილეთ Reise zum Ararat von Friedrich Parrot, I th., გვ. 55. ამფორისა და ქვევრის ფორმები იხილეთ ჩემს ატლასში, IV სერია, ფურც. 7, ნახ. 8 და ფურც. 9, ნახ. 16.

² კოსტიუმებს შორის კახელის კოსტიუმსაც იხილავთ.

³ შეადარეთ Gamba, Voyage dans de la Russie méridionale, ტ. II, გვ. 217; Güldenstadt, Beschreibung და ა. შ., გვ. 55, ბერლინის 1834 წ. გამოცემა; აგრეთვე, Description statistiquede la Géorgie, რუს. ენაზე, ტ. I, გვ. 330. ი. ი. ლერჩი ჯერ კიდევ 1745 წელს ამბობდა: შემახას მშვენიერ წითელ ღვინოს შორს აქვს სახელი განთქმულიო, Busching, 10, 464.

კახეთში მევენახეობა ორ მაზრაში – თელავსა და სიღნაღშია გავრცელებული; აქედან თელავისა ბევრად უფრო მნიშვნელოვანია: იგი მოიცავს ვრცელ ტერიტორიას (7 ათას დესეტინას ანუ 18 000 არპანს) [15], საიდანაც მიიღება 1 960 000 ვედრო ანუ 31 360 000 პინტა ღვინო. სიღნაღის მაზრაში ვენახი 3 000 დესეტინაზეა (ანუ 7 728 არპანი) გაშენებული და წლიურად 1 240 000 ვედრო (ანუ 19 840 000 პინტა) ღვინოს იძლევა. მთლიანად, ორივე მაზრაში 25 728 არპანი ვენახია და მოდის 51 200 000 პინტა ღვინო.

ჩვენ ვხედავთ, რომ ვენახის ფართობის შესაბამისად, სიღნაღის მაზრა უფრო მეტ მოსავალს იღებს, ვიდრე თელავისა, რაც შემდეგ ციფრებშია ასახული:

თელავის მაზრა ----- ფართობი 7/10 ----- მოსავალი 6/10

სიღნაღის მაზრა ----- ფართობი 3/10 ----- მოსავალი 4/10

დასავლეთ შვეიცარიის მევენახეებს ალბათ გადაჭარბებულად მოეჩვენებათ კახეთის ვენახების მოსავლიანობის მაჩვენებელი, რადგან ისინი ვერასოდეს მიიღებენ ასეთ მნიშვნელოვან მოსავალს [...]

სიღნაღის მაზრის ღვინოსთან შედარებით თელავის ღვინო ხარისხით უკეთესია. ყველაზე ცნობილი ადგილებია *კონდოლი* (რომელიც მთავრობის საკუთრებაა), *ყვარელი* და *წინანდალი*, სადაც თავად ჭაფჭავაძის მამულებია; მისი მეუღლეა პრინცესა – თავად ორბელიანის ასული [16].

რთველი სექტემბერში იწყება, საუკეთესო ხარისხის ყურძენი კი ოქტომბერში იკრიფება.

სიღნაღის მაზრაში მევენახეობის ორი რეგიონია – „უკანამხარისა“, სიღნაღის სამხრეთით ბორცვებზე, რომელიც ნანილობრივ იორს გადაჰყურებს და სადაც *ტიბაანი* ანუ წმინდა სტეფანეა; აქვეა სოფლები *ჭოტორი*, *ბოდბე*, *მალარო* და *მაჩხაანი*. რთველი აქ დაახლოებით 15 აგვისტოდან იწყება და ოქტომბრამდე გრძელდება. მიუხედავად იმისა, რომ აქაური ყურძენი კარგი ხარისხისაა, იგი მაინც ჩამორჩება სხვა რეგიონის ვენახებში მოწეულს, როგორცაა „წინამხრისა“ [17], რომელიც ალაზნის მარცხენა სანაპიროს ვენახებს მოიცავს; აქ არის *მუკუზანის მამულები*, რომლის ღვინოც ღირსეულ მეტოქეობას უწევს თელავის მაზრის საუკეთესო ხარისხის ღვინოს; აქვეა *კარდანახის* ვენახები – სიღნაღის ჩრდილოეთით, ოდნავ მოშორებით მდებარე ფერდობებზე და *ველისციხისა* და *ახაშენის* ვენახები ალაზნის ველზე.

ერთი საპალნე (40 ვედრო ანუ დაახლოებით 640 პინტამდე) საუკეთესო ხარისხის ღვინო იყიდება 10-დან 30 მანეთამდე (ვერცხლით), ე. ი. ერთი პინტა 7-დან 20 სანტიმამდე [18] ღირს.

სახელმწიფო 17 სავენახე ნაკვეთს ფლობს ალაზანზე; ეს არის კახეთის მეფეების ძველი მამულების ნაწილი. აქ ხაზინა ნიშნავს ერთგვარ მმართველს, რომელსაც ამ ადგილ-მამულების მართვა ევალება; მაგრამ როგორც წესი, ეს მმართველები ამგვარი საქმიანობისათვის შეუფერებელი არიან: მათ შეარჩევნებულნი ძველი ოფიცრების ან მოხელეების რიგებიდან, მაგრამ ეს მათთვის ერთგვარი პენსიაა, რომელიც უკვე განუღებელი სამსახურის კომპენსაციის სახით ეძლევათ. სახელმწიფოს მხრიდან ასეთი კეთილშობილური საქციელი გახდა მიზეზი იმისა, რომ ამ ადგილ-მამულებიდან ძალზე მცირე შემოსავალს იღებენ: კახეთში ახლახან დანიშნული რწმუნებული სამხედრო პირი იყო, რომელსაც სამსახურის წლები შუა რუსეთში ჰქონდა გატარებული და არასდროს ენახა ვენახი. იგი გულმოდგინედ მოეკიდა თავის ახალ მოვალეობას, მთელი გულით ცდილობდა დაენერგა ღვინის წარმოებაში ახალი, გაუმჯობესებული და წიგნებიდან ამოკითხული მეთოდები; ასე მაგალითად, მან მოინდომა ტიკები და ქვევრები კასრებით ჩაენაცვლებინა და იმდენი კასრი დაამზადებინა, რამდენიც მთელი ახალი მოსავლისათვის იყო საჭირო; მაგრამ მან არ იცოდა, რომ ეს კასრები რამდენჯერმე უნდა გამოეხარშათ მდულარე წყალში, ხოლო რადგან ეს არ გააკეთეს, კასრებში ჩასხმულმა წითელმა ღვინომ მუხის არასასიამოვნო გემო მიიღო, თეთრი ღვინო კი ყავისფერი გახდა და არც ის გახლდათ წითელზე ბევრად უკეთესი.

თავად ჭავჭავაძეების შემდეგ კახეთში საუკეთესო ვენახები აქვთ თავად ბებუთოვებს...

როცა თბილისში ვბრუნდებოდით, გზად მარიენფელდში ეტლში ჩაგვიჯდა სოფლის შულცი [19]. ამ პიროვნებამ, რომელსაც გერმანიაში კარგი განათლება ჰქონდა მიღებული, ბევრი მნიშვნელოვანი რამ გვიამბო მათი მიგრაციისა და საქართველოში დამკვიდრების შესახებ. იგი გახლდათ ერთ-ერთი მთავარი მოქმედი პირი იმ დრამისა, რომელიც მშვენივრად ასახავს ცრუმორწმუნეთა გავლენას მლიქვნელობით გაყალბებულ ცივილიზაციაზე.

ვიურტემბერგელი პროტესტანტების [20] უმრავლესობას, რომლის წარმომადგენლებიც შეძრწუნებულნი იყვნენ საფრანგეთის რევოლუციითა და ნაპოლეონის დაუსრულებელი და სისხლისმღვრელი ბრძოლებით, დაეუფლათ აკვიატებული აზრი, თითქოს

ქვეყნიერების აღსასრული ახლოვდებოდა: 1830 წელს ტანჯვისა და საზღაურის დიდი დღე უნდა დამდგარიყო. განკითხვის დღის მოახლოებით შეშინებულმა სულებმა ჩვენი უფლის საფლავთან მიახლოება მოისურვეს, რათა უფრო ახლოს ყოფილიყვნენ შენდობისა და ხსნის პირველწყაროსთან; გონებაამღვრეულებს მხოლოდ ერთი საფიქრალი ჰქონდათ – წასულიყვნენ იერუსალიმში და იქ დალოდებოდნენ საკუთარ ბედისწერას. ვიურტემბერგელებმა მშვენივრად იცოდნენ, რომ იერუსალიმში ჩასვლა ზღვით შეიძლებოდა, მაგრამ მათ ზღვა არ უყვართ. მათ შორის ყველაზე განსწავლულებმა შეიტყვეს, რომ იქ შესაძლებელი იყო ხმელეთითაც ჩასულიყვნენ, ოღონდ დიდი შემოვლითი გზით – რუსეთის სამხრეთით, კავკასიის გავლით. მათაც გადანყვიტეს შესდგომოდნენ ამ სახიფათო მოგზაურობას. სასწრაფოდ გაყიდეს უძრავი ქონება და ყველაფერი ის, რის წაღებასაც ვერ შეძლებდნენ, დანარჩენი ბარგი ურმებზე დაანყვეს და მთელი მოსახლეობა წმინდა მიწისაკენ დაიძრა.

ვიურტემბერგელები სულაც არ განეკუთვნებოდნენ კოლონისტთა იმ ჯგუფს, რომლის მიზიდვასაც რუსეთი საუკუნის დასაწყისიდანვე ცდილობდა თავის იმპერიაში, რათა დაესახლებინა იმ ქვეყნების ვრცელი ტერიტორიები, რომლებიც მან თათრებთან და თურქებთან წარმოებულ იმეზობით დაიპყრო. პრუსიის საჰერცოგოს მენონიტები [21] პირველნი გამოეხმაურნენ ამ მოწოდებას და მოლაპარაკება გამართეს რუსეთის მთავრობასთან, რომელიც თითოეულ ოჯახს საკუთრებაში აძლევდა 67 დესეტინა მიწის ნაკვეთს, საჭირო ოდენობით საძოვრებს, სამშენებლო ხის მასალას სახლების ასაგებად, ან უკვე აშენებულ სახლებს და თანხას ვალად, რომელიც განსაზღვრულ ვადაში უნდა დაეფარათ. სანაცვლოდ მენონიტები ითხოვდნენ, რომ დაბრუნებისას თითოეული ოჯახი თან წაიღებდა 1200-1500 მანეთის ოდენობის კაპიტალს¹.

თავდაპირველად ახალმოსულთა უდიდესი ნაწილი სავალალო მდგომარეობაში აღმოჩნდა: ჟამიანობამ, საფრანგეთთან და თურქეთთან ომიანობამ, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ამ მიგრაციის პერიოდში, საბოლოოდ დაუსვეს ნერტილი მათ უბედურებას და ვიდრე მთავრობა მათ დააბინავებდა და ახალ საცხოვრებელ ადგილებში

---

¹ Voyage du maréchal duc Raguse, ტ. I, გვ. 351. ამ თხზულებაში, სადაც დიდი სიზუსტით არის გადმოცემული მარშლის დაკვირვებები სამხრეთ რუსეთში, გამომცემლის მიერ ისეა დამახინჯებული საკუთარი სახელები, რომ ხშირად მათი გარჩევა შეუძლებელია.

გადაანანილებდა, ბევრი ოჯახი მთლიანად ამოწყდა. დღეს, როდესაც მოგზაური ჩაივლის აყვავებულ კოლონიებს, რომლებიც დნეპრის ჩანჩქერებსა და მოლოჩნაიას ნაპირებზე, აგრეთვე – თავრიზისა და ბეშთაუს მთის ფერდობებზეა განლაგებული, ძნელად თუ წარმოიდგენს, რომ ამჟამად აგრერიგად აყვავებული კოლონიები თავდაპირველად დიდ გაჭირვებასა და სირთულეებს განიცდიდნენ.

1834 წელს ყირიმის გუბერნიაში შედიოდა 5 645 გერმანული და შვეიცარული კოლონია და 5 239 მენონიტი; მთლიანად – 10 884 უცხოელი ახალმოსახლე¹.

სიმფეროპოლის მაზრაში ცხოვრობდა 1 128.

ფეოდოსიის „-----“ 1 756.

მელიტოპოლის „-----“ 8 000.

სიმფეროპოლისა და ფეოდოსიის მაზრების ცხრა სპეციალური კოლონიის² მოსახლეობა შეადგენდა 1 912 მცხოვრებს 341 ოჯახით. ამ დროისათვის მათ უკვე დარგული ჰქონდათ 500 000 ძირი ვაზი, რომელსაც კარგ წლებში 180 000-მდე პინტა ღვინის მოსავალი მოჰქონდა. შვეიცარიელ კოლონონისტთა უმეტესობამ, 48 ოჯახის შემადგენლობით, ციურხიტალში [22] მოიყარა თავი.

ხერსონესის გუბერნიაშიც არის აგრეთვე კოლონიები, ისევე როგორც ეკატერინოსლავის გუბერნიაში. ეს კოლონიები განლაგებულნი არიან ზაპოროჟიელ კაზაკთა ძველ სამფლობელოებში – ყველაზე ნაყოფიერ მხარეში, რომელიც დნეპრის ჭრომების მახლობლადაა, ხელსაყრელი მდებარეობა აქვს სამხრეთით და ახლოს არის ისეთ დიდ ქალაქთან, როგორცაა ეკატერინოსლავი. აქ არის 17 სოფელი და ყველა ეს კოლონია, ისევე როგორც ყირიმისა, 1804-1809 წლებშია დაარსებული.

თავდაპირველად ეგონათ, რომ ვიურტემბერგელები, რომლებიც სამხრეთ რუსეთისაკენ მოემართებოდნენ, კოლონისტთა იმ ჯგუფს განეკუთვნებოდნენ, ახალ ტერიტორიებს რომ ეძიებდნენ; მათი დასახლება ოდესის მახლობლად გადაწყვიტეს, მაგრამ მას შემდეგ, რაც ამ უკანასკნელთა მოგზაურობის ჭეშმარიტი მიზანი შეიტყვეს, დაუწყეს მათ ახსნა, თუ რა საშიშროება და სიძნელები ელოდათ წინ, თუკი თავიანთ განზრახვაზე უარს არ იტყოდნენ.

---

¹ Guide du voyageur en Crimée, par C. H. Montandon, გვ. 56 და 346.

² ამ ცხრა კოლონიის სახელებია: Neusatz, Friedenthal, Rozenthal, Kronenthal, Zurichtal, Heilbroun, Herzenbourg, Soudagh და Otouze.

მაგრამ ისინი ვერაფერმა შეაჩერა და ბრმა სიჯიუტით განაგრძეს თავიანთი მოგზაურობა კავკასიისაკენ; დიდი გაჭირვებით გადალახეს კავკასიონი და ბოლოს, 1817 წელს მათი ქარავანი თბილისის შემოგარენში აღმოჩნდა, სადაც ამ უცნაურმა სანახაობამ ადგილობრივთა შორის დიდი გაოცება გამოიწვია.

მთავარმართებელმა ერმოლოვმა [23], რომელიც წინასწარ იყო გაფრთხილებული კავკასიონის სამხრეთ კალთებზე ამ უჩვეულო გამოცხადების თაობაზე, მათი მიზნებისა და მსჯელობის გაცნობის შემდეგ ჯერ იფიქრა, რომ საქმე ჰქონდა გიჟებთან: მან თავისთან იხმო წინამძღოლები და განუმარტა, რომ შეუძლებელი იყო გზის გაგრძელება. კიდევ კარგი, – უთხრა მან, – რომ თქვენ რუსეთის მიწაზე იმყოფებით; აქ შეგიძლიათ იმოგზაუროთ მშვიდობიანად და უფლის მფარველობით, რამდენადაც ეს თქვენთვის სინდის-ნამუსის საკითხია, მაგრამ იცოდეთ, როგორც კი ჩვენს საზღვარს გასცდებით, აღმოჩნდებით სპარსეთის ტერიტორიაზე, მუსლიმებთან, რომელთაც ნაკლებად აინტერესებთ თქვენი მოგზაურობის მიზანი. თუკი სომხეთის (რომელიც ჯერ კიდევ არ არის რუსული პროვინცია) მმართველები მონებად არ გაქცევენ და არ გამწესებენ თავიანთ მამულებში სამუშაოდ, ხომ არ გგონიათ, რომ ქურთებს – ამ დაუნდობელ ყაჩაღებს დაუძვრებით ხელიდან? ისინი უღმობლად გაგძარცვავენ, თანაც ჩათვლიან, რომ დიდი მოწყალება გამოიჩინეს, მთლიანად რომ არ ამოგჟლიტეს და მხოლოდ მათი ჯოგების სამწყემსად გაგამწესეს. და კიდევ, – თუკი დავუშვებთ, რომ სპარსელებსა და ქურთებს გადაურჩებით, თურქებსა და უდაბნოს არაბებს ნამდვილად ვერ დააღწევთ თავს.

ამ საუბარმა დიდად შეაშფოთა მოძრაობის წინამძღოლები: ერმოლოვის მიერ აღწერილი მომავლის სურათი მართლაც აღსავსე იყო უთვალავი ხიფათით, თუკი ისინი ხელს არ აიღებდნენ თავიანთ განზრახვაზე; ამასთანავე, ხანგრძლივი მოგზაურობისას გადაღლილობამ და თანმდევეთა დაავადებებმა მათი რიცხვი საგრძნობლად შეამცირა, რამაც ერთგვარად გაანელა მათი შემართება. ისინი დათანხმდნენ შემოთავაზებულ პირობებს, რაც გულისხმობდა იმას, რომ მათ სამხრეთ რუსეთის სხვა კოლონისტების მსგავსად დააკმაყოფილებდნენ: თითოეულ ოჯახს გადასცემდნენ საკუთრებაში 35 დესეტინა სახნავ მიწას, აუშენებდნენ სახლებს, რომელთა საფასურიც, პროცენტის გარეშე, ათი წლის მანძილზე

უნდა დაეფარათ, ამ დროის ამონურვის შემდეგ კი კოლონისტები დაიბეგრებოდნენ 20 კაპიკით ანუ 1 სანტიმით ერთ დესეტიანზე¹. მანამდე კი ისინი ყოველგვარი ბეგარისაგან განთავისუფლებულნი იყვნენ.

ასეთი იყო ის პირობები, რომლებიც შესთავაზეს კოლონისტებს და რომლებზეც მათ თანხმობა განაცხადეს; მაგრამ, მიუხედავად ამისა, კოლონიზაციის პირველი წლები ახალმოსახლეთათვის საკმაოდ მძიმე აღმოჩნდა. ყოველი მათგანი ითხოვდა საკუთარ სახლს და დარწმუნებული იყო, რომ ხელისუფლებას შეეძლო სოკოებივით გაეზარდა მიწის ნაკვეთების რაოდენობა; კოლონისტები გამოუდმებით ჩიოდნენ და თავიანთ მოთხოვნებს აყენებდნენ. მათ მოთმინებიდან გამოიყვანეს მთავარმართებელი, რომელიც თავიდან ძალზე კეთილად იყო განწყობილი მათ მიმართ, მაგრამ მერე უკვე ნანობდა, ასეთი ჯიუტი ხალხი რომ მიიღო თავის გუბერნიაში.

ჩვენი შულცი არაერთხელ გაუგზავნიათ წარმომადგენლად მთავრმართებელთან და იგი განაწყენებული საუბრობდა თავისი შეხვედრების შესახებ კავკასიის ამ მრისხანე მმართველთან.

ბოლოს ყველაფერი ჩანყნარდა და მოგვარდა, შექმნილმა ვითარებამ კი კანონის შექმნის აუცილებლობა გამოიწვია; ცრურწმენა და სიჯიუტე შერბილდა და საბოლოოდ გაქრა მატერიალურ ცხოვრებაზე ზრუნვის სიმძიმის ქვეშ. საჭირო იყო კლიმატთან შეგუება, რაც პირველ წლებში დიდი სიკვდილიანობის მიზეზად იქცა.

იმ კოლონისტების საერთო რაოდენობა, რომელნიც ერთიმეორის მიყოლებით² 1817 და 1818 წლებში ჩამოვიდნენ, 2 617 სულს აღწევდა; 1831 წლისათვის მათი რაოდენობა შემცირდა 616-მდე, მომდევნო ხანებში კი 2001 მცხოვრებზე ზევით აღარ ასულა. სპარსეთთან ომებს ზედ დაერთო პლევრიტისა და მუცლის ტიფის გავრცელება, რამაც მოსახლეობა გაანადგურა. 1826 წლის ივნისში ელენენდორფი და ანენფელდი [24] ყარაბაღელმა თათრებმა გაძარცვეს და გაანადგურეს, რის შესახებაც უკვე ვისაუბრე; აგვისტოს თვეში კი ჯერი ეკატერინენფელდზე მიდგა: 30 კოლონისტი მოკლეს და 130 კაცი მონებად წაიყვანეს, ამან საგრძნობლად შეამ-

---

¹ მარიენფელდში საადგილ-მამულო გადასახადი შეესაბამებოდა 7 1/2 აბაზს (6 ფრანკს).

² კოლონისტების გარკვეული რაოდენობა, რომელმაც ვერ გაბედა კავკასიონის გადალახვა, ბემთაუს ძირში დასახლდა.

ცირა ამ სოფლის მოსახლეობა, რომელიც 85 ოჯახს ითვლიდა. ვინც გადარჩა, ელიზავეტალში გაიხიზნა¹.

თუმცა 1836 წლისათვის მოსახლეობის რაოდენობა უკვე 401 კაცით გაიზარდა და 2 402-ს მიაღწია. ამის მიზეზი, გარდა შობადობის გაზრდისა, ისიც გახლდათ, რომ დატყვევებული მოსახლეობის გარკვეული რაოდენობა უკან დაბრუნდა.

მოსახლეობის რაოდენობა ამ დროისათვის:

სულადობა	ოჯახი
1. მარიენფელდი	170 31
2. პეტერსდორფი	17 91
3. ეკატერინენფელდი	626 113
4. ელენენდორფი	745 149
5. ელიზავეტალი	434 74
6. ალექსანდერსდორფი	152 29
7. თბილისის კოლონია [25]	184 51
.....	.....
სულ	2 402 464

ამ კოლონიათა შორის პირველად დაარსდა პეტერსდორფი. თავისი ნაყოფიერი მიწებითა და ხელსაყრელი მდგომარეობით მას პირველი ადგილი უჭირავს მარიენფელდთან ერთად. შესაბამისად, დანარჩენი ახალშენები ისეთი თანმიმდევრობით ჯგუფდებიან, როგორც ზემოთ შემოგთავაზეთ.

პეტერსდორფის წარმატებულობა არ ყოფილა განპირობებული მიწის ნაკვეთების სიდიდით, რადგან არც პეტერსდორფში და არც ელენენდორფში კოლონისტებს არ მიუღიათ შეპირებული რაოდენობის სახნავი მიწები, მხოლოდ ელიზავეტალმა მიიღო კუთვნილი წილი; ყველაფერი კი დამოკიდებული იყო მეურნეობის გონივრულად წარმართვაზე, მოსახლეობის სიბეჯითესა და გასალეხის ბაზრების სიახლოვეზე.

მარიენფელდსა და პეტერსდორფში ყველაფერია, რასაც კი ადამიანი ისურვებს – ღვინო, ხორბალი, ცხენები, დიდი რაოდენობით ხილი, თანაც ეს ყველაფერი – თბილისის შემოგარენში; თითოეულ სახლს თავისი ვენახი და ხეხილის ბაღი აქვს და ამ სუფთა და

¹ Reise zum Ararat von Fridrich Parrot, I, გვ. 240.

ლამაზი, ერთმანეთის მიყოლებით ჩამწკრივებული სახლების ხილვა თვალს ახარებს. კოლონისტთა აზრით, სახელმწიფოს თავისი ხარჯით უნდა მოენესრიგებინა სარწყავი არხი, მაგრამ ეს სამუშაო კოლონისტებს დაანვთა ზურგზე და საკმაოდ ძვირიც დაუჯდათ.

მე ვისაუბრე ეკატერინენფელდის ვენახებზე და აქაურ ყაენებზე; ასევე შევეხე ელენენდორფის ამჟამინდელ მდგომარეობას და მის მომავალს. არ ვიცი, რას მივანერო ელიზავეტალის განვითარების დაბალი დონე; სავარაუდოდ, ამის მიზეზი მის ირგვლივ მდებარე ქვა-ლორდიანი ადგილი უნდა იყოს. ამასთანავე, რაც შეეხება ფართობს, – ეს არის ერთ-ერთი იმ სოფელთაგანი, სადაც ყველაზე კარგად არის მიწები განაწილებული, რადგან აქ არის 2 302 დესეტინა სახნავი და 467 დესეტინა მიწა (თითო ოჯახზე 31 დესეტინა+6^{1/2}); აქ მოსახლეობამ გააშენა 67 900 ძირი ვაზი და 2 658 ძირი ხეხილი.

ალექსანდერსდორფში თითოეულ ოჯახზე მხოლოდ 23 დესეტინა სახნავი და 7^{1/2} დაუმუშავებელი მიწის ნაკვეთები გადანაწილდა. მისმა ადგილმდებარეობამ მტკვრის ხეობაში და აგრეთვე, თბილისთან სიახლოვემ, ხელი უნდა შეუწყოს ამ პატარა დასახლების კეთილდღეობას; მაგრამ, როგორც ჩანს, აქ წყლის ნაკლებობაა, კომუნის სიღარიბე კი არ იძლევა იმის საშუალებას, რომ არხები გაიყვანონ და მტკვრიდან საკმაო რაოდენობით წყალი გადმოაგდონ. ალექსანდერსდორფის ნიადაგი არაფრით განსხვავდება თბილისის შემოგარენის ნიადაგისაგან, რომელიც მერგელიანი [26], ფიქლოვანი და უნაყოფია: მიწა სიცხისაგან დახეთქილია და, ასე ვთქვათ, ნაცრად არის ქცეული და მხოლოდ მორწყვით შეიძლება აქ რაიმე მოსავლის მიღება. ყველა სახლს თავისი ბაღი აკრავს, სადაც ცოტაოდენი ვაზი და ხეხილია გაშენებული. ამ სოფლის კოლონისტები, ჩვეულებრივ, მეეტლები არიან.

რაც შეეხება თბილისის კოლონიას, შეიძლება ითქვას, რომ მისი მოსახლეობა ძირითადად მენარმეებისაგან შედგება, რადგან თითოეულ ოჯახს აქვს 11/17 დესეტინა სახნავი და 2/5 დესეტინა დაუმუშავებელი მიწა, 6 571 ძირი ვაზი და 943 ძირი ხეხილი, რაც 184 მცხოვრების გამოსაკვებად არასაკმარისია. აქ დასახლებულ კოლონისტთაგან თითქმის ყველა ხელოსანია: აქ არის 3 მჭედელი, 1 ზეინკალი, 8 თერძი, 2 ლუდის მხდელი, 3 კალატოზი, 1 დაბალი. ისინი ქალაქ თბილისში არიან დასაქმებულნი.

ამ კოლონიების მეტნაკლები წარმატებულობის მიუხედავად, მაინც არიან ადამიანები, რომლებიც ყველაფერზე წუნუნებენ; მა-

თი აზრით, წარმოება და მათი დასაქმება ჯერ კიდევ არ არის სათანადო დონეზე; ისინი კოლონისტებს დანაშაულად უთვლიდნენ იმას, რომ ამ უკანასკნელებმა აითვისეს ბევრი ადგილობრივი, კლიმატური მონაცემებით განპირობებული წეს-ჩვეულება და მათ შორის – ქართული გუთნის გამოყენებაც კი. მათი აზრით, ეს უკვე აღარ იყვნენ ის ვიურტემბერგელები, რომლებმაც გერმანიიდან საქართველოსათვის საჭირო ცოდნა-გამოცდილება ჩამოიტანეს. ისინი თხოვნით მიმართავდნენ სამხრეთ საფრანგეთის, იტალიისა და საბერძნეთის მოსახლეობა, ვისთვისაც უცხო არ იყო ზეთისხილის, ლელვის ხის, აბრეშუმის ჭიის, ინდიგოს კულტურები, რათა საქართველოსთვის, სადაც ყველა ეს კულტურა კარგად ხარობდა, გზა გაეხსნათ ამ ახალი დარგების საექსპორტოდ.

ასეთმა ადამიანებმა, გაუთავებლად რომ ყბედობდნენ და მუდამ უკმაყოფილონი იყვნენ, ყველას თავი მოაბეზრეს: ისინი ვერ ხედავდნენ და არც აფასებდნენ იმ სიკეთეს, რაც მოიტანა ფანატიზმამდე მისული კოლონისტების შემობრუნებამ, რომელნიც თანდათან წესრიგს ემორჩილებოდნენ და საზოგადოებისათვის საჭირო წევრები ხდებოდნენ; ეს ყველაფერი მოხდა მართლაც ღრმა პატივისცემის ღირსი პასტორების მეშვეობით, რომლებიც დიდი გულმოდგინებით იღვწოდნენ მათი განათლებისათვის და შთაუწერგავდნენ მათ ქრისტიანული სარწმუნოების ღირსების ჭეშმარიტი იდეებს.

ყველა კოლონისტი პროტესტანტული სარწმუნოების მიმდევარია, გამონაკლისის მხოლოდ მცირე რაოდენობა სეპარატიული ოჯახებისა, რომლებიც ძირითადად ალექსანდერსდორფში ცხოვრობენ. ყოველ კოლონიას საკუთარი ეკლესია აქვს, ჰყავს პასტორი, აქვს თავისი სკოლა; გამონაკლისია მხოლოდ პეტერსდორფი, რომელიც ამ მხრივ მარიენფელდს ექვემდებარება.

ეკლესიათა უმეტესობა კარგად არის ნაგები; მათ შორის ყველაზე ლამაზი თბილისის კოლონიაში [27] დგას. მისი მშენებლობა ახალი დამთავრებული იყო და მე წილად მხვდა ბედნიერება, კარგად დამეთვალეირებინა იგი იმ დროს თბილისში მყოფ მამა კაპუცინებთან ერთად, რომლებმაც გვთხოვეს, გვეჩვენებინა მათთვის ეს ეკლესია. ისინი დიდად გაოცებულნი დარჩნენ, როცა ჩვენი ღვთისმსახურების თავისებურებებს გაეცვენენ. პასტორმა იოანმა დიდი პატივით მიიღო ისინი და ტაძრის თაღებში პირველად გაჟღერდა ერთდროულად რომისა და ბაზელის მისიონერთა ლათინურენოვანი ფრაზები. ყველა აღნიშნულ კოლონიაში ღვთისმსახურე-

ბას ბაზელის მისიათა ინსტიტუტის მიერ [28] გამოგზავნილი პასტორები ასრულებენ.

სეპარატისტებს პასტორი არ ჰყავთ და არც ეკლესია აქვთ. მათ შორის ერთგვარი უხამსი თავისუფლება სუფევს, რაც ძირეულად ენინალმდეგება ქრისტიანული სარქმუნოების მორალს: ამბობენ, რომ მათ საერთო ცოლები ჰყავთ.

ამ კოლონიების საქმეთა წარმოება ევალება ზედამხედველს. თბილისში ჩემი ყოფნისას ზედამხედველად იყო პიროვნება, რომელიც თავდაპირველად საბაჟოს მოხელე ყოფილა და არაფერი გაეგებოდა არც გერმანელთა საქმიანობისა და არც სოფლის მეურნეობისა; ეს კი აუცილებელია ადმინისტრატორისათვის, რომელმაც უნდა შექმნას, განავითაროს და გამოძებნოს ახალი რესურსები. ამიტომაც იგი შეცვალეს, რათა მართვის ნესები გაეუმჯობესებინათ.

კომენტარები

1. ალექსანდერსდორფი – დასახლება მდ. მტკვრის მარცხენა ნაპირზე, დიდუბეში, ახლანდელი სამტრედიის ქუჩის მიდამოებში (სახელწოდება მიიღო იმპერატორ ალექსანდრე I-ის პატივსაცემად). **მარიენფელდი** – მდებარეობდა კახეთის გზატკეცილზე, სართიჭალაში (ივრის ნაპირზე), თბილისიდან 35 ვერსზე. გერმანელი კოლონისტები აქ 1817 წ. ჩამოვიდნენ. **პეტერსდორფი** – მდებარეობდა მარიენფელდის მახლობლად; სახელწოდება მიიღო პეტრე I-ის პატივსაცემად. 1818 წ. აქ დასახლდნენ ვიურტემბერგელი კოლონისტები; მოგვიანებით იგი შეუერთდა მარიენფელდს. **ელიზავეტალი** – დღ. ასურეთი; **ეკატერინენფელდი** – მდებარეობდა ბორჩალოს მაზრაში, ბოლნისთან (სახელწოდება მიიღო ვიურტემბერგის დედოფლის, ეკატერინე პავლეს ასულის პატივსაცემად. იხ. გ. მანჯგალაძე, გერმანელი კოლონისტები ამიერკავკასიაში, თბილისი, 1974, გვ. 30; პ. გუგუშვილი, საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX საუკუნეებში, მონოგრაფიები, ტ. I, თბილისი, 1949, გვ. 471; ა. სონლუღაშვილი, გერმანელები საქართველოში, თბილისი, 1995; აგუსტ ჰაქსტჰაუზენი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა გ. გელაშვილმა, თბილისი, 2011; ტ. კოპალეიშვილი, პირველი პროტესტანტები საქართველოში, „საისტორიო მაცნე“, ბათუმი, 2013).

2. **ლიე** – ძვ. ფრანგული სიგრძის საზომი ერთეული, დაახლ. 4,5 კმ.

3. **ყარაია//ყარაიაზი** – (გარდაბნის ველი) მტკვრისპირა ვაკე გარდაბნის რ-ში, ქვემო ქართლის ვაკის აღმ. ნაწილში, ახლ. რუსთავის სამხრეთ-აღმოსავლეთით; ისტორიულად ცნობილი იყო, როგორც საზამთრო საძოვრები და ქართველ მეფეთა სანადირო ადგილი (“ნაგების აღმოსავლით და სამხრით არს ველი დიდი ყარაიისა, საესე ქურციკითა, რომელსა მოინადირებდნენ მეფენი წლითი-წლად“, ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბილისი, 1973, გვ. 331; „ყარაია ანუ ნაგები ნაქალაქევი“ – იოანე ბაგრატიონი, ქართლ-კახეთის აღწერა, ტექსტი გამოსცეს თ. ენუქიძემ და გ. ბედოშვილმა, თბილისი, 1986, გვ. 29, 79; გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანულიდან თარგმნა გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბილისი, 1962, გვ. 67).

4. **დემურჩი-ასანლუ** – თურქმან-მესაქონლეთა ტომი (ელი) („ყარაიის ქალას ქვეით, მტკვრის კიდეს, ესახლნენ ელნი დემურჩი-ასანნი, სავსენი პირუტყვითა...“, ვახუშტი, აღწერა..., გვ. 332; გიულდენშტედტის მოგზაურობა..., გვ. 69).

5. **ნადირ-შაჰ ავშარი** (1688-1747) – ირანის შაჰი 1736-1747 წწ.

6. **სილნალის ციხე** – პ. იოსელიანის ცნობით, სილნალის ციხე აგებულია 1762 წ. ერეკლე II-ის მიერ; ციხეს 40-ჰექტრამდე ტერიტორია უჭირავს. ჩვენამდე ციხეს თავდაპირველი სახით არ მოუღწევია: მის შესახებ წარმოდგენას გვიქმნის XIX ს-ში შესრულებული გეგმა (ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა; პ. ზაქარაია, საქართველოს ძველი ციხესიმაგრეები, თბილისი, 1988).

7. **უფადარის ველი** – თ. თოდრიას ვარაუდით, ეს „დღევანდელი ელდარის ველი უნდა იყოს ივრის ქვემო დინების მარცხენა ნაპირზე“ (თ. თოდრია, ქიზიყის ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, VI, თბილისი, 1982, გვ. 76).

8. **კამბეჩოვანი/კამბისენი** – (კამბეჩანი/კამბეჩიანი) სახელწოდება წარმოდგება „კამეჩ/კამბეჩისაგან“, მხარე შუა საუკუნეების კახეთში, ალაზნის ქვემო წელსა და მტკვარს შორის, ცენტრით ხორნაბუჯში. VIII ს. მეორე ნახევრიდან ჰერეთის სამთავროს შემადგენელი ნაწილი იყო, XI ს-დან, კახეთ-ჰერეთის გაერთიანების შემდეგ კახეთის სამეფოს საერისთავო გახდა; XIV-XV სს. მონღოლთა და თემურ-ლენგის შემოსევების შედეგად კამბეჩოვანის დიდი

ნაწილი „მოხრდა“, მისმა ცენტრმა კი ხორნაბუჯიდან ქიზიყში გადმონაცვლა. საკუთრივ ქიზიყს XVIII ს-დან, მას შემდეგ რაც აქ ერეკლე II-მ ციხესიმაგრე ააგო, „სიღნაღი“ დაერქვა (ვრცლად იხ. დ. მუსხელიშვილი, ქიზიყის ძველი ისტორია, თბილისი, 1997).

9. იაკობ რაინგესი, მოგზაურობა საქართველოში, თარგმნა გ. გელაშვილმა, თბილისი, 2002, გვ. 162,164. ანტიკური მწერლები ჩვეულებრივ აიგივებენ კამბისესს მდ. იორთან, იხ. გეორგიკა..., I, გვ. 160.

10. **მეანდრე** – მცირე აზიაში (ახლ. თურქეთის ტერიტორია) მდებარე მდინარის – დიდი მენდერესის ძვ. ბერძნული სახელწოდება; ერთვის ეგეოსის ზღვას. მდინარის მიხვეულ-მოხვეული კალაპოტის გამო მისი სახელწოდება იქცა დაკლაკნილობის აღმნიშვნელ ტერმინად (მეანდრირება).

11. იგულისხმება არაგვი და ალაზანი (სტრაბონის გეოგრაფია, გამოსცა თ. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1957, გვ. 132).

12. **პაროტი** – მეცნიერი, კავკასიაში იმოგზაურა 1811 და 1829 წწ.

13. **ფუტი** – ინგლისური სიგრძის საზომი ერთეული, 0,3048 მ.
ღუიმი – სიგრძის საზომი ერთეული, 2, 54 სმ.

14. **პინტი** – (ინგლ.) სითხეებისა და ფხვიერ ნივთიერებათა მოცულობის საზომი ერთეული დიდ ბრიტანეთში; ფრანგული პინტა 0,93 ლიტრის ტოლია.

15. **დესეტინა** – მიწის საზომი ძვ. რუსეთში, დაახლ. 1,0925 ჰა.
არპანი – ადგილისდა მიხედვით განსხვავებული მოცულობის ძველებური მიწის საზომი ერთეული, დაახლ. 58,47 მ.

16. იგულისხმება ალექსანდრე ჭავჭავაძის მეუღლე, სარდალ დავით ორბელიანის ასული სალომე (1795-1847).

17. **წინამხარი, უკანამხარი (გალმამხარი)** – „ქიზიყში სამი მიკროქვეყანა გამოიყოფა: წინამხარი, უკანამხარი და შირაქის ველი... წინამხარი ალაზნის მარჯვენა ნაპირსა და გომბორის ქედის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ფერდზე განლაგებული ქვეყანაა, რომელიც მეურნეობის თვალსაზრისით საგრძნობლად გამოირჩევა მთელ ქიზიყში“... „უკანამხარი გომბორის ქედის სამხრეთ-დასავლეთ ფერდზე და ივრის ზეგანზეა განლაგებული; ხასიათდება ნაყოფიერი, მაგრამ ურწყავი მიწებით; შირაქის ველი მდ. იორსა და ალაზანს შორის (მათ ქვემოდინებაში) მოქცეული ფართო ვაკეა, რომელიც მთელი კახეთის მთავარ საზამთრო საძოვრებად გამოი-

ყენებოდა ფეოდალურ ხანაში“ (თ. თოდრია, დასახ. ნაშრ., გვ. 74-75).

18. **სანტიმი** – წვრილი ფული, ფრანკის მეასედი (საფრანგეთში, ბელგიაში, შვეიცარიაში და ლუქსემბურგში).

19. **შულცი** – გერმანულ კოლონიებში ხელმძღვანელობისათვის შექმნილი იყო ე. წ. „სოფლის პრიკაზები“ შულცის (მამასახლისი), ორი ბაიზიცერის (მსაჯული) და ერთი დაქირავებული მწერლის შემადგენლობით (გ. მანჯგალაძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 57-59).

20. XVIII ს-დან სამხრეთ-დასავლეთ გერმანიის ისტორიულ ოლქში – **ვიურტემბერგში** (დედაქალაქი შტუტგარდტი) რელიგიური სექტანტების ბაზაზე აღმოცენდა **სეპარატისტული** მოძრაობა, რომელიც სხვა სექტანტებისაგან განსხვავებით, უარყოფდა ლუთერანულ ეკლესიას; ამიერკავკასიაში გერმანულ კოლონისტთა გადმოსახლება სწორედ ვიურტემბერგიდან დაიწყო: ამ მოძრაობის მეთაურები სეპარატისტებს ამერიკასა და რუსეთში გადასახლები-საკენ მოუწოდებდნენ. ამ აგიტაციის ეკონომიკური საფუძველი იყო იმ დროისათვის გერმანიაში მიწების სიმცირით გამოწვეული კრიზისი, რამაც ხელი შეუწყო გერმანელთა ჩამოსახლებას ამიერკავკასიაში; შესაბამისად, რუსეთის მთავრობას სურდა დასაყრდენი ჰყოლოდა საქართველოში ქვეყნის ბუნებრივი რესურსების ასათვისებლად. ამ მიზნით უცხოელ კოლონისტებს ენიჭებოდათ შეღავათები და პრივილეგიები, გადაეცათ საუკეთესო მიწები და ფინანსური დახმარებითაც სარგებლობდნენ; სანაცვლოდ რუსეთის მთავრობა მათგან მოითხოვდა სასოფლო-სამეურნეო დარგში საქმიანობას საკუთარი გამოცდილების გაზიარების მიზნით (ვრცლად იხ. გ. მანჯგალაძე, დასახ. ნაშრ.; პ. გუგუშვილი, დასახ. ნაშრ.). ნიშანდობლივია, რომ პირველ წლებში ერმოლოვი ახალმოსახლეთა დახასიათებისას ახსენებდა გარყვნილებას ოჯახებში, მათი მხრიდან მთავრობისა და ხელისუფლების სრულ იგნორირებას, სიზარმაცეს და სხვა მანკიერებებს; თუმცა მოგვიანებით აღიარა, რომ კოლონისტებში ვიურტემბერგელების გარდა რელიგიურ ჯგუფებს მიკედლებული უამრავი გერმანელი ბოგანოც იყო, გარდა ამისა, აღვირახსნილობით გამოირჩეოდნენ ფრანგულ ჯარში ნამსახურევი პირები, სიზარმაცით კი – ოდესაში ხანგრძლივად ნაცხოვრებნი (Акты..., VI, 1874, 346).

21. **მენონიტები** – ჰოლანდიელი მღვდელმსახურის – მენო სიმონსის (1496-1561) მიერ დაარსებული ანაბაპტისტური სექტა (მიმდევრები აღიარებდნენ ბიბლიას, ქრისტეს ღვთაებრივ წარმო-

შობას, მაგრამ უარყოფდნენ სამეხას). ვინაიდან სამშობლოში იდევნებოდნენ, 1581 წლიდან მენონიტები მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში გაიფანტნენ (შვეიცარია, გერმანია, ჩრდილო ამერიკა და სხ.). რუსეთში XVIII ს-ში ეკატერინე II-ის ნებართვით დამკვიდრდნენ უმთავრესად ტავრიისა და **ეკატერინოსლავის** (დღ. დნეპროპეტროვსკი) გუბერნიებში და აქ თავიანთი კოლონიები შექმნეს.

22. **ციურიხტალი** – ეკატერინე II-ის დროიდანვე (1762-1792) დაიწყო შვეიცარიელთა ჩამოსახლების პროცესი რუსეთის იმპერიაში. XIX ს. 20-იან წლებში გერმანული შვეიცარიიდან (ციურიხის კანტონიდან) წამოსულმა კოლონისტებმა აღმოსავლეთ ყირიმში დააარსეს სოფ. ციურიხტალი.

23. **ერმოლოვი (ალექსი პეტრეს ძე)** – საქართველოს მთავარმართებელი 1816-1827 წწ.

24. **ელენენდორფი** – გერმანული კოლონია განჯის მახლობლად (დღ. ქ. ხანლარი აზერბაიჯანში); **ანენფელდი** – კოლონია შამქორის სახაზინო მიწებზე.

25. **თბილისის კოლონია** – საქართველოში შექმნილ კოლონიათაგან ორი მდებარეობდა იმდროინდელი თბილისის გარეუბანში: **თბილისის კოლონია** -უკუიაზე და **ალექსანდერსდორფი** – დიდუბეში (მ. ბარნოვი, ძველი თბილისის დაკარგული ხედები, ისტორიულ-შემეცნებითი ჟურნ. „ისტორიანი“, 2011, №11, გვ. 42).

26. **მერგელი** – თიხა-კირქვოვანი ნალექი ქანი.

27. ეკლესია თბილისის კოლონიაში – თბილისის კოლონიაში გერმანელთა პირველი ეკლესია 1820 წ. აშენდა. მის ადგილას კი 1832 წ. დაიწყო და 1834 წლისათვის დასრულდა ახალი ტაძრის მშენებლობა (მიხეილის პროსპექტისა და კირკის ქუჩის კუთხეში), რომელზეც საუბრობს დიუბუა. რადგანაც საქართველოში ჩამოსახლებულ გერმანელ ლუთერანთა შორის არსებობდნენ სხვადასხვა განშტოების მიმდევრები (პროტესტანტი და სექტანტი ლუთერანები, მათ შორის – სეპარატისტები, ჰილიასტები და სხვ.), ამიტომ ხანგრძლივი მუშაობის შედეგად ჩამოაყალიბეს საეკლესიო წესდება (1832 წ.), რომლის ძალითაც საქართველოში დამტკიცდა ევანგელურ-ლუთერანული მრწამსი. შესაბამისად, გერმანელთა ეკლესიებს საქართველოში ევანგელურ-ლუთერანული ეწოდა. მოგვიანებით, 1896 წ. ძველი ტაძრის წინა მხარეს აიგო ახალი, დიდი ეკლესია წმ. პეტრე-პავლეს სახელობისა (მ. ბარნოვი, დასახ. ნაშრ., გვ. 42-46).

28. **ბაზელის მისიათა ინსტიტუტი** – „ბაზელის მისიონერული ევანგელური საზოგადოება“ (შემოკლებით „ბაზელის მისია“),

ეკუმენური მისიონერული ორგანიზაცია, „გერმანელ ქრისტიანთა საზოგადოების“ ფილიალის სახით დაარსდა ბაზელში 1815 წ. (ფრიდრიხ შპიტლერისა და ნიკოლაუს ფომ ბრაუნის მიერ) და 2001 წლამდე აქტიურად ფუნქციონირებდა მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში. თავის საქმიანობაში იყენებდა ბაზელის ვაჭართა ორგანიზაციულ ნიჭსა და ინტერნაციონალურ კონტაქტებს. პირველი სამისიონერო პროექტები განხორციელდა სამხრეთ კავკასიასა და დასავლეთ აფრიკაში (ლიბერიაში), მოგვიანებით – სამხრეთ ინდოეთში, ჩინეთსა და ინდონეზიაში. დღეისათვის ეს ორგანიზაცია წარმოადგენს „მისია – 21“-ის დამხმარე პასუხისმგებელ საზოგადოებას (<http://www.baselmission.org/>, ინფორმაციის მოპოვებისას განუელი დახმარებისთვის მადლობას ვუხდით ქ-ნ ი. არაბიძე-ცბინდენს).

Lela Mikiashvili

Doctor of History, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Senior Scientist-Researcher of the Department of Modern and Contemporary History

A Small Trip to Kakheti

(Episode from Frédéric Dubois de Montpéreux's
„Travels around the Caucasus“)

Summary

Frédéric Dubois de Montpéreux (1798-1850) was a scientist – traveler, whose publications led to the development of the European Kartvelology. Frenchman by origin, born in Switzerland, he was a famous geologist, naturalist and archeologist. Dubois traveled in different countries including the Caucasus, namely Georgia (1833-1834), which was reflected in his extensive work (in 6 volums) „Travels around the Caucasus, among the Circassians and Abkhazians, in Kolkhis, Georgia, Armenia and the Crimea“. The work is written in specific style and represents a diary of the author, in which he gives a detailed description of the facts seen with his own eyes and heard with his own ears . „The Travels“ played an important role in the Georgian source studies.

In one of the chapters of the fourth volume of the book entitled „a small trip to Kakheti“ the author describes the details of the journey from Tbilisi and impressions of Kakheti tour. Besides, it offers some interesting information about the German colonies existing in Georgia at that time.

შორენა მურუსიძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი

კონსტანტინე გამსახურდიას წერილები თამარ და აკაკი პაპავეებისადმი

კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაერთა ეროვნულ ცენტრში, ქართველი ემიგრანტების თამარ და აკაკი პაპავეების პირად საარქივო ფონდში, დაცულია კონსტანტინე გამსახურდიას მიერ თამარ და აკაკი პაპავეებისადმი თბილისიდან არგენტინაში გაგზავნილი წერილები.

ეს საარქივო მასალა საინტერესოა ქართველი ემიგრანტების საქართველოში დაბრუნების საკითხის და მათი სამშობლოსთან კონტაქტების შესწავლისათვის. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაციის შემდეგ, სტალინის მმართველობის დროს ემიგრაციაში წასული ქართველებისთვის სამშობლოში დარჩენილ ნათესავებთან და ახლობლებთან ურთიერთობა შეუძლებელი იყო. მათ ამის შესაძლებლობა მიეცათ სტალინის გარდაცვალების შემდეგ, როცა ტერორი და რეპრესიები საგრძნობლად შემცირდა. XX საუკუნის 60-იანი წლებით თარიღდება ქართველ ემიგრანტთა საარქივო ფონდებში დაცული საქართველოდან მიღებული პირადი წერილები თუ ცნობები მათი ოჯახის წევრებისა და ახლობლების შესახებ. კონსტანტინე გამსახურდიას წერილები თამარ და აკაკი პაპავეებისადმი 1963-1964 წლებშია დაწერილი და გაგზავნილი.

ცნობილია, რომ საბჭოთა ხელისუფლება ცდილობდა ქართველი ემიგრანტები სამშობლოში დაებრუნებინა. ამ მიზნით, მათი მხრიდან, არაერთ მცდელობასა თუ ქმედებას ჰქონდა ადგილი: გზავნიდნენ ცნობილ ადამიანებს ემიგრანტების დასაყოლიებლად, გამოსცემდნენ გაზეთს და სხვ. კონსტანტინე გამსახურდიას ერთ-ერთი წერილიდან დასტურდება, რომ მას საზღვარგარეთ ემიგრანტების საქართველოში დასაბრუნებლად გზავნიდნენ. კერძოდ იგი

წერს: „ამ რამდენიმე წლის წინად მე მაგზავნიდნენ უცხოეთში მყოფ კულტურ. ქართველების ჩამოსაყვანად, მაგრამ სამწუხაროდ თავი შევიკავე“. გამსახურდია თავის წერილებში არაერთხელ მოუწოდებს აკაკი პაპავას დაბრუნდეს საშობლოში. ცდილობს დაარწმუნოს ადრესატი, რომ საქართველოში ყველა პირობაა შექმნილი ემიგრანტების დაბრუნებისათვის: „ახლა ჩვენს ქვეყანაში ძლიერ კარგი პირობებია. ეგრედ წოდებული „კულტის“ დროინდელი ამბები მოისპო. ემიგრაციიდან დაბრუნებულთა შორის მრავალი უნივერსიტეტსა და უმაღლეს ინსტიტუტებში მუშაობს“. თუმცა აქვე იმასაც სწერს, რომ ემიგრაციიდან საქართველოში დაბრუნებული სამსონ ფირცხალავა გადასახლებაში გარდაიცვალა, რეპრესიებს შეეწირნენ მათი მეგობარი: „ჩვენი მეგობრები თითქმის ყველანი დაიღუპნენ ე. წ. „კულტის ეპოქაში“. დახვრიტეს ქრისტიეფორე, ვახტანგი, ციმბირში მოკვდა სამსონი. მოკლეს მიშა“. გამსახურდია იმ მძიმე პირობებისა და პერიოდის შესახებაც წერს, რომლის გადატანა და რომლის გავლა მასაც მოუწია რეპრესიების დროს.

აღნიშნული წერილები შეიცავს მწერლის ბიოგრაფიულ ცნობებსაც, კერძოდ მისი შემოქმედების, ოჯახის, სამომავლო შემოქმედებითი გეგმების შესახებ. საყურადღებოა, რომ იგი თავისი ნაწარმოებების პოპულარობას მის წინააღმდეგ განხორციელებულ რეპრესიებსა და კრიტიკას უკავშირებს.

ამრიგად, კონსტანტინე გამსახურდიას მიერ თამარ და აკაკი პაპავებისადმი გაგზავნილი წერილების შინაარსი ახალ და საყურადღებო ფაქტებს შეიცავს, როგორც მწერლის, კონსტანტინე გამსახურდიას, ბიოგრაფიის, ასევე საბჭოთა რეპრესიებისა და ქართული ემიგრაციის ისტორიის კვლევის თვალსაზრისით.

ტფილისი, 1963, 7, IX

გალის ქ. №15

კოლხური კომპი

ძვირფასო და სანახავად სანატრელო

დამო აკაკი!

დიდი ხანია წერილის მოწერას ვაპირებდი, მაგრამ აქამდის ვერ გადავწყვიტე. ამდენი ხანია არ მინახავხარ და როგორ განმცნო ის გულისტკივილი, რომელსაც უშენოდ განვიცდი. ეჰ, რამდენი წელი გავიდა მას შემდეგ რაც შენ განვგეშორდი, თითქმის არც ერთი ჩემი მეგობარი ცოცხალი არ არის. მე გადავურჩი სიკვდილსა და ჟამთა სიავეს. ამას წინათ შენი „სოლეილდორი“ [1] გადავიკით-

ხე და გავიხარე ჩვენი ტკბილი მეგობრობის მოგონებითა. თუ ძმა ხარ მალე მომწერე რამე. რას აკეთებ, რას აპირებ, როდის ჩამოხვალ? გეყოფა ახლა უცხოედ ყოფნა, ჩამოდი შენს სამშობლოში. მე კარგად ვიცი ხანდაზმულ ადამიანისათვის, ისიც შენისთანა პატრიოტისათვის რა ძნელია ეს ყოველივე. ახლა ჩვენში ძლიერ კარგი პირობებია ინტელიგენციისათვის, ამდენი შთაბეჭდილებითა ხარ ალბათ დატვირთული, დასწერ ბევრ რამეს და გაგვახარებ.

ჩემს ამბავს ნუ იკითხავ, ნისქვილის ქვა არ დატრიალებულა ჩემს თავზე თორემ სხვა არაფერი დამკლებია. 1953 წლამდის არა ერთხელ ვიყავი რეპრესირებული [2], მხოლოდ ამ წელს მომეცა მუშაობის კარგი პირობები. ალბათ გაიგებდი ბარე ხუთი ტომი ჩემი ნოველებისა, რომანებისა და ესეებისა გამოვიდა. VI ტომი ამ დღეებში გამოვა. სამი თუ ოთხი კიდევ უნდა გამოვიდეს, რუსულად ექვსტომეული იბეჭდება. ჩემი დიდოსტატის მარჯვენა საფრანგეთში გამოვიდა, მისი ადაპტაცია ორ წელს იბეჭდებოდა გაზეთ ლაუმანიტე დიმანში [3], დიდი გამოხმაურება მოჰყვა მის გამოსვლას, რა თქმა უნდა მე გამეხარდა ბალზაკისა და ანატოლ ფრანსის ქვეყანაში ასეთ დაფასებას, რომ მიაღწია ამ წიგნმა. იგივე გამოვიდა ჰინდის ენაზე, გარდა ამისა, ლიტვის, რუმინეთის [4] ენებზე, სომხურადაც [5] გამოქვეყნდა.

ინგლისურად ითარგმნა და გამოიცა დიდოსტატი [6]. ახლა ვწერ ჩემი ბოხოქარი ცხოვრების ამბავს, ამ წიგნს ჰქვია „ლანდებთან ლაციცი“. იგი ჯერ ჟურნალ „მნათობში“ დაიბეჭდება და მერმე ტომეულებში შვევა.

თუ ჯამრთელობამ არ მიღალატა, ერთი დიდი რომანის დაწერას ვაპირებ თამარის ეპოქაზე. საერთოდ ჩემი ქმნილებების რჩეული ტომები შეიცავენ ბარე 400 სასტამბო ფორმას. ცხადია ეს არ იყო ადვილი.

ჩემი მეუღლე მეუბნება: გეყოფა, დაისვენეო, მაგრამ რა დამასვენებს? იმდენი ვიტანჯე და იმდენი იდეები მანუხებენ, საროტაციო მანქანები [7] არ მეყოფა. ამ ბარათს სასინჯად გიგზავნი. თუ გინდა ინგლისურად გამოგიგზავნი დიდოსტატს. თუ არ შენუხდები, ურიგო არ იქნება, თუ ჩემი რომანებითა და ნოველებით დააინტერესებ იქაურ გამომცემლებს. თუ ასეთი რამ მოახერხე, შესაძლოა მე და ჩემი მეუღლე ჩამოვიდეთ. ტფილისში და სერთოდ მთელს საქართველოში ბევრი რამ გაკეთდა. ტფილისი გაიზარდა, გალამაზდა. ნამდვილი სატახტო ქალაქია.

შემომითვალე ჩვენს ლიტ. პრესას ლებულობ თუ არა? თუ არ ლებულობ, გამოგიწერ. რას აკეთებს ჩემი დაიკო, ქალბატონი თამარი [8]. ხელზე აკოცე ჩემს მაგივრად. ალბათ მასაც ძლიერ ენატრება სამშობლო.

ვიმეორებ: გეყოფა უცხოოდ ყოფნა. შენ ხომ მთავრობის ნებართვითა ხარ წასული და უბატონოდ ვინ გაგცემს ხმას.

ამ რამდენიმე წლის წინად მე მაგზავნიდნენ უცხოეთში მყოფ კულტურ. ქართველების ჩამოსაყვანად [9], მაგრამ სამწუხაროდ თავი შევიკავე. ალბათ გაიგებდი უბედური გრიგოლ რობაქიძე გარდაცვლილა [10]. საოცრად იტანჯებოდა თურმე.

მოსანერი ბევრი მაქვს, მაგრამ ყველაფერს, რასაც ვგრძნობ, ან როგორ მოგწერ. ღამის სამი საათია, მარტო ვარ ჩემს ვილლაში [11] და შენზე ვფიქრობ.

სხვათა შორის თავი გავწირე და მშვენიერი კოლხური კოშკი ავაშენე, ბარე მილიონ ნახევარი დამიჯდა. მთელი ჩემი დანაზოგი დავხარჯე, ეს სახლი ავაშენე აგურის ქარხნის ყოფილ ტერიტორიაზე. საუცხოვო ვენახი და ხილის ბაღი მოვანყვე. მაშინ მატერიალურად ძალიან მიჭირდა, თავათ ვთოხნიდი. ამ ვილას ერთი ასი ათასი მანეთი კიდევ დასჭირდება, მაგრამ ღმერთი მოწყალეა.

თუ მოთხრობები გაქვს, გამომიგზავნე, აქ ჩემს გემოვნებას ანგარიშს უწევენ და უთუოდ დავაბეჭდვინებ.

ველი შენგან პასუხს

მარადის შენი ერთგული

კონსტანტინე გამსახურდია

P. S. ამას წინად შენი სიძე შემხვდა, კარგად არიან.

ტფილისი, [1963]

გალის 15

კოლხური კოშკი

ჩემო ძვირფასო ძმაო აკაკი!

შენმა წერილმა ფრიად გამახარა. ასე გაუხარელად გაირბინა ნახევარმა საუკუნემ. ჩვენი მეგობრები თითქმის ყველანი დაიღუპნენ. ე. წ. „კულტის ეპოქაში“ [12]. დახვრიტეს ქრისტეფორე [13], ვახტანგი [14], ციმბირში მოკვდა სამსონი [15]. მოკლეს მიშა. შენისთანა კეთილშობილი და ტკბილი მეგობარი ჩვენ ვინა გვყავდა. შენ ასე შორსა ხარ. მოგვიკვდა აკად. ს. ჯანაშია [16], მოკვდა პროფ. გ. ნიკოლაძე [17], მოკვდა პროფ. ჯ. იოსელიანი.

მე ისე დავმართოვდი, მუშაობით რომ არ ვერთობოდე, თავს მოვიკლავდი. ლამეებს ვათენებ და ამით ვიკლავ დარდს. როგორ მართალი ყოფილა ნიკო ბარათაშვილი: „რაც ერთხელ ცხოვლად სულს დააჩნდების, საშვილიშვილოდ გადაეცემის“. თურმე განვლილი ტანჯვა პერმანენტულ ზეგავლენას ახდენს ჩვენს სულზე.

ჩემს სიყმანვილეში რამდენი მიტირია როცა ვკითხულობდი: ცოტნე დადიანს მონღოლებმა თაფლი წაუსვეს და ბუზები აწუხებდნენო.

მე ხუთი წელი რეპრესირებული ვიყავი, ბალღინჯოები და მკებნარები მჭამდნენ დანარჩენ დროს სულ დახვრეტას ველოდი. მხოლოდ 1954 წელს ველირსე უშიშარ ცხოვრებას. უნდა ითქვას დიდი პატივისცემა დამიმონმა ჩვენმა მთავრობამ და ხალხმაც. ხომ დიდი ბედნიერებაა დიდი სახელი მრავალრიცხოვანი ერის მწერლისა იგი, შემანუხებელია მცირე რიცხოვან ერის წრეში.

მე არ შემიძლია რესტორანში შესვლა, მომცვივდებიან და დამიწყებენ კოცნას. სადმე ღვინის, ან თუთუნის ქარხანაში მინდა რაიმე ვაყიდინო ჩემს შოფერს, მუქთად მიგზავნიან ყველაფერს.

მე დავწერე ერთხელ და კიდევ ვიმეორებ: მე ჩემი სტილის, წერის მანერის მიხედვით ეგზომ დიდად პოპულარული არ უნდა ვყოფილიყავ სიცოცხლეში, მაგრამ იმ „კულტის ეპოქაში“ იმდენი მტანჯეს, იმდენს მებრძოდნენ, მაკრიტიკეს, უცნაური პოპულარობა შემექმნა როგორც საქართველოში, ისე სომხეთსა და რუსეთში. შარშან ეშმიადინში [18] წირვას დავესწარი. ნაწირვევა კათოლიკოსმა შუბლზე მაკოცა, მერმე დამესია ხალხი და ხელზე კოცნა დამიწყეს. საქართველოში მგზავრობის დროს რესტორნის დირექტორები ფულს არ მახდევინებენ.

ჩემი დიდოსტატი ითარგმნა ბენგალურად [19], სომხურად, რუმინულად, ჩეხურად, ლიტვაში გამოვიდა ჩემი „ვაზის ყვავილობა“. მოსკოვში ბრწყინვალე ილუსტრაციებით გამოვიდა გუშინ ჩემი დიდოსტატი. არც ერთ ქართველ მწერალს ჩემოდენა ტირაჟი არ ჰქონია, „ზარია ვასტოკა“ პარალელურად სცემს ჩემს ექვს ტომეულს 40 000, ხოლო მოსკოვში 250 000 ბეჭდავს.

ასეა ჩემი საქმეები. ახლა შენსას მივუბრუნდეთ, მე მჯერა რომ შენ დიდი მწერლის ნიჭი გაქვს, ოღონდ ნუ დააყოვნებ. ამდენი იტანჯე, ამდენი ნახე, გამომიგზავნე შენი მოთხრობები, მე აქ ვიქნები მათი რედაქტორი.

პროფ. ს. ყაუხჩიშვილი და პ. ინგოროყვა დამპირდნენ წიგნებს გავუგზავნითო. ამ დღეებში გიგზავნი დიდოსტატს ინგლისუ-

რად. სულ მალე მე შეუდგები თამარის ეპოქის პოეტიზირებას. ამისთვის მესაჭიროება ვილისი. ვილისი მაჩუქა ამ ათი წლის წინად ა. მიქოიანმა [20], ახლა ხელახლა რომ ვთხოვო ფულს არ გამომართმევს [21]. შენ თუ შესძელი ჩემი წიგნის იქ გამოქვეყნება, მინდობილობას გამოგიგზავნი, ჰონორარი აილე და ერთი ვილისი მიყიდე და გამომიგზავნე. (ჩემი ვილისი დაბერდა და წყობიდან გამოვიდა.) „ვოლგა“ ორი მაქვს, მაგრამ კავკასიის მთებში ამ მანქანებით მგზავრობა შეუძლებელია. თუ ამ საქმიდან რამე გამოვიდა, სათადარიგო ნაწილებიც უნდა შემაძენინო.

შენი არ იყოს მეც დიდი ოჯახი მაქვს. 16 სულს ვარჩენ. ორი ძმა დამიღუპეს 37 წელს, ორი სიძე მომიკვდა, ძმის წული მომიკლეს, ამათ ყველას დღესაც ვპატირობთ. მე და ჩემს ცოლს, მირანდას ორი სამი კოსტიუმის მეტი არაფერი გავვაჩნია. ჩემი კოშკი ბალიანად ერთი მილიონი დამიჯდა, კიდეც ბევრი რამ აკლია. ქვის პერანგი მინდა ჩავაცვა, თუ შეეძელი. მთავრობას არ ვანუხებ. იგი ამ უნიჭო მწერლების არმიას ვერ აუდის. ჩვენს კავშირში 450 „მწერალი“, ამდენ უნიჭოს რჩენას, მხოლოდ ჩვენი მთავრობა თუ გაუძლებდა.

მალე გამოვაგზავნი ნებ თავიანთ ლექსებს: გ. ლეონიძეს, ი. აბაშიძეს, გ. აბაშიძეს, ა. კალანდაძეს, ი. ნონეშვილს და სხვათა.

შენ შეგიძლია დიდი საქმეები გააკეთო ჩვენი მწერლობის პოპულარიზებისათვის. სასიამოვნოა, თამარიც რომ თარგმნის. გამომიგზავნეთ რასაც გამოსცემთ თქვენი შრომებიდან. მე აქ ბიბლიოგრაფიებს დავწერ.

დიდოსტატი მარტო ინგლისურად და ფრანგულად ითარგმნა. რაკი ევროპასა და ამერიკასთან ჯერ კონვენცია არ არის, ჰონორარი არ მიმიღია. მოკლე ხანში მე და მირანდა პარიზს ვაპირებთ ჩასვლას, შეიძლება იქ მომცენ ჰონორარი. თუ ეს მივიღე, ამას მე ჩვენი არხიტექტურის ძეგლების შესაკეთებლად მოვიხმარ. შენ მეკითხები ჩემს კოშკში ვინ ცხოვრობსო? ჩემი საყვარელი შვილიშვილი კონსტანტინე – „კოკო“ 2 წლისა და 3 თვის ბიჭი. ჩემი ვაჟი ზვიადი 24 წლისა, რძალი 21 წლისა, დედამისი – ჩემი მძახალი, ჩემი ქალი თამარი და მისი ქმარი გურამი. მეტად სტუმრიანი ოჯახი გვაქვს მე და ჩემს ცოლს. ორი მოსამსახურე და ერთი შოფერი ვერ აუდიან. ჩვენსას ჩამოდიან ევროპიდან, მოსკოვიდან, ერევნიდან, ინდოეთიდან მწერლები და მეცნიერები სტუმრად.

შენი ნაწერების გამო ჯერ ვერაფერს მოგწერ, რადგან აბაშელი [23], ფალავა [24] მოკვდნენ. ახმეტელი [25] დაიღუპა 37 წელს.

არც მინიშვლია [26] ცოცხალი. შავები თუ გაქვს, გამომიგზავნე და ყოველივეს გადაკეთებ.

მე დამავინწყდა დიდი მადლობა მეთქვა, [19] 29 წელს გამოგზავნილი დახმარებისათვის, მაშინ სადილის ფულიც არა მქონდა. აი ეს იყო ძმა ძმისთვის, შავი დღისთვისო. ჩვენს ფოტოებს მალე გაახლებ. თქვენი, მთელი ოჯახის გამოგვიგზავნე და ჩემს კაბინეტში გამოვფენ.

ფაშალიშვილსა [27] და გრიშაშვილს [28] სკლეროზი სჭირთ. ასე რომ მათგან ვერაფერს გაიგებს კაცი. ფაშალიშვილს შევეკითხები და მოგწერ.

არ დამავინწყდეს: ალ. წერეთელი [29] გაათავისუფლეს და კარგადაა.

გარდაიცვალნენ: კ. კეკელიძე, ი. ჯავახიშვილი, ე. თაყაიშვილი, კ. ჭიჭინაძე, შ. დადიანი, გ. ტაბიძე, გ. ქიქოძე. ლ. ქიაჩელი ავადა და გარეთ არ გადის.

შენმა ბარათმა ყველანი გაგვახარა. ჩვენებს ნაკითხული აქვთ შენი „სოლიედორი“.

ჩემი ზვიადი ინგლისურში დასპეცდა. თარგმნა ო. ვუალდის ნოველები. რამდენიმე ინგლისელი და ამერიკელი პოეტი. მე ვთარგმნე ამას წინად ჰამლეტის I აქტი, იმასაც გაახლებ.

ასე მიდის ჩემი ცხოვრება რომაელები რომ იტყვიან: in orare et laborare [30]. სიბერეს ჯერ არა ვგრძნობ. გული და წნევა ჯერაც ჭაბუკური მაქვს. ვნადირობ. ცხენოსნობას ვენევი. მალე მე და ჩემი ბიჭი დათვზე სანადიროდ წავალთ.

P. S. ფაშალიშვილი სოფელში წასულა. როგორც კი გამოჩნდება, ყოველივეს დავაზუსტებ და გაცნობებ.

დიდი სალამი და ხელზე კოცნა ჩემს დობილს თამარს, მთელი ოჯახი გკოცნით შენ და გისურვებთ წარმატებასა და ბედნიერებას. მალე მიპასუხე გკოცნის შენი კონსტანტინე გამსახურდია.

ტფილისი, 1964, 4, III
კოლხური კოშკი

ჩვენო საყვარელო მეგობრებო თამარ და აკაკი!

ჩვენ ჭეშმარიტად დამნაშავენი ვართ თქვენს წინაშე, რომ აქამდის ვერ გაპასუხეთ თქვენს უკანასკნელ წერილზე, მაგრამ მე ნადირობის დროს გავცივდი, წერილი დავწერე ბარე ორჯერ, მაგ-

რამ არ მომეწონა. მოგეხსენებათ პირადი ბარათის წერა არაა ადვილი, რა თქმა უნდა, თუ იგი გულისხმიერად არაა დაწერილი. ასეთი რამ ძლიერ ემარჯვებათ მე-XVII და XIX საუკუნეთა მწერლებს. ამ დღეებში მივიღე თქვენს მიერ გამოგზავნილი საახალწლო საჩუქარი – მშვენიერი ბლოკნოტი. ამ რამდენიმე თვის წინად მივიღეთ თქვენი ფოტოსურათი, იგი გამოვფინე ჩემი ბიბლიოთეკის სტენდზე. გიგზავნი ჩვენს ფოტოსურათს [31]. იგი გადაღებულია ჩემს სამუშაო ოთახში. მარცხნიდან პირველი, გახლავთ ჩემი მეუღლის მირანდას მამიდა ოლგა, რომელიც ამას წინად გარდაგვეცვალა, ჩვენი შვილების აღმზრდელი და ჩვენი ოჯახის მეგობარი, შემდეგი ჩემი ერთადერთი ვაჟია – ზვიადი, შემდეგ კი მე, ჩემს გვერდით, ჩემი მეუღლე – მირანდა, შემდეგ – ჩემი ძმისწული, ჩვენს მიერ აღზრდილი სვიმონი, ბოლოს ჩემი ქალი – თამარი. აქვე გიგზავნი ჩვენი ოჯახის კერპს, პატარა კონსტანტინე გამსახურდიას, რომელმაც თავის თავს დაარქვა „კოკო“.

გიგზავნით რამდენიმე წიგნს.

გულახდილად მოგახსენოთ, მე ისე დაქანცული ვარ, მეშინია ეს პირადი ბარათიც არ გამოვიდეს თქვენი საკადრისი. ამ წლების მანძილზე გამოვიდა ექვსი ტომი ჩემი რჩეული ნაწერებისა ქართულად, სამი – რუსულად, დიდოსტატი როგორც გწერდი ფრანგულად და ინგლისურად. იგივე რომანი გამოქვეყნდა სომხურად, ჩემი რომანი „ვაზის ყვავილობა“ – ლიტვურად, დიდოსტატი გამოქვეყნდა რუმინულად, მზადდება ჩეხური გამოცემა. ინგლისურად ითარგმნა და მალე გამოქვეყნდება ჩემი დიდი ნოველა „ხოგაის მინდია“, იგივე ნოველა ითარგმნა ფრანგულად. ეს უკანასკნელი ჩემი ქმნილებები თუ დაგაინტერესებთ, ეგებ გამოაქვეყნოდ გინდ ბრაზილიაში, გინდ ჩ. ამერიკაში.

ჩემი პირადი მდგომარეობა ალბათ გაინტერესებთ და იგი ასეთია. 1944 წელს მე ამირჩიეს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრად, ჩვენი ხელისუფლება ყურადღებით მექცევა.

ვამზადებ მე-VII და მე-VIII ტომს ქართულად, რუსულად გამოვა ამ ორი წლის მანძილზე IV და V, VI ტომები. მცირე ხანს ზღვაზე დავისვენებ და შევუდგები დიდი რომან-ეპოპეის წერას, იგი ეხება გიორგი III და თამარის საქართველოს. თუ ჯამრთელობამ არ მიღალატა, ვაპირებ ანტიკური ეპოქის კოლხეთის შესახებაც დავწერო.

შესაძლოა ამ ზაფხულში ევროპაში წამოვიდეთ მე და ჩემი მეუღლე და ჩვენი ოცნებაა არგენტინაშიც ჩავიდეთ და თქვენ გინახულოთ.

აკაკი! შენ მწერდი შენი ნაწერების გამო. ქრისტეფორე [13] 1937 წელს დაიღუპა, სიკო ფაშალიშვილს [27] ვკითხე, მაგრამ მას და გრიშაშვილს [28] ისეთი მძიმე სკლეროზი სჭირთ, მათგან ადამიანი ვეღარაფერს გაიგებს. საერთოდ თუ რაიმეს გამოქვეყნება გინდათ ქართულად, გამომიგზავნეთ და მე ყოველივე ზომას ვიხმარ. საერთოდ ახლა როგორც ვიცით, გაიოლებულია უცხოეთში მყოფ ქართველთათვის სამშობლოში ჩამოსვლა, ეგებ სცადოთ და ტურისტული საშვებით ჩამოხვიდეთ, აქ ჩვენ დაგიხვდებით მასპინძლებად.

ახლა ჩვენს ქვეყანაში ძლიერ კარგი პირობებია. ეგრედ წოდებული „კულტის“ დროინდელი ამბები [32] მოისპო, ვმუშაობთ, ხელისუფლება ყოველნაირად ხელს გვიწყობს. ემიგრაციიდან დაბრუნებულთა შორის მრავალი უნივერსიტეტსა და უმაღლეს ინსტიტუტებში მუშაობს. ჩვენ წარმოდგენილი გვაქვს თუ როგორ გენატრება ჩვენი ქვეყანის ნახვა, ტფილისსა და სხვა ჩვენს ქალაქებს ველარც იცნობთ.

გადიდდა ჩვენი გამომცემლობის საქმე. ჩემი რომანები იბეჭდება ასი ათასობით, საბჭოთა კავშირისა და სხვა ქვეყნების სხვა და სხვა ენებზე, ამ წლებში მილიონზე მეტი ცალი დაიბეჭდა.

ასე და ამ გვარად ვცხოვრობთ და ვშრომობთ. ერთ ერთი მიზეზი გულისწუხილისა ესაა საუკეთესო მეგობრები დამედუპნენ. რა სიხარული იქნება ჩემთვის, ერთ ორ კვირას შენთან ვისტუმრო, ან შენ და თამარი გვეწვიოთ.

გიძღვნი სალამს

თქვენი ერთგული ძმა და მთელი ჩემი ოჯახი

კონსტანტინე გამსახურდია

P. S. გიგზავნი რამდენიმე წიგნს

ძვირფასო მეგობრებო ბატონო აკაკი და ქ-ნო თამარ! გიგზავნით ჩვენი ბალის სურნელებას, ბედნიერი ვიქნები თუ გაგიცნობთ – თუმცა დიდი მანძილი გვაშორებს! დამიკოცნეთ თქვენი ოჯახის ყოველი წევრი. თქვენი მირანდა გამსახურდია [33].

ტფილისი, 1964, 6, VI

გალის №13

ტელეფონი 3.25.39

ჩემო ძვირფასო მეგობრებო

თამარ და აკაკი! დღეს მივიღეთ თქვენი წერილი. ხვალ ქალაქიდან მივდივარ და ამიტომ გწერთ მოკლედ. მაინტერესებს რამ-

დენ დღეში მოგივა ეს ბარათი, მიღებისთანავე მიპასუხეთ. ვამზადებთ ამანათს თქვენთვის, გვანტერესებს ამიტომაც.

ჩვენთან ყოველივე უცვლელადაა. აგარაკს ვიშენებთ ბიჭვინთაში და ამან დიდძალი დრო წაიღო. ახლა შევუდგები გიორგი III-ს და თუ ჯანმა არ მიღალატა, ალბათ ერთ წელს დავასრულებ. ეს ბარათი ვერაა ისე ბრწყინვალე როგორც თქვენი, მაგრამ ვეცდები შემდეგი უფრო გულისხმიერი მოგწეროთ.

გკოცნით ორივეს

მირანდა და კონსტანტინე გამსახურდია

P. S. ველით პასუხს

ტფილისი, 1964, 14, VI

გალის ქ. №13

ძვირფასო დაო თამარ!

ჩვენ შეგვზარა იმ საშინელმა დეპეშამ, რომელიც ამ ათიოდე დღის წინად მივიღეთ. ჩვენ ეს არ გვჯეროდა და ავიათი გამოგიგზავნეთ წერილი.

განუზომლად დამწუხრებული ვართ, გვიპასუხეთ, რა მოხდა და როგორ დაიღუპა ჩვენი ძვირფასი აკაკი? სიტყვა არ გვყოფნის ამ მწუხარების გამოსახატავად.

გევედრებით, გვიპასუხეთ.

გკოცნით და-ძმური სიყვარულით

კონსტანტინე და მირანდა გამსახურდია

მცირე კომენტარები

[1] აკაკი პაპავას მოთხრობა, რომელიც დაიბეჭდა ჟურნალ „კავკასიონში“, აკაკი პაპავას ემიგრაციაში წასვლამდე.

[2] კონსტანტინე გამსახურდია ბოლშევიკებმა პირველად 1924 წელს, სახალხო აჯანყებაში მონაწილეობის ბრალდებით, დააპატიმრეს. მან 1926 წელს მწერალთა ყრილობაზე მწვავედ გააკრიტიკა ბოლშევიკების პოლიტიკა აფხაზეთში და ოსეთის ავტონომიური ოლქის შექმნა: „მე მაინცდამაინც დიდ პატივს არ ვცემ იმ მთავრობას, რომელმაც ოსების ავტონომიური რესპუბლიკის ფარგლები თითქმის მცხეთის სანახებამდის ჩამოიტანა. მთლიანად ქართული რაიონი გალისა და აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკას გადაულოცა და მეგრულ ბავშვებს მარტოოდენ აფხაზურსა და რუსულს ასწავლიან“. ამ გამოსვლის შემდეგ იგი დააპატიმრეს. ექ-

ესი თვე იჯდა ე. წ. „ბუტირკის“ ციხის სიკვდილმისჯილთა საკანში, შემდეგ გადასახლეს სოლოვკის ბანაკში. 1927 წელს ცაკ-ის შუამდგომლობისთ კონსტანტინე გამსახურდია გაანთავისუფლეს და სამშობლოში დააბრუნეს.

[3] საუბარია ფრანგულ ჟურნალ „L’humanite Dimanche“-ზე, რომლის 1958 წლის ნომრებში იბეჭდებოდა „დიდოსტატის კონსტანტინეს მარჯვენის“ ადაპტირებული ტექსტი.

[4] რუმინულად თარგმნა ვიქტორ კერნაბახმა 1962 წელს

[5] სომხურად გამოიცა 1960 წელს

[6] „დიდოსტატის კონსტანტინეს მარჯვენა“ ინგლისური თარგმანი დაიბეჭდა 1955 წელს. ინგლისურად თარგმნა ვახტანგ ერისთავმა.

[7] იგივე როტაციული მანქანა, მაღალმწარმოებლური საბეჭდი მანქანა, რომელსაც აქვს მბრუნავი საბეჭდი ფორმა (უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, შეადგინა და წინასიტყვაობა დაურთო მიხეილ ჭაბაშვილმა, თბ., 1989, გვ. 600)

[8] თამარ გოგოლაშვილი-პაპავა – მწერალი და ლიტერატორი, აკაკი პაპავას მეუღლე

[9] საბჭოთა ხელისუფლება ცდილობდა ემიგრანტები საქართველოში დაებრუნებინა. ამ მიზნით საბჭოთა საქართველოდან გზავნიდნენ ცნობილ პიროვნებებს, რომლებიც აგიტაცია-პროპაგანდას ეწეოდნენ და ცდილობდნენ ემიგრანტები სამშობლოში დაბრუნებაზე დაეთანხმებინათ.

[10] გრიგოლ რობაქიძე გარდაიცვალა 1962 წელს ქალაქ ჟენევაში.

[11] საუბარია კოლხურ კოშკზე

[12] კულტის ეპოქა – პერიოდი, როცა ქვეყანაში სტალინის პიროვნების კულტი იყო.

[13] ქრისტეფორე რაჭველიშვილი (1894-1937) – ისტორიკოსი, ფილოლოგი, პოლიტიკოსი. იყო საქართველოს ეროვნული საბჭოს, ასევე საქართველოს სოციალ-ფედერალისტური პარტიის წევრი; არის საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტის ერთ-ერთი ხელმომწერი. იგი 1937 წელს დახვრიტეს.

[14] ვახტანგ კოტეტიშვილი (1893-1937) – ლიტერატურათმცოდნე, კრიტიკოსი, ფოლკლორისტი, მოქანდაკე. იგი საბჭოთა რეპრესიების დროს დააპატიმრეს და დახვრიტეს.

[15] სამსონ ფორცხალავა (1872-1952) – პუბლიცისტი, საზოგადო და პოლიტიკური მოღვაწე. 1917-1919 წლებში იყო საქართველოს ეროვნული საბჭოს, ხოლო 1919-1921 წლებში საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრი. არის საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტის ერთ-ერთი ხელმომწერი. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაციის შემდეგ ემიგრაციაში წავიდა. 1946 წელს დაბრუნდა საქართველოში. იგი 1951 წელს დააპატიმრეს და შუა აზიაში გადასახლება მიუსაჯეს, სადაც გარდაიცვალა.

[16] სიმონ ჯანაშია (1900-1947) – ისტორიკოსი

[17] გიორგი ნიკოლაძე (1888-1931) – მათემატიკოსი და სპორტსმენი. დისერტაცია დაიცვა 1928 წელს სორბონაში. საქართველოში პირველი სატანვარჯიშო საზოგადოება „შევარდენის“ დამაარსებელი.

[18] ეჩმიადინი

[19] „დიდოსტატის მარჯვენა“ ბენგალიურ ენაზე ინგლისურიდან თარგმნეს შუკრია გხოშმა და შუბხამოი გხოშმა.

[20] ანასტას მიქოიანი (1895-1978) – საბჭოთა სახელმწიფო და პარტიული მოღვაწე. 1935-1966 წლებში სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიუროს წევრი.

[21] საბჭოთა მზვერავი, ტროცკის მკვლევლობის ორგანიზატორი პავლე ანატოლის ძე სუდოპლატოვი (1907-1996), რომელიც აქტიურად იყო ჩართული მეორე მსოფლიო ომის დროს კავკასიაში გერმანელების წინააღმდეგ დივერსიულ საქმიანობაში, თავის წიგნში „დაზვერვა და კრემლი (არასასურველი მონმის ჩანაწერები): გამჟღავნებული ცხოვრება“ (მოსკოვი, 1996) კონსტანტინე გამსახურდიასთვის ვილისის ჩუქების შესახებ წერს: „ცნობილია, რომ სტალინმა პირადად აკრძალა მისი დაჭერა. 1954 წელს, როცა ბერია დახვრიტეს, საქართველოს ხელისუფლებას უნდოდა გამსახურდიას მოშორება და ადგილობრივმა კგბ-მ მიმართა მოსკოვს მისი დაპატიმრების სანქციის მისაღებად, როგორც ბერიას თანამონაწილის, რომელმაც დააგროვა პოლიტიკური კაპიტალი ხალხის მტერთან პირადი კავშირებით. როგორც მომიყვა მწერალი კირილ სტოლიაროვი, რომელიც 1953-1954 წლების მოვლენებს სწავლობდა, გამსახურდიას დადანაშაულება უნდოდათ იმაში, რომ ბერიას მითითებით ის აშანტაჟებდა საქართველოს ინტელიგენციას, აიძულებდა მათ დაემყარებინათ საიდუმლო კავშირები გერმანულ სპეცსამსახურებთან. მისი მბრალდებლები ამტკიცებდნენ, რომ სწო-

რედ ამის გამო, მან ომის წლებში ბერიასა და მიქოიანისაგან მიიღო ფული და ამერიკული „ვილისი“.

[22] საქართველოს სსრ მწერალთა კავშირი, რომელიც შეიქმნა 1932 წელს

[23] პოეტი ალექსანდრე აბაშელი (1884-1954). კონსტანტინე გამსახურდიას მის შესახებ დაწერილი აქვს მოგონება „ალექსანდრე აბაშელი“

[24] აკაკი ფალავა (1987-1962) – რეჟისორი და თეატრმცოდნე. მან 1922 წელს თბილისში დააარსა თეატრალური სტუდია, რომელიც 1939 წელს შოთა რუსთაველის სახელობის თეატრალურ ინსტიტუტად გადაკეთდა.

[25] ალექსანდრე (სანდრო) ახმეტელი (1886-1937) – რეჟისორი. საბჭოთა საქართველოს ხელისუფლებისთვის იგი არასანდო პირად იყო მიჩნეული. მასზე თვალთვალი 1923 წლიდან ხორციელდებოდა. ლავრენტი ბერიამ იგი კონტრევოლუციურ საქმიანობაში დაადანაშაულა. სანდრო ახმეტელი 1936 წელს დააპატიმრეს და 7 თვიანი წამების შემდეგ, 1937 წელს, დახვრიტეს.

[26] ნიკოლო მინიშვილი (1896-1937) – პოეტი. იგი 1937 წელს დიდი ტერორის დროს დააპატიმრეს და 13 ივლისს დახვრიტეს. მას კონტრევოლუციური საქმიანობა და უცხო სახელმწიფოების სპეცსამსახურებთან თანამშრომლობა ედებოდა ბრალად. რეალურად იგი ლავრენტი ბერიას აუგად მოხსენიების გამო დაისაჯა.

[27] სვიმონ (სიკო) ფაშალიშვილი (1894-1970) – მწერალი, ჟურნალისტი და მთარგმნელი

[28] იოსებ გრიშაშვილი (1889-1965) – პოეტი

[29] ალექსანდრე წერეთელი (1889-1967) – ისტორიკოსი, ძველი მსოფლიოს ისტორიის ქართული სამეცნიერო სკოლის ერთ-ერთი ფუძემდებელი. იყო ბოლშევიკების წინააღმდეგ მიმართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის წევრი 1921-1924 წლებში. იგი 1935 წელს დააპატიმრეს და შუა აზიაში გადასახლეს. საიდანაც 1955 წელს დაბრუნდა. გადასახლებიდან საქართველოში დაბუნების შემდეგ მას აღუდგინეს ჩამორთმეული მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხი და პროფესორის სამეცნიერო წოდება.

[30] in orare et laborare – ლოცვასა და მუშაობაში

[31] აღნიშნული ფოტო ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ თამარ და აკაკი პაპაევების პირად საარქივო ფონდში არ არის დაცული.

[32] კონსტანტინე გამსახურდია გულისხმობს სტალინის მმართველობის ეპოქას, როცა სტალინის პოროვნების კულტი იყო ქვეყანაში. ამ პერიოდში მიმდინარეობდა მასობრივი და მამუტაბური რეპრესიები და ტერორი.

[33] დანერილია კონსტანტინე გამსახურდიას მეუღლის მირანდა ფალავანდიშვილი-გამსახურდიას ხელით.

Shorena Murusidze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Scientist-researcher of the Department of Modern and Contemporary History

Letters of Konstantine Gamsakhurdia to Tamar and Akaki Papava

Summary

Georgian National Manuscript Centre, in persona archival fund of Tamar and Akaki Papava of Georgian emigrants is preserved letters of famous Georgian writer's Konstantine Gamsakhurdia sent from Tbilisi in Argentina. The content of the letters includes new and noteworthy facts as about biography (about his creativity, family and future plans) of writer Konstantine Gamsakhurdia also about soviet repressions and researches of history of Georgian emigrates. Especially notable are the issues of return back in Georgia of emigrants and their contacts with homeland.

In the period when Stalini was governed the relations of emigrants with their families who remained in Georgia was impossible. They were allowed to contact them after Stalini died. The letters of Konstantine Gamsakhurdia to Tamar and Akaki Papava are sent in 1963-1964 years.

Soviet government tried to return Georgian emigrants in homeland. In this order he had many attempts. From one of the letters of Konstantine Gamsaxurdia it is confirmed that he was sent abroad in order to return Georgians emigrants in Georgia. He in his letter calls Akaki Papava to come back in homeland. He tries to convince him that there is every condition to return emigrants back. However he herein writes Samson Pirtskhalava who came back in homeland from emigration died in exile. Their friends were specified in repressions. Gamsakhurdia wrote on those hard conditions and period which he had passed during repressions.

დოდო ქუმბურიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

მაია ფართლაძე

აკაკი წერეთლის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარული ფაკულტეტის დოქტორანტი

**საქართველოს რესპუბლიკის დამფუძნებელი
კრების სახელოვნებო კომისია**

1919 წელს არჩეულ საქართველოს რესპუბლიკის დამფუძნებელ კრებაში სხვა საპარლამენტო კომისიებთან ერთად, დიდი კულტურულ-საგანმანათლებლო როლი ენიჭებოდა სახელოვნებო კომისიას, რომელიც ხელმძღვანელობდა მთავრობის მიერ შემუშავებული რეფორმის განხორციელებას საგანმანათლებლო-კულტურულ სფეროში.

სახელოვნებო კომისია იხილავდა სხვადასხვა საკითხებს დემოკრატიულ საქართველოში ხელოვნების სხვადასხვა დარგში არსებულ პრობლემებზე. განსაკუთრებული მჭიდრო კავშირი მას ჰქონდა სამუსიკო, თეატრალურ, მხატვართა საზოგადოებებთან, საქართველოს მწერალთა კავშირთან.

1920 წელს სახელოვნებო კომისია სისტემატურად სვამდა საქართველოში კონსერვატორიის დაარსების საკითხს, მსჯელობდა იმ პრობლემებზე, რაც ამ საკითხის გადაწყვეტასთან იყო დაკავშირებული. ხელოვნების კომისიის თავმჯდომარე ჯერ იყო კოტე ანდრონიკაშვილი (მდივანი დ. გორგილაძე), შემდეგ პავლე საყვარელიძე, ბოლოს კი ივანე გომართელი. ხშირად იცვლებოდნენ მისი წევრებიც, მაგრამ, სხვადასხვა პარტიული კუთვნილების მიუხედავად, ყველა წევრი საოცრად გულისხმიერ დამოკიდებულებას იჩენდა ხელოვანი ადამიანების, პედაგოგებისა და საზოგადო მოღვაწეთა ბედისადმი. კომისია შემოსულ თხოვნებსა და წინადადებებზე

თათბირებს მართავდა თბილისის საზოგადოებრივ-კულტურულ დაწესებულებებთან, საქართველოს რესპუბლიკის განათლების სამინისტროსთან [1, 4].

სახელოვნებო კომისია იხილავდა ეკლესიაში მომხდარ ისეთ მოვლენებს, რომელიც უკავშირდებოდა ქართულ ხელოვნებას, არქიტექტურული ძეგლების მდგომარეობას. 1920 წლის იანვარში ამ კომისიამ შეისწავლა საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის – ლეონიდის მომართვა სვეტიცხოველში ჩუქურთმების დაზიანების შესახებ. კომისია საპატრიარქოს ჰპირდებოდა დახმარებას[1, 1006:5].

1920 წლის 16 მარტს საკათალიკოსო საბჭოს წევრმა, დეკანოზ-მა კალისტრატე ცინცაძემ კომისიას შემდეგი მიმართვა გაუგზავნა: „საქართველოს რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების სახელოვნებო კომისიას. ურბნისის საეპარქიო საბჭომ მოახსენა საკათალიკოსო საბჭოს, რომ ახალციხის მაზრაში, ზარზმის უფროს ტაძარში ჩამოდის წვეთი, რომელიც უქადის განადგურებას ამ დიდებულ ნაშთს ქართველი ერის წარსულისა და მის ძვირფას მხატვრობას. საკათალიკოსო საბჭო, თავის ამა წლის თებერვლის 5-ის განჩინების თანახმად, პატივისცემით თხოვს რესპუბლიკის დამფუძნებელ კრების ხელოვნების კომისიას, მიიღოს ზომები ზარზმის ტაძრის შეკეთებისა და მისი ძვირფასი მხატვრობის დაცვისათვის“. საკათალიკოსო საბჭოს წევრი დეკანოზი კ. ცინცაძე [1, 33].

კომისიას უნდა გამოეყო სპეციალისტთა ჯგუფი, რომელიც შეისწავლიდა ტაძრის მდგომარეობას, დაადგენდა მომავალ სამუშაოთა ჩატარების ფორმასა და ხარჯებს, ამ უკანასკნელს კი გამოეყოფდა იმ 10 მილიონიდან, რომელიც მთავრობამ განათლების სამინისტროს მისცა იმ უამრავი საჭიროებისათვის, რაც იდგა განათლების, კულტურისა და ხელოვნების წინაშე.

კომისიის ყურადღების ცენტრში იყო ახალგაზრდა საქართველოს რესპუბლიკის არმიის ჩაცმულობა, ჯარისკაცთა ტანსაცმლის დიზაინი. ამ მიზნით შეიკრიბნენ სახელოვნებო კომისიაში საფინანსო და სამხედრო სამინისტროების წარმომადგენლები, იმსჯელეს ოფიცერთა და ჯარისკაცთა ჩაცმულობაზე, ძველ ჩაცმულობაში სიახლის შეტანაზე [1, 29].

სახელოვნებო კომისიამ განიხილა ამ დროს ახალი ტექნიკური მიღწევის და საქართველოსთვის სრულიად უცხო ნარმოების –

თვითმფრინავების შექმნის საკითხი. ცნობილმა ქართველმა მფრინავმა – ბესარიონ ქებურიამ ამ დარგში მთელი რიგი ცვლილებების შეტანაზე განაცხადა პრეტენზია და ითხოვა დახმარება თვითმფრინავის გასაკეთებლად, რაც მთავრობას მილიონ ნახევარ მანეთამდე თანხა დაუფლებოდა. ქებურიას გათვლით, ანაზღაურება თანხისა ისე სწრაფად მოხდებოდა, რომ ეს დანახარჯი სახელმწიფოს მუდმივი მზარდი შემოსავლით დაუბრუნდებოდა. ამასთანავე, ის შეუცვლელი ტრანსპორტი გახდებოდა საქართველოს მთიან რაიონებში, რომელსაც რკინიგზა ვერასდროს მიუდგებოდა და სადაც იმ დროს არც სამანქანო გზები არსებობდა. სახელოვნებო კომისია აღნიშნავდა, რომ თავად ვერ აიღებდა თავზე ამ პროექტის არათუ განხორციელებას, არამედ განხილვასაც, მაგრამ მთავრობას მოუწოდებდა ყურადღების მიღმა არ დაეტოვებინა ქებურიას ახალი პროექტი, „გაუმჯობესებული აეროპლანი საქართველოს სახელს კულტურული კაცობრიობის თვალში ასწევდა“ და დიდი მნიშვნელობა ექნებოდა ქართული ეროვნული ტექნიკის განვითარების საქმეში [1, 39-40].

კომისია ზოგჯერ ისეთ უმნიშვნელო რამეზეც კი ამახვილებდა ყურადღებას, როგორც იყო სამთავრობო ლოყებში უცხო პირების შეშვების ფაქტები, რაც სახელმწიფო თეატრის გამგეს – ა. წუნუნავას ეკრძალებოდა [1, 9]

კომისიას მრავალმხრივი მუშაობა ევალუბოდა, მას რეგისტრაციაში უნდა გაეტარებინა თეატრისა და ხალხური სიმღერების მოყვარული საზოგადოებები, უნდა დაემტკიცებინა მათი წესდებები, შეესწავლა და ემსჯელა კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებათა პრობლემებზე. დამფუძნებელი კრების ბევრი წევრი თავად ხელმძღვანელობდა ასეთ საზოგადოებებს, მაგალითად, ექვთიმე თაყაიშვილი მიმართავდა სახელოვნებო კომისიას, რომ მისი საზოგადოებიდან, (საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოება, რომლის თავ-რე თავად იყო, მდივანი კი – ს. გორგაძე) სახელოვნებო კომისიის სხდომებს დაესწრებოდა მუდმივი წარმომადგენელი, საქართველოს უნივერსიტეტის პროფესორი – გიორგი ნიკოლოზის ძე ჩუბინაშვილი [1, 17].

კომისია მატერიალურ დახმარებას უწევდა არა მარტო ცნობილ, არამედ ჯერ კიდევ აუღიარებელ, დამწყებ ლიტერატორებს, ასეთი იყო დუშელი ვანო (ი. დ. ლუარსაბიძე), რომელსაც უმწეო მდგომარეობაში მყოფს, კომისიამ დახმარება გაუწია [1, 18]. საის-

ტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებას ბეთანიის ბერის ჯამაგირად კომისიამ გამოუყო ექვსი ათასი მანეთი.

1920 დაარსდა საქართველოს სამხატვრო გალერეა. კომისიაში განიხილეს განათლების სამინისტროს მიერ შედგენილი დეკრეტი სამხატვრო გალერეის დაარსებისა და ფუნქციონერების შესახებ, ხოლო დამფუძნებელ კრებაში ამ საკითხზე მომხსენებლად ექვთიმე თაყაიშვილი გამოყვეს [1, 25].

კომისიამ ასევე განიხილა მუზეუმის შენობის აგებისა და მუზეუმის დაარსების საკითხი [1, 56]. ეროვნულ ხელისუფლებას კარგად ესმოდა კავკასიის მუზეუმის მნიშვნელობა და თავიდანვე მას დიდი ყურადღება დაუთმო. კავკასიის მუზეუმი იყო როგორც ქართველი ხალხის მატერიალური და სულიერი კულტურის თავმოყრისა და დაცვის ადგილი, მის ბაზაზე ეროვნული მუზეუმის შექმნა მოიაზრებოდა [2, 225].

1919 წლის 1 აგვისტოს დამფუძნებელმა კრებამ მიიღო დეკრეტი კავკასიის მუზეუმის გაუქმებისა და საქართველოს მუზეუმის შექმნის შესახებ. დამტკიცდა საქართველოს მუზეუმის დებულება [3, 307].

საინტერესოა სახელოვნო თეატრის სახელით დამფუძნებელი კრების კომისიაში წარდგენილი კოტე მაცაშვილის წერილი. აყალიბებდა რა მთავარ მოთხოვნას მუზეუმის დაარსების აუცილებლობაზე, მაცაშვილი წერდა, რომ აუცილებელი იყო შენობის პროექტზე კონკურსის გამოცხადება, რათა მის მშენებლებს სპარსული არქიტექტურული სტილისთვის თავი დაეღწიათ, როგორც ეს ადრე იყო ჩაფიქრებული. მაცაშვილი ითხოვდა მუზეუმთან ახლოს საჯარო ბიბლიოთეკის დაარსებას, რასაც ასევე დიდი ხანი ელოდა ქართველი ხალხი [1, 50].

სამუზეუმო საკითხის კომისიის თავმჯდომარედ გ. ჟურული დაინიშნა, რომელმაც უამრავ საკითხთან ერთად (კონკურსისთვის გამოყოფილი თანხები, არქიტექტურული სტილი, ფასადების თემა და სხვა) დასვა პეტროგრადიდან ცნობილი არქიტექტორის – ალექსანდრე ივანეს ძე ტამანოვის ჩამოყვანის და მისთვის გზისა და სხვა ხარჯების ანაზღაურების საკითხი [1, 61-62]. მშენებლობაში ჩართეს ნიჭიერი ახალგაზრდა არქიტექტორები – ნიკოლოზ სევეროვი და ანატოლი კალგინი. საზოგადოების აზრით, ეროვნულ დაწესებულებას, ფასადიც ეროვნული უნდა ჰქონოდა [4, 6].

სახელოვნებო-კულტურულ დაწესებულებებში შტატებს განათლების სამინისტრო ადგენდა, შემდეგ კი ცალკეული პროფესიული საზოგადოებები ადევნებდნენ თვალყურს ამ შტატებზე კადრების დანიშვნას, მათ შორის ხელოვნების კომისია უმაღლესი ინსტანცია იყო, რომელიც მთავრობის წინაშე აყენებდა სხვადასხვა დარგში დასმულ პრობლემებს.

სახელოვნებო კომისიის საარქივო საქმეში დაცულია ბევრი ამდროინდელი სახელგანთქმული ხელოვანის თხოვნა დახმარების შესახებ. მათ შორის არიან: კოტე ყიფიანი, ნინო ყიფიანი, მაკო საფაროვა, ძუკუ ლოლუა, ზაქარია ფალიაშვილი, კოტე ფოცხვერაშვილი და სხვ.

მსახიობებს და ლიტერატორ-ხელოვანთ ხშირად ეძლეოდათ ერთდროული დახმარება, მათ უნიშნავდნენ პენსიებს, შემოქმედებითი საჭიროებისათვის გამოუყოფდნენ თანხებს. ფულადი დახმარებით ხდებოდა გამოჩენილ მწერალთა საღამოების, მსახიობების საბენეფისო სპექტაკლების გამართვა. ასეთი იყო ვასო აბაშიძის, მაკო საფაროვა-აბაშიძის, მწერალ დავით კლდიაშვილის და სხვა საღამოები, რომელთა მოწყობაში დამფუძნებელი კრების სახელოვნებო კომისია მონაწილეობდა. ქართველ მწერალთა კლუბი „ქიმერიონი“ ხშირად მიმართავდა კომისიას დახმარებისათვის. 1920 წელს მწერალთა კავშირმა და კლუბმა „ქიმერიონმა“ მოღვაწეობის 30 წლისთავი გაუმართა მწერალ დავით კლდიაშვილს. მთავრობა და პარლამენტის სახელოვნებო კომისია საიუბილეო კომიტეტს (თავ-რე ნ. შიუკაშვილი) როგორც მატერიალური, ასევე სამთავრობო მხარდაჭერით დაუდგა გვერდით. სახელოვნებო კომისიის წევრები თავად სწავლობდნენ გაჭირვებულ ხელოვანთა მდგომარეობას და მათი დახმარების საჭიროებაზე აყენებდნენ საკითხს. მაგ: ლეო ნათაძემ საკითხი დასვა კომპოზიტორ ყარაშვილის დახმარებაზე [1, 168]. კომისიამ დააყენა მსახიობ ლადო მესხიშვილის დახმარების საკითხი [1, 169]; ხელოვნების კომისიამ აღძრა შუამდგომლობა განათლების მინისტრის წინაშე, რათა ერთდროული დახმარება მისცემოდა ქუთაისის თეატრის მოლარეს – კიკია აბაშიძის დას – კატოს, რომელმაც მხედველობა დაკარგა და შრომის უუნარო გახდა [1, 170] მსახიობ გედეონ გედევანიშვილის ქვრივს [1, 173], ცნობილი პუბლიცისტისა და საზოგადო მოღვაწის – სერგეი მესხის ქვრივს – ეკატერინეს [1, 175]; მწერალ შიო მღვი-

მელის ოჯახს [1, 174]; ბაბილინა ხოსიტაშვილ-კურდღელაშვილისას [1, 295]; სახალხო აშულს – ჰაზირას [1, 220] და უამრავ სხვას. კომისია მთავრობას თხოვდა ავადმყოფი და ხელმოკლე ხელოვანებისთვის, მათ შორის მწერლებისთვის აგარაკების გამოყოფას [1, 183].

გარდაცვლილი კულტურისა და ხელოვნების მუშაკებს სახელმწიფო კრძალავდა საკუთარი ხარჯით. ამგვარი წესით დაიკრძალა 1919 წლის მაისში ქუთაისში გარდაცვლილი ცნობილი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე კირილე ლორთქიფანიძე. როდესაც 1920 წლის თებერვალში გორში გარდაიცვალა მსახიობი გიორგი ნიკოლოზის ძე იშხნელი, თეატრალურმა საზოგადოებამ მიმართა დამფუძნებელი კრების სახელოვნებო კომისიას და მისი სახელმწიფო ხარჯებით დაკრძალვა მოითხოვა. თხოვნა აუსრულეს, იშხნელი თბილისში დაკრძალეს და ხარჯები აქაც მთლიანად სახელმწიფომ გაიღო [1, 18].

თუ გავითვალისწინებთ ამ ურთულეს ხანას საქართველოსთვის, შინაური თუ გარეშე დივერსიების არსებობას, მატერიალურ სიდუხჭირეს, ხელისუფლება მაინც ცდილობდა განათლებისა და კულტურის სფეროს მუშაკების დახმარებას, დარგის გაჯანსაღებას, იქ მოღვაწე ადამიანების წახალისებას და ქვეყნის სულიერი ცხოვრების დანიშნულებას.

მიუხედავად ამგვარი პოლიტიკისა, ხელოვნების კომისიას მაინც საყვედურობდნენ ოპერის თეატრის დახმარებისა და ეროვნული თეატრალური დასისადმი უყურადღებობის გამო.

1919 წლის თეატრალური სეზონი გახსნა ვალერიან გუნიას დასმა, რომელიც სეზონის ბოლოს დაიშალა შენობის უქონლობისა და უსახსრობის გამო. ხელოვნების კომისიამ მისი გადარჩენა ვერ შესძლო [5, 16].

საზოგადოების ნაწილი ამის მიზეზს იმაში ხედავდა, რომ თეატრალური დასი მთავრობის ინტერესების გამტარებელი არ გახდა [6, 645].

საინტერესოა დამფუძნებელი კრების სახელოვნებო კომისიისადმი 1920 წლის 31 მარტს კომპოზიტორ კოტე ფოცხვერაშვილის მიერ წარდგენილი ვრცელი მიმართვა, სადაც დასაბუთებული იყო მოთხოვნა სახელმწიფო სამუსიკო გუნდის – კაპელის შექმნის აუცილებლობაზე, „რომელიც იმეტყველებდა მშობლიური სამუსიკო ენით და ერში არ ჩაკლავდა ამ ენის ცოდნის წყურვილს“. „საკუთარ პოლიტი-

კურ ცხოვრებას მოკლებულ სახელმწიფოში, – ხალხი ყოველთვის უფრო მტკიცე დამცველია თავისი ეროვნული კულტურისა, – წერდა კოტე ფოცხვერაშვილი, – ვინემ მმართველი წრეები, ინტელიგენცია“. ასე მოხდა ჩვენშიც, ხალხმა შეინახა ის სამი ელემენტი, რომელიც უცილობელია ხალხური მუსიკისათვის: რიტმი, მელოდია, ჰარმონია. ეს უნდა განვავითაროთ“, რისთვისაც კაპელის დაარსება დიდ შედეგს მოიტანსო. ამგვარი გუნდის შექმნას ის ცხოვრებისეული საჭიროებითაც ხსნიდა: უკანასკნელ ხანებში ისეთი სახალხო ზეიმებია, თვით მათი შინაარსი ითხოვს ამგვარ კაპელასო [1, 40-42]. ფოცხვერაშვილი უდგენდა კომისიას მის მიერ შედგენილ შტატებსაც და ითხოვდა ამ გეგმის განხილვასა და შეფასებას.

კომისია განიხილავდა ამ თხოვნა-განცხადებებს და გადაგზავნიდა განათლების მინისტრთან. მათ შორის იყო იმ სპეციალისტების განცხადებებიც, რომლებიც სამსახურს ითხოვდნენ თავიანთი სპეციალობით.

ხელოვნების კომისიაში დაარსდა ე. წ. „მცირე კომისიები“, რომლებიც უფრო დეტალურად სწავლობდნენ განათლებისა და ხელოვნების პრობლემებს. ამ კომისიებს სათავეში ჩაუდგნენ დამფუძნებელი კრების წევრები: პავლე საყვარელიძე, ივანე გომართელი და გერონტი ქიქოძე [1, 47].

ხელოვნების კომისიის მუშაობას ხშირად ესწრებოდნენ: განათლების მინისტრი, ქალაქის თავი, სხვადასხვა დანესებულებათა ორგანიზაციების თავმჯდომარეები, ამა თუ იმ დარგის ბედზე პასუხისმგებელი თუ დაინტერესებული პირები.

ხელოვნების კომისიამ შეადგინა და დამფუძნებელ კრებაზე წარადგინა პროექტი ხელოვნების ძეგლების საზღვარგარეთ გატანის აკრძალვაზე [1, 54]. ამ საკითხზე დამფუძნებელ კრებაში მომხსენებლად დეპუტატი, ექიმი და ლიტერატორი ივანე გომართელი გამოვიდა.

განსაკუთრებით კომისიას ანუხებდა ის ვანდალური დამოკიდებულება, რაც ათეისტურად განწყობილ ბოლშევიკებს ჰქონდათ ეკლესია-მონასტრებისადმი. იძარცვებოდა ხელოვნების საუკეთესო ძეგლები, ბევრი მიზანმიმართულად ზიანდებოდა. ამ მიზნით, ძეგლების აღწერასა და მისი მდგომარეობის შესწავლას კომისია მნიშვნელოვან ყურადღებას უთმობდა. ძეგლების შესასწავლად გამოყოფილ მცირე კომისიას ყოველთვის ამ საქმის მცოდნე სპე-

ციალისტი და პარლამენტარი ექვთიმე თაყაიშვილი ედგა სათავეში. განათლების მინისტრისადმი ერთ-ერთ მიმართვაში სახელოვნებო კომისიის თავ-რე 1920 წლის მაისში წერდა: „შარშან მთავრობის განკარგულებით ექვთიმე თაყაიშვილი გაგზავნილ იყო ეკლესია-მონასტრების ნივთების აღსაწერათ და ეს დავალება ნაწილობრივ მან აასრულა და მთავრობის თავმჯდომარეს შესაფერი მოხსენება წარუდგინა. აუცილებელი საჭიროება მოითხოვს, რომ ნელს ამგვარი მუშაობა გაგრძელდეს, წიგნები აიწეროს, სადაც არ არის აღწერილი და მათი ფოტოგრაფიული სურათები გადმოღებულ იქმნას. მეტია იმაზე ლაპარაკი, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ამ საქმეს ჩვენი კულტურის და ხელოვნების შესასწავლად და ნამეტნავად ზომების მისაღებად, რომ ამგვარი განძი არ დაგვეკარგოს. ამასთანავე, ექ. თაყაიშვილს ამგვარ მოგზაურობიდან ყოველთვის ჩამოაქვს ეროვნული მუზეუმისათვის სამღვდელოების ნებართვით შესანიშნავი ხელნაწერები და სხვა საარქეოლოგიო ნივთები, რაც თავისთავად პირველ საზრუნავ საქმეს უნდა შეადგენდეს ჩვენთვის. ამიტომ კომისია შუამდგომლობს, იმ თანხიდან, რომელიც საკულტურო ნივთების შესაძენად არის გადაღებული, 150 ათასი მანეთი გადადვას საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების განკარგულებაში ნივთების აღსაწერად და ამათი ფოტოგრაფიული სურათების გადმოსაღებად“ [1, 86].

კომისიამ პირდაპირ მთავრობის თავმჯდომარეს მიმართა ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ გურიაში, შემოქმედის მონასტერში არსებულ მდგომარეობაზე. მიმართვაში ვკითხულობთ: „შემოქმედის მონასტერი გაძარცვეს ავაზაკებმა, ნაწილი ნაცარცვი ნივთებისა მილიციამ აღმოაჩინა და სრულიად დაღწეული და გაფუჭებული ახლა ინახება ოზურგეთის ხაზინაში, ნაწილი თვით შემოქმედის მონასტერში, ზოგიერთი ნივთების აღდგენა შეიძლება და აუცილებელიც არის, უამისოდ ამ ნივთებს ყოველგვარი მეცნიერული და ხელოვნური მნიშვნელობა დაეკარგება. ამიტომ, კომისია შუამდგომლობს, მოახდინოთ სათანადო განკარგულება, რომ ეს ნივთები სრულიად გადმოტანილ იქმნას ტფილისში და მათი აღდგენის ზრუნვის გაძღოლას იკისრებს საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების საბჭო საეკლესიო საბჭოსთან შეთანხმებით, ნაწილი ნივთებისა ინახება თვით შემოქმედის მონასტერში

და მათი ჩამოტანის ნებართვას საზოგადოება საკათალიკოსო საბჭოს გამოსთხოვს“ [1, 87].

ეკლესია-მონასტრებს, მამულების ჩამორთმევის გამო, უჭირდათ საკუთარი თავის მოვლა, სარემონტო სამუშაოების ჩატარება, რასაც მათ სახელოვნებო კომისია უგვარებდა. სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის – ლეონიდის თხოვნას მარტვილის მონასტრისათვის ქარისგან გადამძვრალი სახურავის შეკეთების შესახებ, კომისია გამოეხმაურა და ეს მდგომარეობა გამოსწორდა. კომისიამ ასევე მიიღო მარტვილის მონასტრის არქიმანდრიტის – დავითისა და დეკანოზ განერელიას მიმართვაც, სადაც ისინი წერდნენ ტაძრის კატასტროფულ მდგომარეობაზე, რისთვისაც შფოთავდა მრევლი. საარქივო ფონდში მრავალი დოკუმენტია ამ მონასტრის ამდროინდელ მდგომარეობასა და საქართველოს პარლამენტისა თუ მთავრობის რეაქციაზე შექმნილი მდგომარეობის მიმართ [1, 94-101].

ასევე აუტანელი მდგომარეობა ჩანს გელათის მონასტერშიც, ამას მოწმობს 1920 წლის 29 ივნისით დათარიღებული გელათის მონასტრის წინამძღვრის – არქიმანდრიტ ნესტორის მიმართვა პარლამენტის სახელოვნებო კომისიისადმი. ის თხოვდა კომისიას ეშუამდგომლა მთავრობის თავმჯდომარესთან, დაებრუნებინათ გელათისთვის წართმეული მამულები, ტყე და წისქვილი, რათა მონასტერს შესძლებოდა არსებობა. ასეთი რამ რუსეთის მთავრობასაც კი არ გაუკეთებიაო, მითუმეტეს, ახლანდელ სიძვირეში მონასტრის არსებობა შეუძლებელიაო, – წერდა არქიმანდრიტი. ის იმასაც უმატებდა, რომ ეს ხარჯებიც ვერ უშველიდა გელათის იმჟამინდელ საჭიროებებს, თუმცა, უამისოდ მთლად კატასტროფა იქნებოდა [1, 145-147].

საარქივო ფონდის მასალები იგივე მდგომარეობას წარმოაჩენენ ურბნისის ეპარქიაში, ქვაბთახევის მონასტერში, ნიქოზის მონასტერში, მცხეთაში და სხვ. ამის გამო, სახელოვნებო კომისიამ შეიმუშავა პროექტი ეკლესია-მონასტრების შესაკეთებლად საჭირო 2 მილიონი თანხის სახელმწიფოს ბიუჯეტიდან გამოყოფის მოთხოვნაზე [1, 158]. დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარემ დააკმაყოფილა სახელოვნებო კომიის თხოვნაც, რომ გაეთავისუფლებინა 1920 წლის ზაფხულში კრების პრეზიდიუმის წევრი ექვთიმე თაყაიშვილი დამფუძნებელ კრებაში დაკისრებული მოვალეობის შესრულებისა-

გან ეკლესია-მონასტრებისა და იქ არსებული განძეულობის მდგომარეობის შესასწავლად გაგზავნის გამო [1, 159].

დამოუკიდებელ საქართველოში იყო სახელმწიფო თეატრის კომისიის თანამდებობა. ის უზრუნველყოფდა თეატრების მუშაობას, იღებდა დახმარებას პარლამენტის სახელოვნებო კომისიისაგან სეზონის გახსნისა და კარგად წარმართვისათვის როგორც ფულადი, ასევე მატერიალური სახით. მაგალითად, 1919 წლის 7 მაისს კომისიამ ითხოვა 100 ათასი მანეთი ოპერის სეზონის გასახსნელად და შემდგომი წარმართვისათვის დამატებით 30 ათასი გადმოსაცემად“ [1, 112]. ხელოვნების კომისია ცალკეული პირებისა თუ ორგანიზაციების თხოვნას უგზავნიდა მინისტრებს, საქველმოქმედო საზოგადოებას და სხვ.

ხელოვნების კომისიამ სამხატვრო გალერეის შესაქმნელად მთავრობისგან 100 ათასი მანეთი მიიღო. ირკვევა, რომ 100 700 მანეთის თანხა დაიხარჯა როგორც ქართველი, ასევე, რუსი და სხვა უცხოელი მხატვრების ნაწარმოებების შექენაზე. შექენილი ხელოვნების ნიმუშები შენახული იყო დიდების ტაძარში, სადაც გაიხსნა შემდეგში სამხატვრო გალერეა. კომისიის თავ-რე პავლე საყვარელიძე ითხოვდა კიდევ დამატებით 20 ათას მანეთს [1, 181]. ამ საქმის სწორად და უნარიანად წარმართვისათვის სამხატვრო გალერეის ხელმძღვანელი დიმიტრი შევარდნაძე ხელოვნების კომისიის წარდგინებით დაჯილდოვდა ხუთი ათასი მანეთით [1, 189].

ხელოვნების კომისიამ შეუკვეთა და სპეციალური მხატვართა კომისიით შეამოწმა ნოე ჟორდანიას ბიუსტის მხატვრული ღირებულება. ბიუსტი შეასრულა ნიკო ნიკოლაძის ვაჟმა, მოქანდაკე იაკობ ნიკოლაძემ. ექსპერტთა კომისიის თავმჯდომარე იყო ვლასა მგელაძე, წევრები იყვნენ მხატვრები: გიორგი გაბაშვილი, ალექსანდრე მრევლიშვილი, დიმიტრი შევარდნაძე, მოსე თოიძე და კეპინოვი. მიუხედავად იმისა, რომ კომისიამ ნიკოლაძეს ზოგიერთი შენიშვნა მისცა (მაგ. ჟორდანიას პესიმიზმი, რაც თიხაში არ იგრძნობოდა, ყურების ფორმა და სხვ.) ის მაინც მიიღეს, რადგან, მათი აზრით, თბილისში იაკობ ნიკოლაძეზე უკეთესი სპეციალისტი ამ დროს არ იყო [1, 206].

ხელოვნების კომისიის არქივში დაცულია ბევრი საინტერესო პიროვნების წერილი, მიმართვა, გადმოცემულია მათი ცხოვრების ეპიზოდები. მოვიტანთ ერთ მათგანს:

„საქართველოს რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების ხელოვნების კომისიის თავმჯდომარეს
კომპოზიტორის ზაქარია პეტრეს ძე ფალიაშვილის თხოვნა
იმ დადგენილების შემდეგ, რომელიც ხელოვნების კომისიამ გამოიტანა, ჩემი ოპერის – „აბესალომ და ეთერის“ სახელმწიფო თეატრში ამა სეზონის შვიდის თვის განმავლობაში დადგმისათვის, მომეცეს მე გასამრჯელო, როგორც ავტორს, ლოტბარს, გუნდის და არტისტების სამეცადინოდ და სხვა, სულ ოცდა ხუთიათასი მანეთი. მე ძალან მეძნელებოდა ამ საკითხს კიდევ შევხებოდი, მაგრამ იძულებული ვარ ეს ჩავიდინო, რადგანაც სწორედ ჯერ მაგ ოპერის დაწერამ და მომეტებულად შარშან მის სცენაზე დადგმამ იმდენად მომქანცა და დამაბეჩავა, რომ დღეს თითქმის უნარი დაკარგული მაქვს მუშაობისა და ექიმების რჩევით მჭირიან ორის თვით მაინც ზაფხულამდე სრული დასვენება და სისტემატიური წამლობა, რომლისთვისაც მე, როგორც მუსიკის მასწავლებელს და ამ დარგში ერთს მუშაკთაგანს, სრულიად სახსარი არ მომეპოვება, რადგანაც კონსერვატორიიდან და ქალთა მეშვიდე გიმნაზიიდან, სადაც მე ვმსახურობ, ვიღებ თვეში ჯამაგირს მხოლოდ 2200 მანეთამდე, რის შემდეგაც თავის ყურის გდებაზე და წამლობაზე აქ მეტია ლაპარაკი. ამისთვის მოგმართავთ ხელოვნების კომისიის წევრთ უმორჩილესის თხოვნით, რომ ეს საკითხი ახლად გადაათვალიეროთ და დახმარება აღმომიჩინოთ სერიოზული თავის წამლობისათვის. უკეთესი იქნებოდა სხვათა შორის დაავალოთ სახელმწიფო თეატრის ანტერპრენიორს ევლახოვს, რომელსაც ამ წელს დიდი შემოსავალი აქვს თეატრიდან და მით უფრო ჩემი ოპერიდანაც, რომ მე, როგორც ავტორს, რომელსაც არა ერთი და ორი წლის განმავლობაში ჩემი ჯანი და ენერგია შემინირავს მის შეთხზვადადგმაზე, მეც მონაწილე მყოს იმ შემოსავლიდან, რომლისთვისაც იმას თავიც კი არ შეუწუხებია და რომელიც მე ვფიქრობ სამართლიანად მერგება. დასასრულ ამისა, კიდევ ვიმეორებ ჩემ თხოვნას და ვიმედოვნებ, რომ დამფუძნებელი კრების ხელოვნების კომისია ყურადღებით მოექცევა ამ ჩემს თხოვნას და საშუალებას მომცემს ინვალიდობა თავიდან ამცილდეს. რომ შემდეგისთვისაც შეძლება მომეცეს განვაგრძო მუშაობა ჩემი სამშობლოსა და საყვარელი ხელოვნების საკეთილდღეოდ.

რადგანაც სხვადასხვა მიზეზების გამო ეხლავე დასვენება ან

სადმე ნასვლა არ შემოძლიან, ამისათვის გადავწყვიტე წამლობა ეხლავე განვაგრძო და ქრისტეშობის თვის დამლევისთვის ორის თვით სამსახურიდან გავნთავისუფლდე და გავიდე ტფილისიდან თუ მოხერხდა სოხუმში და იქ ექიმების დახმარებით სერიოზულად ვინამლო, რომ ზაფხულამდე ცოტათი მაინც გამოვკეთდე

ზაქარია ფალიაშვილი

19 ოქტომბერი, 1919 წელი, ქ. ტფილისი [1, 230-231]“.

მიუხედავად ქვეყნის ეკონომიკური სიდუხჭირისა, პარლამენტი და მთავრობა ცდილობდა დახმარებოდა არ მარტო ქართველ ხელოვანთ, არამედ საქართველოდან წასულ იმ ადამიანებს, რომელთაც ცხოვრების გარკვეული პერიოდი აქ გაატარეს და თავისი წვლილი შეიტანეს ამა თუ იმ დარგის განვითარებაში. ასეთი იყო ჩეხი ანტონ დუკეში, ტანმოვარჯიშე, რომელმაც 23 წელი იცხოვრა თბილისში და მრავალი კარგი საქმე გააკეთა, ასწავლიდა ვაჟთა პირველ გიმნაზიაში, მუშაობდა ნესტიან და ცივ დარბაზებში, ახლა ჩეხეთში ცხოვრობდა საშინელ პირობებში. საზოგადოება „შევარდენი“ თხოვდა სახელოვნებო კომისიას ეშუამდგომლა, რათა ამ ღვანღმოსილ ადამიანს მცირე პენსია მაინც დანიშნოდა იმ ქვეყანაში, რომელსაც შესწირა თავისი ძალ-ღონე, ცოდნა და გამოცდილება [1, 251]“.

საქართველოს კონსერვატორიის დაარსებისთვის სახელოვნებო კომისიამ დიდი შრომა გასწია და ამ საქმეში არამარტო ამ კომისიის წევრებმა, ანდა დეპუტატებმა, საზოგადოების სხვა მონინავე ნაწილმაც დიდი როლი ითამაშეს. საარქივო დოკუმენტში, რომელიც საკმაოდ ვრცელია და დაწვრილებით გადმოგვცემს სხდომაზე წარმოდგენილ სიტყვებს, გამომსვლელთა შორის დასახებულნი არიან: ზაქარია ფალიაშვილი, დიმიტრი არაყიშვილი, ივანე ჯავახიშვილი, კოტე ფოცხვერაშვილი, მიხეილ მაჩაბელი, გერონტი ქიქოძე, ივანე აბაშიძე, ალექსანდრე ახმეტელი, კოტე ანდრონიკაშვილი და სხვა [1, 254].

კომისია დაეხმარა ქუთაისის სამუსიკო სკოლას მატერიალური პრობლემების ნაწილობრივ მოგვარებაში [1, 276]. ქუთაისელი მოღვაწე – ისიდორე კვიციანიძე პავლე საყვარელიძეს წერდა: „ამ შუამდგომლობაში მოკლედაა ნათქვამი ის გასაჭირი, რომელშიდაც თავი ამოჰყო დღეს აქაურმა სამუსიკო სასწავლებელმა. ამ შუამდგომლო-

ბაში სიტყვებზე უფრო ციფრები ლაპარაკობენ და აი ამაზე მიაპყრობინე მთელი ყურადღება დამფუძნებელი კრების ხელოვნების სექციას და თუ გარეშე ამისა კიდევ რაიმე ცნობები დაგჭირდებათ, ამ დღეებში მანდ მოდის ამ სასწავლებლის დამაარსებელი დირექტორი მელიტონ ბალანჩივაძე თავის ოპერის „თამარ ცბიერის“ სამზადისათვის და იგი თავისი პირმშო შვილის ყოველივე თავგადასავალს გაამბობს და მოგახსენებს, რადგან მისი (სასწავლებლის) ყოველივე ავი და კარგი მას გადახდა თავის თავზე, იგი იმ თავიდან იყო ამ სასწავლებლის არა მარტო დირექტორი, არამედ შავი მუშა – ყოველივე (თუნდაც მცირე) მოწყობილობის გადაშვიდავ-გადმომზიდავი, ყარაული, შენობის მმართველ-მეთვალყურე, კონცერტების მმართველი, კლასების მეთვალყურე და ასე გასინჯე ნევრებისათვის წერილების დამრიგებელი და ხანდისხან აფიშებისაც კი.

და ყოველივე ამისათვის მას რაღაც 2000 მან. საშრომი დაუნიშნეთ და ისიც 4-5 თვის გვმართებს, ვერ მიგვიცია და რაც მიჰქონდა 100 და 200 ან დიდი დიდი 500 მანეთობით. სხვა მისი კოლეგა-მასწავლებლებიც ამგვარ და უარეს მდგომარეობაში ენვეიან მონამეობრივ შრომა, რასაც არ მგონია, რომელიმე სასწავლებელში (თუნდაც კერძოში) ვინმე განიცდიდეს და ამათებრ იტანდეს.

სასწავლებლის ასეთი მდგომარეობა მე ამასწინათ პრესაში („ერთობა“ №259) გამოვაქვეყნე იმ მიზნით, რომ ან აქაური, ან მანდაური საზოგადოება დაგვხმარებოდა, მაგრამ „არსაიდან ხმა, არსით ძახილი“ არ მსმენია. პირიქით, მას აქეთ უარეს გასაჭირს განვიცდით... ამნაირად, ჩვენი შუამდგომლობა პრდაპირი ლოლიკური დასკვნაა სასწავლებლის და ჩვენი (ძველი და ახალი გამგეობის) ფაქტიური მდგომარეობისა, რომლიდანაც თავის სახსნელად მოგმართავთ თქვენ, ქართული ხელოვნების ოფიციალურ მფარველთ და შემდეგ თქვენით მთავრობას, როგორც მზრუნველს მთელი ერის, ხალხის კულტურულ განძისას. და აი, ერთი ამ განძთაგანი რომ სამუხსიკო ხელოვნებაა, ამაზე ჩვენი, პროვინციელების აგიტაცია, მგონი საჭირო არ არის თქვენ – საქართველოს მესვეურთათვის. აწი კი თქვენ იცით, კერძოთაც გიმეორებ, რომ დახმარების აღმოჩენა ძლიერ საჩქაროა, რადგან უკანასკნელი ორი თვის ჯამაგირები მიუცემელი გვაქვს მოსამსახურეებისათვის და სირცხვილით პირადად მე სასწავლებელში ხშირად ველარ დავდივარ, რომ რასმეს ტეხნიკურად მაინც ყური ვუგდო. შენი ი. კვიციარიძე

1920 წლის 6 იანვარი“ [1, 275].

სკოლის მდგომარეობა დაწვრილებით იყო აღწერილი ოფიციალურ მოხსენებაში, სადაც ვკითხულობთ, რომ სასწავლებელი გაიხსნა 1918 წლის 1 დეკემბერს, მთელი დასავლეთ საქართველოს მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად მუსიკალური განათლების მიღებაზე. პირველ წელს სკოლაში 300 მოსწავლე შევიდა, მაგრამ ყველამ ვერ შესძლო სწავლის გადასახადის გადახდა და სწავლას თავი მიანება. 1920 წლისათვის სასწავლებელში დარჩა 216 მოწაფე. სკოლა ვერ ახერხებდა სწორ და გამართულ ფუნქციონირებას მატერიალური პრობლემების გამო, ამიტომ მთავრობისაგან ითხოვდა ყოველწლიურ დახმარებას 100 ათასი მანეთის ოდენობით. დოკუმენტს ხელს აწერდნენ: ლუბა ჩხენკელი, სერგი გერსამია, ნინა ბახტაძე, სამუსიკო სასწავლებლის გამგეობის წევრები: ტრიფონ ჯაფარიძე, ისიდორე კვიციანიძე, ტრიფონ სულავა და ალექსანდრე ნემსაძე [1, 276]. აქვე მოტანილია სამუსიკო სასწავლებლის დაწვრილებითი ხარჯები 1918-1920 წლებში.

საქართველოს რესპუბლიკის დემფუძნებელი კრების სახელოვნებო კომისიის მიერ გაწეული მუშაობა კარგად ჩანს იმ საანგარიშო დოკუმენტებში, რაც მას აქვს შედგენილი ერთი წლის მუშაობის თავზე. აქედან იკვეთება ყველა ის დახმარება, ჩატარებული ღონისძიებები და ქართული ხელოვნების ძეგლებზე ზრუნვა, რაც კომისიის უშუალო მონაწილეობითა და ხელმძღვანელობით გაკეთდა. ამავე პერიოდში კომისიამ უდიდესი მუშაობა გასწავა იმისთვის, რომ დაარსებულიყო ჩვენი ქვეყნისთვის დღესაც საამაყო კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებები: საქართველოს მუზეუმი, კონსერვატორია, სამუსიკო სასწავლებლები, საარქივო დეპარტამენტი. ყველაფერ ამას კი ხელისუფლება აკეთებდა პარლამენტის სახელოვნებო კომისიის უშუალო მონაწილეობითა და ინიციატივით.

დამონშებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, საქართველოს საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1833, ან. 1, საქმე 1006.
2. გურამ ჩხაიძე, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი, თბილისი, 2003.

3. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921, თბილისი, 1990.
4. საქართველოს ეროვნული არქივი, საქართველოს საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1935, ანაწერი. 1, საქმე 900.
5. ამირან ნიკოლეიშვილი, კულტურა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში (1918 წლის მაისი-1921 წლის თებერვალი), თბილისი, 1999.
6. გაზეთი „სახალხო საქმე“, 1919, №645.

Dodo Chumburidze

Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Main Scientist-researcher of the Department of Modern and Contemporary History

Maia Partladze

Doctoral Student of Akaki Tsereteli Kutaisi State University

Art Commission in the Constituent Assembly of the Georgian Republic

Summary

1919 year of the elected Constituent Assembly of the Republic of Georgia, the other parliamentary committees, along with the attention given to the cultural and educational role of the arts commission, which is headed by the Government's reforms of the educational and cultural field.

.Art Commission discussed various issues of democratic Georgia in different spheres of art on the problems. He had a close connection with a particular musical, theatrical, artistic societies, the Writers' Union.

1920 Art Commission systematically examined the issue of the establishment of the establishment of the museum and the Conservatory of Georgia, discussed the problems that were associated with these issues. Arts Commission Chairman Kote has been Andronikashvili (Secretary d. Str), Paul Sakvarelidze, the end of Ivan Gomarteli. Its members are often substituted, but a variety of party affiliation, all members of a remarkably considerate towards joining artists, teachers and public figures of fate. The Commission received requests and proposals for holding meetings in public and cultural institutions, the Ministry of Education of the Republic of

ნელი პაპუკაშვილი

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი,
ბიზნეს-ინჟინერინგის ფაკულტეტის სოცია-
ლურ მეცნიერებათა დეპარტამენტის დოქტო-
რანტი*

სპორტის ესთეტიკური მნიშვნელობა

რამდენიმე ათეული წელია, რაც მეცნიერებმა, ფიზიკური აღზრდის პედაგოგებმა და მწვრთნელებმა დაიწყეს სპორტის მშვენიერების, მოძრაობის ესთეტიკური კომპონენტების როლის და მნიშვნელობის შესწავლა. ჯერ კიდევ ფრანგი ბარონი და საზოგადო მოღვაწე, თანამედროვე ოლიმპიური მოძრაობის ფუძემდებელი პიერ დე კუბერტენი აღნიშნავდა სპორტის და ხელოვნების კავშირზე და ურთიერთდამოკიდებულებაზე. მისი ხედვა კულტურის და სპორტის ასეთ კავშირზე ნათლად ჩანს მისსავე ოდაში, რომელიც უძღვნა სპორტს. პირველივე სტროფში იგი უმღერის სპორტის სილამაზეს: „ო, სპორტო, შენ მშვენიერება ხარ!“. მას სპორტი აჰყავს უდიდესი ფასეულობების სიმალლეზე, რადგანაც ყველა თაყვანს ვცემთ მშვენიერებას და სილამაზეს.

შეიძლება კი სპორტის სილამაზე გახდეს მეცნიერული შესწავლის საგანი? პასუხი ამ კითხვაზე დამოკიდებულია იმაზე, რომ აქვს თუ არა სპორტის სილამაზეს თავისი კანონები. თუ ვაღიარებთ სპორტის კავშირს ხელოვნებასთან, იკვეთება აღნიშნული კავშირის უფრო დეტალური გამოკვლევის აუცილებლობა. კვლევის ერთ-ერთი ძირითადი ასპექტი დაკავშირებულია იმასთან, თუ როგორ გამოისახება სპორტი ხელოვნების სხვადასხვა სახეებში, იქნება ეს ფერწერა, ქანდაკება, მხატვრული კერამიკა ან ნებისმიერი სხვა. ამასთან დაკავშირებით შეიძლება გაჩნდეს ტრადიციული კითხვები სტილის, ფორმის, ხაზის, ფერის, ფაქტურის და სხვათა მიმართ, ასევე ხელოვნების ნაწარმოებში სპორტის გამოსახვის ნამდვილობის შესახებ. სპორტის ესთეტიკის ინტერპრეტაცია უნდა იყოს განხილული ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის კუთხით, ასევე თეორიული და ემპირიული კვლევის მეთოდებით.

როგორ აღიქმება მშვენიერება სპორტში? რა გვაქვს მხედველობაში? როდესაც ჩვენ სპორტულ პაექრობას თვალს ვადევნებთ რიგ შემთხვევაში ვიტყვი: „რა მშვენიერია!“ სპორტულ წარმატებათა მშვენიერების შეგრძნება მოვარჯიშეში არა მარტო ესთეტი-

კურ სიამოვნებას იწვევს, არამედ თვითშეცნობის, თვითსრულყოფის და თვითდამკვიდრების აღმძვრელი ფაქტორია. სწორედ ამასია ესთეტიკური ზემოქმედების უდიდესი პოტენციური ძალა, რომელსაც თვით სპორტი შეიცავს. შედარებით მაღალი ესთეტიკურობით გამოირჩევა სპორტის ისეთი სახეები, როგორცა: სპორტული აკრობატიკა, მხატვრული და სპორტული ტანვარჯიში, სინქრონული ცურვა, წყალში ხტომა, ფიგურული სრიალი, ბატუტზე ხტომადა სხვა. აღნიშნული სახეები მოვარჯიშეებში სრულფასოვანი ჯანმრთელობისა და ფიზიკური შესაძლებლობების ყოველმხრივ განვითარებასთან ერთად უზრუნველყოფენ მშვენიერების, სილამაზის, გრაციულობის, პლასტიკურობისა და ჰარმონიულობის აღქმას. ამ ესთეტიკურ თვისებებს უფრო ღრმას და რაფინირებულს გახდის ესთეტიკური აღზრდა. რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს მოვარჯიშის, როგორც პიროვნების ჩამოყალიბებაში, მისი სულიერი და ფიზიკური ძალების ჰარმონიული განვითარებისა და მოქალაქეობრივი და ზნეობრივი თვისებების ფორმირებაში. ასეთი ცოდნით პიროვნება გამოიმუშავებს მაღალ მხატვრულ გემოვნებას, გაიმდიდრებს საკუთარ ბუნებას და გახდება უფროინტელექტუალური [11].

ტანვარჯიშული სახეები საკმაოდ სანახაობრივია და ამ თვალთახედვით იგი შეიძლება შევადაროთ თეატრს, ბალეტს (განსაკუთრებით, აკრობატული ნივთების კომპოზიციები) და ხელოვნების სხვა დარგებს. ფიზიკური ვარჯიშების ესთეტიკური ღირებულება უკეთ წარმოჩნდება ტანვარჯიშულ გამოსვლებზე, სპორტულ შეჯიბრებებზე, სახალხო აღლუმებზე, რომელნიც მასობრივ სანახაობად იქცევიან და ესთეტიკური ზემოქმედების სიძლიერით უახლოვდებიან ხელოვნებას. ტანვარჯიშულ სახეებში მეცადინეობისას სპორტსმენს გამოუმუშავდება ესთეტიკური შემეცნების, შეგრძნებისა და არჩეულ სპორტის სახეში და სხვა ცხოვრებისეულ გამოვლინებებში მშვენიერების სწორად შეფასების უნარი, ესთეტიკურად მომნიშვნელოვანი მისწრაფებები; შედეგად კი მოვარჯიშეები აღიჭურვებიან ცოდნით, რაც მათ საშუალებას მისცემს უფრო ფართოდ და ღრმად გაიგონ მშვენიერების სამყარო. ტანმოვარჯიშე ასპარეზობისას მოძრაობებს მეტი შემოქმედებით, მეტი სილალითა და იმპროვიზაციით ასრულებს. ამასთან, ესთეტიკური კომპონენტების ღრმა ცოდნა ასპარეზობის პროგრამას უფრო მხატვრულს, სახოვანსა და არტისტულს გახდის. ეს უკანასკნელი, თანამედროვე აკრობატიკაში შეჯიბრების წესებიდან გამომ-

დინარე, სპორტსმენის წარმატებული გამოსვლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია და მსაჯების მიერ ცალკე შეფასების ობიექტს წარმოადგენს.

ესთეტიკური ბუნება და ესთეტიკური მომენტები მეტ-ნაკლებად სპორტის ყველა სახეობაში ვლინდება. ესთეტიკურობა განპირობებულია ადამიანის სრულყოფილი ფიზიკური განვითარებით, მოძრაობათა შესრულების სილამაზით, რაციონალური ტანადობით, დახვეწილი მანერებით (ქცევით) და მრავალი სხვა ესთეტიკური კომპონენტებით. ცხადია, რომ სპორტის ისეთ სახეობებში, როგორიცაა სპორტული აკრობატიკა, სპორტული და მხატვრული ტანვარჯიში, ფიგურული სრიალი, ბატუტზე ხტომები, წყალში ხტომა და სინქრონული ცურვა – ესთეტიკურობა უფრო მეტად არის გამოხატული. აღნიშნულ სახეობებში სპორტსმენთა მიერ მოძრაობათა შესრულების შეფასება არ ხდება ფიზიკური სიდიდეების (მეტრი, წამი, კილოგრამი) სპეციალური საზომის გამოყენებით, არამედ იგი სრულდება სუბიექტურად – მსაჯების (არბიტრების) მიერ. ისინი ასპარეზობის დროს სპორტსმენთა გამოსვლებს აფასებენ ვიზუალურად, სპეციალური საზომი ხელსაწყოების გარეშე, კერძოდ, FIG-ის მიერ დადგენილი სანორმატივო მოთხოვნების მიხედვით.

ტანვარჯიშულ სახეობში ესთეტიკურობა არის პიროვნების ინტელექტუალური განვითარების, მაღალი პროფესიონალური ოსტატობის მიღწევის ერთ-ერთი აუცილებელი პირობა, ასევე შემოქმედებითი შესაძლებლობების სრულყოფის მნიშვნელოვანი ფაქტორი. სპორტსმენი, რომელსაც აქვს ესთეტიკური ასპექტების წვდომა (ანუ ესთეტიკური განათლება), უფრო ადვილად გამოიმუშავებს სპეციფიკურ სპორტულ უნარ-ჩვევებს და მათი საშუალებით შესრულებული მოძრაობები, მოქმედებები უფრო დახვეწილი, გრაციოზული, არტისტული და მშვენიერი სანახავე ხდება; რაც მთავარია სპორტული ასპარეზობის დროს ტანმოვარჯიშის მიერ შესრულებული მოძრაობები თანდათანობით დაექვემდებარება „სილამაზის კანონებს“ და მხატვრულ გემოვნებას. სპორტსმენი ეცნობა ესთეტიკის ისეთ სფეროებს, როგორიცაა კულტურის თეორია, ხელოვნებათმცოდნეობა, მუსიკათმცოდნეობა, სპორტული წვრთნის თეორია და მეთოდოლოგია და ა.შ. მიღებული ცოდნის საფუძველზე ფართოვდება სპორტსმენის ერუდიცია, ასევე მას უვითარდება მაღალი ესთეტიკური გემოვნება, მხატვრული შეგრძნება, შემოქმედებითი წარმოსახვები, ინტუიცია, მშვენიერების სრულფა-

სოვნად აღქმა, რაც ხელს შეუწყობს წარმოაჩინოს საკუთარი თავი არა მარტო სპორტულ სარბიელზე, ასევე პირად ცხოვრებასა და საზოგადოებრივ საქმიანობაში.

ძველ ბერძნულ ესთეტიკურ ღირებულებებთან შეხების ნერტილები. როდესაც საუბარია ესთეტიკაზე, ესთეტიკურ ღირებულებებზე, შეუძლებელია გვერდი ავუაროთ კლასიკას, რომლის სათავეები ძველ საბერძნეთში იწყება. უდავოდ საინტერესოა მათი შეხედულებები ადამიანის აღზრდის შესახებ, ჩვენს შემთხვევაში ოლიმპიური თამაშებისა და მონაწილეობის შესახებ.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ბერძნები ოლიმპიადაში გამარჯვებულებს გმირებად აღიარებდნენ, უწერდნენ ოდებს, ვაზებსა და ფრესკებზე გამოსახავდნენ, ძეგლებსა და ქანდაკებებს უდგამდნენ¹. მათში ნათლად სჩანს ბერძნების დამოკიდებულება ადამიანის სხეულის, მისი მოძრაობის დინამიკის, ექსპრესიულობის მიმართ [8].

ძველი ბერძნები დიდ ყურადღებას უთმობდნენ ფიზიკურ აღზრდას. ისინი მას თვლიდნენ ადამიანის ჰარმონიული განვითარების ძირითად ფაქტორად. ბერძნებისთვის ფიზიკური აღზრდა ნიშნავდა ფიზიკურ ძალას (რასაც იმ დროისათვის სამხედრო დანიშნულება ჰქონდა), სწორ ტანადობას, ლამაზ მოძრაობას, გრაციოზულობას, პროპორციულობას. ფიზიკური აღზრდა ძველ ბერძნებში ასოცირდებოდა ესთეტიკურ აღზრდასთან. ისინი თვლიდნენ, რომ ფიზიკური ვარჯიშების საშუალებით შესაძლებელია შევიცნოთ მშვენიერება თვით მოძრაობაში, ადამიანში გამომუშავდება გამომსახველობის უნარ-ჩვევები [9]. იგი ეხმარება ლამაზი, უზადო სხეულის შექმნაში, რომელიც შეესატყვისება ჰარმონიულად განვითარებული ადამიანის იდეალებს. ფიზიკური ვარჯიშები ადამი-

---

¹ ოლიმპიადაებში გამარჯვებულებს – ოლიმპიონიკებს ჯილდოდ ზეთისხილის რტოს გვირგვინი ეძლეოდათ. რტო ოქროს დანით უნდა მოეჭრა ბავშვს, რომელსაც მშობლები ცოცხალი ჰყავდა. გამარჯვებულებს ასევე დამატებით ეძლეოდათ საჩუქრები და ძლევის სიმბოლო – პალმისრტო. ნმინდა ჭალაში მათი ძეგლი იდგმებოდა, უმართავდნენ ნადიმს, ოდებში ადიდებდნენ ისეთი უპირველესი პოეტები, როგორებიც იყვნენ პინდარე და სიმონიდე. მშობლიური მხარე მათ ცალკე უწყობდა ზეიმს. გენიალური პინდარეს თითქმის მთელი შემოქმედება გმირთა დიდებაა [ძაგანია გ. ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის ისტორია, თბილისი, 2004. გვ. 15].

ანში ანვითარებს სილამაზის, მშვენიერების შექმნის მოთხოვნილებებს. ის ფაქტი, რომ ბერძნებში მთლიანობაში მოიაზრებოდა ესთეტიკურობა და ფიზიკური ვარჯიშები, კარგად სჩანს ბერძნულ მითოლოგიაში, სადაც წარმოდგენილია უნიკალური მასალა, საინტერესო ლეგენდები ძველ ელინელთა აღზრდის შესახებ, რომლებშიც თითქმის ყველა წარმართი ღმერთი, დაწყებული კრონოსიდან, რომ აღარაფერი ვთქვათ ზევსის სამფლობელოში მცხოვრებ მეორეხარისხოვან ღმერთებზე, გადიოდნენ ფიზიკური და ესთეტიკური აღზრდის „სკოლას“ [9]. იდეალური სხეულის კულტი წარმოშვა ელადამ. იმ დროის ქაბუკები ცდილობდნენ სიცოცხლეშივე დამსგავსებოდნენ ხელოვანთა ნაძერწ ქანდაკებებს. ჯანსაღი სხეულის კულტი უკვე მაშინ მაღალზნეობრივი სრულყოფისათვის ბრძოლასაც გულისხმობდა. შესანიშნავი ადამიანური ფორმები ადამიანის ხასიათის საუკეთესო თვისებებსაც განასახიერებდა.

ჩვენამდე მოღწეულია შემდეგი უნიკალური ქანდაკებები, როგორცაა მირონის – „ბადროს მტყორცნელი“, ლისიპეს – „აპოქსიომენი“, პოლიქლეტის შუბოსანი – „დორიფორი“, დიადუმენი („ყმანვილის ტანი“), უცნობი ავტორის – გამარჯვების „ნიკეს“ ქანაკებები [1].

მირონის „ბადროს მტყორცნელში“ გასაოცარი სიზუსტითაა გადმოცემული მოძრაობა, რომელშიც იგრძნობა აქტიური, გამირული მოქმედება, ადამიანის ძალა და ულამაზესი აღნაგობა [1].

პოლიქლეტმა შექმნა მთელი რიგი ქანდაკებები, რომლებითაც განასახიერა ადამიანის სხეულის ნაწილების იდეალური და სრულყოფილი თანაფარდობა. მისი შიშველი ქაბუკის „დორიფორის“ დიდებული და თავისუფალი პოზა გამოხატავს მამაცობას და ნათელსულს, სამშობლოს დამცველ მეომარს და მოქალაქეს. პოლიქლეტის ამ ნახელავს „კანონი“ ეწოდა, როგორც მოდელსა და ნიმუშს სხვა მოქანდაკისათვის. პოლიქლეტის პრინციპი იყო იდეალური ფორმის ძიება და ამისათვის ბუნების გარდა პროპორციის კანონს მიმართავდა.

„დორიფორისაგან“ განსხვავებით „დიადუმენი“ – ბიჭუნა, რომელიც ირთვება გამარჯვებულის გვირგვინით, გამოირჩევა უფრო დახვეწილი პროპორციებით, მსუბუქი მოძრაობით და დიდი შთაგონებით; თვალსაჩინოდ წარმოგვიდგენს ადამიანის სხეულის მშვენიერებას. ის იმდენად დახვეწილია და ბუნებრივია, რომ თითქოსდა, სადაცაა ამოძრავდება.

ლისიპეს გამარჯვებული გმირი – „აპოქსიომენი“ ათლეტური

აღნაგობის მეომარია, რომელიც ტანზე მიმხმარ ქვიშას ინმენდს და მზადაა კვლავ ბრძოლაში ჩაებას.

ფრთოსანი „ნიკეა“, რომელიც გაშლილი ფრთებით ეშვება ციდან, ტოვებს უწონობის, სხეულის ჰაეროვნების, გრაციის შეგრძნებას. „ნიკეა, რომელიც იხსნის სანდალს“ ეს არის ბრწყინვალე რელიეფი, დამუშავება არის რბილი, ნაზი და მნახველში ინვეეს ლირიულ გრძნობებს, ამ გრძნობას აძლიერებს ტანსაცმლის ნაკეცების ხაზები, რომლებიც თავის მხრივ მოძრაობას ხდის დახვეწილს, ცოცხალს და ბუნებრივს.

სხეულის სილამაზით აღფრთოვანებაში მოვყავართ ძველი ბერძნების აფროდიტებს. ფიგურის დახვეწილი პროპორციები, კონტურების მოქნილი ხაზები, ქანდაკების მასის რბილი დამუშავება, ჰარმონიული მოხდენილობა და გადმოცემა, პლასტიკური გადასვლის უფაქიზესი ნიუანსებია. ეს ყველაფერი მიმართულია მთავარი იდეის აღსანიშნავად – ადამიანის მშვენიერების განსაზღვრებად.

თანაზომიერებისა და ჰარმონიის შესანიშნავი ცოდნა, შესრულების უაღრესი სიზუსტე ახასიათებს ანტიკური ხანის საუკეთესო ნაწარმოებთ. მაგარამ სწორედ მაშინ, ბევრი ძიების შედეგად, მიხვდნენ მხატვრები, რომ არითმეტიკა და „საშუალო სიდიდეები“ არ შეიძლება წარმოადგენდეს შემოქმედებითი აღმაფრენისა და წარმოსახვის საფუძველს. ანტიკური ხანის ოსტატები უყოყმანოდ უვლიდნენ გვერდს სკულპტურის ან კიდეც სხვა კანონებს. ისინი უარს ამბობდნენ მიბაძვაზე და საკუთარი ესთეტიკური გემოვნებისდა მიხედვით ქმნიდნენ ახალსა და განუმეორებელს, როგორც სილამაზის პირველი აღმომჩენნი. მოქანდაკეებს იტაცებდა არა მარტო იდეალური ფორმა ადამიანის ჯანსაღი სხეულისა, არამედ პირველ რიგში გასულიერება სახისა, ადამიანის რთულ შინაგან სამყაროში ღრმად ჩანვდომის სურვილი. პოეტური სილამაზითაა გამსჭვალული პრაქსიტელის ქმნილებანი, მათში იგრძნობა უშუალობა, სიმსუბუქე და სიხარული – მისი „მომღიმარე ჰერმესი“ და სადა სილამაზით მომხიბვლელი „აფროდიტა-მილოსელი“, რომელიც ყმანვილქალური სინაზისა და სიმშვენიერის სწორუპოვარი განსახიერებაა [3, 19].

ტანადობის მშვენიერება. სხეულის სილამაზე, ტანდეგობა ძველი ბერძნების, ანტიკური ხანის ესთეტიკური მოძღვრების ფუძემდებლების და ესთეტიკის სხვა მეცნიერთა შეხედულებების გათვალისწინებით ადამიანის სხეულის მშვენიერების, ტანდეგო-

ბის განსზღვრისას შეგვიძლია გამოვყოთ შემდეგი მხარეები:

- ანტროპომეტრიული სწორი ტანადობა (მაგ. მიქელანჯელოს დაავითი);
- მონესრიგებულობა, გამართულობა (მაგ. ზევსის ქანდაკება);
- სიმეტრიულობა (მაგ. დორიფორის ქანდაკება);
- პროპორციულობა (მაგ. პოლიკლეტის დიადუმენი);
- ჰარმონიულობა (მაგ. ვენერა მილოსელი).

ადამიანის სხეულის სილამაზეს მრავალი თაობის მხატვრები და მოქანდაკეები აღუფრთოვანებია. დღესაც გვხვბლავს საბერძნეთისა და რომის ძველი მოქანდაკეების უკვდავი ქმნილებანი. გვაჯადოებს და გვაღელვებს ფორმების, ხაზების და პროპორციების სრულყოფა [4].

ტანადობა ადამიანის სხეულის სილამაზის ერთ-ერთი თვისებაა. მასთან დაკავშირებულია ჰარმონიული ფიზიკური განვითარება და სრულფასოვანი ჯანმრთელობა. ტანადობა გარეგნულად გამოიხატება ყოველი ადამიანის მიერ ტანის ჩვეული ვერტიკალური მდგომარეობის შენარჩუნების მანერაში. რაციონალურ ტანადობას აქვს აგრეთვე ესთეტიკური მნიშვნელობა [5].

ანთროპომეტრიული სწორი ტანადობის ნიშნებია: 1. სხეულის ნაწილების (თავის, ტანის, ქვედა კიდურების) ურთიერთგანლაგება საგიტალურ სიბრტყეში; 2. ხერხემლის პროფილი (გაზნეჟის სიდიდეები კისრის, მკერდისა და წელის არეებში); 3. საყოველთაოდ მიღებული, მართებულად, სწორად აგებული, როგორც სხეულის ცალკე რგოლები, ისე მთელი სხეული (მიქელანჯელოს „დაავითი“). ტანადობა ეს არის ლამაზი აღნაგობა, რომელიც გულისხმობს მხნე, ჰარმონიულ სხეულს.

ძველი ბერძნები თავისი მოღვაწობით ამტკიცებდნენ, რომ ვარჯიშით ადამიანს ეძლევა იმის საშუალება, რომ მისი სხეული იყოს მეტყველი და მშვენიერი (მირონის „ბადროს მტყორცნელი“).

როგორი პროპორციები ითვლებოდა ჰარმონიულად? სხვადასხვა ეპოქაში მის ირგვლივ იყო განსხვავებული შეხედულებები. ეს დამოკიდებული იყო იმ იდეალებზე, ადამიანის დანიშნულებაზე, რომელიც იმ ეპოქისათვის იყო დამახასიათებელი.

აქედან გამომდინარე სხვადასხვანაირი იყო წარმოდგენა ადამიანის სხეულის მშვენიერებაზე ძველ საბერძნეთში, ძველ ეგვიპ-

ტეში, ძველ სპარსეთში. შუა საუკუნეებში ჭარბ წონიანი სხეულები ითვლებოდა მშვენიერებად (რუბენსის ფერწერული ტილოები), ხოლო მეოცე საუკუნიდან კი სიგამხდრე მიიჩნის ეტალონად. აფრიკაში ზოგიერთ ტომებში მშვენიერებად სულ სხვა კომპონენტები მიაჩნიათ, მაგალითად, გახვრეტილი ტუჩები, განელილი ყელი, დაგრძელებული ყურის ბიბილოები და სხვა მსგავსი რამ. ადამიანის სხეულის მშვენიერებაზე განსხვავებული შეხედულებები სხვადასხვა ეპოქაში განპირობებული იყო იმ ღირებულებებით, რაც აღიარებული იყო იმ დროს არსებული საზოგადოების მიერ.

მოძრაობის კულტურა. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ესთეტიკური კომპონენტი, რომელიც ტანვარჯიშულ სახეობებს აკავშირებს ხელოვნებასთან არის მოძრაობის კულტურა. განსაკუთრებით მშვენიერია ადამიანის კარგად განვითარებული სხეული მოძრაობაში, როდესაც უფრო რელიეფურადაა გამოკვეთილი მისი სილამაზე, პლასტიკურობა და პროპორციულობა. მოძრაობის ისეთი დეტალების შესრულებით, რომლებიც კი არ განსაზღვრავენ შესრულების ტექნიკურ სრულყოფას, არამედ მხოლოდ ალამაზებენ ილეთს, ძირითადად ისინი აძლევენ სტიმულს და ტოვებენ თითქოს და უმნიშვნელო, ხანდახან შეუმჩნეველ შტრიხებს. შესრულების მონახაზი სადღაც მრგვალდება, სადღაც პირიქით ხდება კუთხოვანი და ა.შ. მართლაც და მტევნის მსუბუქი მოძრაობა, სულ ოდნავ შემობრუნებული თავი, აწეული ნიკაპით საერთოდ ფერს უცვლის მთელ ილეთს. შესრულება ხდება მეტყველი, გვერდებზე უფრო მსუბუქი და ძალდაუტანელი.

მოძრაობის კულტურა ეს არის:

1. შერწყმულობა, გადაბმულობა; 2. მოძრაობის შესრულების სრულყოფილი სურათი; 3. მუსიკის რიტმის და მუსიკის ნიუანსის ხაზგასმა, ტაქტში მოძრაობა, მუსიკის ხასიათის გადმოცემა; 4. მაღალტექნიკური მომზადებულობა; 5. მოძრაობის ავტომატიზაცია.

ნებისმიერი მოძრაობა ლამაზი და ჰარმონიულია თუ ტანის ნეობასა და კუნთების მოქმედებას შორის სწორი ურთიერთშეხება მისობაა. ჰარმონიული მოძრაობა ეს არის ზუსტი კოორდინაცია, ტექნიკურად დახვეწილი და გააზრებული მოძრაობა.

ესთეტიკურობის შემცველი მოძრაობები ზოგადად არიან ჰარმონიულნი, მსუბუქნი და თავისუფალნი (დაუძაბავი). ასეთი მოძრაობები იკვეთება ანტიკურ ქანდაკებებში: ეს არის ნიკეაფრთოსანი, ან ნიკეა, რომელიც იხსნის სანდალს, მისი მოძრაობები

არის თავისუფალი, დაუძაბავი, ჰაეროვანი; ეს არის ნიკეა ციდან გარდმოსული, აქ შეიგრძნობა ცეცხლოვანი ფრენა; ხოლო რენესანსის ეპოქის ფერწერულ ტილოებში – ბოტიჩელის „ვენერას დაბადება“, „გაზაფხული“.

მოძრაობის კულტურა ფართო მცნებაა და შეიძლება გამოვყოთ შემდეგი მახასიათებლები:

მოძრაობის სიზუსტე; მოხერხებულობა; მოქნილობა; მოძრავუნარიანობა; კოორდინაცია; რეაქციის სისწრაფე; ამპლიტუდა; სიმსუბუქე; შეთანხმებულობა; რიტმულობა

აკრობატულ ვარჯიშებში სხეულის ცალკეულ ნაწილებს, მთლიან პოზას და მდგომარეობას წარედგინება სპეციალური მოთხოვნები არა მარტო მათი ბიომექანიკური მიზანშეწონილობით, არამედ ესთეტიკური მოსაზრებებითაც. ტანვარჯიშულ სახეობებში ფასდება ვარჯიშთა კოორდინაციული სირთულე და გარეგანი მოტორიკები, როგორცაა ფაზების სიზუსტე, დარწმუნებულობა, ძალდაუტანლობა, თავისუფალი მოქმედება, სილამაზე და სხვა.

მუსიკისა და მოძრაობის შესაბამისობა. ტანვარჯიშული სახეობების ესთეტიკურობა გამოიხატება მუსიკასთან კავშირით და მუსიკისადმი მოძრაობის დაქვემდებარებაში. ჯერ კიდევ ორი საუკუნით ადრე დიდი ფრანგი მუსიკოსი და კომპოზიტორი ჟაკ დალკროზი მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ნებისმიერ მუსიკალურ ტაქტზე და რიტმზე შესაძლებელია მოძრაობის შეთანხმება [6].

სწორად შერჩეული მუსიკალური ფონი ან მუსიკალური ნაწარმოები და მასზე აგებული აკრობატული კომპოზიცია ესთეტიკურობის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი ფაქტორია. ცნობილია, რომ მუსიკას მელოდიის და რიტმის საშუალებით შეუძლია გადმოსცეს ადამიანის განცდები; სიყვარული, სიხარული, ოცნებები, ვნებები, სინაზე, გმირობა და ა. შ. მუსიკას ასევე შეუძლია გადმოგვცეს ბუნების სურათები, ისტორიული ამბები, ეროვნული დღესასწაულები და სხვ.

მუსიკა, რა ჟანრისაც არ უნდა იყოს, იმისდა მიხედვით თუ რა ხასიათისაა (ცნობილია, რომ მუსიკას გააჩნია ხასიათი), რა ემოციებს გამოხატავს, იგი პირობითად შეიძლება დავყოთ შემდეგ სახეობად: გმირული; ტრაგიკული; ლირიკული; ექსპრესიული; მხიარული; რომანტიკული.

როდესაც მოძრაობის კულტურა არის დახვეწილი, ხოლო შესრულების ტექნიკა მაღალი, სპორტსმენს შეუძლია გადმოსცეს იგივე განწყობები, რაც დევს მოცემულ მუსიკალურ ნაწარმოებში.

გმირული ხასიათის მუსიკის დროს მოძრაობები შესაბამისი ხასიათისაა: ენერგიული, ექსპრესიით სავსე, დიდი ამპლიტუდით. ასე მაგალითად, პეტრე ჩაიკოვსკის „პირველი საფორტეპიანო კონცერტის“ მუსიკის ხასიათს ბრწყინვალედ გამოხატავს აკრობატული ვაჟთა ოთხეული.

თუ მუსიკა არის ლირიკული, მოძრაობაც ნაზი და ლირიკულია. იგი არ უნდა იყოს მკვეთრი და ძალისმიერი, სასურველია უფრო მომრგვალებული კონტურების გამოკვეთა. ასეთ მუსიკაში სხეულის თითოეული ნაწილის (თავი, ტორსი, ფეხის ცერი, ხელის მტევანი და თითები) სულ მცირე მოძრაობასაც კი ენიჭება დიდი მნიშვნელობა (ვივალდის „ნელინადის დროები“ – შემოდგომა).

მხიარული ხასიათის მუსიკა ხშირ შემთხვევაში არის სწრაფი ტემპის და პოზიტიური. ამიტომაც, მოძრაობები სრულდება აქტიურად, ენერგიულად და გამოხატავენ სიხარულს, დადებით ემოციებს (შტრაუსის – „რადეცკის მარში“).

რომანტიკული მუსიკა, როგორც წესი, ასოცირდება სიყვარულთან, ბედნიერებასთან, სიხარულთან, სიკეთესთან და სხვა დადებით ქმედებებთან; სწორედ ასეთ ემოციებს გამოხატავენ სპორტსმენები მოძრაობითი მოქმედებებით.

გოგონათა წყვილების და სამეულების მუსიკალური ფონი არის ისეთი, რომ მეტ-ნაკლებად წარმოჩინდება ქალური ხასიათი, მდედრის ბუნება; ხოლო, ვაჟთა წყვილებისა და ოთხეულების კომპოზიციები გმირული, ენერგიულ-ექსპრესიული მუსიკალური ფონით გამოირჩევა. რაც შეეხება შერეულ წყვილს (გოგონა და ვაჟი) – მათი მუსიკა უმეტესწილად არის რომანტიკული, დრამატული, რაშიც გამოიხატება ქალისა და მამაკაცის ბუნებრივი ურთიერთდამოკიდებულება – სიყვარული, კონფლიქტი, თანადგომა, მშვიდობა და სიცოცხლის მარადიულობა.

ბოლო ხანებში ძალზედ პოპულარული გახდა ფოლკლორული მუსიკის გამოყენება მუსიკალურ ფონად. ხალხური მუსიკის გამოყენებისას მოძრაობები ისე არის აგებული, რომ მასში გადმოცემულია მთავარი ემოციური შინაარსი, რაც მოცემულ ხალხურ მუსიკაში დევს. ზოგიერთ ხალხურ მუსიკაში მთავარია დინამიკური მხარე, ან რიგ შემთხვევაში სჭარბობს მელოდია, ჰარმონია და დინამიკური შუქ-ჩრდილების ცვლა. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ტანმოვარჯიშეები კარგად ერკვევიან მუსიკის სტრუქტურაში, მის აქცენტებსა და ტემპში. მაგალითად, ქართული ხალხური ცეკვა

„ხორუმის“ მუსიკის ემოციური შინაარსი ასოცირდება ვაჟკაცობასთან, გმირობასთან, სამშობლოს სიყვარულთან და დაცვასთან. აღნიშნულ მუსიკას აკრობატები იყენებენ ვაჟთა ოთხეულების კომპოზიციებში და ბრწყინვალედ ასრულებენ მას. ან კიდევ ქართული ხალხური ცეკვა „ლაზური“, რომლის ბუნება ახლოს დგას ნაზი და ამავე დროს უშიშარი გოგონების ბუნებასთან. გოგონათა აკრობატული სამეულები სრულად და ხატოვნად გადმოსცემენ იმ სულისკვეთებას, რაც ამ ცეკვასა და მუსიკაში დევს. ქართული ხალხური ცეკვები და მელოდიები კიდევ ერთი ესთეტიკური შტრიხია აკრობატულ კომპოზიციებში. საერთაშორისო ასპარეზზე ასეთი კომპოზიციები თავისი ფოლკლორული მუსიკით, საცეკვაო მელოდიისა და სიმღერის გამოყენებით უფრო კოლორიტულად და ორიგინალურად წარმოჩნდება.

ფერები. ფერების ხასიათი და შესაბამისობა. ტანვარჯიშული სახეების ერთ-ერთი ესთეტიკური კომპონენტი არის სპორტსმენის კოსტიუმი („კუპალნიკი“); როგორ გამოიყურება, რა ფერისაა, შეეფერება თუ არა იგი კომპოზიციის სურათს, სპორტსმენის ფსიქოლოგიურ ტიპს, ასაკს, ტემპერამენტს. ყველა ეს ჩამოთვლილი მომენტი თუ კარგად არის გააზრებული, კომპოზიცია კიდევ უფრო კოლორიტული და სანახობრივი ხდება. სპორტსმენის კოსტიუმი იმდენად მნიშვნელოვანი კომპონენტი გახდა ესთეტიკურობის და არტისტულობის თვალსაზრისით, რომ იგი ფასდება მსაჯთა ცალკე ბრიგადის მიერ.

ტანვარჯიშის კოსტიუმში ნამყვანი შტრიხი არის ფერი. მას, როგორც მრავალი მეცნიერი და ხელოვნებათმცოდნე ამტკიცებს, გააჩნია დიდი ფსიქოლოგიური დატვირთვა. რის შესახებაც ვ. კანდინსკი წერდა – „სამყაროში გამოვლინდება ფერის ფსიქოლოგიური ძალა, რომელიც სულის ვიბრაციას ბადებს“ [7, 33]. მას გააჩნია მრავალი თვისება, მაგალითად – ხასიათი, შინაარსი და სხვა ოპტიკური თვისებები.

ნ. ნიუბერგი და ვ. კანდინსკის [7, 10] მიხედვით ფერებში ჩვენ ვანსხვავებთ სამ თვისობრივ ნიშანს: პირველ რგში ეს არის საღებავის ფერი: ლურჯი, მწვანე, წითელი, ყვითელი და ა.შ. შემდგომ ფერის სინათლე – ნებისმიერი ფერი შეიძლება გავხადოთ მუქი, ან უფრო ნათელი ისე, რომ არ შევუცვალოთ სპეციფიკური ხასიათი. მაგალითად, მუქი მწვანე და ღია მწვანე წარმოადგენენ იმავე მწვანე ფერის ჩრდილის ნაირსახეობებს, თუმცაღა განსხვავდებიან სინათლის ინტენსივობით. მესამე ნიშანი – საღებავის ინტენსივობა –

ფერში შეიძლება განვასხვაოთ მისი შინაარსი, ძალა, რომელიც იცვლება სინათლის ინტენსივობის მიხედვით (სანამ ის არ გაბაცდება). ინტენსიურ ფერში წამყვანი არის პიგმენტი. სინათლის შეცვლის გარეშე პიგმენტის საშუალებით ფერი შეიძლება იყოს ფერადი ან ბაცი, ნაცრისფერი, ე. ი. იცვლება ფერის ინტენსივობა. ნ. ნიუბერგი წერდა, რომ „ჩვენი ცნობიერებით, საღებავის მახასიათებლებს შორის ფერი არის ერთ-ერთი ადვილად გამოკვეთილი კომპონენტი, და მის, როგორც განსაკუთრებულ თვისებას თითქმის ყველა მკვლევარი აღნიშნავს“ [10, 238].

ფერები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან თბილი და ცივი ტონალობით. როგორც ვ. კანდინსკი თვლიდა, რომ ფერი შეიძლება იყოს ცივი, ამასთანავე ნათელი ან ბნელი და თბილი – ასევე ნათელი და ბნელი [7, 43].

მხატვართა შორის თბილი ფერების თაყვანისმცემლები იყვნენ: ტიციანი, რუბენსი, რემბრანდტი, კლოდ მონე, რენუარი, ედგარ დეგა; ხოლო ცივი ფერებისა – ბოტიჩელი, ტინტორეტო, პარჯიმიანი, კრანახი და ა.შ.

როგორც მუსიკა კარნახობს სპორტსმენის მოძრაობის ხასიათს, ასევე ფერი მოქმედებს მოძრაობაზე, კავშირშია მუსიკასთან და გავლენას ახდენს კოსტიუმის დიზაინზე. ჯერ კიდევ ანტიკურ ხანაში ცნობდნენ მუსიკისა და ფერის ურთიერთკავშირს. არისტოტელეს გამონათქვამიდან გამომდინარე – ფერისა და მუსიკის შესაბამისობა მხატვრული გამომსახველობის საშუალებების დასახვეწად თავის თავში ინახავს ახალ შესაძლებლობებს [9].

ცნობილმა ფიზიკოსმა ისააკ ნიუტონმა, როდესაც შუშის პრიზმით მზის სხივის გარდატეხით მიიღო ფერთა სპექტრი, გაუჩინდა აზრი, რომ არსებობს მზის სხივის სპექტრსა და მუსიკალურ ოქტავას შორის მთლიანობა და ერთიანობა [13, 9].

მუსიკის ხმისა და ფერის შესაბამისობა-ერთობლიობას შეუძლია გაზარდოს ის საინფორმაციო წყარო, რომელსაც ადამიანი იღებს, რადგან მუსიკაც და ფერიც ადამიანზე ზემოქმედებენ ერთად და ერთობლივად [13, 63].

ვ. კანდინსკი სხვადასხვა ფერს უსადაგებდა მუსიკალურ ინსტრუმენტებს, ანუ რომელი ფერი როგორი მუსიკის ასოციაციას იწვევდა მასში. იგი თვლიდა, რომ თბილი ფერები მიილტვიან მაყურებლისკენ, ხოლო ცივი ფერები კი შორდებიან.

ხელოვნებათმცოდნეების, ესთეტიკოსების აზრით ყოველ სა-

ღებავს გააჩნია შესაბამისი ხასიათი, რაც დაკავშირებულია გარკვეულ გრძნობასთან. მაგალითად, ნითელი ფერი დაკავშირებულია მხიარულ, ენერგიულ განწყობასთან; შავი – ტრაგიკულთან; მწვანე – რომანტიკულთან; ლურჯი – ლირიკულთან; ყავისფერიდ-რამატიკულთან; ყვითელი – განონასწორებულთან და სილალესთან; თეთრი – ამადლებულთან [7,13.]

ანსხვავებენ ლოკალურ და ტონალურ ფერებს [13].

ლოკალური ფერები იგივე ძირითადი ფერებია (ნითელი, ყვითელი, მწვანე...), ხოლო ფერის ტონი, ტონალობა არის ფერში სინათლის ინტენსივობის ცვალებადობა. ტონალობა ყველაზე კარგად გამოხატეს XVIII-XIX საუკუნის მხატვრებმა, განსაკუთრებით იმპრესიონისტებმა (რენუარი, კლოდ მონე, ედუარდ მანე, ედგარ დეგა, ვინსენტ ვან გოგი, პოლ გოგენი, მოდილიანი).

მაღალი ესთეტიკური გემოვნების შთაბეჭდილების დასატოვებლად დიდი მნიშვნელობა აქვს ფერთა შეხამებას. ამ დროს არ უნდა დაიკარგოს ფერის ხასიათი, ტონალობა და ლოკალურობა. კონტრასტულის შეხამებისას არ იკარგება ფერის ლოკალურობა, რადგან ფერი არის მკაფიო, ძლიერი და მყარი. ისინი მყვირალა ფერებია და აძლიერებენ კონტრასტებს.

გარეგნობა. ადამიანის გარეგნობა, ჩაცმა-დახურვა, თმის ვარცხნილობა, სამკაულები, აქსესუარები, კოსმეტიკა, სიარული და საუბრის და ქცევის მანერები გარკვეულ შთაბეჭდილებებს ქმნის ამა თუ იმ პიროვნებაზე.

ესთეტიკურ მომხიბვლელობაში გადამწყვეტი ფაქტორია ჩაცმულობა – ტანმოვარჯიშის კოსტიუმი („კუპალნიკი“). თუ ზემოაღნიშნულ ფერთა თვისებები, სპორტსმენის ფსიქოლოგიური ტიპაჟები და მათი ასაკი სწორად და გონივრულად არის გათვალისწინებული, მაშინ ჩაცმულობა მართლაც საოცარ ეფექტს მოახდენს. ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს, რომ ჩაცმა-დახურვა ადამიანს უნდა ემსახურებოდეს და მის მშვენიერებას უწყობდეს ხელს.

ესთეტიკოსების აზრით ტანსაცმელმა უნდა გამოკვეთოს ადამიანის სილამაზე და მისი სულიერი სიმდიდრე. იგი უნდა იყოს თავისუფალი, არ უნდა ბოჭავდეს და ფარავდეს სხეულს. მან უნდა გამოამჟღავნოს სხეულის მოცულობით-პლასტიკური სტრუქტურა და ხაზი გაუსვას სხეულის ფორმას.

ესთეტიკურია და მეტად სანახაობრივი, როდესაც სპორტსმენის კოსტიუმის ფერი ან ნახატი შეესაბამება კომპოზიციის ხასი-

ათს, მუსიკალურ თანხლებას, მოძრაობებს და იდეას. მაგალითად, ცისფერი ან თეთრი კოსტიუმი კარგად აღიქმება ლირიკული ხასიათის მუსიკალური ნაწარმოების თანხლებისას. სპორტსმენის მოძრაობა და გადაადგილება ასევე შეესაბამება მუსიკის ხასიათს და ჩანაფიქრს – კომპოზიციის იდეას; ნითელი კოსტიუმი შეესაბამება მხიარულ, მჩქეფარე ხასიათის მუსიკალურ ნაწარმოებს. ასეთივე განწყობას ტოვებს მოძრაობაც. გმირული ხასიათის მუსიკალურ ნაწარმოებს შეესაბამება შავი, ყავისფერი კოსტიუმი, მოძრაობა კი – დინამიური და ენერგიული. ჩაცმულობის არჩევასას კოსტიუმი ზედმეტად არ უნდა იყოს.

უ. ჰოგარტი [12] წერდა: „იმისათვის, რომ ტანსაცმლის სიჭრელემ არ დაარღვიოს ჭეშმარიტი ნაირფეროვნების შთაბეჭდილება, გადაჭარბებულისგან თავის დასაცავად, საჭირო ხდება მოვიშველიოთ უბრალოება, რომელიც ხშირად გამოიყენება ისე დახელოვნებულად, რომ ბუნებრივი სილამაზე კიდევ უფრო მოგებული რჩება“ [12, 160].

ესთეტიური მომხიბვლელობის კიდევ ერთი შტრიხია ვარცხნილობა, რომელიც გარკვეულად ქმნის დადებით განწყობას და, რაც მთავარია, მისით მთავრდება კომპოზიციის მხატვრული იდეა. ვარცხნილობა იმდენად მნიშვნელოვანია ტანმოვარჯიშის მხატვრული სახის შექმნაში, რომ იგი ფასდება არტისტულობის მსაჯთა ბრიგადის მიერ. ვარცხნილობა პოზიტიურად განაწყობს მაშინ, როდესაც სპორტსმენის სქესი, ასაკი, ტემპერამენტი მისადაგება კომპოზიციის სურათს და მუსიკალურ ფონს.

ხელოვნებათმცოდნე და მკვლევარი უ. ჰოგარტი [12] ვარცხნილობაზე წერდა: „თმები, რომელიც არის მორთულობის ერთ-ერთი ელემენტი, მომხიბვლელია თავისი ბუნებრივი ფორმით ან პარიკმახერის ხელოვნებით. არაჩვეულებრივად ლამაზია თმის ბუღულა. ტალღები და სხვადასხვაგვარად ჩანყობილი და ბუნებრივად ჩახვეული, ჩანწული კულულები თვალს ახარებენ, ანიჭებენ სიამოვნებას განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ისინი ჰაერის მცირე ნაკადსაც კი მოჰყავს მოძრაობაში“ [12, 132].

მაკიაჟის მცირე შტრიხები ასევე გარკვეულად ეხმარება სპორტსმენს ესთეტიკურ მომხიბვლელობაში, მით უმეტეს თუ დაცულია ზომიერება, არ არის ბანალური და გადაჭარბებული. ზომიერების დაკარგვა ნებისმიერ საკითხში მიგვანიშნებს დაბალ ესთეტიკურ გემოვნებაზე. ამისათვის, უნდა ვიყოთ ძალიან ფრთხილი და არ გადავაჭარბოთ. ვარცხნილობაც და მაკიაჟიც ესთეტიკური

კომპონენტებია და ფასდება მსაჯების მიერ (ტანვარჯიშული აკრობატიკის საშეჯიბრო წესები 2013-2016 წწ.).

მოძრაობის გამომსახველობა. კომპოზიციის ესთეტიკური ფასეულობის შესაქმნელად ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია მოძრაობის გამომსახველობა. იგი არის ადამიანის უნარი მოქმედებებში გამოხატოს გარკვეული ემოციური მდგომარეობა.

გამომსახველობა – ეს არის სპორტსმენის ქმედება მიიტანოს მაცურებლამდე ფიზიკური მოძრაობების შინაარსი სხეულის ენით, მიმიკით, ჟესტით და სხვა საშუალებებით. ამავდროულად, იგი უნდა შესრულდეს ესთეტიკურად, ემოციურად და დაუძაბავად.

გამომსახველობა ეს არის: მაღალი ტექნიკა, მოძრაობების მაღალი სკოლა, ელეგანტურობა და დიდი ამპლიტუდა ნათლად გამოხატული ემოციური შინაარსით.

გამომსახველობა მჭიდრო კავშირშია ტექნიკასთან. როდესაც ტანვარჯიშის ტექნიკა არის სრულყოფილი, მას შეუძლია იმოძრაოს მყარად, თავისუფლად, ხატოვნად და ემოციურად დაიხარჯოს ბოლომდე. მაღალი გამომსახველობისთვის საჭიროა, რომ მოძრაობები, ილეთები მიყვანილი იყოს ავტომატურ დონემდე.

გამომსახველობას აძლიერებს სახის მიმიკური მოძრაობები: ფართოდ გახეხილი თვალები, ანეული წარბები გაოცების და სიბრაზის დროს შეკრული წარბები, სიხარულის დროს – ფართე ღიმილი და ა.შ. [12].

კომპოზიციის ესთეტიკური მხარეები. რაც შეეხება თვით კომპოზიციას, მისი ესთეტიკური კომპონენტებია:

- ელემენტების სირთულე და რაოდენობა;
- ელემენტების მრავალფეროვნება და ორიგინალურობა;
- რთული ელემენტების თანაბარი განლაგება;
- ეფექტური დასაწყისი და დასასრული;
- ხალიჩაზე გადაადგილება და მისი სრული „დაფარვა“;
- შესაბამისი მუსიკალური თანხლება;
- მენეჯილეების მიერ შეთანხმებული მოძრაობების და ილეთების შესრულება;
- მუსიკალური თანხლების ხასიათის შესაბამისი ვარჯიშები;
- მუსიკალური ტემპის დაცვა;
- არტისტიზმის ყველა იმ კომპონენტის შესრულება, რაც მოცემულია საშეჯიბრო წესებში.

ცხადია, რომ ჩამონათვალში მოცემული მასალა არასრულია და შემოკლებულია, რადგანაც კომპოზიციებში მრავალი ნიუანსია, რაც ტანვარჯიშულ სახეებს ესთეტიკურად ამდიდრებს და ხდის მიმზიდველს.

სპორტის მშვენიერების სპექტრი, მათ შორის ტანვარჯიშულ სახეებში, იშლება ისე, რომ მოიცავს ყველა იმ ესთეტიკურ კატეგორიებს, რომლებსაც სწავლობს ესთეტიკა, ცხადია მცირედი სახეცვლილებით და სპეციფიკით. იგი მდგომარეობს სპორტსმენის ტანადობაში, მოძრაობის კულტურაში, მუსიკისა და მოძრაობის შესაბამისობაში, ფერებისა და მუსიკის ურთიერთობაში, გარეგნობაში, გამომსახველობასა და კომპოზიციის ესთეტიკურ მხარეებში.

ესთეტიკური აღქმისათვის ადვილი მისაწვდომია ადამიანის სახის გარეგნული მშვენიერება. ადამიანის გარეგნული ესთეტიკა – სხეულის სწორი, ჰარმონიული მოხდენილობა, ესთეტიკური უბრალოება, ძალდაუტანებელი და მაღალტექნიკური მოძრაობები, მათი შესრულების სიმსუბუქე და სისწრაფე, სხეულის პლასტიკური გამომსახველობა ითვლება მშვენიერების, სილამაზის, ტკბობის დამახასიათებელ ნიშან-თვისებად.

განსაკუთრებით მშვენიერია ადამიანი მოძრაობაში. რაციონალური ტანადობა, შეთანხმებული მოძრაობა, ძალის თანაფარდობა, რიტმის დინამიკურობა, სიჩქარეთა ცვლა და სწორი მოძრაობითი მოქმედების სხვა ნიშნები ინვევენ ესთეტიკურ გრძნობებს, გვანიჭებენ სიხარულს, კმაყოფილებას.

ფერების და მუსიკის შეხამება მოვარჯიშის მოძრაობებთან – ეს კომპონენტი ანვითარებს ესთეტიკურ გემოვნებას და კიდევ უფრო მიმზიდველს ხდის ტანვარჯიშულ სახეებს. ტანმოვარჯიშის მიერ სხეულის პლასტიკური ენით მიზანსცენის, ყველა იმ ემოციების გადმოცემა, რაც მოცემულია მუსიკაში და ქორეოგრაფიულ მონახაზში, ტანვარჯიშულ სახეებს აახლოვებს ხელოვნებასთან, რის საფუძველზეც შეგვიძლია, ვუნოდოთ და მოვიხსენიოთ, როგორც სპორტის ესთეტიკური და მხატვრული სახეები.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გელოვანი, მარად ცოცხალი ხელოვნება, გამომცემლობა „ხელოვნება“, თბილისი, 1980.
2. კონენკოვი ს., ადამიანის სილამაზე, წიგნში: ყოფაქცევის ესთეტიკა, „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1965.

3. ჟუკოვა რ., „მოვდიდვარ ლამაზი“, წიგნში: ყოფაქცევის ესთეტიკა, „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1965.
4. ძაგანია გ., ფიზიკური აღზრდისა და სპორტის ისტორია, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2004.
5. ჯიბლაძე გ., ესთეტიკური აღზრდის პრინციპები, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1980.
6. Добровольская Г. Н., Танец, Пантомима, Балет, Ленинград, 1975.
7. Кандинский В. В., О нем, Государственная Третьяковская галерея, Москва, 1989; О духовном в искусстве, Мюнхен, 1912.
8. Кох И. Э., Основы сценического движения, „Искусство“, Ленинград, 1962.
9. Леонтьев К., Музыка и цвет, „Знание“, Москва, 1961.
10. Ньюберг Н. Д., Опыт построения тела цветовых ощущений при заданном освещении, всесоюзный электротехнический институт, Москва, 1928.
11. Сараф М. Я., Столяров В. И., Введение в эстетику спорта, „Физкультура и спорт“, Москва, 1984.
12. Хогарт У., Анализ красоты, „Искусство“, Ленинградское отделение, 1987.
13. Цойгнер Г., Учение о цвете, Москва, 1971.

Nely Papukashvili

Doctoral Student, Georgian Technical University, Social Scientific Department of the Business-Engineering Faculty

The Esthetical Importance of Sport

Summary

The specter of beauty of summary sport including acrobatic type is spread so as it involves in all aesthetic categories which aesthetic studies and of course with some changes and specification. It exists in sportsman's form, in movement culture, in music and movement accordance, in contact with colours and music, in aesthetic spheres of images and composition.

For perceiving of aesthetics is simple to access the beauty of a

human's appearance. Aesthetics of a man's appearance – a body's straight, harmonic beauty, aesthetic simplicity, natural and ultratechnical movements, acting them lightness and quickness, body's plastic depiction is considered to be a typical sign of taking delight of beauty.

A human is especially wonderful in movement. Rational form, coincident movement. Equality of strength, rhythmic dynamics, changes of quickness and other signs of relevant movement causes aesthetic feelings, gives us merriment and pleasure.

Matching colours and music to movements of a sportsman – this component develops aesthetic taste and makes acrobatics more attractive. Expressing all emotions, goals made with a sportsman's plastics, which is in music and choreography shape, makes acrobatic types closer to art and with the base on it, we can call and say as aesthetic and fiction types of sport.

დოდო ქუმბურიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

საიმონ-სეზაგ მონტეფიორეს ნაშრომი – „პოტიომკინი“

საიმონ-სეზაგ მონტეფიორეს ნაშრომის – „პოტიომკინი“ ინგლისური სათაურია – „Potemkin: Catherine the Great's Imperial Partner“. ის ლონდონში დაიბეჭდა 2000 წელს, 2003 წელს კი მოსკოვში, გამომცემლობა „ვარგიუსმა“ გამოსცა. ავტორი ცნობილი ისტორიკოსი და მწერალია (დაიბადა 1965 წელს, ლონდონში), ეკუთვნის ბეტსელერებად ქცეული თხზულებები, რომელთა შორის არის წიგნები სტალინზე, ასევე: „მიასნიკოვების დინასტია“ (ავსტრალია, 2005), „ურჩხული, სახელად მარქსი“ (დიდი ბრიტანეთი, 2005), „წითელი მუმია ჯერ კიდევ ჩვენთანაა“ („დეილი მეილი“, დიდი ბრიტანეთი, 2005), „ბრძოლა, რომელსაც ისტორიაში ბადალი არ მოეპოვება“ („დეილი-მეილი“, 2006), „რუსეთი რუსული და რუსეთი საბჭოური“ („თაიმსი“, 2006), „ლენინი არაფრით იყო უკეთესი სტალინსა და ჰიტლერზე?“ („ვაშინგტონ პოსტი“, აშშ, 2007), „სახელმწიფო გენოციდი“ („ნიუ-იორკ თაიმსი“, აშშ, 2007) და სხვ.

მონტეფიორეს კალამს ეკუთვნის ასევე რომანები: „საშენკა“ და „ზამთრის ერთი ღამე“. წიგნი – „პოტიომკინი“ დაჯილდოებულია სემიონ ჯონსონის, დეფ კუპერისა და მარშის პრემიით საუკეთესო ბიოგრაფიული თხზულებისათვის. „სტალინი, წითელი მონარქის კარი“ და „ახალგაზრდა სტალინი“ ნომინირებულია პრესტიჟული ჯილდოებით: ბრიტანული პრემიით – „წლის საუკეთესო ისტორიული წიგნი“, ასევე ბრიტანული კოსტის პრემიით, გაზეთ „ლოს-ანჯელეს თაიმსის“ პრიზით საუკეთესო ბიოგრაფიული წიგნისათვის, ფრანგული პრემიით – საუკეთესო პოლიტიკური ბიოგრაფიისათვის და ავსტრიული კრეისკის პრიზით.

ბრიტანელი ისტორიკოსი, ჟურნალისტი და მწერალი ისტორიის ფილოსოფიის დოქტორია, კითხულობს ლექციებს კემბრიჯის უნივერსიტეტში. საბჭოთა კავშირში ხშირად ჩამოდიოდა და რუსეთის ისტორიის საუკეთესო სპეციალისტად ითვლება. რამდენჯერმე იყო საქართველოშიც. მისი სქელტანიანი წიგნი – „სტალინი, წითელი მეფის კარი“ თარგმნილია ქართულ ენაზეც (მთარგმნელები: მაია ჯიჯეიშვილი, ანა მაყაშვილი, ეკა მაჩიტაძე, ნათია მენაბდე), წიგნი 2012 წელს „ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობამ“ გამოსცა.

ნაწყვეტი „პოტიომკინიდან“ საინტერესოა როგორც ისტორიული ტექსტი, გრიგოლ პოტიომკინის პოლიტიკური და პირადი ბიოგრაფიული ელემენტებით გაჯერებული. ჩვენთვის იგი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგან სწორედ ამ იმპერიული სულისკვეთების, პირადი განდიდებითა და იდეალიზმით შეპყრობილმა, ეკატერინა II-ის ფავორიტობით განდიდებულმა კაცმა, ვისაც ერთდროულად უნდა ებრძოლა ეკატერინას გულის მოსაგებად დარაზმულ სხვა ფავორიტებთან, ამასთან იმპერატრიცას გული ახალ-ახალი პოლიტიკური პროექტების გამნხორციელებით უნდა მოეგო, – დიდი როლი ითამაშა საქართველოს ისტორიაში. გეორგიევსკის ტრაქტატით მან პირველი ნაღმი ჩადო ქართული სახელმწიფოებრიობის არსებობაში. ტრაქტატის დადების წინაპირობები, გრიგოლ პოტიომკინისა და იმპერატრიცა ეკატერინა II-ის დამპყრობლური გეგმების რეალიზაცია, „ბერძნული პროექტი“, რომელიც მსოფლიო ბატონობაზე რუსულ ამბიციას წარმოაჩენდა, ავტორმა დოკუმენტურ-მხატვრული დამაჯერებლობით გადმოსცა. მისი მსჯელობა და ისტორიულ მოვლენათა თავისებური ინტერპრეტაცია მთლიანად ავტორის მიერ შესწავლილ საისტორიო წყაროებსა და საიდუმლო დოკუმენტებს ეყრდნობა. ის თავის საისტორიო ცოდნას ამატებს იმ ემოციურ მუხტს, რაც მიიღო ამ წყაროებით თუ რუსეთის იმ ადგილების მონახულებით, სადაც თამაშდებოდა პოტიომკინისა და მისი ფავორიტის – სრულიად არაორდინალური, უნიჭიერესი, უცბიერესი, უდიდესი ენრგისა და დაუმრეტელი ძიებებით აღსავსე, არარუსის, მაგრამ რუსული სახელმწიფოს უდიდესი პატრიოტის – ეკატერინა II-ის ურთიერთობის დრამა.

გრიგორი ალექსანდრეს ძე პოტიომკინი (1739-1791), **თავადი პოტიომკინ-თავრიდელი**, იყო კაცი, რომლის გარდაცვალებისას ეკატერინემ თქვა: „ის იყო ჩემი უძვირფასესი მეგობარი, გენიალური ადამიანი. მას ვერავინ შემიცვლის“. ე. წ. „ბერძნული პროექტი“,

1783 წლის ტრაქტატი, ყირიმის დაპყრობა – გრიგოლ პოტიომკინის გეგმით ხდებოდა. რუსეთის კავკასიური პოლიტიკის გააქტიურებაც მას ეკუთვნის. ხმები დადიოდა, რომ პოტიომკინი ეკატერინესთან საიდუმლო ქორწინებაში იმყოფებოდა. გაფრთხილებული ინფორმაციით, მათ ქალიშვილიც შეეძინათ, რომელიც პოტიომკინის ნათესავმა გაზარდა და მამის გვარიც მისცა. ფაქტობრივად, პოტიომკინი არასდროს დაქორწინებულა, ის 52 წლის ასაკში გარდაიცვალა, ოსმალეთთან ომის დროს. გარსევან ჭავჭავაძის პირადი მიმონერიდან ირკვევა, რომ ქართველ პოლიტიკოსებს სურდათ გრიგოლ პოტიომკინის ერეკლე II-ის ასულზე – ანასტასიაზე დაქორწინება, პოტიომკინისთვის საკუთარ მფლობელობაში ყაზბეგიდან ანანურამდე მდებარე არაგვისპირა მამულების გადაცემა, „მცირე როსიის“ სახელწოდებით. ამით ისინი გავლენიანი რუსი დიდებულის გულის მოგებას, რუსეთის მფარველობის ეფექტურობის გაძლიერებას იმედოვნებდნენ. ეს სურვილები ვერ განხორციელდა და ქართველთა იმედები ვერ გამართლდა.

რაც შეეხება ეკატერინა II-ეს, ის 1729 წელს დაიბადა პრუსიის ქალაქ შტეტინში, პომერანიაში (ამჟამად პოლონეთშია). მისი ნამდვილი სახელი და გვარია სოფიო ავგუსტა ფრედერიკა ანჰალტ-ცერბსტელი. მამა პრუსიის არმიის ფელდმარშალი, დედა კი დიდგვაროვანი, – (პეტრე III-ის დედის ბიძაშვილი), დანიის, ნორვეგიისა და შვედეთის სამეფო კარის შთამომავალი, ოლდენბურგების დინასტიის ფუძემდებელი გვარიდან იყო. 16 წლის დაქორწინდა 17 წლის რუსეთის ტახტის მემკვიდრეზე, – პეტრე III-ზე. იცოდა რამდენიმე ენა, გაცნობილი იყო ევროპულ განმანათლებელთა თხზულებებს, მოგვიანებით, ზოგიერთ მათგანთან მეგობრობდა კიდევ, მალე შეისწავლა რუსული ენა, ისტორია, ტრადიციები, მიიღო მართლმადიდებლობა (მანამდე იყო ლუთერანი), რითაც მაშინვე მოიგო რუსი დიდებულების გული. ურთულესი იყო მისი ურთიერთობა ქმართან, მისი პირველი შვილისა და ტახტის მემკვიდრის მამადაც კი ზოგჯერ რუსული წყაროები ასახელებენ არა პეტრე III-ს, არამედ ეკატერინეს მაშინდელ ფავორიტს, ს. ვ. სალტიკოვს. თავად ეკატერინეს ჩანაწერებიდან ჩანს, რომ პირველივე დღეებიდან ქმარი მას ათვალწუნებით ექცეოდა და დაუფარავი ურთიერთობა ჰქონდა სხვა ფავორიტთან. მალე ეკატერინას ქალიშვილი ანა შეეძინა, რომლის მამადაც პოლონეთის მომავალი მეფე, იმჟამად რუსეთის სამეფო კარზე მოღვაწე – სტანისლავ პონიატოვსკი მიაჩნდათ (ანა 2 წლის ასაკში გარდაიცვალა). ერთ-ერთი ფავორიტის-

გან – გრიგორი ორლოვისგან დედოფალს ვაჟი – ალექსი გრიგორე-
ვიჩი შეეძინა, რომელსაც ბობრინსკის გვარი მისცა (შემდეგში პავ-
ლე I-მა ძმას გრაფის ტიტული მიანიჭა). 45 წლის იმპერატრიცას
შვილად თვლიდნენ გრიგორი პოტიომკინის აღზრდილ ელიზავეტა-
საც. სხვათაშორის, ქართველ მეფეებს ამ ზნეობის ქალი მიაჩნდათ
ქრისტიანობისა და უმაღლესი მორალის დამცველად. იცოდნენ თუ
არა ერკლე II-მ და სოლომონმა მისი ეს საეჭვო ბიოგრაფია, ფავო-
რიტებისადმი ხელგაშლილობა და ზღვარდაუდებელი საქციელი,
არ ვიცით, თუმცა, ივარაუდება, რომ ასეთი ცხოვრების წესი, რაც
ევროპაშიც კი კრიტიკულად განიხილებოდა, არ შეიძლებოდა მათ-
თვის უცნობი დარჩენილიყო.

პოტიომკინი

ნაწილი მეხუთე. კოლოსი (1777-1783)

ბიზანტია

„მე მიმიწვიეს ზეიმზე, რომელსაც თავადი პოტიომკინი საკუ-
თარ ორანჟერეაში მართავდა. შესასვლელი კარის მოპირდაპირედ
მცირე ზომის, მეგობრობისადმი მიძღვნილი ტაძარი იყო მოწყობი-
ლი, ღმერთქალის ქანდაკებით, რომელსაც იმპერატრიცას ბიუსტი
ეჭირა.

კაბინეტი, რომელშიც იგი ვახშმობდა, მთლიანად მოფენილი
იყო კარვის ფორმის ჩინური ტაფტით.

სხვა პატარა კაბინეტში იდგა თვით იმპერატრიცას მიერ მო-
ქარგული მდიდრული ქსოვილით შემკული დივანი“.

შევალე დე კორბერონი. 20 მარტი, 1779.

როდესაც, 1453 წელს, თურქეთის სულთანმა, მეჰმედ მეორემ
კონსტანტინოპოლი აიღო, იგი წმინდა სოფიას სახელგანთქმული
ტაძრისკენ გაეშურა. უდიდესი ქრისტიანული სინამინდის კარიბჭის
წინაშე მან თავზე მიწა წაიყარა, უზენაესის მიმართ მოწინების ნიშ-
ნად და შევიდა.

ტაძარში მან დაინახა თურქი ჯარისკაცი, რომელიც იქიდან
მარმარილოს ფილის გამოტანას ცდილობდა. „რწმენის გამო ვიქ-
ცევი ასე“, აუხსნა ჯარისკაცმა. მუჰამედმა ის მახვილით განგმირა.
„თქვენთვის არის ტყვეები და მათი ქონება, განაცხადა მან, ქალა-
ქის შენობები კი მე მეკუთვნის“. ბიზანტიის დაპყრობის შემდეგ,

ოსმალები არ აპირებდნენ სამეფო ქალაქის მშენიერებაზე უარი ეთქვათ. თურქეთის ხანის, არაბეთის სულთნის, სპარსეთის ფადიშაჰის ტიტულებისთვის მუჰამედს ახლა შეეძლო დაემატებინა „ჩაისერ-ი-რუმ“: „რომის კეისარი“. ევროპელებისათვის ის მხოლოდ დიდი თურქი როდი გახდა: ამიერიდან მას ხშირად უწოდებენ იმპერატორს. ოტომანთა სახლმა მემკვიდრეობით მიიღო ბიზანტიის პრესტიჟი. „არავის ეპარება ეჭვი, რომ თქვენ რომაელთა იმპერატორი ხართ, – ეუბნებოდა მუჰამედ დამპყრობს კრიტიკელი ისტორიკოსი გიორგი ტრაპეზუნტიოსი 1466 წელს, – იმპერიის დედაქალაქის პატრონი, იმპერატორი, რადგან კონსტანტინოპოლი რომის იმპერიის დედაქალაქია, ხოლო ის, ვინც არის და გახდება რომის იმპერატორი, ის მთელი დედამიწის იმპერატორიცაა“.

ოსმალეთის იმპერია გადაჭიმული იყო ბალდადიდან ბელგრადამდე და ყირიმიდან კაირომდე; აღმოსავლეთ ევროპაში მას ეკავა დღევანდელი ბულგარეთის, რუმინეთის, ალბანეთის, საბერძნეთის და იუგოსლავიის ტერიტორია. მის მფლობელობაში იყო ისლამის მთავარი სინმინდეები მექადან და მედინადან დამასკოსა და იერუსალიმამდე, შავი ზღვა სულთნის „უმანკო ქალწულად“ რჩებოდა, ხოლო ხმელთაშუა ზღვისპირეთში, კვიპროსიდან ალჟირსა და ტუნისამდე, მისი ნავსადგურები ბატონობდნენ. ამ ინტერნაციონალურ იმპერიას თურქულს უწოდებდნენ, თუმცა, ჩვეულებრივ, ადმინისტრაციულ იერარქიაში ერთადერთი თურქი თავად სულთანი იყო, ხოლო მრავალეროვანი სახელმწიფოს სხვადასხვა სფეროში გამუსულმანებული სლავები, რომლებიც სამეფო კარის ზედა ეშელონს წარმოადგენდნენ, ჩინოვნიკები და იანიჩარები.

კლასების გაგება პრაქტიკულად არ არსებობდა: ოსმალეთის იმპერია მერიტოკრატიას, წარმოადგენდა, რომელსაც სულთნის სახელით ალბანელი გლეხების შვილები მართავდნენ. მნიშვნელობა მხოლოდ ერთ რამეს ჰქონდა – თითოეული ქვეშევრდომი, თვით მთავარი მინისტრიც კი, დიდი ვეზირი, სულთნის მონა იყო. მე-16 საუკუნის შუა ხანებამდე სულთნები ძლიერი, სასტიკი ლიდერები იყვნენ. მაგრამ თანდათანობით მართვის ბინძური საქმე დიდ ვეზირებზე გადავიდა. თავდაპირველად, იმის გამო, რომ მემკვიდრეობის კანონი არ გააჩნდათ, სულთნების ცვლა, უმეტეს შემთხვევაში, სისხლისღვრის გარეშე არ ჩაივლიდა. იმპერატორი თავიდან იშორებდა საკუთარ ძმებს, რომელთა რიცხვი ხანდახან რამდენიმე ათეულს აღწევდა. მათი მშვილდის ლარით დახრჩობა სიკვდილით დასჯის დელიკატური ფორმა იყო, სამეფო სისხლის დაღვრის გა-

რეშე. ბოლოსდაბოლოს, მონარქიულმა თვითგადარჩენის გრძნობამ ამ ბარბაროსულ ადათს ბოლო მოუღო, სასახლეებში პრინცებს საპატიო ტყვეების სახით ინახავდნენ, სხვადასხვა სიამოვნებებით გაბრუნებულებს და სიკვდილის შიშით ცოცხალ-მკვდრებს.

სახელმწიფოს მართვა დიდ ვეზირს ებარა, რომელიც ხშირად სლავური წარმოშობისა იყო, რომლის განკარგულებაშიც იყვნენ ორი ათასი სამეფო კარის მოხელე, მსახურები და 500 ალბანელი გვარდიელი. თითოეული წარჩინებულის, ფაშას (სიტყვა-სიტყვით „სულთნის ფეხები“) რანგი აღინიშნებოდა ცხენის კუდით, რაც თურქების მომთაბარე ცხოვრების გადმონაშთი იყო. ვეზირები მწვანე ფეხსაცმელსა და ჩალმებს ატარებდნენ, კარის მოხელები – ყვითელს, მოლები – ცისფერს. სულთნის სასახლე, სერალი, ბიზანტიის აკროპოლზე იდგა და ჩაკეტილი ეზოების გრძელ ჯაჭვს წარმოადგენდა, რომლებიც ერთმანეთთან ჭიშკრებით იყო დაკავშირებული. ეს ჭიშკრები, რომელთა შიგნითაც მართლმსაჯულება ტარდებოდა, ოტომონთა ძალაუფლების სიმბოლოდ იქცა: დასავლეთში იმპერიას მაღალი პორტას სახელით მოიხსენიებდნენ (ლათინური სიტყვისგან პორტა – ჭიშკარი).

იმპერატორთა ავხორცობა მემკვიდრეთა უზარმაზარი საცავის წყარო იყო. თუ ის სკოლა, რომელშიც იმპერატორთა პაჟებს, მომავალ ჩინოვნიკებს ამზადებდნენ, ალბანელებითა და სერბებით იყო სავსე, ჰარამხანა, სულთნის მემკვიდრეთა ამქვეყნად მოვლინების ადგილი, სავსე იყო თეთრყირმიზა, ცისფერთვალა სლავი ქალებით, რომელთა დიდი ნაწილი ყირიმის მონათა ბაზრიდან წამოესხათ. XVII საუკუნის ბოლომდე, რაც უნდა გასაკვირი იყოს, სამეფო კარის სახელმწიფო ენას სერბულ-ხორვატული წარმოადგენდა.

სულთანს ძველებურად ეკუთვნოდა შეუზღუდავი უფლება დასჯისა და შეწყალებისა და ის მას ფართოდ იყენებდა. წამიერი სიკვდილი სამეფო კარის ეტიკეტის შემადგენელ ელემენტს წარმოადგენდა. ბევრი დიდვეზირი თავისი სიკვდილით უფრო სახელგანთქმული გახდა, ვიდრე საქმეებით. მათ ისე უმოწყალოდ ხოცავდნენ, რომ მხოლოდ გაკვირვებას იწვევს, რატომ იყო ეს პოსტი ასეთი სანუკვარი ოტომანთა ჩინოვნიკებისათვის. სასიკვდილო განაჩენები, რომლებიც სულთანს გამოჰქონდა ფეხის დაბაკუნებით, ანდა განსაკუთრებული ცხაურიანი ფანჯრის გამოღებით, სისრულეში მუნჯ ჯალათებს მოჰყავდათ ცულის საშუალებით, ან მოგუდვით. დასჯილის თავის გამოფენა ასევე აუცილებელ რიტუალს შეადგენდა. უმაღლეს წარჩინებულთა თავები სასახლეში, მარმა-

რილოს ბოძებზე თავსდებოდა, თუ მნიშვნელოვან პერსონას ეკუთვნოდა ბამბით, საშუალო რანგის ჩინოვნიკის თავი კი – თივით გატენილი. უფრო დაბალი რანგის ჩინოვნიკთა, ასევე მოჭრილი ყურები და ცხვირები სასახლის გარე კედლების ნიშებს „ამკობდნენ“. დამნაშავე ქალებს, ზოგჯერ ჰარამხანის უმშვენიერეს წარმომადგენლებს – ტომარაში გამოჰკრავდნენ და ბოსფორში აგდებდნენ. მაგრამ სულთნისათვის უფრო სერიოზულ საფრთხეს წარმოადგენდნენ მისი საკუთარი არმიის მეთაურები – იანიჩარები და ბრბო. კონსტანტინოპოლის მოსახლეობა ყოველთვის თვითნებობით გამოირჩეოდა. ახლა სტამბულის უდაბლესი ფენა, „ფსკერი“, რომლითაც მანიპულირებდნენ იანიჩარებ ან ულემებ, პოლიტიკაზე სულ უფრო ძლიერ გავლენას ახდენდა. პოტიომკინის აგენტი, ნიკოლაი პიზანისი 1780-იან წლებში იტყობინებოდა, რომ ვეზირები და სხვა ინტრიგანები „ამღვრევენ ქალაქის ბრბოს“, რათა დააშინონ მმართველნი ყველანაირი უტიფარი გამოხტომებით“.

1774 წელს მუსტაფა III მფრთხალმა და გულჩვილმა აბდულჰამიდ I-მა შეცვალა. ადმინისტრაციის მხრიდან ხალხის კონტროლი და არმიაში დისციპლინა დასუსტდა, კორუფცია აყვავდა. იმის გამო, რომ უკვე აღარ შეეძლოთ საკუთარი სამხედრო უძლეველობის იმედად ყოფილიყვნენ, ოსმალებმა გადაწყვიტეს ისეთივე ევროპული სახელმწიფო გამხდარიყვნენ, როგორც სხვები, ან თითქმის ისეთივე: თუ ევროპული ქვეყნების უმეტესობისათვის ომი „სხვა საშუალებებით დიპლომატია“ იყო, თურქებმა დიპლომატია აქციეს ომის საშუალებად. რუსეთის ძალისხმევამ მათი პოლიტიკის პრიორიტეტები შეცვალა. რუსეთის პოტენციური მტრები – საფრანგეთი, პრუსია, შვედეთი და პოლონეთი – დიდებული პორტას პოტენციური მოკავშირეები შეიქნენ. არცერთი ამ ქვეყანათაგანი არ აპირებდა მშვიდად ეცქირა, როგორ ავლებს მუსრს რუსეთი თურქებს, თითოეული მზად იყო, მხარი დაეჭირა პორტასთვის, ყოველ შემთხვევაში, ფულით მაინც.

პოტიომკინის ერთი აგენტი წერდა, რომ იმპერიას, „როგორც სიბერეშეპარულ მზეთუნახავს, ვერ გაუგია, რომ მისი დრო წავიდა“, მით უფრო, რომ მას ჯერ კიდევ რჩებოდა ცოცხალი ძალის უზარმაზარი რესურსი და ამას დამატებული მუსულმანური ფანატიზმი. მოხრჩობით, მწვანე ფეხსაცმლითა და კონსტანტინოპოლის დაბალი ფენის მიერ მართულობით იმპერია კეთრით მოცეცილ ზღაპრულ გოლიათს ჰგავდა, რომლის კიდურები უზარმაზარი სხეულიდან ირღვეოდნენ, მაგრამ ჯერ კიდევ შიშს უნერგავდნენ მტერს.

1779 წლის 27 იანვარს დიდმა თავადმა მარია თევდორეს ასულმა მეორე ვაჟი გააჩინა, რომელსაც ეკატერინემ კონსტანტინე დაარქვა და რომელსაც მან და პოტიომკინმა წინასწარ მიაკუთვნეს კონსტანტინოპოლის მმართველის როლი, პორტას დამარცხების შემდეგ. ორი წლით ადრე დიდმა თავადმა უკვე აჩუქა ეკატერინეს პირველი შვილიშვილი, ალექსანდრე, რუსეთის იმპერიის ტახტის მემკვიდრე, ახლა კი მან ბერძნებს მიართვა ბიზანტიის ტახტის მემკვიდრე.

კლასიკურ ისტორიაზე, აღმოსავლურ მართლმადიდებლობა-სა და საკუთარ წარმოდგენებზე დაყრდნობით, პოტიომკინმა შექმნა კულტურული პროგრამა, გეოპოლიტიკური სისტემა და პროპაგანდისტული კამპანია, რომელსაც ისტორიკოსები აღნიშნავენ საერთო სახელწოდებით: „ბერძნული პროექტი“. მისი არსი იმაში მდგომარეობდა, რომ დაეპყროთ კონსტანტინოპოლი და მის ტახტზე დაესვათ დიდი თავადი კონსტანტინე. ეკატერინემ მომავალი იმპერატორის ძიად ბერძენი ქალი, ელენე მოიწვია და დაჟინებით მოითხოვა, მისთვის ბერძნული ენა ესწავლებინათ. როდესაც ეკატერინემ პოტიომკინს შვილიშვილების სწავლების თავის მიერ შედგენილი პროგრამა გააცნო, მან ცვლილებები შესთავაზა: „მე ... ვისურვებდი შემეხსენებია, რომ ენების სწავლების პროგრამაში ბერძნული უმთავრეს ადგილას იქნას დაყენებული, რადგან ის დანარჩენების საფუძველია. დაუფერებელია, რამდენს შეიძენენ მისი საშუალებით ცოდნას და ნაზ გემოვნებას, მრავალი მწერლის საშუალებით, რომლებიც თარგმანში დამახინჯებულია არა მხოლოდ მთარგმნელთა მიერ, არამედ სხვა ენების სისუსტის გამო. ამ ენას კი აქვს ყველაზე სასიამოვნო ჰარმონია და სიტყვების შედგენისას უამრავი აზრთა თამაში; მეცნიერების ტექნიკური სიტყვები და მხატვრული სიტყვები გამოხატავენ თვით საგნის არსს, რომლებიც მიღებულია ყველა ენაში. სადაც თქვენ ჩასვით ევანგელეს კითხვა ლათინურად, იქ ბერძნულით შეცვლა სჯობს, რადგან იგი ორიგინალში სწორედ მასზეა დანერვილი“. ეკატერინემ უპასუხა: „გაასწორე მაგვარად“.

ჩვენ არ ვიცით, ზუსტად როდის დაიწყო მათ ბიზანტიის რესტავრაციის პროექტის განხილვა, სავარაუდოდ, ერთმანეთთან დაახლოებიდან ძალიან მალე (გავიხსენოთ ერთ-ერთი ყველაზე საყვარელი ზედმეტსახელი „გიაური“, თურქულად ურწმუნო). ჩვენ ვიტყვით, რომ პოტიომკინი და ბერძნული პროექტი ერთმანეთისთვის არიან შექმნილი. მან შესანიშნავად იცოდა ბიზანტიის

ისტორია და აღმოსავლური ღვთისმეტყველება; როგორც თავისი დროის ყველა განათლებული ადამიანი, ეკატერინე და პოტიომკინი კლასიკაზე იყვნენ აღზრდილნი (თუმცა, კაცი მას ბერძნულად კითხულობდა, ქალი კი არა). პოტიომკინი ხშირად უბრძანებდა თავის მდივნებს წაეკითხათ მისთვის რამე უძველესი ისტორიკოსების ნაშრომებიდან და ხელთ ჰქონდა მათი თითქმის ყველა შრომა. XVIII საუკუნის კლასიკის ერთუზიასტებს ძველი დროის შესახებ მხოლოდ კითხვა კი არ სურდათ, არამედ მათთან შეჯიბრიც. იდეა ახალი არ იყო: მოსკოვი საკუთარ თავს მესამე რომს უწოდებდა კონსტანტინოპოლის დაცემის დროიდან, რომელსაც რუსები ძველებურად ცარგრადად მოიხსენიებდნენ. 1472 წელს მოსკოვის დიდი თავადი ივანე III სოფია პალეოლოგზე, ბიზანტიის უკანასკნელი იმპერატორის ძმისწულზე დაქორწინდა. ივანე მესამე ცარად (ცესარად) იწოდებოდა და „ახალი კონსტანტინოპოლის – მოსკოვის ახალ იმპერატორად“. შემდეგ საუკუნეში ბერმა ფილოფეიმ ჩამოაყალიბა სახელგანთქმული: „ორი რომი დაეცა, მესამე დგას, მეოთხე კი აღარ იქნება“. ივანე მესამის შვილიშვილმა, ივანე მეოთხემ (მრისხანემ) ჯვარი სამეფოზე დაიწერა. მაგრამ კლასიკური დიდებულების აღდგენის აზრი, რელიგიურ და კულტურულ მემკვიდრეობითობაზე დაყრდნობით, პოტიომკინს ეკუთვნოდა. მიუხედავად მისი იმპულსურობისა, იდეების გაჩენის საქმეში, მას გააჩნდა ამ იდეების განხორციელებისათვის აუცილებელი მოთმინება და ინტუიცია: ის თავის ბიზანტიურ ოცნებას იმ დროიდან მოჰყვებოდა, როდესაც ხელისუფლებაში მოხვდა და ექვსი წელი ებრძოდა ნიკიტა პანინის პრორუსულ პოლიტიკას.

უკვე 1775 წელს, როდესაც ეკატერინე მეორე და პოტიომკინი მოსკოვში თურქეთზე გამარჯვებას ზეიმობდნენ, თავადი ბერძენ ბერს, ევგენი ბულგარისს დაუმეგობრდა, რომელსაც ბერძნული პროექტის „საღვთისმეტყველო მხარდაჭერა“ ევალეობდა.

1775 წლის 9 სექტემბერს, ეკატერინემ, პოტიომკინის ჩაგონებით, ბულგარინი ხერსონისა და სლავიანსკის არქიეპისკოპოსად დანიშნა. ეს მაშინ, როდესაც ეს ქალაქები ჯერ კიდევ არ არსებობდა. ხერსონი, რომელსაც სახელი ბერძნული ხერსონის, რუსული მართლმადიდებლობის სამშობლოს, საპატივცემულოდ ეწოდა, ამ დროისათვის მხოლოდ პოტიომკინის ბობოქარ წარმოსახვაში არსებობდა. ეკატერინეს დეკრეტში, ბულგარისის არქიეპისკოპოსად დანიშვნის შესახებ, ხაზგასმით იყო აღნიშნული მართლმადიდებლობის ბერძნული წარმომავლობა და, შესაძლოა, პოტიომკინის მი-

ერ იყო შედგენილი, პოტიომკინისა, რომლის ერთ-ერთი პირველი მოქმედება, ფავორიტობის მიღწევის შემდეგ, ბერძნული გიმნაზიის დაარსება იყო. ახლა მან ბულგარისს დაავალა ამ გიმნაზიის მართვა. პოტიომკინს სურდა, რომ არქიეპისკოპოსის დაენერა სკვითების, ბერძნებისა და სლავების ურთიერთობის ისტორია. ბულგარისმა ეს სურვილი არ შეასრულა, სამაგიეროდ, თარგმნა ვირგილიუსის „გეორგია“ და ის „უდიდეს ფილელინისტს“ მიუძღვნა და მას დაურთო ოდა ხერსონის მშენებლობის შესახებ, რომელიც ახალი ათენი უნდა ყოფილიყო მდინარე დნეპრზე.

„ბერძნული პროექტის“ დაბადებისთვის თვალის გადევნებით შესაძლებელია გავიგოთ, როგორ მიმდინარეობდა იმპერატორისა და თავადის თანამშრომლობა. „მემორიალი პოლიტიკურ საქმეებზე“, რომელიც პროექტის აღწერას წარმოადგენს, 1780 წელს შეადგინა ეკატერინეს მდივანმა ალექსანდრ ბეზბოროდკომ. თუმცა, ის რომ იდეის ავტორად ჩავთვალოთ, ეს ნიშნავს არაფერი გაგვეგებოდეს ტრიუმვირატის შიგნით არსებული ურთიერთდამოკიდებულებებისა, რომელიც ამიერიდან რუსეთის საგარეო პოლიტიკის განმსაზღვრელი გახდება.

პოტიომკინმა „ბერძნული პროექტი“ ჯერ კიდევ მანამდე ჩაიფიქრა, სანამ ბეზბოროდკო პოლიტიკური როლის შესრულებას დაიწყებდა, ამას ადასტურებს პოტიომკინის წერილები, საუბრები, ბულგარისის მფარველობა, ეკატერინეს მეორე შვილიშვილისთვის კონსტანტინეს დარქმევა და ქალაქ ხერსონის დაარსება 1778 წელს. ბეზბოროდკოს ჩანაწერი, რომელიც, ეჭვი არაა, ეკატერინესა და პოტიომკინის შეკვეთილი იყო, წარმოადგენდა იდეის „ტექნიკურ დასაბუთებას“ და აღწერდა ბიზანტია-თურქეთი-რუსეთის ურთიერთობას მეთექვსმეტე საუკუნის შუა ხანებიდან. ბეზბოროდკოს მიერ 1781 წელს შედგენილი ავსტრიასთან ტრაქტატის პროექტი გვიჩვენებს მათი მუშაობის თანმიმდევრობას: მდივანი ტექსტს ფურცლის მარჯვენა ნაწილში წერდა, ხოლო ფურცლის მარცხენა ნახევარზე პოტიომკინი ფანქრით ეკატერინესათვის განკუთვნილ შენიშვნებს ურთავდა. პოტიომკინი აყალიბებდა იდეის საერთო აზრს, ხოლო ბეზბოროდკო განერდა დეტალებს – რამაც ამ უკანასკნელს საფუძველი მისცა, მისი უგანათლებლობის გარდაცვალების შემდეგ განეცხადებინა, რომ ის „იშვიათი ადამიანი იყო, განსაკუთრებით გამოგონებებში, ოღონდ ისინი მათ შესრულებაზე არ ჩერდებოდნენ“.

„ბერძნული პროექტის“ შესრულებისაკენ გადადგმული პირველი ნაბიჯი იყო ავსტრიასთან ურთიერთობების დალაგება. რომის წმინდა იმპერიის იმპერატორს და ჰაბსბურგის მონარქიის თანამმართველს, იოზეფ II-ს უარი არ უთქვამს ბოჰემიის დაპყრობის გეგმაზე – გეგმაზე, რომელმაც დაბადა „კარტოფილის ომი“. მას ესმოდა, რომ ამ ოლქის დასაპატრონებლად, რომელიც ჰაბსბურგის მიწებს მეტ ფასს დაადებდა, მას აუცილებლად დასჭირდებოდა ეკატერინესა და პოტიომკინის დახმარება, ამისთვის კი რუსეთისთვის პრუსიულ ორიენტაციაზე ხელი უნდა აეღებინებინა. თუ საქმის მსვლელობისას ავსტრია მოახერხებდა საკუთარი საზღვრების გაფართოებას ოსმალეთის იმპერიის ხარჯზე, ამის სანაღამდეგო არაფერი ექნებოდა.

მრავალი წლის განმავლობაში იოზეფი და დედამისი, მარია ტერეზა რუსეთთან ურთიერთობას თავს არიდებდნენ, რადგან ეკატერინე მეფეთა მკვლელად და ნიმფომანად მიაჩნდათ. ახლა კი იოზეფმა დედის წინააღმდეგ წასვლა გადაწყვიტა, რაშიც მას მხარს უჭერდა კანცლერი, თავადი ვენცელ ფონ კაუნცი, ავტორი 1756 წლის „დიპლომატიური რეგულაციისა“, რომელმაც ავსტრია მის ძველ მტერთან, საფრანგეთთან შეარიგა. კაუნციმა ინსტრუქცია მისცა პეტერბურგში ავსტრიის წარგზავნილს: „ბატონ პოტიომკინთან ურთიერთობა ფეხზე დააყენეთ და მეგობრული გახადეთ, მაცნობეთ, როგორაა ის ახლა თქვენდამი განწყობილი“. 1780 წლის 22 იანვარს იოზეფმა, ვენაში მისი ელჩის, თავადი დიმიტრი გოლიცინის მეშვეობით, ეკატერინეს შეატყობინა, რომ მასთან შეხვედრა სურდა. წინადადება სწორედ საჭირო დროს იქნა შეთავაზებული. 4 თებერვალს ეკატერინემ თანხმობა მისცა, რის შესახებაც მხოლოდ პოტიომკინს, ბეზბოროდკოსა და პანინს შეატყობინა, რითაც უკანასკნელის უკმაყოფილება გამოიწვია. შეხვედრა 27 მაისს, მოგილევოში დაინიშნა.

იმპერატორი და პოტიომკინი იოზეფს მოუთმენლად ელოდნენ და მუდმივად ამ შეხვედრას განიხილავდნენ. აპრილის ბოლოს მისი უგანათლებულესობა მოგილევოში გაემგზავრა ორი იმპერიის მეთაურის შეხვედრის მოსამზადებლად. 1780 წლის 9 მაისს ეკატერინა ამაღასთან ერთად გაემგზავრა ცარსკოე სელოდან. ამაღაში შედიოდნენ ალექსანდრა და ეკატერინა ენგელგარდტები და ბეზბოროდკო. ნიკიტა პანინი პეტერბურგში დატოვეს. იმპერატორი იოზეფი მოგილოვოში პირველი ჩავიდა. ეკატერინე პოტიომკინთან შეხვედრის დეტალების განხილვას აგრძელებდა. „... თუ უკეთეს

საშუალებას იპოვი, შემატყობინე“, – წერს იმპერატორი და სთავაზობს „როგორც უფრო ხელსაყრელი იქნება ხალხის გარეშე შეხვედრაზე შეთანხმება“ და ასრულებს: „მშვიდობით, ჩემო მეგობარო, უშენოდ ძალიან მონყენილები ვართ“.

რომის წმინდა იმპერიის იმპერატორი

ეკატერინეს სულო, რუსეთო,
მისით გინდოდა შენი გრგვინვა ისე განგევრცო –
იმ ბორცვებამდე მიგეტანა,
რომლებზეც იდგა ძველი რომი
და მთელ სამყაროს აზანზარებდა...

გ. დერჟავინი, „ჩანჩქერი“

1780 წლის 21 მაისს თავადი პოტიომკინი მიესალმა რუსეთში ინკოგნიტოდ, გრაფი ფალკენშტიინის სახელით ჩამოსულ იოზეფ მეორეს. იოზეფს უნდოდა მაშინვე შესდგომოდნენ პოლიტიკური საქმეების განხილვას, მაგრამ თავადმა შესთავაზა, თავდაპირველად ეკლესიაში წასულიყვნენ. „აქამდე მე და პოტიომკინი მხოლოდ საზოგადოებრივ ადგილებში შევხვდით ერთმანეთს და პოლიტიკის შესახებ სიტყვაც არ დაგვიძრავს“, – შესჩიოდა იმპერატორი დედას – დედოფალ-იმპერატორს, მარია ტერეზიას. იმპერატორის მოუთმენლობას პოტიომკინი მიკიბულ-მოკიბული თავაზიანობით პასუხობდა: ეკატერინეს ერთი დღით დაგვიანება წინასწარგათვლილი პოლიტიკური მანევრი იყო. არავინ იცოდა, რა ჩაიფიქრეს მან და პოტიომკინმა. ფრიდრიხ მეორე, თურქეთის სულთანი და პეტერბურგში ინგლისის ელჩი დაძაბულები ელოდნენ ამ შეხვედრის შედეგს. თავადმა იმპერატორს გადასცა ეკატერინეს წერილი, რომელშიც ის პირდაპირ გამოთქვამდა საკუთარ იმედებს: „ვფიცავ, რომ დღეს ჩემთვის არაფერია იმაზე ძნელი, ვიდრე საკუთარი სიხარულის დაფარვა. თვით სახელი გრაფი ფალკენშტიინისა, სრულ ნდობას მინერგავს...“ პოტიომკინმა ასევე წერილობით, მოუთხრო ეკატერინეს თავისი პირველი შთაბეჭდილებები. „ფალკ [ენშტიინის] შესახებ ერთად შევეცადოთ გავერკვეთ“, – პასუხობდა ეკატერინე, როდესაც შკლოვიდან მოგილევისკენ მიემგზავრებოდა. მაგრამ ამის თქმა უფრო ადვილი იყო, ვიდრე ქმნა: იმპერატორის გამოუცნობი ხასიათი მის თანამედროვეებსაც ისევე აცბუნებდა, როგორც შემდგომში ისტორიკოსებს. მის მმართველობაში

ყველაზე მეტად აისახა განათლებული დესპოტიზმის წინააღმდეგობანი: ექსპანსიონური სულისკვეთებით შეპყრობილ იოზეფს სურდა თავისი ხალხი წარსულის ცრურწმენებისაგან გაენთავისუფლებინა. საკუთარ თავს იგი სამხედრო გენიად და მონარქ-ფილოსოფოსად მიიჩნევდა, ფრიდრიხ დიდის მსგავსად, რომელთან მტრობამაც კინალამ ტახტი დააკარგვინა. ის ალტაცებული იდეალისტი იყო, სძულდა ადამიანები და არ ესმოდა, რომ პოლიტიკა – ეს შესაძლებლის ხელოვნებაა. მისი დაძაბული რეფორმატორული ძალისხმევა უსაზღვრო პატივმოყვარეობას ეფუძნებოდა. ის თითქმის სერიოზულად ფიქრობდა, რომ სახელმწიფო თვითონ იყო. საკუთარ ინკოგნიტოზე იოზეფი ისევე ზრუნავდა, როგორც საკუთარ ნამდვილ ყოფასა და რეფორმებზე. „თქვენთვის ცნობილია, [...] რომ ყველა მოგზაურობისას მე მკაცრად ვიცავ უფლებებსა და უპირატესობებს, რომელსაც გრაფი ფალკენშტიინის სახელი მანიჭებს, – ინსტრუქციას აძლევდა იოზეფ ავსტრიელი პეტერბურგში ავსტრიის წარგზავნილს – კობლენცს. ამიტომ მუნიციპალიტეტში ვიქნები, ორდენების გარეშე [...], იზრუნეთ, მოგიღვევი ჩემთვის პატარა, მოკრძალებული ბინა მოძებნოთ“. გამოაცხადა რა საკუთარი თავი „სახელმწიფოს პირველ ჩინოვნიკად“, იოზეფი ხალხში უბრალო ნაცრისფერი მუნიციპალიტეტის ჩნდებოდა, მხოლოდ ორიოდ თანმხლებ პირთან ერთად, სურდა ეჭამა უბრალო საჭმელი და ღამე არა სასახლეებში, არამედ ტრაქტირებში, სალამქრო საწოლზე გაეთია. მისი ეს სურვილები გამონვევა იყო ამ შეხვედრის იმპრესარიოს, პოტიომკინისათვის. მან ეს გამონვევა მიიღო: რუსეთში ტრაქტირები ცოტა იყო, ამიტომ პოტიომკინმა სასახლეები გადააკეთა ტრაქტირებად. „ის მეტისმეტად დიდხანს მართავდა და არასაკმარისად მეფობდა“, – ამბობდა იოზეფზე პრინცი დე ლინი. მამამისის სიკვდილის შემდეგ, 1765 წელს, იოზეფი გერმანელი ერის წმინდა რომის იმპერიის იმპერატორი, გერმანულად „კაიზერი“, რუსულად „ცეზარი“ გახდა. მაგრამ ჰაბსბურგის მონარქიის ხელისუფლებას, რომელიც მოიცავდა ავსტრიას, უნგრეთს, გალიციას, ავსტრიულ ნიდერლანდებს, ტოსკანას, სლოვენიასა და ხორვატიას, ის თავის დედასთან, ძლევაშოსილ მარია ტერეზიასთან იყოფდა. მიუხედავად თავისი კათოლიკური ღვთისმშობლისა, სწორედ დედამ დაუდო საფუძველი იოზეფის გრდაქმნას, რასაც დედა ისეთი გულმოდგინებით შეუდგა, რომ ეს ამბავი თავდაპირველად ანეკდოტად, მერე კი წყევლად იქცა. იოზეფის რეფორმები მის ქვეშევრდომობაში მყოფ ხალხებს ჯოხის დარტყმეზივით ატყდებოდათ თავს. ამასთან,

მას არ ესმოდა ქვეშევრდომთა უმადურობა. როდესაც მან დაკრძალვისას კუბოს გამოყენება აკრძალა (დროისა და ხის მასალის ეკონომიისათვის), მას ისეთი გაშმაგებით უპასუხეს, რომ განკარგულების უკან წაღება მოუხდა. „მას სულებიც კი მუნდირით უნდა შემოსოს! – ნამოიძახა მირაბომ, – ეს დესპოტიზმზე მეტია“.

ტრაგიკული იყო იოზეფის პირადი ცხოვრება: მისი პირველი ცოლი, იზაბელა პარმელი, ბუნებრივი ნიჭით გამორჩეული, საკუთარ ქმარს მულს ამჯობინებდა. როდესაც ქორწინებიდან სამი წლის თავზე ქალი გარდაიცვალა, 22 წლის იმპერატორი უნუგეშო იყო. შვიდი წლის შემდეგ პლევრიტით გარდაიცვალა მისი სათაყვანებელი ქალიშვილიც. შემდეგ, ბოჰემიის მართვის უფლების მისაღებად, იგი ვიტელბახელთა მემკვიდრეზე დაქორწინდა და ცოლს სატიკად ეპყრობოდა.

დე ლინი იგონებდა, რომ იოზეფს „იოტისოდენა იუმორის გრძნობა არ გააჩნდა და არაფერს კითხულობდა, ოფიციალური ქაღალდების გარდა“. საკუთარ თავს რაციონალურ ღირსებათა სრულყოფილებად მიიჩნევდა, სხვებს კი სარკაზმითა და აგდებით ეკიდებოდა. „ამ ხელმწიფის ყველაზე დიდი მტერი, – ამბობდა ეკატერინე, – მისი თავია“. და აი, ახლა, ეს ადამიანი ჭირდებოდა პოტიომკინს, რათა თავისი მთავარი იდეები განეხორციელებინა.

1780 წლის 24 მაისს, იმპერატრიცა ეკატერინე, ტრიუმფალური თაღის გავლით მოგილევოში ჩავიდა, მას წინ უძღოდა ბექთაროსანთა ესკადრონი. სანახაობამ, ჩანს, სარკასტულ იოზეფზეც კი შთაბეჭდილება მოახდინა: „ეს დიდებული იყო – პოლონელთა ამხედრებული შლიახტა, ჰუსარები, ბექთაროსანნი, გენერლები... დაბოლოს, თავად იმპერატრიცა, ორადგილიან კარეტაში, ფრეილინასთან, ახალგაზრდა ენგელგარდტის ასულთან ერთად“, – წერს ის.

ზარბაზნების სალუტით და ზარების რეკვის თანხლებით, ეკატერინა, პოტიომკინთან და ფელდმარშალ რუმიანცევ-ზადუნაისკისთან ერთად, ფეხზე მდგომი დაესწრო პარაკლისს და გაემართა მეფისნაცვლის სახლისკენ. ამას ოთხდღიანი თეატრალური წარმოდგენები და ფეიერვერკები მოჰყვა. მოგილევი, რომელიც პოლონელებს მხოლოდ 1772 წელს წაართვეს და სავსე იყო პოლონელებითა და ებრაელებით, იმპერატორების საკადრის ქალაქად ქცეულიყო. იტალიელმა არქიტექტორმა ბრიგონციმ ააგო თეატრი, სადაც მაღალი წრის სტუმრებისათვის მღეროდა მისივე თანამემამულე ბონაფინა.

მისმა უგანათლებულესობამ იმპერატორი და იმპერატრიცა ერთმანეთს გააცნო. სადილის შემდეგ ისინი საქმეების განხილვას შეუდგნენ, მხოლოდ პოტიომკინისა და ალექსანდრა ენგელგარდტის თანდასწრებით. ეკატერინამ ნახა, რომ იოზეფი „ძალიან ჭკვიანია, უყვარს ლაპარაკი და ლაპარაკობს ძალიან კარგად“. ეკატერინა გულახდილად არ აცხადებდა საკუთარ ხედვას კონსტანტინოპოლის შესახებ, საკუთარ გეგმებს ოსმალეთის იმპერიის დაყოფაზე, მაგრამ ორივემ იცოდა, ერთმანეთს რისთვის შეხვდნენ. იოზეფი დედას წერდა: „აღმოსავლეთში იმპერიის დაარსების პროექტი მის თავში დულს და მის სულს აღელვებს“. იოზეფმა ეკატერინეს თავისი ის გეგმები გაუზიარა, რომელთა შესახებაც გრიმს წერდა, რომ „ვერ ბედავს მათ გახმოვანებას“. მათ ერთმანეთი უნდა მოსწონებოდათ და საამისოდ, რაც შეეძლოთ, ყველაფერს აკეთებდნენ.

ფელდმარშალი რუმიანცევი დაინტერესდა, მოასწავებდნენ თუ არა ეს საზეიმო დღეები ავსტრიასთან მოკავშირეობას. იმპერატრიცამ უპასუხა, რომ „ეს კავშირი თურქეთის ომთან დაკავშირებით ხელსაყრელია და თავადი პოტიომკინიც ამას ურჩევს“. რუმიანცევმა უთხრა, რომ იმპერატრიცას თვითონ უნდა გადაეწყვიტა ასეთი საკითხები. „ერთი ჭკუა კარგია, – არ დაუთმო ეკატერინემ, მაგრამ ორი – უკეთესი“.

იოზეფს, სხვა უნიჭო მხედართმთავრების მსგავსად (აქ როგორ არ გავიხსენოთ პეტრე მესამე და უფლისწული პავლე), უყვარდა სამხედრო დათვალეობები და პარადები, უნდოდა სრულად დამტკბარიყო მათი ცქერით რუსეთში ვიზიტისას. პოტიომკინი თავაზიანად დაჰყვებოდა მას, ათვალეობებინებდა რუსულ პოლკებს, მის დაუდგრომლობას დამქანცველად არ მიიჩნევდა. ერთხელ მას თავად მოუხდა კავალერიის მანევრების მეთაურობა. ამ მანევრებისთვის თვალყურის სადევნებლად იოზეფმა და ეკატერინემ ადგილები დაიკავეს სპეციალურ კარავში, დანარჩენი მაყურებელი კი ცხენებზე ამხედრებულნი უყურებდნენ. მოისმა შორეული გუგუნნი და გამოჩნდა რამდენიმე ათასი მხედარი, თავადი პოტიომკინის მეთაურობით. მან ხმალი ასწია, რათა გაეცა ბრძანება „შეტევაზე“, მაგრამ მისი ცხენი, რომელმაც ვერ გაუძლო მძიმეწონიან ტვირთს, მოულოდნელად უკანა ფეხებზე ჩაჯდა და ყალყზე შედგა. პოტიომკინმა ძლივს შეიკავა უნაგირზე თავი. მაყურებლისაგან ერთი ლიეს დაშორებაზე მყოფი „პოლკ გალოპზე“ გადავიდა და ზედ საიმპერა-

ტორო კარვის წინ შეჩერდა, ზუსტ მწყობრში. „არასოდეს, მსგავსი არაფერი მინახავს“, – აღტაცებაში მოვიდა იოზეფი.

30 მაისს ეკატერინემ და იოზეფმა მოგილევო დატოვეს და ერთი კარეკით გაემგზავრნენ სმოლენსკში, სადაც დროებით ერთმანეთს დაშორდნენ. იოზეფი სულ ხუთკაციანი ამალით, პოტიომკინთან ერთად, მოსკოვის დასათვალისწინებლად გაემგზავრა, ეკატერინე კი პეტერბურგში დაბრუნდა. ლეგენდის თანახმად, პოტიომკინმა ეკატერინე ჩიჟევოს სანახავად მიიწვია, სადაც იგი თავის დისწულთან, ვასილი ენგელგარდტთან ერთად მიიღო, რომელიც ახლა მამულის მფლობელი იყო.

იოზეფს პოტიომკინის არ ესმოდა. „თავად პოტიომკინს მოსკოვში გამგზავრება სურს, რათა ყველაფერი მაჩვენოს“, – ატყობინებდა ის დედას. – მისი კრედიტი უცვლელად მალალია. მისმა უდიდებულესობა იმპერატრიცამ სუფრასთან არაერთხელ უწოდა მას თავისი ერთგული მოწაფე [...], მაგრამ ჯერჯერობით პოტიომკინს მნიშვნელოვანი არაფერი უთქვამს. იმედი მაქვს, ამ მგზავრობის დროს წარმოაჩინს თავს“. თუმცა იმპერატორს კვლავ იმედგაცრუება ელოდა. თავადმა თავი არაფრით გამოიჩინა და საერთოდაც, იოზეფთან ძალიან მცირე დრო გაატარა. მოსკოვიდან გამომგზავრების მომენტისთვის იმპერატორი აღშფოთებული იყო: პოტიომკინმა „თავს უფლება მისცა დაესვენა. მოსკოვში ის სულ სამჯერ ვნახე და არცერთხელ საქმეზე არ დამლაპარაკებია“. ეს ადამიანი, – ასკვნიდა ავსტრიის იმპერატორი, – „მეტისმეტად ზარმაცი და უდარდელია იმისათვის, რომ რამე აამოძრაოს“.

18 ივნისს იოზეფი და პოტიომკინი პეტერბურგში ჩავიდნენ. ცარსკოე სელოში პოტიომკინმა გრაფი ფალკენშტეინისათვის სიურპრიზი მოამზადა. მან ეკატერინეს ინგლისელ მებაღეს, რომელსაც სიმბოლური გვარი, ბუში (ბუჩქი) ჰქონდა, უბრძანა ფუნდუკების მოყვარული იმპერატორისათვის ტავერნა მოეწყო. შემდეგში მებაღე სიამაყით ყვებოდა, პავილიონის შესასვლელში როგორ კიდებდა აბრას წარწერით: „გრაფი ფალკენშტეინის საჭურველი“. მებაღის მკერდზე თავს იწონებდა ფირფიტა წარწერით: „ტავერნის მეპატრონე“. იოზეფმა „გრაფი ფალკენშტეინის საჭურველში“ მოხარული საქონლის ხორცი, სუპით, შაშხით და სხვა „გემრიელი, მაგრამ უბრალო რუსული კერძებით“ ივანშმა.

ამ დროს რუსი მინისტრებიც და უცხოელი დიპლომატებიც ნემსებზე ისხდნენ, გლობალური ცვლილებების მოახლოების მოლოდინში. თუმცა იოზეფი და ეკატერინე, ურთიერთ კომპლიმენ-

ტების გაცვლის მიუხედავად, არაფერზე შეთანხმებულან, ევროპაში ძლიერი შთაბეჭდილება მოახდინა თავად იმპერატორის რუსეთსა და პეტერბურგის სამეფო კარზე ვიზიტის ფაქტმა. სპარსეთთან მოკავშირეობის მომხრე გრაფი ნიკიტა ივანეს ძე პანინი და მისი აღზრდილი დიდი თავადი პავლე პეტრეს ძე სასონარკვეთამ მოიცვა. თავად ფრიდრიხმა, რათა იოზეფის წარმატება გაენაწილებინა, გადანყვიტა რუსეთში ვიზიტად თავისი ძმისწული და მემკვიდრე, ფრიდრიხ ვილჰელმი გაეგზავნა.

26 აგვისტოს პოტიომკინი და პანინი ერთად მიესალმნენ პრუსიის პრინცს, თუმცა მისი პეტერბურგში ჩასვლით პრუსიას არაფერი მოუგია. ეკატერინე მას გულგრილად მოეპყრო, „მოუქნელი, სიტყვაძუნწი და მსუქანა გუ“ უწოდა. ფრიდრიჰ ვილჰელმი მალე მთელ დედაქალაქს მობეზრდა, გარდა დიდი თავადი პავლესი, რომელიც მოხარული იყო მისთვის სათაყვანებელი სახელმწიფოს ნებისმიერი წარმომადგენლის ნახვით.

ფრანგი რწმუნებული კორბერონი და პრუსიის ელჩი ჰერცი, სასურველს რეალურად ლებულობდნენ, თავს ირწმუნებდნენ და საკუთარ მეფეებსაც არწმუნებდნენ, რომ იოზეფის ვიზიტი კორბერონს არაფრით ემუქრებოდა, თუმცა ის იმყოფებოდა სადილზე, რომელსაც ეწრებოდნენ ცოლ-ქმარი კობენცლები და სულ ახლახანს ჩამოსული გრაფი დე ლინი, ვაჟიშვილთან ერთად. კორბერონმა ჩათვალა, რომ „გრანდ-სენიორი ფლანდრიელი“ მხოლოდდამხოლოდ „ბებერი ბეხრეკია“ და მეტისმეტად შეცდა მის შეფასებაში.

პრინცი შარლ-ჟოზეფ დე ლინი პეტერბურგში სპეციალურად, იოზეფის დავალებით ჩამოვიდა – ეს იყო ავსტრიის საიდუმლო იარაღი პრუსიელი ვიზიტორის წინააღმდეგ.

თხუთმეტი წლის პრინცი დე ლინი ბიჭურად ცოცხალი, ჭკვიანურად მახვილი ენის პატრონი იყო, განმანათლებლობის ეპოქის არისტოკრატი. იმ სამთავროს მემკვიდრე, რომელიც მის წინაპრებს 1602 წელს გადაეცათ, ლიხტენშტეინის მემკვიდრეზე დაქორწინდა, მაგრამ ცოლის შერთვის პირველივე კვირებში საკუთარ ქორწინებას აბსურდულს უწოდებდა, შემდეგ კი საერთოდაც ველარ ამჩნევდა. შვიდწლიან ომში ის საკუთარ პოლკს მეთაურობდა და თავიც კი გამოიჩინა კოლინთან ბრძოლაში. „ვისურვებდი ვყოფილიყავი ლამაზი ქალიშვილი, 30-მდე წლის, გენერალი [...] 60-მდე წლის, – ეუბნებოდა ომის შემდეგ ფრიდრიხ დიდს – მერე კი, 80 წლამდე, კარდინალი“. ამასთან, მას მძაფრად აწუხებდა ერთი გარემოება: სურდა რომ იგი სერიოზულად ჩაეთვალიათ გენერლად,

მაგრამ არავის, იოზეფიდან დანყებული, პოტიომკინით გათავებულნი, მისთვის სამხედრო მეთაურობა არ დაუვალებია. დე ლინის მთავარი ტალანტი მეგობრობის ნიჭი გახლდათ.

„ევროპის მომწუსხავი“ ყოველ დღეს კომედიასავით ატარებდა, თითქოს ეს დღე ეპიგრამად უნდა გადმოღვრილიყო. ყოველ ახალგაზრდა ქალს ისე უყურებდა, როგორც შესაძლო თავგადასავალს, რომლისგანაც შესაძლებელი იყო პოემის დაბადება და ელოდა, რომ ყველა მონარქს წყუროდა მისი მახვილსიტყვაობის ბრწყინვალეობით ყოფილიყო მოჯადოებული. მლიქვნელობა მას ნამდვილად კარგად ეხერხებოდა. „რა უსინდისო ფარისეველია ეს დე ლინი!“ – აღშფოთდა ერთ-ერთი იმ პირთაგანი, რომელიც მისი მალალი წრის თამაშების მომსწრე გახდა. და მიუხედავად ამისა, იგი იოზეფ მეორისა და ფრიდრიხ დიდის, რუსოსა და ვოლტერის, კაზაკოვის და დედოფალ მარია ანტუანეტას მეგობარი იყო. არავის ასახულა ისე XVIII საუკუნის კოსმოპოლიტიური სულისკვეთება, როგორც დე ლინი: „მომწონს, ყველგან უცხოელად ყოფნა... – ამბობდა იგი, -ავსტრიაში ფრანგად, საფრანგეთში ავსტრიელად, ერთდროულად ფრანგად და ავსტრიელად რუსეთში“.

დე ლინის წერილებს იწერდნენ, მის მახვილსიტყვაობას ევროპის ყველა სასტუმრო დარბაზში იმეორებდნენ – თუმცა, ისიც სწორედ ამიტომ თხზავდა თავის გამონათქვამებს. დე ლინი მშვენიერი მწერალიც იყო და თავისი თანამედროვე დიდი ადამიანების შესანიშნავი პორტრეტებიც დაგვიტოვა, რომელთა შორის პოტიომკინის პორტრეტიც გახლავთ. მისი „ჭრელა-ჭრულა შენიშვნები“, კაზაკოვას „ჩემი ცხოვრების ისტორიასთან“ ერთად – ეპოქის ორი საუკეთესო აღწერაა. დე ლინი ამ საზოგადოების უმაღლეს, კაზაკოვა კი ყველაზე დაბალ საფეხურზე იდგნენ. ბალებსა და სათამაშო მაგიდებთან, თეატრებსა და ბორდელებში, გზისპირა ტრაქტირებსა და სამეფო სასახლეებში ისინი ერთსა და იმავე შარლატანებს, ჰერცოგებს, კურტიზანებსა და გრაფინიებს ხვდებოდნენ.

პრინციმა პოტიომკინი აღაფრთოვანა. მათ მეგობრობას ბედად ეწერა ხან აგიზგიზებულიყო, ხან მინავლულიყო და სამუდამოდ აღბეჭდილიყო დე ლინის აურაცხელ წერილებში, რომელიც ახლა პოტიომკინის არქივებში ინახება. „დიპლომატიურ ჟოკის“, როგორც ის საკუთარ თავს უწოდებდა, ყველა პრივატულ შეკრებაზე იწვევდნენ, სადაც იმპერატრიცა კარტს თამაშობდა, ცარსკოე სელოს სადილებზე და გასეირნებებში მონაწილეობის მისაღებად.

მოუქნელ ფრიდრიხ ვილჰელმს მაღალ საზოგადოებაში არანაირი შანსი არ გააჩნდა დე ლინს დაპირისპირებოდა, რომელიც ეკატერინემ გამოაცხადა „ყველაზე სასიამოვნო და ურთიერთობაში მსუბუქ ადამიანად, როგორც კი ოდესმე ენახა, ვინც საკუთარ თავში აერთიანებდა ორიგინალურ ქუჩას და ბავშვურ ონაგრობას“. ერთხელ, როდესაც ერმიტაჟის თეატრში სპექტაკლი, ბალი და ვახშამი მოაწყო პრუსიის პრინცის პატივსაცემად, ეკატერინე მოულოდნელად პუბლიკის თვალთახედვიდან გაქრა. მიღებაზე დამსწრენი ვერ ხვდებოდნენ, სად შეიძებოდა წასულიყო. აღმოჩნდა, რომ დედოფალი, პოტიომკინთან და დე ლინთან ერთად, ბილიარდს თამაშობდა.

როდესაც ფრიდრიხ ვილჰელმი ხელმოცარული გაემგზავრა, ეკატერინემ და პოტიომკინმა შვებით ამოისუნთქეს. სამაგიეროდ დე ლინის გამეება რუსებს არაფრისდიდებით არ უნდოდათ. როგორც ნამდვილმა ჯენტლმენმა, „დიპლომატიურმა ჟოკეიმ“ თავისი ვიზიტის ვადა ცოტათი გააგრძელა. ოქტომბერში მას პოტიომკინმა ერთ-ერთი თავისი პოლკი აჩვენა და ბოლოსდაბოლოს, უამრავის საჩუქრებით დახუნძლულს, ნება დართო წასულიყო. პოტიომკინი განუწყვეტილად ეკითხებოდა კობენცლს, როდის დაბრუნდებოდა დე ნილი.

ავსტრიელებსაც სწორედ ეს უნდოდათ. ისინი პოტიომკინს კომპლიმენტებით ავსებდნენ, კობენცლი თავის იმპერატორს თხოვდა, მისი უგანათლებულესობის სახელი ყველა „ღია“ დეპეშაში მოეხსენიებია.

1780 წლის 17/18 ნოემბერს მარია ტერეზამ ბოლოსდაბოლოს გაათავისუფლა იოზეფი თავისი მკაცრი მეურვეობისაგან. სამგლოვიარო წერილებში, რომლებსაც ვენა და პეტერბურგი ერთმანეთს უცვლიდნენ, სიხარული გამოსჭვიოდა. „იმპერატორი – წერდა დე ლინი პოტიომკინს 25 ნოემბერს, იმპერატრიცას გარდაცვალებიდან ერთი კვირის თავზე, – თქვენდამი მეგობრული გრძნობით არის სავსე [...] სიამოვნებით დავრწმუნდი, რომ მისი ეს გრძნობები ჩემსას ემთხვევა [...] დრო და დრო შემატყობინეთ, რომ არ დაგვიწყვიტავთ“.

მას შემდეგ, რაც დედოფალი იმპერატორის ცხედარი კაიზერგუფტში, ვენის კაპუცინების ეკლესიის საიმპერატორო საძვალეში დაკრძალეს, იოზეფს შეეძლო რუსეთთან დაახლოვება დაეწყო. პოტიომკინმა კობენცლს თავისი განზრახვების სერიოზულობა დაუდასტურა. ეკატერინემ განკარგულება გასცა, რომ ავსტრიე-

ლების ყველა წინადადება უშუალოდ მასთან მოხვედრილიყო და არა საგარეო საქმეთა კოლეგიაში – „ბებერ თაღლითთან“, პანინთან. ამავე პერიოდში კიდევ ერთი გარდაცვალების მომსწრენი გახდნენ. რუსეთის ავსტრიასთან, პრუსიასა და ინგლისთან დამეგობრებისათვის გახურებული ბრძოლის დროს, პოტიომკინის დედა, დარია ვასილის ასული გარდაიცვალა. ეს ამბავი ეკატერინემ პეტერბურგიდან ცარსკოე სელოსკენ მიმავალმა გაიგო. პოტიომკინი თავის საზაფხულო რეზიდენციაში, ოზერკაში იმყოფებოდა. ეკატერინემ დაიჟინა, რომ ეს სამწუხარო ამბავი მისთვის თავად ეცნობებინა და მარშრუტი შეცვალა. პოტიომკინი უნუგეშოდ ქვითინებდა.

სერ ჯეიმს ჰარისი, რომელიც თვლიდა, რომ რუსეთის ავსტრიასთან კავშირი მას საკუთარი მიზნების მიღწევაში დაეხმარებოდა, ვერ გებულობდა, რატომ არ სურდა რუსეთს ინგლისთან მოკავშირეობა. როდესაც ამის შესახებ პოტიომკინს ეკითხებოდა, ის ხუმრობდა და „სულელ და მატყუარა ფავორიტს“, ლანსკის, იმპერატრიცას სისუსტეს და იოზეფ მეორის „მოხერხებულ მლიქვნელობას“ აბრალებდა. იოზეფმა ეკატერინეს შთააგონა, რომ „ევროპის სამეფო პირთა შორის ყველაზე დიდებული“ იყო. ეს ინვეკტივები, შესაძლოა, მართლაც რეალურად ასახავდნენ პოტიომკინის გაღიზიანებას, რომელმაც ვერაფრით გამოიხატა საშუალება, ეკატერინეს სამართავად, მაგრამ დიდწილად, მაინც ტაქტიკური ხერხი იყო. რა თქმა უნდა, პოტიომკინი ჰარისს ასულელებდა. ჰარისი ბოლოსდაბოლოს მიხვდა, რომ სულ ტყუილად უჭერდა მხარს პოტიომკინს პანინთან დაპირისპირებაში: თუ ეს უკანასკნელი აშკარად გამოხატავდა თავის მტრულ დამოკიდებულებას, სამაგიეროდ, პოტიომკინი, მიუხედავად თავის მეგობრული განწყობისა, ინგლისით, როგორც პოლიტიკური მოკავშირით, საერთოდ არ იყო დაინტერესებული. ჰარისმა პეტერბურგიდან განწვევა ითხოვა, მაგრამ ლონდონი მისგან კვლავ ალიანსის მიღწევას ითხოვდა. თავისი ახალი გეგმის დასაყრდენი ინგლისის ნარგზავნილმა პოტიომკინთან ღამეული საუბრებისას იპოვა. იმისათვის, რომ რუსეთმა ინგლისს მხარი დაეჭიროს ომში, ამბობდა პოტიომკინი – მან უნდა შესთავაზოს „ისეთი რამ, რაც ნამდვილად ყურადღებას იმსახურებს“. 1780 წლის ნოემბერში, ჰარისმა ვიკონტ სტორმონტს დაშიფრული დეპეშით შეატყობინა: „თუმცა თავადი პოტიომკინი პირდაპირ არ ამბობს, მაგრამ მაგრძობინა: ერთადერთი, რაც იმპერატრიცას დაარწმუნებს ჩვენი მოკავშირე გახდეს, მინორკის დათმობაა“.

ეს წინადადება უცნაურად მხოლოდ ერთი შეხედვით ჩანს. 1780 წელს პოტიომკინი შავი ზღვის ფლოტს აშენებდა და გეგმავდა, რათა რუსეთის ვაჭრობა, სრუტეების საშუალებით, ხმელთაშუა პორტებში გაეგრძელებინა. პორტი მაგონი, მინორკაზე, მისი გემებისათვის ხელსაყრელ ბაზად შეიძლებოდა ქცეულიყო. გეგმავდა რა ოსმალეთის იმპერიის დაყოფას, პოტიომკინი ძალიან ფრთხილი გახლდათ და საკუთარ წინადადებას პირდაპირ არასოდეს გამოთქვამდა. ისევ ის თამაში მიმდინარეობდა, რომელიც მას აგრერიგად უყვარდა: წარმოსახვითი იმპერიების შენება ყოველგვარი რისკის გარეშე. მინორკაზე რუსეთის სამხედრო-საზღვაო ბაზის შექმნის აზრი პოტიომკინს თავიდან არ შორდებოდა, მითუმეტეს, რომ ინგლისს იქ უნდა დაეტოვებინა ორი მილიონი ფუნტი სტერლინგის ღირებულების იარაღისა და სურსათის მარაგი. ის ყოველდღიურად ეთათბირებოდა ჰარისონს და 1780 წლის 19 დეკემბერს ეკატერინესთან აუდენცია შეუთანხმა. ვიზიტის წინ თავად ესაუბრა ორი საათის განმავლობაში იმპერატრიცას და მისგან „სრულიად დაკმაყოფილებული იერით“ გამოვიდა. ეს მისი და ჰარისის მეგობრობის აპოგეა იყო. „ერთხელ, გვიან საღამოს, როდესაც ჩვენ ორნი ვისხედით, უცებ მან იმის აღწერა დაიწყო, რა უპირატესობებს მიიღებდა რუსეთი ამ პროექტიდან... მას უკვე წარმოდგენილი ჰქონდა, როგორ იდგა რუსული ფლოტი მინორკაში, კუნძულზე სახლდებიან ბერძნები და თავად ხდება იმპერატრიცას დიდების ბურჯი შუაგულ ზღვაში“.

ეკატერინემ შესაძლო შენაძენის სარგებლიანობა დააფასა, მაგრამ პოტიომკინს უთხრა: „პატარძალი მეტისმეტად კარგია საიმისოდ, რომ აქ რამე ხრიკი არ იყოს“. როგორც ჩანს, პოტიომკინთან საუბრისას, ეკატერინეს არ შეეძლო მის მომხიბვლელობასა და თავდაჯერებულობას შეწინააღმდეგებოდა, როგორც კი მარტო დარჩა, ფხიზელი აზრი კვლავ დაუბრუნდა: რუსეთის შავი ზღვის ფლოტი ჯერ კიდევ არ იყო აგებული. იმპერატრიცამ უარი უთხრა ჰარისს და სულ მალე დარწმუნდა თავის სიმართლეში – რამდენიმე ხნის შემდეგ, ინგლისმა მინორკა დაკარგა.

პოტიომკინი ბუზღუნებდა, რომ ეკატერინე „ეჭვიანი, გადაუნყვეტელი და არაშორსმჭვრეტელი“ იყო, თუმცა სანახევროდ კვლავ ეშმაკობდა. ჰარისს კვლავ სურდა დაეჯერებინა, რომ მისი უგანათლებულებსობა ინგლისს სწყალობდა: „ოთხშაბათს ცარსკოე სელოში თავად პოტიომკინთან ვსადილობდი [...] იგი ისე გონივრულად და კეთილგანწყობით საუბრობს ორივე სამეფო კარის ინტე-

რეგებზე, რომ მე კიდევ უფრო, ვიდრე ოდესმე ვნუხვარ სიზარმაცისა და დაბნეულობის მის ხშირ შეტევებზე“. მას ჯერ კიდევ არ ესმოდა, რომ პოტიომკინის მთავარი ინტერესის საგანი არა დასავლეთი, არამედ სამხრეთი იყო.

ამასობაში, იოზეფი და ეკატერინე თავდაცვითი ტრაქტატის შესახებ შეთანხმდნენ, რომელიც მაღალი პორტის შესახებ საიდუმლო მუხლს მოიცავდა, მაგრამ აქ პოტიომკინის დიდი წამოწყება შეეჯახა წინააღმდეგობას, რომელიც დღეს სასაცილოდ მოჩანს. საქმე ეხებოდა ეგრეთწოდებულ „ალტერნატივას“ – დიპლომატიურ ტრადიციას, რომლის თანახმად, მონარქი, რომელიც პირველი ანერდა ხელს ხელშეკრულების ერთ ეგზემპლარს, მომდევნოზე მისი ხელმოწერა მეორე უნდა ყოფილიყო. წმინდა რომის იმპერიის იმპერატორი, რომელიც ევროპის მონარქთა შორის ტიტულით ყველაზე მაღლა იდგა, ყოველთვის პირველი ანერდა ხელს ორივე ეგზემპლარზე. აღმოსავლეთის დაპყრობის გეგმა პროტოკოლურ შესაბამობას შეეჩხვა: ეკატერინე არ აპირებდა იმის აღიარებას, რომ რუსეთი რომზე დაბლა იდგა, ხოლო იოზეფს არ სურდა კეისრის ღირსება დაემდაბლებინა.

ეს ერთ-ერთი იმ სამ კრიზისთავანი გახლდათ, როდესაც განსაკუთრებულად ნათლად გამოჩნდა ეკატერინესა და პოტიომკინის განსხვავებული ხასიათი: დედოფალი გაჯიუტდა, თავადი ემუდარებოდა, გამოეჩინა მოქნილობა და შეთანხმებაზე ხელი მოეწერა. პოტიომკინი იმპერატრიცასა და კობლენცს შორის დარბოდა. ბოლოს ეკატერინემ უბრძანა, ავსტრიის წარმოგზავნილისთვის გადაეცა „რომ მას თავი დაენებებია ასეთი წვრილმანისთვის, რომელიც საქმეს აუცილებლად შეაფერხებდა“. დიპლომატიური ჩიხიდან გამოსავალი თავად ეკატერინემ იპოვა, პოტიომკინის მეშვეობით იოზეფს შესთავაზა, ხელშეკრულების დადების ნაცვლად, წერილები გაეცვალათ, რომელშიც შეთანხმების ყველა პუნქტი იქნებოდა წარმოდგენილი.

მისი ცხოვრების მთავარი პროექტის კინალამ კრახით დასრულების შემდეგ, პოტიომკინი ავად გახდა. ეკატერინე მასთან მივიდა და მთელი საღამო მის აპარტამენტებში გაატარა, „8 საათიდან შუალამემდე“. მშვიდობიანობა აღსდგა.

1781 წლის 10 მაისს, ავსტრიის ტრაქტატის შესახებ გაცხარებული კამათის ხანაში, პოტიომკინმა გრაფი მარკ ვოინოვიჩი, რომელიც წარმოშობით დაღმაცვიდან იყო, კასპიის ზღვის სპარსეთის სანაპიროზე გაგზავნა.

ამ გეგმას მთელი წლის განმავლობაში ადგენდა, ავსტრიასთან მოლაპარაკებების წარმოების პარალელურად. 1780 წლის 11 იანვარს, ათი დღით ადრე, ვიდრე იოზეფი ეკატერინესთან მოგილევში შეხვედრას შესთავაზებდა, მისმა უგანათლებულესობამ გენერალ სუვოროვს, მის მხედარმთავართა შორის ყველაზე ნიჭიერს, უბრძანა ასტრახანში ბრძოლისუნარიანი კორპუსი შეეკრიბა. გემებს, რომლებიც 1778 წლიდან ვოლგაზე, ყაზანში იგებოდა, სამხრეთისაკენ დაძვრა უბრძანა. ავსტრიასთან კავშირის დადებას შეიძლება კიდევ რამდენიმე წელიწადი დასჭირვებოდა, ამასობაში რუსეთი ოსმალეთს შეეშვებოდა და ნიადაგს სპარსეთში მოსინჯავდა.

იმ წლებში სპარსეთის იმპერია მოიცავდა კასპიის ზღვის სამხრეთ სანაპიროს, ბაქოსა და დერბენდის ჩათვლით, სომხეთის დიდ ნაწილს და ნახევარ საქართველოს. პოტიომკინი ფიქრობდა მართლმადიდებელი ქართველებისა და სომხების, ისევე როგორც ბერძნების, ვალახების და მოლდოველების გათავისუფლებას და მათი მიწების რუსეთის იმპერიისთვის შემოერთებას. პოტიომკინი თავისი დროის რუს პოლიტიკოსთა იმ მცირე ნაწილის წარმომადგენელი იყო, რომლებსაც ვაჭრობის მნიშვნელობა ესმოდათ: რომ ფაქტორია კასპიის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, სულ რაღაც 30 დღის სავალით იქნებოდა დაშორებული სპარსეთის ყურისგან და ხუთი დღის – ინდოეთიდან, ყანდაარის გავლით“. იმის შესახებ, რომ ბერძნული პროექტის პარალელურად, პოტიომკინი სპარსულ პროექტზეც ფიქრობდა, ჩვენ მისი ინგლისელი მეგობრების საუბრებიდან ვიცით. ფრანგები და ინგლისელები დაჟინებული ყურადღებით თვალს ადევნებდნენ სპარსულ გეგმებს; ექვსი წლის შემდეგაც კი, საფრანგეთის ელჩი შეეცდებოდა მათი შინაარსის გამოაშკარავებას.

1780 წლის თებერვალში ავად გახდა ალექსანდრ ლანსკოი და პოტიომკინმა გამოსავლის გადადება უბრძანა. იოზეფის ვიზიტისა და ოსმალეთის იმპერიის გაყოფის პროექტის დამტკიცების შემდეგ, ძალების დაქსაქსვა უგუნურება იქნებოდა. პოტიომკინმა გეგმა შეცვალა. 1781 წლის დასაწყისში მან სპარსეთში შეჭრა გააუქმა და ამის ნაცვლად, ეკატერინე დაარწმუნა, შეზღუდული ექსპედიცია გაეგზავნა, 30 წლის ვოინოვიჩის მეთაურობით, რომელსაც ერთნი დალმატინელ „მეკობრეს“, „ვენის მინისტრების იტალიელ ჯაშუშს“ ეძახდნენ. პირველ რუსეთ-თურქეთის ომში ვოინოვიჩი ეკატერინეს ემსახურებოდა და ერთხელ თავისი კორპუსით ბეირუთიც კი დაიკავა, დღევანდელი ლიბანის დედაქალაქი.

1781 წლის 29 ივნისს სამი ფრეგატისა და რამდენიმე სატრან-

სპორტო გემისგან შემდგარი ექსპედიცია კასპიის ზღვის წყლებში გავიდა, სპარსეთში სავაჭრო პოსტის მოსაწყობად და ეკატერინეს ცენტრალურაზიური პოლიტიკის საფუძვლის ჩასაყრელად. სპარსეთის ადმინისტრაციაში არეულობა სუფევდა. აშხაბადის პროვინციის მფლობელი, ალა-მოჰამედ-ხანი, ყველა პოტენციურ მოკავშირეს ეთამაშებოდა. ბავშვობაში მამამისის მტრების მიერ კასტრირებულ ამ მმართველს იმედი ჰქონდა, შაჰი გახდებოდა. იგი მიესალმა კასპიის აღმოსავლეთ სანაპიროზე რუსული ფაქტორიის შექმნის იდეას, რომელიც შესაძლებელი იყო გამოსდგომოდა მის ჯარს.

სულ 600-კაციან ექსპედიციაში 50 მხოლოდ ფეხოსანი ჯარის კაცი შედიოდა და პოტიომკინისთვის მეტად საპატივცემულო, გერმანელი ებრაელი, ბოტანიკოსი კარლ-ლუდვიგ ტაბლიცი. როგორც ჩანს, მას უნდა ეკუთვნოდეს საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროში დაცული ამ ექსპედიციის ანგარიში. ვოინოვიჩი ამ რთული როლისთვის ყველაზე შუეფერებელი კანდიდატი იყო, უამისოდაც ექსპედიცია ძალიან მცირერიცხოვანი გახლდათ და ვერც ვერავის დახმარების იმედი ექნებოდა: შესაძლოა, ეს იყო შედეგი ერთ-ერთი მრავალრიცხოვან კომპრომისთა, რომელიც პოტიომკინის მგზნებარე ფანტაზიასა და ეკატერინეს სიფრთხილეს შორის მიიღწეოდა ხოლმე.

თავად მანვოინოვიჩს უბრძანა, ემოქმედა „მხოლოდ რწმენით“, მაგრამ ადგილზე ჩასულმა ვოინოვიჩმა „დაიწყო სრულიად სანინალმდეგოდ მოქცევა“. კასპიის აღმოსავლეთ სანაპიროზე ალა-მაჰმადისა და მისი არმიის აღმოჩენისას, ვოინოვიჩმა დაამტკიცა, რომ ის „ისეთივე ცუდი წარმომადგენელია სამეფო კარისა, როგორც უდიდესი პოლიტიკოსიცაა“. სპარსელთა თავადს სურდა რუსული ფაქტორიის შექმნა და პეტერბურგში საკუთარი ძმისწულის გაგზავნასაც კი სთავაზობდა, მაგრამ ამის ნაცვლად, ვოინოვიჩმა დააარსა ფორტი, თითქოს 600 კაცი, ოციოდე ზარბაზნით - სპარსეთის არმიისათვის წინააღმდეგობის განევის შესაძლებლდნენ. სპარსელებს სალუტი გაუგზავნა ზარბაზნის ცეცხლის მეშვეობით, რითაც ისედაც ეჭვიანი ადგილობრივი მმართველები შეაშფოთა, რომლებამდეც ხმები მივიდა, თითქოს დალესტანზე სუვოროვი მიემართებოდა 60 ათასკაციანი ჯარით. ეს დეზინფორმაცია, შესაძლოა, სპარსეთში ინგლისელებმა შეაგდეს. ალა-მაჰმადმა გადაწყვიტა, რომ საეჭვო სტუმრები თავიდან უნდა მოეშორებინა. იმ ადგილის მფლობელმა, სადაც ექსპედიცია გადასხდა, ვოინოვიჩი დატაბლიცი სადილად მიიწვია. როგორც კი მათ ზღურბლს გადააბი-

ჯეს, სახლს ექვსასამა სპარსელმა ჯარისკაცმა ალყა შემოარტყა. ემისრებს არჩევანი შესთავაზეს, ან თავებს დააყრვენიებდნენ, ან - სასწრაფოდ იქაურობ აუნდა დაეტოვებინათ. მათ ეყოთ გონიერება, უკანასკნელი აერჩიათ: მოგვიანებით ალა-მაჰმადმა თავისი სი-სასტიკით გაითქვა სახელი, როდესაც თვალები დასთხარა 20-ათასმცხოვრებიანი ქალაქის მთელ მამრობით მოსახლეობას, რომელთაც წინააღმდეგობა გაუწიეს.

ფლოტილია უსიტყვოდ გაბრუნდა სახლში. ამ უგუნური წამონყების გამო, რომელიც კატასტროფით შეიძლებოდა დასრულებულიყო, ბრალი მხოლოდ პოტიომკინს მიუძღვის, მაგრამ ასეთი იყო მისი მმართველობის ბიზანტიური სტილი: ვენის გეგმის ჩაფუშვის შემთხვევაში, საჭირო იყო ალტერნატივა. რუსეთის მიერ ცენტრალური აზიის მოპოვებამდე ჯერ კიდევ ასი წელი რჩებოდა.

იოზეფი წერილების გაცვლას დათანხმდა. 1781 წლის 18 მაისს ეკატერინემ ხელი მოაწერა საიდუმლო წერილს „თავისი ძვირფასი ძმისადმი“ და იოზეფმაც წერილითვე უპასუხა. ეკატერინე ავსტრიას პრუსიის წინააღმდეგ მხარდაჭერას ჰპირდებოდა, მაგრამ, რაც პოტიომკინისათვის ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო, იოზეფი ჰპირდებოდა რუსებს დახმარებას, თურქთა თავდასხმის შემთხვევაში. ამდენად, ავსტრია საკუთარ თავზე იღებდა რუსულ-თურქული სამშვიდობო ტრაქტატების გარანტიის ფუნქციას. რუსული საგარეო პოლიტიკური კურსის ეს პერეორიენტაცია პოტიომკინის პირადი ტრიუმფი გახლდათ. „სისტემა ვენის სამეფო კართან – წერდა მას ეკატერინე – თქვენი ნამუშევარია“.

ეკატერინემ და პოტიომკინმა კვლავ განაგრძეს საერთაშორისო საზოგადოებრიობის გასულელება. იმის გასარკვევად, რა ხდებოდა სინამდვილეში, ფრანგები, პრუსიელები და ინგლისელები ქრთამებს არ იშურებდნენ. ჰარისი ეჭვით აღნიშნავდა, რომ მისი „მეგობარი“ „ზეანუღლ განწყობაზე ბრძანდება“, მაგრამ „პოლიტიკურ თემებს გაურბის“. კობენცლი კი, რომელსაც, რა თქმა უნდა, ყველაფერი კარგად მოეხსენებოდა, სიამოვნებით აღწყებდა თავის იმპერატორს: „საქმე ყველასათვის, გარდა პოტიომკინისა და ბეზბოროდკოსის, კვლავ საიდუმლოდ რჩება“. იოზეფს სულ მალე მოელოდა დარწმუნებულები, რომ ეკატერინე ყოველთვის აღწევდა იმას, რაც სურდა. მიუხედავად „ბერძნული პროექტის“ პრიორიტეტისა, მან უარი არ თქვა ტრაქტატზე შეიარაღებული ნეიტრალიტეტის შესახებ და ავსტრია და პრუსიაც დაარწმუნა, ხელი მოეწერათ მასზე. „რაც სურს ქალს, იგივე სურს ლმერთსაც, – ფიქრობდა იო-

ზეფი – და მათ ხელში მოხვედრილი, ყოველთვის იმაზე შორს შეტოპავ ხოლმე, ვიდრე ვარაუდობდი“. ეკატერინე და პოტიომკინი ზეიმობდნენ.

მხოლოდ ერთი თვის შემდეგ, 26 ივნისს, მიიღო ჰარისმა ბუნდოვანი ცნობები ტრაქტატის შესახებ, მას შემდეგ, რაც 1600 ფუნტი სტერლინგი გადაუხადა ბეზბოროდკოს, მაგრამ მიუხედავად ამისა, საოცარია, მაგრამ საიდუმლო კიდევ თითქმის ორი წლის განმავლობაში, საიდუმლოდ დარჩა.

ავსტრიასთან კავშირის მთავარ მოწინააღმდეგეებად კვლავ რჩებოდნენ დიდი მთავარი პავლე და გრაფი ნიკიტა პანინი. ეს უკანასკნელი თავის სმოლენსკის მამულში გადავიდა, მაგრამ 1781 წლის ივლისში, როდესაც ეკატერინემ ინგლისელი ექიმი, ბარონი დიმსდეილი მოიწვია, დიდი თავადების, ალექსანდრესა და კონსტანტინესათვის ჩუტყვავილის ასაცრელად, ამ პროცედურისთვის თვალის სადევნებლად, პანინი პეტერბურგში დაბრუნდა. „მას თუ ჰგონია, რომ პირველი მინისტრის პოსტზე დაბრუნდება, – განაცხადა ეკატერინემ, – ძალიან ცდება. ჩემს კარზე ამიერიდან მას მხოლოდ მომვლელად (მესასთუმლედ) შეუძლია ყოფნა“.

მაგრამ როგორ უნდა დაეცვათ ახალი პოლიტიკური კურსი ტახტის მემკვიდრის – დიდი თავადისგან? ეკატერინეს და პოტიომკინს არ შეიძლებოდა ეს საკითხი ერთმანეთში არ განეხილათ. რატომ არ უნდა გაეგზავნათ იგი სამოგზაუროდ ევროპაში, მოგზაურობის მთავარ პუნქტად კი ვენა ექციათ?

(გაგრძელება შემდეგ ნომერში)

Dodo Chumburidze

*Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of
History and Ethnology, Main Scientist-researcher of the
Department of Modern and Contemporary History*

Simon Sebag Montefiore's „Potemkin“

Summary

The article is about the English historian Simon Sebag Montefiore's works. There is also a translation from the book by Simon Montefiore 'Potemkin'

ავთანდილ სონღულაშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების გამგე

ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვანი შენახენი

2015 წელს გამომცემლობა „უნივერსალმა“ გამოსცა **უჩა ბლუაშვილის** მონოგრაფია – „**საქართველოს პოლიტიკური ისტორია 1987-2003 წწ.**“. ეს საკმაოდ მოცულობითი ნაშრომი ჩვენი უახლესი ისტორიის უაღრესად საინტერესო პერიოდს ეხება. როგორც თვითონ ავტორი აღნიშნავს, ამ წლებში „**საქართველოში იყო ყველაფერი: ეროვნული მოძრაობის აღმავლობა და 9 აპრილით გამონეული საოცარი ერთობაც, დამოუკიდებლობის მოპოვებით, ქვეყნის საერთაშორისო აღიარებით მოგვრილი სიხარულიც და ძირძველი ქართული მინების დაკარგვით განცდილი სიმწარეც...**“ (გვ. 296). თუ ეროვნული მოძრაობის აღმავლობისა და გამსახურდას მმართველობის ერთნაირი პერიოდი თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში მეტ-ნაკლებად შესწავლილ საკითხად მიიჩნევა, ასევე, არაერთი გამოკვლევა მიეძღვნა ტერიტორიული მთლიანობისთვის ბრძოლისა და სამოქალაქო ომის მომდევნო ორი წლის ისტორიასაც, შევარდნაძის მმართველობის შემდგომი ათწლიანი პერიოდი დღემდე ყამირად ითვლებოდა. **უჩა ბლუაშვილის აღნიშნული ნაშრომი ჩვენს ისტორიოგრაფიაში ამ ხარვეზის შევსების უდავოდ წარმატებულ ცდად უნდა ჩაითვალოს.** ნაშრომი შედგება შესავლის, ორი ნაწილის, ექვსი თავის, 32 პარაგრაფისა და დასკვნისაგან. წიგნს ერთვის ინგლისური რეზიუმეც. თანამედროვეობის ისტორიის კვლევას ერთი საჩოთირო სპეციფიკა ახასიათებს: ავტორები მათ მიერ აღწერილი ისტორიული პროცესების უშუალო თვითმხილველნი, ბევრი მათგანი კი მონაწილეცაა. „წერდე თანამედროვეობის ისტორიას, იგივეა, ხატო პეიზაჟი ნისლიან ამინდში“, – აღნიშნავს ინგლისელი ისტორიკოსი.

გარდა იმისა, რომ ამ ისტორიის ბევრი დეტალი ჯერ კიდევ ბურუსითაა მოცული, არ გახსნილა არქივები და ა. შ. პრობლემას წარმოადგენს მოვლენებისადმი მკვლევართა სუბიექტური დამოკიდებულებაც. სწორედ ამიტომ მოცემულ პერიოდზე გამოქვეყნებული ნაშრომების დიდი ნაწილი დაწერილია ტენდენციური პოზიციებიდან. მაგალითად, გამსახურდიას მიმართ სიმპატიით გამსჭვალულ ავტორთა შრომებში თავიანთი კერპის შეცდომებზე თუნდაც უბრალო მინიშნებასაც კი ვერ ნახავთ, შესაბამისად, ანტიზვიადისტთა ნაშრომებში საუბარი მხოლოდ გამსახურდიას მიერ დაშვებულ შეცდომებს შეეხება. ამ თვალსაზრისით სასიამოვნო გამოწვევას წარმოადგენს უჩა ბლუაშვილის განსახილველი ნაშრომი. მასში ობიექტური პოზიციებიდან არის განხილული ჩვენი ისტორიის უაღრესად დრამატული მოვლენები. ავტორი პირუთვნელად აღადგენს ისტორიული პროცესის მთელ სურათს, აფიქსირებს ამ პროცესის მონაწილე თითოეული პოლიტიკური ძალის, სოციალური ფენის დამოკიდებულებას ამ პროცესებისადმი, შემდეგ კი გვთავაზობს საკუთარ ხედვას. უნდა ითქვას, რომ მოვლენების ავტორისეული აღქმა, პირველ რიგში, სწორედ მისი მიუკერძოებლობის გამო, მანამდე არსებულისგან მკვეთრად განსხვავებულია. მოვლენების ასეთი გააზრება ავტორისგან წყაროთა ბაზისა და ლიტერატურისადმი თვისებრივად ახლებურ მიდგომას მოითხოვდა. ვერ ვიტყვი, რომ ბლუაშვილის მიერ გამოთქმული ყველა დებულება და თეზისი ორიგინალური, მით უმეტეს, უკამათოდ მისაღები და გასაზიარებელია, მაგრამ ნაშრომის შინაგანი ლოგიკა, მოვლენების განვითარების ავტორისეული გააზრების თანმიმდევრულობა უდავოდ მოწონებას იმსახურებს. ნაშრომის ისტორიოგრაფიულ ნაწილში ბლუაშვილს განხილული აქვს მოცემულ პერიოდზე გამოქვეყნებული ყველა მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი წიგნი. ავტორი კრიტიკულად მიმოიხილავს თითოეულ მათგანს, აფასებს მათ ღირსებებს და ნაკლოვან მხარეებს. ჩვენს დროში განვითარებული მოვლენების მიმართ თითოეულ ჩვენგანს ჩვენი სუბიექტური დამოკიდებულება გაგვაჩნია. ნებისმიერი მეცნიერის პოლიტიკური წარმოდგენები წინდანინ არის განპირობებული ოჯახური ტრადიციების, სოციალური გარემოს, ეკონომიკური მდგომარეობის, პიროვნული მიდრეკილებების და სხვა მრავალი ფაქტორით. ბლუაშვილი ნათლად აცნობიერებს, რომ ასეთი სუბიექტი-

ვიზმისგან ვერც თვითონ იქნება დაზღვეული. და მაინც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, „ემოციების მოთოკვით და მოვლენების გონებისმიერი განსჯით“, ავტორი ახერხებს მაქსიმალურად ობიექტური იყოს და მოვლენები და პერსონები მიუკერძოებლად შეაფასოს. სარეცენზიო ნაშრომში სათანადო ყურადღება ეთმობა აფხაზური და ოსური სეპარატიზმის გამომწვევი მიზეზების ძიებას და მისადმი ქართული სახელმწიფოს დამოკიდებულებას. ავტორი სამართლიანად აღნიშნავს, რომ „გამსახურდია და მისმა მომხრეებმა აბსოლუტურად ვერ გათვალეს, თუ რა დამლუპველი შედეგები შეიძლებოდა მოჰყოლოდა მათ იმპროვიზებულ ნაციონალიზმს ოსებთან და აფხაზებთან ურთიერთობაში. არადა, პრობლემისადმი პრაგმატულად მიდგომის შემთხვევაში ამ უაღრესად რეალური საშიშროების დანახვა ძნელი სულაც არ იყო. მაგალითი ხომ წინ გვედო. ბოლშევიკურმა რუსეთმა დემოკრატიულ საქართველოს სულ რაღაც სამ წელიწადში ორჯერ აფხაზები აუმხედრა და სამჯერ ოსები. მაშინ მხოლოდ იმან გვიშველა, რომ ბოლშევიკური რუსეთი თვითონ იყო სამოქალაქო ომის ალში გახვეული და აფხაზებისა და ოსების დახმარების თავი არ ჰქონდა. ახლა კი სხვა ვითარება იყო. უზარმაზარი იმპერია კუდს აუცილებლად მოიქნევდა...“ (გვ. 112). მეტად საყურადღებოა „თურქი მესხების“ გასახლების მიზეზებზე ავტორის თვალსაზრისი. ბლუაშვილი, ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველად, სამხრეთ საქართველოდან მაჰმადიანი მოსახლეობის გასახლებას უკავშირებს საქართველოსა და სომხეთისთვის 1918-1920 წლებში თურქეთის მიერ მიტაცებული ქართულ-სომხური ტერიტორიების დაბრუნების შესახებ საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელობის განზრახვას. მისი აზრით, სტალინს არ შეიძლებოდა არ გაეთვალისწინებინა, რომ ქართული მიწების დაბრუნების შემდეგ ამ ტერიტორიებზე მცხოვრები მაჰმადიანი მოსახლეობა, აჭარისა და სამცხე-ჯავახეთის მაჰმადიან მოსახლეობასთან ერთად შექმნიდა ვრცელ მაჰმადიანურ არეალს, რომელსაც შეეძლო კონფესიური და პოლიტიკური თვალსაზრისითაც პრობლემები შეექმნა პატარა ქრისტიანული საქართველოსთვის. „თურქული ცნობიერების მაჰმადიანი მოსახლეობის დეპორტაციით და მათ ადგილზე დასავლეთ საქართველოდან ქართული ცნობიერების ქრისტიანი მოსახლეობის ჩასახლებით საბჭოთა ხელმძღვანე-

ლობა ცდილობდა გარკვეულწილად დაებლანსებინა კონფესიური ვითარება სამხრეთ საქართველოში, რაც ... ხელს შეუწყობდა ინტეგრაციულ პროცესებს ამ რეგიონში“ (გვ. 79). სარეცენზიო ნაშრომში დიდი ყურადღება ეთმობა ქართულ ეროვნულ მოძრაობაში არსებული კონფრონტაციული დაპირისპირების მიზეზების კვლევას. კონკრეტული ფაქტების პირუთენელი ანალიზით ავტორი ცდილობს გაარკვიოს, თუ ვის რა წვლილი მიუძღვის ამ დაპირისპირებაში. „მხედრიონის“ ირგვლივ გაჩაღებული დაპირისპირების კვლევისას უჩა ბლუაშვილი დაასკვნის: „შეურიგებელი ოპოზიციის საქციელს გამართლება არა აქვს. ის ეროვნულ ხელისუფლებას მტერივით ექცეოდა და ნორმალური მუშაობის საშუალებას არ აძლევდა. მაგრამ ხელისუფლებამაც ვერ გამოიჩინა არა თუ მისთვის ესოდენ აუცილებელი „მეტი პასუხისმგებლობა“, არამედ თავისი არანაკლებ ხისტი და უკომპრომისო პოლიტიკით ხელიდან გაუშვა ოპოზიციის ინიციატივით დაწყებული მისი რიგების გახლეჩის რეალური შანსი“. უჩა ბლუაშვილს მოჰყავს ინგლისელი ავტორის – სტივენ ჯონსის სიტყვები, რომლითაც ეს უკანასკნელი გამსახურდიას მმართველობას ახასიათებს: „საქართველო იქცა არაკომპეტენტური ავტორიტარიზმის მაგალითად... მთელს საბჭოთა სივრცეში“. გამსახურდიას მართვის მეთოდები, როგორც იგივე ავტორი თვლის, „ნაციონალიზმის, პოპულიზმის, რელიგიურობისა და კონსერვატიზმის ნარევი იყო... გამსახურდია ისე იქცეოდა, როგორც საბჭოთა პარტიული ბოსი: გულში ქართულ ეროვნულ ინტერესებს ატარებდა, მაგრამ ავტორიტარული ჩვევები საბჭოთა სისტემისგან ჰქონდა შესისხლხორცებული“. ბლუაშვილის აზრით, „გამსახურდიას პიროვნულმა ნაკლმა – ეჭვიანობამ და უნდობლობამ მას ყველა ის პოლიტიკური ჯგუფი და პიროვნება ჩამოაშორა, რომელსაც მისი დაცვა შეეძლო. მან მოახერხა ერთდროულად ანტირუსულიც ყოფილიყო და ანტიდასავლურიც. ის ერთდროულად ებრძოდა „წითელ ინტელიგენციასაც“, კომუნისტებსაც, სამღვდლოებსაც, სტუდენტებსაც, გუშინდელ მოკავშირეებსაც. საბოლოოდ მან თავის წინააღმდეგ მთელი სამყარო აიძახებდა. გამსახურდიას ამბიციურმა რადიკალიზმმა ქართული პოლიტიკური სპექტრი გახლიჩა და ერთმანეთს სამკვდრო-სა-

სიცოცხლოდ დაუპირისპირა“ (გვ. 130). რა მოხდა საქართველოში 1991-1992 წლების დეკემბერ-იანვარში? ამ თემაზე არაერთმა მკვლევარმა გამოთქვა თავისი აზრი. ცხადია, უჩა ბლუაშვილსაც არ აუვლია გვერდი ამ მნიშვნელოვანი საკითხისთვის. დასახელებული მოვლენის მისეული შეფასება მეტი სისრულით ასახავს მომხდარის არსს: „სახელისუფლებო გუნდში მომხდარი განხეთქილების შედეგად ოპოზიციაში გადასულმა პოლიტიკოსთა და ეროვნული გვარდიის ნაწილმა, ციხიდან გათავისუფლებული ჯაბა იოსელიანის „მხედრიონის“ შეიარაღებული მხარდაჭერის, აგრეთვე, პოლიტიკურად საზოგადოების ყველაზე უფრო აქტიური ნაწილის – ინტელიგენციისა და სტუდენტობის მორალურ-პოლიტიკური თანაგრძნობით, გარეშე ძალის სამხედრო და მატერიალურ-ტექნიკური მხარდაჭერის გზით საქართველოში მოახდინა სახელმწიფო გადატრიალება. ინტელიგენციისა და სტუდენტი ახალგაზრდობის დიდი ნაწილის ოპოზიციური განწყობა განპირობებული იყო ხელისუფლების ხისტი, მოუქნელი, ავტორიტარული მმართველობითი კურსით, უაღრესად რთულ პოლიტიკურ ვითარებაში ლავირების უუნარობით, მძიმე შეცდომებით“ (გვ. 190). მათ პასუხად, ვინც გადატრიალების მთავრ მოთავედ „წითელ ინტელიგენციას“ ასახელებს, უჩა ბლუაშვილი აღნიშნავს: „გადატრიალებამდე საქმე ხელისუფლებამ მიიყვანა და არა ინტელიგენციამ. ბოლოს და ბოლოს, აჯანყების მთავარი ორგანიზატორები – სიგუა და კიტოვანი ხომ ამ ხელისუფლების განაყოფები იყვნენ“ (გვ. 190). უჩა ბლუაშვილი უფრო მკაცრია ზვიად გამსახურდიას მიმართ და შედარებით ლოიალური ედუარდ შევარდნაძის მიმართ. თუმცა, ეს გარემოება მას ხელს არ უშლის, სადაც საჭიროა, შევარდნაძის მიმართაც კრიტიკული და ზედმეტად მკაცრიც კი იყოს. მაგალითად, ქართულ-აფხაზური კონფლიქტის პერიპეტეიების და მასში რუსეთის საძრახის როლზე საუბრისას, ის აღნიშნავს: „ელცინისადმი შევარდნაძის ასეთი მიმნდობი დამოკიდებულება არანაირ ჩარჩოში არ ჯდება. მას გულუბჟყვრილობასაც ვერ დაარქმევ. ეს სრული სიბრყევეა!“ (გვ. 252). დამოუკიდებელი საქართველოს სათავეში მყოფი შევარდნაძის მოღვაწეობაში ავტორი ორ პერიოდს გამოყოფს: **1. 1992-1998 წლები.** ბლუაშვილის აზრით, შევარდნაძის საერთაშორისო ავტორიტეტმა მაშინ შიმშილით სიკვდილისგან იხსნა ქვეყნის მო-

სახლეობა. პოზიტიური როლი შეასრულა უაღრესად რთულ პოლიტიკურ ვითარებაში ლავირების, კომპრომისების მიღწევის შევარდნაძისეულმა უნარმაც. შევარდნაძემ ქვეყანა ბენვის ხიდზე ატარა და ფართომასშტაბიან სამოქალაქო ომს აარიდა. ასევე მეტად მნიშვნელოვანი იყო ქვეყნის პერსპექტივის მისეული ხედვაც, რამაც საქართველოს რეგიონული და ეკონომიკური ფუნქცია შესძინა და ა. შ. **2. 1998-2003 წლები.** უკვე ასაკში მყოფმა შევარდნაძემ მხარი ვერ აუბა მის გუნდში გაჩენილ ახალგაზრდა რეფორმატორთა მოძრაობას და კორუმპირებული მოხელეების დამცველის როლში მოგვევლინა. ხელისუფლების შენარჩუნებისთვის ის არჩევნების ამკარა ფალსიფიცირების, დემაგოგიისა და კორუმპირებულ ძალებთან თანამშრომლობის გზას დაადგა. „პროგრესულ ძალებთან პრეზიდენტის დაპირისპირებამ ქვეყნისთვის სავალალო შედეგი გამოიღო – ხელისუფლების უმაღლესი ეშელონებისკენ გზა ავანტიურისტ, გაუნონასწორებელ პიროვნებებს გაეხსნათ“ (გვ. 468). ასეთივე გაუნონასწორებული პოზიციებიდან აფასებს უჩა ბლუაშვილი სააკაშვილისა და მისი გუნდის საქმიანობასაც. სააკაშვილის ხელისუფლებაში მოსვლით „საქართველოში დაიწყო სახელმწიფოებრიობის განმტკიცების, ბოლომდე გაუთვლელი, მაგრამ მაინც საჭირო რეფორმების, სწრაფი ეკონომიკური აღმავლობის, ეფექტური ანტიკორუფციული პოლიტიკის განხორციელების, საგადასახადო სფეროში სახელმწიფო წესრიგის დამყარების, ხელისუფლების მიერ ადამიანის უფლებების ფეხქვეშ გათელვის, კრიმინალის წინააღმდეგ კრიმინალური მეთოდებით ბრძოლის, ქურდული რეკეტის სახელმწიფო რეკეტით ჩანაცვლების 9 წლიანი პერიოდი“, – წერს ის (გვ. 458). როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ავტორის ზოგიერთი დებულება საკამათოა. მაგალითად, 1989 წლის 9 აპრილს თბილისში განვითარებული მოვლენების შეფასებისას აღნიშნავს რომ: „სწორედ 9 აპრილის მოვლენების შედეგად საქართველომ საბოლოოდ გადაუხვია ბალტიისპირული სცენარით პროცესების განვითარების გზიდან. 9 აპრილმა ქვეყნის კომუნისტური ხელმძღვანელობის სრული დამბლა გამოიწვია. ხელისუფლებამ მთლიანად დაკარგა კონტროლი მოვლენების განვითარებაზე. ინიციატივას სრულად და საბოლოოდ დაეუფლნენ რადიკალები. კომუნისტური დიქტატურა რადიკალთა დიქტატურამ შეცვალა. იმპერიის მი-

ერ 9 აპრილს ქართველი ხალხის მიმართ ჩადენილმა საშინელმა დანაშაულმა ერთბაშად გაარადიკალა ხალხის მნიშვნელოვანი ნაწილი, რითაც დაუყოვნებლივ ისარგებლეს რადიკალებმა, უპირველეს ყოვლისა კი ზვიად გამსახურდიამ“ (გვ. 68). მოვლენების განვითარების ბალტიისპირული სცენარი არჩევნების გზით ხელისუფლების სათავეში ეროვნული ძალების მოსვლას ითვალისწინებდა. ბალტიისპირულ სცენარში მთავარი სწორედ ეს იყო. ამ სცენარზე ზვიად გამსახურდიას უარი არ უთქვამს. შესაძლოა, ავტორს მხედველობაში აქვს ქართველი რადიკალების დამოკიდებულება ინტელიგენციასთან, პატრიოტულად განწყობილ სხვა ძალებთან. ბალტიისპირეთის რესპუბლიკების ეროვნულმა მოძრაობებმა დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლაში კომუნისტების ჩართვაც კი მოახერხეს. ლიტვის, ლატვიის, ესტონეთის რადიკალური ეროვნული ძალები მჭიდროდ თანამშრომლობდნენ თავიანთ ინტელიგენციასთან. მაშინ, როდესაც ხელისუფლების სათავეში მოსულმა გამსახურდიამ მტრად არა მარტო ინტელიგენცია და სტუდენტობა, არამედ რადიკალური ოპოზიციის საკმაოდ დიდი ნაწილიც მოიკიდა. ამით ქართული ეროვნული მოძრაობა მართლაც მკვეთრად განსხვავდებოდა ბალტიისპირული ეროვნული მოძრაობებისგან. თუ ბლუაშვილი „ბალტიისპირული სცენარიდან გადახვევაში“ ამას გულისხმობს, მაშინ ეს ნათლად უნდა გამოეკვეთა. როგორც კომპრომისული გადაწყვეტილებით არ არის ბოლომდე კმაყოფილი არცერთი მხარე, ისე დაპირისპირებულ მხარეებად დაჩიხულ დღევანდელ საქართველოში ბლუაშვილის მოცემული ნაშრომი ბოლომდე ვერც ერთ მხარეს ვერ დააკმაყოფილებს. მიუკერძოებელი მკითხვეილსთვის კი სარეცენზიო წიგნი საქართველოს უახლესი ისტორიის ამ უაღრესად საინტერესო პერიოდის გაცნობის საუკეთესო საშუალებას წარმოადგენს. **მიგვაჩნია, რომ უჩა ბლუაშვილის ნაშრომი – „საქართველოს პოლიტიკური ისტორია“, ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვანი შენაძენია.** მისასალმებელი იქნებოდა, თუ ავტორი მუშაობას გააგრძელებდა და 2003 წლის შემდგომ პერიოდსაც ასეთივე გულისყურით და ობიექტურობით შეისწავლიდა.

Avtandil Songulashvili

Doctor of Historical Sciences, Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, the Head of the Department of the Modern and Contemporary History

The Considerable Acquisition of Georgian Historiography

Summary

In the 2015 publishing house „Universal“ published the work by **Ucha Bluashvili –“Georgian Political History in the 1987-2003“**. This sufficiently big work concerns to the exceptionally interesting period of our newest history. The author impartially reconstructs the whole picture of the historical process, fixes the relation of all political forces and social layer, participant of this process, to these events, after that he proposes his own view regarding these processes. It must be mentioned that the author’s perception of these events, in the first place, caused by his impartiality, is sharply different from the existent view. This new interpretation required from the author qualitatively new approach to the historical sources and literature. We cannot say that all the theses expressed by Bluashvili is original and moreover we should not get and share it without discussion, but the inner logic of the work, consistency of authors interpretation of the event development undoubtedly deserves approval.

ახლად გამოცემულ წიგნთა პრეზენტაცია

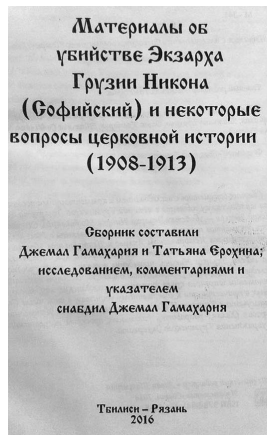
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტში, 2016 წლის 14-15 დეკემბერს, პროფ. სარგის კაკაბაძის დაბადების 130 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია გაიმართა. ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელთა გარდა, კონფერენციის მუშაობაში მონაწილეობა მიიღეს და საინტერესო მოხსენებები წაიკითხეს – კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის, საქართველოს პოლიტექტიკური უნივერსიტეტის, ი. გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის და სხვა სამეცნიერო-კვლევითი დაწესებულებების წარმომადგენლებმა.

კონფერენციას, შეიძლება თამამად ვუწოდოთ, ისტორიული, თუნდაც იმიტომ, რომ იგი პირველად გაიმართა ინსტიტუტის ახალი შენობის სხდომათა დარბაზში და ორივე დღეს, კონფერენციის დღის წესრიგით გათვალისწინებული მოხსენებების წინ, ორი მნიშვნელოვანი წიგნის წარდგენაც მოხდა, რამაც თავისი ხიბლი შესძინა მთელი კონფერენციის მსვლელობას.

სამეცნიერო კონფერენცია გახსნა და მონაწილეებს მიესალმა – ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორი, პროფესორი ვაჟა კიკნაძე. შემდეგ კი სიტყვა მიეცა სტუმარს, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს, პროფესორ **ჯემალ გამახარიას**, რომელმაც დამსწრე საზოგადოებას საინტერესოდ მოუთხრო ახლადგამოცემული წიგნის – **Материалы об убийстве экзарха Грузии Никона (Софийский) и некоторые вопросы церковной истории, Тбилиси-Рязань, 2016** – შესახებ.

წიგნში შეტანილია ახლადგამოვლენილი დოკუმენტური მასალები, რომლებიც 1908 წლის 28 მაისს, თბილისში, საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორის შენობაში, ეგზარხოს ნიკონის მკვლელობის საქმეს ეხება. იმხანად, ამ ფაქტმა ფართო გამოხმაურება გამოიწვია მთელს რუსეთის იმპერიაში. ძიების მიმდინარეობით დიდ დაინტერესებას იჩენდნენ არა მხოლოდ სასულიერო და საერო ხელისუფლების წარმომადგენლები, არამედ თვით იმპერა-

ტორიც კი. უპირველესი დარტყმა საქართველოს ავტოკეფალიის მომხრე სამღვდელოებისაკენ იყო მიმართული...

მიუხედავად გულმოდგინე ძიებისა მკვლევლობის მონაწილენი გამოვლენილნი და დასჯილნი არ ყოფილან... რაც შეეხებათ ქართველ მღვდელმთავრებს და დაბალი რანგის სხვა სასულიერო პირებს, მათ დაუმსახურებელი დევნა-შევიწროვება განიცადეს... ყველა ამ საკითხის შესწავლისადმი მიძღვნილია არაერთი მკვლევარის წიგნი, ბროშურა თუ სტატია, რომელთაგან გამორჩეულ ყურადღებას იმსახურებს პროფ. ჯემალ გამახარიას ნაშრომები. საპრეზენტაციო წიგნის უმთავრესი ნაწილიც მისი კალმის ნაყოფია, რაც განფენილია კრებულისადმი თანდართულ ისტორიულ ნარკვევში, ვრცელ კომენტარებსა და სახელთა საძიებლებში.

კრებულში შეტანილი დოკუმენტების დიდი უმრავლესობა რუსეთის სახელმწიფო ისტორიულ და საქართველოს ცენტრალურ ისტორიულ არქივებშია მოძიებული, რომელთა გაცნობის შესაძლებლობა პირველად ეძლევა დაინტერესებულ მკითხველს. საზგასმით უნდა აღინიშნოს ის, რომ რუსეთში გამოვლენილი დოკუმენტები იქაური მკვლევრების ქალბატონების – ტატიანა ეროხინასი და ტატიანა სინელნიკოვას გარჯის შედეგია.

ყურადსაღებია კრებულის დასკვნით ნაწილში გამოთქმული მოსაზრებები:

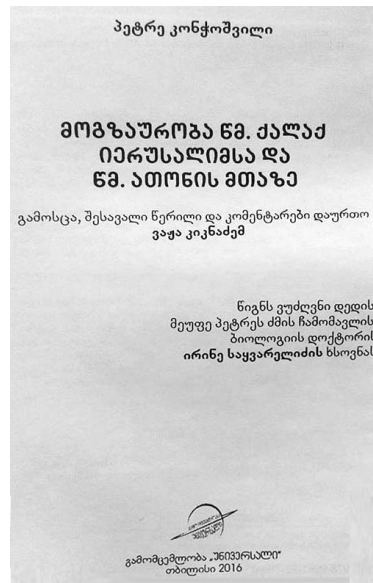
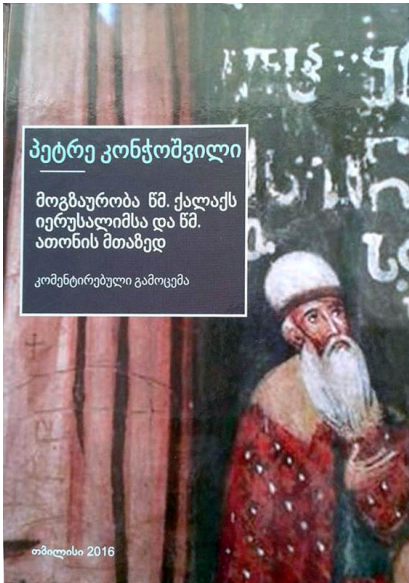
1. ეგზარქოს ნიკონის მკვლელობა მიჩნეულია, როგორც საერთო ტრაგედია რუსეთისა და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიების ისტორიაში;
2. მკვლელობა გაუხსნელი დარჩა და ძიება სამუდამოდ იქნა შეწყვეტილი ისე, რომ არც მკვლელები და არც მკვლელობის შემკვეთნი გამოვლენილნი არ ყოფილან;
3. კრებულში შეტანილი ახლადგამოვლენილი დოკუმენტები თვალნათლივ წარმოაჩინენ, რომ ეგზარქოს ნიკონის მკვლელობაში არავითარი მონაწილეობა არ მიუღიათ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის მომხრე ქართველ სასულიერო მოღვაწეებს – ეპისკოპოს კირიონს (საძაგლიშვილს), არქიმანდრიტ ამბროსის (ხელაიას), მღვდელ იოსებ ჩიჯავაძეს და სხვებს.
4. ახლადგამოვლენილი დოკუმენტები შესაძლებლობას იძლევიან ამ სფეროში მოღვაწე მკვლევარებმა (რა თქმა უნდა, ვინც ცოცხალია) ერთგვარი გადასინჯვა-გადამოწმება მოახდინონ ადრე გამოთქმული თავიანთი მოსაზრებების და სხვ.

ახლადგამოცემული წიგნის ღირსებაზე ისაუბრეს და მის ერთ-ერთ ავტორს, პროფ. ჯ. გამახარაიას, მაღლობა მოახსენეს სამეცნიერო კონფერენციის მონაწილეებმა – პროფესორებმა: ვაჟა კიკნაძემ, ავთანდილ სონლულაშვილმა, თემო ჯოჯუამ, გელა საითიძემ, გულიკო მჭედლიძემ, ნუნუ მინდაძემ, ლელა სარალიძემ და სხვებმა.

კონფერენციის მეორე დღეს, მის მონაწილეებს შესაძლებლობა მიეცათ კიდევ ერთი ახლადგამოცემული წიგნის თაობაზე მოესმინათ კვალიფიციური საუბარი. ამჯერად მსმენელთა წინაშე **პროფესორი ვაჟა კიკნაძე** წარსდგა, რომელმაც მისი გარჯილობის შედეგად გამოცემული წიგნის – **პეტრე კონჭოშვილი. მოგზაურობა წმ. ქალაქს იერუსალიმსა და წმ. ათონის მთაზე** – ავ-კარგზე შეაჩერა ყურადღება.

ეპისკოპოსი პეტრე კონჭოშვილი (1836-1909) მართლმადიდებელი ქრისტიანის პოზიციიდან ძალ-ღონის დაუშურვებლად ემსახურებოდა მშობელი ხალხის სულიერი აღზრდისა და განათლების საქმეს. ამიტომ იყო, რომ მას დიდად აფასებდნენ ქართველი საერო და სასულიერო მოღვაწეები (ილია, იაკობ გოგებაშვილი, ეპ. კირიონი, ეპ. ალექსანდრე, არქიმანდრიტი ამბროსი ხელაია, დეკანოზები – კ. კეკელიძე, კ. ცინცაძე და სხვ.). ეპ. პეტრეს სახელი დიდხანს

დავინყების ფერფლნაყრილი იყო, მაგრამ მას შემდეგ, რაც მისი ნაღვანის შესწავლა-გამომზეურებას ხელი მიჰყო კალამნაყოფიერ-მა მკვლევარმა, ვაჟა კიკნაძემ, ამ მოღვაწე მამულიშვილის სახე მეტი სისრულით წარმოჩნდა თანამედროვე მკითხველი საზოგადოების წინაშე. აღსანიშნავია, რომ ამ მიმართულებით ძიებას იგი დღესაც დიდი გულმოდგინებით განაგრძობს.

ეპ. პეტრე კონჭოშვილის ზემოთმითითებული მოგზაურული ჟანრის წიგნი რამდენჯერმე, მათ შორის, ავტორის სიცოცხლეშივე იყო გამოცემული. ამჟამინდელი გამოცემა კი იმით არის საყურადღებო, რომ ამ თითქმის 300 გვერდიან წიგნს, პირველად ერთვის ვრცელი ისტორიული ნარკვევი და ძალზე საყურადღებო კომენტარები, აგრეთვე რამდენიმე ფოტო-მასალა, რომლებსაც ასევე პირველად ეცნობა მკითხველი საზოგადოება.

სწორედ ამიტომ იყო, რომ წიგნმა სამეცნიერო კონფერენციის მონაწილეთა მონონება დაიმსახურა, რამაც ასახვა ჰპოვა პროფესორების – ვახტანგ გოილაძის, ლავრენტი ჯანიაშვილის, თემო ჯოჯუას, ხათუნა ქოქრაშვილის, გელა საითიძის, შოთა ვადაჭკორიას, დავით მერკვილაძის და სხვათა გამოსვლებში.

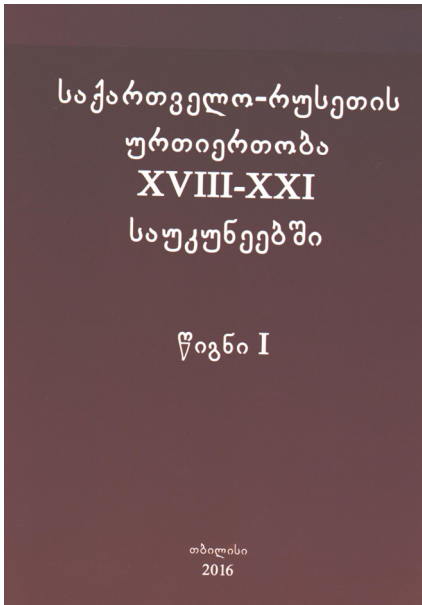
გელა საითიძე

ახალი ნიშნები

„საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა XVIII-XXI საუკუნეებში სამეცნიერო ლიტერატურისა და დოკუმენტების მიხედვით“¹, ნიგნი I, ნიგნი II, გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2016. 1400 გვერდი.

ნაშრომი შესრულებულია მოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის საგრანტო პროექტის ფარგლებში. პროექტის ხელმძღვანელი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი დოდო ჭუმბურიძე, შემსრულებლები: დოდო ჭუმბურიძე, ვაჟა კიკნაძე, ხათუნა ქოქრაშვილი, ლელა სარალიძე. ნაშრომის რეცენზენტია ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ოთარ ჯანელიძე.

თსუ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი
მოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი

დოდო ჭუმბურიძე, ვაჟა კიკნაძე,
ხათუნა ქოქრაშვილი, ლელა სარალიძე

საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა
XVIII-XXI საუკუნეებში
(სამეცნიერო ლიტერატურისა და
დოკუმენტების მიხედვით)

ნიგნი I

გამომცემლობა „მერიდიანი“
თბილისი - 2016

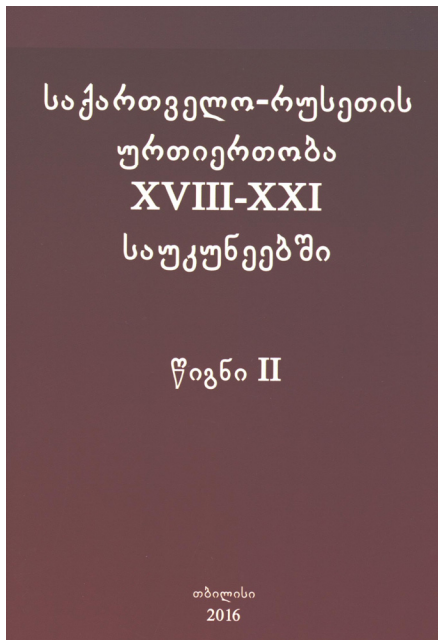
საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა არა მარტო ქართული, არამედ უცხოური ისტორიოგრაფიისთვისაც საინტერესო პრობლემაა. ეს თემა აქტუალური იყო და არის რუსული ისტორიოგრაფიისათვის XIX საუკუნის დასაწყისიდან დღემდე. საბჭოთა თუ პოს-

ტსაბჭოთა ხანაში რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის თემაზე უამრავი ნაშრომი შეიქმნა, მეცნიერებაც განთავისუფლდა იდეური კლიშეებისაგან, მიუხედავად ამისა, ყველა პრობლემა დღემდე მაინც არაა ბოლომდე შესწავლილი, ბევრი საკითხი საჭიროებს ახლებურ მიდგომასა თუ ჩაღრმავებას, ისტორიულ მოვლენათა მიღმა არსებული სახელმწიფო ინტერესების გამოაშკარავებას. ეს არის ამ ნიგნის ავტორთა მიზანიც... მართალია, კვლევის ქრონოლოგია XVIII-XXI საუკუნეებს მოიცავს, ავტორები საკვლევ პრობლემას XV საუკუნიდან ანალიზებენ. ნაშრომში შეტანილია საინტერესო წყაროები, საარქივო დოკუმენტები და აქამდე მხოლოდ რუსულ ენაზე გამოცემული ნაშრომები. მაგალითად: ქართულად პირველადაა თარგმნილი მიხეილ ხელთუფლიშვილის 1901 წელს გამოცემული ნიგნი – „საქართველოს შეერთება რუსეთთან“, რუსი ავტორების (დუბროვინი, პოტო, ოკოლნიჩი და სხვ.) ნაშრომთა ცალკეული თავები, კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის აქტების მნიშვნელოვანი წყაროები, ცაგარელის მიერ გამოცემული „სიგელების“ განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი დოკუმენტები და სხვ., რომლებიც, დართული აქვს გამოკვლევას.

ისტორიული მოვლენების შეფასებისას ავტორთა მთავარი კრიტერიუმი ქართული სახელმწიფოებრიობა და ქართველი ხალხის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესებია. იმ რეალურ ვითარებაში, როდესაც რუსეთსა თუ საქართველოში ამ ბოლო წლებშიც გამოვიდა ფართოფორმატიანი გამოკვლევები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობაზე, სადაც გაყალბებულია ისტორია, გამართლებულია რუსეთის ყველა აგრესიული ქმედება და ზოგჯერ დადანაშაულებულია ქართველი ხალხი, ამგვარი ნიგნის დანერა აუცილებლობას წარმოადგენდა. მიუხედავად იმისა, რომ რუსი ავტორებიც კი ვერ მალავდნენ იმ ძალადობასა და სისასტიკეს, რასაც რუსული იმპერიული ხელისუფლება იყენებდა საქართველოს დასაპყრობად, საბოლოოდ ეს ავტორები მაინც იმპერიულ იდეოლოგიას ერთგულებდნენ. იშვიათი გამონაკლისის გარდა, ტენდენციური იყო ისტორიული მოვლენების მათეული შეფასებები, დაპყრობილი ხალხებისადმი დამოკიდებულება კი – ცინიკური და უსამართლო. დღესაც, რუსი ისტორიკოსები არაობიექტურად ანალიზებენ შორეულ თუ ახლო წარსულში მომხდარ ამბებს, ცდილობენ ცალმხრივად შეაფასონ იგი. ისინი იყენებენ იმ დოკუმენტებს, სადაც ქართველი მეფეები ემუდარებოდნენ ერთმონაშენე ქვეყნის მეფეებს მფარველობასა და დახმარებას. ამით ამართლებენ ქარ-

თული სახელმწიფოს დაპყრობას, რაც ისტორიული წარსულის პრიმიტიული გააზრება და მოვლენების არასწორი შეფასებაა. წიგნის ავტორები დოკუმენტურად ადასტურებენ, რომსინამდვილეში, არცერთ ქართველ მეფეს არ უფიქრია დაეთმო ტახტი და თავისი კანონიერი უფლებები მთლიანად გადაეცა რუსეთის მეფეებისათვის. მათ მეზობელი ერთმორწმუნე ქვეყნისგან მხოლოდ მფარველობა და სამხედრო დახმარების მიღება სურდათ. ვინაიდან ქართველები საუკუნეების მანძილზე ებრძოდნენ მაჰმადიან ქვეყნებს, თავიანთ ეროვნულ მისიად ქრისტიანობის დაცვას მიიჩნევდნენ, ისიც სწამდათ, რომ ამ მისიის განხორციელებაში მათ გვერდით რუსული მართლმადიდებლური სახელმწიფო დადგებოდა. ქართლ-კახეთის მეფისთვის ამ მიზანს ისახავდა 1783 წელს დადებული გეორგიევსკის ტრაქტატი, რომელიც 1801 წელს რუსეთმა უხეშად დაარღვია, თვითნებურად მოახდინა საქართველოს ნაწილ-ნაწილ ანექსია და დიდი ისტორიული წარსულისა და კულტურის ქვეყანა მსოფლიოს პოლიტიკური რუკიდან წაშალა. ტრაგიკულად დასრულდა ქართველი ხალხის საუკუნეობრივი ოცნება რუსეთის „მფარველობაზე“.

თსუ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი
შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი

დოლო ჭუმბურიძე, ვაჟა კიკნაძე,
ხათუნა ქოქრაშვილი, ლელა სარალიძე

საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა
XVIII-XXI საუკუნეებში
(სამეცნიერო ლიტერატურისა და
დოკუმენტების მიხედვით)

წიგნი II

გამომცემლობა „მერიდიანი“
თბილისი - 2016

ქართლ-კახეთის სამეფოზე არანაკლებ სასტიკად მოექცა რუსეთი იმერეთის სამეფოს, რომლის მამაცი მეფე, ერეკლე II-ის შვილიშვილი სოლომონ II, იარაღით იბრძოდა რუსეთის წინააღმდეგ ქართული სახელმწიფოებრიობის დასაცავად, ის ბოლომდე შეურიგებელი დარჩა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის, ბაგრატიონთა ათასწლოვანი სამეფო საგვარეულოს ტახტიდან ჩამოშორებისა და დისკრიმინაციის მიმართ. იმერეთის სამეფოშიც, ისევე როგორც მთელ საქართველოში, თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას უამრავი ადამიანის სიცოცხლე შეეწირა. თუმცა, რუსეთმა იმერეთის დასაპყრობად დიდი სამხედრო ძალა გამოიყენა და ხალხის დიდი წინააღმდეგობაც შეხვდა, მან მაინც ჩაწერა თავის იმპერიულ ქრონიკებში, რომ იმერეთის სამეფოც, ქართლ-კახეთის სამეფოს მსგავსად, „ნებაყოფლობით“ შეუერთდა რუსეთს (წინააღმდეგობას თითქოს მხოლოდ სოლომონ მეფე სწევდა, რომელსაც „მცირეოდენი თანამოაზრენი“ ჰყავდა), რაც აშკარა სიცრუე იყო. ქართველები საკუთარი ნებით რომ არ შესულან რუსეთის სახელმწიფოს შემადგენლობაში, ამას უამრავი ანტირუსული აჯანყებაც ცხადყოფს, რომელთაც მონოგრაფიული გამოკვლევების ავტორები დაწვრილებით აანალიზებენ და აფასებენ.

წიგნში ნაჩვენებია, რომ იმერეთის სამეფოს დაპყრობისათვის რუსეთმა იმპერიული – „დაყავი და იბატონეს“ მეთოდით ისარგებლა: ყალბი დაპირებები მისცა ქართულ სამთავროებს, რომლებიც იმერეთის მეფის ქვეშევრდომები იყვნენ, დააპირისპირა ისინი სოლომონ II-სთან და მიზნის განხორციელების შემდეგ მათი სამთავროებიც ისევე გააუქმა, როგორც იმერეთის სამეფო.

ავტორთა მოსაზრებით, მართალია, ზოგიერთი მიმართულებით XIX-XX საუკუნეებში საქართველოში დადებითი ტენდენციები მიმდინარეობდა, მაგრამ ეს არ ყოფილა ქართველი ერისადმი რუსული პოლიტიკის კეთილი დამოკიდებულების შედეგი. ქართველ ხალხს რუსეთი ისე უყურებდა, როგორც მის მიერ დაპყრობილ სხვა, – უსახელმწიფო და უდამწერლობო ხალხებს.

ყურადღება მახვილდება იმ ფაქტზეც, რომ წარსულში ზოგიერთი ავტორი განსაკუთრებული მონდომებით ამტკიცებდა რუსეთის მიერ საქართველოს გაერთიანებას („დაგვიპყრო, მაგრამ გაგვაერთიანა“!). წარმოდგენილი ნაშრომი აჩვენებს, რომ XVIII ს.-ის ბოლოსა და XIX ს.-ის დასაწყისში საქართველო ფეოდალურ ქვეყანას წარმოადგენდა, რომელიც ორ სამეფოდ და რამდენიმე სამთავროდ იყო დაყოფილი და ამაში გასაკვირი არაფერია. ისეთი ევრო-

პული ქვეყნებიც კი, როგორცაა გერმანია და იტალია, მხოლოდ XIX ს.-ის 70-იანი წლების დასაწყისში ჩამოყალიბდნენ ერთიან სახელმწიფოებად. მტკიცება იმისა, რომ რუსეთმა, მართალია, დაიპყრო საქართველო, მაგრამ სამაგიეროდ გააერთიანა ქვეყანა, – სრულიად არ შეესაბამება სინამდვილეს. ეს პროცესი დაწყებული იყო. ქართველი პოლიტიკოსები, საგარეო და საშინაო ვითარების გათვალისწინებით, ფრთხილობდნენ და შესაფერის დროს ელოდნენ. რუსეთის დამპყრობლურ გეგმებს ეს პროცესი ეწინააღმდეგებოდა და ამიტომ მას ხელს უშლიდა, საქართველოს საგარეო საფრთხეებს აღვივებდა. მისთვის დაშლილ-დანანევრებული და დასუსტებული ქვეყნის მიტაცება უფრო ადვილი იყო, ვიდრე გაერთიანებული და ძლიერი სახელმწიფოს დაპყრობა. როდესაც შეისრულა დასახული მიზანი, რუსეთმა საქართველო კი არ გააერთიანა, არამედ, ოკუპირებული ქვეყნის სამეფო-სამთავროები რუსეთის იმპერიულ სახელმწიფოში რუსული გუბერნიების სუბიექტებად შეიყვანა.

რუსეთის დამპყრობლურ პოლიტიკასა და ქართველი ერის განმათავისუფლებელ ბრძოლასთან ერთად, ნიგნის ავტორებმა სცადეს ეჩვენებინათ ქართველ მეფეთა შეცდომები და, მეტიც, ხშირად დანაშაულებრივი ქმედებანი. სახელმწიფო, მითუმეტეს ისეთი ტრადიციული და მყარი, როგორც იყო ქართლ-კახეთის სამეფო, რომელიც ქართულ სამეფო-სამთავროთაგან პირველად მიიტაცა რუსეთმა, ასე ადვილად არ ნებდება, თუ შიგნითაც არ აქვს ბზარები, თუ არ არის ერის მესვეურთა მიერ დაშვებული შეცდომები. XIX ს.-ის დასაწყისში ქართული სახელმწიფოებრიობა მხოლოდ რუსულმა იარაღმა კი არა, ეროვნულმა ნიჰილიზმმა და კოლაბორაციონიზმმაც დაამხო, – ასეთია ავტორთა დასკვნა.

ყველა ამ მოვლენის გაანალიზება ხდება სამეცნიერო ლიტერატურისა და წყაროების მიხედვით, რომელთა ნაწილი პირველად შემოდის სამეცნიერო ბრუნვაში, ნაწილი კი ქართულ ენაზე პირველად ითარგმნება.

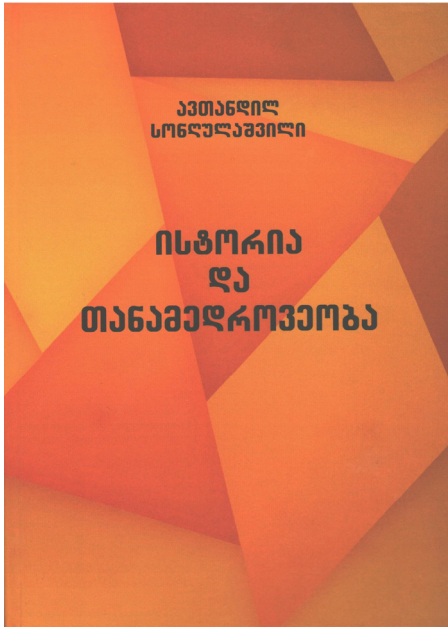
ნიგნში ნამოჭრილია თემასთან დაკავშირებული მრავალი პრობლემა და გაკეთებულია სათანადო დასკვნები.

* * *

ავთანდილ სონლულაშვილი, „ისტორია და თანამედროვეობა“, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2016, 297 გვერდი. წიგნში შესულია სხვადასხვა თემაზე დანერილი სტატიები, რომლებიც ბოლო წლებში სხვადასხვა სამეცნიერო კრებულებში ქვეყნდებოდა. ახალი საარქივო დოკუმენტებითა და მდიდარი სამეცნიერო ლიტერატურის საფუძველზე შესწავლილია ეროვნული უმცირესობების, რელიგიის, პოლიტიკისა და საქართველოს ისტორიის პრობლემები, წიგნის რედაქტორია სამართლის დოქტორი, პროფესორი ირაკლი გაბისონია, რეცენზენტებია: ისტორიის დოქტორი, პროფესორი ედიშერ გვენეტაძე, ისტორიის დოქტორი, პრო-

ფესორი ზურაბ კვეციანიძე.

კრებულში ცხრამეტი სტატიაა შეტანილი. ყველა მათგანი გამოირჩევა მეცნიერული სიახლითა და სიღრმით. საკვლევი პრობლემების ქრონოლოგია და გეოგრაფია საკმაოდ დიდია, სტატიების თემატიკაც განსხვავებული და მრავალფეროვანი. ესენია: ეთნიკური ტერმინოლოგიის საკითხები, ირან-ოსმალეთის აგრესია და ქართველთა გამაჰმადიანების მცდელობანი გვიანი ფეოდალიზმის პერიოდში, ექვთიმე თაყაიშვილისა და იროდიონ სონლულაშვილის ეპისტოლური მემკვიდრეობის ნიმუშები,

ივანე ჯავახიშვილი და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა შემადგენლობა 1918-1921 წლებში, აფხაზეთის სამართლებრივი უფლებები საქართველოს პირველი რესპუბლიკის პერიოდში, ეროვნულ უმცირესობათა რელიგიური სექტები საქართველოში XX საუკუნის 50-იან წლებში, ჰონკონგის ისტორიიდან, პოლიტიკური ლიდერის იმიჯი, „ცივი ომის“ ანატო-

მია, პოლიტიკა და სპორტი, ისლამი და გარე სამყარო, ნიკიტა ხრუშჩოვის პოლიტიკური პორტრეტი და სხვ.

ყველა სტატია წყაროებისა და ისტორიოგრაფიული მასალის საინტერესო ანალიზის შემდეგ გაკეთებული მკაფიო დასკვნით სრულდება, რაც მკითხველს სრულ ინფორმაციას აძლევს საკვლევ პრობლემაზე. საამისოდ ერთი მცირე ფორმატის სტატიის დასკვნაც გამოდგება. განიხილავს რა ირან-ოსმალეთის აგრესიასა და ქართველთა გამაჰმადიანების მცდელობას გვიან ფეოდალიზმის პერიოდში, ავტორი დასძენს: „ჩვენში ოსმალური ხმალი არ დაპირისპირებია ქრისტიანულ სარწმუნოებას. თურქთაგან შემოთავაზებული გამაჰმადიანების ოფიციალური ფორმა ნებაყოფლობით იყო. სინამდვილეში გამაჰმადიანება თითქმის აუცილებელ პირობად ედო ოსმალურ ეკონომიკურ რეჟიმს, სამხედრო-ლენურ სისტემას. მას კი ემორჩილებოდა ოსმალეთის იმპერიაში ხანგრძლივად თუ დროებით მოხვედრილი ყველა ქვეყანა, მათ შორის ბალკანეთის ქვეყნებთან ერთად სამცხე-საათაბაგო, აჭარა და ოსმალეთის დროინდელი ქართლი“.

საინტერესოა მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის – იროდიონ სონლულაშვილის უცნობი წერილების წარმოჩენა. მისი მიმონერა და მეგობრობა ექვთიმე თაყაიშვილთან მკვლევარმა ახალი მასალებით გააცნო მკითხველს.

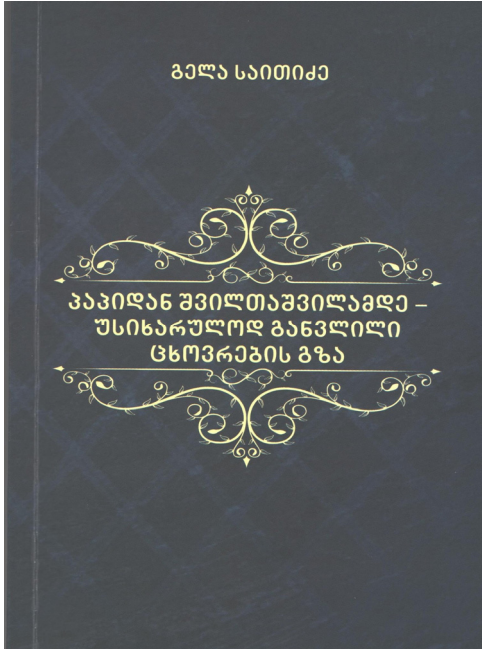
ავთანდილ სონლულაშვილის ყველა სტატია დაწერილია კარგი ქართული ენით, მიზიდაველი პასაჟებით, მეცნიერულ-მხატვრული სტილით, რაც მას პოპულარულ საკითხავ ნაშრომებად აქცევს.

* * *

„გელა საითიძე, „პაპიდან შვილთაშვილამდე – უსიხარულოდ განვლილი ცხოვრების გზა“, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2016. რედაქტორები: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. ავთანდილ სონლულაშვილი და ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. გოჩა საითიძე. რეცენზენტები: ისტორიის დოქტორები – ლელა სარალიძე და ხათუნა ქოქრაშვილი.

წიგნი ეძღვნება მეფე ერეკლე მეორის ძის – ალექსანდრე ბატონიშვილის (1770-1844 წწ), რუსეთის ხელისუფლების წინააღმდეგ შეურიგებელი მებრძოლის, საგმირო საქმეების წარმოჩენას. იგი ეფუძნება აქამდე გამოქვეყნებული ლიტერატურისა და ზოგიერთი ახლადგამოვლენილი დოკუმენტის გაანალიზების შედეგად მიღე-

ბულ დასკვნებს. კვლევარი დამსახურებისამებრ მიუზღავს მის წინამორბედ ყველა ავტორს, ვისაც კი რაიმე ღირებული აქვს დაწერილი ალ. ბატონიშვილის ხიფათით აღსავეც ცხოვრების შესახებ.

ხაზგასმით მიუთითებს იმაზეც, რომ თითქმის ორი საუკუნის მანძილზე ვერც ცარისტულმა რუსეთის და ვერც საბჭოთა რეჟიმებმა, ვერ შეძლეს ქართველი ხალხისათვის დაევიწყებინათ თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი მამულიშვილის სახელი. ამის ნათელი დადასტურება იყო თუნდაც ის, რომ XXს-ის 90-იან წლებში, ქართველმა ახალგაზრდობამ საპროტესტო მიტინგებსა და დემონსტრაციებზე, როგორც თავისუფლებისათვის ბრძოლის სიმბო-

ლო – ალექსანდრე ბატონიშვილისა და ქაიხოსრო ჩოლოყაშვილის პორტრეტები გამოიტანეს. ავტორის მართებული შენიშვნით, ერის მეხსიერებაში დამკვიდრების მიზეზი, უპირველეს ყოვლისა, იყო „ეროვნული ღირსებების შემლახველთა წინააღმდეგ თავდაუდრეკელი ბრძოლა“.

წიგნის ორი მესამედი ირაკლი ალექსანდრე ბატონიშვილის ძის (1827-1882 წწ) და მისი ოჯახის ცხოვრების გზის წარმოჩენას ეძღვნება. ნაშრომში განვითარებული მოვლენები ქრონოლოგიურად XX ს-ის 60-იანი წლების დასაწყისამდე მოდის. ავტორი საინტერესოდ წარმოაჩენს ირაკლი ბაგრატიონ-გრუზინსკის პიროვნულ პორტრეტს და მიუთითებს: „მიუხედავად იმისა, რომ მას განსაკუთრებული არაფერი გაუკეთებია, მაინც ღირსეულ მამულიშვილთა შორის ხსენების ღირსია. აქ ვითვალისწინებთ იმას, რომ ირაკლის წილად ხვდა უმამოდ, არამშობლიურ გარემოში გაზრდილიყო... იგი ბავშვობიდანვე დანატრებული იყო მშობლიური ენის

მუსიკოსობას, ეროვნული ტრადიციებისა და ერის გმირულ ისტორიის შესწავლის შესაძლებლობას და მიუხედავად ამისა მაინც არასდროს დავინწყნია: „ვისი გორისა იყო“.

დიდი ერეკლე მეფის შვილიშვილს, საყვარელი მამის სახეც არ ახსოვდა, ვიანიდან ცარისტულმა ხელისუფლებამ ისე დააშორა ისინი და თავის ახალგაზრდა დედასთან ერთად ძალდატანებით გადაასახლა იმპერიის დედაქალაქში. სიჭაბუკეში შესულმა ირაკლი ბატონიშვილმა იმდენი მოახერხა, რომ კავკასიის პირველი მეფის-ნაცვლის, მიხ. ვორონცოვის დახმარებით, დედასთან ერთად თბილისში დაბრუნებულიყო. ავტორის თქმით, მას ხელისუფლების მხრიდან განსაკუთრებულ მეთვალყურეობის ქვეშ უხდებოდა ყოფნა, მაგრამ დროდადრო მაინც ახერხებდა საზოგადო საქმეების კეთებაშიც მიეღო მონაწილეობა (მაგ. მთანმინდისა და ავლაბარში ქართველთა და სომეხთა ბავშვებისათვის უფასო სკოლების გახსნა და სხვ.) ამასთან ერთად შედიოდა მეფისნაცვლის საბჭოს შემადგენლობაში.

40 წელს გადაცილებულმა ირაკლი ბაგრატიონმა გენერალ დავით ჭავჭავაძის მშვენიერ ასულ თამარზე (1852-1933) იქორწინა. ქორწინების პირველივე ხანებიდან რალაც მოურჩენელი ავადმყოფობა შეეყარა და ძალღონით აღსავსე ვაჟკაცი ისე დასუსტდა, რომ გარეთაც ვეღარ გამოდიოდა და პატარა შვილების მოფერებასაც ვეღარ ახარხებდა. პატარა ასულის და ერთადერთი მემკვიდრის – ნლისა და 8 თვის ალექსანდრეს დაღუპვამ, საბოლოოდ მასაც მოუსწრაფა სიცოცხლე და, იმხანად საქართველოში ბაგრატიონთა სამეფო სახლის ერთადერთი შთამომავალი, 54 წლის ასაკში გარდაიცვალა.

ავტორი განსაკუთრებულ შენიშვნებს აკეთებს იმაზე, თუ რა გრანდიოზული და ორგანიზებულობით გამორჩეული დასაფლავება მოუწყვეს მიცვალებულს, რომელიც სიონის საკათედრო ტაძრიდან დაიწყო და სვეტიცხოველში ერეკლე II-ისა და გიორგი XII-ის სიახლოვეს დაკრძალვით დასრულდა. იქვე მიანიშნებს იმაზეც, რომ არსად ჩანდნენ ქართველი მოღვაწენი (ილია ჭავჭავაძე და სხვა.) იმდენადაც კი, რომ თუნდაც ერთი სამგლოვიარო განცხადება გამოექვეყნებინათ და ა.შ.

ავტორს, სხვათაგან განსხვავებული ერთი თვალსაზრისი ეკუთვნის ირაკლი ბაგრატიონ-გრუზინსკის ამ გამორჩეულ დასაფლავებასთან დაკავშირებით. „როგორც კი რუსულმა ხელისუფლებამ ირწმუნა, რომ ბაგრატიონთა სამეფო სახლის მემკვიდრეთაგან სა-

ქართველოში აღარავინ იყო დარჩენილი, „თავქარიან“ ქართველებს უფლება მისცა ირაკლი გრუზინსკის გრანდიოზული დასაფლავება მოეწყოთ. ეს სცენარი დიდი ხნის წინათ გენერალ ერმილოვის მიერ იყო მოფიქრებული. მისი დასაფლავება იყო საქართველოს ხელში ჩაგდების ზუსტად საუკუნოვანი წლისთავის საზეიმო აღნიშვნა დაპყრობლის მიერ (გულისხმობს 1783 წლის გეროგევსკის ტრაქტატის შემდგომ პერიოდს!) ... ვფიქრობთ აგრეთვე – განაგრძობს იგი), რომ ილია ჭავჭავაძესა და მის თანამოაზრეებს რუსეთის იმპერიული ხელისფლების ეს ჩანაფიქრი ამოუხსნელი არ დარჩენიათ. ამიტომ იყო რომ დადგმულ სპექტაკლში მათ მონაწილეობა არ მიიღეს...

წიგნში ნაჩვენებია ის მძიმე ხვედრიც, რაც ირაკლი გრუზინსკის გარეშე დარჩენილ მის მეუღლეს თამარ ჭავჭავაძეს და ქალიშვილებს – ეკატერინე რატიშვილისას და ელისაბედ ორბელიანს ერგოთ... ირ. ბაგრატიონ-გრუზინსკის ერთადერთი შვილიშვილი, ცნობილი მუსიკოსი ერეკლე ორბელიანი, უშვილძიროდ გადაეგო სამშობლოდან შორს და აშშ-ის მიწამ მიიბარა.

წიგნში ნაჩვენებია ის მძიმე ხვედრი, რაც საბჭოთა რეჟიმის უმძიმეს პირობებში ერგო ირაკლი ბაგრატიონ-გრუზინსკის ოჯახს, მათ შორის მის შვილიშვილს ერეკლე ორბელიანს, რომელიც უმემკვიდროდ გადაეგო და სამშობლოდან შორს, აშშ-ის მიწამ მიიბარა.

წიგნში გამოყენებულია ბევრი ახალი დოკუმენტური მასალა და სამეცნიერო ნარკვევი, გამოთქმულია საინტერესო მოსაზრებები როგორც ირაკლი ბაგრატიონისა და მისი ოჯახის წევრების შესახებ, ასევე ეპოქის მნიშვნელოვან მოვლენებზე.

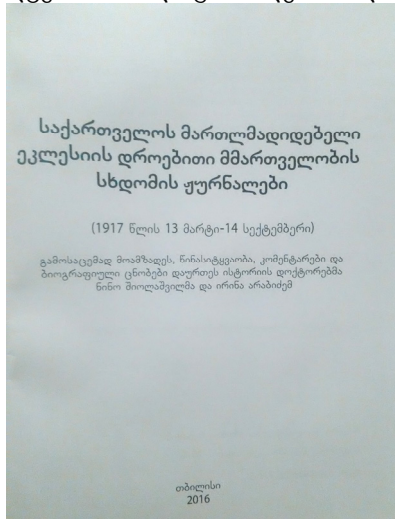
* * *

ირინა არაბიძე, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის დროებითი მმართველობის სხდომის ჟურნალები (1917 წლის მარტი-სექტემბერი) თბილისი, 2016. წიგნი წამოადგენს საქართველოს საპატრიარქოს არქივში დაცული მასალის (დოკუმენტი №6421) პუბლიკაციას. გამოსაცემად მოამზადეს, წინასიტყვაობა, კომენტარები, ბიოგრაფიული ცნობები და საძიებლები დაურთეს წინო შიოლაშვილმა და ირინა არაბიძემ, გამომცემლობა „მერიდიანი“, 2016 წ., 428 გვერდი.

გამოცემა დააფინანსა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ ილია II-ის საერთაშორისო საქველმოქმედო ფონდმა.

რედაქტორები არიან ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ზაზა აბაშიძე, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი სერგო ვარდოსანიძე, რეცენზენტი – ისტორიის დოქტორი ხათუნა ქოქრაშვილი.

წიგნი მიეძღვნა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის 100 და უწმინდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართვე-

ლოს კათოლიკოს-პატრიარქის, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსის, ბიჭვინთისა და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტის ილია II-ის პატრიარქად აღსაყდრების 40 წლის საიუბილეო თარიღებს.

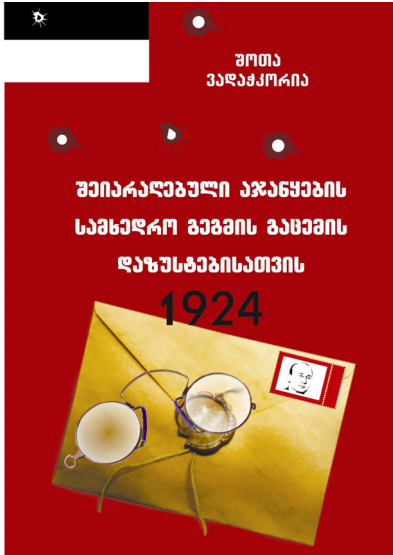
სხდომის ყურნალებში დანვრილებითაა გაშუქებული საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის შემდგომ ეკლესიის დროებითი მმართველობის მიერ განხორციელებული ღონისძიებები; დროებითი მმართველობის წევრი სასულიერო თუ საერო

პირების ურთიერთობა ყველა იმ პირსა თუ ორგანიზაციასთან, რომლებიც 1917 წლის მარტ-სექტემბერში საქართველოს ეკლესიის უფლებათა სრულად აღდგენასთან იყვნენ დაკავშირებული (ამიერკავკასიის განსაკუთრებული კომიტეტი, რუსეთის დროებითი მთავრობა, მისი წარმომადგენელი – საქართველოსა და რუსეთის ეკლესიების ქონების გასამიჯნად თბილისში ჩამოსული ვლადიმერ ნიკოლოზის ძე ბენეშევიჩი, საქართველოს ყოფილი ეგზარქოსი პლატონი, რუსეთის უწ. სინოდი, ობერ-პროკურორები: გიორგი ლვოვი და შემდეგ ანტონ კარტაშოვი).

წარმოდგენილ დოკუმენტში ეკლესიის და, ზოგადად, საქართველოს უახლესი ისტორიის დღეისათვის მივიწყებული მრავალი ფაქტია გადმოცემული. დასტურდება ზოგიერთი ქართველი საზოგადო მოღვაწის დამსახურება საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის აღდგენისა და ფაქტობრივი განხორციელების საქმეში, რაც მათ ბიოგრაფიებში ასახული არ არის და საზოგადოებისთვის უცნობია.

***

შოთა ვადაჭკორია, შეიარაღებული აჯანყების სამხედრო გეგმის გაცემის დაზუსტებისათვის (1924 წ.). ნაშრომში მოტანილი დოკუმენტური მასალის საფუძველზე დასაბუთებულია: 1) 1921-

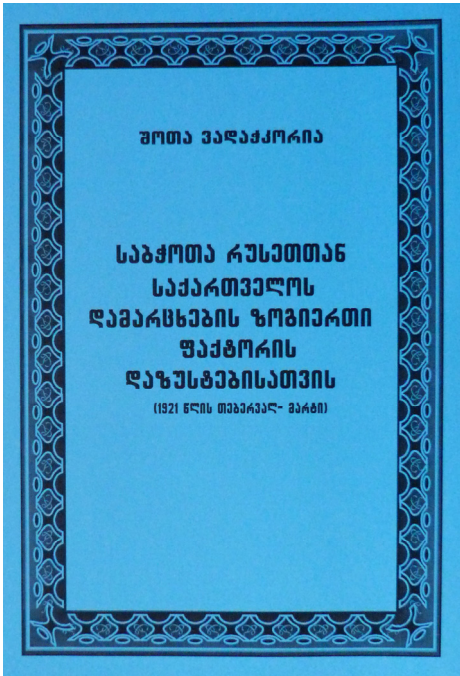
1922 წლების რეპრესიებით ჩამოკვდარი არალეგარული ანტისაბჭოური საქმიანობის საფეხურებრივად გამოსაცოცხლებლად, უმკაცრესი დისციპლინის, ინფორმაციის გასაიდუმლოების და კონსპირაციული მუშაობის ფორმების შემოღება, ნ. ხომერიკის დიქტატორად, ექსტრემისტად და ავანტიურისტად გამოცხადების საფუძველს არ იძლევა. საბჭოურ პროვოკაციაზე არწამოგების შესახებ, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერებისგან „სამხედრო ცენტრის“ ხელმძღვანელთა მრავალგზის გაფრთხილება, ქვეყ-

ნის მოსახლეობისადმი ახალი რეპრესიების აცვილებას ითვალისწინებდა; 2) საოკუპაციო რეჟიმის წინააღმდეგ შეიარაღებული აჯანყების მოსამზადებელი ღონისძიებები და მოქმედების ტაქტიკა, გამართლებულად მხოლოდ იმ შემთხვევაში ჩაითვლებოდა, თუკი „სამხედრო ცენტრის“ მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები, აჯანყების სამხედრო გეგმით გათვალისწინებულ მოთხოვნებს დააკმაყოფილებდა. მხედველობაში მაქვს: ა) აუჩქარებლობა, შეიარაღებული გამოსვლების საფუძვლიანი მომზადება და რუსეთში შექმნილი ხელსაყრელი პოლიტიკურ-ეკონომიკური სიტუაციის მაქსიმალურად გათვალისწინება; ბ) სრულიად კავკასიის მასშტაბით, ქართველთა მხარდამხარ ბრძოლის და ერთობლივი ძალებით საბჭოთა რუსეთისადმი დაპირისპირების საფეხურის მომზადება; გ) ევროპის ქვეყნებიდან იარაღითა და ფულით დახმარების გარანტიის შექმნა; 3) ნ. ხომერიკისა და ვ. ჯუღელის დასაპატიმრებლად, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ზოგიერთი წარმომადგენელისგან „ჩეკა“-ს თანამშრომლებისადმი ხელშეწყობა, აღნიშნული პიროვნებების პოლიტიკური სარბიელიდან ჩამოცილებას და მოქ-

მედების თავისუფალი სივრცის შექმნას ითვალისწინებდა. შეიარაღებული აჯანყების სამხედრო გეგმის, ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიისადმი გადაგზავნით, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ზოგიერთი სულმოკლე ადამიანებისგან უდიდესი დანაშაული იქნა ჩადენილი. ამ ქმედებით, შეიარაღებულ გამოსვლებს, არაორგანიზებული, სპონტანური სახე მიეცა და გარდუვალი დამარცხების წინასწარი საფეხური მომზადდა.

* * *

შოთა ვადაჭკორია. საბჭოთა რუსეთთან საქართველოს დამარცხების ზოგიერთი ფაქტის დაზუსტებისათვის (1921 წლის თებერვალ- მარტი), თბილისი, 2016. საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ისტორიაში ყველაზე რთული მონაკვეთის – 1921 წლის თებერვალ-მარტის მოვლენების კატასტროფით დამთავრების გან-

მაპირობებელი მიზეზების გამოკვლევისა და საზოგადოებისადმი დასაბუთებული ფორმით სწორი ინფორმაციის მინოდების მიზნით, ჩემს მიერ შესწავლილმა საარქივო მასალებმა, შემდეგი დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობა მომცა:

1) ქართული პოლიტიკური ელიტის მცდელობა, ეროვნული სახელმწიფოს ფორმირების პარალელურად ქართული ჯარის შესატყვისი რაოდენობით და სრულყოფილი შეიარაღებით შექმნა მოეხდინა, ფინანსებისა და იარაღის უქონლობამ შეაფერხა. ქართულ ისტორიოგრაფიაში დღემდე გავრცელებული მოსაზრება – სა-

ქართველოში არსებულ სამხედრო საწყობებში თითქოს რაოდენობის იარაღი იყო, ნატყუარ ინფორმაციას ემყარება და სინამდვილეს არ შეესაბამება;

2) დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოებისგან 1919 წლის გაზაფხულზე შეპირებული დახმარების (იარაღი, ამუნიცია, სურსათი, ფული) დროულად მიღების მცდელობა, 1921 წლის 25 თებერვლამდე უშედეგო აღმოჩნდა. ნაშრომში მოტანილი დოკუმენტური მასალები ადასტურებს, რომ ზემოაღნიშნული დანაპირების შესასრულებლად, საფრანგეთის ხელისუფლებამ პირველი ქმედითი ნაბიჯი მხოლოდ 1921 წლის 25 თებერვალს გადადგა. სტამბოლში არსებული საფრანგეთის კუთვნილი სამხედრო საწყობებიდან საქართველოსადმი მიყიდული ვრანგელის ნაქონი იარაღი, უვარგისი და იმ ეტაპზე საბრძოლო მოქმედებებისათვის გამოუსადეგარი იყო;

3) ვარგისიანი იარაღის საქართველოსთვის მიყიდვის გადამწყვეტილება, საფრანგეთის ხელისუფლების მხრიდან მხოლოდ 1921 წლის 17 მარტს იქნა მიღებული. ეს ფაქტი, საქართველოს კანონიერი მთავრობისა და გასაბჭოებული საქართველოს წარმომადგენლებს შორის (გრ. ლორთქიფანიძე, მ. ორახელაშვილი აბ. ენუქიძე, შ. ელიავა) ბრძოლის შეწყვეტის შესახებ ქუთაისში მიღწეულ შეთანხმებას, და საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ხელისუფლების მიერ ქვეყნის ტერიტორიის დატოვებას (17 მარტი) დაემთხვა. დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოთა წაფექ-უკუფექის პოლიტიკური კურსიდან გამომდინარე, საქართველოს პირველი რესპუბლიკის შეიარაღებული ძალები, გასაბჭოებული რუსეთის 1921 წლის თებერვალ- მარტის აგრესიას, არსენალში კუსტარულად დამზადებული რუსული ვაზნებითა და საგანგებოდ შექმნილ სახელოსნოებში შეკეთებული შაშხანებით შეხვდა.

4) ქართველი სარდლების (ი. ოდიშელიძე, ი. გედევანიშვილი, გ. სუმბათაშვილი) მიერ დაშვებულმა ტაქტიკურმა შეცდომებმა და საჯარისო შენაერთებში გამეფებულმა უდისციპლინობამ, ბამბაკის ხეობაში ქართული ჯარის სამარცხვინო დამარცხებას, მისი 3/4-ით განადგურებას და XI არმიის სარდლობის გათამამებას შეუწყო ხელი. თბილისის დასაცავად გენ. გ. კვინიტაძის მიერ საჯარისო შენაერთების სექტორებად გადანაწილება, ტაქტიკური თვალსაზრისით სწორ გადამწყვეტილებას წარმოადგენდა. მის მიერ გატარებული თავდაცვითი ღონისძიებები, 1921 წლის 18-დან 22 თებერვლის ჩათვლით, მტრის შემოტევების წარმატებით მოგერიების საფუძველი გახდა.

5) IV თავდაცვითი სექტორის ხელმძღვანელის- ნ. გედევანიშვილის მხრიდან არსებული სიტუაციის სწორად ვერშეფასებამ, გენშტაბში მის მიერ მიტანილმა პანიკით აღვსავსე ინფორმაციამ,

ფსიქოლოგიური ტერორის ფუნქცია შეასრულა და თბილისის თავდაცვითი ბრძოლების გაგრძელებაზე უარყოფითი ზემოქმედება მოახდინა. გ. კვინიტაძის ბრძანების (№ 131) საფუძველზე თბილისის დატოვება, მცხეთაში გამაგრების გეგმა და გენერლური ბრძოლით თბილისის ისევ დაბრუნება, ქართველ ჯარისკაცთა ფსიქოლოგიური განწყობის არგათვალისწინებას წარმოადგენდა. იგი ქართულ სინამდვილესთან შეუსაბამობაში მოდიოდა, რადგან მომხდარმა ფაქტმა, ქართულ მხედრობაზე ფსიქოლოგიურდ დამბლადამცემი ფუნქცია შეასრულა და მათი ბრძოლისუნარიანობა მაქსიმალურად დააქვევითა.

6) საქართველოს პირველი რესპუბლიკის მთავრობის მხრიდან, ბათუმის ოკრუგის მდინარე ჩოლოქამდე ოსმალეთისადმი დათმობის შესახებ ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოთქმული მოსაზრება, არცერთი საარქივო დოკუმენტით არ დასტურდება. ამ ბრალდების შექმნა ფ. მახარაძისა და თ. ჟღენტის სახელებთანაა დაკავშირებული და მან გარკვეული ფორმით საბჭოთა ჯარში მოსამსახურე სამხედრო მაღალჩინოსნების მემუარებშიაც ჰპოვა ასახვა. ნაშრომში მოტანილი ფაქტების ანალიზი ადასტურებს, რომ ბათუმის ოკრუგში და თვით ბათუმში ოსმალების შემოსვლა, გარკვეული პოლიტიკური მოსაზრებიდან გამომდინარე, საბჭოთა რუსეთისა და ოსმალეთის მაღალჩინოსანთა წინასწარი გარიგების საფეხურს შიცავდა. დამოუკიდებელი საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ხელისუფლებისადმი ამ ფაქტის „მიპატიჟების“ ფორმით გადაბრალება, ბოლშევიკების მხრიდან მის დისკრედიტაციაზე იყო გათვლილი და ისტორიის ფალსიფიკაციის მორიგ მცდელობას წარმოადგენდა.

გ ა ხ ს კ ე ბ ა

ლეილა ბაგრატიონ-ბაბადიში
დოდო ჭუმბურიძე

პროფესორ გიორგი ჯავახიშვილის მოსაგონარი

2016 წლის ქრისტეშობისთვის მიწურულს 75 წლის გახდებოდა ცნობილი ქართველი ლიტერატურათმცოდნე, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი გიორგი ჯავახიშვილი (1941-2015). სამწუხაროდ, იგი ამ საიუბილეო თარიღის დადგომამდე ერთი წლით ადრე – 2015 წლის გიორგობისთვის პირველში გარდაიცვალა.

* * *

გიორგი ჯავახიშვილი დაიბადა 1941 წლის 20 დეკემბერს, გარეკახეთის სოფელ ყანდაურაში, ნიკოლოზ ჯავახიშვილის ოჯახში.

ხსენებული სოფელი მდებარეობს ცივ-გომბორის ქედის სამხრეთ-დასავლეთ კალთაზე და ადმინისტრაციულად საგარეჯოს რაიონში შედის.

ვფიქრობთ, ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს გახსენება ამ სოფლის ისტორიისა, რომელსაც წარსულში ყანდიაური ეწოდებოდა. ეს არის ანთროპონიმული წარმოშობის ტოპონიმი, რომელსაც საფუძვლად უდევს მამაკაცის საკუთარი სახელი – ყანდია. ამავე

სახელისაგან წარმოდგა ქართული გვარები – ყანდიაშვილი და ყანდიაშვილი [1, 139], რომლებიც გავრცელებულია ქართლსა და კახეთში.

სოფელი ყანდიაური შენირული იყო ალავერდის წმ. გიორგის სახელობის საკათედრო ტაძრისათვის.

XVII საუკუნის პირველ ოცნლეულში, კერძოდ, 1614-1617 წლებში, სპარსეთის შაჰინშაჰ აბას I-ის მიერ მოწყობილი გამანადგურებელი ლაშქრობების შედეგად, კახეთის სამეფოს აუნაზღაურებელი ზარალი მიადგა. მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი (100 ათასამდე ადამიანი) მტერთან უთანასწორო ბრძოლაში დაიღუპა, ხოლო უფრო მეტი ნაწილი ტყვედ (200 ათასამდე ადამიანი) წაიყვანეს და ფერეიდანში, მაზანდარანსა და სპარსეთის სხვა რეგიონებში დაასახლეს. უამრავი დასახლებული პუნქტი სამუდამოდ აღიგავა პირისაგან მიწისა [2, 16-17].

განსაკუთრებით დაზარალდა გარეკახეთი, რომელიც ისტორიულად მოიცავდა ამჟამინდელ საგარეჯოს რაიონს და გარდაბნის რაიონის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილს, კერძოდ, სოფლებს – სართიჭალას, ახალსოფელს, მარტყოფს, ნორიოს, ლილოს და სხვ.

მრავალ სოფელთან ერთად ნასოფლარად იქცა გარეკახეთის სოფელი ყანდიაურიც. საუკუნენახევრის განმავლობაში ეს ნასოფლარი სრულიად დაუსახლებელი რჩებოდა.

ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-მ (1720-1798) გადწვევით აღედგინა ყანდიაური და ამ მხრივ, XVIII საუკუნის უკანასკნელ მესამედში, მან პრაქტიკული ნაბიჯებიც გადადგა.

1797 წლის 23 თებერვალს, კათოლიკოს-პატრიარქ ანტონ II-ის (ერისკაცობაში – თეიმურაზ ერეკლეს ძე ბაგრატიონის) მიერ გამოცემულ განჩინებაში “სოფელ ყანდიაურის თაობაზე” აღნიშნული იყო: “ყანდიაური სოფელი ძველთაგანვე ალავერდის წმიდის გიორგის ეკლესიის შენირული არის და შაჰ აბაზ ყყენს რომ კახეთი მოუოხრებია, მასუკან ხარაბათ (იგულისხმება – დაუსახლებელი. ავტორები) იყო...”

მისმა უმაღლესობამ, მეფემან ქართლისამან და მეფემან კახთამან და სხვათა ირაკლი მეორემან იგულა და იგულისმოდგინა ამ ყანდიაურის სოფლის გაკეთება, მოიყვანა და თავისი სახასო კაცნი დაასახლა და სხვაც მრავალი ხარჯი ჰქმნა...

რადგანაც კაცნი მისის უმაღლესობის მეფის ირაკლის სახასო ყმანი არიან და მამული ალავერდის წმინდის გიორგის ეკლესიისა არის, რაც ამ სოფლის გამოსავალი იქნებოდეს, ნახევარი სამეფოდ

მიერთმეოდეს და ნახევარი წმინდის გიორგის ალავერდის ეკლესიას მიერთმეოდეს” [3, 13-15].

ერეკლე II-მ სოფელი ყანდიაური საუფლისწულო მამულად უბოძა თავის ძეს – უფლისწულ მირიან ბაგრატიონს (1767-1834), რომელიც იყო რუსეთის საიმპერიო სენატის წევრი, ნამდვილი სახელმწიფო მრჩეველი, გენერალ-ლეიტენანტი და ყაზარდოს პოლკის შეფი. იმავდროულად, იგი ლიტერატურულ და მთარგმნელობით მოღვაწეობასაც ეწეოდა [4, 104-105].

უფლისწულ იოანე გიორგის ძე ბაგრატიონის (1768-1830) ნაშრომში “ქართლ-კახეთის აღწერა” ცალკეა გამოყოფილი გარეკახეთის ტერიტორიაზე მდებარე სოფლები, რომელთაგან საუფლისწულოდ იხსენიება ერთადერთი სოფელი – ყანდაურა, მის მფლობელად კი მითითებულია ბატონიშვილი მირიანი [5, 66].

ერეკლე II-ისა და გიორგი XII-ის მეფობის პერიოდში ყანდიაურის მოურავი იყო თავადი როსებ (იოსებ) ზაალის ძე ჯანდიერი, რომელსაც ნასახიბაშის თანამდებობა ეკავა. სხვადასხვა დროს ის მოურავად იყო ასევე კახეთის სოფლებში – ჯიმიტსა [6, 273] და კალაურში [4, 267].

საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივში დაცული დოკუმენტებიდან ნათელი ხდება XVIII საუკუნის უკანასკნელ მესამედში აღდგენილი სოფელ ყანდიაურის ისტორია.

ამ სოფელში სხვადასხვა დროს დასახლდნენ შიდა ქართლიდან, იმერეთიდან, რაჭიდან და სამეგრელოდან გადმოსახლებულები, მათ შორის: ჯავახიშვილები (შიდა ქართლის სოფელ ძევერიდან), გამყრელიძეები (ზემო რაჭის სოფელ სომინოდან), არჩვაძეები, მაისურაძეები, კობახიძეები (რაჭიდან), აბესაძეები, გიორგაძეები, ნუცუბიძეები, სამხარაძეები, ფხალაძეები (იმერეთიდან), შენგელიები (სამეგრელოდან), რომლებიც მოგვიანებით შენგელიძეებად დაენერნენ, გაბრიელაშვილები, გლახაშვილები, დურგლიშვილები, კეკოშვილები, სიდამონიძეები, ქართლელიშვილები, ხორბალაძეები (შიდა ქართლიდან) და სხვები, ასევე, კახეთის ცალკეული სოფლებიდან გადმოსულები.

XVIII საუკუნის ბოლო მესამედში ყანდიაურში დამკვიდრებულთა შორის იყო შიდა ქართლის სოფელ ძევერიდან გადმოსახლებული ჯავახიშვილების ოჯახიც, რომელშიც ცხოვრობდა სამი ძმა – ბერი, დიმიტრი (იგივე ტეტია) და ჯავახ გიორგის ძე ჯავახიშვილები. ისინი იხსენიებიან სოფლის მოსახლეობის 1804 წლის აღწერაში [7, 326-327]. მათგან უფროსი ძმის – ბერის შთამომავალი

იყო პროფესორი გიორგი ჯავახიშვილი, რომლის გენეალოგიური ხაზი ასე გამოიყურება: ბერი – თევდორე (დაბადებული 1771 წელს, იხსენიება 1838 წლის აღწერაში) – სოლომონი (დაბ. 1805 წ.) – დავითი (დაბ. 1831 წ.) – სოლომონი (1883-1967) – ნიკოლოზი (1910-1942) – გიორგი (1941-2015).

XIX საუკუნის დასაწყისში ყანდიაურის ნაცვალი იყო ბერი (ბერო) გამყრელიძე [7, 326], ხოლო შემდეგ – მისი ვაჟი ივანე ბერის ძე გამყრელიძე.

ყანდიაურის მცხოვრებნი, ისევე როგორც კახეთისა და ქართლის ჩრდილო-აღმოსავლეთი ნაწილის მოსახლეობა, აქტიურად მონაწილეობდნენ 1812 წლის სახალხო აჯანყებაში, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ერეკლე II-ის შვილთაშვილი, უფლისწული გრიგოლ იოანეს ძე ბაგრატიონი (1789-1830). თებერვლის შუა რიცხვებში ზემოხსენებული ტერიტორია სრულიად განთავისუფლდა რუსთა საოკუპაციო რეჟიმისაგან. ამას მოჰყვა გრიგოლის გამოცხადება ქართლ-კახეთის მეფედ. გრიგოლ I-ის მეფობამ სულ ორიოდე კვირას გასტანა, ვინაიდან უთანასწორო ბრძოლაში ჩაბმული აჯანყებულები დამარცხდნენ [8, 72].

1812 წლის მარტში, რუსეთის ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენელმა, თავადმა იოსებ ანდრონიკაშვილმა ყანდიაურის მოსახლეობას სთხოვა წერილობით აეხსნათ, თუ რამ გამოიწვია მათი ჩაბმა ზემოხსენებულ აჯანყებაში.

ყანდიაურის ნაცვალმა, ზემოხსენებულმა ივანე ბერის ძე გამყრელიძემ თავად იოსებ ანდრონიკაშვილს წარუდგინა ამ სოფლის მოსახლეობის მოხსენება, რომელშიც ამბობებულნი აცხადებდნენ: “ასე გაგვიჭირდა საქმე ჩვენ ამ დრაგუნებისაგან, ღმერთიც დაგვავეინყეს, ხელმწიფეც და ჩვენი სიცოცხლაც... გვცარცვავენ... მოგეხსენებათ, ახალი მოსახლე არის სოფელი... ამთენი მწუხარება დრაგუნის მაიორისაგან და იარანალი პატენგერის ჯარისაგან გვჭირდა... და ეს ბუნტიც თიანეთიდან მოჰხდა”.

დოკუმენტს ერთვოდა შემდეგი დამონშევა: “ხელს ვანერ ერთობლივ ყანდიაურელთ თხოვნით მათი ნაცვალი გამყრელიძე ივანე” [9, 117-118].

მიუხედავად იმისა, რომ ქართლ-კახეთის სამეფოს არსებობის ბოლო პერიოდში ყანდიაურის მოურავად მყოფი თავადი როსებ ჯანდიერი XIX საუკუნის დასაწყისიდან შეცვალეს აზნაურმა გამყრელიძეებმა (ჯერ ბერიმ, ხოლო შემდეგ მისმა ვაჟმა – ივანემ), ჩანს, რომ ჯანდიერებს ამ სოფელთან კავშირი არ გაუწყვეტიათ.

1823 წლის 25 ნოემბერს, ყანდიაურში მცხოვრებ ზემოხსენებულ თევდორე ბერის ძე ჯავახიშვილს ახლად შექმნილი ვაჟი – აბრამი მოუნათლა თავადმა სვიმონ როსების ძე ჯანდიერმა [10, 340-ა]. აქვე დავსძენთ, რომ სვიმონი აქტიურად მონაწილეობდა 1812 წლის სახალხო აჯანყებაში, რისთვისაც დააპატიმრეს და პერმში გადაასახლეს. 1818 წელს დაბრუნდა გადასახლებიდან თავისი დედის – მარიამ დავითის ასულ ანდრონიკაშვილის შუამდგომლობით, რომელიც იყო მეუღლე უფლისწულ ვახტანგ (ალმასხან) ერეკლეს ძე ბაგრატიონისა [4, 267].

XIX საუკუნის ბოლო მესამედში ყანდაურის მამასახლისად ოთხჯერ იქნა არჩეული ამავე სოფლის მკვიდრი ივანე გიორგის (გლახას) ძე ჯავახიშვილი (1846-1902) [11, 313-ბ], რაც მის ავტორიტეტზე მეტყველებს. ამის გამო, მამასახლისსა და მისი ოჯახის წევრებს ხშირად ანათვლინებდნენ ამ სოფელში დაბადებულ ბავშვებს. მათ შორის იყო მედავითნე გიორგი დიმიტრის ძე ფხალაძის ვაჟი – მიხეილიც (1872-1960) [12, 9-ბ], რომელიც მომავალში სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის თანამდებობაზე მელქისედეკ III-ის სახელით მოღვაწეობდა [13, 415-421].

სწორედ ქართველი ერის ამ სულიერმა წინამძღოლმა მონათლა ყრმა გიორგი ჯავახიშვილი, რომელიც ზემოხსენებული მამასახლისის ნათესავი გახლდათ.

II მსოფლიო ომი უდიდეს ტრაგედიადა იქცა ყანდაურში მცხოვრები სოლომონ დავითის ძე ჯავახიშვილის ოჯახისთვისაც, რომელმაც ფრონტზე ორი ვაჟი – იოსები და ნიკოლოზი დაკარგა. პირველი ფინეთთან ომში (1939-1940) დაიღუპა.

ვინაიდან ნიკოლოზი პროფესიით ვეტერინარი იყო, სამხედრო-სავალდებულო სამსახურისაგან განთავისუფლებულად ითვლებოდა, თუმცა როდესაც მტერი კავკასიონის უღელტეხილს მოადგა, ის ჯარში მოხალისედ ჩაირიცხა. იბრძოდა 1942 წლის დასაწყისში ჩამოყალიბებული 392-ე ქართული დივიზიის 802-ე მსროლელი პოლკის შემადგენლობაში და შემოდგომაზე ყაზარდო-ბალყარეთში დაიღუპა...

დაობლებული გიორგი ჯავახიშვილის აღზრდა დედასთან სოფიო მიქელაშვილთან ერთად ითავეს პაპა სოლომონმა და ბებიამ – სოფიო გამყრელიძემ (რომელიც წარმოშობით რაჭის სოფელ სომინოდან იყო), ასევე დიდმა ბებიამ – ლელა ავალიშვილმა.

სკოლაში სწავლისას გიორგი სანიმუშო მოსწავლედ ითვლებოდა, რაც შეუმჩნეველი არ დარჩენილა. ნიჭიერი და შრომისმოყ-

ვარე ყმანვილის აღზრდასა და პიროვნებად ჩამოყალიბებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა დიდმა მწერალმა და საზოგადო მოღვაწემ გიორგი ლეონიძემ. მისი ღვაწლი ჯეროვნად დააფასა გ. ჯავახიშვილმა და აღმზრდელის შემოქმედების შესწავლას არაერთი ნაშრომი მიუძღვნა.

გიორგი ჯავახიშვილი თითქმის ნახევარი საუკუნის განმავლობაში მოღვაწეობდა იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, სადაც მუშაობდა: ქართული ლიტერატურის კათედრის დოცენტად, პროფესორად, გამგედ, ბოლოს კი უნივერსიტეტის პრორექტორად სამეცნიერო ნაწილში.

პედაგოგიური საქმიანობის პარალელურად ეწეოდა ნაყოფიერ სამეცნიერო მოღვაწეობას, იკვლევდა ქართული ლიტერატურის, ფოლკლორისა და წიგნთმცოდნეობის საკითხებს. მონოგრაფიულად პირველმა შეისწავლა თელავის ლიტერატურული ცხოვრება XVII-XX საუკუნეებში, რომელიც მის სადოქტორო დისერტაციად იქცა. იგი ავტორია ასზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომისა და მრავალი წიგნისა, რომელთა შორისაა: “წიგნი და გამომცემელი” (1980), “ორი სახელის გახსენება” (1982), “პროტოტიპების ლექსიკონი” (1997), “თელავის ლიტერატურული ბოჰემა” (1998), “გიორგი ლეონიძის თვალსაწიერი” (1999), “შეხვედრები გიორგი ლეონიძესთან” (2000), “ელენე დარიანის ლეგენდა და სინამდვილე” (2001), “წერილების ოთხკარედი” (2001), “გაზეთი “ხმა კახეთისა” (1912-1915 წწ.)” (2002), “ფრანგულ-ქართული კულტურულ-ლიტერატურული შეხვედრები თელავში” (2003), “ლექსისა და სიმღერის კვალდაკვალ” (2004), “ქალთა განათლების კერები თელავში” (2010), რომლის თანაავტორია გ. ჯავახიშვილის მეუღლე – მარინე გიორგის ასული გოგბაიძე, ქართული ენისა და ლიტერატურის დამსახურებული პედაგოგი.

გიორგი ჯავახიშვილმა შეადგინა, შესავლით ან ბოლოსიტყვაობით გამოსცა: ნარკვევი “ალექსანდრე ჭავჭავაძე” (1986), იოსებ მჭედლიშვილის ლექსების კრებული “ფერადი მძივი” (1988), გალაკტიონ ტაბიძის ლექსების კრებული “ალზიორა” (1991), ალექსანდრე ორბელიანის ნარკვევი “თელავი” (1997), გიორგი ლეონიძის “ნამცვრევი” (2000), თელავზე დანერგილი ლექსების კრებული სახელწოდებით: “ფილტვად აქვს კახეთს თელავი” (2000), მათე ალბუთაშვილის ნაშრომი “პანკისის ხეობა (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და გეოგრაფიული აღწერა)” (2005), ნიკო მთვარელიშვილის “თხზულე-ბანი” (2010).

სამეცნიერო ხელმძღვანელობას უწევდა საგრანტო პროექტს “XIX-XX საუკუნეების ქართველ მწერალთა ეპისტოლური მემკვიდრეობის აკადემიური გამოცემა”, რომლის ექვსი ტომი უკვე დაბეჭდილია.

გ. ჯავახიშვილმა კალამი მწერლობაშიც წარმატებით მოსინჯა. მისი მოთხრობები “ციდეულების” საერთო სახელწოდებით გამოქვეყნდა მისივე საიუბილეო კრებულში. ამ მოთხრობების შესახებ ცნობილი ფოლკლორისტი, პროფესორი თემურ ჯაგოდნიშვილი მიუთითებდა: “გიორგი ჯავახიშვილს კარგად იცნობს ქართველი საზოგადოებრიობა, როგორც ლიტერატურათმცოდნეს და ფოლკლორისტს, მრავალი საყურადღებო სამეცნიერო გამოკვლევის ავტორს. ამ მშვენიერი მოთხრობებით კი იგი მწერლის ამპლუაში მოგვევლინა, რაც მისი შემოქმედებითი ნიჭიერების კიდევ ერთ, უდავო დადასტურებას წარმოადგენს... ავტორი ამ მინიატურების მოთხრობელიცაა, მათში ასახულ ამბავთა მონაწილე პერსონაჟიც, მაგრამ ყველგან ხალხის სიბრძნით მოხიბლული და ამ ხიბლის მკითხველამდე მიმტანი. და ეს არ არის მხოლოდ მწერლური პოზიცია, რადგან იგი არა მარტო თავისი მინიერი ცხოვრებით არის ამ მინიატურების სამყაროს ღვიძლი შვილი, არამედ გონებით – შემეცნებითი და ინტელექტუალური თვალსაზრისითაც”.

გიორგი ჯავახიშვილს შემოქმედებითი ურთიერთობა აკავშირებდა ისეთ გამოჩენილ ქართველ და უცხოელ საზოგადო მოღვაწეებთან, მეცნიერებთან, მწერლებთან და ხელოვნების მუშაკებთან, როგორებიც იყვნენ: გიორგი ლეონიძე, კონსტანტინე გამსახურდია, ლევან გოთუა, სანდრო შანშიაშვილი, იოსებ გრიშაშვილი, მიხეილ ჭიაურელი, აკაკი განერელია, შოთა მესხია, გიორგი ჯიბლაძე, ნოდარ დუმბაძე, ლადო გუდიაშვილი, ელენე ახვლედიანი, ბიძინა და გია ავალიშვილები, ელგუჯა მალრაძე, მიხეილ ჩიქოვანი, დევიდ მარშალ ლენგი, მიკოლა ბაჟანი, ვიტალი კოროტიჩი, ივან დრაჩი და სხვები.

ბატონი გიორგის ბიბლიოთეკაში დაცულია ყველა ქართველისათვის საყვარელი მხატვრული ნაწარმოები, გიორგი ლეონიძის უკვდავი ქმნილება “ნატვრის ხე”, რომელსაც ავტორის შემდეგი წარწერა ამშვენებს: *“ჩემს პატარა ძმობილს – გიორგი ჯავახიშვილს. გ. ლეონიძე. 10. IV. 65”*.

გიორგი ჯავახიშვილის ოჯახში ასევე დაცულია ელენე ახვლედიანისა და ლადო გუდიაშვილის ნახატები, რომელთაგან ერთერთს ასეთი წარწერა აქვს: *“ეს პატარა ნახატი ძვირფასო გიორგი,*

ანი თქვენი საკუთრება იქნება. ლ. გუდიაშვილი, 3 თებერვალი, 1978, თბილისი”.

ნაყოფიერი სამეცნიერო-პედაგოგიური მოღვაწეობისათვის გ. ჯავახიშვილი დააჯილდოვეს საპატიო ჯილდოებით, მათ შორის, ღირსების ორდენითა და იაკობ გოგებაშვილის მედლით, იგი აირჩიეს წინანდლის საპატიო მოქალაქედ, ხოლო მისი სახელობის სტიპენდია დაწესდა გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტში [14].

ამ ქვეყნიდან ვალმოხდილად წასულმა გიორგი ჯავახიშვილმა მდიდარ შემოქმედებით მემკვიდრეობასთან ერთად დატოვა საამაყო შთამომავლობაც – სამი შვილი და ოთხი შვილიშვილი. უფროსი ვაჟი – ნიკოლოზ (ნიკო) გიორგის ძე ჯავახიშვილი არის ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი, ასევე ლატვიის მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო დოქტორი; ასული – ლელა ჯავახიშვილი – ფილოლოგიის დოქტორია, ხოლო უმცროსი ვაჟი დავით ჯავახიშვილი – ისტორიის დოქტორი და იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორია.

უფალმა ნათელში ამყოფოს გიორგი ჯავახიშვილის სული და უდღეგრძელოს შთამომავლობა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. უშანგ სახლთხუციშვილი, ადგილის დედა ანუ რას მოგვითხრობენ ტოპონიმები, თბ., 1997.
2. გივი ჯამბურია, აბას I-ის ლაშქრობანი საქართველოში, ენციკლოპედია “საქართველო”, ტ. I, თბ., 1997.
3. ქართული სამართლის ძეგლები, ტომი VI, სასამართლო განჩინებანი (XVIII-XIX საუკუნეები), ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ისიდორე დოლიძემ, თბ., 1977.
4. მაქსიმე ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, ტ. II, თბ., 1983.
5. იოანე ბაგრატიონი, ქართლ-კახეთის აღწერა, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს თინა ენუქიძემ და გურამ ბედოშვილმა, თბ., 1986.

6. პლატონ იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, აკაკი გაწერელიას შესავალი წერილებით, რედაქციითა და შენიშვნებით, ტფ., 1936.
7. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 254, აღწერა 1, საქმე 75.
8. ნიკო ჯავახიშვილი, გრიგოლ I – უკანასკნელი ქართველი მეფე, თბ., 2008.
9. დოკუმენტები კახეთის 1812 წლის აჯანყების ისტორიისათვის, გამოსაცემად მოამზადა შოთა ხანთაძემ, თბ., 1999.
10. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 489, აღწერა 6, საქმე 20.
11. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 254, აღწერა 3, საქმე 279.
12. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 489, აღწერა 9, საქმე 471.
13. ნიკო ჯავახიშვილი, კათოლიკოს-პატრიარქ მელქისედეკ III-ის ბიოგრაფიისათვის, მასალების კრებული ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქრისტიანული კულტურის კვლევის ცენტრისა და ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის ისტორიისა და არქეოლოგიის განყოფილების მიერ ორგანიზებული VII საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციისათვის: თემაზე: “ჩვენი სულიერების ბალავარი”, რომელიც გაიმართა 2015 წლის 17-18 აპრილს ამავე უნივერსიტეტში, ტ. VII, თბ., 2015.
14. გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აკადემიური საბჭოს 2016 წლის დადგენილებები.

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის ბაზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge